

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Wydział Historyczny

Dawid Dudek

„Referendari i a sekretis”. Sekretarze rzymskich cesarzy
od IV do przełomu XII/XIII wieku.

Praca doktorska

napisana pod kierunkiem

Prof. dr. hab. Jana Prostko-Prostyńskiego

w Zakładzie Źródłoznastwa i Nauk Pomocniczych Historii

Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Poznań 2013

I

Spis treści

SIGLA COMMUNIA	s. 1
SIGLA TESTIUM.....	s. 2
INEDITA.....	s. 6
Fontes.....	s. 6
Sigilla.....	s. 6
SIGILLA.....	s. 10
EPIGRAPHIA.....	s. 19
PAPYRI.....	s. 19
ALTERA.....	s. 19
LEXICA.....	s. 36
STUDIA.....	s. 37
Wstęp.....	s. 51
Historia badań nad urzędami cesarskich sekretarzy w dobie nowożytnej.....	s. 52
Źródła.....	s. 55
Historia badań nad urzędami cesarskich sekretarzy w oparciu o źródła sfragistyczne.....	s. 56
Miejsce i rola <i>referendarii</i> i <i>ἀσηκρἠτις</i> w kancelarii cesarskiej.....	s. 61
I. Rozdział I. Od czasów Konstantyna Wielkiego (306-337) do panowania Justyniana (527-565).....	s. 62
I.1 Kancelaria cesarska. Powstanie i rozwój urzędu cesarskiego referendarza.....	s. 62
I.2 <i>Referendarii</i> – obowiązki i zakres władzy.....	s. 88
I.3 Powstanie i rozwój urzędu <i>ἀσηκρἠτις</i>	s. 103
II. Rozdział II. Od czasów Justyniana Wielkiego do połowy IX wieku.....	s. 114

II.1 Rozwój cesarskiej kancelarii.....	s. 114
II.2 Ewolucja urzędu cesarskiego referendarza i jego zniknięcie z kancelarii.....	s. 122
II.3 Ewolucja urzędu <i>πρωτοασηκρήτις</i>	s. 126
II 3.1 Problemy językowe.....	s. 127
II.4 Ewolucja urzędu <i>ἀσηκρήτις</i>	s. 135
II 4.1 Problemy językowe.....	s. 135
II 4.2 Ewolucja urzędu <i>ἀσηκρήτις</i> – próba rekonstrukcji.....	s. 139
II.5 <i>Πρωτοασηκρήτις</i> i <i>ἀσηκρήτις</i> – obowiązki i zakres władzy w okresie od IV do przełomu VIII/IX wieku.....	s. 140
II 5.1 <i>Πρωτοασηκρήτις</i>	s. 140
II.5.2 <i>Ἀσηκρήτις</i> – kompetencje i obowiązki.....	s. 144
II.6 Kariery urzędnicze cesarskich sekretarzy w okresie od VI do połowy IX wieku – próba rekonstrukcji.....	s. 144
III. Rozdział III. Od czasów dynastii macedońskiej do przełomu XII/XIII wieku.....	s. 149
III.1 Reorganizacja kancelarii cesarskiej w okresie od przełomu VIII/IX do przełomu XII/XIII wieku.....	s. 149
III.2 System sądowniczy w Cesarstwie bizantyjskim i jego evolucja w okresie od VIII do XII wieku.....	s. 150
III.2.1 Urzędy sędziowskie w Cesarstwie bizantyjskim w okresie IX-X wieku.....	s. 158
III.3 <i>Ἀσηκρήτις</i> w bizantyjskim systemie sądowniczym.....	s. 174
III.3.1 Urzędy sędziowskie inne niż <i>κριτής</i> sprawowane przez cesarskich sekretarzy.....	s. 181
III.3.2 Działalność sądowa <i>ἀσηκρήτις</i> w świetle	

zachowanych dokumentów klasztornych.....	s. 183
III.4 Kariery urzędnicze ἀσηκρήτις w okresie od VIII/IX do XII/XIII wieku.....	s. 188
III.5 Pozakancelaryjne i pozasądowe obowiązki ἀσηκρήτις.....	s. 203
III.6 Πρωτοασηκρήτις – miejsce w administracji cesarskiej, kompetencje, miejsce w życiu publicznym.....	s. 206
III.6.1 Πρωτοασηκρήτις w bizantyjskim systemie sądowniczym.....	s. 213
III.6.2 Kancelaria bizantyjska w okresie IX-XII/XIII wieku. Miejsce i rola w niej πρωτοασηκρήτις.....	s. 215
IV. Ἐπὶ τοῦ κανικλείου – miejsce i rola w kancelarii.....	s. 221
IV.1 Terminologia i problemy językowe.....	s. 221
IV.2 Prosopograficzne ujęcie historii urzędu.....	s. 227
IV.3 Kancelaryjne obowiązki ἐπὶ τοῦ κανικλείου.....	s. 237
V. Μυστικός – miejsce i rola w kancelarii cesarskiej.....	s. 244
Zakończenie.....	s. 263
BIBLIOGRAPHIA.....	s. 266
FONTES.....	s. 266
STUDIA.....	s. 300

SIGLA COMMUNIA

[] – verba ad sensum necessaria, ideoque in textu restituta

ca. – circa

ed. – editio

ep. – epistula

ex rec. – ex recensione

fol. - folio

gr. – grecki

kol. – kolumna

koll. – kolumny

łac. – łaciński

lib. - liber

por. – porównaj

Pr. – Prosopografia

rec. – recensio

rozdz. – rozdział

s. v. - sub verbo

zob. – zobacz

SIGLA TESTIUM

AASS – Acta Sanctorum, ed. Societas Bollandiensis, vol. Ian. I – Oct. XI, Paris 1863-1870; vol. Oct. XII-Nov. IV, Brussel 1867-1925

ACO - *Acta Conciliorum Oecumenicorum*

AnBoll – Analecta Bollandiana, Brussel (1-) 1882-

BBA - Berliner Byzantinistische Arbeiten, Berlin (1-60) 1956-1995

BBS – Berliner Byzantinische Studien, Frankfurt am Main u. a., (1-) 1994-

BCH - Bulletin de Correspondance Hellénique, Paris (1-) 1877-

Byzantion – Byzantion. Revue Internationale des Études Byzantines, Brussel (1-) 1924-

ByzSl. – Byzantinoslavica, Praga 1922-

BZ - Byzantinische Zeitschrift, Leipzig, (1-42) 1892-1943/4; München (43-83) 1950-1990; Stuttgart-Leipzig (84/5-92,1) 1991-1999; München-Leipzig (93-) 1999-

CFHB - Corpus Fontium Historiae Byzantinae

CIL - Corpus Inscriptionum Latinarum, I-XVI, Berlin 1863-.

CIG – Corpus Inscriptionum Graecarum, A. Boeckh, J. Franz, E. Curtius, A. Kirchhoff, Berlin 1825-1877

CSEL - Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum, Vienna 1866-

CSHB - Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, Bonn 1828-1897

DO - *Dumbarton Oaks Seal*

DOP – *Dumbarton Oaks Papers*, Washington (1-) 1941-

EB - Études Byzantines, Paris (1-3) 1943-1945

EEBS - Ἑπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, Ateny, (1-) 1924-

EO – Echos d'Orient, Paris 1897-1943

FAMS - Fogg Art Museum Seal

FM – Fontes Minores, Frankfurt (1-) 1976 (Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte)

Fsdl – Fonti per la storia d'Italia, Roma (1-) 1887-

GCS - Die Griechischen Christlichen Schriftsteller

GIBI – Гръцки извори за българската история, II-VI, София 1958-1965

GN - Geldgeschichtliche Nachrichten, Frankfurt (1-) 1966

GRBS - Greek, Roman and Byzantine Studies, Duke University, Durham, North Carolina, (1-) 1958-

HPS - Ο Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινούπολεως, Σύγγραμμα Περιοδικόν, Κωνσταντινουπόλεως, 1861-1921

HZ- Historische Zeitschrift (1-) 1859-

IFEB – Pieczęcie bizantyjskie ze zbiorów l'Institut Français d'Etudes Byzantines.

IRAIK - Известия Русского Археологического Института в Константинополе, Odessa-Sofia (1-16) 1896-1912

JGR – *Jus graecoromanum*

IAN – Διεθνὴς Ἐφημερὶς τῆς Νομισματικῆς Ἀρχαιολογίας, Αθήνα, (1-21) 1898-1927

JLA - Journal of Late Antiquity, Baltimore, (1-) 2008-

JÖB – Jahrbuch der Österreichischen Byzantinischen Gesellschaft, Wien, (1-17) 1951-1968; Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik, Wien, (18-) 1969-

JRS - The Journal of Roman Studies, London 1- (1910-)

MB - Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη

MB - Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη

MGH – *Monumenta Germaniae Historica inde ab a. C. 500 usque ad a. 1500*, Hannover-Berlin, 1826-

MK – Zbiory Münzkabinetts Kunsthistorischen Museums w Wiedniu.

NE - Νέος Ἑλληνομνήμων, Αθήνα 1904-1927

NJ - Novellae Iustiniani

NN - Numismatisches Nachrichtenblatt, Hamburg (1-) 1952-

OCP - Orientalia Christiana Periodica, Roma (1-) 1933-

PO – Patrologia Orientalis, ed. R. Graffin – F. Nau, Paris 1903-

PPS - Православный Палестинский сборник, Москва 1-62 (1881-1916); Nowa seria pod tytułem: Палестинский сборник, Ленинград - Санкт-Петербург, 1-63 (1954-1991) Inna numeracja roczników: 30=93 (1991); 31=94 (1992); 32=95 (1993).

RA - Revue Archeologique, Paris, (1-) 1844-

REB - Revue des Études Byzantines, Paris, (1-) 1946-

REG - Revue des Études Greques, Paris, (1-) 1888-

RN - Revue Numismatique, Paris, (1-) 1836-

ROC – Revue de l’Orient Chrétien, Paris (1-30) 1896-1936

SBN - Studi Bizantini e Neoellenici, Roma 1924-1963

SBS – Studies in Byzantine Sigillography, Washington, D. C., (1-) 1987-

Shaw – Pieczęcie bizantyjskie z tzw. Shaw Collection włączone do zbiorów Dumbarton Oaks.

Sub. Hag. - *Subsidia Hagiographica*, Brussel (1-) 1886-

Südost-Forschungen - Südost-Forschungen. Internationale Zeitschrift für Geschichte, Kultur und Landeskunde Südosteuropas, Regensburg (1-) 1936-

SŻ – Studia Źródłoznawcze. Commentationes, Warszawa (1-) 1957-

TLG – Thesaurus Linguae Graecae, Paris 1831-1865 (repr. Graz 1954)

TLL - Thesaurus Linguae Latinae, Leipzig (1-) 1900-

TM – Travaux et Mémoires, Centre de Recherche d’Histoire et de Civilisation Byzantine, Paris (1-) 1965-

VV- Византийский Временник, Святой Петербург-Ленинградская (1-25) 1894-1927; Nowa seria: Москва 1(26) (1947-)

WN - Wiadomości Numizmatyczne, Warszawa (1-) 1957-

ZDM - Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft, Wiesbaden (1-) 1847-

ZRVI - Zbornik Radova Vizantološkog Instituta, Belgrad (1-) 1952-

Αρχεῖον Πόντου - Αρχεῖον Πόντου, Αθήνα (1-)1928-

Βυζαντινά Σύμμεικτα - Σύμεικτα Κέντρου Βυζαντινῶν Ἐθνικοῦ Ἰνρύματος
Ἐρευνῶν, Αθήνα (1-) 1966-

INEDITA

Fontes

Codex Vindobonensis historicus graecus, nr 37.

Georgius Monachus, *Chronicon (continuatio)*, redakcja B (Codex Vaticanus graecus, nr 163).

Laudatio a. Theodoro protasecretis, Ἐπαινετόν τι χρήμα καὶ θεῖον ἡ ἀρετὴ – Des. πᾶν εἴ τι καλὸν καὶ ὀνησιμώτατον ἵνα δοξάζεται... ἀμήν (BHG 1792).

Sigilla

DO 5.1.30.63.

DO 55.1.2111.

DO 55.1.2889.

DO 55.1.3071.

DO 55.1.3072.

DO 55.1.3073-3074.

DO 55.1.3075.

DO 55.1.3946.

DO 55.1.4-46.

DO 58.106.1126.

DO 58.106.1218.

DO 58.106.1377.

DO 58.106.1383.

DO 58.106.1672.

DO 58.106.1747.

DO 58.106.2492.

DO 58.106.2678.

DO 58.106.2846 .

DO 58.106.2876.

DO 58.106.3050.

DO 58.106.3161.

DO 58.106.3514.

DO 58.106.3628.

DO 58.106.4451.

DO 58.106.4451.

DO 58.106.4478.

Do 58.106.4799.

DO 58.106.5427.

DO 58.106.5589.

DO 58.106.795.

DO 59.109.17.

FAMS 159.

FAMS 398.

FAMS 784.

FAMS 971.

FAMS 1376

FAMS 1496.

FAMS 2241.

FAMS 3594.

IFEB 700.

IFEB 1145.

Katalog aukcyjny : Münz Zentrum, nr 86, (11-13 IX 1996).

Katalog Aukcyjny: Gorny & Mosch, nr 118 (14-15 X 2002).

Katalog aukcyjny: Grün, Sale 23 (12-14.11.1998), nr 296.

Katalog aukcyjny: Hirsh, nr 218 (28-30 XI 2001).

Katalog aukcyjny: Künker, nr 25 (29 IX - 1 X 1993).

Katalog aukcyjny: Müller, nr 73 (26 II 1993).

Katalog aukcyjny: Münz Zentrum nr 76 (10-12 XI 1993), Lot 1390.

Katalog aukcyjny: Münz Zentrum, nr 100 (8-10 IX 1999).

Katalog aukcyjny: Repetition of Grün, nr 23 (12-14 XI 1998).

Katalog aukcyjny: Schenk-Behrens, nr (27-28 XI 1997).

Katalog aukcyjny: Schenk-Behrens, nr 77 (19-21 V 1999).

Katalog aukcyjny: Schenk-Behrens, nr 90 (21 June 2005).

Katalog aukcyjny: Spink Auction 127. *Byzantine Seals from the collection of George Zacos I*, London 1998.

Katalog aukcyjny: Spink Auction 135, *Byzantine Seals from the collection of George Zacos III*, London 1999.

MK 400.

MK 401.

MK 478.

MK 479.

Pieczęć z kolekcji Zacos: DBBFN, s. 183.

Pieczęć z kolekcji Zacos: DBBFN, s. 339, przyp. 779.

Pieczęć z kolekcji Zacos: DBBO II, s. 204, przyp. 350.

Pieczęć z kolekcji Zacos: DBBO II, s. 250, przyp. 77.

Pieczęć z kolekcji Zacos: DBBO II, s. 32, przyp. 27.

Pieczęć z kolekcji Zacos: DBBO, II, s. 204, przyp. 348.

Pieczęć z Ottomańskiego Muzeum w Stanbule, nr 341.

Shaw 1314.

Shaw 1316 (1032).

Shaw 1318 (1031).

SIGILLA

Armenika themata - W. Seibt, *Armenika themata als terminus technicus der byzantinischen Verwaltungsgeschichte des 11. Jahrhunderts*, ByzSl. 54 (1993), s. 134-141.

Barnea (Dobrogea II) - I. Barnea, *Sigilii bizantine inedite din Dobrogea (II)*, Pontica 18 (1985), s. 235-248.

Barnea, Δούναβη - I. Barnea, *Η περιοχή του Κάτω Δούναβη υπό το φως των βυζαντινών σιγιλλίων*, Βυζαντιακά 8 (1988), s. 79-96.

Barnea, Durostorum-Dorostolon - I. Barnea, *Sigilii bizantine de la Durostorum-Dorostolon (Byzantinische Siegel von Dorostolon)*, Pontica 15 (1982), s. 201-212.

Barnea, Nordul Dobrogei - I. Barnea, *Sigilii bizantine din Nordul Dobrogei, Simposion de Numismatica, (Chisinau, mai 2000)*, Bucarest 2001, s. 103-108.

BBaK – W. Seibt, M. L. Zarnitz, *Das Byzantinische Bleisiegel als Kunstwerk. Katalog zur Ausstellung*, Wien 1997 [rec. P. Speck, BZ 91 (1998), 581-583; J.-Cl. Cheynet, REB 56 (1998), 334-335].

BBiB- P. Speck, *Byzantinische Bleisiegel in Berlin (West)* (Poikila Byzantina 5), Bonn 1986 [rec. J.-Cl. Cheynet, RN, 29 (1987), 273-274; D. Theodoridis, BZ 82 (1989), 321-322; H. Hunger, JÖB 39 (1989), s. 325-326].

BBO – V. Bulgakova, *Byzantinische Bleisiegel in Osteuropa. Die Funde auf dem Territorium Altrusslands*, Wiesbaden, 2004.

BBSE – V. S. Šandrovskaja, W. Seibt, *Byzantinische Bleisiegel der Staatlichen Eremitage mit Familiennamen, I: Teil Sammlung Lichačev – Namen von A bis I*, Wien 2005.

Bilik, *Nepublikuvani vizantijski molivdovuli* - С. Билик *Непубликувани византийски моливдовули с отпечатани фамилии имена*, Нумизматика и сфрагистика, 5/2 (1998), s. 50-66.

Birch, *Catalogue* - W. de Gray Birch, *Catalogue of Seals in the Department of Manuscripts in the British Museum*, London, 1898.

BLS - G. Zacos, A. Veglery, *Byzantine Lead Seals*, I, Basel 1972.

BLS II - G. Zacos, *Byzantine Lead Seals*, II: compiled and edited by J.W. Nesbitt, Bern 1984 [rec. H. Hunger, JÖB 36 (1986), s. 333-339; N. Oikonomides, *A propos d'une nouvelle publication de sceaux byzantins*, REB 44 (1986), s. 263-267; C. Ludwig, P. Speck, *Versindex zu Zacos II*, Poikila Byzantina 6, (1987), s. 231-242].

BLSC - D. M. Metcalf, *Byzantine Lead Seals from Cyprus*, Nicosia 2004.

BMSO - Ι. Κολτζίδα Μακρή, *Βυζαντινὰ μολυβδόβουλλα συλλογῆς Ὁρφανίδης–Νικολαΐδης νομισματικοῦ μουσείου Ἀθηνῶν*, Αθῆνα 1996 [rec. W. Seibt, A.-K. Wassiliou BZ 91 (1998), s. 146-150; J.-Cl. Cheynet, REB 56 (1998), s. 308-309].

CBSDO I - J. Nesbitt, N. Oikonomides, *Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art*, I: *Italy, North of the Balkans, North of the Black Sea*, Washington D.C. 1991 [rec. W. Seibt, BZ 84/85 (1991), s. 548-550].

CBSDO II - J. Nesbitt, N. Oikonomides, *Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art*, II: *South of the Balkans, the Islands, South of Asia Minor*, Washington D.C. 1994 [rec. W. Seibt, BZ 90 (1997), s. 460-464].

CBSDO III - J. Nesbitt, N. Oikonomides, *Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art* III: *West, Northwest and Central Asia Minor and the Orient*, Washington D.C. 1996 [rec. W. Seibt, BZ 92 (1999), s. 538-541; A.-K. Wassiliou, JÖB 49 (1999), s. 380-382].

CBSDO IV - Eric McGeer, John Nesbitt, Nicolas Oikonomides, *Catalogue of Byzantine seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art*, IV: *The East*, Washington D.C. 2001 [rec. W. Seibt BZ 96 (2003), s. 748-751].

CBSDO V - E. McGeer, J. Nesbitt and N. Oikonomides, *Catalogue of Byzantine seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art*, V: *The East (continued), Constantinople and Environs, Unknown Locations, Addenda, Uncertain Readings*, Washington D.C. 2005.

CBSDO VI – J. Nesbitt, C. Morrisson, *Catalogue of Byzantine seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art*, VI: *Emperors, Patriarchs of Constantinople, Addenda*, Washington D. C. 2009.

CBV - V. Laurent, *Les sceaux byzantins du Médailleur Vatican*, Città del Vaticano, 1962.

CDBLS - N. Oikonomides, *A Collection of Dated Byzantine Lead Seals*, Washington, D. C. 1986.

Cheyne-Morrison-Seibt, *Seyring* - J.-C. Cheynet, C. Morrisson, W. Seibt, *Les sceaux byzantins inédits de la collection Henri Seyring*, Paris 1991.

Cheyne, *Hatay* - J.-Cl. Cheynet, *Sceaux de plomb du musée d'Hatay (Antioche)*, REB, 54 (1996), s. 249-270.

Cheyne, *Londres* - J. -Cl. Cheynet, *Les sceaux byzantins de Londres*, SBS 8 (2003), s. 85-100.

Cheyne, *Maniça* – Cl. Cheynet, *Les sceaux byzantins du Musée de Maniça*, REB, 56 (1988), s. 261-267.

Cheyne, *Sceaux* - J. –Cl. Cheynet, *Sceaux de la collection Khoury*, RN, 159 (2003), s. 419-456.

Cheyne, *St. Michel* – J.-Cl. Cheynet, *Par St Georges, par St Michel*, TM 14 (2002), s. 114-134.

Cheyne, *Tarse* - J.-Cl. Cheynet, *Sceaux byzantins des Musées d' Antioche et de Tarse*, TM 12 (1994), s. 391-478.

Cheyne, *Zacos* - J.-Cl. Cheynet, *Sceaux de la collection Zacos (Bibliothèque nationale de France) se rapportant aux provinces orientales de l'Empire byzantin*, Paris 2001.

Chotzakoglou, *Ungarn* - Ch. Chotzakoglou, *Byzantinische Bleisiegel aus Ungarn*, SBS 6 (1999), s. 59-70.

CO - V. Laurent, *Documents de sigillographie byzantine (La collection C. Orghidan)*, Paris, 1952. [rec. N. Seibt, W. Seibt, *Siegel der Sammlung Orghidan – eine Nachlese zur Edition V. Laurents*, JÖB 53 (2003), s. 195-203].

CSLB - V. Laurent, *Le corpus des sceaux de l'empire byzantin*, V.1, *L'église*, Paris, 1962 [rec. V. Grumel, BZ, 59 (1966), s. 392-396; W. Seibt, ByzSl. 35 (1974), s. 73-84], V.2, *L'église* Paris, 1965, [rec. V. Grumel, BZ 61 (1968), s. 129]; V.3 *L'église: Supplément*, Paris 1972 [rec. N. Oikonomides, Speculum 49 (1974), s. 746-747]; II, *L'administration centrale*, Paris 1981 [rec. J. Nesbitt, Speculum 58 (1983), s. 771-772; W. Seibt, JÖB 26 (1977), s. 325].

Davidson, *Minor Objects* - G. R. Davidson, *The Minor Objects*, Princeton 1952 (=G. R. Davidson, *Corinth: Results of Excavations Conducted by the American School of Classical Studies at Athens*, t. XII, Princeton 1952).

DBBFN – Ch. Stavrakos, *Die byzantinische Bleisiegel mit Familiennamen aus der Sammlung des Numismatischen Museums Athen*, Wiesbaden, 2000 [rec. C. Sode, BZ 95 (2002), s. 168-170; J. Nesbitt, *Speculum* 77 (2002), s. 996-998].

DBBO I = W. Seibt, *Die Byzantinischen Bleisiegel in Österreich*, I, Wien 1978 [rec. V. Šandrovskaia, I. V. Sokolova, *ByzSl.* 41 (1980), 251-255].

DBBO II = A.-K. Wassiliou, W. Seibt, *Die byzantinischen Bleisiegel in Österreich*, II: *Zentral- und Provinzialverwaltung*, II, Wien, 2004.

Ebersolt, *Sceaux* – J. Ebersolt, *Sceaux byzantins du Musée de Constantinople*, RN, 18 (1914), s. 207-243 oraz s. 377-409.

Ficoroni, *Plumbeis* - F. Ficoroni, *De Plumbeis antiquorum numismatibus tam sacris quam profanis disertatio*, Roma 1750.

Γιαννοπούλος, *Μολυβδόβουλλα* – N. I. Γιαννοπούλος, *Μολυβδόβουλλα ἐκ τῆς ἐπαρχίας Ἀλμυροῦ*, *EEBS* 3 (1926), s. 161-167.

Iashvili, *Westgeorgien* - I. Iashvili, W. Seibt, *Byzantinische Siegel aus Petra in Westgeorgien*, *SBS*, 9 (2006), s. 1-11.

Jordanov-Zhekova, *Shumen* - I. Jordanov, Z. Zhekova, *Catalogue of Medieval Seals at the Regional Historical Museum of Shumen*, Shumen 2007.

Jordanov, *Anhialo* - И. Йорданов, *Анхиало според данните на сфрагистиката*, *Археология*, 3 (1993) s. 36-51.

Jordanov, *Beroe* - И. Йорданов, *Берое (X-XII в.) - според данните на сфрагистиката*, *Известия на музеите от Югоизточна България*, 15 (1993), 57-79.

Jordanov, *Tundza-Marica* - И. Йорданов, *Византийски оловни печати от долното течение на Тунджа и Марица*, *Сб. Марица-Изток*, 1 (1991), s. 125-139.

Jordanov, *Novozgorsko* - И. Йорданов, *Средновековни сфрагистични материали от Новозагорско*, [w:] *Археологически и исторически проучвания в Новозагорско*, Нова Загора, 1999, s. 170-180.

Jordanov, Corpus I - I. Jordanov, *Corpus of Byzantine Lead Seals from Bulgaria*, I: *Byzantine Seals with Geographical Names*, Sofia 2003 [rec. W. Seibt, BZ 98 (2005), s. 129-133].

Jordanov, Corpus II - I. Jordanov, *Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria*, II: *Byzantine Seals with Family Names*, Sofia 2006.

Jordanov, Corpus III – I. Jordanov, *Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria*, III, Sofia 2009.

Jordanov, *Develt* - И. Йорданов, *Печатите на комеркиарията Девелт*, София 1992.

Jordanov, *Develt (Addenda)* - И. Йорданов, *Печати на комеркиарията Девелт. Addenda et Corrigenda. Нумизматични и сфрагистични приноси към историята на Западното Черноморие (Acta Musei Varnensis II)*, Варна 2004, s. 230-246.

Jordanov, *Melnitsa II* - I. Jordanov, *Byzantine lead Seals from the Village of Melnitsa (District of Elkhovo, Bulgaria), part II*, [w:] SBS 10 (2011), s. 33-60.

Jordanov, *Melnitsa* - I. Jordanov, *Byzantine Seals from the Village of Melnitsa (district of Elkhovo, Bulgaria)*, SBS 7 (2002), s. 21-57.

Jordanov, *Pecati* – И. Йорданов, *Печати на византийски севастии от територията на България*, Нумизматика и сфрагистика, 2 (1998), s. 6-49.

Jordanov, *Pliska* - И. Йорданов, *Византийски оловни печати от Плиска* [w:] Плиска-Преслав, 5 (1992), s. 281-301.

Jordanov, *Preslav* - И. Йорданов, *Печатите от стратегията Преслав (971-1088)*, София 1993 [rec. W. Seibt, BZ, 89 (1996), s. 134-138].

Jordanov, *Plodiv* - I. Jordanov, *Medieval Plovdiv, According to the Sphragistic Data*, SBS 4 (1995), s. 111-138.

Jordanov, *Silistra (IV)* - И. Йорданов, *Неиздадени византийски оловни печати от Силистра (IV)*, Известия на Народния музей - Варна, 28 (43), 1992, s. 229-245.

Jordanov, *Silistra II* - И. Йорданов, *Неиздадени византийски оловни печати от Силистра (II)*, Известия на Народния Музей - Варна, 21 (36), 1985, s. 98-107.

Jotov – Atanasov, *Skala* - Г. Йотов, В. Атанасов, *Скала. Крепост от X-XI в. до с. Кладенци, Тервелско*, София 1998.

Karagiorgou, *Athen* - O. Karagiorgou, *Die Sigillographische Sammlung des Benaki Museums in Athen*, SBS 9 (2006), s. 33-49.

Κίσσας, *Μολυβδόβουλλα* – Σ. Κίσσας, *Μολυβδόβουλλα από τα υπερώμα της Αγίας Σοφίας Θεσσαλονίκης*, SBS, 2 (1990), s. 185-202.

Koltsida-Makre, *Athens* - I. Koltsida-Makre, *New acquisitions of Byzantine Lead Seals in the Athens Numismatic Museum Collections*, SBS 9 (2006), s. 11-23.

Konstantopoulos, K. M. - K. M. Κωνσταντόπουλος, *Βυζαντιακά μολυβδόβουλλα του εν Αθήναις Εθνικού Νομισματικού Μουσείου*.

Konstantopoulos, *Dioryhoseis* - K. M. Κωνσταντόπουλος, *Διορθώσεις και χρονολογήσεις βυζαντινών μολυβδοβούλλων της Θράκης*, Αρχεῖον του Θρακικού Λαογραφικού και Γλωσσικού Θησαυρού, II, 22 (1957), s. 264-269.

Laurent, *Basile Kamateros* - V. Laurent, *Un sceau inédit du protonotaire Basile Kamatéros*, Byzantion 6 (1931), s. 253-272.

Laurent, *Bulles métriques* - V. Laurent, *Les bulles métriques dans la sigillographie byzantine*, Athens 1932 [repr. z Hellenika 4 (1931), s. 191-228, nr. 1-110 i s. 321-360, nr. 111-224; Hellenika 5 (1932), s. 137-174, nr. 225-331 i s. 389-420, nr. 331a-423; Hellenika 6 (1933), s. 81-102, nr. 424-480 i s. 205-230, nr. 481-562; Hellenika 7 (1934), s. 63-71, nr. 563-585 i s. 277-300, nr. 586-679; Hellenika 8 (1935), s. 49-64, nr. 680-739 i s. 319-343 (notanda et corrigenda)].

Laurent, *Mélanges* - V. Laurent, *Mélanges d'épigraphie grecque et de sigillographie byzantine*, EO 31 (1932), s. 429-445.

Laurent, *Sceaux inédits* – V. Laurent, *Sceaux inédits*, EO 32 (1933), s. 34-56.

Leontiades – Γ. Ι. Λεοντιάδης, *Μολυβδόβουλλα του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη 2006.

Leontiades, *Thesssalonike* - I. G. Leontiades, *Acht Siegel aus dem Museum für Byzantinische Kultur in Thessalonike*, SBS, 9 (2006), s. 23-33.

Lichačev, *Molivdovuly* - Н. П. Лихачев, *Молывдовулы греческого Востока*, ed. В. С. Шандровская, Москва 1991. [rec. N. Seibt, W. Seibt, N. P. Lichačev, *Молывдовулы греческого востока, Zusammengestellt und Kommentar von Valentina S. Šandrovskaja*, ByzSl. 54, 1993, s. 363-364].

- Maslev, *Pliska i Preslav* - С. Маслев, *Византийски оловни печати от Плиска и Преслав*, Известия на българския археологически институт, 20 (1955), s. 445-462
- Mordtmann, *Μολυβδόβουλλα* - A. Mordtmann Jr., *Μολυβδόβουλλα βυζαντινα των επαρχιών Ευρώπης*, Ο εν Κωνσταντινούπολει Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος, Αρχαιολογική Επιτροπή 17 (1886), s. 144-152.
- Mordtmann, *Plombs* - A. Mordtmann, *Plombs byzantins de la Grèce et du Péloponnèse*, RA, 33 (1877), s. 289-98; 34 (1878), s. 47-60.
- Mušmov, *Narodnija Muzej* - Н. А. Мушмов, *Византийски оловни печати от сбирката на Народния музей*, Известия на Българския археологически институт, 8 (1935), s. 331-349.
- Nesbitt, *Overstruck* - J. W. Nesbitt, *Overstruck Seals in the Dumbarton Oaks Collection: Reused or Counterstamped?*, SBS 2 (1990), s. 67-93.
- Oikonomides, *Little Preslav* - N. Oikonomides, *Presthlavitza, the Little Preslav*, Südost-Forschungen, 42 (1983), s. 1-19.
- Pančenko, *Katalog* – Б. А. Панченко, *Каталог Моливдовулов*, IRAIK 8 (1903), s. 199-246; 9 (1904), s. 341-396; 13 (1908), s. 78-151.
- Pennas, *Chios and Lesbos* - V. Pennas, *Byzantine lead seals from Chios and Lesbos*, SBS 2 (1990), s. 163-170.
- Regling, *Bleisiegel* - K. Regling, *Byzantinische Bleisiegel* [w :] Mémoires du Congrès International de Numismatique, Brussels 1910, s. 39-45.
- Šandrovskaja, *Develt* - В. С. Шандровская, *Печати коммерciareв Девельта в собрании Эрмитажа*, Екатеринбург, 2001.
- Šandrovskaja, *Pamjatniki* – В. С. Шандровская, *Памятники византийской сфрагистики в Эрмитаже*, VV 29 (1968), s. 244-253.
- Šandrovskaja, *Popravki* - В. С. Шандровская, *Поправки и дополнения к «Каталогу моливдовулов» Б. А. Панченко*, VV 38 (1977), s. 102-119. [rec. W. Seibt, BZ 71 (1978), s. 289].
- Šandrovskaja, *Sfragistika* - В. С. Шандровская, *Сфрагистика* [w :] *Искусство Византии в собраниях СССР, Каталог выставки*, Москва 1977, t. I, s. 132-138,

nr. 205-258, t. II, s. 16-17, nr. 447-457, s. 133-153, nr. 678-865, t. III, s. 163-166, nr. 1020-1044.

Sceaux (Callegher) - B. Callegher, *Sceaux byzantins et vénitiens découverts aux environs de Venise*, RN 152 (1997), s. 409-420.

Schlumberger, *Sceaux* - G. Schlumberger, *Sceaux byzantins inédits*, REG, 2 (1889), 5 (1892), 7 (1894), w tych tomach nr. 1-145; 13 (1900), nr. 146-203; RN, 9 (1905) s. 321-354, nr. 204-295; RN 20 (1916), s. 32-45, nr. 296-334 (cytowane po numerach).

Schlumberger, *Mélanges* - G. Schlumberger, *Mélanges d'archéologie byzantine*, Paris 1895 [= reprint z REG 2 (1889), s. 245-59; 4 (1891), s. 111-42, 7 (1894), s. 319-336].

Seals (Dunn) - A. W. Dunn, *A Handlist of the Byzantine Lead Seals and tokens (and of Western and Islamic Seals) in the Barber Institute of Fine Arts*, Birmingham 1983.

Seibt-Seibt, *Nikopolis* - N. Seibt, W. Seibt, *Die sphragistischen Quellen zum byzantinischen Thema Nikopolis*, [w:] *Nicopolis I. Proceedings of the first International Symposium on Nicopolis (23-29 September 1984)*, Preveza 1987, s. 327 – 347.

Seibt-Seibt, *Orghidan* - N. Seibt, W. Seibt, *Siegel der Sammlung Orghidan – eine Nachlese zur Edition V. Laurents*, JÖB 53 (2003), s. 195-203.

Seibt, *Theotokos* - W. Seibt, *Die Darstellung der Theotokos auf byzantinischen Bleisiegeln, besonders im 11. Jahrhundert*, SBS 1 (1987), s. 35-56.

Sigilii (Bănescu) - N. Bănescu, *A colectie de sigilii bizantine inedite*, Academia Romăna, Memoriile Sectiunii Istorice, Seria III, t. XX, Memoriile 5, Bucurest 1938, s. 115-126.

SLB – G. Schlumberger, *Sigillographie de l'empire byzantine*, Paris, 1884 (repr. 1963).

Sode, *Bleisiegel* - Cl. Sode, *Byzantinische Bleisiegel in Berlin II* (Poikila Byzantina 14), Bonn 1997 [rec. J.-Cl Cheynet, REB, 56 (1998), s. 335-336; W. Seibt, JÖB, 48 (1998), s. 316-317; A.-K Wassiliou, GN, 33 (1998), s. 233; W. Weiser, NN, 2 (1998), s. 74].

Sokolova, *Monety* – И. В. Соколова, *Монеты и печати византийского Херсона*, Ленинград 1983 [rec. M. Salamon, WN, 29 (1985 - wydane w roku 1987), s. 228-230].

Spink 127 – Spink Auction 127, *Byzantine Seals from the collection of George Zacos I*, London 1998.

Spink 135 - Spink Auction 135, *Byzantine Seals from the collection of George Zacos III*, London 1999.

Stepanova, *Nicolas* - E. Stepanova, *The image of St. Nicolas on byzantine seals*, SBS 9 (2006), s. 185-197.

Szemioth – Wasilewski, *Sceaux* - A. Szemioth, T. Wasilewski, *Sceaux byzantins du Musée National de Varsovie*, SŻ 14 (1969), s. 64-89.

Tsougarakis, *Crete* - D. Tsougarakis, *Some unpublished lead seals concerning Crete*, REB 48 (1990), s. 243-246.

Tsougarakis, *Crete* (II) - D. Tsougarakis, *The Byzantine Seals of Crete*, SBS 2 (1990), s. 137-152.

Wassiliou, *Überlieferung* - A. K. Wassiliou, *Zur indirekten Überlieferung von Siegeln in byzantinischen Urkunden*, SBS 7 (2002), s. 137-160.

Wassiliou, *Κριταί* - A.-K. Wassiliou, *Προσωπογραφία και Σφραγιστική: Κριταί Καπαδοκίας (10ος-11ος αι.). Σκέψεις σχετικά με την επιστημονική προσέγγιση του σφραγιστικού υλικού* [w:] Πρακτικά του Στ' Συνεδρίου για τον Ελληνισμό της Μικράς Ασίας, Thessaloniki 2002, s. 41-54.

Zekos, *Komotenes* – N. Ζήκος, *Βυζαντινά μολυβδόβουλλα του Μουσείου Κομοτηνής*, SBS 2 (1990), s. 171-184.

EPIGRAPHIA

CIG – Corpus Inscriptionum Graecarum, A. Boeckh, J. Franz, E. Curtius, A. Kirchhoff, Berlin 1825-1877.

CIL – Corpus Inscriptionum Latinarum, I-XVI, Berlin 1863-.

CIL Supl. Ital. - *Corporis Inscriptionum Latinarum. Supplementa Italica, consilio et auctoritate Academiae regiae Lynceorum edita*. Fasc. I: *Additamenta ad vol. V Galliae cisalpinae*, H. Pais, Romae 1888.

IA - *Inscriptiones Aquileiae*, ed. G. Brusin, Udine 1991.

ILS - *Inscriptiones Latinae Selectae*, ed. H. Dessau, I-III, Berlin, 1892-1916.

Jalabert-Mouterde, *Inscriptions* - L. Jalabert, R. Mouterde, *Inscriptions grecques et latines de la Syrie*, Paris 1929.

PAPYRI

Papiri (Marini) – G. Marini, *I papiri diplomatici raccolti ed illustrati*, Rome 1805.

Papyri (Tjader) - *Die nichtliterarischen lateinischen Papyri Italiens aus der Zeit 445-700*, ed. J. O. Tjader, I-II, Stockholm 1955, 1982.

Papyrus (Erman-Krebs) - A. Erman, F. Krebs, *Aus den Papyrus der Königlichen Museen*, Berlin 1899.

ALTERA

A Syriac Chronicle of the Year 846 - E. W. Brooks, *A Syriac Chronicle of the Year 846*, ZDM, 51 (1897), s. 569 – 588.

Abu Bakr Ahmad - G. Salmon, *L'Introduction topographique a l'histoire de Bagdad d'abou Bakr Ahmad ibn Thabit al.-Khatib al.-Bagdadhi (392-463 H=1002-1071)*, *Bibliothèque de l'École des Hautes Études, Sciences historiques et philologiques*, 148, Paris 1904.

ACO (Lamberz II) - *Concilium Universale Niceanum Secundum, Concili Actiones IV-V*, ed. E. Lamberz, ACO, Berlin – Bonn 2012.

ACO (Lamberz) - *Concilium Universale Niceanum Secundum*, pars. I-II, ed. E. Lamberz, ACO, Berolini 2008.

ACO (Riedinger) - *Concilium Universale Constantinopolitanum Tertium*, ed. R. Riedinger, fasc. 1-3, ACO, Berlin 1990-1995.

ACO (Schwartz) - *Concilium Universale Chalcedonense*, Acta conciliorum oecumenicorum II, ed. E. Schwartz: t. 1.1, *Epistolarum collectiones, actio prima*, Berolini–Lipsiae 1933; T. 1.2, *Actio secunda, epistularum collectio B actiones III-VII*, Berolini–Lipsiae 1933; T. 1.3, *Actiones VIII-XVII*, 18-31, Berolini–Lipsiae 1935; T. 2.1, *Versiones particulares. Ps. I, Collectio novariensis de re Eutychis*, Berolini–Lipsiae 1932; T. 2.2, *Rerum chalcedonensium collectio Vaticana, canones et symbolum*, Berolini–Lipsiae 1936; T. 3.1, *Epistolarum ante gesta collectio, actio prima*, Berolini–Lipsiae 1935; T. 3.2, *Actiones II-VI*, Berolini–Lipsiae 1936; T. 3.3, *Actiones VII-XVI, Concilii allocutio ad Marcianum*, Berolini–Lipsiae 1937; T. 4, *Leonis Papae I epistolarum collectiones*, Berolini–Lipsiae 1932; T. 5, *Collectio Sangermanensis*, Berolini–Lipsiae 1936; T. 6, *Prosopographia et topographia actorum chalcedonensium et encycliorum, indices*, Berolini–Lipsiae 1938.

Actes d'Iviron I - *Actes d'Iviron*, I: *des origines au milieu du XIe siècle*, édition diplomatique par J. Lefort, N. Oikonomidès, D. Papachryssanthou avec la collaboration H. Métrévéli, Paris 1985 (Archives de l'Athos XIV).

Actes d'Esphigménou - *Actes d'Esphigménou*, édition diplomatique par Jacques Lefort, Paris 1973 (Archives de l'Athos VI).

Actes d'Iviron II - *Actes d'Iviron*, II: *Du milieu du XIe siècle à 1204*, édition diplomatique par J. Lefort, N. Oikonomidès, D. Papachryssanthou avec la collaboration de V. Kravari et H. Métrévéli, Paris 1990 (Archives de l'Athos XIV).

Actes de Docheiariou - *Actes de Docheiariou*: édition diplomatique par Nicolas Oikonomidès, Texte, Paris 1984 (Archives de l'Athos XIII).

Actes de Lavra - *Actes de Lavra*. Édition diplomatique et critique par G. Rouillard et P. Collomp, d'après les descriptions, photographies et copies de G. Millet et S. de Lavra, t. I (897-1178), Paris 1937 (Archives de l'Athos I).

Actes de Lavra II - P. Lemerle, A. Guillou, N. Svoronos, *Actes de Lavra. Première partie: Des origines à 1204*, Paris 1970 (Archives de l'Athos V).

Actes de Saint Pantéléèmon - Actes de Saint Pantéléèmon. Édition diplomatique par P. Pernerle, G. Dagron, S. Circović, Paris 1982 (Archives de l'Athos XII).

Actes de Vatopédi - Actes de Vatopédi I: Des origines à 1329. Édition diplomatique par J. Bompaire, J. Lefort, V. Kravari, C. Giros, Paris 2001 (Archives de l'Athos XXI).

Actes de Xéropotamou - Actes de Xéropotamou. Édition diplomatique par J. Bompaire, Paris 1964 (Archives de l'Athos III).

Actes du Protaton - Actes du Prôtaton. Edition diplomatique par D. Papachryssanthou, Paris 1975 (Archives de l'Athos VII).

Agatho Diaconus, Epilogus - Agatho Diaconus, *Epilogus*, ed. R. Riedinger, II.2, s. 898-901 [w:] ACO, *Concilium Universale Constantinopolitanum Tertium*, Berlin 1990-1995.

Akty Pantelejmona - Акты Русского на Святом Афоне монастыря Св. Великомученика и Целителя Пантелеимона, Kiev 1873.

Ammianus Marcelinus - *Ammiani Marcellini Rerum gestarum libri qui supersunt*, I-II, ed. W. Seyfarth, Leipzig 1978.

Anna Komnena - Annae Comnenae, *Alexias*, rec. D. R. Reinsch, A. Kambylis, Berolini 2001 (CFHB 40/1-2).

Annales Baresnes - G. H. Pertz, *Annales Baresnes*, MGH, Scriptores V, Hanover 1844, s. 52-56.

Annales Regni Francorum. - *Annales Regni Francorum inde ab a. 741 usque ad a. 829, qui dicuntur Annales Laurissenses maiores et Einhardi*, Post editionem G. H. Pertzii rec. F. Kurze, Hanover 1895, MGH, SS rer. Germ. In usum scholarum separatim editi VI.

Anonymi auctoris Chronicon - J.-B. Chabot, *Anonymi auctoris Chronicon ad annum Christi 1234 pertinens*, Louvain 1952 (CSCO 109).

Anonymi Barensis Chronicon - L. A. Muratori, *Anonymi Barensis Chronicon*, Rerum Italicarum scriptores V, Milan 1724, s. 147-156.

Arethae, *Scripta minora* - *Arethae Archiepiscopi Caesariensis Scripta minora*, rec. L. G. Westerink, I, Leipzig 1968.

Bar Hebraeus,. - E. A. W. Budge, *The Chronography of Abu 'l-Faraj 1225-1286, the Son of Aron, the Hebrew physician commonly know as Bar Hebraeus being the first part of his political history of the world, transl. from the Syriac with an historical introduction, apparatus, and an index accompanied by reproduction of the Syriac text in the Bodleian Manuscript*, I, London 1932 (repr. Amsterdam 1976).

Basilicorum Libri LX - H. J. Scheltema, *Basilicorum Libri LX*, Series A: Textus, Series B: Scholia, I-XVII, Groningen 1953–1988.

Benešević, *Ranglisten* - V. N. Benešević, *Die byzantinischen Ranglisten nach dem Kletorologion Philothei und nach den Jerusalemer Handschriften zusammengestellt und revidiert*, BNJ 5 (1926/7), s. 97-167 i 6 (1928), s. 143-145.

Browning, *Correspondance* - R. Browning, *The correspondance of a tenth-century Byzantine scholar*, Byzantion, 24 (1954), s. 397-452.

Canon epinicius - *Canon epinicius seu victorialis in erectione ss. Imaginum*, PG 99, kol. 1767C-1779B.

Cedrenus, *Compendium Historiarum* – Georgius Cedrenus, *Compendium Historiarum*, ed. I. Bekker, [w:] Georgius Cedrenus, Ioannis Scylitzae ope ab I. Bekkero suppletus et emendatus, I-II, Bonnae, 1838-1939 (repr. PG 121-122).

Chronicon Bruxellense - *Chronicon Bruxellense*, ed. F. Coumont, *Anectoda Bruxellensia*, I: *Chroniques byzantines du manuscrit 11376*, Gent 1894, s. 13-36.

Chronicon Paschale - *Chronicon Paschale*, rec. L. Dindorf, I-II, Bonnae 1832.

Chronicon Paschale (Whitby) - M. Whitby, M. Whitby, *Chronicon Paschale 284-628 AD*, Liverpool 1989.

Chronicon Salernitanum - U. Westerbergh, *Chronicon Salernitanum. A Critical Edition with Studies on Literary and Historical Sources and on Language*, Acta Universitatis Stockholmiensis, Studia Latina Stockholmiensia 3, Stockholm - Lund 1956.

Chronicon Universale. - *Chronicon Universale - 741 cum continuatione (annalibus maximinianis)*, ed. G. Waitz, MGH SS XIII, Hannover 1881, s. 4-25.

Chronique de Denys de Tell-Mahré. - J.-B. Chabot, *Chronique de Denys de Tell-Mahré*, Paris 1895.

Chronique de Michel de Syrien. - J. B. Chabot, *Chronique de Michel de Syrien, patriarche jacobite d'Antioche (1166-1199)*, I-III, Paris 1899-1904.

CJ – Codex Justinianus, ed. P. Krüger, Berlin 1879.

Constantine Porphyrogenitus, *Treatises* – J. Haldon, *Constantine Porphyrogenitus. Three treatises on imperial military expeditions*, Wien 1990 (CFHB XVIII).

Continuatio Byzantina-Arabica - *Continuatio Byzantina-Arabica a. DCCXLI*, ed. Th. Mommsen, MGH AA XI 2, Berlin 1894, s. 323-368.

Continuatio Isidoriana Hispana. - *Continuatio Isidoriana Hispana a. DCCXLI*, ed. Th. Mommsen, MGH AA XI 2, Berlin 1894, s. 323-368.

Corippus (Cameron) - A. Cameron, Flavius Cresconius Corippus, *In laudem Iustini Augusti minoris*, London 1976.

CTh – Codex Theodosianus, ed. T. Mommsen, P. Krüger, Berlin 1904.

DAI – Constantine Porphyrogenitus, *De administrando imperio*, ed. G. Moravcsik, tl. R. J. H. Jenkins, Washington 1967 (CFHB I).

Darrouzès, *Épistoliers* – J. Darrouzès, *Épistoliers byzantins du Xe siècle*, Paris 1960.

Davies, *Popes* - R. Davis, *The Lives of the Ninth-Century Popes. The Ancient Biographies of Ten Popes from A.D. 817-891*, Liverpool 1995.

Davis, *Popes* - R. Davis, *The Lives of the Ninth-Century Popes. The Ancient Biographies of Ten Popes from A.D. 817-891*, Liverpool 1995.

De cerimoniis - Constantinus Porphyrogenitus, *De Cerimoniis aulae Byzantinae*, ex rec. J. J. Reiske, I-II, Bonn 1829-1930.

De patriarcharum Constantinopolitanorum catalogis. - F. Fischer, *De patriarcharum Constantinopolitanorum catalogis et de chronologia octo primorum patriarcharum. Accedunt eiusmodi catalogi duo adhuc non editi*, [w:] *Commentationes philologiae Jenenses*, edd. Seminarii philologorum Ienenses professores, III, Leipzig 1884, s. 263-333.

Dmitrijewski, *Opisanie* - A. A. Дмитриевский, *Описание литургических рукописей, хранящихся в библиотеках Православного Востока*, I, Киев 1895.

E. Müller, *Fragmenta Historicorum Graecorum*, I-VI, Parisiis 1878-1885.

Ecloga - L. Burgman, *Ecloga, das Gesetzbuch Leons III und Konstantinos V*, Frankfurt am Main 1983.

Ecloga Basilicorum - *Ecloga Basilicorum*, ed. L. Burgmann, Frankfurt am Main 1988 [Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte 15].

Epist. Hadriani I - *Epist. Hadriani I ad Carolum Magnum*, MGH, Epist. V, *Epistolae selectee pontificium Romanorum Carolo Magno et Ludwivo Pio regnantibus scriptae*, Berlin 1895, s. 3-57.

Etymologicon magnum - *Etymologicon magnum: seu verius Lexicon saepissime vocabulorum origines indagans, ex pluribus lexicis scholiastis et grammaticis anonymi cuiusdam opera concinnatum*, ed. T. Gaisford, Amsterdam 1962.

Eustathios Romaios (Schmink) - A. Schmink, *Vier eherechtliche Entscheidungen aus dem 11. Jahrhundert*, FM 3 (1979), s. 221-279.

Evagrius, *Historia ecclesiastica* - A. Hübner, *Evagrius Scholasticus. Historia ecclesiastica – Kirchengeschichte* (Fontes Christiani 57), Turnhout 2007.

Ficker, *Erlasse* - G. Ficker, *Erlasse des Patriarchen von Konstantinopel, Alexios Studites: Festschrift der Universität Kiel zur Feier des Geburtsfestes Seiner Majestät des Kaisers Königs Wilhelm II*, Kiel 1911.

Gedeon, *βιβλιοθήκη* - M. Gedeon, *Νέα βιβλιοθήκη*, Κωνσταντινούπολη 1903.

Genesios – *Iosephi Genesii regnum libri quattuor*, rec. A. Lesmueller-Werner, I. Thurn, Berlin 1978 (CFHB XIV, Series Berolinensis).

Genezjusz (Kaldelis) - A. Kaldellis, *Genesios. On the Reigns of the Emperors*, Canberra 1998.

Georgius Monachus (Muralt) – *Chronicon Breve quod e diversis annalium scriptoribus et expositoribus decerpit concinnavitque Georgius Monachus cognomento Hamartolus*, ed. E. De Muralto, PG 110, koll. 51-980.

Georgius Monachus Chronicon (continuatus) (Istrin) - *Продолжение хроники Георгия Амартола по Ватиканскому списку № 153*, ed. В. М. Истрин, *Книги временныя и образныя Георгия Мниха. Хроника Георгия Арматола в древнем славянорусском переводе*, II, Петроград 1922, s. 1-65.

Georgius Monachus, *Chronicon – Georgii Monachi Chronicon*, ed. C. de Boor, I-II, Lipsiae 1904.

Georgius Monachus, *Chronicon (continuatio)* – Georgius Monachus, *Chronicon (continuatio)* (redactio A), ed. I. Bekker, *Theophanes Continuatus, Ioannes Cameniata, Symeon Magister, Georgius Monachus*, Bonn, 1838 s. 763-924.

Georgius Monachus, *Chronicon (continuatio)* (Muralt) – *Chronicon breve quod e diversis annalium scriptoribus et expositoribus decerpit concinnavitque Georgius Monachus cognomeno Hamartoulos* ed. E. de Muralto, PG 110, koll. 980-1195.

Gesta episcoporum Neapolitanorum - *Gesta episcoporum Neapolitanorum* I, ed. G. Waitz, MGH SS rer. Langobardicarum et Italicarum saec. VI-IX, s. 424-465.

History of the Patriarchs of the Coptic Church. - B. Evetts, *History of the Patriarchs of the Coptic Church of Alexandria, III, Agathon to Michael II (766)*, PO 5 (1910), s. 1-215.

Ibn-al-Atir, *Chronicon - Al-Kāmil fī 't-tārīḥ ta 'līf: aš-šaiḥ al- 'allāma 'Izz-ad-Dīn Abi- 'l-Ḥasan 'Alī Ibn-Abi- 'l-Karam Muḥammad Ibn-Muḥammad Ibn- 'Abd-al-Karīm Ibn- 'Abd-al-Wāḥid aš-Šaibānī al-ma 'rūf bi-Ibn-al-Aṭīr* (*Chronicon quod Perfectissimum inscribitur*) I-XV, ed. C. J. Tornberg, Uppsala 1851-1876.

Ignatios Diakon, *Epistulae* - C. Mango, *The Correspondence of Ignatios the Deacon*, Washington, D. C. 1997 (CFHB 39).

Ioannes Italos – Ioannis Itali, *Opera*, Textum graecum secundum collationem a G. Cereteli, confectam edidit et praefatione instruxit N. Ketschakmadze, Tbilisi 1966.

Ioannes Tzetzes, *Epistulae* - Ioannes Tzetzes, *Epistulae*, rec. P. A. M. Leone, Leipzig 1972.

Ioannis Cinnami *Epitome* - Ioannis Cinnami *Epitome, rerum ab Ioanne et Alexio Comnenis Gestarum. Ad fidem codicis vaticani*, rec. A. Meineke, Bonn 1836.

Jan Skylitzes Continuatus - *Η Συνέχεια της Χρονογραφίας του Ιωάννου Σκυλίτζη*, ed. E. Τσολάκης, Θεσσαλονίκη 1968.

Jan Skylitzes, *Historiarum* – Ioannis Scylitzae, *Synopsis Historiarum*, ed. J. Thurn, Berolini 1973 (CFHB V, Series Berolinensis).

Jan Skylitzes, *History* – J. Wortley, *John Skylitzes. A synopsis of Byzantine History, 811-1057*, Cambridge 2010.

Jan Tzetzes, *Historia - Jan Tzetzes Historia*, rec. P. A. M. Leone, Neapoli 1968.

JGR I – *Jus graecoromanum*, I: *Novellae et aerae bullae imperatorum post Justinianum*, ex. ed. C. E. Zachariae A. Lingenthal, editio altera lucis ope expressa, Athens 1962 (*Jus Graecoromanum, Νεαραί και Χρυσόβουλα των μετά τον Ιουστινιανό. Βυζαντινών Αυτοκρατόρων*, επιμέλεια Ιω. Ζέπου και Παν. Ζέπου, τόμος Α', Αθήνα 1962) [repr. z roku 1931].

JGR III (Zachariä von Lingenthal) - K. E. Zachariä von Lingenthal, *Ius Graeco-Romanum*, III, *Novellae Constitutiones*, Lipsiae 1857.

JGR IV - *Jus graecoromanum*, IV: *Practica ex actis Eustathii Romani. Epitome legum*, ex. ed. C. E. Zachariae A. Lingenthal, editio altera lucis ope expressa, Athens 1962 (*Jus Graecoromanum, Πείρα Ευσταθίου του Ρωμαίου επιτομή νόμων*, Έκ τῆς ἐκδόσεως C. E. Zachariae von Lingenthal, τόμος τέταρτος, Αθήνα 1962) [repr. z roku 1931].

Kitab al-'Unvan. - A. A. Vasiliev, *Kitab al-'Unvan, Historie universelle écrite par Agapius (Mahboub) de Menbidj*, PO 8 (1912), s. 399-547.

Kleinchroniken – P. Schreiner, *Die byzantinischen Kleinchroniken (Chronica byzantina breviora, recensuit, commentario indicibusque instruxit P. Schreiner)*, I-III, Wien 1975-1979 (CFHB XII/1-3 Series Vindobonensis).

Księga eparcha (ros.) - M. Я. Сюзюмов, *Византийская книга эпарха*, Москва 1962

Lampros, 'Επιστολαί - Σ. Λάμπρος, 'Επιστολαί ἐκ τοῦ βιενναίου κωδικος *phil.* 342, NE 19 (1925), s. 269-296; 20 (1926), s. 31-46, 139-157.

Leon Diakon - *Leonis Diaconi Caloensis Historiae Libri Decem: Et Liber de Velitatione Bellica Nicephori Augusti*, ex. rec. C. B. Hase, Bonn 1828.

Leon Grammatyk, *Chronografia* – *Leonis Grammatici Chronographia*, ex rec. I. Bekkeri, Bonn, 1842, s. 1-331.

Libaniusz, *Listy I - Libanii Opera*, rec. R. Foerster, X: *Epistulae 1-839*, Stuttgart 1963.

Liber Pontificalis– L. Duchesne, *Le Liber Pontificalis*, I-II: *Texte, introduction et commentaire*, Paris 1886–92 (repr. Paris 1955); III: *Additions et Corrections*, Paris 1957.

Liber Suda - *Liber Suda*, ed. A. Adler I-V, Leipzig 1928-1938 (repr. 1994-2001).

Libri Carolini - [Opus Caroli regis contra synodum \(Libri Carolini\)](#), MGH, Leges II, suppl. I, Hannoverae 1948.

Lihačev, *Ikonopisi* - Н. П. Лихачев, *Историческое значение итало-греческой иконописи: Изображения Богоматери в произведениях итало-греческих иконописцев и их влияние на композиции некоторых прославленных русских икон*, Санкт-Петербург, 1911.

Lupus protospatharius - G. H. Pertz, *Lupus protospatharius*, MGH Scriptores V, Hanover 1844, s. 52-63.

Lydos, *De Magistratibus* - A. C. Bandy, *Ioannes Lydus On Powers or The Magistracies of the Roman State: Introduction, Critical Text, Translation, Commentary, and Indices*, Philadelphia 1983.

Macrides, *Justice* - R. J. Macrides, *Justice under Manuel I Komnenos: Four Novels on Court Business and Murder*, [w:] R. J. Macrides, *Kingship and Justice in Byzantium 11th-15 th Centuries*, Aldershot-Brookfield-Singapore-Sydney, 1999, IX (=R. J. Macrides, *Justice under Manuel I Komnenos: Four Novels on Court Business and Murder*, [w:] FM, VI (1984) s. 118-204).

Malalas, *Chronicle* (Jeffreys – Scot) - E. Jeffreys, M. Jeffreys, R. Scot, *The Chronicle of John Malalas*, Melbourne 1986.

Malalas, *Chronographia* - Ioannis Malalas, *Chronographia*, ed. H. Thurn, Berlin 2000 (CFHB, XXXV, Series Berolinensis).

Mansi - J. D. Mansi, *Sacrorum Conciliorum nova amplissima collectio*, Florentiae-Venetiis, t. 1-31, 1758-1798 (repr. uzupełniony i poszerzony w 53 tomach pod red. J. B. Martin'a: Paris 1901-1927 (repr. Graz, 1960-1961).

Menologium Basili - *Menologium Basili*, PG 117, koll. 20-613.

MGH AA – MGH Auctores antiquissimi, I – XIII, Berlin 1877-1898; XIV, Berlin 1905; XV, Berlin 1919.

MGH Epp. – MGH Epistolae, III – VIII (= *Epistolae Karolini Aevi*, I-VI), Berlin 1892-1939.

Michał Attaliates, *Historia* – Michaelis Attaliatae, *Historia*, rec. E. Th. Tsolakis, Athenis 2011.

Michał Glykas – Michaelis Glycae, *Annales*, rec. I. Bekkerus, Bonn 1836.

Miguel Attaliates, *Historia* - I. Perez Martin, Miguel Attaliates, *Historia*, Madrid 2002.

Mikołaj Mistyk - *Nicholas I Patriarch of Constantinople Letters*, ed. L. G. Westerink, przekł. R. J. H. Jenkins, Washington, DC 1973 (CFHB VI).

MM - F. Miklosich, J. Müller, *Acta et Diplomata Graeci Medii Aevi Sacra et Profana*, t. I-VI, Vienna 1860-1890.

Nic. Chron. - *Νικηφορου πατριαρχου Κωνσταντινουπολεως Χρονογραφικὸν σύντομον*, [w:] *Nicephori Archiepiscopi Constantinopolitani Opuscula Historica*, ed. C. de Boor, Leipzig, 1880, s. 79-135.

Nicephori Basilacae - *Nicephori Basilacae orationes et epistolae*, rec. A. Garzya, Leipzig 1984.

Nicephori Callisti - *Nicephori Callisti Xanthopulii Patriarcharum Constantinopolitarum Catalogus*, ed. A. Banduri, PG 147, koll. 449-468.

Nicephori Epistula - *Nicephori Epistula ad Leonem III Papam*, PG 100, koll. 169-200.

Nicephorus Callistus, *Historia Ecclesiastica* - *Nicephori Callisti Xanthopuli ecclesiasticae historiae libri XVIII*, PG 146-147.

Nicephorus, *Breviarium Historiae* - C. Mango, *Nikephoros patriarch of Constantinople short history*, Warshington D. C. 1990.

Nicetas Choniates, *Historia* - J. L. van Dieten, *Nicetae Choniatae Historia*, I-II, Berlin 1975.

Nicetas Magister, *Listy* - L. G. Westerink, *Nicétas Magistros. Lettres d'un exilé*, Paris 1973.

Nicolai I papae epistolae - *Nicolai I papae epistolae*, ed. E. Perels, MGH Epp. VI (*Epistolae Karolini Aevi* IV), Berlin 1912, s. 257-690.

Nikefor Bryennios, *Historia* - P. Gautier, *Nicéphore Bryennios: Histoire*, Brussels 1975.

Nikephoros, Apol. Minor. – *S. P. N. Nicephori archiepiscopi Constantinopolitani Apologeticus minor ad catholicam ecclesiam de novo propter venerabiles imagines exorto schismate*, ed. A. Mai, PG 100, koll. 833B-850A.

NJ –Novellae Iustiniani, *Corpus iuris civilis*, III, *Novellae*, ed. R. Schoell, G. Froll, Berlin 1899.

Noailles-Dain, *Leon VI* - P. Noailles, A Dain, *Les Nouvelles de Leon VI et le Sage*, Paris 1944.

Oratio de Exilio - *Oratio de exilio Sancti Nicephori et translatione reliquiarum, auctore theophane presbytero et praeposito*, PG 100, koll. 159-167.

Patria Constantinopolitana - *Patria Constantinopolitana*, *Scriptores Originum Constantinopolitarum* I-II, ed. Th. Preger, Leipzig 1907 (repr. New York 1975), s. 135-313.

Pauli continuationes - *Pauli continuationes*, ed. L. Bethmann, G. Waitz [w:] MGH *Scriptores rerum Longobardicarum et Italicarum saec. VI-IX*, Hannover 1878, s. 198-219.

Paulus Diaconus, *Historia Langobardorum* - Pauli Diaconi, *Historia gentis Langobardorum*, ed. L. Bethmann, G. Waitz, MGH, *Scriptores Rerum Germanicarum*, Hannoverae 1878, s. 49-242.

Πείρα - Πείρα, JGR IV, s. 5-260.

PG – *Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca*, ed. Migne Jacques-Paul, 1-161, Paris 1857-1866 (repr. 1964-1969).

Philostorgius, *Historia ecclesiastica* - J. Bidez, *Philostorgius. Kirchengeschichte: mit dem Leben des Lucian von Antiochien und den Fragmenten eines arianischen Historiographen*, (GCS 21), Leipzig 1913 (repr. Berlin 1981).

PL – *Patrologiae Cursus Completus, Series Latina*, ed. Migne Jacques-Paul, 1-221, Paris 1841-1864 (repr. 1964-1969; CD-ROM 1995).

PLS - Patrologiae Cursus Completus, Series Latina, Supplementum, accur. A. Hamman, 1-5, Paris 1958-1974.

PO – Patrologia Orientalis, 1-41 (1904-1984).

Procopius, *De bello Gothico* - Procopius, *De bello Gothico*, ed. G. Wirth (post. J. Haury), *Procopii Caesariensis opera omnia*, II, Monachii-Lipsiae, 2001.

Procopius, *De bello Persico* – Procopius, *De bello Persico*, ed. G. Wirth (post. J. Haury), *Procopii Caesariensis opera omnia*, I, Monachii-Lipsiae, 2001.

Procopius, *Historia arcana* – Procopius, *Historia quae dicitur arcana*, ed. J. Haury, Monachii – Lipsiae 2001.

Psellos, *Chronographia* – S. Impellizzeri, *Imperatori di Bisanzio (Cronografia)*, t. I-II, Vicenza 1984.

Psellos, Listy (Gautier) - P. Gautier, *Quelques lettres de Psellos inédites ou déjà éditées*, REB 44 (1986), s. 111-197.

Psellos, Listy (Kurtz-Drexler) - E. Kurtz, F. Drexler, *Michaelis Pselli Scripta minora magnam partem adhuc inedita*, II, Milan 1941.

Psellos, Listy (Sathas) - K. N. Sathas, *Μιχαὴλ Ψελλοῦ ἱστορικοὶ λόγοι, ἐπιστολαὶ καὶ ἄλλα ἀνέκδοτα* [w:] MB, V, Paris 1876, s. 219-523.

Psellos, *Or. For. Et. Acta* – Michael Psellus, *Orationes Forenses et Acta*, ed. C. T. Dennis, Stuttgart – Lipsiae 1994.

Psellos, *Oratoria minora* - Michael Psellus, *Oratoria minora*, ed. A. R. Littlewood, Leipzig 1985.

Psellos, *Χρυσόβουλλος* - *Χρυσόβουλλος*, [w:] Michael Psellus, *Orationes forenses et acta*, ed. G. T. Dennis, Stuttgart – Leipzig 1994, s. 169-175.

Pseudo-Kodinos - Pseudo-Kodinos, *Traité des offices*, introduction, texte et traduction par J. Verpeaux, Paris 1966.

Relatio motionis – P. Allen, B. Neil, *Maximus the Confessor and his Companions. Documents from Exile*, New York 2003, s. 48-75.

Sakkos 1166 - Ν. Σακκος, *Ὁ πατήρ μου μεῖζων μου ἔστιν*, II: *Ἐριδες καὶ σύνοδοι κατὰ τὸν ἱβ' αἰώνα*, Θεσσαλονίκη 1966.

Sakkos 1170 - Ν. Σακκος, *Ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει Σύνοδος τοῦ 1170* [w:] *Χαριστήριον εἰς τὸν καθηγητὴν Παναγιώτην Κ. Χρήστου*, Σπουδαστήριον τῆς ἐκκλησιαστικῆς γραμματολογίας, 6, Θεσσαλονίκη 1967.

Sathas, *Βιβλιοθήκη* – Κωνσταντῖνος Ν. Σάθα, *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη*, I-VII, Venice-Paris 1872-1894.

Scriptor incertus (Bekker) – *Συγγραφὴ χρονογραφίου τὰ κατὰ Λέοντα υἱὸν Βάρδα τοῦ Ἀρμενίου περιέχουσα*, ed. I. Bekker, [w:] Leonis Grammatici, *Chronographia*, ex rec. I. Bekkeri, Bonn 1842, s. 333-362.

Scriptor incertus (Iadevaia) – *Scriptor incertus*, introduzione di E. Pinto, testo critico, traduzione e note a cura di Francesca Iadevaia, Messina 1997.

Simokates (Schreiner) - P. Schreiner, *Theophylaktes Simokates: Geschichte*, Stuttgart 1985.

Simokates (Whitby) - M. Whitby, M. Whitby, *The History of Theophylact Simocatta*, Oxford 1986.

Socrates, *Historia ecclesiastica* - G. C. Hansen, *Sokrates Kirchengeschichte*, (GCS, Neue Folge 1), Berlin 1995.

Sozomenus, *Historia ecclesiastica* - J. Bidez, G. C. Hansen, *Sozomenus. Kirchengeschichte*, (GSC 50), Berlin 1960.

Strategikon (Spadaro) - M. D. Spadaro, *Raccomandazioni e consigli di un galantuomo (Strategikon). Testo critico, traduzione e note*, Hellenica 2, Testi e strumenti di letteratura greca antica, medievale e umanistica, Alessandria 1998.

Symeon Magister – *Symeonis Magistri et Logothetae chronicon*, rec. S. Wahlgren, Berlin-New York, 2006 (CFHB series Berolinenasis XLIV/I).

Symeon Nowy Teolog, *Hymny* - J. Koder, J. Paramelle, *Syméon le Nouveau Théologien, Hymnes*, I (1-15), Paris 1969.

Symeon sl. – В. И. Срезневский, *Славянский перевод хроники Симеона Логофета*, Санкт-Петербург 1905 (repr. London 1971).

Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae - *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae e codice Sirmondiano nunc Berolinensi adiectis synaxariis*

selectis opera et studio, Propylaeum ad AASS Novembris, ed. H. Delehay, Brussels, 1902.

Synod 1094 - P. Gautier, *Le synode des Blachernes (fin 1094). Étude prosopographique*, REB 29 (1971), s. 213-284.

Synodicon Vetus. - J. Duffy, J. Parker, *The synodicon vetus*, Washington D. C. 1979 (CFHB XV series Washingtoniensis = Dumbarton Oaks Text 5).

Synodikon Ortodoksji. - J. Gouillard, *Le Synodikon de l'orthodoxie*, TM 2 (1967), s. 45-107.

Teodor Dephnopates - Théodore Dephnopatès, *Correspondance*, editée et traduite par J. Darrouzès et L. G. Westerink, Paris 1978.

Teodor Prodromos - W. Hörandner, *Theodoros Prodromos. Historische Gedichte*, Vienna 1974.

Teofilakt z Ohrydy, *Listy* - P. Gautier, *Théophylacte d'Achrida*, II: Lettres, Thessalonike 1986 (CFHB 16/2).

Teophanes, *Chronicle* (Mango) - Cyril Mango, Roger Scot, *The Chronicle of Theophanes Confessor, Byzantine and Near Eastern History AD 284 – 813*, Oxford 1997.

The Chronicle of Zuqnin. - A. Harrak, *The Chronicle of Zuqnin*. Parts III and IV. A.D. 488-775, Toronto 1999.

Theodore Daphnopates, *Correspondance* - J. Darrouzes, L. G. Westerink, *Theodore Daphnopates, Correspondance*, Paris 1978.

Theodorus Studita, *Epistulae* - Theodorus Studita, *Epistulae*, I–II, ed. G. Fatouros, Berlin -New York, 1991-1992 (CFHB XXXI/1-2).

Theodosii Meliteni - *Theodosii Meliteni qui fertur chronographia*, ed. T. L. F. Tafel, München 1859.

Theophanes Continuatus (ros.) = Я. Н. Любарский, *Продолжатель Феофана. Жизнеописания византийских царей*, Санкт-Петербург 2009.

Theophanes Continuatus- Theophanes Continuatus, Ioannes Cameniata, Symeon Magister, Georgius Monachus, ex rec. I. Bekkeri, Bonnae 1838, s. 1-484.

Theophanes Presbyter (BHG 1336-1337) – Θεοφάνους πρεσβυτέρου και ηγουμένου λόγος εις τὴν ἐξορίαν του ἐν ἀγίοις Νικηφόρου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως καὶ εἰς τὴν μετακομιδὴν τοῦ τιμίου λειψάνου εὐτοῦ, ed. Θ. Ἰωάννου, *Μνημεῖα ἀγιολογικά*, Βενετία 1884, s. 115-128.

Theophanes, *Chronographia – Theophanis Chronographia*, rec. C. de Boor, I-II, Lipsiae 1883-1885.

Theophylacti Achridensis - P. Gautier, *Theophylacti Achridensis orationes, tractatus, carmina; epistulae. Recensuit, gallice vertit, notis indicibusque instruxit*, Thessalonike 1986.

Theophylacti Achridensis - P. Gautier, *Theophylacti Achridensis orationes, tractatus, carmina; epistulae. Recensuit, gallice vertit, notis indicibusque instruxit*, Thessalonike 1986 (CFHB 16/1-2).

Theophylactus Sim., *Historiae - Theophylacti Simocattae historiae*, ed. C. de Boor, Leipzig 1887 [repr. Stuttgart 1972 (corr. P. Wirth)].

Tornikes, Georgios - J. Darrouzès, *George et Dèmetrios Tornikès: lettres et discours*, Paris 1970.

Translatio Niceph. patriarch. (BHG 1337b). – Λόγος εἰς τὴν ἀνακομιδὴν τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Νικηφόρου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως [w:] B. Latyšev *Menologii anonymi byzantini saeculi X quae supersunt. Fasciculus prior, Februarium et Martium menses continens*, I, Petropoli 1911, s. 230-233.

Vita a. Basilio ep. Emeseno (BHG 1744) - И. Помяловский, *Житие иже во святых отца нашего Феодора архиепископа Едесского*, Санкт-Петербург 1892.

Vita B Theodori Studitae (BHG 1754) - Vita B Theodori Studitae, Auctore Michaelē Monacho Studita (BHG 1754), PG 99, koll. 233-328.

Vita Constantini – T. Lehr-Splawinski, *Żywoty Konstantyna i Metodego (obszerne)*, Warszawa 2000 (repr. z roku 1959), s. 1-93.

Vita CP - E. Sargologos, *La vie de saint Cyrille le Philéote moine byzantin (+1110)*, Brussels 1964 (SH 39).

Vita Euthymii (BHG 651) – P. Karlin-Hayter, *Vita Euthymii Patriarchae*, Byzantion 25 (1955-57), s. 1-172 (=P. Karlin-Hayter, *Vita S. Euthymii patriarchae CP*, Brussel 1970).

Vita Euthymii episcopi Sardensis (2145) - J. Gouillard, *La Vie d'Euthyme de Sardes († 831), une œuvre du patriarche Méthode*, TM, 10 (1987), s. 1-101.

Vita Georgii Amastri (BHG 668) - В. Г. Васильевский, *Русско-византийские исследования*, 2, Санкт-Петербург 1893, s. 1-73 [репр. *Труды Императорского С.-Петербургского Ботанического Сада, Acta Horti Petropolitani*, Санкт-Петербург, 31(3), 1915, s. 1-71].

Vita Germani patriarchae (BHG 697). - Vita Germani patriarchae (BHG 697), ed L. Lamza, *Patriarch Germanos I. von Konstantinopel (715-730)*, Würzburg 1975, s. 200-240.

Vita Ignatii (BHG 817) – S. P. N. Ignatii archiepiscopi Constantinopolitani vita sive certamen auctore Niceta servo Jesu Christi, cognomento Davide Paplagone, PG 105, koll. 488-574.

Vita Ioannici (BHG 936) - Vita Ioannici auctore Petro monacho (BHG, 936) AASS Nov. II 1, kol. 384-435.

Vita Ioannicii (BHG 935) - Vita Ioannicii auctore Saba Mmonacho (BHG 935), AASS November II 1, s. 332-383.

Vita Ioannicii auctore Symeone Metaphrasta (BHG 937) - Vita Ioannicii auctore Symeone Metaphrasta (BHG 937), PG 116, koll. 36B-92D.

Vita Ioannis episcopi Gotthiae, (BHG 891) - Vita Ioannis episcopi Gotthiae (BHG 891), AASS Juni VII, 1867, s. 167-171.

Vita Irene imp. (BHG 2205) - *La vie de l'impératrice Sainte Irène*, ed. F. Halkin, AnBoll. 106 (1988), s. 5-27.

Vita Maximi (syr.) - S. Brock, *An Early Syriac Life of Maximus the Confessor*, AnBoll 91 (1973), s. 299-346.

Vita Maximi Confessoris (BHG 1234) - Vita Maximi Confessoris (BHG 1234), PG 90, koll. 68-109.

Vita Methodi (BHG 1278) - Vita Methodi, Confessoris et Patriarchae Constantinopolitani (BHG 1278), PG 100, koll. 1244-1261.

Vita Methodi patriarchae (fragmentum) - *Nicetae Choniatae ex libro incerto Thesauri Orthodoxae fidei* (Περὶ τῆς καινοφανοῦς αἰρέσεως τῶν Λιζικιανῶν), PG 140, koll. 281D-284A.

Vita Michaelis Syncelli (BHG 1296) - M. Cunningham, *The Life of Michael Synkellos*, Belfast, 1991.

Vita Nicolai (1365) - Vita Nicolai Studitae (BHG 1365), PG 105, koll. 863-925.

Vita S. Lazari (BHG 979) - H. Delehaye, *Vita S. Lazari auctore Gregorio monacho*, Acta Sanctorum Novembris 3, Société des Bollandistes, Brussels (1910), kol. 508-588.

Vita Theod. Syc. (BHG 1778) - A. J. Festugiere, *Vie de Theodore de Sykeon*, I-II, Brussels 1970 (SH 48).

Vita Theophylacti Archiepiscopi Nicomediae, (BHG 2452) - F. Halkin, *Hagiologie byzantine. Textes inédits, publiés en grec et traduits en français*, Brussels 1986, s. 171-181 (SH 71).

Vita Theophylacti Grapti (BHG 1793) – Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Θεοφάνους τοῦ ὁμολογητοῦ καὶ αὐταδέλφου αὐτοῦ Θεοδώρου, συγγραφεῖς παρὰ Θεοδώρας Ῥαουλαίνης Κατακουζηνῆς τῆς Παλαιολογίνης [w:] A. Papadopoulos-Kerameus, Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς σταχυολογίας, IV, St. Petersburg 1897, s. 185-223; t. V, St. Petersburg 1898, s. 397-399.

VN (BHG 1335) - Βίος τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς Νικεφόρου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως καὶ νέας Ῥώμης, [w:] *Nicephori Archiepiscopi Constantinopolitani Opuscula Historica*, ed. C. de Boor, Leipzig 1880, s. 139-217.

Vogt, *Les livres* - A. Vogt, *Constantin VII Porphyrogénète. Les livre des cérémonies*, I-II, Paris 1935.

VT (BHG 1698) – Vita Tarasii, S. Efthymiadis, *The Life of the Patriarch Tarasios by Ignatios the Deacon* (BHG 1698), Aldershot 1998.

Zonaras = Ioannis Zonarae, *Epitome Historiarum*, libri XIII-XVIII, ed. Th. Büttner-Wobst, Bonnae 1897.

Zosimos - *Zosimi comitis et exadvocati fisci Historia nova*, ed. L. Mendelssohn, Lipsiae 1963 (repr. z wydania z 1887 roku).

Βυζαντινά έγγραφα Ι - Έ. Βρανούση, *Βυζαντινά έγγραφα της Μονής Πάτμου: Α΄: Αυτοκρατορικά: διπλωματική έκδοσις, Γενική εισαγωγή, Ευρετήρια, Πίνακες*, Αθήνα 1980.

Βυζαντινά έγγραφα ΙΙ - Π. Μ. Νυσταζοπούλου, *Βυζαντινά έγγραφα της Μονής Πάτμου: Β΄: Δημοσίων Λειτουργών: διπλωματική έκδοσις*, Αθήνα 1980.

Πατμιακή Βιβλιοθήκη - Ι. Σακκελίων, *Πατμιακή Βιβλιοθήκη ήτοι αναγραφή τῶν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς κατὰ τὴν νῆσον Πάτμον γεραρᾶς καὶ βασιλικῆς Μονῆς τοῦ Ἀγίου Ἀποστόλου καὶ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου τεθησαυρισμένων χειρογράφων τευχῶν... φιλοτίμῳ προνοίᾳ καὶ ναλώμασι τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσοῦ ἐκδιδομένη*, Ἀθήνησιν 1890.

Σύνταγμα τῶν θείων - Γ. Α. Ραλλή - Μ. Ποτλή, *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων τῶν τε ἀγίων καὶ πανευφήμων Ἀποστόλων, καὶ τῶν ἱερῶν οἰκουμενικῶν καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἀγίων Πατέρων*, I-VI, Αθήνα 1852-1859 [repr. 1966].

Τὰ χαράγματα τοῦ Παρθενῶνος - Α. Κ. Ορλανδου, Λ. Βρανούση, *Τὰ χαράγματα τοῦ Παρθενῶνος ήτοι ἐπιγραφαὶ χαραχθεῖσαι ἐπὶ τῶν κιόνων τοῦ Παρθενῶνος κατὰ τοὺς παλαιοχριστιανικοὺς καὶ βυζαντινοὺς χρόνους*, Αθήνα 1973.

LEXICA

Abramowiczówna - Z. Abramowiczówna, *Słownik grecko-polski*, t. 1-4, Warszawa 1958 (t. 1), 1960 (t. 2), 1962 (t. 3), 1965 (t. 4).

Bailly, *Dictionnaire* - A. Bailly, *Dictionnaire grec français: Rédigé avec le concours de E. Egger. 16e édition revue par L. Séchan et P. Chantraines*, Paris 1950.

Jacobitz-Seiler, *Wörterbuch* - K. Jacobitz, E. E. Seiler, *Griechisch-deutsches Wörterbuch zum Schul und Privatgebrauch*, Leipzig 1890.

Κριαράς, *Λεξικο* - Ε. Κριαράς, *Λεξικο της Μεσαιωνικής Ελληνικής δημοδους γραμματείας: 1100-1669*, t. IX, Θεσσαλονίκη 1985.

Sophocles - A. E. Sophocles, *Greek-English Lexicon of the Roman and Byzantine Periods (From B. C. 146 to A. D. 1100)*, London 1914.

STUDIA

Ahrweiler, *Mer* - H. Ahrweiler, *Byzance et la mer: La marine de guerre, la politique et les institutions maritimes de Byzance aux VIIe- XVe siècles*, Paris 1966.

Ahrweiler, *Recherches* - H. Ahrweiler, *Recherches sur l'administration de l'empire byzantin aux IXe-XIe siècles*, Bulletin de correspondance hellénique 84 (1960), s. 1–109 (=Études sur les structures administratives et sociales de Byzance, VIII).

Ahrweiller, *Fonctionnaires* - H. Ahrweiler, *Fonctionnaires et bureaux maritimes à Byzance*, REB, 19 (1961), s. 239-252.

Alexander, *Nicephorus* - Paul J. Alexander, *The Patriarch Nicephorus of Constantinople. Ecclesiastical Policy and Image Worship in the Byzantine Empire*, Oxford 1958.

Amelotti-Costamagna, *Notariato* - M. Amelotti, G. Costamagna, *Alle origini del notariato italiano*, Roma 1975.

Angold, *Empire* - M. Angold, *The Byzantine Empire, 1025-1204: a Political History*, London 1997.

Beck, *Literatur* - H. G. Beck, *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich*, München 1959.

BHG - F. Halkin, *Bibliotheca hagiographica graeca*, I-III, Brussels 1957; Idem, *Auctarium bibliothecae hagiographicae graecae*, Brüssel 1969; Idem, *Novum Auctarium Bibliothecae Hagiographicae Graecae*, Brüssel 1984.

Boak-Dunlap, *Two Studies* - A. E. R. Boak, J. E. Dunlap, *Two Studies in Late Roman and Byzantine Administration*, New York 1924.

Böhmer, *Regesta* - J. F. Böhmer, *Regesta Imperii II: Sächsisches Haus 919-1024/Papstregesten 911-1024*, Wien 1998.

Bon, *Péloponnèse* - A. Bon, *Le Péloponnèse byzantin jusqu'en 1204*, Paris, 1951.

Brandi, *Kaiserbrief* - K. Brandi, *Der byzantinische Kaiserbrief aus St. Denis und die Schrift der fruhmittelalterlichen Kanzlein*, Archiv für Urkundenforschung I (1908), s. 5-88.

Bréhier, *Institutions* - L. Bréhier, *Le Monde byzantine*, II: *Les Institutions de l'Empire byzantine*, Paris 1949.

Burgmann, *Eirene* - L. Burgmann, *Die Novellen der Kaiserin Eirene*, (FM IV), Frankfurt am Main 1981.

Burgmann, *Rechtsprechung* - L. Burgmann, *Zur Organisation der Rechtsprechung in Byzanz (Mittelbyzantinische Epoche)*, [w:] *La giustizia nell'alto medioevo (Secoli IX-XI) (Settimane di studio del Centro Italiano di studi sull'alto medioevo. XLIV)*, Spoleto 1997, s. 905-930.

Bury, *History* - J. B. Bury, *A History of the Eastern Roman Empire from the Fall of Irene to the Accession of Basil I (A.D. 802-867)*, Macmillan 1902.

Bury, *Imp. Admin. Sys.* - J. B. Bury, *The Imperial Administrative System in the Ninth Century. With a Revised Text of the Kletorologion of Philoteos*, London 1911 (repr. New York 1950).

Bury, *Magistri scriniorum* - J. B. Bury, *Magistri scriniorum, ἀντιγραφῆς, and ῥεφερενδάρχοι*, Harvard Studies in Classical Philology, 21 (1910), s. 23-29.

Byzantine Diplomacy – *Byzantine Diplomacy: Papers of the Twenty-fourth Spring Symposium of Byzantine Studies, Cambridge, March 1990*, ed. J. Shepard, S. Franklin, Alfershot 1992.

Byzantine Saints (Dawies) - *Three Byzantine Saints, Contemporary Biographies of St. Daniel the Stylite, St. Theodore of Sykeon and St. John the Almsgiver*, tr. E. Dawies, intr. and comm. N. H. Baynes, Crestwood, N.Y. 1977.

Cheyne, *Patricienne* - J.-C. Cheynet, *La patricienne à ceinture: une femme de qualité* [w:] *Au cloître et dans le monde: femmes, hommes et sociétés (IXe-XVe siècle): Mélanges en l'honneur de Paulette L'Hermite-Leclercq*, ed. P. Henriot, A.-M. Legras, Paris 2000.

Clauss, *Magister officiorum* - M. Clauss, *Der magister officiorum in der Spätantike (4.-6. Jahrhundert): das Amt und sein Einfluss auf die kaiserliche Politik*, München 1980.

Codoner, *Iconoclasmo* - J. Signes Codoñer, *El período del segundo iconoclasmo en Theophanes Continuatus: análisis y comentario de los tres primeros libros de la crónica*, Amsterdam 1995.

DAI (Commentary) – Constantine Porphyrogenitus, *De administrando imperio*, A commentary, F. Dvornik, R. J. H. Jenkins, B. Lewis, G. Morcavcsik, D. Obolensky, S. Runciman, ed. R. J. H. Jenkins, Washington D. C. 2012.

Darrouzès, *Patmos* - J. Darrouzès, *Un recueil épistolaire byzantin: le manuscrit de Patmos 706*, REB 14 (1956), s. 87-121.

Darrouzes, *Recherches* - J. Darrouzes, *Recherches sur les ὁφφίκια de l'Eglise byzantine*, Paris 1960.

Delmaire, *Institutions* - R. Delmaire, *Les institutions du Bas-Empire romain, de Constantin à Justinien, I: les institutions civiles palatines*, Paris 1995.

Diehl, *Proedors* - C. Diehl, *De la signification du titre de proèdre à Byzance*, [w:] *Mélanges G. Schlumberger*, I, Paris 1924.

Dobrosklonskij, *Feodor* – А. П. Доброклонский, *Феодор, исповедник и игумен Студийский*, I-II, Одесса 1913-1914.

Dölger-Karayannopoulos, *Urkundenlehre* – F. Dölger, J. Karayannopoulos, *Byzantinische Urkundenlehre, Erster Abschnitt: Die Kaiserurkunden*, München 1968.

Dölger, *Diplomatik* - F. Dölger, *Byzantinische Diplomatik*, Ettal 1956.

Dölger, *Finanzverwaltung* - F. Dölger, *Beiträge zur Geschichte der byzantinischen Finanzverwaltung besonders des 10. und 11. Jahrhunderts*, Darmstadt 1960 [reprint z wydania Lipskiego z 1927 roku].

Dölger, *Herrscherkanzlei* - F. Dölger, *Die byzantinische und mittelalterliche serbische Herrscherkanzlei*, Actes du XIIe Congrès International des Études Byzantines I, Beograd 1963, s. 83-103.

Dölger, *Kaiserurkunden* - F. Dölger, *Facsimiles byzantinischer Kaiserurkunden: 67 Abbildungen auf 25 Lichtdrucktafeln. Aus dem Lichtbilderarchiv der Bayerischen Akademie der Wissenschaften zusammengestellt, beschrieben, erläutert und in Umschrift wiedergegeben*, München 1931.

Dölger, *Kodikellos* - F. Dölger, *Der Kodikellos des Christodulos in Palermo*, Archiv für Urkundenforschung, 11 (1929), s. 1–65.

Dölger, *Regesten* - F. Dölger, A. E. Müller, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von 565-1453*, I-III, München - Berlin 1924-2003.

Dorouzes, *Offikia*, - J. Darrouzes, *Recherches sur les ὀφφίκια de l'Eglise byzantine*, Paris 1970.

Du Cange (lat.) - Ch. du Fresne, sieur du Cange, *Glossarium mediæ et infimæ latinitatis*, I-VI, Graz 1954 (repr. wydania z lat 1883-1887).

Du Cange, (gr.) - Ch. du Fresne, sieur du Cange, *Glossarium ad scriptores mediæ et infimæ Graecitatis, in quo graeca vocabula novatae significationis, aut usus rarioris, Barbara, Exotica, Ecclesiastica, Liturgica, Tactica, Nomica, Jatraca, Botanica, Chymica explicantur, eorum Notiones et Originationes reteguntur: Complures avi mediæ Ritus et Mores; Dignitates Ecclesiastica, Monastica, Palatina, Polnica, et quamplurima alia observatione digna, et ad Historiam Byzantinam praefertim spectantia, recensentur ac enucleantur. E libris editis, ineditis, veteribusque monumentis. Accedit appendix ad glossarium mediæ et infimæ latinitatis, una cum brevi Etymologico Linguae Gallicae ex utroque Glossario, t. I, Lugduni 1688 (dzieło to zostało wydane ponownie w roku 1905 w Paryżu i przedrukowane w roku 1958 w Graz, wszystkie cytaty pochodzą z wydania z roku 1688).*

Dudek, *Pęknięte zwierciadło* - J. Dudek, *Pęknięte zwierciadło. Kryzys i odbudowa wizerunku władcy bizantyńskiego od 1056 roku do ok. 1095 roku*, Zielona Góra 2009.

Ebersolt, *Palais* - J. Ebersolt, *Le Grand Palais de Constantinople Le Grand Palais de Constantinople et le Livre des Cérémonies*, Paris 1910.

Falkenhausen, *Dominazione* - V. von Falkenhausen, *La dominazione bizantina nell'Italia meridionale dal IX all' XI secolo*, Bari 1978.

FHG – E. Müller, *Fragmenta Historicorum Graecorum*, I-VI, Parisiis 1878-1885.

Gautier, *Jean Tzetzés* - P. Gautier, *La curieuse ascendance de Jean Tzetzés*, REB 29 (1970), s. 207-220.

Gay, *Italie* – J. Gay, *L'Italie meridionale et l'empire byzantine (867-1071)*, Paris 1904.

Genezjusz (Kaldelis) - A. Kaldellis, *Genesios. On the Reigns of the Emperors*, Canberra 1998.

Γκουτζιουκώστας, *Kwestor* - A. E. Γκουτζιουκώστας, *Ο θεσμός του κοιαιστώρα του ιερού παλατίου: Η γένεση, οι αρμοδιότητες και η εξέλιξή του*, Θεσσαλονίκη 2001.

Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός* - A. E. Γκουτζιουκώστας, *Το αξίωμα του μυστικού. Θεσμικά και προσωπογραφικά προβλήματα*, Θεσσαλονίκη 2011.

Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo* - A. E. Γκουτζιουκώστας, *Η απονομή δικαιοσύνης στο Βυζάντιο (9ος-12ος αιώνες). Τα κοσμικά δικαιοδοτικά όργανα και δικαστήρια της πρωτεύουσας*, Θεσσαλονίκη 2004.

Glykatzi-Ahrweiler, *Recherches* - H. Glykatzi-Ahrweiler, *Recherches sur l'administration de l'empire byzantin aux IX-XIème siècles*, BCH, 84 (1960), s. 1-111.

Grumel, *Regestes* - V. Grumel, *Les registes des actes du patriarcat de Constantinople*, I: *Les actes des patriarches*, Fasc. I: *Les Registres de 381 a 715*, Paris 1932; Fasc. II i III: *Les Registres de 715 a 1206 ed. revue et corr. Par. J. Darrouzez*, Paris 1989.

Guilland, *‘Ο ἐπὶ τῶν δεήσεων* - R. Guilland, *Études sur l'histoire administrative de l'empire byzantin, Le maître des requêtes. ‘Ο ἐπὶ τῶν δεήσεων*, Byzantion 35 (1965), s. 97–118.

Guilland, *Chartulaire* - R. Guilland, *Chartulaire et Grand Chartulaire*, Revue des Études Sud-Est Européennes 9 (1971), s. 405–426 (=Guilland, *Titres*, XVIII).

Guilland, *Consul*, - R. Guilland, *Le consul*, Byzantion, 24 (1954), s. 545-578 (=Guilland, *Recherches*, II, s. 44-67).

Guilland, *Curopolate* - R. Guilland, *Curopolate*, Βυζαντινά 2 (1970), s. 187-249 (=Guilland, *Titres*, III).

Guilland, *Drongaire* - R. Guilland, *Contribution à la prosopographie de l'empire byzantine. Le Drongaire et le Grand drongaire de la Ville*, BZ, 43 (1950), s. 340-365 (=Guilland, *Recherches*, I, 1967, s. 563-587).

Guilland, *Hippodrome* - R. Guilland, *L'Hippodrome couvet. ‘Ο σκεπαστὸς Ἰππόδρομος*, ByzSl, 19 (1958), s. 26-72 (=Guilland, *Topographie*, I, s. 165-210).

Guilland, *L'Eparque* – R. Guilland, *Études sur l'histoire administrative de l'empire byzantin – L'Éparque*. I: *L'Eparque de la ville, ὁ ἑπαρχος τῆς Πόλεως*, ByzSl, 41 (1980), s. 17-32 i s. 145-180 [rec. J.-C. Cheynet, *L'Eparque: Correctifs et additifs*, ByzSl, 45 (1984), s. 50-54].

Guilland, *Logothetes* - R. Guilland, *Les logothètes. Études sur l'histoire administrative de l'empire byzantine*, REB 29 (1971), s. 5-115.

Guilland, *Mistik* - R. Guilland, *Études sur l'Histoire administrative de l'empire byzantin. Le mystique, μυστικός*, REB, 26 (1968), s. 279-296.

Guilland, *Nobiliaires*. – R. Guilland, *La collation et la perte ou la déchéance des titres nobiliaires à Byzance*, REB, 4 (1946), s. 24-69 (=Guilland, *Recherches*, I, s. 32-64).

Guilland, *Patrices* - R. Guilland, *Contribution à la prosopographie de l'empire byzantine. Les Patrices. Sur les règnes de Basile Ier (877-886) et de Léon VI (886-912)*, BZ, 63 (1970), s. 300-318.

Guilland, *Patrices byzantins* – R. Guilland, *Les patrices byzantins sous le règne de Constantin VII Porphyrogénète (913-959)*, Silloge Bizantina in onore di Silvio Giuseppe Mercati, Roma 1957 (=SBN 9, s. 188-221 = Guilland, *Recherches*, II, s. 178-202).

Guilland, *Proconsul* - R. Guilland, *Études sur l'histoire administrative de l'empire byzantin: Proconsul ἀνθύπατος*, REB 15 (1957), s. 5-41 (=Guilland, *Recherches*, II, s. 68-88).

Guilland, *Protospathaire* - R. Guilland, *Études sur l'histoire administrative de l'Empire byzantin, Les titres auliques des eunuques: Le protospathaire*, Byzantion 25-27 (1955-57), s. 649-695 (=Guilland, *Recherches*, II, s. 99-131).

Guilland, *Provestiaire* = R. Guilland, *Le Provestiaire*, Études Byzantines 2 (1944), s. 202-220 (=Guilland, *Recherches*, I, s. 216-236).

Guilland, *Quaestor* – R. Guilland, *Etudes sur l'histoire administrative de l'Empire byzantine. Le questeur: ὁ κοιάιστωρ, quaestor*, Byzantion 41 (1971), s. 78-104 (=Guilland, *Titres*, XXIII).

Guilland, *Recherches* - *Recherches sur les institutions byzantines*, I-II, Berlin-Amsterdam 1967.

Guilland, *Recteur* – R. Guilland, *Le Recteur*, Mémorial Louis Petit (Archives de l'Orient Chrétien I), Bucarest 1948, s. 185-193 (=Guilland, *Recherches*, II, s. 212-219).

Guilland, *Referendaire* - R. Guilland, *Le decanos et le referendaire*, REB 5 (1947), s. 90-100 (=Guilland, *Recherches*, II, s. 89-98).

Guilland, *Silentiaire* - R. Guilland, *Silentiaire*, [w:] *Mélanges A. K. Orlandos*, IV, Athènes 1967, s. 33-46 (=R. Guilland, *Titres*, XVII).

Guilland, *Titres* - R. Guilland, *Titres et fonctions de l'Empire byzantin*, [Variorum Reprints. Collected Studies, 50], London 1976.

Guilland, *Topographie* – R. Guilland, *Études de topographie de Constantinople byzantine*, I-II, Berlin-Amsterdam 1969.

Guillard, *Italien* - J. Gouillard, *Le proces officiel de Jean l'Italien: les actes et leurs sous-entendus*, TM 9 (1985), 133-69.

Halkin, *Suppléments* (BHG) - F. Halkin, *Suppléments ambrosiens à la 'Bibliotheca hagiographica graeca*, AnBoll, 72 (1954), s. 325-342.

Haller, *Papsttum* - J. Haller, *Das Papsttum. Idee und Wirklichkeit*, II: *Der Aufbau*, Darmstadt 1962.

Harries, *Quaestor* - J. Harries, *The Roman Imperial Quaestor from Constantine to Theodosius II*, JRS, 78 (1988), s. 148-172.

Hergenröther, *Photius* = J. Hergenröther, *Photius, Patriarch von Constantinopel: sein Leben, seine Schriften und das griechische Schisma*, I-III, Regensburg 1867-1869 (repr. Darmstadt 1966).

Holmes, *Basil II* - C. Holmes, *Basil II and the Governance of Empire (967-1025)*, Oxford 2005.

Hunger, *Handschriften* - H. Hunger *Katalog der griechischen Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek*, I: *Codices historici, codices phoosophici et philologici*, Wien 1961.

Hunger, *Literatur* - H. Hunger, *Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner*, t. I, Munich 1978.

Janin, *Constantinople* - R. Janin, *Constantinople byzantine. Developpement urbain et repertoire topographique*, Paris 1964.

Janin, *Géographie I* - R. Janin, *La géographie ecclésiastique de l'Empire Byzantin. Première partie. Le Siège de Constantinople et le Patriarcat oecuménique*, Paris 1953.

Janin, *Géographie III* - R. Janin, *La géographie ecclésiastique de l'Empire Byzantin. Première partie. Le Siège de Constantinople et le Patriarcat oecuménique, III: Les églises et monastères*, Paris 1969.

Jones, LRE - A. H. M. Jones, *The Later Roman Empire, 284-602: A Social, Economic, and Administrative Survey*, Baltimore 1986.

Karlowa, *Rechtsgeschichte* - O. Karlowa, *Römische Rechtsgeschichte. Erster Band – Staatsrecht und Rechtsquellen*, Leipzig 1885.

Každan, *Derevnija i gorod* - A. П. Каждан, *Деревня и город в Византии IX-X веков: Очерки по истории византийского феодализма*, Москва 1960.

Κωνσταντινίδης, Νικόλος Α΄ - Χ. Κωνσταντινίδης, Νικόλος Α΄ Μυστικός, Αθήνα 1967.

LdM - *Lexikon des Mittelalters*, I-IX, München-Zürich 1980-1998.

Lécrivain, *Senat* - Ch. Lécrivain, *Le sénat romain depuis Dioclétien à Rome et à Constantinople*, Paris 1888.

Lemerle, *Humanisme* – P. Lemerle, *Le premier humanisme byzantin. Notes et remarques sur enseignement et culture à Byzance des origines au Xe siècle*, Paris 1971.

Lemerle, *Miracles* - P. Lemerle, *Les plus Ancien recueils des Miracles de Saint Demetrius et la penetration des Slaves dans les Balkansm*, II, Paris 1981.

Lemerle, *Philippes* - P. Lemerle, *Philippes et la Macedoine orientale*, Paris 1945.

Lilie, *Byzanz* (BBS 2) - R.-J. Lilie, *Byzanz unter Eirene und Konstantin VI. (780-802). Mit einem Kapitel über Leon IV. (775-780) von Ilse Rochow*, Frankfurt a. M. u. a. 1996 (BBS 2).

Litavrin, *Bolgarija* - Г. Г. Литаврин, *Болгария и Византия в XI-XII вв.*, Москва 1960.

Lounghis, *Ambasades* - T. C. Lounghis, *Les ambassades byzantines en Occident depuis la fondation des Etats barbares jusqu'aux Croisades (407-1096)*, Athènes 1980.

Macrides, *Court* - R. J. Macrides, *The Competent Court*, [w:] *Law and Society in Byzantium: Ninth-Twelfth Centuries*, ed. A. E. Laiou, D. Simon, Washington 1994, s. 117-129 (=R. J. Macrides, *Kinship and Justice in Byzantium 11th-15th Centuries*, VIII).

Magdalino, *Byzantium* - P. Magdalino, *Byzantium in the Year 1000*, Leiden-Boston 2003.

Magdalino, *Innovations* – P. Magdalino, *Innovations in Government*, [w:] Alexios I Komnenos, I, Papers, ed. M. Mullett and D. Smythe, Belfast 1996, s. 146-166.

Magdalino, *Justice and Finance* - P. Magdalino, *Justice and Finance in the Byzantine State, Ninth to Twelfth Centuries*, [w:] *Law and Society in Byzantium: Ninth-Twelfth Centuries*, ed. A. E. Laiou, D. Simon, Washington 1994, s. 93-115.

Magdalino, *Manuel Komnenos* - P. Magdalino, *The empire of Manuel I Komnenos, 1143-1180*, Cambridge 1993.

Magdalino, *Mystikos* - P. Magdalino, *The not-so-secret functions of the mystikos*, REB, 42 (1984), s. 229-240.

Mango, *Observations* - C. Mango, *Observations on the Correspondence of Ignatios, Metropolitan of Nicea (First Half of the Ninth Century)*, [w:] *Überlieferungsgeschichtliche Untersuchungen (Texte und Untersuchungen CXXV)*, Berlin, 1981, s. 403-410 (=Idem, *Byzantium and its Image*, London 1984).

Markopoulos, *History* – A. Markopoulos, *History and Literature of Byzantium in the 9th-10th Centuries*, Aldershot 2004.

McCormick, *Eternal Victory*. - M. McCormick, *Eternal Victory. Triumphal Rulership in late antiquity, Byzantium, and the early medieval West*, Cambridge 1986.

Mercti, *Basilio Cecaumeno* - S. G. Mercati, *Versi di Basilio Cecaumeno in morte di Anastasio Lazix*, SBN 1 (1925) s. 149-166.

Miller, *Logothete* - D. A. Miller, *The Logothete of the Drome in the Middle Byzantine Period*, Byzantion, 36 (1966/7), s. 438-470.

- Moravcsik, *Byzantinoturcica* - G. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, I: *Die byzantinischen quellen der geschichte der Türkvölker*, Leiden 1983.
- Nerlich, *Diplomatische* - D. Nerlich, *Diplomatische Gesandtschaften zwischen Ostund Westkaisern 756-1002*, Bern – Berlin – Brussel- Frankfurt a. M. – New York – Wien 1999.
- O’Connell, *Nicephorus* - P. O’Connell, *The ecclesiology of St. Nicephorus I (758–828), Patriarch of Constantinople: pentarchy and primacy*, Roma 1972.
- ODB – *The Oxford Dictionary of Byzantium*, ed. A. Kazhdan I-III, New York – Oxford 1991.
- Oikonomides, *Evolution* – N. Oikonomidès, *L' évolution de l'organisation administrative de l'empire byzantin au Xle siècle (1025-1118)*, TM 6 (1976), s. 126-152.
- Oikonomidès, *Fiscalité* - N. Oikonomidès, *Fiscalité et exemption fiscale à Byzance (IXe-XIe siècle)*, Athènes 1996.
- Oikonomidès, *Hommes* - N. Oikonomidès, *Hommes d'affaires grecs et latins à Constantinople (XIIIe- XVe siècles)*, Montréal-Paris 1979.
- Oikonomides, *Listes* - N. Oikonomides, *Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècles*, Paris 1972.
- Oikonomides, *Peira* - N. Oikonomides, *The Peira of Eustathios Romaïos: an Abortive Attempt to Innovate in Byzantine Law*, FM, VII (1986), s. 169–92 (=N. Oikonomides, *Byzantium from the Ninth Century to the Fourth Crusade. Studies, Texts, Monument*, Variorum Colected Studies Series, Great Britain/USA 1992, XIII).
- Olszaniec, *Comites consistoriani* - Sz. Olszaniec, *Comites consistoriani w IV wieku. Studium prosopograficzne elity dworskiej cesarstwa rzymskiego 320-395 n. e.*, Toruń 2007.
- Ostrogorski, *Dzieje Bizancjum*. – G. Ostrogorski, *Dzieje Bizancjum*, Warszawa 2008.
- Pargoire, *L’Eglise* - J. Pargoire, *L’Eglise byzantine de 527 a 847*, Paris 1905.
- Patriarchen (BBS 5) - R. J. Lilie, *Die Patriarchen der ikonoklastischen Zeit. Germanos I – Methodios I. (715-847)*, Frankfurt am Main, 1999, (BBS 5).

Patriarchen (van Dieten) - J. L. van Dieten, *Geschichte der Patrairchaten von Sergios I bis Johannes VI (610-715)*, Amsterdam 1976.

PBE - *The Prosopography of the Byzantine Empire: 641-867*, red. J. R. Martindale, CD-rom, London 2001.

Πηλιλής, Τίτλοι - Ι. Πηλιλής, *Τίτλοι, όφφίκια καὶ άξιώματα έν τή βυζαντινή αύτοκρατορία καὶ τή χριστιανική όρθοδόξω έκκλησία*, Αθήνα 1985.

PLP – E. Trapp, R. Walther, Ch. Gastgeber, *Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit*, Wien 2001.

PLRE - *The Prosopography of the Later Roman Empire*, A. H. M. Jones, J. R. Martindale, I-III, Cambridge 1971-1992.

PMbZ - *Prosopographie der mittelbyzantinischen Zeit (641-867)*, Nach. Vorarbeiten. F. Winkelmanns erstellt von R.-J. Lilie, C. Ludwig, T. Pratsch, I. Rochow unter Mitarbeit von W. Brandes, J. R. Martindale, B. Zielke, vol. 1-6, Berlin New – York 1999 – 2002.

Polemis, Doukai - D. I. Polemis, *The Doukai: A Contribution to Byzantine Prosopography*, London 1968.

Pratsch, Ignatios - T. Pratsch, *Ignatios the Deacon – cleric of the Constantinopolitan patriarchate, metropolitan bishop of Nicea, private scholar, teacher and writer (a Life reconsidered)*, BMGS, 24 (2000), s. 82-101.

Pratsch, Theodoros. – T. Pratsch, *Theodoros Studites (759 – 826) – zwischen Dogma Und Pragma*, Frankfurt a. M. u. a., 1998 (BBS 4).

Quinisextum (Ohme) - H. Ohme, *Das Concilium Quinisextum und seine Bischofsliste: Studien zum Konstantinopeler Konzil von 692*, Berlin 1990.

RE – G. Wissowa (1890–1906), W. Kroll (1906–1939), K. Mittelhaus (1939–1946), K. Ziegler (1946–1974), H. Gärtner (1974–1980), *Paulys Realenzyklopädie der classischen Altertumswissenschaft*, Pierwsza seria: I- XXIV (A-Q), 1893-1963; Druga seria: I-XA (R-Z), 1914-1972; Suplementy: I-XV, 1903-1978.

Regesta (Jaffé) - P. Jaffé, *Regesta Pontificum Romanorum*, I, Graz 1958.

Rochow Byzanz. - I. Rochow *Byzanz im 8. Jahrhundert in der Sicht des Theophanes: quellenkritisch-historischer Kommentar zu den Jahre 715-813*, Berlin 1991 (BBA 57).

Rochow, Konstantin V – *Konstantin V Materialien zu seinen Leben und Nachleben*. Mit einem prosopographischen Anhang von C. Ludwig, I. Rochow, R.-J. Lilie, Frankfurt 1994.

Runciman, *Romanus* = S. Runciman, *The Emperor Romanus Lecapenus and His Reign: A Study of Tenth-Century Byzantium*, Cambridge 1963.

Sakellion, βασιλέως – J. Sakellion, *Ρωμάνου βασιλέως τοῦ Λακαπήνου ἐπιστολά, Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος*, 2 (1885), s. 38-48; s. 385-409.

Salinas, *Pancrazio* - A. Salinas, *Di un diploma greco del monastero di S. Pancrazio di Scilla in Calabria*, Archivio Storico Siciliano. Pubblicazione Periodica della Societa Siciliana per la Storia Patria, Nuova Serie Anno VI. Fasc. I-II, Palermo 1881, s. 10-20 (=Di un diploma greco del monastero di S. Pancrazio di Scilla in Calabria, [w:] *Scritti Scelti* ed. A. Salinas, Palermo 1976, t. II, s. 279-289).

Sarandi, *Notariat* - H. Saradi, *Le notariat byzantin du IX- au XV siecles*, Athenes 1992.

Shevchenko, *Poems* - I. Shevchenko, *Poems on the Death of Leo VI and Constantine VII in the Madrid Manuscript of Skylitzes*, DOP 23-24 (1969-1970), S. 185-228.

Speck, *Konstantin VI.* – P. Speck, *Kaiser Konstantin VI.: die Legitimation einer fremden und der Versuch einer eigenen Herrschaft: quellenkritische Darstellung von 25 Jahren byzantinischer Geschichte nach dem ersten Ikonoklasmus*, I: Untersuchung; II: Anmerkungen und Register, München 1978.

Speck, *Konzils*- P. Speck, *Die Interpolationen in den Akten des Konzils von 787 und die Libri Carolini*, Habelt 1998.

Speck, *Universität* - P. Speck, *Die Kaiserliche Universität von Konstantinopel*, München 1974 (Byzantinische Archiv 14).

Stache, *Corippus* - U. J. Stache, *Flavius Cresconius Corippus. In laudem Iustini Augusti minoris. Ein Komentar*, Berlin 1976.

Stadtmüller, *Kamateros* - G. Stadtmüller, *Zur Geschichte der Familie Kamateros*, BZ 34 (1934), s. 252-258.

Stein, *Bas Empire* – E. Stein, *Histoire du Bas-Empire: De la disparition de l'Empire d'Occident à la mort de Justinien (476–565 n.Chr.)*, Brussel-Paris 1949 (repr. Amsterdam 1968).

Stein, *Geschichte* - E. Stein, *Geschichte des spätromischen Reiches*, I: *Vom römischen zum byzantinischen Staate (284–476 n. Chr.)*, Wien 1928.

Stein, *Opera* - E. Stein, *Opera Minora Selecta*, preface de J.-R. Palanque, Amsterdam 1968.

Stein, *Prätorianerpräfektur* – E. Stein, *Untersuchungen der über das Officium der Prätorianerpräfektur seit Diokletian*, Amsterdam 1962.

Stein, *Verfassungs* - E. Stein, *Untersuchungen zur spätbyzantinischen Verfassungs- und Wirtschaftsgeschichte*, Amsterdam 1962.

Teitler, *Notari and Exceptores* – H. C. Teitler, *Notarii and Exceptores: An Inquiry into Role and Significance of Shorthand Writers in the Imperial and Ecclesiastical Bureaucracy of the Roman Empire: from the Early Principate to c. 450 A. D.*, Amsterdam 1985.

Travis, *Theology* - J. J. Travis, *In Defense of the Faith: The Theology of Patriarch Nikephoros of Constantinople*, Brookline, Mass. 1984.

Vasiliev, *Arabes II/1* - A. A. Vasiliev, *Byzance et les arabes. Tome II, Les relations politiques de Byzance et des Arabes à l'époque de la dynastie macédonienne (les empereurs Basile I, Léon le Sage et Constantin VII Porphyrogénète) 867-959 (253-348). Première partie, Première période: de 867 à 959*, Bruxelles 1968.

Vasiliev, *Justin* - A. A. Vasiliev, *Justin the first. An Introduction to the Epoch of Justinian the Great*, Cambridge 1950.

Vogt, *Basile I* - A. Vogt, *Basile Ier, empereur de Byzance (867-886): et la civilisation byzantine ou IX siècle*, Paris 1908.

W. Treadgold, *Byzantine Revival* – W. Treadgold, *The Byzantine Revival, 780-842*, Stanford 1988.

Wassiliou, *Kibyrraioten* - A. –K. Wassiliou, *Bramte des Themas der Kibyrraioten*, [w:] H. Hellenkemper, F. Hild, *Lykien und Pamphylien*, Tabula Imperii Byzantini 8, Vienna 2004, I-III, s. 407-413.

Weiss, *Hohe Richter* - G. Weiss, *Hohe Richter in Konstantinopel. Eustathios Rhomaios und seine Kollegen*, JÖB 22 (1973), s. 117-143.

Winkelman, *Byzantinische Rang* - F. Winkelman, *Byzantinische Rang- und Amterstruktur im 8. Und 9. Jahrhundert*, Berlin 1985.

Winkelman, *Quellenstudien.* - F. Winkelman, *Quellenstudien zur herrschenden Klasse von Byzanz im 8. und 9. Jahrhundert*, Berlin 1987 (BBA 54).

Xanalatos, *Beiträge* - D. A. Xanalatos, *Beiträge zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte Makedoniens im Mittelalter, hauptsächlich auf Grund der Briefe des Erzbischofs Theophylaktos von Achrida*, München 1937.

Χονδρίδου, *Ο Κωνσταντίνος Θ΄* – Σ. Χονδρίδου, *Ο Κωνσταντίνος Θ΄ Μονομάχος και η εποχή του (ενδέκατος αιώνας μ. Χ.)*, Αθήνα 2002.

Χριστοφιλοπούλου, *Δικαστήρια* – Α. Χριστοφιλοπούλου, *Τὰ βυζαντινὰ δικαστήρια κατὰ τοὺς αἰῶνες Ι΄–ΙΑ΄*, Δίπτυχα 4, 1986-1987, s. 163-177.

Zachariä, *Geschichte* – K. E. Zachariä Von Lingenthal, *Geschichte des Griechisch-römischen Rechts*, Berlin 1892.

Wstęp

Przedmiot i cel pracy. Sekretarze i sekretarki są wszędzie. Można ich spotkać w biurach niewielkich firm i w najwyższych sferach rządowych. Szczytem kariery dziejowej tego urzędu była epoka realnego socjalizmu, gdy pierwsi sekretarze stali na czele państw. Do dzisiaj jednak funkcjonujący urząd sekretarza stanu USA pokazuje jak trwale jest jego miejsce w hierarchii najwyższych oficjalów. Urząd sekretarza ma jednak długą historię. Można zaryzykować twierdzenie, że funkcja pisarza/skryby/notariusza/sekretarza odegrała kluczową rolę niemal na każdym etapie rozwoju dziejowego, gdyż ludzie ci odpowiedzialni byli w dużej mierze za tworzenie tekstów pisanych, które są podstawą pracy współczesnego historyka.

Autorzy antyczni zapewniają nas, że już żony króla Minosa i króla Dawida miały swoich sekretarzy¹. Licznymi skrybami otaczać się miał Orygenes². W państwie rzymskim instytucja cesarskiego sekretarza odgrywała bardzo istotną rolę od czasów Konstantyna Wielkiego. Przedmiotem mojej rozprawy jest geneza, rozwój, kompetencje, znaczenie oraz zanik urzędów *referendari* oraz ἀσηκρη̑τις w okresie od IV wieku do upadku Cesarstwa rzymskiego w roku 1204. Ramy chronologiczne warunkuje ciągłość instytucji cesarskich sekretarzy mimo zmian w zakresie kompetencji.

Celem pracy jest wykazanie, że urząd cesarskiego referendarza powstał za czasów Konstantyna Wielkiego, jego apogeum przypadło na czasy panowania cesarza Justyniana oraz to, że nie zniknął on z areny dziejowej w VI stuleciu lecz przetrwał aż do wieku VIII. Za cel stawiam sobie także zaprezentowanie okoliczności powstania i rozwoju urzędu ἀσηκρη̑τις oraz wykształcenie się urzędu πρωτοασηκρη̑τις. Kolejnym celem rozprawy jest przedstawienie kompetencji tych urzędników oraz ich znaczenia w aparacie sądowym Cesarstwa. Na końcu postaram się wykazać jakimi

¹ Teitler, *Notari and Exceptores*, s. 40.

² „Otóż, więcej niż siedmiu tachigrafów, którzy się w oznaczonych godzinach zamieniali, miał Origenes pod ręką przy dyktowaniu [...]”: Euzebiusz z Cezarei, *Historia Kościelna. O Męczennikach Palestyńskich. Z greckiego tłumaczył, zaopatrzył, wstępem, objaśnieniami, skorowidzami ks. Arkadiusz Lisiecki*, Poznań 1924, s. 278, 6.23.2.

typami dokumentów urzędnicy Ci się zajmowali, jak dokumenty te były procedowane, spisywane i w jaki sposób stawały się obowiązującym prawem.

Powstała praca porusza temat bardzo słabo zbadany w literaturze przedmiotu, źródła do dziejów cesarskich sekretarzy mimo ich rozproszenia i różnorodności zostały zebrane i usystematyzowane. Ponadto udało się wskazać liczne błędy i przeoczenia w powstałej dotychczas literaturze przedmiotu – często kluczowe dla zrozumienia znaczenia urzędów cesarskich sekretarzy w państwie rzymskim.

Historia badań nad urzędami cesarskich sekretarzy w dobie nowożytnej

W drugiej połowie XVII wieku pierwsze analityczne wzmianki na temat urzędu ἀσκηρῆτις poczynił Charles du Fresne, sieur du Cange w opracowanym przez siebie *Glossarium ad scriptores mediae et infimae Graecitatis*³. Cesarscy sekretarze są wzmiankowani na marginesie prac o charakterze ogólnym, począwszy od drugiej połowy XIX wieku. Niezwykle pomocne w moich badaniach były uwagi poczynione przez E. Steina⁴ oraz w pracy F. Dölgera i J. Karayannopoulou⁵. Nie bez znaczenia były też studia na temat notariuszy oraz skrybów w późnym Cesarstwie rzymskim oraz Bizancjum. Szczególnie wyróżniają się tutaj dzieła H. C. Teitlera⁶, H. Saradi⁷

³ Ch. du Fresne, sieur du Cange, *Glossarium ad scriptores mediae et infimae Graecitatis, in quo graeca vocabula novatae significationis, aut usus rarioris, Barbara, Exotica, Ecclesiastica, Liturgica, Tactica, Nomica, Jatraca, Botanica, Chymica explicantur, eorum Notiones et Originationes reteguntur: Complures avi medii Ritus et Mores; Dignitates Ecclesiastica, Monastica, Palatina, Polnica, et quamplurima alia observatione digna, et ad Historiam Byzantinamprafertim spectantia, recensentur ac enucleantur. E libris editis, ineditis, veteribusque monumentis. Accedit appendix ad glossarium mediae et infimae latinitatis, una cum brevi Etymologico Linguae Gallicae ex utoque Glossario*, t. I, Lugduni 1688, t. I, s. 137-138 s.v. (dzieło to zostało wydane ponownie w roku 1905 w Paryżu i przedrukowane w roku 1958 w Graz).

⁴ Stein, *Geschichte*, np. s. 171; Stein, *Prätorianerpräfektur*, np. s. 47; Stein, *Bas Empire*, np. s. 738.

⁵ Dölger-Karayannopoulos, *Urkundenlehre*, np. s. 59 i 61.

⁶ H. C. Teitler, *Notarii and Exceptores: An Inquiry into Role and Significance of Shorthand Writers in the Imperial and Ecclesiastical Bureaucracy of the Roman Empire: from the Early Principate to c. 450 A. D.*, Amsterdam 1985.

oraz M. Amelottiego i G. Costamagna⁸, które, mimo że nie traktują bezpośrednio o interesujących mnie urzędnikach, (albo tylko o nich marginalnie wspominają) pozwoliły w wielu przypadkach wskazać miejsce i lepiej zrozumieć funkcję *referendarii* i *ἀσηκρήτις* w systemie administracji Cesarstwa rzymskiego.

Interesujący mnie urzędnicy są wzmiankowani także w komentarzach do wydań źródeł bizantyjskich, np. wydawanych w serii *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae* czy też *Corpus Fontium Historiae Byzantinae*. Są to jednak uwagi marginalne i opierają się albo na słownikach i glossariuszach (CSHB) albo też na wskazywanych wyżej pracach nowożytnych uczonych (CFHB).

Pierwsze obszerniejsze uwagi, traktujące o urzędach cesarskich sekretarzy, wyszły spod pióra John'a Bagnell'a Bury'ego. W swoim komentarzu do kletorologionu Filoteusza⁹ podjął on temat urzędu *πρωτοασηκρήτις*, natomiast urząd referendarza stał się obiektem zainteresowań angielskiego uczonego w artykule dotyczącym *magistri scriniorum*¹⁰. Kolejny poważniejszy tekst traktujący o tym urzędzie powstał w roku 1947, a jego autorem był R. Guiland¹¹. Praca ta ma charakter prosopograficzny i co warto podkreślić, nie ogranicza się jedynie do urzędników cesarskich, lecz także patriarszych. Urząd referendarza nie uszedł też uwadze J. Darrouzes'a, jednak poczynione przez niego ustalenia charakteryzują się dość dużą dozą ogólności¹². Nie można pominąć w tym miejscu komentarzy do list pierwszeństwa, jakie poczynił znakomity grecki uczoney Nicolas Oikonomides¹³. Bardzo istotne dla moich dociekań okazały się również ustalenia poczynione przez R. Delmaire'a w jego pracy pt. *Les institutions du Bas-Empire romain, de Constantin à Justinien, I: les institutions civiles palatines* (Paris 1995). Autor zawarł w niej

⁷ H. Saradi, *Le notariat byzantin du IX- au XV siecles*, Athenes 1992.

⁸ M. Amelotti, G. Costamagna, *Alle origini del notariato italiano*, Roma 1975.

⁹ Bury, *Imp. Admin. Sys.*, s. 97-98.

¹⁰ Bury, *Magistri scriniorum*, s. 23-29.

¹¹ Guiland, *Referendaire*, s. 90-100.

¹² J. Darrouzes, *Recherches sur les ὀφφίκια de l'Eglise byzantine*, Paris 1970.

¹³ N. Oikonomides, *Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècles*, Paris 1972.

rozdział *Le notaires impériaux*, w którym zamieścił też niezwykle ważne – i co nie mniej istotne jasno wyłożone – ustalenia, odnośnie urzędu referendarza (s. 55-57).

W końcu wskazać należy dorobek greckiego uczonego A. E. Γκουτζιουκώστα. Jeśli chodzi o cesarskich sekretarzy, najważniejszą jego pracą, jest artykuł pt. *Η εξέλιξη του θεσμού των άσηκρήτις και του πρωτοασηκρήτις στο πλαίσιο της αυτοκρατορικής γραμματείας*¹⁴. Ma on charakter głównie prosopograficzny i zasadniczo nie wykracza poza ustalenia, jakie poczynili wcześniej wskazywani uczeni (Stein, Dölger, Karayannopoulos, Guiland) a w kilku miejscach grecki uczony przeoczył wcześniejsze ustalenia. Przydatne w moich badaniach były także inne prace wspomnianego badacza. Pierwsza traktuje o systemie sądowym w Bizancjum w okresie od IX do XII wieku¹⁵ i była bardzo przydatna w pracy nad podrozdziałami dotyczącymi bizantyjskiego systemu sądownictwa oraz miejsca w nim cesarskich sekretarzy. Z kolei druga, dotycząca urzędu mystika¹⁶, okazała się ważna przy próbie ustalenia, kiedy mystik przejął kompetencje *πρωτοασηκρήτις*. Nie można też pominąć jego książki traktującej o urzędzie kwestora¹⁷, która dzięki temu, że podsumowuje stan badań nad tym urzędem z ostatnich ponad 100 lat, z jednej strony pozwoliła na ograniczenie do minimum tych partii niniejszej pracy, które nie traktują bezpośrednio o cesarskich sekretarzach, z drugiej zaś dała możliwość doprecyzowania, jakie miejsce wewnątrz kancelarii oni zajmowali. Na ostatnim miejscu wskazać pragnę liczne słowniki i glossariusze, które okazały się nieodzowne w badaniach i niejednokrotnie pozwoliły lepiej zrozumieć subtelne różnice znaczeniowe terminologii związanej z administracją bizantyjską w okresie od IV do XV wieku¹⁸. Podsumowując stwierdzić jednak należy, że

¹⁴ Βυζαντινά 23 (2002-2003), s. 47-93.

¹⁵ A. E. Γκουτζιουκώστας, *Η απονομή δικαιοσύνης στο Βυζάντιο (9ος-12ος αιώνες). Τα κοσμικά δικαιοδοτικά όργανα και δικαστήρια της πρωτεύουσας*, Θεσσαλονίκη 2004.

¹⁶ A. E. Γκουτζιουκώστας, *Το αξίωμα του μυστικού. Θεσμικά και προσωπογραφικά προβλήματα*, Θεσσαλονίκη 2011.

¹⁷ A. E. Γκουτζιουκώστας, *Ο θεσμός του κοιαίστωρα του ιερού παλατίου: Η γένεση, οι αρμοδιότητες και η εξέλιξή του*, Θεσσαλονίκη 2001.

¹⁸ Wykaz prac o charakterze słownikowym zob. w wykazie skrótów.

dotychczasowy stan badań jest dalece niezadowalający w stosunku do istniejącej bazy źródłowej.

Źródła

Studia nad cesarskimi sekretarzami w okresie od IV do XIII wieku pociągają za sobą szereg wyzwań, z którymi musi zmierzyć się badacz, podejmujący temat. Najbardziej oczywistym i największym problem jest liczba oraz różnorodność źródeł. Tysiąc lat historii Cesarstwa rzymskiego pozostawiło po sobie nieprzebraną ich liczbę. Problemem dla współczesnego badacza jest nie tylko ich ilość, ale także stan zachowania oraz ich dostępność. Niektóre wydania są bardzo trudno osiągalne, inne zaś nie spełniają wymagań, jakie stawiane są przez współczesną naukę tak pod względem edycji jak i krytyki tekstu. Jak zauważyła, w swojej pracy na temat notariuszy w Bizancjum w okresie IX-XV wieku, H. Saradi, zdarza się, że stan wydania tekstu, zamiast rozwiązywać problemy, potęguje tylko trudności ze zrozumieniem i właściwym jego zinterpretowaniem¹⁹. Sposób ujęcia tematu, jaki przyjąłem w swoich badaniach sprawia, że przedstawienie bazy źródłowej najwygodniej i najbardziej przejrzyste ująć można, dzieląc ją na dwie grupy. Pierwszą stanowią źródła sfragistyczne, które są podstawą w badaniach nad urzędami *referendarii* oraz *ἀσηκρητῆς*. Drugą grupę stanowią wszelkiego rodzaju źródła pisane inne niż sfragistyczne, tj: źródła narracyjne, epigraficzne oraz papirologiczne. Ogrom tekstów, z jakich autor musiał skorzystać przy opracowywaniu podjętego tematu, sprawia, że niemożliwe jest ich chociażby skrótowe wymienienie we wstępie do niniejszej pracy w sposób zwięzły. Czytelnika odesłać należy do bibliografii, wykazu skrótów oraz oczywiście treści niniejszej rozprawy. W tym miejscu wskazać należy jednak, że źródła pisane, z których skorzystano, nie powstały jedynie w okresie IV-XIII wieku, lecz wielokrotnie zdarzało się, że wykorzystano teksty z późniejszych stuleci do XV wieku włącznie.

¹⁹ Na temat problemów źródłowych w badaniach nad notariuszami w okresie IX-XV wieku, zob. Saradi, *Notariat*, s. 19-27.

Historia badań nad urzędami cesarskich sekretarzy w oparciu o źródła sfragistyczne

Historia badań nad pieczęciami cesarskich sekretarzy sięga XVIII wieku, kiedy to w 1750 roku Francesco Ficoroni w swoim katalogu starożytności umieścił pieczęć należącą do ἀσηκρητῆς²⁰. Cezurę, w badaniach sfragistycznych nad interesującymi mnie urzędami, stanowił wiek XIX. Pod koniec tego stulecia wydano szereg istotnych edycji pieczęci, które stały się pewnego rodzaju kanwą dla późniejszych wydań. Kluczową rolę nad badaniami sfragistycznymi w XIX wieku odegrał G. Schlumberger, który w swoich badaniach publikowanych w *Revue des Études Greques* oraz *Revue Numismatique*²¹, a przede wszystkim w monumentalnym dziele pt. *Sigillographie de l'empire byzantine*²² – będącego wzorem dla wielu późniejszych badaczy – wydał szereg pieczęci należących do cesarskich sekretarzy. W Anglii W. de Gray Birch w 1898 roku opublikował zbiór pieczęci z British Museum, w którym także znalazły się pieczęcie interesujących mnie urzędników²³. Na przełomie XIX i XX wieku zaczęły ukazywać się cyklicznie pieczęcie z Muzeum w Atenach, które opracowywał K. M. Κωνσταντόπουλος, a wydawane były w *Διεθνὴς Ἐφημερὶς τῆς Νομισματικῆς Ἀρχαιολογίας*²⁴. Ogromny rozwój badań nad sfragistyką bizantyjską obserwujemy w XX wieku. W kontekście interesujących mnie urzędników, przydatnych okazało się ponad sto różnych wydań i edycji pieczęci oraz recenzji tychże publikacji. Ich omawianie w tym miejscu wydaje się być zadaniem wykraczającym daleko poza ramy wstępu do niniejszej pracy. Skupię się tylko na geograficznym wskazaniu ośrodków badawczych oraz obszarów

²⁰ F. Ficoroni, *De Plumbeis antiquorum numismatibus tam sacris quam profanis disertatio*, Roma 1750; Por. Jan, Pr. nr 77.

²¹ *Sceaux byzantins inedits*, REG, 2 (1889), 5 (1892), 7 (1894), w tych tomach nr. 1-145; 13 (1900), nr. 146-203; RN, 9 (1905) s. 321-354, nr. 204-295; RN 20 (1916), s. 32-45, nr. 296-334 oraz REG 2 (1889), s. 245-59; 4 (1891), s. 111-42, 7 (1894), s. 319-336.

²² G. Schlumberger, *Sigillographie de l'empire byzantine*, Paris, 1884 (repr. 1963).

²³ W. de Gray Birch, *Catalogue of Seals in the Department of Manuscripts in the British Museum*, London 1898.

²⁴ *Διεθνὴς Ἐφημερὶς τῆς Νομισματικῆς Ἀρχαιολογίας*, Αθήνα, (1-21) 1898-1927.

szczególnie istotnych z punktu widzenia moich badań. W pierwszej kolejności, wydaje się, należy wymienić sfragistyką francuską, wyrosłą w dużej mierze na badaniach wspomnianego wyżej Gustave'a Schlumberger'a. Przywołać należy także takich badaczy jak: V. Laurent²⁵ oraz J.-Cl. Cheynet²⁶. Również nauka niemieckojęzyczna wniosła ogromnie wiele dla badań pieczęci cesarskich sekretarzy. Koniecznie wskazać należy niezwykle zasłużonych na tym polu niemieckich i austriackich uczonych, takich jak: W. Seibt²⁷, P. Speck²⁸ czy też C. Sode²⁹. Wielki wkład w badania nad pieczęciami cesarskich sekretarzy wniosły badania amerykańskich uczonych skupionych głównie wokół ośrodka Dumbarton Oaks w Waszyngtonie. Ogromny zbiór pieczęci tam się znajdujący, stał się bazą studiów dla wielu pokoleń badaczy. Koniecznie wymienić należy takich uczonych jak: N.

²⁵ V. Laurent, *Un sceau inédit du protonotaire Basile Kamatéros*, Byzantion 6 (1931), s. 253-272; Idem, *Mélanges d'épigraphie grecque et de sigillographie byzantine*, EO 31 (1932), s. 429-445; Idem, *Les bulles métriques dans la sigillographie byzantine*, Athens 1932; Idem, *Sceaux inédits*, EO 32 (1933), s. 34-56; Idem, *Documents de sigillographie byzantine (La collection C. Orghidan)*, Paris, 1952; Idem, *Les sceaux byzantins du Médaillier Vatican*, Città del Vaticano, 1962; Idem, *Le corpus des sceaux de l'empire byzantin*, V.1, *L'église*, Paris 1962; V.2, *L'église*, Paris 1965; V.3 *L'église: Supplément*, Paris 1972.

²⁶ Cl. Cheynet, *Les sceaux byzantins du Musée de Maniça*, REB, 56 (1988), s. 261-267; Idem, *Sceaux byzantins des Musées d' Antioche et de Tarse*, TM 12 (1994), s. 391-478; Idem, *Sceaux de plomb du musée d'Hatay (Antioche)*, REB, 54 (1996), s. 249-270; Idem, *Sceaux de la collection Zacos (Bibliothèque nationale de France) se rapportant aux provinces orientales de l'Empire byzantin*, Paris 2001; Idem, *Par St Georges, par St Michel*, TM 14 (2002), s. 114-134; Idem, *Les sceaux byzantins de Londres*, SBS 8 (2003), s. 85-100; Idem, *Sceaux de la collection Khoury*, RN, 159 (2003), s. 419-456;

²⁷ W. Seibt, *Die Byzantinischen Bleisiegel in Österreich*, I, Wien 1978; N. Seibt, W. Seibt, *Die sphragistischen Quellen zum byzantinischen Thema Nikopolis*, [w:] *Nicopolis I. Proceedings of the first International Symposium on Nicopolis (23-29 September 1984)*, Preveza 1987, s. 327-347; W. Seibt, *Die Darstellung der Theotokos auf byzantinischen Bleisiegeln, besonders im 11. Jahrhundert*, SBS 1 (1987), s. 35-56; W. Seibt, *Armenika themata als terminus technicus der byzantinischen Verwaltungsgeschichte des 11. Jahrhunderts*, ByzSl. 54 (1993), s. 134-141; W. Seibt, M. L. Zarnitz, *Das Byzantinische Bleisiegel als Kunstwerk. Katalog zur Ausstellung*, Wien 1997; A.-K. Wassiliou, W. Seibt, *Die byzantinischen Bleisiegel in Österreich*, II: *Zentral- und Provinzialverwaltung*, II, Wien, 2004.

²⁸ P. Speck, *Byzantinische Bleisiegel in Berlin (West)* (Poikila Byzantina 5), Bonn 1986.

²⁹ Cl. Sode, *Byzantinische Bleisiegel in Berlin II* (Poikila Byzantina 14), Bonn 1997.

Oikonomides³⁰ oraz J. Nesbitt³¹, którzy zapoczątkowali wydawanie pieczęci w ramach serii katalogów, pt. *Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art*³². Grupą uczonych, którzy wydali pieczęcie o pierwszorzędnym znaczeniu dla badań nad cesarskimi sekretarzami byli radzieccy (a później rosyjscy) oraz bułgarscy badacze. Spośród pierwszych nie można pominąć takich uczonych jak: В. С. Шандровская³³, V. Bulgakova³⁴, Н. П. Лихачев³⁵, С.

³⁰ N. Oikonomides, *Presthlavitz, the Little Preslav*, Südost-Forschungen, 42 (1983), s. 1-19; N. Oikonomides, *A Collection of Dated Byzantine Lead Seals*, Washington, DC. 1986.

³¹ G. Zacos, *Byzantine Lead Seals*, II: compiled and edited by J.W. Nesbitt, Bern 1984; J. W. Nesbitt, *Overstruck Seals in the Dumbarton Oaks Collection: Reused or Counterstamped?*, SBS 2 (1990), s. 67-93.

³² J. Nesbitt, N. Oikonomides, *Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art*, I: *Italy, North of the Balkans, North of the Black Sea*, Washington D.C. 1991; J. Nesbitt, N. Oikonomides, *Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art*, II: *South of the Balkans, the Islands, South of Asia Minor*, Washington D.C. 1994; J. Nesbitt, N. Oikonomides, *Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art* III: *West, Northwest and Central Asia Minor and the Orient*, Washington D.C. 1996; Eric McGeer, John Nesbitt, Nicolas Oikonomides, *Catalogue of Byzantine seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art*, IV: *The East*, Washington D.C. 2001; E. McGeer, J. Nesbitt and N. Oikonomides, *Catalogue of Byzantine seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art*, V: *The East (continued), Constantinople and Environs, Unknown Locations, Addenda, Uncertain Readings*, Washington D.C. 2005; J. Nesbitt, C. Morrisson, *Catalogue of Byzantine seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art*, VI: *Emperors, Patriarchs of Constantinople, Addenda*, Washington D. C. 2009.

³³ В. С. Шандровская, *Памятники византийской сфрагистики в Эрмитаже*, VV 29 (1968), s. 244-253 ; В. С. Шандровская, *Поправки и дополнения к «Каталогу моливдовулов» Б. А. Панченко*, VV 38 (1977), s. 102-119; В. С. Шандровская, *Сфрагистика [w:] Искусство Византии в собраниях СССР, Каталог выставки*, Москва 1977, t. I, s. 132-138, nr. 205-258, t. II, s. 16-17, nr. 447-457, s. 133-153, nr. 678-865, t. III, s. 163-166, nr. 1020-1044 ; В. С. Шандровская, *Печати коммеркиариев Девельта в собрании Эрмитажа*, Екатеринбург 2001; V. S. Šandrovskaja, W. Seibt, *Byzantinische Bleisiegel der Staatlichen Eremitage mit Familiennamen, I: Teil Sammlung Lichačev – Namen von A bis I*, Wien 2005.

³⁴ V. Bulgakova, *Byzantinische Bleisiegel in Osteuropa. Die Funde auf dem Territorium Altrusslands*, Wiesbaden, 2004.

³⁵ Н. П. Лихачев, *Моливдовулы греческого Востока*, ed. В. С. Шандровская, Москва 1991.

Маслев³⁶, Е. Stepanova³⁷ czy też И. В. Соколова³⁸. Naukę bułgarską reprezentują przede wszystkim badania I. Jordanova³⁹. Wymienić należy w końcu monumentalne dzieło *Byzantine Lead Seals* opublikowane w Bazylei w 1972 roku⁴⁰, obejmujące pieczęcie z kolekcji G. Zacos.

Wskazani uczeni oraz wymienione dzieła nie wyczerpują bazy źródłowej. Pieczęcie cesarskich sekretarzy pojawiały się w edycjach pieczęci wydawanych w wielu krajach: Polsce, Rumunii, Szwajcarii, Gruzji, Turcji, Grecji, Chowracji,

³⁶ С. Маслев, *Византийски оловни печати от Плиска и Преслав*, Известия на българския археологически институт, 20 (1955), s. 445-462.

³⁷ Е. Stepanova, *The image of St. Nicolas on byzantine seals*, SBS 9 (2006), s. 185-197.

³⁸ И. В. Соколова, *Монеты и печати византийского Херсона*, Ленинград 1983.

³⁹ И. Йорданов, *Неиздадени византийски оловни печати от Силистра* (II), Известия на Народния Музей – Варна, 21 (36), 1985, s. 98-107; И. Йорданов, *Византийски оловни печати от Плиска* [w:] Плиска- Преслав, 5 (1992), s. 281-301; И. Йорданов, *Анхило според данните на сфрагистиката*, Археология, 3 (1993) s. 36-51; И. Йорданов, *Берое (X-XII в.) – според данните на сфрагистиката*, Известия на музеите от Югоизточна България, 15 (1993), s. 57-79; И. Йорданов, *Византийски оловни печати от долното течение на Тунджа и Марица*, Сб. Марица-Изток, 1 (1991), s. 125-139; И. Йорданов, *Неиздадени византийски оловни печати от Силистра* (IV), Известия на Народния музей – Варна, 28 (43), 1992, s. 229-245; И. Йорданов, *Печатите на комеркиарията Девелт*, София 1992; И. Йорданов, *Печатите от стратегията Преслав (971-1088)*, София 1993; I. Jordanov, *Medieval Plovdiv, According to the Sphragistic Data*, SBS 4 (1995), s. 111-138; И. Йорданов, *Печати на византийски севастии от територията на България*, Нумизматика и сфрагистика, 2 (1998), s. 6-49; И. Йорданов, *Средновековни сфрагистични материали от Новозагорско*, [w:] Археологически и исторически проучвания в Новозагорско, Нова Загора 1999, s. 170-180; I. Jordanov, *Byzantine Seals from the Village of Melnitsa (district of Elkhovo, Bulgaria)*, SBS 7 (2002), s. 21-57; I. Jordanov, *Corpus of Byzantine Lead Seals from Bulgaria*, I: *Byzantine Seals with Geographical Names*, Sofia 2003; И. Йорданов, *Печати на комеркиарията Девелт. Addenda et Corrigenda. Нумизматични и сфрагистични приноси към историята на Западното Черноморие* (Acta Musei Varnensis II), Варна 2004, s. 230-246; I. Jordanov, *Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria*, II: *Byzantine Seals with Family Names*, Sofia 2006; I. Jordanov, Z. Zhekova, *Catalogue of Medieval Seals at the Regional Historical Museum of Shumen*, Shumen 2007; I. Jordanov, *Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria*, III, Sofia 2009; I. Jordanov, *Byzantine lead Seals from the Village of Melnitsa (District of Elkhovo, Bulgaria), part II*, [w:] SBS 10 (2011), s. 33-60.

⁴⁰ G. Zacos, A. Vegler, *Byzantine Lead Seals*, I, Basel 1972.

Macedonii, czy też we Włoszech. Nie sposób w tym miejscu wymienić wszystkich uczonych. Szczegółowe informacje bibliograficzne umieszczone zostały w wykazie skrótów oraz bibliografii. W końcu zaznaczyć należy, że wiele pieczęci nie zostało wydanych, jednak w ramach prowadzonych badań także udało się w dużej mierze je wykorzystać między innymi dzięki uwzględnieniu katalogów aukcyjnych, głównie z Europy.

Miejsce i rola *referendarii* i ἀσηκρη̐τις w kancelarii cesarskiej

Franz Dölger i Johannes Karayannopoulos definiując pojęcie kancelarii cesarskiej w dyplomatyce bizantyjskiej stwierdzili: „*Unter dem Terminus Kaiserkanzlei verstehen wir in der Diplomatik das organisierte kaiserliche Amt, dem es oblag, die Willensäußerungen des Kaisers in einer für jeden Fall bestimmten und vorhergesehen Urkundenform zu fixieren*”⁴¹.

Kancelaria cesarska była instytucją, która ewoluowała, przekształcając się wraz ze zmianami, jakie zachodziły w Cesarstwie bizantyjskim⁴². Jedną z istotnych części tego organu państwowego stanowili urzędnicy określani mianem *referendarii* oraz ἀσηκρη̐τις. Jakakolwiek próba całościowego omówienia tych urzędów nie może być prowadzona w oderwaniu od ciała, którego część stanowili. Dlatego powstanie, rozwój i zanik tych urzędów przedstawione zostaną poprzez pryzmat cesarskiej kancelarii. W podobny sposób zostaną zaprezentowane kompetencje interesujących mnie urzędników oraz zakres obowiązków jakimi ich obarczono. Wybrany sposób prezentacji wyników badań sprawia, że konieczne jest chociażby ogólne zarysowanie, jak zorganizowana była instytucja, której część sekretarze stanowili. Zmiany w organizacji państwa, reformy administracyjne oraz zmieniająca się na przestrzeni prawie tysiąca lat sytuacja polityczna cesarstwa, sprawiają, że niemożliwe jest danie całościowego a jednocześnie wewnętrznie spójnego rysu kancelarii jako takiej, w kontekście rozwoju interesujących mnie urzędów, w okresie od IV do przełomu XII i XIII wieku. Uwarunkowane jest to przede wszystkim bardzo dużym okresem chronologicznym jaki jest przedmiotem moich badań, w którym nastąpiły bardzo głębokie zmiany w prawie, obyczajach, stosunkach społecznych oraz kulturze, które to zmiany całkowicie zmieniły administrację bizantyjską na przestrzeni IV – XII/XIII wieku. W związku z tym przyjąłem zasadę podziału chronologicznego zarówno zebranego materiału prosopograficznego jak i kolejnych etapów rozwoju kancelarii. Przyjęte cezury są wyznaczone nie przez rozwój kancelarii jako takiej, lecz przez zmiany jakie zachodziły w urzędach *referendarii* oraz ἀσηκρη̐τις.

⁴¹ Dölger-Karayannopoulos, *Urkundenlehre*, s. 57.

⁴² Ibidem, s. 57.

Rozdział I

Od czasów Konstantyna Wielkiego (306-337) do panowania Justyniana (527-565)

I.1 Kancelaria cesarska. Powstanie i rozwój urzędu cesarskiego referendarza

Zgodnie z tekstem *Notitia Dignitatum utriusque imperii*⁴³ kancelarię cesarską po jej ponownym ukształtowaniu się za czasów Konstantyna tworzyły trzy zasadnicze elementy: 1. *Quaestor sacri palatii*. 2. *Magistri scriniorum*. 3. Urzędnicy należący do kierowanej przez *primicerius notariorum*, *schola notariorum*, a okreśłani mianem *notarii* oraz *referendarii*⁴⁴.

Urząd *Quaestor sacri palatii*⁴⁵ (gr. *κβαίστωρ τοῦ ἱεροῦ παλατίου* częściej jednak jako *κοιαιίστωρ*) został utworzony przez Konstantyna Wielkiego⁴⁶, a urzędnik

⁴³ O. Seeck, *Notitia dignitatum. Accedunt notitia urbis Constantinopolitanae et laterculi provinciarum*. Weidmann, Berlin 1876 (repr. Frankfurt am Main 1962); C. Neira Faleira, *La Notitia dignitatum. Nueva edición crítica y comentario histórico. Consejo Superior de Investigaciones Científicas*, Madrid 2006; zob. też P. C. Berger, *The Notitia Dignitatum*, New York 1974; P. Goodburn, J. C. Mann, *Aspects of the Notitia Dignitatum, papers presented to the conference in Oxford, December 13 to 15, 1974*, Oxford 1976; P. C. Berger, *The insignia of the Notitia Dignitatum*, New York 1981.

⁴⁴ Dölger-Karayannopoulos, *Urkundenlehre*, s. 57-59.

⁴⁵ Du Cange (lat.), VI, s. 591, s. v.; Lécrivain, *Senat*, s. 10-15; Zachariae, *Geschichte*, s. 367-370; Vogt, *Basile I*, s. 145-146; Bury, *Imp. Admin. Sys.*, s. 73-77; Dölger, *Diplomatik*, s. 61-62; G. Wesener, *Quaestor*, [w:] RE, 24, 1963, s. 802-827, szczególnie s. 822-825; Jones, LRE, s. 105; Dölger-Karayannopoulos, *Urkundenlehre*, s. 57; Guiland, *Quaestor*, s. 78-104 (=Guiland, *Titres*, XXIII); G. de Bonfils, *Il Comes et Quaestor nell'età della dinastia costantiniana*, Napoli 1981; S. Faro, *Il questore imperiale: luci ed ombre su nature e funzione*, *Κοινωνία* 8 (1984), s. 133-159; D. Vera, *Alcune note sul quaestor sacri palatii*, [w:] Hestiasis. Studi di tarda antichità offerti a Salvatore Calderone, t. I, Messina 1986, s. 27-53; Harries, *Quaestor*, s. 148-172; A. Kazhdan, *Qaestor*, ODB, III, s. 1765-1766; Delmaire, *Institutions*, s. 57-65; Γκουτζιουκώστας, *Kwestor*, s. 34-117 (gdzie o kwestorze do końca VI wieku); Olszaniec, *Comites consistoriani*, szczególnie s. 267-377.

go piastujący miał stać na czele kancelarii cesarskiej⁴⁷. Ukształtowanie się tego urzędu nastąpiło prawdopodobnie do roku 329, kiedy Konstantyn ustalił, że osoba, która chce być kwestorem, musi mieć ukończone szesnaście lat⁴⁸. Pierwszym poświadczonym tego typu urzędnikiem był Montius w roku 353⁴⁹. Zadaniem kwestora było zajmowanie się sprawami natury ustawodawczej (*leges dictandae*,

⁴⁶ καὶ ἐπὶ τούτοις Σάλβιος ὁ τὰ βασιλεῖ δοκοῦντα τεταγμένος ὑπογορεύειν, ὃν κοιαίστωρα καλεῖν οἱ ἀπὸ Κωνσταντίνου δεδωκάσι χρόνοι: Zosimos, s. 258,21-22 – s. 259,1.

⁴⁷ Nie należy mylić urzędu *quaestor sacri palatii* z innymi urzędami, które były nazywane w podobny sposób. W późnym Cesarstwie rzymskim istniały następujące urzędy określane mianem *κοιαιίστωρ*: 1. *Κοιαιίστωρ* senacki, który był urzędnikiem zajmującym się organizacją zabaw i gier w Konstantynopolu. 2. *Κοιαιίστωρ* armii, który był urzędem stworzonym przez Justyniana i miał sprawować wojskową i cywilną władzę na obszarze Morza Egejskiego oraz Dunaju. 3. *Κοιαιίστωρ* – czy też *κραιίστωρ* (prawdopodobnie najczęściej mylony z *quaestor sacri palatii*), który był urzędem stworzonym przez Justyniana w roku 539, a jego zadaniem było dbanie o bezpieczeństwo w Konstantynopolu (NJ 80; J. B. Bury, błędnie podaje, że został utworzony Nowelą 99, *op. cit.*, s. 74; zob. też Zachariä, *Geschichte*, s. 367-368): R. Delmaire, *op. cit.*, s. 57-58. Zgodnie z tekstem Prokopiusza miał on także zajmować się przestępstwami obyczajowymi (Procopius, *Historia arcana*, s. 125,9-22). Problem polega na tym, że wszyscy kwestorzy byli w języku greckim zazwyczaj okreśłani jako *κοιαιίστωρ* (czasami ostatni bywa poprawnie okreśłany mianem *κραιίστωρ*). *Quaestor sacri palatii* występuje w źródłach jako: *quaestor*, *quaestor aulae*, *quaestor intra palatium*, *quaestor palatii*. W języku greckim natomiast: *κραιίστωρ*, *κύέστωρ*, *κοαιίστωρ*. Dodatkowy problem stwarza także odróżnienie urzędu „starego”, tj. znanego jeszcze z czasów Republiki Rzymskiej kwestora, który jest okreśłany jako: *ex quaestore*, *ἀπὸ κόέστορων* lub też *quaestorius*. Kolejnym utrudnieniem jest fakt, że dwa pierwsze wyrażenia odnosić się także mogą do kwestury honorowej, która była we wczesnym Cesarstwie bizantyjskim dość popularna (zob. Guiland, *Quaestor*, s. 78). Na Zachodzie zadania kwestora w V wieku scharakteryzował Kasjodor w swojej *Formula quaesturae: Cassiodori Senatoris Variae*, ed. Theodor Mommsen, [w:] MGH AA, VI 5, s. 178-179.

⁴⁸ *Religiosis vocibus senatus amplissimi persuasi decernimus, ut quaestores ea praerogativa utantur, qua consules et praetores, ita ut, si quis intra annum sextum decimum nominatus fuerit absens, cum editio muneris celebratur, condemnationis frumentariae nexibus minime teneatur, quoniam memoratae aetati placet hoc privilegium suffragari*: CTh, VI 4,1; R. Delmaire, *op. cit.*, s. 58.

⁴⁹ [...] *Montius tunc quaestor* [...]: Ammianus Marcellinus, I, XIV 7,12, s. 20,3; [...] *Μόντιον δὲ βασιλικῶν πραγμάτωνοῦς κοιαιίστωρας* [...]: Sozomenus, *Historia ecclesiastica*, s. 147,1-2; por. Philostorgius, *Historia ecclesiastica*, s. 52,31-32; Socrates, *Historia ecclesiastica*, s. 149,2-4; Jones, LRE, III, s. 16, przyp. 57 i s. 74, przyp. 3.

preces)⁵⁰ oraz zapytaniem dotyczącym tych kwestii, które kierowały do cesarza osoby prywatne, urzędnicy państwowi oraz osoby duchowne⁵¹. Przekazywał także zainteresowanym wolę cesarza⁵², nadzorował proces legislacyjny⁵³, ponadto kontrolował przepływ dokumentów, zachowując kopie wydawanych aktów prawnych⁵⁴. Do jego obowiązków należało zajmowanie się *laterculum minus*, tj. wakantami na urzędach, które wymagają obsadzenia.⁵⁵ Nie posiadał własnego *officium*, lecz korzystał z urzędników (*adiutores*), pracujących w cesarskich *scrinia* (*memoria*, *epistulae*, *libelli*)⁵⁶. Wydaje się, że brak własnego *officium* wynikał z faktu, że w znacznej części obowiązki kwestora pokrywały się z obowiązkami cesarskich *magistrii scriniorum*⁵⁷, mających w swoich oficjach urzędników, z usług których

⁵⁰ *Sub dispositione viri illustris quaestoris: leges dictandae preces*: Not. Dig. Or. XII; Oc. X. Kwestia rozumienia znaczenia terminu *leges dictandae* – zob. Harries, *Quaestor*, s. 151-152. Por. także Procopius, *Historia arcana*, s. 90,4-8.

⁵¹ Libani Opera, rec. R. Foerster, III: Orationes XXVI-L, Lipsiae 1906, 49.3; *Cassiodori Senatoris Variae*, ed. Theodor Mommsen, [w:] MGH AA 12, Berolini 1894, VI, 5, s. 178-179; *Q. Aurelii Symmachi quae supersunt*, ed. O. Seeck, MGH AA 6.1, Berolini 1883, I, 23, s. 14,6-9; *Marci Diaconi Vita Porphyrii Episcopi Gazensis, ediderunt Societatis Philologiae Bonnensis Sodales*, Lipsiae 1895, s. 43,16-24 – s. 44,1-5; Jones, LRE, I, s. 387; R. Delmaire. *op. cit.*, s. 61.

⁵² Por. wyżej.

⁵³ Kwestorzy byli odpowiedzialni np. za opracowanie najważniejszych zbiorów praw takich jak Kodeks Teodozjański (kwestorzy: Antioch, zastąpiony potem przez urzędnika o tym samym imieniu oraz Eubulus – CTh I 1,5-6), czy Kodeks Justyniański (pierwsza edycja pod kierunkiem kwestora Jana, druga Tryboniana – CJ I 17,1-2, który opracował także Digesta); por. Delmaire, *Institutions*, s. 60. Prokopiusz pisze wprost, że za czasów panowania cesarza Justyna kwestor imieniem Proklos „wszystko załatwiał według własnego uznania”: Procopius, *Historia arcana*, s. 40,7-9 (polskie tłumaczenie A. Konarek, Prokopiusz z Cezarei, *Historia sekretna*, Warszawa 1998, s. 31).

⁵⁴ NJ 17; Delmaire, *Institutions*, s. 60.

⁵⁵ CTh I 8,1-2; CJ I 30,1; Karlowa, *Rechtsgeschichte*, s. 837; Jones, LRE, II, s. 575. O korzystaniu przez kwestora, przy tworzeniu *laterculum minus*, z usług innych urzędników – zob. Delmaire, *Institutions*, s. 68.

⁵⁶ *Officium non habet sed adiutores de scriniis quos voluerit*: Not. Dig. Or. 12; *habet subaudientes autiutores memoriales de scriniis diversis*: Not. Dig. Occ. 10.

⁵⁷ Zob. niżej.

mógł kwestor korzystać. Był jednym z najbliższych doradców cesarza⁵⁸ będąc *paredrosem* (na rzymskim wschodzie była odpowiednikiem łacińskiego *adsessor*)⁵⁹. Miał rangę *vir illustris*⁶⁰ oraz był jednym z *comites consistorianii*⁶¹. Zdarzało się też, że w sytuacjach wyjątkowych brał udział w poselstwach⁶². Od czasów cesarza Honoriusza reprezentował władcę na posiedzeniach senatu⁶³. Od roku 440 kwestor otrzymał uprawnienia sędownicze jako jeden z członków cesarskiego sądu (*in sacro auditorio*), w którym zasiadał razem z prefektem pretorio Wschodu, a od czasów Justyna I (518-527) stał się jedną z sądowych instancji apelacyjnych⁶⁴. Duży nacisk kładziono na uczciwość, doskonałą znajomość prawa oraz nieposzlakowaną opinię

⁵⁸ [...] εἰ μὴ Πρόκλος ἐκώλυσεν, ὃς βασιλεῖ τότε παρήδρευε τὴν τοῦ καλουμένου κοιαίστωρος ἀρχὴν ἔχων [...]: Procopius, *De bello Persico*, s. 50,12-14; por. Ibidem, s. 125,11-13; Procopius, *De bello Gothico*, s. 76,8-10; Ibidem, s. 476,22-24; Procopius, *Historia arcana*, s. 40,7-9.

⁵⁹ O urzędzie zob. O. Seeck, *Adsessor*, RE, I (1894), kol. 423-426; Diehl, *Proedors*, s. 105-117; N. Oikonomides, *Listes*, s. 299; A. Kazhdan, A. Coutler, *Proedros*, ODB III, s. 1727.

⁶⁰ Not. Dig. Or. 12, s. 34,3; Not. Dig. Occ. 10, s. 147,3.

⁶¹ CTh VI 9,1; XI 39,5; NJ 75, s. 378,1 (=NJ 104, s. 500,4); *qui cum intromissi in consistorium haec referrent, negantem Valentinianum se id statuisse et calumnias perpeti clamitantem moderate redarguit quaestor Eupraxius* [...]: Ammianus Marcellinus, XXVIII 1,25, s. 65,4-6; Cassiodori *Senatoris Variae*, V 4, s. 145,16-19; Jones, LRE, t. I, s. 333; Olszaniec, *Comites consistoriani*, s. 25.

⁶² [...] *postea urbi praefectus ut quaestor* [...]: Ammianus Marcellinus, XIV 11,14; [...] *et Leonem quaestorem suum in Gallias* [...]: Ibidem, XX 9,4; [...] *Taurus quaestor ad Armeniam missus* [...]: Ibidem, XIV 11,14, s. 32,6-7; por. też Zonaras, s. 52,10-13.

⁶³ [...] καὶ ἐπὶ τούτοις Σάλβιος ὁ τὰ βασιλεῖ δοκοῦντα τεταγμένος ὑπαγορεύειν, ὃν κοιαίστωρα καλεῖν οἱ ἀπὸ Κωνσταντινίου δεδώκασιν χρόνοι: Zosimos, s. 258,21-259,1.

⁶⁴ CJ VII 62,32; VII 62,34; VII 62,37-38; NJ 20; NJ 24; NJ 25-30; NJ 50; NJ 75; NJ 126; Guiland, *Quaestor*, s. 80; Jones, LRE, t. I, s. 503-504; Delmaire, *Institutions*, s. 62. W obrazowy sposób Teofanes pokazuje kompetencje sędownicze kwestora. Opisując proces Isokasiosa z roku 467/8, którego oskarżono o to, że jest poganinem, cytuje rzekomą wypowiedź oskarżonego, skierowaną do prefekta miasta: ἀλλὰ δίκασον ἐπ' ἐμοί, ὡς ἐδίκασες σὺν ἐμοί (Theophanes, *Chronographia*, AM 5960, s. 115,16); por. Malalas, *Chronographia*, s. 293,7; *Chronicon Paschale*, s. 596,7-8. Inny kwestor wraz z prefektem miasta wyrokował w roku 562 w sprawie spiskowców, występujących przeciwko władzy Justyniana: Malalas, *Chronographia*, s. 427,34-35; J. Prostko-Prostyński, *Iudicium Quinquievirale. Sąd senatorski w Rzymie i Konstantynopolu od Gracjana do Justyniana*, Poznań 2008, s. 167.

osoby, która aspirowała do tego stanowiska⁶⁵. Jego wpływy wykraczały często daleko poza przypisane mu prawem kompetencje⁶⁶.

Istotne zmiany w tym dziale kancelarii zaszły za panowania Justyniana (527-565). Cesarz ten wprowadził zasadę, w myśl której żadne cesarskie prawo (*iussio*) nie mogło być przyjmowane przez państwowe urzędy, jeśli: nie posiadało kontrasygnaty (*adnotatio*) *quaestor sacri palatii*, nie zawierało nazwisk tych osób, z powodu których zostało obwieszczone, nazwy odpowiedniego organu państwowego, do którego zostało skierowane oraz nazwiska urzędnika (podległego kwestorowi), któremu zlecono dostarczenie *iussio*⁶⁷. Stąd w ustawach np. Justyna II czytamy: *quaestor legi*⁶⁸.

Magistrii scriniorum (gr. ἀντιγραφείς⁶⁹) stanowili drugi element składowy kancelarii cesarskiej⁷⁰. Najprawdopodobniej pierwotnie zajmowali się oni

⁶⁵ Nawet bardzo niechętny Justynianowi Prokopiusz wskazuje (opisując rzekome zbrodnie Justyniana), że ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ κοιαίσταρος καλουμένην ἀρχὴν διέθετο οὐδενὶ κόσμῳ, ἥσπερ διαφερόντως ἐπεμελοῦντο οἱ πρότερον βεβασιλευκότες, ὥς εἰπεῖν, ἅπαντες, ὅπως τε τὰ ἄλλα ἔμπειροι καὶ σοφοὶ [καὶ] τὰ ἐς τοὺς νόμους μάλιστα εἶεν οἱ ταύτην διαχειρίσαντες καὶ χρημάτων διαφανῶς ἀδωρότατοι, ὥς οὐκ ἄνευ μεγάλου ὀλέθρου τούτου γε τῇ πολιτείᾳ γενησομένου, εἴπερ οἱ ταύτην τὴν ἀρχὴν ἔχοντες ἢ ἀπειρία τινὶ ἔχοντο ἢ φιλοχρηματία ἐφείντο: Procopius, *Historia arcana*, s. 126,14-22.

⁶⁶ Np. znany z Ammiana Marcelina kwestor imieniem Moncjusz, zob. Ammianus Marcellinus, XIV, 7,12.

⁶⁷ *Ut divinae iussiones subscriptionem habeant gloriosi quaestoris*: NJ, 114, s. 533,2-3. *Nam praesenti lege decernimus nullam divinam iussionem neque per viri magnifici quaestoris adiutores neque per aliam cuiuslibet militiae aut dignitatis aut officii personam cuicumque iudici confectam a quolibet suscipi cognitore, cui magnifici viri quaestoris adnotatio subiecta non; fuerit, qua contineatur et inter quos et ad quem iudicem vel per quam fuerit directa personam*: NJ, 114, s. 533,9-12; por. NTh, 17,2; Dölger-Karayannopoulos, *Urkundenlehre*, s. 73; Delmaire, *Institutions*, s. 61.

⁶⁸ JGR III (Zachariä von Lingenthal), Nov. VI, Imp. Justini, s. 14; Nov. XVIII, Imp. Tiberii, s. 31.

⁶⁹ *Petri Patricii Excerpta de legationibus Romanorum ad gentes*, ed. E. Müller, *Fragmenta Historicorum Graecorum*, IV, Parisiis 1851, s. 189. Bardzo wyraźnie zamienne używanie tych dwóch słów widać na przykładzie Flawiusza Eugeniusza (uzurpował władzę 22 sierpnia 392 roku), który jest nazywany *magister scriniorum* (μάγιστρον τὴν ἀξίαν) u Filostorgiusza (Philostorgius, *Historia ecclesiastica*, XI, 2, s. 133,11) natomiast u Sokratesa Scholastyka i Teofanesa ἀντιγραφείς: (Socrates, *Historia ecclesiastica*, s. 307,25; *Theophanis Chronographia*, AM 5882, s. 71,3); por. Bury,

przechowywaniem cesarskich *scrinia*⁷¹. Reorganizacja administracji dokonana przez Konstantyna Wielkiego – a polegająca na ograniczeniu roli *praefectus praetorio* i utworzeniu urzędu *quaestor sacri palatii* oraz *schola notariorum* – doprowadziła do tego, że *scrinia* zostały podporządkowane nowopowstałemu urzędowi *magister officiorum*⁷². Jednocześnie około roku 314 ograniczono ich liczbę do trzech⁷³. Na czele każdej *scrinia* stał urzędnik z tytułem magistra⁷⁴. Wydaje się, że *magistrii scriniorum* zostali podniesieni do rangi samodzielnych urzędów, a ich zadaniem była ścisła współpraca z cesarzem w zakresie swoich kompetencji. Tym samym zostali oddzieleni od podległych magistrowi *officiorum* „starych” *scrinia*⁷⁵, na czele których stali *proximi*⁷⁶. Wydaje się, że poprzez oddzielenie rozumieć należy nie rozdział kompetencji i zadań, lecz zależności administracyjnej – tzn. byli oni podlegli

Magistri scriniorum, s. 25; Delmaire, *Institutions*, s. 67-68; Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 50-51, szczególnie przyp. 28 na s. 51 gdzie bibliografia.

⁷⁰ Na temat słowa „magister” w kontekście późnorzymskiej oraz bizantyjskiej administracji zob. Boak-Dunlap, *Two Studies*, s. 5-16. Rozważania autorów, mimo że praca ma niemal 90 lat, niewiele straciły na aktualności.

⁷¹ Dölger-Karayannopoulos, *Urkundenlehre*, s. 58. *Scrinia* były to (technicznie rzecz ujmując) drewniane skrzynie, w których przechowywano dokumenty. Por. Delmaire, *Institutions*, s. 66; K. Kłodziński, *Officia maxima et princeps officiorum. Problematyka badań nad kancelarią cesarską okresu pryncypatu na przykładzie sekretariatu a memoria*, Kraków 2012, s. 55-60. Istnienie *scrinii* nie jest charakterystyczne wyłącznie dla Cesarstwa rzymskiego na Wschodzie. Na Zachodzie urząd *magister scriniorum* istniał także w administracji ostrogockiej w czasach króla Atalaryka: *Formula magistrii scrinii, quae danda est comitiaco quando permilitat. Cassiodori Senatoris Variae*, VI, 13, s. 186,14-15; zob. także Delmaire, *Institutions*, s. 67, przyp. 7, gdzie komentarz do tego passusu Kasjodora.

⁷² Jones, LRE, I, s. 375-384; Claus, *Magister officiorum*, s. 15-18; Delmaire, *Institutions*, s. 67.

⁷³ Tj. *memoriae, epistularum* oraz *libellorum*.

⁷⁴ Kolejność w hierarchi była taka, jak powyżej tzn. najwyższy rangą był *magister memoriae*. Omówienie problemu zob. Delmaire, *Institutions*, s. 67, przyp. 1.

⁷⁵ *Notitia* mówi jasno o podległych *magister officiorum* *scriniach* (*memoriae, libellorum, epistularum, dispositionum*): Not. Dign. Or. XI,13-16 oraz o niezależnych od nich *magistrii* (*memoriae, libellorum, epistularum, epistularum graecarum*): Not. Dig. Or. XIX,7-13; por. Bury, *Imp. Adm. Sys.*, s. 75; Karlowa, *Rechtsgeschichte*, s. 834-835.

⁷⁶ Jones, LRE II, s. 576.

wyłącznie cesarzowi⁷⁷. Kluczowym problemem, jaki trzeba rozwiązać, chcąc krótko scharakteryzować każdego z czterech *magistrii scriniorum*, jest uchwycenie, w jakim zakresie korzystali oni z urzędników podległych urzędowi *magister officiorum*. Scharakteryzowanie kompetencji poszczególnych *magistrii scriniorum* i jednocześnie wskazanie, które z przypisanych ustawodawstwem cesarskim obowiązków i zadań dzielili oni z urzędnikami „starych” *scrinii* jest bardzo skomplikowane⁷⁸.

Można jednak poczynić kilka ogólnych spostrzeżeń, zanim przejdę do analizy poszczególnych urzędów. Wprowadzono dla *magistrii scriniorum* szereg ograniczeń nieznanych w grupie urzędów podległych magistrowi *officiorum*. Wykluczone było łączenie urzędów. *Magistrii scriniorum* byli urzędnikami mianowanymi ze względu na posiadane wykształcenie i cechy charakteru. Nie były to urzędy, które podlegały prawom *cursus honorum*. Nadawanie tych urzędów następowało poprzez osobistą decyzję cesarza podpisaną przez niego i wydaną w formie *probatoria*, które przygotowywała *scrinia libellorum*⁷⁹. Posiadali oni tytuł *perfectissimus*⁸⁰. Przed rokiem 369 osiągnęli oni rangę *vir clarissimus*⁸¹, w urzędniczej hierarchii byli oni od 372 roku przed wikariuszami⁸², a przed rokiem 394 – zaliczani do *vir spectabilius*⁸³.

⁷⁷ Bury, *Magistri scriniorum*, s. 24; Jones, LRE, II, s. 575.

⁷⁸ Por. Clauss, *Magister officiorum*, s. 16.

⁷⁹ Delmaire, *Institutions*, s. 67.

⁸⁰ *Q. Axilio Urbico viro perfectissimo, magistro sacrarum cognitionum, a studiis et a consiliis Augg., Aquileienses publice patrono praestantissimo d. d.*: CIL, V nr 8972 = ILS, I, nr 1459 = *Corporis Inscriptionum Latinarum. Supplementa Italica, consilio et auctoritate Academiae regiae lyneceorum edita. Fasciculus I. Additamenta ad vol. V Galliae cisalpiniae*, nr 65 = *Inscriptiones Aquileiae*, ed. G. Borusin, Udine 1991, nr 478.

⁸¹ Dowodzi tego kariera Festusa: *Festus quidam Tridentinus ultimi sanguinis et ignoti, in nexum germanitatis a Maximo dilectus ut sodalis et contogatus, decernentibus fatis ad orientem transgressus est ibique administrata Syria magisterioque memoriae perecto bona lentitudinis et reuerentiae reliquit exempla, unde regere Asiam proconsulari potestate exorsus uelificatione tranquilla, ut aiunt, ferebatur ad gloriam.*: Ammianus Marcelinus, XXIX, s. 108, 18-24; Symmachus, s. 133, przyp. 662; por. też O. Günther: *Epistolae Imperatorum Pontificum Aliorum Inde ab a. CCCLXVII usque DLIII datae Avellana Quae Dicitur Collectio*, CSEL, t. 35.2, Pragae-Vindobonae-Lipsiae 1898, Ep. 143 i 144; Delmaire, *Institutions*, s. 67.

⁸² *magistros scriniorum nostrorum praeferri volumus vicariae potestati*: CTh VI 11,0.

Rok później ustanowiono, że aby ten urząd sprawować należało cieszyć się nieposzlakowaną opinią i wykazać swoją ortodoksję⁸⁴. Zapewniał duże wpływy stwarzając nawet perspektywę uzurpacji tronu⁸⁵.

Wydaje się, że najbardziej prawdopodobny zakres kompetencji *magistrii scriniorum* prezentuje się następująco:

1. *Magister memoriae*⁸⁶ zajmował się spisywaniem i redagowaniem uwag (*adnotationes*) cesarza, które stanowiły odpowiedzi na petycje urzędników⁸⁷. Powstaje pytanie, w jakim zakresie *magister memoriae* współpracował z urzędnikami podległymi *magister officiorum* ze *scrinia memoriae* i które z obowiązków przypisanych do tego ostatniego ciała mógł współrealizować. Prawdopodobnie wraz z tymi ostatnimi zajmował się nominacjami na urzędy (*probatoria*)⁸⁸, podległe pod urząd *agens in rebus*⁸⁹. Współpracował być może

⁸³ *Viris spectabilibus magistris omnium sacrorum scriniorum* [...]: CJ XII 9,1; por. [...] *viri spectabiles magistri scriniorum* [...]: CJ I 23.7.1; por. Bury, *Magistri scriniorum*, s. 24.

⁸⁴ CTh. VIII 4,21; CTh XVI 5,29.

⁸⁵ Porównaj przykład Eugeniusza przyp. nr 26.

⁸⁶ Du Cange (lat.), t. V, s. 170-171; O. Seeck, *Scrinium memoriae*, [w:] RE, 2A, (1921), col. 897-898; M. Peachin, *The Office of the Memory*, [w:] E. Chrysos (ed.), *Studien zur Geschichte der römischen Spätantike. Festgabe für Johannes Straub*, Athens 1989, s. 168-208; Dla wcześniejszego okresu zob. K. Kłodziński, *op. cit.*, s. 153-194.

⁸⁷ *adnotationes omnes dictat et emittit, et precibus respondet*: Not. Dig. Or. XIX,6-7; Not. Dig. Oc. XVII,11; *Officia et condiciones, quae pertinent ad viros devotos in sacro scrinio memoriae militantes, nemini liceat sub quacumque occasione sine ulla divinae subscriptionis liberalitate peragere*: CJ, I 30.3; Interesująca w tym kontekście jest wzmianka u Sozomena, gdzie *magister memoriae* Beniwolus w ocenie Justyny (matki cesarza Walentyniana II) miał władzę spisać dokument, który mocą prawa zatwierdzałby formułę wyznania wiary: Sozomenus, *Historia ecclesiastica*, s. 317,4-9; por. Bury, *Magistri scriniorum*, s. 24; Delmaire, *Institutions*, s. 69. Urząd *magister memoriae* nie został stworzony przez Konstantyna Wielkiego. Istniał on wcześniej a osoba go sprawująca miała bardzo szerokie kompetencje np. *magister memorie* Siciorius Probus negocjował z Persją układ pokojowy po zwycięstwie Galeriusza w roku 298: *Πρόβον ἀντιγραφία τῆς μνήμης*: *Petri Patricii Excerpta*, FHG IV, 14, s. 189 (por. wyżej przyp. nr 26); Jones, LRE, I, s. 50-51 oraz s. 73, przyp. 3.

⁸⁸ *Nemo autem sine divali probatoria, quam codices in sacro nostro scrinio memoriae positi debeant inserendam accipere, militaribus eiusdem devotissimae scholae stipendiis vel privilegiis potitur*: CJ XII 20,3.

także z kwestorem w opracowywaniu *laterculum minus*⁹⁰. Za czasów cesarza Leona I (457-474) *scrinia memoriae* liczyła sześćdziesięciu dwóch urzędników, z których dwudziestu było na „stałe” przypisanych do współpracy z kwestorem. Około 100 lat wcześniej ze *scrinia memoriae* wydzielono co najmniej czterech *antiquarii*, którzy odpowiedzialni byli za opiekę nad starymi prawami. Prawdopodobnie pod koniec IV wieku istniało już 4 antykwariuszy greckich i 3 łacińskich. Pracowali w Konstantynopolu, a ich zadaniem było układanie i naprawianie prawa⁹¹. Aby zapobiec fałszerstwom używali oni pisma, dla nich charakterystycznego – *litterae caelestes* – wyróżniającego się bardzo wysokimi, ponad miarę rozciągniętymi literami⁹². Wydaje się prawdopodobne, że pozostali notariusze ze *scrinia memoriae* byli do dyspozycji *magister memoriae*. Prawdopodobnie *magister memoriae* zajmował się także studentami pracującymi w Rzymie⁹³, był też pośrednikiem między cesarzem a senatem⁹⁴. Urzędnik ten był bardzo wpływowy czego dowodzi chociażby fakt, iż widziano w nim czasami kandydata na tron cesarski⁹⁵.

⁸⁹ Delmaire, *Institutions*, s. 69.

⁹⁰ *Quadraginta vero praeposituras minori laterculo pro infra scripta instructione eius restitui praecipimus, ut de scrinio memoriae de cetero emittantur, observato sublimitatis tuae officio, ut nihil de memorato numero sibi usurpet, quo pro parte habeat inconcussum quod contra rationem fuerat immutatum*: CTh I 8,1; [...] *ex scrinio memoriae totius minoris laterculi dignitates*: CTh I 8,2.

⁹¹ CJ XII 19,10; CTh XIV 9,2.

⁹² CTh IX 19,3; Delmaire, *Institutions*, s. 72; J. Prostko-Prostyński, *A note on the "Sacrae Litterae" and "Litterae Caelestes" of byzantine emperors*, [w:] *Mélanges d'histoire byzantine offerts à Oktawiusz Jurewicz de l'occasion de son soixante-dixième anniversaire*, ed. Waldemar Ceran (Byzantina Lodzensia III), Łódź 1998, s. 189-200.

⁹³ Clauss, *Magister officiorum*, s. 16, który ustalił to na podstawie CTh XIV 9,1.

⁹⁴ *Q. Aurelii Symmachi V.C. praefecti urbis relationes*, s. 299; Clauss, *Magister officiorum*, s. 16.

⁹⁵ Ammianus Marcellinus podaje, że Galowie wysunęli żądanie, aby na cesarza powołać Rustyka Juliana, który pełnił ten urząd. Por. Ammianus Marcellinus, XXVII 6,1.

2. Obowiązkiem *magister epistolarum*⁹⁶ było odpowiadanie (*consultationes*) na pisemne zapytania i podania od urzędów lub miast (*civitates*)⁹⁷, które są przedstawiane w czasie posiedzeń cesarskiego *consistorium*⁹⁸. Być może *magister epistolarum* zajmował się także we współpracy ze *scrinia epistularum* dyplomami nominacji wikariuszy, namiestników i prefektów⁹⁹. Możliwe także, że był zaangażowany w ramach *scrinia epistularum* w proces wydawania (od czasów cesarza Anastazjusza) zgody na użytkowanie prywatnych akweduktów i publicznych fontann¹⁰⁰. *Magister epistolarum* współpracował także z prefektem Wschodu i kwestorem w procesach sądowych (był członkiem trybunału) w sprawach odwoławczych¹⁰¹.
3. W kompetencjach *magister epistolarum graecarum*¹⁰² leżało sporządzanie lub tłumaczenie na język grecki dokumentów lub listów z łaciny¹⁰³. Po raz pierwszy urząd ten pojawił się w roku 416¹⁰⁴.
4. Zadaniem *magister libellorum*¹⁰⁵ było zajmowanie się sprawami sądowymi (*cognitiones*) oraz petycjami¹⁰⁶. Prawdopodobnie jego działania były kontrolowane przez kwestora¹⁰⁷. Urząd ten nazywany był też *scrinium*

⁹⁶ Urząd ten także istniał przed reformami Konstantyna. Istniał osobny *magister epistolarum latinorum* i *graecarum* dla każdej części Cesarstwa: Jones, LRE, I, s. 51.

⁹⁷ *legationes civitatum, consultationes et preces tractat*: Not. Dig. Or. XIX,8-9; Not. Dig. Oc. XVII,12.

⁹⁸ [...] *cum in consistorio mansuetudinis nostrae secundum consuetudinem ex decretis petitiones legatorum de nostris scriniis recitantur* [...]: CTh XII 12,10.

⁹⁹ Delmaire, *Institutions*, s. 71.

¹⁰⁰ CJ XI 42,11.

¹⁰¹ NJ 20,9.

¹⁰² Du Cange (lat.), t. V, s. 169.

¹⁰³ *magister epistolarum graecarum eas epistolas, que graece solent emitti, aut ipse dictat aut latine dictatas transfert in graecum*: Not. Dig. Or. XIX,12-13.

¹⁰⁴ Delmaire, *Institutions*, s. 71.

¹⁰⁵ Du Cange (lat.), t. V, s. 170, s. v. Urząd ten istniał przed Konstantynem Wielkim: Jones, LRE I, s. 51; II, s. 564.

¹⁰⁶ *magister libellorum cognitiones et preces tractat*: Not. Dig. Or. XIX,10-11; Not. Dig. Oc. XVII,13.

¹⁰⁷ Clauss, *Magister officiorum*, s. 18.

libellorum lub *sacrarum cognitionum*¹⁰⁸. Officium *scrinia libellorum* liczyło 34 osoby (za rządów cesarza Leona). Być może z częścią tych urzędników *magister libellorum* współpracował przy opracowywaniu nominacji na niektóre urzędy pałacowe¹⁰⁹.

Trzecią częścią kancelarii cesarskiej w późnym Cesarstwie rzymskim była stworzona przez Konstantyna Wielkiego *schola notariorum*, która stanowiła zaplecze dla *primicerius notariorum* oraz *adiutores*¹¹⁰.

Na czele *ordo notariorum* stał *primicerius notariorum*¹¹¹. Nie posiadał on własnego *officium*, lecz korzystał z *adiutores*¹¹². Jednym z jego głównych zadań było sporządzanie *laterculum maius* tzn. rejestru (*notitia*) wyższych militarnych i cywilnych dostojników Imperium¹¹³. *Notitia* w sensie prawnym jest oficjalnym urzędowym rejestrem, zaakceptowanym przez urzędnika lub cesarza. Konieczność akceptacji odróżnia *notitia* od np. takich spisów jak *index*, *catalogus* czy *inventarium*¹¹⁴. Dokument ten sporządzany był najprawdopodobniej przez *primicerius notariorum* oraz *notarii*¹¹⁵. Wydaje się, że spośród *notarii* musieli do tej pracy być

¹⁰⁸ CIL VI 510 = ILS 4152; *magistrum scrinii libellorum sacrarumque cognitionum*: CJ I 17,2,9 oraz CJ XII 19,15; pięciokrotnie wspomniany w aktach soboru w Efezie w 431 roku (np. ACO 1.1.3, s. 51,1), raz w dokumentach soboru w Chalcedonie w 451 roku (ACO 2.1,2, s. 139,12); por. R. Delmaire, *op. cit.*, s. 70.

¹⁰⁹ CJ I 17,2,9; CJ XII 59,10,5; NJ 25,1; NJ 27,1.

¹¹⁰ Dölger-Karayannopoulos, *Urkundenlehre*, s. 59.

¹¹¹ Karlowa, *Rechtsgeschichte*, s. 845; Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 52; o urzędzie zob. też P. Rabikauskas, *Primicerius notariorum*, [w:] LM, 7, col. 212. Zob. też. Amelotti-Costamagna, *Notariato*, s. 20 i 22; a przede wszystkim Teitler, *Notari and Exceptores*, s. 59-60.

¹¹² *Officium autem non habet sed adiutores (de scola notariorum)*: Not. Dig. Oc., XVI, s. 160,6; Not. Dig. Or., XVIII, s. 43,6.

¹¹³ *Sub cura uiui spectabilis primicerii notariorum: Notitia omnium dignitatum et amministrationum tam cuium quam militarium, (quam ciuiliu)*: Not. Dig. Oc., XVI, s. 160,4-5; Not. Dig. Or., XVIII, s. 42; Fakt, że to *primicerius notariorum* spisywał *Notitię*, nie uszedł także uwadze poety Klaudiana: Zob. Delmaire, *Institutions*, s. 54, przyp. 25 gdzie tłumaczenie odpowiednich fragmentów wierszy rzymskiego poety.

¹¹⁴ Karlowa, *Rechtsgeschichte*, s. 846.

¹¹⁵ Karlowa, *Rechtsgeschichte*, s. 846; Dölger-Karayannopoulos, *Urkundenlehre*, s. 59.

kierowani najbardziej doświadczeni sekretarze, do których cesarz miał największe zaufanie. Jeśli tak, to najpewniej byli to niektórzy z pośród referendarzy¹¹⁶.

Notitia zawierała wszystkie godności i urzędy cesarstwa zarówno cywilne jak i wojskowe wraz z podległymi im oficjami. *Laterculum maius* obejmowało także schematy dyplomów mianowania (*codicilli*) na poszczególne urzędy i godności oraz urzędowe insygnia, jakie przysługiwały każdemu z urzędników. Ponadto zawierała *mandata principis*, które sporządzane były przez *primicerius notariorum* lub sekretarzy (prawdopodobnie referendarzy) mu podległych¹¹⁷. Co więcej, *laterculum maius* obejmowało także *scholae* oddziałów, które były przypisane do Wielkiego Pałacu¹¹⁸. W swojej pracy korzystał *primicerius notariorum* z urzędników nazywanych *laterculenses*, którzy podzieleni byli na 4 *scrinia*¹¹⁹.

W ustawodawstwie cesarza Zenona, *primicerius notariorum* odgrywał istotną rolę¹²⁰. Obowiązkiem tego urzędnika, już w pierwszej połowie V wieku, było odczytywanie w senacie decyzji cesarza¹²¹. Od roku 381 posiada rangę prokonsula¹²². Czasami był wysyłany z misjami o charakterze specjalnym¹²³. Jego kadencja została

¹¹⁶ Zob. kolejny rozdział.

¹¹⁷ Karlowa, *Rechtsgeschichte*, s. 846. O dokumencie nazywanym *mandata* zob. kolejny rozdział.

¹¹⁸ *Scolas etiam et numeros tractat*: Not. Dig. Or., XVIII, s. 43,5; Karlowa, *Rechtsgeschichte*, s. 846.

¹¹⁹ NJ 25; NJ 27; NJ 35; Delmaire, *Institutions*, s. 54.

¹²⁰ *Hoc etiam adiciendo, ut primicerius post depositam publicam numerorum sollicitudinem, ac si ipsam gessisset administrationem, cuius consequitur dignitatem, magistri officiorum pro antiqua consuetudine infulas sortiatur, omnibus vacantibus quamvis tempore praecedentibus praeponendus*: CJ XII 7,2,5.

¹²¹ *Impp. Theodosius et Valentinianus aa. ad senatum urbis Romae. post alia: oblationem nobis amplissimi ordinis prompta liberalitate promissam partim remittimus vobis, partim patriae communi urbiue largimur. Dat. vi kal. mai. Romae, recitata in senatu per Theodosium primicerium notariorum dd. nn. Theodosio xii et Valentiniano ii aa. cons.* (ustawa z 26 kwietnia 426 roku) CTh VI 2,25; Karlowa, *Rechtsgeschichte*, s. 846.

¹²² CTh VI 10,2.

¹²³ Np. na sobory: ACO, 2.1.1, s. 84,29; Jones, LRE, I, s. 339. Znamy urzędnika imieniem Jowian, który – jak podaje Ammianus Marcellinus – będąc *primicerius notariorum* przewodził żołnierzom w czasie ataku na twierdzę. Por. Ammianus Marcellinus, XXIV 4,23.

przez cesarza Zenona ograniczona do dwóch lat¹²⁴. Urząd ten był bardzo dochodowy¹²⁵, prestiżowy¹²⁶ i zapewniać musiał ogromną władzę, a nawet otwierać drogę do uzurpacji tronu¹²⁷.

Primicerius notariorum był członkiem trzyosobowego ciała kierującego pracą *schola notariorum*. W jego skład wchodził także *secundicerius notariorum*¹²⁸ oraz *tertiocerius notariorum*¹²⁹.

*Secundicerius notariorum*¹³⁰ najprawdopodobniej należy utożsamiać (przynajmniej od V wieku) z podległym *primicerius notariorum* – jednym z *adiutores*¹³¹. Wspomniano go także w ustawie z roku 396¹³². Z urzędem tym także musiała wiązać się duża władza i wpływy, w roku 363 *primicerius notariorum* Jowian był jednym z kandydatów do cesarskiego tronu a niedługo później był *primicerius notariorum* Prokopiusz został cesarzem¹³³.

Tertiocerius notariorum jest nasłabiej poświadczonym źródłowo urzędnikiem z tego trzyosobowego ciała. Pojawia się on w źródłach w V i VI wieku. Być może

¹²⁴ *Nam biennales metas viro spectabili pro tempore primicerio agendis numeris duximus statuendas*: CJ XII 7,2.

¹²⁵ *Primicerius notariorum* otrzymywał co najmniej kilkanaście funtów złota rocznie w ramach wynagrodzenia: Jones, LRE, I, s. 395, 398, II, s. 575; Delmaire, *Institutions*, s. 57.

¹²⁶ Jones, LRE, I, s. 143 i III, s. 26, przyp. 14.

¹²⁷ Np. w roku 423 *primicerius notariorum* Jan został wybrany cesarzem po śmierci Honoriusza: Ἰωάννης πρωτοστάτης ὧν τῶν βασιλικῶν ὑπογραφέων. Socrates, *Historia ecclesiastica*, s. 371,3-4. Podobnie wspomniany w przyp. 82 Jowian został uznany przez żołnierzy za godnego tronu cesarskiego. Ammianus Marcellinus, XXVI 6,3.

¹²⁸ Delmaire, *Institutions*, s. 53.

¹²⁹ Ibidem, s. 53.

¹³⁰ Du Cange (lat.), t. VII, s. 391-392.

¹³¹ Jones, LRE, II, s. 575; Delmaire, *Institutions*, s. 54.

¹³² [...] *ad secundicerium notariorum* [...]: CTh X 10,21.

¹³³ Teitler, *Notari and Exceptores*, s. 69.

służył jako *adiutor* lub osoba kierująca *scrinium pragmaticarum*¹³⁴. Współpracował najprawdopodobniej z *pragmaticarii* oraz *agentes in rebus*¹³⁵. Zajmował się także petycjami kierowanymi do cesarza¹³⁶.

Członkami *schola notariorum*, byli *notarii* (sing. *notarius*)¹³⁷. Ten łaciński termin miał swój odpowiednik w języku greckim – βασιλικοὶ ὑπογραφεῖς (sing. βασιλικὸς ὑπογραφεὺς)¹³⁸. Możemy założyć, że stworzony przez Konstantyna Wielkiego urząd cesarskiego sekretarza oraz kompetencje i przywileje jakie się z nim wiązały (osobisty kontakt z cesarzem, dopuszczenie do prac *consistorium principis*, prawdopodobny udział przy tworzeniu *laterculum maius* etc.)¹³⁹ sprawiły, że stał się on bardzo atrakcyjnym etapem *cursus honorum*¹⁴⁰. Stałej obecności tego urzędnika

¹³⁴ Jones, LRE, III, s. 166, przyp. 23.

¹³⁵ [...] *in sacris scriniis, quibus vir spectabilis primicerius et terciocerus praesunt, adiuvantes eos [...]*: CJ XII 20,5.

¹³⁶ ἡ τὸν περίβλεπτον σεκουνδοκῆριον ἢ τερτιοκῆριον τῶν λαμπροτάτων τριβούνων. CJ IV 59,1.

¹³⁷ Interesują mnie tutaj wyłącznie notariusze cesarscy po reorganizacji kancelarii przez Konstantyna Wielkiego. Na temat genezy, rozwoju oraz kompetencji urzędu notariusza w późnym Cesarstwie rzymskim – zob. Delmaire, *Institutions*, s. 47-54. Słowo *notarius* pochodzi od *nota* (gr. σημῆιον) i oznacza tyle co „znak graficzny”. Zob. H. Boge, *Griechische Tachygraphie und Tironische Noten*, Berlin 1973, s. 55-6; Saradi, *Notariat*, s. 31-32 oraz 70-74.

¹³⁸ Νοτάριος: ὁ γραμματεὺς, νότα γὰρ τὰ γράμματα ῥωμαῖστί· ὁ ὑπογραφεὺς: Liber Suda, III, s. 480,4-5; Ῥωμαϊκὴ ἢ λέξις· Νότα γὰρ τὰ γράμματα, ῥωμαῖστί: *Etymologicon magnum*, kol. 607,43-44 oraz Νοτάριος· ὅτι νοῦν τηρεῖ, ἢ ὁ τὸν νοῦν τηρῶν, ἢ ὁ τὰ νοήματα τηρῶν. Ῥωμαῖα δὲ ἢ λέξις, διὰ τὸ νότα τὰ γράμματα λέγειν. *Etymologicon magnum*, kol. 607, przyp. 44; Por. A. M. Micciarelli Collesi, *Nuovi „excerpta” dall’ „Etimologico” di Orione*, Byzantion 40 (1970), s. 535; Karlowa, *Rechtsgeschichte*, s. 845. Pierwszy znany notariusz pojawia się w latach 320-324. Jak skrzętnie wyliczył Roland Delmaire, w pierwszej połowie IV wieku źródła wspominają o piętnastu notariuszach, określanych jako: ὑπογραφεὺς, *tachygrapheus*, lub też *notarius*: Delmaire, *Institutions*, s. 49, przyp. 5. Bywa czasami termin *notarius* zamiennie używany z grecką formą ὀξυγράφος, ale są to przypadki rzadkie. Por. *Vie St. Methode le Confesseur*, PG 100 col. 1245; J. Darrouzes, *Le discours d’Euthyme Tornikes (1200-1205)*, REB 26 (1968), s. 101.17; Saradi, *Notariat*, s. 70.

¹³⁹ O kompetencjach *referendarii* zob. kolejny rozdział.

¹⁴⁰ Doskonale zaobserwować można wciągnięcie urzędu cesarskiego notariusza na listę pożądaných godności – dla późniejszego okresu – na grupie cesarskich *notarii*, o których Libaniusz pisał, że

przy cesarzu dowodzi np. Laktancjusz. Podaje on, że w roku 313 w przeddzień bitwy między Licyniuszem a Maksymianem (bitwa pod Tzirallum) miał Licyniuszowi we śnie ukazać się anioł. *Obudziwszy się ze snu, wezwał pisarza (notarius) i dyktował słowa, jakie usłyszał*.¹⁴¹ Wzrost liczby urzędników wewnątrz kancelarii i prawdopodobna rywalizacja między poszczególnymi sekretarzami o prawo pracy bezpośrednio przy cesarzu (trudno wyobrazić sobie, aby władca korzystał jednocześnie z kilkunastu urzędników) doprowadził do jej wewnętrznego rozwarstwienia. Wydaje się, że proces ten mógł zacząć się już w czasach Konstantyna Wielkiego. Prawdopodobnie władca ten z urzędników pracujących w zreorganizowanej kancelarii „preferował” (być może ze względu na przyzwyczajenie lub szczególne zaufanie jakim darzył wybrane osoby) niektórych z sekretarzy i z ich usług korzystał szczególnie często. Wykształciła się grupa *notarii imperiales*, która była najbliższą cesarza. H. C. Teitler uznał, że osoby te mogły kształtować politykę państwa gdyż cesarz „*need of trusted advisors to help him take decisions. Intelligent notarii were able to profit from this circumstance*”¹⁴². Pozostali *notarii* zajmowali się innymi obowiązkami. Otoczenie się niewielką liczbą *notarii* wybranych z całej kancelarii prawdopodobnie, doprowadziło do wykształcenia się nowej grupy urzędników wewnątrz kancelarii, którzy nazywani byli *referendarii*¹⁴³. Wywodzili się oni z tych sekretarzy, którzy najściślej współpracowali z cesarzem, a których Libaniusz określał mianem np: *ὁ βασιλέως Νέστορ*¹⁴⁴, czy też *κοινῶς τῶν φροντίδων*¹⁴⁵. Konstantyn Wielki zakończył swoje panowanie w roku 337. Pierwsza wzmianka w źródłach o *referendarii* pojawia się w roku 362, a więc w

osiągnęli wysokie stanowiska (np. *praefectus praetorio*, *konsul*, *proconsul Asiae*) tylko dlatego, że byli cesarskimi *notarii*. Por. Teitler, *Notari and Exceptores*, s. 24-25.

¹⁴¹ Laktancjusz, *Pisma wybrane: De mortibus persecutorum – Epitome – De ira Dei*, z łacińskiego przetłumaczył, wstępem i komentarzem zaopatrzył ks. Dr. Jan Czuj, Poznań 1933, XLVI, s. 71.

¹⁴² Teitler, *Notari and Exceptores*, s. 36.

¹⁴³ Stein, *Geschichte*, s. 171; Dölger-Karayannopoulos, *Urkundenlehre*, s. 59.

¹⁴⁴ [...] *δεύτερον δὲ τὸν βασιλέως Νέστορα*: Libaniusz, *Listy I*, Ep. 114, s. 115, 13-14; Teitler, *Notari and Exceptores*, s. 36.

¹⁴⁵ [...]: *καὶ τῇ τοῦ κοινενοῦ τῶν φροντίδων ἄρετῇ*: Libaniusz, *Listy I*, Ep 490, s. 466, 15-16; Teitler, *Notari and Exceptores*, s. 36

czasach panowania cesarza Juliana (361-363)¹⁴⁶. Referendarz tego cesarza był chrześcijaninem, co pozwala założyć, że został on cesarskim sekretarzem przed objęciem władzy przez Juliana. Wydaje się, że cesarz ten wprowadził zmiany wewnątrz *ordo notariorum*, ograniczając do czterech liczbę sekretarzy¹⁴⁷. Wzmiankę u Libaniasza bardzo trudno jednoznacznie zinterpretować. Podaje on bowiem, że w roku 381 *notarii* jakimi dysponował Julian rozrosło się do nie mniej jak 520 sekretarzy¹⁴⁸. Nawet jeśli przyjmiemy – tak jak uczynił to np. H. C. Teitler¹⁴⁹ – że Libaniusz nieco przesadził i nagiął rzeczywistość do wymogów sztuki oratorskiej, to nie ulega wątpliwości, że po Julianie wzrost liczby *notarii* był drastyczny. Jeśli zaś przyjmiemy, że cesarz rzeczywiście zachował w służbie zaledwie czterech sekretarzy, to uznać trzeba, że minimum jeden z nich był referendarzem¹⁵⁰. Wydaje się jednak mało prawdopodobne, aby istniał w czasach Juliana tylko jeden urzędnik tego typu. Biorąc pod uwagę późniejszą praktykę kancelaryjną, wydaje się, że można założyć z dużą dozą prawdopodobieństwa, że referendarzy było co najmniej dwóch. Jest jeszcze jedna poszlaka wskazująca, że Julian zostawił sobie referendarzy kosztem innych sekretarzy. W jednym ze swoich listów, skierowanym do swego wuja, Julian skarży się, że korespondencję musiał prowadzić osobiście. Żalił się, że nie miał sekretarza,

¹⁴⁶ Ἰουλιανὸς διὰ ῥεφερενδαρίου χριστιανοῦ ταῦτα, *Chronicon Paschale*, I, s. 550,12; Malalas, *Chronographia*, s. 251,34 – s. 252,1; Pr. nr 1. H. C. Teitler, jest zdania, że nie mamy tutaj do czynienia z referendarzem. Uznał on, że „The statement made by John Malalas, Chron. 13 = Chron. Pasch. A. 363 on this subject is undoubtedly anachronistic”: Teitler, *Notari and Exceptores*, s. 63. Niestety wspomniany badacz nie przywołał, żadnych przekonujących argumentów, które poparłyby tak kategoryczne twierdzenie; Por. Anonim, Pr. nr 1.

¹⁴⁷ Τέτταρες ἦσαν ὑπογραφεῖς ἐκείνω, περὶ οὗ λέγων τι καλὸν οἶδα λυπῶν, καὶ τὰς ἀγγελίας οἱ φέροντες ἑπτακαίδεκα, καὶ ὁ τούτις ἐφεστηκώς ἄθλον εἶχε πολλῶν ἔτων τὴν περὶ τὸν χαλκὸν ἀρχήν, οἱ δ' ἄλλοι τὰς πόλεις ἐποίουν λαμπράς. Οἱ δὲ τῶν μυρίων πλείους ᾧ δὲ μέλει τούτων, ὅπῃ αὐτῷ δόξειεν ὑπαρχος ἀνεφάνη: *Libanii Orationes*, Or. 2, s. 257,15-21 – s. 258,1, ed. R. Foerster, *Libanii opera*, Leipzig 1903-1927. Libaniusz wspomina ponownie w mowie pogrzebowej ku czci tego cesarza, że Julian usunął sekretarzy z dworu. Jako powód wskazuje nadużywanie przez nich władzy. Por. *Libanii Orationes*, Or. 18,131 (polski przekład tej mowy L. Małunowiczówna, *Libanios, Wybór Mów*, Wrocław 1953, s. 82-191); Jones, *LRE*, II, s. 573-574.

¹⁴⁸ *Libanii Opera*, rec. R. Foerster, I.1: *Orationes I-V*, Lipsiae 1903, Or. II.58, s. 257-258.

¹⁴⁹ Teitler, *Notari and Exceptores*, s. 60.

¹⁵⁰ Zob. wyżej przyp. 97.

któremu mógłby podyktować prywatny list: οὐκ ἔχων οὐδὲ τὸν ὑπογράφοντα διὰ τὸ πάντας ἀσχόλους εἶναι¹⁵¹. Można jednak także interpretować fragment Libaniasza w odmienny sposób i założyć, że autorowi nie chodziło o wszystkich sekretarzy (liczba czterech wydaje się być bardzo mała dla obsługi całego cesarstwa, co więcej autor wskazuje, że Julian ograniczył liczbę cesarskich sekretarzy), lecz miał na myśli jakąś wyselekcjonowaną grupę notariuszy pracujących bezpośrednio przy cesarzu. Jeśli tak rzeczywiście było, to jedyną grupą, która mogła wchodzić w grę, byli referendarze.

Kolejnym pod względem chronologicznym źródłem, które wspomina referendarza, jest korespondencja Nila z Ancyry. Był on uczniem Jana Chryzostoma, zmarł około roku 430. Napisał dwa listy, z których pierwszy jest adresowany Ὑακίνθῳ ραιφερενδαρίῳ¹⁵², drugi zaś Τῷ αὐτῷ¹⁵³. Listy można datować na około 420 rok. Mniej więcej w tym samym dziesięcioleciu napisał on 2 inne listy, które zaadresował do referendarza Teoktysta¹⁵⁴. Nieco późniejszy, bo pochodzący z 427 roku, jest mandat wydany przez cesarzy Walentyniana III (425-455) i Teodozjusza II (408-450). Dokument ten miał zostać dostarczony przez niewymienionego z imienia referendarza¹⁵⁵. Nieco później bo w roku 431 referendarz Macedoniusz został wysłany przez cesarza Teodozjusza II, aby ogłosić, że ustalenia soboru w Efezie zostaną publicznie odczytane w Konstantynopolu¹⁵⁶. W czasie soboru w Konstantynopolu cesarz korzystał z usług referendarza w kontaktach z biskupami¹⁵⁷.

¹⁵¹ *Juliani Imperatoris epistulae selectae*, ed. A. van Bernhard, Leiden 1960, Ep. 28 [13]; Polski przekład: Julian Apostata, *Listy*, przełożył Witold Klinger, Wstępem i komentarzem opatrzył Józef Wolski, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1962, s. 15; por. Teitler, *Notari and Exceptores*, s. 69.

¹⁵² Τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Νείλου τοῦ ἀσκητοῦ, μαθητοῦ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ἐπιστολῶν βιβλία Δ, PG 79, Ep. 83, col. 425C, linia 32; Pr. nr 3; Por. Hiacynt, Pr. nr 2.

¹⁵³ Idem, Ep. 84, col. 425C, linia 39.

¹⁵⁴ Θεοκτίστῳ ρεφερενδαρίῳ: PG, 79 kol. 364C, linia 25 i linia 39; Por. Pr. Teoktistos, nr 3.

¹⁵⁵ *Mandata impp. Theodosii et Valentiniani AA. Missa ad Antiochum pp. Per referendarium, quae sic habent*: CJ I 50,2; Zob. także kolejny rozdział oraz Pr. Anonim, nr 4.

¹⁵⁶ Por. Pr., Domicjan, nr 6.

¹⁵⁷ Pr. Macedoniusz, nr 7; Zob. też kolejny rozdział.

Referendarz pojawia się też w ustawodawstwie cesarza Leona I (457-474)¹⁵⁸. Z czasów uzurpacji Bazyliskosa (475-476), żywot świętego Daniela Słupnika wspomina anonimowego referendarza¹⁵⁹.

Więcej informacji na temat rozwoju tego urzędu przynosi wiek szósty. Przełomem wydaje się być panowanie Justyna (518-527) – gdy gwałtownie wzrosło znaczenie i liczba referendarzy (zob. kolejny rozdział) – i jego następcy Justyniana (527-565), kiedy to podjęto próby ograniczania zarówno liczby, jak i kompetencji *referendarii*. Prawdopodobnie około roku 516. referendarzem był dość dobrze poświadczony w źródłach Asteriusz¹⁶⁰. W V lub VI wieku umieścić należy wzmiankowanego przez Focjusza referendarza Tomasza¹⁶¹. Do roku 529 referendarzem był dobrze poświadczony źródłowo Macedoniusz¹⁶². Co najmniej od tego samego okresu ten sam urząd sprawował znany z *Historii Sekretnej* Prokopiusza Leon¹⁶³. Między rokiem 536 a 542 urząd referendarza sprawował znany z dokumentów soborowych Teodor¹⁶⁴.

¹⁵⁸ ἡ τοὺς κατὰ καιρὸν περιβλέπτους ῥεφερενδαρίους ἀπειράτους βασιλικῆς κινήσεως καταλειψόμεν, εἰ τοῦ λοιποῦ τοιαύτας τινὰς προσδέξωνται δεήσεις ἡ τοιούτω τινὶ σπουδῇ συνεισενέγκοιεν. CJ IV 59,1, s. 186,46-49. [...] *vel spectabiles pro tempore referendarios imperialis motus expertes esse sinemus, si in posterum eiusmodi petitiones susceperint*. CJ IV 59,1.

¹⁵⁹ Vita Danieli Stylitae, ed. P. Delahaye, *Les Saints stylites*, Sub. Hag., 14 (1923), Bruxelles 1923, 22.12; Pr., Anonim, nr 8.

¹⁶⁰ *Chronicle of John Malalas, Books VIII–XVIII. Translated from the Church Slavonic by M. Spinka in Collaboration with G. Downey*, Chicago 1940, s. 132; Pr. Asteriusz, nr 9.

¹⁶¹ : Ἀνεγνώσθη περὶ πολιτικῆς ὡς ἐν διαλόγῳ Μηνᾶν πατρίκιον καὶ Θεμᾶν ῥεφερενδάριον τὰ διαλεγόμενα εἰσάγον πρόσωπα: Photius, *Bibliothèque*, s. 22,1-3; Por. Pr. Tomasz nr 10.

¹⁶² κατηγορήθη δὲ καὶ Μακεδόνιος, ὁ ἀπὸ ῥεφερενδαρίων. Theophanes, *Chronographia*, AM 6022, s. 180,13-14; Pr. Macedoniusz, nr 11.

¹⁶³ ολλάκις δὲ καὶ τὴν νύμφην ἐκ τῆς παστάδος ἀποβιβάσασα λόγῳ οὐδενὶ ἀνυμέναιον τὸν νυμφίον ἀφῆκε, τοῦτο μόνον ξὺν ἀκροχολίᾳ εἰποῦσα, ὅτι δὴ αὐτὴν ἀπαρέσκοι. ὅπερ ἄλλους τε πολλοὺς ἔδρασε καὶ **Λέοντα**, ὅσπερ **ῥεφερενδάριος** ἦν τὴν τιμὴν [...]: Procopius, *Historia arcana*, s. 109,31-33; Por. Pr. Leon, nr 12.

¹⁶⁴ Pr. Teodor, nr 13.

Pierwszym pod względem chronologicznym aktem prawnym z VI wieku, w jakim pojawiają się ci urzędnicy, jest ustawa z 527 roku¹⁶⁵. Zaczęto wówczas zwracać uwagę na negatywne konsekwencje wynikające ze wzrostu ich liczby. Z jednej strony Prokopiusz relacjonuje nadużycia (prawdziwość relacji w tym przypadku to rzecz drugorzędna) *referendarii*¹⁶⁶, co wskazuje, że urzędnicy ci byli widoczni w życiu publicznym. Z drugiej strony, sam cesarz Justynian podjął kroki prawne w celu ograniczenia liczby tych urzędników, wydając 15 kwietnia 535 roku ustawę, która ograniczała (teoretycznie) liczbę referendarzy z 14 do 8¹⁶⁷. Ograniczenie liczby urzędników nie miało jednak charakteru gwałtownej zmiany, gdyż zapisano, że osoby, które obecnie sprawują ten urząd, nie zostają go pozbawione¹⁶⁸. Z korespondencji papieża Vigiliusa znamy z roku 552 referendarza Piotra¹⁶⁹. Na ten sam okres należy prawdopodobnie datować jedną z inskrypcji z Sades, która przynosi

¹⁶⁵ Ὁσαύτως καὶ τὸν ἐνδοξότατον κοιαίστωρα τοῦ θεοῦ ἡμῶν παλατίου καὶ τοὺς **περιβλέπτους ῥεφερενδαρίους** τῆς ἡμετέρας εὐσεβείας ὀρθῶς τὴν ἀγραφὸν ἡμῶν θείαν κέλευσιν τὴν γενομένην ἐπὶ τοῖς προσιούσιν καὶ δικαστὴν ἥτοι συνδικαστὴν αἰτούσιν ἢ ἄλλο τι τῶν εἰς τὰς δίκας τεινόντων διὰ καταθέσεως παρασκευάζειν γίνεσθαι φανεράν· ἐπὶ τούτῳ γὰρ δὴ καὶ μόνῳ τὴν τῆς ἀγράφου κελεύσεως μνήμην γίνεσθαι συγχωροῦμεν. CJ I 15,2.

*Sancimus, ne quis clarissimorum nostrum magistratuum maximorum vel mediorum in sententiis suis adscribat nos sacro afatu praecepisse, ut aliquis in ius ducatur vel exhibeatur vel aliud quid eorum quae apud ipsos fiunt decernatur, nisi quod in iudicium vel adsectorum datione sententia recte feratur, quae meminerit sine scriptis sacram nostram iussionem prodiisse, qua iudex vel adsector datus sit: 1. Quemadmodum et clarissimus quaestor sacri nostri palatii et **spectabiles referendarii** pietatis nostrae recte sacram nostram iussionem sine scriptis factam occasione eorum, qui nos adeunt et iudicem vel adsessorem aliudve quid postulant eorum quae ad lites periment, per **depositionem** manifestam fieri provideant: sane enim in hoc solo iussionis sine scriptis factae mentionem fieri permittimus.:* CJ I 15,2.

¹⁶⁶ Zob. przyp. nr 143.

¹⁶⁷ Zob. przyp. nr 144.

¹⁶⁸ CJ 10-a535, s. 93,20-22. Stąd zapewne znamy co najmniej 5 urzędników z tego okresu, zob. kolejny rozdział.

¹⁶⁹ Καὶ μετὰ πολλοῦ τοῦ τάχους ἐπιτρέπει τινὶ τῶν ἐντίμων **ῥεφερενδαρίων** (Πέτρος δὲ αὐτοῦτος ἦν) ἀναζητήσας[...]: PG, kol. 1301A, linie 11-12; Por. Pr. Piotr nr 14.

wiedzę o referendarzu Hyperechiusie¹⁷⁰. Z VI wieku z pieczęci znamy tylko referendarzy Teodora¹⁷¹, Leona¹⁷² i z przełomu VI/VII wieku Marianosa¹⁷³. W VI wieku żył także referendarz Ireneusz, który parał się twórczością literacką¹⁷⁴.

W VI wieku urząd referendarza osiągnął szczyt rozwoju. Wobec takiego stanu rzeczy trudno zgodzić się z powszechnym w literaturze przedmiotu poglądem, że wiek ten jest okresem, kiedy urząd referendarza zanika¹⁷⁵. Reforma Justyniana była skuteczna. Ograniczyła liczbę referendarzy, ale (jak wspomniano wyżej) nie od razu. Prawdopodobnie liczba tych urzędników nie zmniejszyła się do oczekiwanych ośmiu, aż do co najmniej 550 roku¹⁷⁶. Wydaje się, że teza o zaniku cesarskich referendarzy w VI wieku nie jest zbyt mocno ugruntowana. R. B. Bury przesuwając cezurę zaniku tego urzędu w służbie cesarza na VII wiek¹⁷⁷. Wydaje się jednak, iż lepsze podstawy ma teza, że okres tego zaniku należy wyznaczyć najwcześniej na przełom VII/VIII wieku¹⁷⁸. Potwierdzają to poczynione badania prosopograficzne dzięki którym

¹⁷⁰ *παρὰ τῆς Ὑπερεχίου τοῦ ἐνδοξωτάτου ῥεφερε(νταρίου) καὶ θί(ου) δικαστοῦ*: CIG 8645 = H. Gregoire, *Recueil des inscriptions grecques chretiennes d'Asie Mineure I* (1922), 324; Por. Hyperechius, Pr. nr 15.

¹⁷¹ Pr. Teodor, nr 16.

¹⁷² Pr. Leon, nr 18.

¹⁷³ Pr. Marianos, nr 19.

¹⁷⁴ Pr. Ireneusz, nr 17.

¹⁷⁵ Oprócz R. Guillaunda stanowisko takie zajęli: Dölger-Karayannopoulos, *Urkundenlehre*, s. 61, przyp. 2. Autorzy podsumowują kwestię występowania urzędu referendarza w źródłach słowami „Ganz seltene Nachrichten geben über sie nach der Mitte 6. Jh. Papyri und hagiographische Texte”. Podobne stanowisko zajmuje: Stein, *Bas Empire*, s. 738 (stwierdził on: „[...] après 552, les référendaires n’ont laissé dans les sources que peu de traces [...]”); Por. Stein, *Bas Empire*, s. 48 i 51; Saradi, *Notariat*, s. 32.

¹⁷⁶ Dowodzi tego powtórna interwencja w sprawie referendarzy Nowelą z 22 listopada 541 roku, zob. kolejny rozdział.

¹⁷⁷ Bury, *Magistri scriniorum*, s. 29.

¹⁷⁸ Zob. kolejny rozdział.

wiemy, że w VII wieku żyli referendarze: Teodor¹⁷⁹, jego imiennik¹⁸⁰, Teofilakt¹⁸¹, w VIII wieku zaś: Jan¹⁸², Konstantyn¹⁸³ oraz Teoktistos¹⁸⁴.

Rodolphe Joseph Guiland sugeruje, że Justynian poszedł w ograniczaniu liczby *referendarii* dalej, niż przewidywał to ustawą, pozostawiając sobie zaledwie dwóch, a cesarzowej Teodorze jednego referendarza¹⁸⁵. Wydaje się, że teza ta jest oparta na błędnym rozumieniu zachowanych fragmentów z prac Piotra Patrycjusza (ca. 500-565)¹⁸⁶.

Κατάστασις Piotra uzupełnia naszą wiedzę o cesarskich *referendarii* o szereg bardzo istotnych szczegółów¹⁸⁷. Z tekstu Piotra wynika, że referendarze byli wyznaczani przez cesarza spośród *tribuni notariorum*¹⁸⁸. Piotr pisze ponadto, że referendarze byli wyznaczani (mianowani) ἀπὸ ψιλῶν μανδάτων διδομένων αὐτῶ παρὰ τοῦ πραίποσίτου¹⁸⁹. Rozumieć fragment ten należy zapewne jako „poprzez pojedynczy (z niczym niezwiązany, oddzielny) mandat (zgrecozowana forma łacińskiego *mandatum*), który to był przekazywany do prepozyta¹⁹⁰. Piotr pisze także: δεῖ δε εἰδέναι, ὅτι καὶ ἡ δέσποινα ἔχει ἓνα ῥεφερενδάριον, καὶ αὐτὸς ὁμοίως τοῖς ἄλλοις γίνεται. καὶ ὅτε, τελευτησάσης τῆς θείας τὴν λῆξιν

¹⁷⁹ Pr. Teodor, nr 20.

¹⁸⁰ Pr. Teodor, nr 21.

¹⁸¹ Pr. Teofilakt, nr 22.

¹⁸² Pr. Jan, nr 23.

¹⁸³ Pr. Konstantyn, nr 24.

¹⁸⁴ Pr. Teoktistos, nr 25.

¹⁸⁵ Guiland, *Referendaire*, s. 93.

¹⁸⁶ O Piotrze zob. Stein, *Bas Empire*, s. 723-729; Hunger, *Literatur*, s. 300-303; Π. Ἀντωνόπουλος, Πέτρος Πατρίκιος, Ὁ βυζαντινὸς διπλωμάτης, ἀξιωματοῦχος καὶ συγγραφέας, Αθήνα 1990; PLRE, IIIB, s. 994-998; B. Baldwin, *Peter Patrikios*, [w:] ODB, t. III, s. 1641.

¹⁸⁷ Trudno zrozumieć na jakiej podstawie E. Stein wysunął twierdzenie, że w traktacie Piotra „das die referendarii noch als existent behandelt”: Stein, *Prätorianerpräfektur*, s. 51, przyp. 3.

¹⁸⁸ *De cerimoniis*, t. I, s. 390,6.

¹⁸⁹ *De cerimoniis*, t. I, s. 390,5-6.

¹⁹⁰ Zob. także Bury, *Magistri scriniorum*, s. 28.

Θεοδώρας, ὁ εὐσεβὴς δεσπότης ἐκέλευσεν τὸν ῥεφερενδάριον αὐτῆς αὐτῶ ὑπηρετεῖν διὰ τὸ σχολάζειν αὐτὸν, οἷα μὴ οὕσης αὐγούστης. χρὴ δὲ εἶδέναι, ὅτι δύο μόνοι τοῦ δεσπότη ἀννωνεύονται καὶ ὁ τῆς αὐγούστης. οἱ γὰρ ἄλλοι πάντες δίχα ἀννωναρίων εἰσὶν, ἀλλ' ὡς τριβοῦνοι νοτάριοι πραιτωριανοὶ πουνκτάριοι τὰς ῥόγας λαμβάνουσιν. Βεστήτορες δὲ γίνονται ἀπὸ πετιτωρίου, γραφομένου μὲν παρὰ τοῦ χαρτουλαρίου τῆς καὶ αὐτὸν σχολῆς, ὑπογραφομένου παρὰ τοῦ δεσπότη¹⁹¹.

Rzeczywiście z tekstu wynika jasno, że cesarzowa miała jednego, a cesarz dwóch referendarzy oraz że po śmierci Teodory, jej urzędnik został przeniesiony do służby u Justyniana. Ponadto Piotr informuje, że ci konkretni trzej referendarze otrzymywali wynagrodzenie, podczas gdy pozostali *tribunii notarii* byli go pozbawieni. Powstaje jednak pytanie, czy można uznać, idąc za powszechnym w literaturze przedmiotu poglądem¹⁹², że referendarzy było tylko trzech?

Zanim przejdę do analizy treści dokumentu, konieczne jest zwrócenie uwagi na pozaźródłowe przesłanki, które wskazywać mogą na to, że zamysłem autora nie było przekazanie informacji, iż w całym cesarstwie było tylko trzech referendarzy. Będący przedmiotem analizy tekst powstał około roku 548¹⁹³. Możemy zatem przyjąć z bardzo dużym prawdopodobieństwem, że Piotr opisywał sytuację, jaka miała miejsce w cesarstwie w latach 40. VI wieku. Twierdzenie, że w tym okresie w Cesarstwie było tylko trzech referendarzy, stoi w sprzeczności z następującymi faktami:

1. Cesarz Justynian wydał 15 kwietnia 535 roku ustawę ograniczającą liczbę referendarzy z 14 do 8.
2. Nieskuteczność tej ustawy sprawiła, że konieczne było wydanie kolejnego dokumentu 22 listopada 541 roku¹⁹⁴.
3. W roku 545 wydano następną ustawę, która miała za zadanie ograniczyć władzę referendarzy¹⁹⁵.

¹⁹¹ *De cerimoniis*, t. I, s. 390,7-19.

¹⁹² Bury, *Magistri scriniorum*, s. 28.

¹⁹³ Zob. przyp. 145.

¹⁹⁴ Zob. kolejny rozdział.

¹⁹⁵ Zob. kolejny rozdział.

4. Z połowy VI wieku znamy referendarzy działających w dyplomacji zarówno we wschodniej części cesarstwa (twierdza Sardis)¹⁹⁶, jak i na Zachodzie (w Rzymie)¹⁹⁷.
5. Znamy co najmniej trzy pieczęcie należące do *basilikoi referendarioi*, które z całą pewnością datować należy na VIII wiek¹⁹⁸. Ponadto R. Guiland, oparł się na błędnej tezie, uznając, że w VII wieku kompetencje referendarza przejął urzędnik określany jako *ἐπὶ τῶν δεήσεων*¹⁹⁹. Nie ma to potwierdzenia w źródłach, gdyż urząd ten powstał najprawdopodobniej w wieku VIII²⁰⁰.

Wydaje się, że gdyby cesarz posiadał zaledwie dwóch referendarzy, nie byłoby konieczne wydanie aż trzech aktów prawnych, które ograniczać miały władzę tych urzędników. Ponadto trudno wyobrazić sobie, aby dysponując zaledwie dwoma sekretarzami, możliwe było wysyłanie ich z misjami dyplomatycznymi, pozbawiając się na co najmniej kilka miesięcy możliwości tworzenia niektórych aktów prawnych i paraliżując tym samym prace kancelarii. Przechodząc do tekstu wydaje się zasadne uznanie, że opisani przez Piotra referendarze nie byli jedynymi urzędnikami tego typu. Najprawdopodobniej Piotr wspomniana wyłącznie tych referendarzy, którzy odpowiedzialni byli za proces legislacyjny (tworzenie *depositiones*), a pomija referendarzy, którzy mieli inne obowiązki. Wyjaśniałoby to także, dlaczego tylko ci urzędnicy posiadali osobne wynagrodzenie. Wobec faktu, że próbowano wielokrotnie wykorzystywać referendarza i pozycję jaką zajmował w procesie legislacyjnym (zob. niżej), cesarz – po wydaniu aż trzech nieskutecznych prawdopodobnie aktów prawnych (między innymi celem tych ustaw było ograniczenie przyjmowania łapówek przez referendarzy, którzy tworzyli depozycje) – uznał, że znacznie skuteczniej zabezpieczy własną kancelarię przed łapówkami wyznaczając pensje osobom tworzącym prawo.

¹⁹⁶ Pr. nr 8.

¹⁹⁷ Pr. nr 7.

¹⁹⁸ Zob. kolejny rozdział.

¹⁹⁹ Guiland, *Referendaire*, s. 93.

²⁰⁰ Zob. kolejny rozdział.

Trudno obronić twierdzenie, że *referendarii* zaniknęli w VI wieku. Urząd ten nie został zlikwidowany, lecz uległ daleko idącym przekształceniom, polegającym na powolnym ograniczaniu jego obowiązków związanych z pracą w kancelarii, na rzecz innych, z punktu widzenia państwa, nie mniej ważnych zadań.

W literaturze przedmiotu dominuje pogląd, że w VI wieku także patriarcha posiadał własnych referendarzy. Generalnie uważa się, że liczba tych urzędników na służbie patriarchy rosła odwrotnie proporcjonalnie do liczby *referendarii* pracujących dla cesarza. Jeśli rzeczywiście tak było, to można założyć, że zostali oni powołani na kształt referendarzy cesarskich. Trzeba jednak stwierdzić, że wszystkie argumenty, jakie wysuwają zwolennicy tezy, że patriarcha dysponował własnymi *referendarii*, w świetle przeprowadzonych badań są nie do utrzymania. Bardzo prawdopodobne jest to, że referendarze nie podlegali patriarsze (przynajmniej do reform cesarza Justyniana), lecz cesarzowi, a tylko służyli w kościele Hagii Sophii i to w bardzo ograniczonym zakresie.

Najwcześniejszym aktem prawnym, w jakim rzekomo pojawiają się referendarze podlegli patriarsze, jest *Novella* Justyniana z 16 III 535 roku²⁰¹, a zatem wydana na miesiąc przed ustawą ograniczającą liczbę *referendarii* w administracji cesarskiej. Konstytucja ta stanowi, że jeśli biskup lub arcybiskup z jakiegokolwiek prowincji Cesarstwa życzy sobie przybyć do Konstantynopola, aby przedłożyć jakąkolwiek sprawę cesarzowi, musi uzyskać zgodę arcybiskupa (w przypadku biskupa) lub patriarchy Konstantynopola (w przypadku arcybiskupa). Cesarz stwierdza ponadto, że interesant nie musi osobiście stawiać się przed jego obliczem, lecz może przedłożyć sprawę: *διὰ τῶν καλουμένων ῥεφερενδαρίων τῆς ἁγιωτάτης μεγάλης ἐκκλησίας*²⁰². Ustawodawca daje także „petentowi” drugą możliwość, stanowiąc, że może też przekazać swoją petycję: *διὰ τῶν εὐλαβεστάτων ἀποκρισιarίων τῶν ἑκάστης διοικήσεως ἁγιωτάτων πατριαρχῶν*²⁰³.

²⁰¹ NJ 6.

²⁰² Łac. *per eos qui vocantur referendarii sanctissimae maioris ecclesiae*: NJ 6,3, s. 42,2-3.

²⁰³ Łac. *per religiosos apocrisarios cuiusque dioceseos sanctissimorum patriarcharum suggerere se imperio*: NJ 6,2, s. 42,3-5; Por. też Pargoire, *L'Eglise*, s. 63.

Powstaje pytanie, dlaczego Justynian przedstawił dwie drogi przekazania petycji, z których pierwszą był referendarz Wielkiego Kościoła, a drugą stanowił apokryzjariusz z dowolnej diecezji podległej któremuś z patriarchów. Trzeba zauważyć, że referendarz został zapisany w konstytucji bez żadnego przymiotnika, z kolei apokryzjariusz został określony jako *εὐλαβεστάτων ἀποκρισιarίων* (łac. *religiosos apocrisarios*). Wydaje się, że można zaryzykować postawienie hipotezy mówiącej, że takie zestawienie wskazuje, iż urzędy te podlegały dwom różnym podmiotom, tzn. pierwszy władzy świeckiej (cesarzowi), a drugi duchownej (patriarsze, biskupom)²⁰⁴.

Semantyka Justynianowych konstytucji nie jest oczywiście argumentem rozstrzygającym. Kwestią otwartą zatem pozostaje, komu administracyjnie podlegali referendarze Wielkiego Kościoła w czasach Justyniana. Wydaje się jednak, że argumenty, jakie wysuwają zwolennicy tezy o „patriarszych referendarzach”, są

²⁰⁴ Apokryzjariusze byli wykorzystywani przed czasami Justyniana jako wysłannicy biskupów czy też patriarchy. Justynian w swoim ustawodawstwie umocował tę funkcję w prawie, stanowiąc, że apokryzjariusze są to urzędnicy, którymi posługują się patriarcha oraz biskupi w celu załatwienia spraw np. o charakterze administracyjnym, poza swoją prowincją. W zamyśle ustawodawcy urzędnicy ci zostali ustanowieni, aby biskupi nie musieli na długo opuszczać swoich diecezji pozostawiając podległy im Kościół bez opieki. Por. A. Emereau, *Apocrisiaires et apocrisiariat: Notes de l'apocrisiariat, ses variétés à travers l'histoire*, EO 17 (1914/1915) s. 289-297; Idem, *Les apocrisiaires en Orient*, EO 17 (1914), s. 542-548; P. Magdalino, *Apokrisarios* [w:] ODB, I, s. 136. Jeśli dosłownie przełożyć te dwa fragmenty to będą one brzmieć „przez tak zwanych referendarzy Wielkiego i Świętego Kościoła” oraz „przez pobożnych (pełnych czci, religijnych) apokryzjariuszy z każdej diecezji najświętszych patriarchów”. Teoretycznie rzecz ujmując podkreślanie, że apokryzjariusz jest „religiosos” jest nie tylko niepotrzebne, ale sugeruje nawet, że istnieli inni tzn. „niereligijni” apokryzjariusze, których można by użyć do takich zadań. W teorii oczywiście apokryzjariusze w służbie cywilnej, mogli być wykorzystani jako pośrednicy między biskupami a patriarchą. Byli to jednak albo urzędnicy którzy –jak słusznie określił ich A. Emereau –byli wykorzystywani jako: 1. „Les messagers des chancelleries imperiales et les veredaires”; 2. „L'apocrisiariat fonction militaire” i wreszcie 3. „Les apocrisiaires ambassadeurs” por. EO 17 (1914/1915), s. 291-294. Jest oczywiste, że posłużenie się przez prowincjonalnych biskupów urzędnikiem z którejś ze wspomnianych grup było co najmniej utrudnione albo wręcz niemożliwe. Wydaje się, że ustawodawca chciał zaakcentować, że pierwszą drogą formalną są urzędnicy świeccy. Apokryzjariusz opatrzony tym przymiotnikiem pojawia się także w Noweli Justyniana z 1 maja 546 roku: NJ 123,25, s. 613,24. Co charakterystyczne w łacińskim przekładzie tej Noweli użyto także słowa „religiosos”.

nieuzasadnione. Rudolfe Guillard uznał, że referendarze patriarchy i referendarze cesarscy byli od siebie niezależni²⁰⁵. Francuski uczony w swojej argumentacji powołuje się na zachowany we fragmentach tekst Piotra Patrycjusza²⁰⁶. Trudno jednak zrozumieć, co skłoniło go do wysunięcia na podstawie excerptów z prac Piotra tezy, że jacykolwiek referendarze podlegali patriarsze. Rudolf Guillard mówi, co następuje: *Au Xe siècle, dans le Livre de Cérémonies* [w tym miejscu umieszcza francuski uczony przypis do tomu I rozdziału 86. bońskiej edycji *De cerimoniis aulae byzantinae* – D. D.] *lorsqu'il est question du référendaire, il s'agit toujours du référendaire du patriarche, ὁ ῥεφερενδάριος τοῦ πατριάρχου* [przypis do tomu II, rozdziałów 21 i 23 edycji bońskiej – D. D.], *appelé le plus souvent, sans autre indication, ὁ ῥεφερενδάριος*²⁰⁷.

Francuski uczony prawidłowo wskazuje, że rozdział 86. umieszczony w bońskiej edycji dzieła Konstantyna Porfirogenety, jest excerptem z prac Piotra Patrycjusza²⁰⁸. Jednak argument, że używana przez Piotra we wskazanym rozdziale forma ῥεφερενδάριος²⁰⁹, odnosi się do referendarza patriarchy, jest nie do utrzymania. R. Guillard twierdzi, że słowo ὁ ῥεφερενδάριος było skrótem (czy też zastępowało dłuższe wyrażenie) od ῥεφερενδάριος τοῦ πατριάρχου. Trudno zrozumieć jednak, dlaczego ów badacz, aby tę tezę udowodnić, powołuje się na tekst, którego autorem nie tylko nie jest Piotr Patrycjusz, ale co więcej, który pochodzi najprawdopodobniej z połowy X wieku²¹⁰! Innymi słowy R. Guillard stara

²⁰⁵ Guillard, *Referendaire*, s. 93-94.

²⁰⁶ O roli referendarza w ceremoniale dworskim – zob. kolejny podrozdział.

²⁰⁷ Guillard, *Referendaire*, s. 93.

²⁰⁸ Rozdziały 84–95 obejmujące strony 386-433 w pierwszym tomie edycji bońskiej są excerptami z Piotra. Por. Stein, *Bas Empire*, s. 728; Clausen, *Magister officiorum*, s. 182.

²⁰⁹ *De cerimoniis*, t. I, cap. 86, s. 390,4-5; s. 390,7; s. 390,9.

²¹⁰ W rozdziale 21 (na który powołuje się R. Guillard), została opisana ceremonia, w czasie której senatorowie gratulują cesarzowi narodzin syna urodzonego „w purpurze” tzn. porfirogenety: *De cerimoniis*, t. II, cap. 21, s. 617,14-18. W czasach Piotra Patrycjusza, nie istniało jeszcze pojęcie „porfirogeneta”, używane jako legitymizacja prawa do tronu. Nie jest poświadczane nigdzie występowanie (w sposób bezsporny w tym kontekście) tego terminu przed rokiem 846 rokiem: Falkenhausen, *Dominazione*, s. 12, przyp. 64; M. McCormick, *Porphyrogennetos*, [w:] ODB, III, s.

się udowodnić tezę, że Piotr Patrycjusz używając terminu „referendarz”, świadomie traktował go jako skrót od wyrażenia „referendarz patriarchy”, na podstawie tekstu powstałego co najmniej 300 lat po śmierci Piotra. Po drugie, w przywołanym przez Guillanda rozdziale, Piotr Patrycjusz używa *expresis verbis* wyrażenia: *ὁ εὐσεβὴς δεσπότης ἐκέλευσεν τὸν ῥεφερενδάριον αὐτῆς*²¹¹, wskazując, że ma na myśli referendarza cesarskiego, nie zaś patriarchalnego.

Brak zatem dowodów pozwalających stwierdzić, że w czasach panowania cesarza Justyniana Wielkiego patriarcha posiadał własnych, podległych w sensie administracyjnym wyłącznie jemu referendarzy.

I.2 *Referendarii* – obowiązki i zakres władzy

Wydawać by się mogło, że w początkowym okresie rozwoju kancelarii (tzn. po jej reorganizacji dokonanej przez Konstantyna Wielkiego) obowiązki *referendarii* zasadniczo nie różniły się od funkcji innych sekretarzy (*notarii*). Posiedli oni jednak pewne przywileje, które sprawiały, że bardzo szybko (prawdopodobnie już za czasów tego samego władcy) ich znaczenie wzrosło. Najbardziej oczywistym powodem wzrostu wpływów tych urzędników był ich osobisty, bezpośredni i częsty kontakt z cesarzem²¹². W efekcie tego uzyskiwali kolejne przywileje.

Wydaje się, że najbardziej podstawową funkcją referendarzy było – idąc za przekazem Prokopiusza – przekazywanie do cesarza podań i petycji, jakie kierowali do niego poddani oraz przekazywanie zainteresowanym odpowiedzi cesarza²¹³.

1701; Zob. też A. Kahzdan, *De Ceremoniis*, [w:] ODB, I, s. 595-598, szczególnie tabela ilustrująca datację poszczególnych rozdziałów na s. 596-597.

²¹¹ *De cerimoniis*, t. I, s. 390,9-10.

²¹² *Cassiodori Senatoris Variae*, ed. Theodor Mommsen, MGH AA 12, VI.17, s. 189,19-23. Kasjodor pisze co prawda o sytuacji w zachodniej części cesarstwa, ale wydaje się, że tę uwagę można odnieść także do Cesarstwa bizantyjskiego; Zob. niżej.

²¹³ *στρατιώτας οὖν ἐκ παλατίου καὶ χρήματα νείμας Θεόδωρον ἐκέλευε τοῦ ἔργου τούτου ἐπιμελεῖσθαι, ὅς δὴ ἀποκρίσει ταῖς βασιλικαῖς ἐφειστήκει, αἰὲ τῷ βασιλεῖ τὰς τῶν ἱκετῶν δεήσεις ἀγγέλων, σημαίνων τε αὐθις ὅσα ἂν αὐτῷ Βουλομένῳ εἴη. ῥεφερενδάριον τῇ Λατίνων φωνῇ τὴν τιμὴν τούτην καλοῦσι Ῥωμαῖοι*: Procopius, *De bello Persico*, I, s. 256,25 – s. 257,4; O Teodorze zob. niżej oraz Pr. nr 6; Zob. także Delmaire, *Institutions*, s. 55.

Rozwinęli oni bardzo szeroką działalność w tym zakresie. Punktem wyjścia do udowodnienia tej tezy jest tekst Prokopiusza, w którym żali się na działania referendarzy. W jego ocenie byli oni urzędnikami odpowiedzialnymi za przekazywanie cesarzowi petycji i zapytań (szczególnie w kwestiach prawnych, jakie kierowali do władcy sędziowie z prośbą o wyjaśnienie wątpliwości) oraz za dostarczanie cesarskich odpowiedzi urzędnikom²¹⁴.

Urząd sekretarza był z całą pewnością bardzo atrakcyjną posadą. Dowodzi tego fakt, do jakich metod uciekano się, aby wymóc w sposób „administracyjny” zwiększenie przez cesarza (lub cesarzy) liczby referendarzy. Informacji na ten temat dostarcza wydana 15 kwietnia 535 roku ustawa, której głównym zadaniem było ograniczenie liczby referendarzy z 14 do 8²¹⁵. Cesarz podejmując kroki prawne, mające na celu ograniczenie liczby własnych sekretarzy, zdawał sobie sprawę z tego, jak ważnym elementem całej cesarskiej administracji byli ci urzędnicy. Dał temu wyraz we wstępie do Noweli, pisząc, że „referendarze są znacznie bardziej użyteczni niż wielu innych urzędników”²¹⁶.

Niezwykle istotne jest, że dokument ten pozwala ustalić, dlaczego zwiększyła się liczba urzędników. Cesarz wyjaśnia, że powodem tego był gwałtowny wzrost liczby dokumentów, jakie wpływały do kancelarii. Jednocześnie winą za to obarcza osoby, które pragnęły doprowadzić do sytuacji, w której cesarz zmuszony byłby „zatrudnić” większą liczbę referendarzy. Osoby te miały w ocenie cesarza celowo wysyłać wiele zapytań i petycji, doprowadzając do sytuacji, w której kancelaria

²¹⁴ *Τοῖς δὲ ῥεφερενδαρίοις καλουμένοις οὐκέτι ἀπέχρη ἀνενεγκεῖν εἰς τὸν βασιλέα τὰς τῶν ἱκετευόντων δεήσεις, ἐς δὲ τὰς ἀρχὰς ἀναγγεῖλαι μόνον, ἥπερ εἰώθει, ὅ τι ἂν αὐτῷ ἀμφὶ τῷ ἰκέτῃ δοκῇ, ἀλλὰ ξυμφορήσαντες ἐκ πάντων ἀνθρώπων τὸν ἄδικον λόγον, φενακισμοῖς μὲν τὸν Ἰουστινιανὸν καὶ παραγωγαῖς τισιν ἐξηπάτων, τοῖς ταῦτα ἐπιτηδεύουσιν υποκείμενον φύσει. ἔξω δὲ αὐτίκα γενομένοι καὶ τῶν σφίσιν ὠμιληκότων τοὺς ἀντιδίκους καθεύξαντες χρήματα οὐδενὸς ἀμυνομένου ἀνεξελέγκτως ἐπράσσοντο ὅσα ἂν αὐτοῖς διαρκῆ εἴν.* Procopius, *Historia arcana*, s. 92,1-11.

²¹⁵ NJ 10, s. 92-93.

²¹⁶ NJ 10, s. 92,12-14.

(referendarze) nie radziła sobie z ogromem dokumentów. Konsekwencją tego było zwiększenie do czternastu liczby urzędników²¹⁷.

Justynian powziął także kroki prawne, mające na celu zapobieżenie sytuacji, w której kancelaria znów mogłaby być niewydolna. W tej samej noweli ustanowił on całkowity zakaz działań mających na celu doprowadzenie do zwiększenia liczby referendarzy. Osoba, która zakaz taki złamała, miała ponieść trojaki rodzaj konsekwencji. Po pierwsze sprawa, z jaką się do cesarza zwracała za pośrednictwem referendarza, miała być odrzucana bez rozpatrywania. Po drugie osoba taka ponosiła karę finansową w postaci 10 funtów złota. W końcu udowodnienie takich działań, poza dwiema powyższymi reperkusjami wiązało się z utratą stanowiska²¹⁸.

Wydaje się, że urząd referendarza cieszył się dużym uznaniem, gdyż jako jeden z powodów wystawienia powyższej ustawy, cesarz podawał obniżenie tegoż prestiżu przez to, że nie pracowali w kancelarii wyłącznie ludzie najlepsi i cieszący się nieposzlakowaną opinią²¹⁹.

Zarówno tekst Prokopiusza jak i omówiona Novella Justyniana nie wyjaśniają, jakie realne korzyści mógł osiągnąć referendarz, przekazując z jednej strony zapytanie od urzędnika a z drugiej decyzję cesarza. Samo przekazywanie prawa (przy założeniu, że nie ma się wpływu na jego tworzenie) nie czyni jeszcze urzędu atrakcyjnym. Powstaje zatem pytanie, dlaczego ludzie zadawali sobie tyle trudu, aby przeciążać kancelarię cesarską, w celu zdobycia urzędu, który na pierwszy rzut oka wymaga dużych kompetencji, wiedzy i poświęcenia (w szczytowym okresie maksymalnie 14 referendarzy – a i tak uznano, że to liczba zbyt duża – obsługiwało *de facto* całe cesarstwo), w zamian nie oferując eksponowanej i dobrze płatnej pozycji. Odpowiedź, wydaje się, można znaleźć w Noweli z 22 listopada 541 roku²²⁰.

²¹⁷ NJ 10, s. 92,15-23.

²¹⁸ NJ 10, s. 93,6-14. Kara ta musiała być poczytywana za niezwykle wysoką. Dwa wieki wcześniej cesarz Julian, kiedy wskazano mu, że przekroczył swoje uprawnienia nałożył na siebie także karę 10 funtów złota. Por. Ammianus Marcellinus, XXII 7,2.

²¹⁹ NJ 10, s. 14-20.

²²⁰ NJ 113, s. 529-532.

Interesująca mnie konstytucja została wydana w celu wyjaśnienia (lub raczej potwierdzenia) przepisów prawa, które nakazują sprawy sądowe wyjaśniać w oparciu o stan prawny jaki istniał w momencie popełnienia przestępstwa (lub w przypadku procesów cywilnych w czasie, którego sprawa dotyczy). Mówiąc ogólniej ustawodawca potwierdzał zasadę, że prawo nie może działać wstecz i żadna norma prawna, nawet wydana przez cesarza, nie może być stosowana wbrew tej zasadzie²²¹.

W przedmowie do dokumentu ustawodawca, jako główny powód wydania konstytucji wskazuje sytuację, jaka zaczęła występować w procesach sądowych. Otóż, jak wyjaśnia prawodawca: „wiemy bowiem, że niektórzy sędziowie, pragnąc czynić trudności, tym którzy bronią [adwokatom – D. D.] poprzez opóźnienie [wydania wyroku – D. D.] i spiesząc się ukryć [powody – D. D.] odroczenia, wymawiają się [tym – D. D.], że niektóre cesarskie regulacje (*θεῖοι τύποι*, łac. *sacrae formae*), prawa (*θεῖαι κελεύσεις*, łac. *sacrae iussiones*), czy depozycje (*καταθέσεις*, łac. *depositiones*) naszych czcigodnych referendarzy, zostały wciągnięte do akt sądowych, tak jakby ustalając, w jaki sposób należy sprawy te badać i rozsądzać”²²².

Cytowany fragment cesarskiej konstytucji wskazuje, jakiego rodzaju akt prawny był przypisany referendarzom. Powstaje jednak pytanie, czym technicznie rzecz biorąc depozycja ta była. Odpowiedź odnajdujemy w tej samej konstytucji. Justynian wyjaśnia w pierwszym rozdziale cytowanego dokumentu, w jaki sposób przebiegał proces legislacyjny w przypadku odpowiedzi udzielanej przez cesarza na

²²¹ *Constitutio ne in media lite sacrae sanctiones vel sacrae iussiones fiant sed secundum generales leges causae decidentur. Et ut praesens constitutio ante personarum confirmationem actis inseratur*: NJ 113, s. 529.

²²² ἔγνωμεν γὰρ ὥς τινες τῶν δικαστῶν βουλόμενοι τοὺς τὰς δίκας λέγοντας διαστρέφειν καὶ ἐπικρύπτειν τὰς ἑαυτῶν σπουδάζοντες ἀναβολὰς προφασίζονται πολλάκις λέγοντες, ὅτι **θεῖοι τύποι ἢ θεῖαι κελεύσεις ἢ καταθέσεις** τῶν περιβλέπτων ἡμῶν ῥεφερενδαρίων ἐμφανεῖς αὐτοῖς γίνονται. ὥς δὴ διατυποῦσαι ὅπως δεοὶ δὰς ὑποθέσεις αὐτοὺς ἐξετάξειν ἢ κρίνειν. NJ 113, s. 529,17-24.

*Agnimus enim, quoniam quidam iudicum volentes eis qui causas dicunt tergiversari et celare suas festinantes dilationes excusant se frequenter dicentes, quia **sacrae formae aut sacrae iussiones aut depositiones** spectabilium nostrum referendariorum insinuae eis sunt, tamquam disponentes quemadmodum oporteat negotia examinari aut iudicari*: NJ 113, s. 529,17-24.

zapytanie, lub też petycję ze strony urzędników czy instytucji. W Noweli władca informuje, że każda sprawa sądowa musi być przez sędziego rozpatrywana zgodnie z obowiązującym stanem prawnym (w chwili popełnienia przestępstwa) i nie może na jego decyzję mieć wpływu: „sankcja pragmatyczna (gr. *πραγματικὸν τύπον*, łac. *pragmaticum typum*), reskrypt (gr. *ἐτέραν ἀντιγραφὴν*, łac. *rescriptionem*), cesarskie prawo (gr. *θείαν ἡμῶν κέλευσιν*, łac. *sacram nostram iussionem*), niezależnie od tego czy zostało spisane czy pozostaje niespisane (gr. *ἐγγράφον ἢ ἄγραφον*, łac. *ex scripto aut non scripto*), lub depozycja (gr. *κατάθεσιν*, łac. *depositiones*), [spisana czy też nie – D. D] w Konstantynopolu przez referendarza czy przez kogokolwiek innego”²²³. Potwierdzenie tego, że referendarze spisywali ustne odpowiedzi cesarza, znajdujemy także w Noweli 124 z 545 roku, w której cesarz zastosował przeciwstawienie prawa wydanego przez niego ustnie i niespisanego, prawu także wyrażonemu oralnie, ale zachowanemu w formie pisanej przez referendarzy²²⁴.

²²³ Καὶ διὰ τοῦτο θεσπίξομεν, ὥστε δίκης ἐξεταζομένης εἴτε ἐπὶ χρηματικαῖς ἢ ἐγκληματικαῖς ἢ ἐτέραις οἰαῖσιν ἀναφυομέναις αἰτίαις παρὰ δικασταῖς εἴτε ἐνταῦθα εἴτε ἐν ἐπαρχίαις, μήτε πραγματικὸν τύπον μήτε ἐτέραν ἀντιγραφὴν μήτε θείαν ἡμῶν τινα ἐγγράφον ἢ ἄγραφον κέλευσιν ἢ κατάθεσιν ἐν ταύτῃ τῇ βασιλίδι πόλει παρὰ τῶν περιβλέπτων ἡμῶν ῥεφερενδαρίων ἢ ἐτέρου τινός, διατυποῦσαν αὐτοῖς ὅπως δέοι δὴν ἀρχθεῖσαν ἐξετάζειν ἢ κρίνειν ὑποθεσιν, καταφανῇ γινεσθαι τοῖς δικάζουσιν ἢ καταφανῇ γινομένην κρατεῖν, ἀλλὰ κατὰ τοὺς γενικοὺς ἡμῶν νόμους τὰς δίκας ἐξετάζεσθαι τε καὶ τέμνεσθαι: NJ 113, s. 529,25-32 – s. 530,1-4. *Et propterea sancimus, ut dum lis examinatur sive in pecuniariis vel criminalibus aut aliis quibuslibet emergentibus causis apud iudices sive hic sive in provinciis, neque pragmaticum typum neque aliam rescriptionem neque sacram nostram quamlibet ex scripto aut non scripto iussionem aut depositionem in hac regia civitate spectabilium nostrorum referendariorum aut alterius alicuius desponentem eos, quomodo decet incohaturum examinare aut iudicare negotium, insinuari iudicantibus aut insinuatam valere, sed secundum generales nostras leges causas examinari et decidi*: NJ 113, s. 529,25-32 – s. 530,1-4.

²²⁴ [...] δὲ καὶ τῆς ἡμετέρας γαληνότητος διετύπωσε, μηδενὶ τρόπῳ τοὺς δικαστὰς ταῖς ἰδίαις ψήφοις ἐγγράφειν, ὡς ὡκ βασιλικῷ ῥήματι ἀγράφως προενεχθέντος κελευσθῆναι τινὰς διαχθῆναι ἢ τοι παραστῆναι, ἀλλὰ καὶ τοὺς περιβλέπτους ῥεφερενδαρίους τὰς ἡμετέρας κελεύσεις κατὰ τὸ προσήκον ποιεῖν φανεράς τὸν αὐτὸν νόμον βεβαιοῦντες κελεύομεν, τοὺς περιβλέπτους ῥεφερενδαρίους ἐπὶ ταῖς αἰτίαις αἷς διδάσκουσιν ἢ τοι ἀναφέρουσι πρὸς τὴν ἡμετέραν γαληνότητα μηδεμίαν ἔχειν ἄδειαν: NJ 124, s. 628,30-36 – s. 629,1-4. [...] *quam etiam nostrae tranquillitatis disposuit nullo modo iudices suis sententiis inscribere, tamquam ex imperiali verbo ex non scripto procedente iussum sit aiquos exhiberi aut praesentari, sed etiam*

Sędziowie musieli często odwoływać się do takiej formy wyjaśniania wątpliwości prawnych (czy rzeczywiście świadomie i celowo opóźniali procesy, jest sprawą drugorzędną). Depozycje były z całą pewnością bardzo szybkim sposobem reagowania na zawilości prawa. Dawały możliwość niemal natychmiastowego ich wyjaśniania (tworząc nowe przepisy), co wiązało się z dużą wygodą dla ustawodawcy. Z drugiej strony osoby zainteresowane zapewne także dostrzegały fakt, że skierowanie za pośrednictwem referendarzy petycji, na którą cesarz odpowiada w formie *depositiones*, jest najkrótszą drogą – w przypadku sądów rzecz kluczowa – uzyskania rozwiązania powstałych wątpliwości prawnych.

W późnym Cesarstwie rzymskim, sam ustawodawca zdawał sobie sprawę z zawilości prawa²²⁵. Nic dziwnego zatem, że starano się wypracować mechanizmy, ułatwiające sędziom szybkie wyjaśnianie wątpliwości, jakie napotykali. Jednym z takich mechanizmów były właśnie *depositiones*.

Brak źródeł uniemożliwia odtworzenie w szczegółach procesu spisywania depozycji. Ogólny mechanizm (odtworzony między innymi na podstawie cytowanej Noweli 113) musiał – w zamyśle jego twórców – wyglądać w sposób następujący:

1. Referendarz dostarcza zapytanie.
2. Cesarz zapoznaje się z przedstawioną na piśmie sprawą (prawdopodobnie była ona mu odczytywana) i udziela odpowiedzi ustnej.
3. Referendarz spisuje odpowiedź cesarza.
4. Spisana odpowiedź zostaje podpisana przez cesarza i staje się obowiązującym prawem, które jest przekazywane osobie zadającej zapytanie (najczęściej w związku ze sprawą sądową).

Prawdopodobnie na początku V wieku zaczęto dostrzegać możliwości nadużyć jakie dawał stworzony system stanowienia prawa i z czasem coraz częściej

spectabiles referendarios nostras iussiones secundum quod competit facere manifestas, easdem leges firmantes iubemus spectabiles referendarios in causis quas docent seu referunt ad nostram tranquillitatem nullam habere licentiam [...]: NJ 124, s. 628,30-35 – s. 629,1-4.

²²⁵ Dawał temu wyraz np. w podręcznikach dla prawników. Zob. J. Thomas, *The institutes of Justinian, Text, Translation and Commentary*, London 1975, s.1,3; *Instytucje Justyniana*, z języka łacińskiego przełożył i przedmową opatrzył Cezary Kunewicz, Warszawa 1986, s. 12,3.

musiało do nich dochodzić. Uważam, że w pierwszej połowie VI wieku, *depositiones* stały się narzędziem, pozwalającym na stanowienie prawa bez wiedzy i zgody cesarza, tzn. umożliwiły wykluczenie cesarza z procesu legislacyjnego.

Zarówno Prokopiusz jak i Justynian dostrzegli te same nadużycia, przy czym cesarz próbował się im przeciwstawić. Aby zrekonstruować proces walki Justyniana z nadużywaniem depozycji (a w konsekwencji ustalić jak to się stało, że referendarze mogli sami stanowić prawo), konieczne jest powtórne przyjrzenie się obu Justynianowym Nowelom oraz tekstowi Prokopiusza.

Punktem wyjścia będzie cytowa już przedmowa do 10. Noweli, w której cesarz wyjaśnia, dlaczego zwiększyła się liczba referendarzy. Teoretycznie, jak zaprezentowano wyżej, stanowisko to nie powinno być obiektem szczególnego pożądanego. Mimo to, zadawano sobie trud administracyjnego zablokowania pracy kancelarii poprzez wysyłanie bardzo dużej ilości petycji i zapytań. Zgodnie z tekstem Justyniana skutkiem takich działań było zwiększenie liczby referendarzy.

Na pierwszy rzut oka wydaje się, że opisywana przez Justyniana reakcja na napływ nowych dokumentów (tzn. zwiększenie liczby sekretarzy), była nie tylko nieskuteczna, ale sprzeczna z logiką, gdyż (patrząc na zaprezentowany czteropunktowy proces legislacyjny) liczba referendarzy nie ma absolutnie nic wspólnego z szybkością udzielania odpowiedzi przez cesarza. Trudno bowiem sobie wyobrazić, że cesarz odpowiadał jednocześnie na kilka zapytań. Z drugiej strony trudno pośądzać ludzi, starających się o zwiększenie liczby urzędników w cesarskiej kancelarii o to, aby szczytem kariery w administracji, jaki chcą osiągnąć, było zapisywanie odpowiedzi cesarza, czyli w gruncie rzeczy bierne „sekreтарowanie”. Ponadto wzrost liczby sekretarzy prowadzić musiał do wzmożonej rywalizacji wewnątrz kancelarii, gdyż nie wszyscy sekretarze byli przeznaczeni do spisywania depozycji, większość bowiem miała inne zadania²²⁶, a cesarz do pracy kancelaryjnej wybierał prawdopodobnie nie więcej niż dwóch referendarzy, których darzył wyjątkowym zaufaniem²²⁷. Powstaje zatem pytanie, dlaczego jako źródło problemu

²²⁶ Zob. niżej.

²²⁷ Zob. poprzedni podrozdział przy rozważaniach na temat urzędu referendarza w zachowanych fragmentach pism Piotra Patrycjusza.

Justynian oraz pośrednio Prokopiusz wskazali, że nastąpiło gwałtowne zwiększenie ilości napływających dokumentów, a w konsekwencji zwiększenie liczby urzędników.

Jeśli przedstawiony model legislacyjny nieco zmodyfikować, wówczas okaże się, że cesarz z czasem stał się w procesie legislacyjnym postacią nie tyle kluczową, co marginalną i stopniowo z tegoż procesu był wykluczany. Podstawą do modyfikacji jest analiza wspomnianej już Noweli z roku 541. Celem tego dokumentu jest w istocie przywrócenie osobie cesarza – w procesie legislacyjnym, którego efektem jest powstanie *depositiones* – kluczowej roli.

W swojej konstytucji Justynian wielokrotnie powtarza, że prawo nie działa wstecz. Powstałe przy okazji procesów sądowych niejasności prawne i ich wyjaśnianie, przy pomocy spisywanych przez referendarzy depozycji, stanowiły pokusę ku temu, aby sprawę rozpatrywać, nadużywając na korzyść którejś ze stron wytycznych dostarczonych przez referendarza. Cesarz, co interesujące, uznał za konieczne powtórzenie w swojej konstytucji, że to on jest najwyższym prawodawcą, a spisywana przez referendarza depozycja nie może być podstawą do rewidowania wydanych przez cesarza wyroków! Informuje tym samym, że prawo powszechnie obowiązujące jest ważniejsze niż depozycja i ma przed nią pierwszeństwo. Cesarz czyni z powyższego kluczowy argument, zabraniając sędziom odstępowania od prawa powszechnego na rzecz aktów prawnych, powstałych w odpowiedzi na zadane pytania i wyrażone wątpliwości. O ile ta część wystawionego dokumentu mogła zostać wydana w celu walki z nieuczciwymi sędziami (co cesarz deklaruje we wstępie do ustawy), to jej dalszy ciąg z całą pewnością nie odnosi się już do sądów jako takich, lecz do urzędników depozycje spisujących.

Justynian podkreśla w dalszej części Noweli, że jeśli jakkolwiek sprawa (niezależnie od tego czy była czy nie rozpatrywana w sądzie) trafi do niego i on zdecyduje się wydać w niej wyrok, to wydana decyzja nie może być przez nikogo rewidowana²²⁸. Szczególny nacisk kładzie władca na to, że nawet cesarscy referendarze nie mogą spisowanymi przez siebie dokumentami wpływać na cesarski wyrok (czyli wydane przez cesarza prawo). Nie może być ono zmienione *non alio*

²²⁸ NJ 113, s. 530,6-25.

*iudici hoc committimus sive per formas sive per depositiones spectabilium nostrorum referendariorum aut alterius cuiuslibet*²²⁹. W podobny sposób cesarz zabronił wpływać na sprawę sądową będącą w toku. Ustawodawca uznał, że każda sprawa sądowa musi być rozpatrywana zgodnie z powszechnym (cesarskim!) prawem i żadne inne prawa czy dokumenty nie mogą stać z tą zasadą w sprzeczności. W sumie aż trzykrotnie w tej konstytucji podkreślono, że nawet *depositiones* referendarzy nie mogą zmieniać obowiązującego w chwili przestępstwa stanu prawnego²³⁰. Co warto podkreślić dokumenty spisane przez referendarzy, podobnie jak i sami sekretarze, są zawsze wymienieni *expressis verbis*, podczas gdy dokumenty spisane przez innych urzędników, jak i sami urzędnicy, są kwitowane ogólnym stwierdzeniem, np. „inni”, „pozostali” etc. Ustawodawca stwierdza także, że jeśli sędzia ośmielił się złamać zakaz i powołał się na jakikolwiek dokument, który stoi w sprzeczności z prawem powszechnym, podlega karze 10 funtów złota oraz popada w niełaskę. Podobnie rzecz miała się ze wszystkimi osobami, które mu pomagają np. prosząc referendarza o „przekazanie” cesarzowi zapytania²³¹.

Powstaje pytanie, dlaczego Justynian uznał za konieczne powtórzenie oczywistej wydawałoby się zasady, że to on jest najwyższym prawodawcą i równie jasnej dla każdego jurysty rzymskiego reguły, że *lex retro non agit*? Jeśli spróbujemy zrekonstruować proces, w jaki sposób stopniowo odchodzono od zarysowanego czteropunktowego modelu procedowania *depositiones*, do którego to modelu próbował wrócić (prawdopodobnie z sukcesem) Justynian, wówczas będzie można zrozumieć, zarówno powody oburzenia Prokopiusza, jak i motywy, którymi kierował się cesarz.

W mojej ocenie proces zwiększania roli i znaczenia referendarza można zarysować w następujący sposób. Przełomem były rządy cesarza Justyna (518-527), w czasie których nastąpiło odejście od zarysowanego czteropunktowego modelu.

²²⁹ NJ 113, s. 530,15-18.

²³⁰ *Εἰ δὲ δικῆς λεγομένης ἢ πραγματικῆς ἡμῶν τύπος ἢ κατάθεσις τῶν περιβλέπτων ἡμῶν ῥεφερενδαρίων ἢ ἑτέρου τινὸς ἂν ἄλλο τι τῶν ἐρρημένων πάντων [...]*: NJ 113, s. 530,26-29; *Si vero dum causa dicitur pragmatica nostra forma aut depositio spectabilium nostrorum referendariorum aut alterius cuiuslibet [...]*: NJ 113, s. 530,26-29.

²³¹ NJ 113, s. 530,34-40 – s. 531,1.

Cesarz ten doszedł do władzy w wieku lat niemal siedemdziesięciu i najprawdopodobniej był analfabetą²³². Nawet jeśli przyjąć – jak to uczynił A. A. Vasiliev – że Justyn potrafił pisać i czytać²³³, to tekst Prokopiusza pozwala na wysunięcie dwóch innych wniosków.

Aby pokazać, jakie skutki dla państwa miał analfabetyzm Justyna, Prokopiusz podaje, że „było [dotychczas – D. D.] w zwyczaju, iż cesarz własnoręcznie podpisywał dokumenty, [Justyn – D. D.] nie był w stanie tego czynić [gdyż był analfabetą, albo też nie potrafił pisać – D. D.], podobnie nie był w stanie zrozumieć mechanizmów działania państwa”²³⁴. Dalej Prokopiusz wskazuje, iż, aby stworzyć pozory legislacji, wypracowano „mechanizm” polegający na tym, iż cesarz miał podpisywać dokumenty za pośrednictwem odrysowywania kształtów liter wyciętych w drewnianej tabliczce. Jak technicznie wyglądało składanie przez cesarza podpisu, jest mniej istotne, ale nie ulega wątpliwości, że Prokopiusz widział konieczność, aby βασιλεὺς γράφειν w jakiejś formie znalazło się pod dokumentem. Jak wskazuje, cesarz musiał napisać zaledwie cztery litery, tworzące słowo – „przeczytałem”²³⁵. Można prowadzić dyskusję, jak bardzo tekst Prokopiusza jest oddalony od rzeczywistości, jednak nie ulega wątpliwości, że Justyn nie był w stanie poświęcić odpowiedniej ilości czasu i energii na sprawy legislacyjne. Nawet jeśli uznamy, że

²³² Prokopiusz pisze: ἐπειδὴ τε ὁ βασιλεὺς ἐξ ἀνθρώπων ἡράνιστο, αὐτὸς τῇ τῆς ἀρχῆς δυνάμει τὴν βασιλείαν παρέλαβε, τυμβογώρων μὲν γεγωνὼς ἤδη, ἀμάθητος δὲ γραμμάτων ἀπάντων καὶ δὲ δὴ λεγόμενον ἀναλφάβητος ὢν, οὐ γεγονὸς ἐν γε Ῥωμαίοις πρότερον τοῦτο [γε]: Procopius, *Historia arcana*, s. 39,22-24 – s. 40,1-3. Podobne zdanie ma Jan Malalas, który określa go mianem ἀγράματος: Malalas, *Chronographia*, s. 336,12 oraz Jan biskup Nikiu: R. H. Charles, *The Chronicle of John, Bishop of Nikiu*, Oxford 1916, s. 133. Dyskusja na temat analfabetyzmu Justyna – zob. np. Vasiliev, *Justin*, s. 82-85.

²³³ A. A. Vasiliev, *op. cit.*, s. 84.

²³⁴ εἰθισμένον δὲ γράμματα οἰκῆα τοῖς βιβλίοις ἐπιθεῖναι τὸν βασιλέα, ὅσα ἂν ἐπαγγέλοντος αὐτοῦ γίνοιτο, αὐτὸς μέντι οὔτε ἐπαγγέλλειν οὔτε τοῖς πρassoμένοις ξυνεπίστασθαι οἷος τε ἦν. Procopius, *Historia arcana*, s. 40,3-7.

²³⁵ Procopius, *Historia arcana*, s. 40,9-15 – s. 41,1-5. Identyczny sposób „podpisywania” dokumentów miał stosować król Teoderyk (493-526), por. *Excerpta Valesiana*, ed. Th. Mommsen, [w:] MGH AA, IX, *Chronica minora saec. IV, V, VI, VII (I)*, s. 326,16-20; Anonymus Valesianus - *Excerpta Valesiana*, rec. J. Moreau, ed. corr. cur. V. Velkov, Lipsiae 1961, s. 23,1-7; Polski przekład: *Excerpta Valesiana (Anonymus Valesianus)*, przeł. i oprac. L. Winniczuk, Meander, 17 (1962), s. 334-336.

tekst Prokopiusza jest w całości fikcją (co jest mało prawdopodobne), to wzięwszy pod uwagę wiek cesarza oraz fakt, że nie miał on przed objęciem tronu do czynienia z administracją cywilną, można uznać, że nie było możliwe, aby Justyn był w stanie chociażby pobieżnie zapoznać się z tekstem każdej depozycji spisywanej przez referendarzy. W tym kontekście wydaje się zrozumiałe, jakie intencje mieli wspomniani przez Justyniana ludzie, którzy celowo zadawali wiele zapytań, aby uzyskać pozytywne rozpatrzenie swoich spraw.

Drugi argument przemawiający za tym, że za rządów Justyna generalnie urzędnicy mieli znacznie więcej swobody w działaniu, także podsuwa Prokopiusz. Píše on bowiem, że cesarz miał doradcę imieniem Proklos, który pełnił urząd kvestora i „zarządzał wszystkim według własnego uznania”²³⁶. Kvestor, jak wskazano w poprzednim rozdziale, był odpowiedzialny za tworzenie prawa. Jeśli zatem cesarz nie był w stanie aktywnie uczestniczyć w procesach legislacyjnych, za które odpowiadał kvestor, można założyć, że tym bardziej nie zajmował się depozycjami referendarzy.

Wobec braku zainteresowania cesarza procesami legislacyjnymi i zwiększenia liczby napływających za pośrednictwem referendarzy zapytań, możemy założyć że zmienił się też sposób tworzenia *depositiones*. Nie ulega wątpliwości, że władca zrezygnował z dyktowania tego typu dokumentów, a ich sporządzanie w pełni przeszło na referendarzy. Prawdopodobnie cesarz ograniczał się tylko do podpisywania gotowej depozycji, nie zaznajamiając się szczegółowo (albo w ogóle – w przypadku drugiej fazy rządów Justyna) z jej treścią. Taki stan rzeczy trwał także w pierwszych latach rządów Justyniana. Wyjaśniałoby to twierdzenia Prokopiusza, że referendarze bez trudu oszukiwali Justyniana, uzyskując zgodę na wszystko, co chcieli i przekazywali stronom sporu oczekiwane przez nich rozstrzygnięcia w zamian za pieniądze²³⁷. Stwierdzenie Prokopiusza, że Justynian łatwo dawał się oszukiwać referendarzom, prawdopodobnie jest echem sposobu w jaki tworzone depozycje, a który to sposób ograniczał rolę cesarza do podpisywania aktów prawnych. W świetle tego staje się jasne dlaczego Justynian podjął się naprawy

²³⁶ ὁ δὲ παρεδρεύειν αὐτῷ ἔλαχεν, ἀρχὴν <ἔχων> τὴν τοῦ καλουμένου κοιαίστωρος Πρόκλος ὄνομα, αὐτὸς δὲ αὐτονόμῳ γνώμῃ ἅπαντα ἔπρασσε. Procopius, *Historia arcana*, s. 40,8-10.

²³⁷ Procopius, *Historia arcana*, s. 92,1-11; Zob. przyp. nr 174.

zaistniałej sytuacji w dwóch etapach. Najpierw w roku 535 wydał Nowelę ograniczającą liczbę referendarzy, w której położył szczególny nacisk na to, aby referendarze byli ludźmi cnotliwymi, uczciwymi i mieli nieposzlakowaną opinię. Nie odniósł sukcesu tą konstytucją prawdopodobnie dlatego, że nie ograniczył liczby referendarzy od razu lecz nakazał, aby żadnego urzędnika nie usuwać z urzędu (co może wskazywać, że urząd był dożywotni), lecz jako rozwiązanie zalecał nieobsadzanie przyszłych wakatów. W konsekwencji sytuacja nie uległa diametralnej poprawie, co z kolei było powodem oburzenia Prokopiusza. Wzrost liczby referendarzy w okresie między panowaniem Justyna, a rokiem 541, jest dobrze widoczny w źródłach, gdyż na ten okres możemy datować co najmniej pięciu *referendarii* (podczas gdy z całego okresu poprzedzającego rządy Justyna znamy zaledwie dwóch)²³⁸.

Brak poprawy sytuacji sprawił, że konieczna była kolejna interwencja, czego skutkiem stała się *Novella* z roku 541, która miała ograniczyć władzę referendarzy. Wydaje się, że Justynian odniósł w walce z nadużyciami swoich sekretarzy sukces. Prawdopodobnie dalszym krokiem, aby sytuację całkowicie naprawić było radykalne ograniczenie liczby *referendarii*, którzy odpowiedzialni byli za spisywanie (czy też tworzenie) depozycji. Liczbę urzędników zajmujących się depozycjami ograniczono do dwóch²³⁹, pozostałym zaś referendarzom przydzielono inne zadania.

Reformy Justyniana nie odniosły skutku tak szybko, jak pragnąłby tego prawodawca. Dowodzi tego *Novella* z roku 544, kiedy powtórzono, że dokumenty, jakimi zajmują się referendarze, nie mogą wpływać na kształt wyroku²⁴⁰.

Podobnie do Prokopiusza i Justyniana odpowiedzialność, jaką mieli referendarze, postrzegał także Kasjodor (485-580). W przeciwieństwie do dwóch poprzednich autorów nie zajmował się on negatywnymi czy pozytywnymi skutkami działań referendarzy, lecz skupił się na scharakteryzowaniu, jaka była funkcja tego urzędnika. Kasjodor widzi rolę referendarza jako pośrednika między sądem (w istocie między stronami sporu sądowego) a władcą. Wskazuje na wagę jego obowiązków

²³⁸ Por. wyżej.

²³⁹ Por. wyżej.

²⁴⁰ NJ 124, cap. 4.

jako tego, który musi zarówno rzetelnie przekazać władcy istotę problemu, jak i bezstronnie przekazać decyzję tego ostatniego zainteresowanym stronom. Senator wskazuje także na niebezpieczeństwo, jakie wiąże się z przekupywaniem sekretarza oraz obowiązki wynikające z faktu, że jest on odpowiedzialny za spisywanie prawa²⁴¹.

Kasjodor żył co prawda w Italii i jego spostrzeżenia odnosiły się nie do cesarza w Konstantynopolu, lecz do ostrogockiego króla Teoderyka, niemniej można założyć, że na początku VI wieku, kompetencje referendarzy na Wschodzie i Zachodzie byłego *Imperium Romanum* nie różniły się zasadniczo²⁴². Można zatem stwierdzić, że w jego *Formula referendariorum* przedstawił takie same problemy i przywileje referendarzy ze wschodniej części Cesarstwa rzymskiego.

Funkcja referendarza jako pośrednika między cesarzem a poddanymi oraz uczestnika procesu legislacyjnego nie wyczerpywała zakresu jego władzy, obowiązków i przywilejów.

18 grudnia 367 roku została wydana ustawa, która oficjalnie dopuściła sekretarzy cesarskich (zatem także referendarzy) do udziału w pracach *consistorium principis*²⁴³. Najprawdopodobniej także na Zachodzie powierzano im *principi*

²⁴¹ *Cassiodori Senatoris Variae*, VI, XVII, s. 189,22-36 – s. 190,1-9.

²⁴² Trudno jednoznacznie wydatować, kiedy Kasjodor napisał cytowany fragment. Można ostrożnie założyć, że było to w pierwszych dwóch dekadach VI wieku. Warto zwrócić uwagę na fragment zachowany w tzw. *Excerpta Valesiana*, gdzie wzmiankowano referendarza imieniem Cyprian, który także dopuszczał się nadużyć: *Excerpta Valesiana*, s. 326,46-48.

²⁴³ *Omnes, qui intra consistorii secreta veneranda notariorum funguntur officio [...]*: CTh VI 35,7, s. 305; Por. także CTh VI 10,2; CTh VI 25,7; *qui primaevus in consistorio sacro tribunus et notarius meruit nono decim*: CIL VI 1749 = ILS 809. Libaniusz krytykuje notarii twierdząc, że osiągnęli swoją pozycję tylko dlatego, że potrafili pisać: *Libanii Orationes*, Or. 18.131; Karlowa, *Rechtsgeschichte*, s. 845; Delmaire, *Institutions*, s. 52, szczególnie przyp. 18, gdzie autor poprawia błędy, jakie poczynili autorzy PRLE przy interpretacji urzędu sekretarza w kontekście uczestniczenia w *consistorium principis*. Por. także Teitler, *Notari and Exceptores*, s. 20.

*secretum et consilium*²⁴⁴. Ponadto wydaje się, że zajmowali się *laterculum maius* tzn. rejestrem wyższych militarnych i cywilnych dostojników Imperium²⁴⁵.

Prawdopodobnie od drugiej połowy V wieku zaczęli referendarze być wykorzystywani jako osobiści wysłannicy cesarza z różnorakimi misjami (także tajnymi) zarówno na prowincje jak i w samym Konstantynopolu²⁴⁶. Można podzielić te zadania na dwie grupy. Pierwszą stanowią typowe poselstwa wysyłane zarówno za granicę jak i wewnątrz państwa do poszczególnych prowincji czy też do instytucji lub urzędników. Drugim rodzajem dyplomatycznych misji są wszelkiego rodzaju tajne działania oraz „specjalne” misje, jakie wykonywali referendarze w imieniu cesarza.

Referendarzy w kontaktach dyplomatycznych z podmiotami na zewnątrz Cesarstwa bizantyjskiego wykorzystywano rzadko, ale zawsze były to misje bardzo istotne z punktu widzenia państwa. Specyfika tych misji sprawia, że niewiele pewnego da się na temat tej działalności powiedzieć. Niemniej możemy dość dokładnie scharakteryzować jeden przypadek. Listy papieża Wigiliusza pozwalają ustalić, że *vir magnificus* i *referendarius* imieniem Piotr został wysłany do tegoż papieża z listem od cesarza Justyniana²⁴⁷.

Drugi rodzaj zadań jest znacznie lepiej poświadczony. Pierwszym przypadkiem, kiedy możemy zaobserwować wysłanie referendarza z Konstantynopola z konkretną misją, jest rok 427. Anonimowy urzędnik został pod tym rokiem wymieniony w Kodeksie Justyniańskim jako osoba, która dostarczyła *mandat* do prefekta *praetorio* Antiocha²⁴⁸. Z pewnością nie mamy tutaj do czynienia z opisaną wyżej funkcją referendarza jako „pośrednika” między urzędnikami a władcą. Mandat (lub *mandatum principum*) był bowiem osobnym typem dokumentu²⁴⁹.

²⁴⁴ *Cassiodori Senatoris Variae*, VI 16, s. 188,31; Karlowa, *Rechtsgeschichte*, s. 845.

²⁴⁵ Zob. wyżej uwagi przy urzędzie *primicerius notariorum*.

²⁴⁶ Karlowa, *Rechtsgeschichte*, s. 845.

²⁴⁷ Piort, Pr. nr 14.

²⁴⁸ *Mandata imp. Theodosii et Valentiniani AA. Missa ad Antiochum pp. per referendarium, quae sic habet*: CJ II 50,2; Anonim Pr. nr 4.

²⁴⁹ *Mandata principis* w tym okresie był dokumentem, który wysyłany był do najwyższych urzędników państwowych. Był to rodzaj instrukcji, których cechą charakterystyczną było to, że obowiązują tylko

Inną funkcją referendarza było przekazywanie decyzji cesarza i pośredniczenie w kontaktach z Kościołem.

W czasie soborów w Konstantynopolu w 449 i 536 roku aktywnie działali cesarscy referendarze. W 449 roku akta wspominają, że *Μακεδόνιος ὁ περίβλεπτος τριβοῦνος καὶ ῥεφερενδάριος*²⁵⁰ wykazywał duże zaangażowanie w pracach soborowych, a w roku 536 w dwóch sesjach (2 maja i 4 czerwca) aktywnie uczestniczył *Θεόδωρος τε ὁ περίβλεπτος ῥαιφερενδάριος*, który przekazywał zebrany wiadomości od cesarza²⁵¹. Posługiwanie się referendarzem jako pośrednikiem w kontaktach z soborem wynikało z jego kompetencji jako jednego z *notarii*²⁵².

Ostatnią kategorią zadań do jakich wykorzystywano referendarzy były różnego rodzaju „specjalne” misje i zadania, jakie powierzali im władcy. Znamy kilka takich przypadków.

Pierwszym jest Teodor, któremu cesarz Justynian nakazał zająć się pochówkami ofiar plagi, jaka nawiedziła Konstantynopol w roku 542²⁵³. Wiemy o tym, że referendarz Hyperechius został wysłany z jakąś misją do miasta Sardes²⁵⁴.

Ostatnim problemem jest pytanie o to czy i w jakim zakresie referendarz brał udział w ceremoniale dworskim. Jak wskazano wyżej nie ma dowodów potwierdzających, że Piotr Patrycjusz pisał o referendarzu podległym patriarsze nie zaś cesarzowi. W zachowanych w ogromnej kompilacji, określanej mianem *De*

osobę, do której są kierowane i tylko za panowania cesarza, który je wydał: CJ I 15: *De mandatis principum*: NJ 14; M. I. Filkenstein, *Mandata principum*, Hearlem 1934; F. Dölger, J. Karayannopoulos, *op. cit.*, s. 79-80; V. Marotta, *Mandata Principum*, Torino 1991.

²⁵⁰ Macedoniusz, Pr. nr 4.

²⁵¹ Teodor, Pr. nr 6.

²⁵² *Notarii* byli często wykorzystywani jako cesarscy wysłannicy na sobory. Por. Delmaire, *Institutions*, s. 53.

²⁵³ Teodor, Pr. nr 13.

²⁵⁴ Hyperechius, Pr. nr 8.

*cerimoniis aulae byzantinae*²⁵⁵, fragmentach jego prac²⁵⁶, wzmiankuje on kilka razy referendarza. Nie wspomina jednak ani razu o tym, aby brał on udział w ceremoniach dworskich. Prawdopodobnie do VI wieku jego rola była w tym zakresie bardzo ograniczona albo wręcz żadna (jeśli nie liczyć ewentualnej ceremonii nadania urzędu). Wydaje się, że dopiero po tym jak całkowicie odebrano *referenarii* obowiązki związane z pracą w kancelarii, zaczął się on pojawiać jako aktywny uczestnik ceremonii dworskich. W każdym razie źródła powstałe do końca VI wieku o tym nie wspominają²⁵⁷.

I.3 Powstanie i rozwój urzędu ἀσηκρη̑τις

Urząd określany greckim terminem ἀσηκρη̑τις z całą pewnością powstał w V wieku po Chrystusie. Ustalenie bliższych ram czasowych oraz okoliczności, w jakich to nastąpiło, nastrocza jednak wielu trudności.

Wydaje się, że punktem wyjścia powinna być nazwa urzędu. Jest to o tyle istotne, że niektórzy badacze wyszli z założenia, że semantyka determinuje funkcje i kompetencje osoby, która ten urząd sprawuje. Uczynił tak np. E. Stein, który uznał, że ἀσηκρη̑τις w V wieku byli osobistymi sekretarzami cesarza, tzn. zajmowali się jego prywatną korespondencją²⁵⁸. Wydaje się, że austriacki uczony czyni takim twierdzeniem zbyt duże uproszczenie²⁵⁹. Nazwa tego urzędu jest zgrecyzowaną formą łacińskiego słowa *secretum*. Z licznych znaczeń, w jakich używano tego *verbum*, do

²⁵⁵ Constantinus Porphyrogenitus, *De Cerimoniis Aulae Byzantinae*, I-II ex rec. J. J. Reiske, I-II, Bonn, 1829-1930; Edycja francuska obejmująca teksty najprawdopodobniej powstałe w X wieku: A. Vogt, Constantin VII Porphyrogène, *Les livre des cérémonies*, I – II, Paris 1935.

²⁵⁶ *De cerimoniis*, I, cap. 84-95, s. 386-433.

²⁵⁷ Rudolf Guiland sugeruje w swoim artykule w sposób pośredni, że referendarz mógł już w VI wieku brać udział w ceremoniach dworu bizantyjskiego. Jak wskazano w tym rozdziale, tezy francuskiego uczonego są w tym punkcie nie do obrony.

²⁵⁸ Stein, *Bas Empire*, II, s. 737.

²⁵⁹ Wskazał to Delmaire, *Institutions*, s. 44.

mojego wywodu najbardziej podstawowe – a jednocześnie kluczowe – brzmią: *oddzielnie, oddzielony, odosobniony, w tajemnicy (in secreto)*²⁶⁰.

Prawdopodobnie proces wyłaniania się urzędników określanych mianem *ἀσκηρῆτις* przebiegał w sposób zbliżony do schematu wykształcenia się urzędu cesarskiego referendarza. Założyć trzeba, że w pierwszej połowie V wieku pojawiło się „zapotrzebowanie” na istnienie urzędu w ramach *ordo notariorum*, który byłby wyposażony w kompetencje inne niż pozostali sekretarze w tym *referendarii*. Innymi słowy w praktyce kancelaryjnej pojawiła się potrzeba powołania nowego typu urzędnika. Przestrzeń, którą *ἀσκηρῆτις* wypełnili, powstała w ramach *consistorium principis*. Jak wskazano w poprzednim podrozdziale, ustawodawstwo cesarskie przewidywało dopuszczenie sekretarzy do prac konsystorza. Wydaje się jednak, że dość szybko musiał pojawić się problem bardzo dużej liczby *notarii*, którzy ten przywilej posiadali. W konsekwencji w połowie V wieku ograniczono liczbę sekretarzy posiadających dostęp do tego ciała, a ci z nich, którzy prawo pracy w konsystorzu (lub też przy konsystorzu) zachowali (nie licząc referendarzy), prawdopodobnie stali się podstawą dla nowego typu sekretarzy – *ἀσκηρῆτις*. Byli oni administracyjnie podlegli wyłącznie cesarzowi, ale jednocześnie bardzo blisko współpracowali z *magister officiorum*²⁶¹.

Aby tezę tę udowodnić konieczne jest sięgnięcie do akt soboru w Chalcedonie z roku 451²⁶², gdzie pojawiają się po raz pierwszy urzędnicy, których identyfikować

²⁶⁰ *Słownik łacińsko-polski*, pod red. M. Plezi, t. V, Warszawa 2007, s. 77-78; J. Sondel, *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, Kraków 2009, s. 867.

²⁶¹ Wskazuje na to fakt, że pierwsi znani *ἀσκηρῆτις* byli jednocześnie *agentes in rebus*, a ten urząd podlegał kwestorowi, por. Clauss, *Magister officiorum*, s. 23-27; Zob. też niżej.

²⁶² *Concilium Universale Chalcedonense*, Acta conciliorum oecumenicorum II, ed. E. Schwartz: t. 1.1, *Epistolarum collectiones, actio prima*, Berolini–Lipsiae 1933; T. 1.2, *Actio secunda, epistularum collectio B actiones III-VII*, Berolini–Lipsiae 1933; T. 1.3, *Actiones VIII-XVII*, 18-31, Berolini–Lipsiae 1935; T. 2.1, *Versiones particulares. Ps. 1, Collectio novariensis de re Eutychis*, Berolini–Lipsiae 1932; T. 2.2, *Rerum chalcedonensium collectio Vaticana, canones et symbolum*, Berolini–Lipsiae 1936; T. 3.1, *Epistolarum ante gesta collectio, actio prima*, Berolini–Lipsiae 1935; T. 3.2, *Actiones II-VI*, Berolini–Lipsiae 1936; T. 3.3, *Actiones VII-XVI, Concilii allocutio ad Marcianum*, Berolini–Lipsiae 1937; T. 4, *Leonis Papae I epistolarum collectiones*, Berolini–Lipsiae 1932; T. 5,

należy z urzędem ἀσηκρήτις. W czasie obrad soboru, aktywnie w jego pracach uczestniczyli dwaj *agentes in rebus*: Weronikianos²⁶³ i Konstantyn²⁶⁴. Zajmowali się oni „techniczną obsługą” dokumentów spisanych w języku greckim, tzn. odczytywali te dokumenty, tłumaczyli teksty łacińskie na grekę oraz spisywali (niektórzy badacze są zdania, że „edytowali”²⁶⁵) niektóre akty. Ci dwaj cesarscy urzędnicy określani są jako sekretarze konsystorza (gr. σηκρητάριος τοῦ θείου κονσιςτωρίου, łac. *secretarii divini consistorii* lub *a secretis sacri consistorii*) ewentualnie gr. βοηθὸς τῶν θείων σηκρήτων łac. *adiutor sacri secretarii*)²⁶⁶.

Collectio Sangermanensis, Berolini–Lipsiae 1936; T. 6, *Prosopographia et topographia actorum chalconensium et encycliorum, indices*, Berolini–Lipsiae 1938.

²⁶³ PLRE II, s. 1156; Clauss, *Magister officiorum*, s. 212.

²⁶⁴ PLRE II, s. 312; Clauss, *Magister officiorum*, s. 200.

²⁶⁵ Delmaire, *Institutions*, s. 44.

²⁶⁶ Κωνσταντῖνος ὁ καθωσιωμένος σηκρητάριος τοῦ θείου κονσιςτωρίου: ACO 2.1.1, s. 69,9 = Mansi VI, kol. 589; Identyczny lub zbliżony zapis: ACO 2.1.1, s. 67,34 = Mansi VI, kol. 585; ACO 2.1.1, s. 77,22 = Mansi VI, kol. 608; ACO 2.1.1, s. 78,13 = Mansi VI, kol. 608; ACO 2.1.1, s. 85,6 = Mansi VI, kol. 617; ACO 2.1.1, s. 88,19 = Mansi VI, kol. 625; ACO 2.1.1, s. 88,32 = Mansi VI, kol. 625; ACO 2.1.1, s. 89,26 = Mansi VI, kol. 628; ACO 2.1.1, s. 92,12 = Mansi VII, kol. 5; ACO 2.1.1, s. 97,15 = Mansi VI, kol. 654; ACO 2.1.1, s. 114,19-20 = Mansi VI, kol. 680; ACO 2.1.1, s. 114,28-29 = Mansi VI, kol. 680; ACO 2.1.1, s. 141,3 = Mansi VI, kol. 740; ACO 2.1.1 s. 143,28 = Mansi VI, kol. 744; ACO 2.1.1, s. 189,35-36 = Mansi VI, kol. 901; ACO 2.1.1, s. 192,1 = Mansi VI, kol. 909; ACO 2.1.2, s. 110,26 = Mansi VII, kol. 49; ACO 2.1.2, s. 117,1 = Mansi VII, kol. 68; ACO 2.1.2, s. 117,23 = Mansi VII, kol. 69; ACO 2.1.3, s. 60,36-37 = Mansi VII, kol. 309; ACO 2.1.3, s. 69,5 = Mansi VII, kol. 325; ACO 2.1.3, s. 85,39 = Mansi VII, kol. 357; ACO 2.1.3, s. 95,28 = Mansi VII, kol. 444; ACO 2.1.3, s. 104,8-9 = Mansi VII, kol. 86.

Κωνσταντῖνος ὁ καθωσιωμένος μαγιστριανὸς καὶ σηκρητάριος τοῦ θείου κονσιςτωρίου: ACO 2.1.1, s. 70,37-38 = Mansi VI, kol. 593.

Κωνσταντῖνος ὁ καθωσιωμένος μαγιστριανὸς καὶ βοηθὸς τῶν θείων σηκρήτων: ACO 2.1.1, s. 77,5 = Mansi VI, kol. 605; Identyczny lub zbliżony zapis ACO 2.1.1, s. 92,3-4 = Mansi VI, kol. 633.

Βερονικιανὸς ὁ καθωσιωμένος σηκρητάριος τοῦ θείου κονσιςτωρίου: ACO 2.1.1, s. 71,1-2 = Mansi VI, kol. 596; Identyczny lub zbliżony zapis: ACO 2.1.1, s. 65,15-16 = Mansi VI, kol. 580; ACO 2.1.1, s. 66,20-22 = Mansi VI, kol. 584; ACO 2.1.1, s. 73,1-2 = Mansi VI, kol. 596; ACO 2.1.1, s. 73,19-20 = Mansi VI, kol. 597; ACO 2.1.1, s. 74,7-8 = Mansi VI, kol. 600; ACO 2.1.1, s. 103,3 = Mansi VI, kol. 657; ACO 2.1.1, s. 112,8 = Mansi VI, kol. 676; ACO 2.1.1, s. 113,24 = Mansi VI, kol. 677; ACO 2.1.1, s. 117,13 = Mansi VI, kol. 684; ACO 2.1.1, s. 119,31 = Mansi VI, kol. 689; ACO 2.1.1, s. 120,29 =

W pierwszej kolejności należy wyjaśnić zatem kwestię rozumienia użytych terminów. Nie ulega wątpliwości, że opisani nimi urzędnicy pracowali w konsystorzu. W dokumentach soborowych obaj interesujący mnie urzędnicy są określani także (o czym wspomniano wyżej) mianem *μαγιστριανός* (*agentes in rebus*)²⁶⁷. Nazywani są oni także na przemian, albo jako „sekretarze konsystorza”, albo też „pomocnicy w konsystorzu”. Jestem przekonany, że Giovanni Domenico Mansi, w opracowanym przez siebie wydaniu akt soborowych²⁶⁸, prawidłowo rozumie grecki termin *σηκρητάριος τοῦ θείου κονσιστωρίου*, jako łaciński *secretarii divini consistorii* i w sposób jak najbardziej uprawniony używa go naprzemiennie z formułą *a secretis sacri consistorii*²⁶⁹.

Naprzemienne stosowanie wspomnianych dwóch łacińskich terminów, których celem było oddanie greckiego terminu *σηκρητάριος τοῦ θείου κονσιστωρίου*, nie może dziwić. Urząd *ἀσηκρητῆς* powstał niedługo przed zwołaniem soboru w Chalcedonie i nie utrzymała się jeszcze w praktyce kancelaryjnej jedna, nazwa dla tego urzędu. Nazwa ta powstała w wyniku latynizacji słowa które pierwotnie powstało w

Mansi VI, kol. 692; ACO 2.1.1, s. 121,15 = Mansi VI, kol. 693; ACO 2.1.1, s. 122,18 = Mansi VI, kol. 696; ACO 2.1.1, s. 191,5 = Mansi VI, kol. 832; ACO 2.1.2, s. 81,17 = Mansi VI, kol. 957; ACO 2.1.2, s. 93,3 = Mansi VII, kol. 8; ACO 2.1.2, s. 93,32-33 = Mansi VII, kol. 9; ACO 2.1.2, s. 119,25 = Mansi VII, 76; ACO 2.1.2, s. 124,35 = Mansi VII, kol. 104; ACO 2.1.2, s. 156,34-35 = Mansi VII, kol. 173; ACO 2.1.3, s. 14,8-9 = Mansi XII, kol. 196; ACO 2.1.3, s. 34,33 = Mansi VII, kol. 249; ACO 2.1.2, s. 58,6 = Mansi VII, kol. 301; ACO 2.1.3, s. 60,23 = Mansi VII, kol. 308; ACO 2.1.3, s. 61,21-22 = Mansi VII, kol. 309; ACO 2.1.3, s. 65,27 = Mansi VII, kol. 317; ACO 2.1.3, s. 66,22-23 = Mansi VII, kol. 320; ACO 2.1.3, s. 88,27 = Mansi VII, kol. 428; ACO 2.1.3, s. 108,30-31 = Mansi VII, kol. 496.

Βερονικιανός ὁ καθωσιωμένος μαγιστριανός καὶ σηκρητάριος τοῦ θείου κονσιστωρίου: ACO 2.1.1, s. 94,22-23 = Mansi VI, kol. 640; Identyczny lub zbliżony zapis: ACO 2.1.2, s. 115,38-39 = Mansi VII, kol. 64; ACO 2.1.3, s. 5,26-27 = Mansi VII, kol. 180; ACO 2.1.3, s. 44,29-30 = Mansi VII, kol. 273.

²⁶⁷ O tym urzędzie zob. G. Purpura, *I curiosi e la scuola agentium in rebus*, Annali del Seminario giuridico di Palermo, 34 (1973), s. 165-275; M. Clauss, *op. cit.*, s. 23-40; A. Kazhdan, *Agentes in rebus*, ODB I, s. 36-37.

²⁶⁸ J. D. Mansi, *Sacrorum Conciliorum nova amplissima collectio*, Florentiae 1759-1798.

²⁶⁹ Warto zauważyć, że nowożytni badacze także skłaniają się ku temu, aby traktować termin *ἀσηκρητῆς* jako językową kalkę łacińskiego terminu *scriba*. Por. I. Πηλιλής, *Τίτλοι, ὀφφίκια καὶ ἀξιώματα ἐν τῇ βυζαντινῇ αὐτοκρατορίᾳ καὶ τῇ χριστιανικῇ ὀρθοδόξῳ ἐκκλησίᾳ*, Αθήνα 1985, s. 226.

wyniku grecyzacji łacińskiego verbum²⁷⁰. Zapewne nie bez znaczenia dla wydawcy był fakt, że źródła z epoki inne niż akta soborowe niejednoznacznie określają w języku łacińskim, jakie urzędy pełnili wzmiankowane osoby. Konstantyn i Weronikianos są w innych źródłach określani jako *σηκρητάριος*²⁷¹ albo *a secretis*²⁷².

W takim rozumieniu tych terminów utwierdza mnie także traktat Jana Lydosa²⁷³, a przede wszystkim jego kariera administracyjna oraz uwagi jakie na temat urzędu, który chciał objąć, poczynił w swoim dziele.

Jan urodził się prawdopodobnie w roku 490. W *De magistratibus* zamieścił opis swojej kariery administracyjnej. Znajomość łaciny zaowocowała współpracą z *exceptores*, którzy pracowali w „secretum” w pałacu²⁷⁴. Kiedy osiągnął te szczeble administracji, miał nadzieję na to, że zostanie jednym z *ἀ σηκρήτις*²⁷⁵. Bardzo istotna do zrozumienia pierwotnej funkcji tego urzędu jest zastosowana przez Jana forma zapisu: *ἀ σηκρήτις τῆς αὐλῆς*. Jestem przekonany, że jest to najbardziej pierwotna, najpełniejsza forma zapisu tego urzędu. Dowodzi tego także powstały w połowie VI wieku traktat Flawiusza Corippusa, w którym autor podaje, że jednym z urzędników był: *hinc secreta sacre tractans Demetrius aulae*²⁷⁶.

²⁷⁰ Por. Stein, *Prätorianerpräfektur*, s. 47, przyp. 1 oraz 2 szczególnie uwagę (Anm.) 2. w przyp. nr 2, gdzie autor poprawia tezę Th. Mommsena, że *notarii* i *a secretis* to określenia używane naprzemiennie dla tego samego urzędu. Szersze omówienie kwestii przeniesienia terminów łacińskich (w tym słowa *secretarius*) do języka greckiego zob. niżej.

²⁷¹ Evagrius, *Historia ecclesiastica*, II.18.

²⁷² *Constantino et Beroniciano a secretis*: Liberatus, *Breviarium causae Nestorianorum et Eutychianorum*, PG 68, kol. 1010C, linie 36-37.

²⁷³ Wydania: A. C. Bandy, *Ioannes Lydus. On powers, or, The magistracies of the Roman state*, introduction, critical text, Philadelphia 1983; M. Dubuisson, J. Schamp, *Jean le Lydien: Des magistratures de l'état romain*, Paris 2006.

²⁷⁴ [...] ἔτι καὶ βοηθῶν ἑτέροις ἐν τῷ **Τεμένει τῆς Δίκης** ταχυγραφεῦσιν, ὃ καλεῖται **Σήκρητον**: Lydos, *De Magistratibus*, III, s. 176,4-5.

²⁷⁵ ἔνθεν ὥσπερ ἀναπτρωθεὶς ἐπὶ τοὺς λεγομένους ἀ σηκρήτις τῆς αὐλῆς ἡπειγόμεν. Lydos, *De Magistratibus*, s. 176,6-8.

²⁷⁶ Corippus (Cameron), s. 37,27; Dalsze rozważania na temat tego fragmentu – zob. niżej. Zob. także Stache, *Corippus*, 87-88. Por. także Pr. nr 7.

Ten oraz kolejny fragment pozwalają odtworzyć proces greycyzacji łacińskiego słowa *secretum*, które stało się podstawą semantyczną nazwy nowego urzędu.

Powyższy ustęp traktatu Lydosa należy bez wątpienia rozumieć w ten sposób, że urzędnicy określani mianem $\alpha' \sigma\eta\kappa\rho\acute{\eta}\tau\iota\varsigma$ (autor stara się oddać oryginalną łacińską formę, z tym że zapisaną alfabetem greckim) służyli w pałacu, tzn. byli podlegli bezpośrednio cesarzowi. W innym miejscu swojego dzieła autor wyjaśnia, co oznacza w sensie językowym nazwa tego urzędu, pisząc, że „są to ludzie, którym powierzane są sekrety”. Jednocześnie Lydos wyjaśnia, że istnieje też forma $\alpha'\delta\sigma\eta\kappa\rho\acute{\eta}\tau\iota\varsigma$, która jednak jest niepoprawna i posługują się nią ludzie niewykształceni, którzy dodają literę delta²⁷⁷.

Z rozważań Jana Lydosa można wysnuć następujący wniosek. Prawdopodobnie tworząc nazwę dla nowo powstałego urzędu zgrecyzowano łacińską formułę *ad secretum*. Wydaje się, że oddawać ona miała charakter nowego urzędu, powstałego po diametralnym ograniczeniu liczby *notarii*, posiadających dostęp do prac konsystorza. Jeśli policzyć wszystkich *notarii* we wszystkich oficjach w ramach kancelarii (ustawa, która dopuszczała sekretarzy do prac konsystorza nie czyniła rozróżnienia między nimi), to można dojść do wniosku, że w pracach konsystorza przed reformą miało prawo uczestniczyć – przynajmniej teoretycznie – ponad stu sekretarzy! Nie ulega wątpliwości, że dla znacznej części z nich możliwość osobistego kontaktu z cesarzem, lub najważniejszymi osobami w państwie musiała wydawać się bardzo atrakcyjna. W tej sytuacji, nie dziwi fakt, że uznano, iż liczba ta nie sprzyja zachowaniu „secretum” i mogło to być przesłanką stworzenia nazwy urzędu, która miała wyrazić prawo dostępu do tajemnic konsystorza (dopuszczenie *ad secretum*). W procesie greycyzacji skorygowano zapis łącząc literę α' ze słowem $\sigma\eta\kappa\rho\acute{\eta}\tau\iota\varsigma$ i stąd uwaga Lydosa, że ludzie nie wykształceni nie rozumieją, że literę delta należy usunąć²⁷⁸.

²⁷⁷ $\alpha' \sigma\eta\kappa\rho\acute{\eta}\tau\iota\varsigma$ τοὺς ἐπὶ τῶν $\sigma\eta\kappa\rho\acute{\eta}\tau\omega\upsilon\upsilon$ (οὐδὲ γὰρ $\alpha'\delta\sigma\eta\kappa\rho\acute{\eta}\tau\iota\varsigma$ κατὰ τοὺς ἰδιώτας, ἐξ ἀγνοίας μετὰ τοῦ δέλτα στοιχείου τῆς προθέσεως ἐπιβαλλομένης): Lydos, *De Magistratibus*, s. 162,15-17.

²⁷⁸ Greycyzacja łacińskich terminów w administracji była procesem powszechnym i zazwyczaj wiązała się ze zmianami językowymi, których celem było dostosowanie terminu łacińskiego do fonetyki języka greckiego. Przykładem mogą być takie słowa jak: *ab actis* ($\alpha'\beta\acute{\alpha}\kappa\tau\eta\varsigma$, $\alpha'\beta\acute{\alpha}\kappa\tau\iota\varsigma$), *accessio* ($\alpha'\kappa\epsilon\sigma\acute{\iota}\omega\upsilon$,

Potwierdzenie takiego rozwoju językowego nazwy tego urzędu przynoszą źródła narracyjne. Ich autorzy aż do X wieku widzieli konieczność wyjaśniania, w jaki sposób określa się w języku łacińskim urzędników, którzy byli cesarskimi sekretarzami²⁷⁹. Ilustrują to następujące fragmenty tekstów:

1. ἀσηκρήτις καλοῦσι τὸ ἀξίωμα τοῦτο Ῥωμαῖοι· σήκρητα γὰρ καλεῖν τὰ ἀπόρρητα νενομίκασιν: Procopius, *De bello Persico*, I, s. 180,6-9.
2. Οὕς, εἴ τις τῇ Λατίνων χρήσοιτο φωνῇ, ἀσηκρήτις τε προσαγορεύσειεν: R. Blockley, *The History of Menander the Guardsman*, Liverpool 1985, s. 208,36-37.
3. μήπω τοῦ μεγάλου Ταρασίου τῷ ἱερατικῷ θρόνῳ, ἐν τῷ δὲ τῷ τὴν μυστικὴν ἐπιτελοῦντι βασιλικὴν χρεῖαν κατειλεγμένου, ὅπερ ἀσηκρήτης τῇ Ἰταλῶν διαλέκτῳ προσαγορεύεται [...]: Vita Georgii Amastri (BHG 668), ed. V. Vasilevskij, *Russko-vizantijskie issledovanija*, 2, St. Petersburg 1893, s. 1-73, repr. *Trudy Imperatorskago S.-Peterburgskago Botaniceskago Sada. Acta Horti Petropolitani*, St. Petersburg, 3 (31), 1915, s. 30-31, cap. XVIII.
4. βασιλέα Ἀρτέμιον Φιλιππικοῦ γραμματέα τυγχάνοντα, οὕς τῇ Ἰταλῶν φωνῇ καλοῦσιν ἀσηκρήτις, ἐπονομάσαντες αὐτὸν Ἀναστάσιον: C. Mango, *Nikephoros patriarch of Constantinople short history*, Warshington D. C. 1990, s. 116,18-20.
5. καὶ γὰρ τῶν βασιλικῶν ὑπογραφεὺς ἐτύγχανον ὦν, ἀσηκρήτις δὲ τούτους καλεῖν δῖωθυίας τῆς Λατινίδος γλώττης ἴσμεν ἐκφώνημα.: *Nicephori Epistula ad Leonem III Papam*, PG 100, coll. 169-200, col. 173B, linie 23-25.

ἀκκεσσίων, ἀξεσίων) czy też *a commentariis* (ἀκομεντανήσιος), por. J. Diethart, *Lexikographische Beobachtungen zum „in-deklinablen“ ἀσηκρήτις in byzantinischer Zeit*, JÖB, 57 (2007), s. 17-23, szczególnie przyp. 1. Na temat łacińskiego słowa *a secretis* w języku greckim – zob. V. Binder, *Sprachkontakt und Diglossie: Lateinische Wörter im Griechischen als Quellen für die lateinische Sprachgeschichte und das Vulgärlatein*, Hamburg 2000, s. 87-89 oraz s. 97-98, gdzie omówiono zmiany, jakie zachodziły w greyzacji łacińskiego *a secretis*. Autorka wskazuje, że już w źródłach papirusowych pojawia się w III w. po Chrystusie jeden przypadek użycia formy językowej: *ασυγκριτου*.

²⁷⁹ Por. rozważania Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 97-99.

6. ἡρέθη γὰρ ὑπογραφεὺς τοῖς τῶν κρατούντων μυστηρίοις ὑπηρετούμενος, οὕτω γὰρ παρὰ τῇ Αὐσονίδι διαλέκτῳ τὸ Ἀσηκρήτης ὄνομα, ὃ ἐπὶ τῶν μυστηρίων μεθερμγενέεσθαι βούλεται.: Βίος τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς Νικεφόρου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως καὶ νέας Ῥώμης, ed. C. de Boor, [w:] *Nicephori Archiepiscopi Constantinopolitani Opuscula Historica*, Leipzig 1880, s. 139-217, s. 144,7-10.

Ustalenie zmian językowych, które doprowadziły do zaniku litery Δ w słowie ἀσηκρήτις jest kluczowe dla datacji. Charakterystyczne jest, że forma ἀδσηκρήτις w źródłach narracyjnych występuje do połowy VI wieku (pojedyncze przypadki z VIII i IX wieku zostaną omówione w dalszych rozdziałach, gdyż nie wnoszą nic to prowadzonych w tym miejscu rozważań). Pozwala to poczynić założenia, dotyczące datacji pieczęci, na których pojawia się forma ἀδσηκρήτις. Założyć trzeba, że osoby służące jako ἀσηκρήτις były dobrze wykształcone. Przyjąć zatem należy, że zawsze kiedy pojawia się forma ἀδσηκρήτις mamy do czynienia z błędami napieczętnymi (popularnymi w Cesarstwie bizantyjskim, jeśli weźmie się pod uwagę, że pieczęć miała średnio około 20 mm średnicy, a umieszczano na niej nierzadko kilkanaście liter oraz elementy dodatkowe takie jak np. popiersie Maryi). Pamiętać należy, że sekretarze nie wykonywali buleuterionów osobiście – byli za to odpowiedzialni wyspecjalizowani rzemieślnicy²⁸⁰. Wydaje się zatem, że zasadne jest przypuszczenie, iż pieczęcie, na których pojawia się forma ἀδσηκρήτις, nie mogą być młodsze niż druga połowa VI wieku. Tezę tę potwierdzają w sposób pośredni także źródła sigillograficzne. W inskrypcjach napieczętnych spotyka się bowiem następującą sytuację. Imię urzędnika tłoczono w języku greckim, zaś tytuł albo po łacinie, albo też w sposób mieszany, tj. używając liter greckich oraz łacińskich²⁸¹. Co charakterystyczne z innymi tytułami niż *a secretis* nie było problemu – zawsze tłoczone były w alfabecie greckim. Wskazuje to jednoznacznie, że osoby wykonujące inskrypcje, miały duży problem z wypracowaniem jednolitego sposobu zapisu

²⁸⁰ Na temat procesu tworzenia pieczęci zob. N. Oikonomides, *The Usual Lead Seals*, DOP, 37 (1983), s. 147-148.

²⁸¹ Zob. niżej uwagi o grecko-łacińskich inskrypcjach napieczętnych.

nowego w języku greckim urzędu. Co ważne problemy te pojawiają się wyłącznie w VI wieku.

Traktat Lydosa pozwala poczynić także pewne spostrzeżenia w kwestii datacji powstania tego urzędu. Autor niejako „przy okazji” wyjaśnia, kiedy urząd ten powstał. Czyni to przy omawianiu, kim byli *deputati*. Stwierdza, że była to wydzielona grupa cesarskich sekretarzy, a jej członkowie byli wybierani z uwagi na posiadane doświadczenie. Następnie autor twierdzi, że „dopiero niedawno utworzeni *a secretis* nie istnieli jeszcze w tym czasie (kiedy stworzono wydzieloną grupę cesarskich sekretarzy nazywanych *deputati* – D. D.)”, następnie jak wyjaśnia, że urząd ten został dopiero niedawno (w stosunku do jego czasów) utworzony²⁸².

Urząd ten rozkwitł w pełni za czasów panowania cesarza Justyniana Wielkiego. Z okresu rządów tego władcy znamy co najmniej ośmiu tego typu sekretarzy²⁸³. Prawdopodobnie były to osoby bardzo blisko współpracujące z władcą i otrzymywały funkcje lub urzędy, jakie wymagały szczególnego zaufania. Przykładem może być Tomasz, który oprócz tego, że był sekretarzem, to pełnił także funkcję cesarskiego lekarza (*ἰατρός τοῦ βασιλέως*)²⁸⁴.

Liczba ἀσηκρήτις musiała spowodować wewnętrzną rywalizację oraz konieczność rozbudowy struktury urzędu. Konsekwencją było powstanie urzędu o nazwie πρωτοασηκρήτις. Wydaje się, że za panowania cesarza Justyniana zaszła jeszcze jedna niezwykle istotna zmiana w organizacji kancelarii cesarskiej, związana z ukształtowaniem się funkcji zwierzchnika cesarskich sekretarzy. Była to rewolucja wewnątrz kancelarii, a polegała na tym, że kompetencje, które dotychczas przypadały *primicierius notariorum*, zostały przeniesione na nowo powstały urząd πρωτοασηκρήτις. Dowodzi tego wspomniany fragment dzieła Flawiusza Corippusa, w którym wymienia on prawdopodobnie właśnie tego urzędnika między

²⁸² οὕτω γὰρ ἦν τὸ τῶν ἄρτι παραφύεντων ἀσηκρήτις ὄνομα, μετρίων σφόδα τῶν χρηματικῶν ζητήσεων οὐσῶν, τῶν μὲν ἔμπροσθεν βασιλέων ἐπὶ τοὺς νόμοις λέμους ὀρμώντων, καὶ τῶν τὰς ἐπαρχίας ἰθυνόντων τοῦς νόμοις ἀλλ' οὐ ταῖς κλοπαῖς προσαγρυπνούντων. Lydos, *De Magistratibus*, s. 146,23-27. O kompetencjach ἀσηκρήτις zob. kolejny rozdział.

²⁸³ Pr. nr. 3-14.

²⁸⁴ *Chronicon Paschale*, s. 625,3; Pr. nr 3.

najważniejszymi oficjelami. Zostaje on wymieniony obok: *kwestora* Anastazjusza, *prefekta praetorio Africae* Tomasza, *comesa sacrarum largitionum* Magnusa i *magistra officiorum* Teodora²⁸⁵. Retor nie wymienił w swoim tekście urzędu *primicerius notariorum*. Założyć można, idąc za E. Steinem, iż powodem tego jest fakt, że urząd ten został zastąpiony przez „posiadającego sekrety świętego pałacu“ Demetriusza. Użyta forma *secreta sacre tractans Demetrius aulae* odpowiada zastosowanemu przez Jana Lydosa (który zmarł za panowania cesarza Justyna II i którego traktat Flawiusza dotyczy) terminowi *ἀσκηρήτις τῆς αὐλῆς*. Powstaje zatem pytanie, czy rację ma E. Stein wskazując, że cytowany fragment Corippusa, odnosi się do *prot-a-secretis* (taką formę zapisu preferuje austriacki badacz), który zastąpić miał *primicerius notariorum*²⁸⁶. Przede wszystkim zwrócić uwagę trzeba na fakt, że traktat Flawiusza powstał najpewniej około roku 566²⁸⁷. Dzieło Jana Lydosa nie jest dużo starsze, gdyż spisane zostało najprawdopodobniej między 548 a 552 rokiem²⁸⁸. Powstaje zatem pytanie, czy można na tej podstawie uściślić datę zastąpienia *primicerius notariorum* przez zwierzchnika cesarskiej kancelarii. Jan Lydos nie wspomina w swoim dziele o urzędzie *primicerius notariorum*. Nie uwzględnia jednak także *πρωτοασκηρήτις*. Moim zdaniem nie ulega wątpliwości, że gdyby w okresie kiedy Lydos pisał swoje dzieło, ten termin funkcjonował, to nie uszłoby to uwadze autora. Zajmował się on bowiem administracją bardzo szczegółowo – zarówno jej historią jak i stanem obecnym. Urzędowi *ἀσκηρήτις*

²⁸⁵ Por. Stein, *Prätorianerpräfektur*, s. 49-50.

²⁸⁶ W komentarzu do angielskiego wydania A. Cameron autorka uznała (s. 128), że Demetriusz pełnił funkcję *ἀσκηρήτις*. Autorka nie cytuje pracy E. Steina. W hiszpańskim wydaniu traktatu, Demetriusz także jest opisany jako *ἀσκηρήτις* (J. Ramírez de Verger, *El Panegirico de Justino II de Flavio Cresconio Coripo: introducción, edición crítica y traducción*, Sevilla 1980, s. 81). Por. też francuską edycję, która pozwala przyjąć, że Demetriusz mógł pełnić funkcję *πρωτοασκηρήτις* (S. Antès, Corippe, *Éloge de l'Empereur Justin II*, texte établi et traduit, Paris, 2003, s. 17).

²⁸⁷ Stache, *Corippus*, s. 25.

²⁸⁸ Lydos, *De Magistratibus*, s. 35-37. Starsza literatura datuje np. na rok 551, por. Boak-Dunlap, *Two Studies*, s. 24, przyp. 1. Nie brakuje jednak uczonych, którzy datę powstania dzieła przesuwają na późniejszy okres: Np. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, s. 328 datuje dzieło Jana Lydosa na 559 rok. E. Stein z kolei uznał, że dzieło Lydosa powstało nieco wcześniej, bo w połowie lat 50. VI wieku: Stein, *Prätorianerpräfektur*, s. 51, przyp. 2; Stein, *Bas Empire*, t. II, s. 839-840.

poświęca stosunkowo dużo miejsca, jak też wskazano wspomina o historii tegoż urzędu. Dodatkową przesłanką wskazującą, że urząd *πρωτοσηκρήτις* pojawił się w okresie między powstaniem traktatu Jana Lydosa a panegirykiem Flawiusza Corippusa, może być fakt, że w okresie powstania panegiryku, urzędnicy określani mianem *ἀσηκρήτις* posiadali już kompetencje sądownicze niespotykane wcześniej²⁸⁹. Wydaje się zatem, że przyjąć można tezę mówiącą, iż *primicerius notariorum* został zastąpiony przez *πρωτοσηκρήτις* w latach 50. VI wieku.

²⁸⁹ Pr. Zenodoros, nr 6; Fl]avius [Aleks]ander, nr 8. O kompetencjach *ἀσηκρήτις* zob. następny rozdział.

Rozdział II

Od czasów Justyniana Wielkiego do połowy IX wieku

W poprzednim rozdziale przedstawiono rozwój interesujących mnie urzędów do czasów panowania cesarza Justyniana Wielkiego. Fakt przyjęcia przeze mnie zasady analizy zebranego materiału przez pryzmat rozwoju urzędów cesarskich sekretarzy warunkuje ramy chronologiczne poniższego rozdziału. W połowie IX wieku urząd cesarskiego sekretarza zaczyna być coraz częściej łączony z innymi urzędami i godnościami, co w konsekwencji doprowadziło do rozszerzenia kompetencji cesarskich ἀσηκρητῆς i nadania im prerogatyw sądowniczych. Co nie mniej istotne, w połowie IX wieku ostatecznie ukształtowało się *officium* zwierzchnika cesarskich sekretarzy oraz zaniknęły problemy językowo-terminologiczne związane z nazwą urzędu. Ostatecznie, w połowie IX stulecia po Chrystusie pojawiły się także dwa nowe urzędy: *μυστικός* oraz *ἐπὶ τοῦ κανικλείου* – które przejęły część kompetencji cesarskich sekretarzy.

II.1 Rozwój cesarskiej kancelarii

Zmiany zachodzące wewnątrz cesarskiej kancelarii w okresie od panowania Justyniana Wielkiego do połowy X wieku są procesami niezwykle trudnymi do zrekonstruowania²⁹⁰. W pierwszym rozdziale zarysowano podział cesarskiej

²⁹⁰ Dölger-Karayannopoulos, *Urkundenlehre*, s. 61. Autorzy uznali, że: „Da aber Quellennachrichten fehlen, können wir die einzelnen Etappen dieser Änderungen nicht verfolgen, sondern nur das Ende der Entwicklung herausstellen”. Wydaje się, że jest to stanowisko nazbyt kategoryczne i zamykające pole do dyskusji. Podobne zdanie wyraził Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 53.

kancelarii na trzy główne elementy. Ich ewolucja jest podstawą rozwoju kancelarii jako takiej.

Urząd *Quaestor sacri palatii* zaczyna w VI wieku dominować nad urzędem *magistri scriniorum*. O ile w pierwszych dekadach po śmierci Justyniana rozszerzanie wpływów kwestora prawdopodobnie nie było szczególnie wyraźne, to od końca VI wieku postępuje coraz bardziej. Za czasów cesarza Herakliusza kwestor działa w służbie dyplomatycznej uczestnicząc w poselstwie do chagana Awarów²⁹¹. Spotyka się kwestorów na soborach²⁹² gdzie trzymali pieczę nad niektórymi cesarskimi dokumentami²⁹³. Zaczął kwestor odgrywać też coraz większą rolę w aparacie sądowym²⁹⁴. Kolejne zmiany w kompetencjach tego urzędnika przyniosło panowanie cesarza Leona III Izauryjczyka (717–740), kiedy została przeprowadzona głęboka reforma administracyjna polegająca na diametralnym ograniczeniu roli urzędu *magister officiorum*²⁹⁵. Jego zostały rozdzielone między *λογοθέτης τοῦ δρομοῦ*, *δομεστικός τῶν σχολῶν*, *ἐπὶ τῶν δεήσεων*, *ἐπὶ τῆς καταστάσεως* oraz kwestora²⁹⁶. Panowanie tego cesarza przyniosło także rewizję dotychczasowego stanu prawnego mającą na celu dostosowanie ogromnej spuścizny Justynianowego ustawodawstwa do zmieniającej się rzeczywistości. W wydanym prawdopodobnie w

²⁹¹ Nicephorus, *Breviarium Historiae*, s. 50,5; Por. Guiland, *Quaestor*, s. 93; Π. Α. Γιαννόπουλος, *Ἡ αὐτοκρατορική αὐλὴ τοῦ βυζαντίνου κατὰ τὸν Ζ' αἰῶνα*, EBBΣ (1969-1970), s. 115; Γκουτζιουκώστας, *Kwestor*, s. 119.

²⁹² *Ἰωάννου τοῦ ἐνδοξοτάτου ἀπὸ ὑπάτων πατρικίου καὶ κοιαίστωρος*: Mansi XI, kol. 209; Π. Α. Γιαννόπουλος, *op. cit.*, s. 111; Γκουτζιουκώστας, *Kwestor*, s. 120

²⁹³ *οἱ προσκομισθέντες χάρται καὶ κωδίκια παρὰ Ἰωάννου τοῦ ἐνδοξοτάτου πατρικίου καὶ κοιαίστωρος*: Mansi, XI, kol. 524; Π. Α. Γιαννόπουλος, *op. cit.*, s., s. 111; Γκουτζιουκώστας, *Kwestor*, s. 120.

²⁹⁴ Γκουτζιουκώστας, *Kwestor*, s. 120

²⁹⁵ Bury, *Imp. Adm. Sys.*, s. 75–76; R. Guiland, *Quaestor*, s. 81.

²⁹⁶ Boak-Dunlap, *Two Studies*, s. 50.

roku 726 zbiorze praw określanych mianem *Eklogi*²⁹⁷ kwestor jest wzmiankowany dwukrotnie²⁹⁸.

Na podstawie aktów prawnych z IX wieku można spróbować zarysować kompetencje tego urzędnika. Z dużą dozą prawdopodobieństwa założyć można, że większość z opisanych w IX wieku obowiązków kwestor posiadał także we wcześniejszych dziesięcioleciach²⁹⁹. Z całą pewnością kwestor na początku IX wieku nadal był ważną postacią na dworze³⁰⁰. W prawodawstwie cesarza Leona VI nazywanego Filozofem (886–912) jeden z podrozdziałów – monumentalnego dla rozwoju prawa rzymskiego dzieła znanego pod nazwą *Bazylik*³⁰¹ – poświęcono kwestorowi³⁰². Dzięki temu odtworzyć możemy jak ewoluowały kompetencje tegoż urzędnika. Przede wszystkim nastąpiło ujednolicenie urzędu kwestora, tzn. omówione w poprzednim rozdziale rozróżnienie kilku urzędów określanych tym terminem zaniknęło³⁰³. Kwestor reprezentował cesarza w senacie³⁰⁴. Podkreślono, że urząd ten

²⁹⁷ L. Burgmann, *Ecloga, das Gesetzbuch Leons III und Konstantinos V*, Frankfurt am Main 1983.

²⁹⁸ *Ecloga*, s. 162,41 i s. 166,103–104. *Ekloga* tylko wzmiankuje kwestora, nie zajmuje się zaś jego kompetencjami.

²⁹⁹ Szerzej o kompetencjach kwestora w świetle aktów prawnych z IX wieku zob. kolejny rozdział. W tym miejscu wskazano jedynie te prerogatywy, które z całą pewnością posiadał przed objęciem władzy przez dynastię macedońską.

³⁰⁰ Przykładem jest kwestor Theoktyst odegrał istotną rolę w spisku z roku 802 przeciwko władzy Ireny: Por. Theophanes, *Chronographia*, s. 476,11; por. R. Guiland, *Quaestor*, s. 94; W. Treadgold, *Byzantine Revival*, s. 119; Γκουτζιουκώστας, *Kwestor*, s. 122.

³⁰¹ H. J. Scheltema, *Basilicorum Libri LX*, Series A: Textus, Series B: Scholia; 17 tomów, Groningen 1953–1988; *Ecloga Basilicorum*, ed. L. Burgmann, [Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte, 15], Frankfurt am Main 1988.

³⁰² *Περὶ τάξεως κοιαίστωρος καὶ τῶν βοηθῶν αὐτοῦ καὶ τῶν ἀντιγραφέων*. *Ecloga Basilicorum*, s. 232,12–13 = *Basilicorum Libri XL*, t. I, s. 175.

³⁰³ Wydaje się, że tak należy interpretować pierwsze zdanie tego podrozdziału: *Ἀνδιάφορον, εἴτε ἔξ ἰδιωτῶν, εἴτε ἀπὸ πατρικίων κοιαίστωρες γίνονται*. *Basilicorum Libri XL*, s. 175. Por. G. Wesener, *quaestor*, [w:] RE, t. 24, kol. 823, s. v; Zachariä, *Geschichte*, s. 367–368; Bury, *Imp. Adm. Sys.*, s. 74.

³⁰⁴ [...] *ἀναγινώσκουσι δὲ τῷ βασιλεῖ βίβλους καὶ βουλευόνται ἐν τῇ συγκλήτῳ καὶ τὰς βασιλικὰς ἀναγινώσκουσι κελεύσεις*. *Basilicorum Libri LX*, s. 175. Mimo zmniejszenia się roli tego

objąć można było drogą nominacji cesarskiej³⁰⁵. *Bazyliki* potwierdzały oraz częściowo przywracały kwestorowi obowiązki zajmowania się *laterculum minus* oraz innymi pomniejszych listami urzędników³⁰⁶. Ponadto odgrywał on istotną rolę – tak jak w ustawodawstwie cesarza Justyniana – w procesie legislacyjnym³⁰⁷. Miał szerokie uprawnienia sędownicze³⁰⁸. Był nadal jednym z ciał odwoławczych w procesach karnych i zasiadał w cesarskim sądzie³⁰⁹. Jego zadaniem był nadzór nad przybyszami, do Konstantynopola³¹⁰. Miał uprawnienia sędownicze nie tylko w stolicy, ale także w prowincjach³¹¹. Jego obowiązkiem było dbanie o to, aby ludność nie odpływała z prowincji do Konstantynopola oraz miał prerogatywy pozwalające

ciała, to w przypadku małoletności władcy lub wystąpienia silnej opozycji, przywilej ten mógł być bardzo istotny.

³⁰⁵ Οἱ ἀπὸ κοιαιστῶρων καὶ μαγίστων καὶ κομήτων τῶν θησαυρῶν καὶ τῆς ἰδικῆς περιουσίας εὐφημείσθωσαν. *Basilicorum Libri LX*, s. 176, II.

³⁰⁶ Πᾶσα τοῦ μικροῦ λατερκοίλου ἡ φροντὶς τῷ κοιαίστωρι ἀνηκέτω, καὶ κατὰ δοκιμασίαν αὐτοῦ ἐκ τοῦ σκρινίου τῆς μεμόρας πᾶσαι κατὰ τὸ παλαιὸν ἔθος αἱ τοῦ μικροῦ οἴκευακοῦ ἀξίαι προσφερέσθωσαν, τῷ κοιαίστωρι τοῦ στρατηλάτου ταύτας ἐν τῷ μεταξὺ κατὰ μικρὸν ἀφελόμενον. *Basilicorum Libri LX*, t. I, s. 176, III.

³⁰⁷ *Basilicorum Libri LX*, t. I, s. 299, VII, gdzie powtórzenie NJ 53, cap. 2.

³⁰⁸ Διδόαμεν δὲ τῷ τὴν ἀρχὴν ἔχοντι παρρησίαν, καὶ ἄρχουσιν ἐνοχλεῖν καὶ εἰς ἡμᾶς ἀναφέρειν καὶ οἰκοθεν πράττειν τὰ προσήκοντα· ἵνα μήτε ἀσθένειαν, μήτε ἄλλο τι παντελῶς, αἰτιώμενος τῆς ἡμετέρας ἐπ’ αὐτῷ [κρίσεως ἐλάττων φανείη. *Basilicorum Libri LX*, t. I, s. 178, XIII = *Ecloga Basilicorum*, s. 232, 19–22.

³⁰⁹ *Basilicorum Libri LX*, t. I, s. 438–439, CXXII i s. 440 CXXV gdzie powtórzono zapis Kodeksu Justyniańskiego, oraz *Basilicorum Libri LX*, t. I, s. 452, gdzie powtórzono zapisy NJ 126. Wskazywane fregmenty CJ i NJ omówione w pierwszym rozdziale (przyp. 24).

³¹⁰ Jak nakazał cesarz Leon VI: *Zarządzamy, iż ten, który urząd kwestora pełni, mając baczenie na Boga, nasz majestat i prawo, ma wypytywać tych, którzy w tym wielkim mieście zamieszkują z jakiej prowincji pochodzą, tak mężczyzn jak i kobiety [...] i dociekliwie badać, kim są, oraz skąd i z jakiego powodu przybyli. Basilicorum Libri LX*, t. I, s. 176, V.

³¹¹ ἄδειαν δε ὁμοίως αἰτῶ διδóαμεν, δημοσίαις ἐπιστολαῖς χρῆσθαι πρὸς τοὺς τῶν ἐπαρχιῶν ἡγουμένους, ὥς τε τοὺς ἐκπεμπομένους παρ’ αὐτοῦ παραπέμπειν εἰς τὰς αὐτῶν χώρας, ἀπραγμόνως ἐκεῖση διαζώντας καὶ, εἴ τινος δέονται βοηθείας νομίμου, ταύτην ληφομένους: *Basilicorum Libri LX*, t. I, s. 178–179, XIII.

mu kierować nowo przybyłych, aby ci wrócili na terytoria prowincji³¹². Wyposażono go w kompetencje sądownicze, na mocy których rozstrzygał spory między właścicielami gruntów, a chłopami na nich pracującymi. Co więcej, jego obowiązkiem było dbanie, aby ci drudzy nie przybywali licznie do stolicy pod pretekstem procesowania się z właścicielami gruntów, zaniedbując pracę na roli³¹³. Ustawodawca nie odebrał chłopom (i innym grupom społecznym) mieszkającym w prowincjach możliwości dochodzenia swoich spraw w sądzie w Konstantynopolu³¹⁴, przede wszystkim jednak nakładał na kwestora obowiązek dbania o to, aby ziemia uprawna nie była zaniedbywana³¹⁵. Kwestor miał też prawo kierować przybyłych do stolicy mieszkańców prowincji – którzy nie mogą znaleźć pracy, lub którzy parają się żebractwem – do prac w mieście lub na prowincji. Osoby, które nie chciały się do tego zastosować, mógł skazywać na wygnanie³¹⁶. Zajmował się sądzeniem spraw, w których przedmiotem postępowania są przestępstwa polegające na fałszowaniu

³¹² *κάκείνου πάλιστα προνεῖν, ὥστε μὴ περὶ τῶν αὐτῶν δις ἐνοχλεῖσθαι, τῷ πολλάκις τοὺς ἐνταῦθα μάτην ἐμφωλεύοντας, εἴτα ἀποπεμφθέντας παρ' αὐτοῦ πάλιν ἐπανιέναι καὶ εὐθὺς ὑποστρέφοντας δευτέρων αὐτῶν πραγμάτων παρέχειν ἀφορμὴν. εἰ γὰρ πάλιν ἐπὶ τῆς εὐδαιμονος ταύτης λάβοι πόλεως ἐμφωλεύοντας μάτην τοὺς ἀπαλλαγέντας καὶ ἐπὶ τὴν ἰδικὴν χώραν ἀποπεμφθέντας, τούτοις καὶ σωφρονισμὸν ἐπιθήσει πρέποντα καὶ σφοδρότερον αὐθις ἐκπέμψει. οὕτως ἡμῖν τὰ τῶν ἔξω πόλεων οἰκισθήσεται. εἰ δὲ καὶ τινες συνίδοι τῆς αὐτοῦ τάξεως ἐν τοῖς πέραν ὀρητηρίοις ἰδρῦσαι, οἵπερ καὶ τοῖς ἔξωθεν ἀφικνουμένοις ἐντεῦθεν πεμπομένοις δεχόμενοι εἰς τὰς ἐπαρχίας ἐκπέμψουσι· καὶ τοῦτο παράξει, τὸ συμφέρον τῷ πολιτεύματι διὰ πάντων θηρεύσας: *Basilicorum Libri LX*, t. I, s. 179, XIII.*

³¹³ *Basilicorum Libri LX*, t. I, s. 176, VI.

³¹⁴ *καὶ εἰ μὲν γεωργοί, σκοπεῖν τοὺς, οἷς τῶν ἡμετέρων ἀρχόντων αἱ κατ' αὐτοῖς προσήκουσιν ὑποθέσεις, καὶ τούτοις ἐπικεῖσθαι, συντόμως τε αὐτοὺς ἀπαλάττειν τῶν δυσκόλων, δι' ἅπερ ἂν ἐνταυθοῖ παραγεγόνασι, καὶ ὅτι τάχιστα τούτους, ὅθεν ἤκουσιν, ἐκπέμπειν, τῶν προσηκόντων ἀπολαύσαντας: *Basilicorum Libri LX*, t. I, s. 176, V.*

³¹⁵ *Basilicorum Libri LX*, t. I, s. 176–177, VII i VIII.

³¹⁶ *Basilicorum Libri LX*, t. I, s. 177, IX.

(πλαστογραφία) dokumentów³¹⁷. Wydaje się, że była to nowa prerogatywa, jaką otrzymał w połowie IX wieku³¹⁸. Miał także pieczę nad majątkami nieletnich³¹⁹. Dużą wagę przykładał ustawodawca do tego, aby osoba będąca kwestorem miała nieposzlakowaną opinię i była niepodatna na łapówki³²⁰. Odgrywał istotną rolę w ceremoniale dworskim³²¹. Ponadto przed kwestorem uwierzytelniano testamenty przy pomocy pieczęci i przy nim je otwierano³²². Zajmował się spadkami³²³ i dbał o poprawne wykonywanie woli zapisanej w testamencie³²⁴. Sąd urzędu kwestora jest określany jako *προκαθήμενος δικαστηρίου*³²⁵ lub *κοιαιστώριον σέκρετον*³²⁶.

³¹⁷ *Πρὸς τούτοις δὲ καὶ ὅσα μέμψιν λαμβάνει παραποιήσεως ἥτι τῆς καλουμένης πλαστογραφίας ἐν οἰωδήποτε πράγματι, ταῦτα ἀναζητεῖν καὶ τοὺς ἐπὶ τούτοις προσαγγελλομένους συνέχειν καὶ μετὰ γραφὴν καὶ ἐλέγχους τιμωρεῖσθαι τούτους: Basilicorum Libri XL, t. I, s. 178, XI = Ecloga Basilicorum, s. 232,14–17.*

³¹⁸ Wskazuje na to wymowa dokumentu, w którym czytamy: *Powinien następnie prowadzić dochodzenie także w tych sprawach, które dotyczą sporu o fałszerstwo albo, jak [je inaczej – D. D.] nazywają, plastografię w każdej dziedzinie, zaś tych [tj. sprawców – D. D.], których określa się tym terminem, powinien rozpoznać i – po sporządzeniu zapisu oraz [przeprowadzeniu – D. D.] dowodzenia ukarać: dajemy mu bowiem władzę takiego rozpoznania: Basilicorum Libri LX, s. 178, XI (tekst grecki w poprzednim przypisie). Nie było to zatem prawo, ani potwierdzone ani przywrócone z dawniejszych czasów. Co więcej przewidziano, że jeśli kwestor będzie nierzetelnie wypełniał powierzone mu obowiązki, wówczas z własnego majątku wynagrodzi osobie pokrzywdzonej powstałą szkodę oraz popadnie w niełaskę.*

³¹⁹ *Πᾶσα τοῦ μικροῦ λατερκοῖλου ἡ φροντὶς τῶ κοιαίστωρι ἀνηκέτω, καὶ κατὰ δοκιμασίαν αὐτοῦ ἐκ τοῦ σκρινίου τῆς μεμόρας πᾶσαι κατὰ τὸ παλαιὸν ἔθος αἱ τοῦ μικροῦ οἰκειακοῦ ἀξίαι προσφερέσθωσαν, τῶ κοιαίστωρι τοῦ στρατηλάτου ταύτας ἐν τῶ μεταξὺ κατὰ μικρὸν ἀφελόμενον: Basilicorum Libri XL, t. I, s.173 III. Por. także: Πείρα XVI 5 oraz XVII 11.*

³²⁰ *Basilicorum Libri LX, s. 179, XIV.*

³²¹ Na temat ceremoniału dworskiego i udziale w nim członków kancelarii zob. kolejny rozdział.

³²² *Πείρα XIV 11 i LI 29.*

³²³ *Basilicorum Libri LX, t. I, s. 643.*

³²⁴ *Πείρα XVI 2, 13, 20 oraz LVIII 4.*

³²⁵ *ἀλλὰ μεγάλῳ καὶ ἔχοντι δικαιοδοσίαν καὶ κράτος, τῶ δρουγγαρίῳ, τῶ κοιαίστωρι καὶ τοῖς λοιποῖς τοῖς προκαθημένοις δικαστηρίου: Ecloga Basilicorum, s. 251,30-32; δικαστήριον τοῦ μαγίστρου κοιαστῶρος: Πείρα, XVI 20; Bury, *Imp. Adm. Sys.*, s. 74; por. Zachariä, *Geschichte*, s. 368.*

W IX wieku zajmuje on 34. miejsce w urzędniczej hierarchii³²⁷. Jego *officium* obejmowało wówczas (możliwe, że także i we wcześniejszym okresie) ἀντιγραφεῖς, σκρίβας, σκέπτωρ, λιβελλήσιος, πρωτοκαγκελλάριος i καγκελάριοι³²⁸. Oprócz omówionych niżej ἀντιγραφεῖς kompetencje innych członków jego *officium* przedstawiały się następująco.

Wzmiankowani w tekście Filoteusza oraz w Novelli Konstantyna VII Porfirogenety³²⁹ σκρίβας³³⁰ mieli obowiązek zajmowania się sprawami majątków osób małoletnich³³¹. Założyć można, że urząd ten wywodzi się od *magister census*, który w V wieku podlegał prefektowi miasta³³².

Pochodzenie urzędu σκέπτωρ jest bezdyskusyjne. Byli oni następcami *exceptores* służących w *sacra scrinia*³³³. *Scrinium* to było dość rozbudowane, a do jego zadań należało kopiowanie dokumentów oraz notowanie ze słuchu roboczych ich wersji³³⁴.

Trzecim typem urzędnika podległego kwestorowi był λιβελλήσιος, który w XI wieku uniezależnił się i także miał swoje *officium*³³⁵. Wywodzili się oni z *libellenses* służących w dawnym *scrinium libellorum*³³⁶.

³²⁶ αὗται γὰρ πρὸς τὸ κοιαιστωρικὸν γεγόμεναι σεκρέτον διαβαίνουσι καὶ πρὸς πάντας τοὺς ἐντεῦθεν ὠφελουμένους, καὶ ὁ περὶ τῆς ἀποκρυβῆς ὄρκος: *Basilicorum Libri LX*, t. I, s. 643-644.

³²⁷ Bury, *Imp. Adm. Sys.*, s. 137,10; por. Zachariä, *Geschichte*, s. 368.

³²⁸ Bury, *Imp. Adm. Sys.*, s. 140,10–13.

³²⁹ K. E. Zachariä von Lingenthal, *Jus Graeco romanum*, Pars III, *Novellae Constitutiones*, Lipsiae 1857, s. 259, Nov. VII = JGR I, s. 218-221.

³³⁰ Bury, *Imp. Adm. Sys.*, s. 76; Oikonomides, *Listes*, s. 322; S. Svoronos, *Recherches sur la tradition juridique à Byzance: La Synopsis major des basiliques et ses appendices*, Paris 1964, s. 94, nr 8; A. Kazhdan, *Skribas*, ODB, III, s. 1913.

³³¹ Stanowiła to Nowela VII Konstatyna Porfirogenety, JGR, t. I, s. 218-221, szczególnie s. 220, gdzie kwestia σκρίβας w kontekście majątków nieletnich.

³³² *Not. Dig. Occ.* IV, s. 114,8; Bury, *Imp. Adm. Sys.*, s. 76.

³³³ Bury, *Imp. Adm. Sys.*, s. 76.

³³⁴ Bury, *Imp. Adm. Sys.*, s. 76.

³³⁵ Szerzej o tym urzędzie zob. kolejny rozdział.

Szeregowymi sekretarzami byli *καγκελάριοι*, na czele których stał *πρωτοκαγκελλάριος*³³⁷.

Objęcie przez kwestora zwierzchnictwa nad *magistrii libellorum, epistolarum* oraz *epistolarum graecarum*, nastąpiło prawdopodobnie w pierwszej połowie VIII³³⁸, a na pewno w IX wieku³³⁹. Przyjmuje się, że ci urzędnicy (nazywani ogólnie *ἀντιγραφείς*) zostali „wchłonięci” przez odpowiednie *officia* podległe kwestorowi i byli całkowicie pozbawieni niezależności. Jeśli rzeczywiście tak było, to powstaje pytanie jak rozumieć należy fragment *Bazylik* odnoszący się do *magistrii scriniorum*, który zabrania wywierania nacisków na *ἀντιγραφείς* przewidując za takowe działania grzywnę 25 funtów złota³⁴⁰.

³³⁶ Bury, *Imp. Adm. Sys.*, s. 77. O jego funkcji w IX wieku (być może odnieść można je także do drugiej połowy VIII wieku) zob. Dölger, *Kodikellos*, 55-56 (=Dölger, *Diplomatik*, s. 63). Jednak N. Oikonomides określił poglądy F. Dölgera jako „nieprawdopodobne hipotezy na temat znaczenia urzędu”: Oikonomides, *Listes*, s. 322, przyp. 200. Dalsza dyskusja zob. kolejny rozdział niejszej pracy.

³³⁷ JGR, I, s. 219–220; Bury, *Imp. Adm. Syst.*, s. 77; O. Seek, *Cancellarius*, RE, III (1899), koll. 1456–1459; CSLB, II, s. 648–651; Oikonomides, *Listes*, s. 310; Zob. też H. Hunger, *Zehn unedierte byzantinische beamten-siegel*, JÖB 17 (1968) s. 180–181; A. Kazhdan, *Kankelarios*, ODB, II, s. 1101.

³³⁸ Przypuszczenie, że mogli zostać urzędnicy ci podporządkowani kwestorowi już w VIII wieku opiera się na fragmencie *Eklogi*. Czytamy w niej, że cesarz wystawił ten akt prawny po skonsultowaniu się *ἡμῶν πατρικίους τόν τε ἐνδοξότατον κυέστορα καὶ τοὺς ἐνδοξοτάτους ὑπάτους καὶ ἀντιγραφείς καὶ λοιπούς* [...]: *Ecloga*, s. 162,41–42; Bury, *Magistri scriniorum*, s. 25. J. B. Bury wiąże przesunięcie datacji opisanych reform z panowaniem cesarza Leona VI i przeprowadzonymi przez niego reformami polegającymi na likwidacji (lub znacznym ograniczeniu kompetencji) urzędu *magister officiorum*. Por. Bury, *Imp. Adm. Syst.*, s. 91; Dölger-Karayannopoulos, *Urkundenlehre*, s. 61.

³³⁹ Wskazuje na to bezpośrednio *Kletorologion* Filoteusza gdzie czytamy: *Τῷ δὲ κυάιστῳ ὑποτέτακται εἶδη ἀξιωματῶν ἕξ, οἷον· ἀντιγραφείς, σκρίβας, σκέπτωρ, λιβελλήσιος, πρωτοκαγκελλάριος, καγκελάριοι.*: Bury, *Imp. Adm. Sys.*, s. 140,10–13 (=Oikonomides, *Listes*, s. 115,5-11); *ὁ σπαθάριοι καὶ ἀντιγραφείς τοῦ κυάιστῳ*: Bury, *Imp. Adm. Sys.*, s. 152,13 (=Oikonomides, *Listes*, s. 153,13). Por. także: Oikonomides, *Listes*, s. 181,25.

³⁴⁰ *Τοῖς ἀντιγραφεῦσιν οὐδὲ ἐν βάρῳ ἐπιβάλλεται οὐδὲ μετὰ τὸ παύσασθαι τοῦ εἶναι ἀντιγραφέας, οὐδὲ εἰ ἑπαρχὸς πραιτωρίων ἐστὶν ὁ ἐπιβάλλων· εἰ δὲ γε εὐρεθείη, ν' λίτρας χρυσίου πρόστιμον τιμωρεῖται ἢ τάξις <τοῦ> τῶν πραιτωρίων ἐπάρχου.* *Basilicorum Libri* LX, t. I, s. 179, XV = *Ecloga Basilicorum*, s. 233,8–11. Wydaje się, że uznać należy, iż jest to inkorporacja z Kodeksu Justyniańskiego: CJ XII 9.1.

Inną drogą poszedł rozwój urzędu *magister memoriae*. Uniezależnił się on pod grecką nazwą ἐπὶ τῶν δεήσεων³⁴¹. Odpowiedzialni byli oni za obsługę osób zwracających się do kwestora w sprawach związanych z testamentami oraz mieli kompetencje sądownicze. Być może byli w sytuacjach nadzwyczajnych wysyłani przez cesarza ze specjalnymi misjami do prowincji³⁴². *Scrinium memoriae* było z godnie z zapisami w *Bazylikach* pod szczególną ochroną, a prawo ingerencji w prace tego *officium* miał wyłącznie cesarz³⁴³.

II.2 Ewolucja urzędu cesarskiego referendarza i jego zniknięcie z kancelarii

Ostatnim elementem składowym kancelarii cesarskiej byli, jak już wskazałem, „urzędnicy należący do kierowanej przez *primicerius notariorum*, *schola notariorum* a określani mianem [...] *referendarii*”³⁴⁴.

W poprzednim podrozdziale poświęconym referendarzom wykazano, że literatura przedmiotu jest w dużej mierze zgodna co do tego, iż w VI wieku urząd ten zniknął, a na jego miejsce pojawił się ἀσηκρητῖς. Rodolphe Guiland założył, że kompetencje w zakresie obsługi próśb i podań przejął od referendarza w VII wieku nowo powstały (i omówiony powyżej) urząd ἐπὶ τῶν δεήσεων³⁴⁵. Francuski uczony nie przedstawił żadnych argumentów, które mogłyby tezę taką potwierdzić. Jeśli przyjrzeć się pierwszym wzmiankom o urzędzie, który miał referendarza – w jego

³⁴¹ O urzędzie zob. Boak-Dunlap, *Two Studies*, s. 51; Brehier, *Institutions*, s. 167 oraz s. 226-227; Dorouzes, *Offikia*, s. 378-379; Guiland, *Ὁ ἐπὶ τῶν δεήσεων*, s. 97-118; Jones, *LRE*, s. 367-368 i 504-505. Dalsza literatura i omówienie urzędu w późniejszych wiekach zob. kolejny rozdział.

³⁴² Oikonomides, *Listes*, s. 322.

³⁴³ Δημεύεσθω μὲν ὁ τὰ ἀνήκοντα τοῖς στρατευομένοις ἐν τῷ σκρινίῳ τῆς μνήμης ὀφφίκια πράττειν καθ' οἷονδῆποτε τρόπον τολμῶν, βασιλικῆς δίχα κελεύσεως· ἡ δὲ τάξις, καθ' ἣν ταῦτα ἐπράχθη παρὰ τὸν τύπον τῆς διατάξεως, τριῶν χρυσοῦ λιτρῶν κατατιθέσθω ποινήν. *Basilicorum Libri LX*, t. I, s. 176, IV.

³⁴⁴ Por. wyżej.

³⁴⁵ Guiland, *Referendaire*, s. 93.

ocenie – zastąpić, to okazuje się, iż bardzo trudno wykazać, że zamiana, o której R. Guiland pisze, mogła mieć miejsce w VII wieku. Prawdopodobnie³⁴⁶ w swoim artykule R. Guiland oparł się na pracach V. Laurenta, a konkretnie na kolekcji pieczęci bizantyjskich z Watykanu, jakie ten uczony opracował³⁴⁷. Rzeczywiście, francuski sfragista wydał tam (datując ją na VII wiek) pieczęć urzędnika *ἐπὶ τῶν δεήσεων*³⁴⁸, ale – jak wskazał Werner Seibt – popełnił on błąd przy datacji, pieczęć ta bowiem pochodzi z VIII wieku. Niemiecki sfragista słusznie wskazuje, że nie znamy żadnej pieczęci tego urzędnika, którą datować możnaby na VII wiek³⁴⁹. Urząd ten pojawia się w źródłach sfragistycznych w wieku VIII³⁵⁰. Wobec braku przesłanek potwierdzających tezę R. Guiland’a uznać należy, że rację miał J. B. Bury, który (o ile mi wiadomo jako pierwszy) ustalił, iż *ἐπὶ τῶν δεήσεων* przejął kompetencje jakie miał wcześniej *magister memoriae* nie zaś – jak próbuje wykazać R. Guiland – referendarz³⁵¹.

Urząd referendarza istniał najprawdopodobniej do przełomu VIII i IX wieku. Rzeczywiście, od końca rządów cesarza Justyniana Wielkiego ograniczano liczbę referendarzy w kancelarii na rzecz *ἀσηκρητῆς*, obarczając tych pierwszych innymi, „niekancelaryjnymi” obowiązkami. Nie ulega jednak wątpliwości, że urząd referendarza nie zniknął przynajmniej do końca VIII wieku, z tego stulecia bowiem

³⁴⁶ W tekście francuskiego badacza nie ma odsyłaczy to potwierdzających, ale biorąc pod uwagę, że w czasie powstawania jego artykułu (1947 rok) nie wydano w żadnym innym katalogu czy też artykule pieczęci tego urzędnika, starszej niż IX wiek, musiał on oprzeć się na kolekcji z Watykanu (zob. niżej).

³⁴⁷ V. Laurent, *Les sceaux byzantins du Médailleur Vatican*, Città del Vaticano, 1962.

³⁴⁸ CBV, s. 262–263, nr 8. Datację V. Laurenta przyjął w swojej argumentacji N. Oikonomides (*Listes*, s. 322, przyp. 202), co nie pozostało bez wpływu na sądy wygłaszane przez greckiego uczonego.

³⁴⁹ DBBO, I, s. 204, przyp. 3.

³⁵⁰ BLS I.2, s. 1337, nr 2466 (pierwsza połowa VIII wieku); BLS I.3, s. 1634, nr 2864 (połowa VIII wieku).

³⁵¹ Bury, *Imp. Admin. Sys.*, s. 77–78; Oikonomides, *Listes*, s. 322; ODB I, s. 724. Zob. wyżej. R. Guiland, w opublikowanym w 1965 roku artykule [Byzantion 35 (1965), s. s. 97–118], zmienił swoje stanowisko i przyznał rację J. B. Burry’emu.

pochodzą najmłodsze znane – a bez wątpienia należące do nich – pieczęcie³⁵². Wykluczone jest, abyśmy mieli tutaj do czynienia z referendarzami podległymi patriarsze. Urzędnicy ci są bowiem w napieczętych inskrypcjach określani jako βασιλικὸς ῥεφερενδάριος, a to jednoznacznie wskazuje, że byli urzędnikami cesarskimi. Prawdopodobnie byli to urzędnicy przeznaczeni do wykonywania specjalnych, zleconych przez cesarza zadań³⁵³.

Co warte podkreślenia, referendarze pojawiają się w ustawodawstwie cesarza Leona VI. Do opracowanych za jego rządów *Bazylik* włączono fragmenty ustawodawstwa Justyniana, które dotyczyły referendarzy. Założyć można, że gdyby referendarze nie istnieli (choćby teoretycznie) w IX wieku nie zostaliby włączeni do wyselekcjonowanego, nowego zbioru prawnego³⁵⁴. Nie mniej istotne jest, że w *Bazylikach* znalazł się także komentarz do Justynianowych przepisów dotyczących referendarzy. Pierwszy rozdział siódmej księgi *Bazylik* został zatytułowany: *Περὶ δικαστῶν ἐμπράκτων, καὶ περὶ τοῦ μὴ τοὺς παρέδρους προκατάρξεις δικῶν ποιεῖν, μήτε ἀποφάσεις ἐκφέρειν*³⁵⁵. Siedemnasty podrozdział³⁵⁶ składa się z dwóch części. Pierwsza z nich jest przeredagowanym³⁵⁷ pierwszym rozdziałem

³⁵² Pr. Jan 23, BLS, I.1, s. 1145, nr 2051; Pr. Konstantyn 24, DBBO, I, s. 204–205, nr 84; Teoktistos nr 24,

³⁵³ Wskazuje na to fakt, że jeden z referendarzy z VIII wieku imieniem Jan (Pr. Jan 23) pełnił też funkcję διοικητῆς τῶν ἐπαρχικῶν, był zatem najprawdopodobniej urzędnikiem związanym z poborem podatków. Por. Bury, *Imp. Admin. Sys.*, s. 89, E. Stein, *Der Untergang der Prätorianerpräfektur; ἀνθύπατοι und πρωτονοτάριοι der Themen* [w:] *Ein Kapitel vom persischen und vom byzantinischen Staate*, [w:] *Opera minora selecta*, Amsterdam 1968, s. 56; Dölger, *Finanzverwaltung*, s. 70; A. Kahzdan, *Dioiketes*, ODB, I, s. 627–628.

³⁵⁴ Podstawą prawodawstwa Leona VI była rewizja (ἀνακάθαρσις τῶν παλαιῶν νόμων) prawa dokonana przez jego ojca Bazylego I (867–886).

³⁵⁵ *Basilicorum Libri LX*, t. I, s. 240.

³⁵⁶ *Basilicorum Libri LX*, t. I, s. 247.

³⁵⁷ Θεσπίζομεν, ὥστε δίκης ἔξεταζομένης, εἴτε ἐπὶ χρηματικαῖς, ἢ ἐγκληματικαῖς, ἢ ἑτέραις οἰαίσιον ἀναφυσόμεναις αἰτίαις παρὰ δικασταῖς, εἴτε ἐνταῦθα, εἴτε ἐν ἐπαρχίαις, μήτε πραγματικὸν τύπον μήτε ἐρέραν ἀντιγραφὴν, μήτε θείαν ἡμῶν τινα ἔγγραφον ἢ ἄγραφον κέλευσιν, ἢ κατὰθεσιν ἐν ταύτῃ τῇ βασιλίδι πόλει παρὰ τῶν περιβλέπτων ἡμῶν ῥεφερενδάριων, ἢ ἑτέρου τινὸς διατυποῦσαν αὐτοῖς, ὅπως δεοὶ τὴν ἀρχθεῖσαν ἐξετάζειν ἢ κρίνειν ὑπόθεσιν, καταφανῇ γίνεσθαι τοῖς δικαζουσιν ἢ καταφανῇ γινομένην κρατεῖν, ἀλλὰ

Justynianowej 113. Noweli wydanej w roku 541³⁵⁸. Druga część tegoż podrozdziału stanowi swoisty komentarz do Justynianowego prawa. Ustawodawca wyjaśnia w nim techniczne terminy, jakie zostały użyte w zacytowanym tekście. Wyjaśnia rozważane w poprzednim rozdziale *depositio* wskazując, że: *κατάθεσιν* (tj. *depositio*) stanowiło *Διὰ πιττακίου τοῖ ῥφερενδάριου. Κατάθεσις ἐστίν, ὅταν βασιλεὺς ἀγράφως διορίσῃται, ὁ δὲ ῥφερενδάριος ταῦτα ῥητῶς ἐν οἰκείᾳ ἐπωτολῇ τὰ παρὰ τοῦ βασιλεως ἀγράφως ῥηθέντα ἐπιστείλῃ τῷ δικαστῇ ῥφερενδάριοι εἰσιν οἱ ταῖς βασιλικαῖς ὑπηρετοῦντες γραφαῖς, καὶ τὰς δεήσεις τῷ βασιλεῖ ἀναφέροντες. ομοίως καὶ ὁ κοιαίστωρ ἐπὶ τὰς βασιλικὰς γραφὰς ὑπηρετεῖ τὸ παλαιόν*³⁵⁹. Passus ten pozwala uzupełnić podjęte w poprzednim rozdziale rozważania nad tym, jakimi typami dokumentów zajmowali się referendarze. Rozumienie zastosowanego terminu *πιττάκιον* jest niejednoznaczne. W epoce klasycznej słowo to oznaczało tabliczkę do pisania, bilecik lub list³⁶¹. W języku angielskim rozumie się pod tym terminem: *slip of paper, label* lub *letter*,³⁶² natomiast we francuskim: *feuilles de tablettes à écrire, d'où billet, lettre*³⁶³.

Kwestię depozycji powtórzono także inkorporując do *Bazylik* omawiany poprzednim rozdziale fragment Kodeksu Justyniana³⁶⁴. Podobnie jak w poprzednim przypadku włączony fragment przeredagowano zachowując jednak pierwotny sens ustawy³⁶⁵. Analogicznie prawnicy Leona VI włączyli do opracowanego zbioru

κατὰ τοὺς γενικοὺς ἡμῶν νόμους τὰς δίκας ἐξετάζεσθαι τε καὶ τέμεσθαι. Τὸ γὰρ ἐπὶ τῶν νόμων κρινόμενον ἐξουσία, οὐκ ἂν δεηθείη τινὸς ἑξωθεν διατυπώσεως: Basilicorum Libri LX, t. I, s. 247

³⁵⁸ Zob. wyżej.

³⁵⁹ *Basilicorum Libri LX*, t. I, s. 247.

³⁶⁰ A. Kazhdan, *Pitakion*, [w:] ODB, III, s. 1681, s. v.

³⁶¹ Abramowiczówna, III, s. 541, s.v.

³⁶² Sophocles, s. 892, s. v.

³⁶³ Bailly, *Dictionnaire*, s. 1561 s. v.

³⁶⁴ *Basilicorum Libri LX*, t. I, s. 89, XXI.

³⁶⁵ [...] *ὡσαύτως καὶ τὸν ἐνδοξότατον κοιαίστωρα τοῦ θεοῦ ἡμῶν παλατίου καὶ τοὺς περιβλέπτους ῥφερενδάριους* [...]: *Basilicorum Libri XL*, t. I, s. 89, XXI, por. z analogicznym fragmentem w przyp. 108.

fragment Noweli 124., w którym wyjaśniono między innymi (omawianą w poprzednim rozdziale³⁶⁶) różnicę między prawem spisany a ustawodawstwem wyrażonym oralnie³⁶⁷.

Moim zdaniem odpowiedź na pytanie, kiedy z administracji cywilnej zniknął referendarz, w świetle przeprowadzonych badań brzmi: na przełomie VIII i IX wieku. Urząd ten pozostaje ważną częścią administracji kościelnej³⁶⁸. Wydaje się, że na tym polu ich liczba gwałtownie wzrosła prawdopodobnie po reformach administracyjnych cesarza Justyniana. Dowodzi tego ustawodawstwo cesarza Herakliusza, który starał się poprzez swoje Nowele ograniczyć liczbę tych urzędników na służbie patriarchy³⁶⁹. Rozwój tego urzędu w ramach administracji kościelnej nie został dotychczas należycie zbadany, nie jest jednak przedmiotem mojej rozprawy, dlatego traktuję go marginalnie, sięgając po dane z tego zakresu w ograniczonym stopniu.

II.3 Ewolucja urzędu *πρωτοασηκρήτις*

W poprzednim rozdziale zasygnalizowano, że wewnętrzne rozwarstwienie kancelarii doprowadziło do wykształcenia się urzędu *πρωτοασηκρήτις*, który zastąpił urząd *primicerius notariorum*. Starałem się udowodnić to na podstawie tekstu Flawiusza Korippusa. Powstaje jednak pytanie, kiedy po raz pierwszy w źródłach użyto *expressis verbis* formy *πρωτοασηκρήτις* oraz jak długo pozostawała w użyciu forma *primicerius notariorum*.

Franz Dölger i Johannes Karayannopoulos – odpowiadając na pierwszą część tego pytania – uznali, że pierwszy *proto-a-secretis* (taki zapis preferują ci uczeni) pojawił się po raz pierwszy w źródłach w 716 roku³⁷⁰. Jednocześnie twierdzą oni, że

³⁶⁶ Zob. przyp. 155.

³⁶⁷ *Basilicorum Libri LX*, t. I, s. 275.

³⁶⁸ W VII wieku urząd referendarza przyznaje się duchownym przekazującym cesarzowi informacje od patriarchy: Guillard, *Referendaire*, s. 85.

³⁶⁹ Guillard, *Referendaire*, s. 93.

³⁷⁰ Dölger-Karayannopoulos, *Urkundenlehre*, 60; krótki rys historyczny *πρωτοασηκρήτις* zob. także Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 54-56.

to, iż *primicerius notariorum* zanika w wieku VI. Natomiast fakt, że pierwszy *πρωτοασηκρήτις* pojawia się w wieku VIII, dowodzi, że zastąpienie jednego terminu przez drugi opóźniło się³⁷¹.

Jestem przekonany, że niemiecki i grecki uczoney datują pojawienie się po raz pierwszy w źródłach terminu *πρωτοασηκρήτις* na okres zbyt późny. Zebrany materiał prosopograficzny wskazuje, że urząd ten pojawił się około 100 lat wcześniej³⁷². Z drugiej strony, trudno nie zgodzić się z twierdzeniem, że wprowadzanie nowego terminu do języka codziennego jest procesem długotrwałym. Pokłosiem tego „długiego trwania” starego terminu w języku jest to, że *primicerius notariorum* pojawia się w źródłach prawnych z drugiej połowy IX wieku. Do *Bazylik* został bowiem włączony omawiany już fragment Kodeksu Justyniana dotyczący tegoż urzędu³⁷³. Długotrwałość procesu zmiany terminologii warunkowała to, że musiała pojawić się metoda rozróżnienia *ἀσηκρήτις* od osoby, która kierowała pracami tego *officium*, a jaka zastąpiła *primicerius notariorum*.

II 3.1 Problemy językowe

Próba zwięzłego przedstawienia czy nawet wyjaśnienia tego „rozdzielania” skazana jest na niepowodzenie. Powodem tego jest fakt, że zarówno termin

³⁷¹ „Die Tatsache aber, daß der Terminus *πρωτοασηκρήτις*, wie wir sahen, zum ersten Mal im 8. Jh. Auftaucht, besagt daß die Ersetzung des einen Terminus durch den anderen verzögert eintrat”: Dölger-Karayannopoulos, *Urkundenlehre*, s. 61. Autorzy poszli w tym punkcie drogą wyznaczoną przez Ernsta Steina, który wysunął teorię, że po pierwsze pierwsi *ἀσηκρήτις* zastąpili referendarzy, co oparł na Prokopiuszu (a to, jak wskazałem, jest zbyt dużym uproszczeniem), po drugie zaś, że *primicerius notariorum* został zastąpiony przez *πρωτοασηκρήτις* (co jest twierdzeniem absolutnie słusznym). Wprowadzenie w życie nowego terminu, tj. *πρωτοασηκρήτις*, tłumaczył on także długotrwałością procesu wprowadzania go do „użytku codziennego”. Stein, *Prätorianerpräfektur*, s. 50–51.

³⁷² *Τὰ δὲ Μαλελίας ἀνήγειρεν Λέων πρωτοασηκρήτις οὕτω τὸ ἐπὶ κλην κεκλημένος*.: *Patria Constantinopolitana*, t. II, s. 268,1–2; Pr. Leon, nr 20; Maksym Wyznawca (na początku VII wieku) także pełnił ten urząd: [...] εἰς τὸ τοῦ πρωτασηκρήτης προεβιβάσθη ἀξιωμα [...]: *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae*, kol. 887,9–10 i kol. 409,9; Pr. Maksym Wyznawca (Homologetes), nr 28.

³⁷³ *Basilicorum Libri LX*, t. I, s. 227, IX.

ἀσηκρῆτις, jak i πρωτοασηκρῆτις nie są, jak wskazano wyżej, słowami rdzennie greckimi. W wyniku tego autorzy piszący w języku greckim nie zawsze korzystali z tych dwóch terminów albo też czynili to nieumiejętnie. Jest to tym bardziej skomplikowane, że używane przez nich wyrażenia (lub konstrukcje językowe) często różnią się znaczeniowo do tego stopnia, że oznaczać mogą różne rodzaje urzędów. W języku greckim bowiem nie istniał jeden termin na określenie sekretarza. Problemy językowo-terminologiczne związane z cesarskimi sekretarzami zanikają ostatecznie dopiero w pierwszej połowie IX wieku. Postaram się etapami wyznaczonymi przez kolejne stulecia przedstawić, jak zmieniał się język oraz znaczenie poszczególnych słów i terminów używanych dla określenia cesarskiego sekretarza. Ustalenie terminologii jest bowiem niezbędne dla dalszych rozważań.

Zebrany materiał prosopograficzny wskazuje, że na określenie urzędu πρωτοασηκρῆτις w okresie od VI do pierwszej połowy IX wieku używano szeregu (innych niż podstawowa) formuł językowych.

Formuła pierwsza: (μεγαλοπρεπέστατορ)³⁷⁴ ἀσηκρῆτις (καὶ) σεκρεταρίου βασιλικού³⁷⁵

Literatura przedmiotu przyjmuje, że osoby określane w taki sposób pełniły urząd ἀσηκρῆτις³⁷⁶. Moim zdaniem takie twierdzenie jest niesłuszne. Uważam, że taka formuła musi wskazywać, iż nie możemy mieć do czynienia ze „zwykłym”

³⁷⁴ Jest to ranga a odpowiadająca łacińskiemu *vir magnificentissimus* i w ten sposób jest ona tłumaczona na łacinę, np. w dokumentach soborowych. Forma ta to *superlativus* słowa *μεγαλοπρεπής*. Por. Du Cange, (gr.), s. 895 s. v.; Sophocles, s. 738 s. v.

³⁷⁵ Pr. Diogenes nr 33; Pr. Jan nr 34; Pr. Paweł nr 35; Pr. Poteinos nr 37. Słowo *μεγαλοπρεπέστατορ* oraz łącznik *καὶ* bywają czasami pomijane.

³⁷⁶ Wynika to zapewne z faktu, że już pierwszy wydawca dokumentów soborowych Giovanni Domenico Mansi, w których ten termin występuje, tłumaczy ten grecki zwrot poprzez łacińskie *vir magnificentissimus* (et) *imperialis secretarius* (zob. niżej). Za tą lekcją poszła cała znana mi literatura przedmiotu, w której pojawiają się ci urzędnicy z soboru w roku 680–681. Por. np. Stein, *Prätorianerpräfektur*, s. 69; Dölger-Karayannopoulos, *Urkundenlehre*, s. 60; G. Kreuzer, *Die Honoriusfrage um Mittelalter und in der Neuzeit*, Stuttgart 1975, s. 31, przyp. 124; Patriarchen (van Dieten), s. 149; Quinisextum (Ohme), s. 255; PmBZ, t. I, s. 424, nr 1335; t. II, s. 206, nr 2732; t. III, s. 521–522, nr 5768; t. III, s. 662, nr 6222; zob. też Pr. Diogenes nr 33; Pr. Jan nr 34; Pr. Paweł nr 35; Pr. Poteinos nr 37, gdzie dalsza literatura.

sekreterzem, lecz raczej *πρωτοασηκρη̐τις*. Przede wszystkim zwrócić trzeba uwagę na kwestie filologiczne. Taka konstrukcja językowa – przy założeniu, że odnosi się do zwykłego *ἀσηκρη̐τις* – jest w mojej ocenie wewnętrznie sprzeczna. Zestawienie ze sobą rangi *μεγαλοπρεπεστάτος* (łac. *vir magnificentissimus*³⁷⁷) i urzędu *ἀσηκρη̐τις* z urzędem *βασιλικὸς σεκρετάριος* (łac. *imperialis secretarius*) z pozoru wydaje się być błędem logicznym, który określić by można jako *idem per idem*. Jeśli *ἀσηκρη̐τις* byli *ex definitione* cesarskimi sekretarzami, to ponowne podkreślanie tego faktu w takiej konstrukcji językowej (przy założeniu że chodzi o osobę, która pełni wyłącznie urząd *ἀσηκρη̐τις*) nie miałoby sensu. Ponadto, nie jest mi znany żaden *ἀσηκρη̐τις*, który w okresie od VI do VIII wieku byłby *vir magnificentissimus*, a co za tym idzie wydaje się, że można postawić tezę, iż ranga ta była przypisana kierownikowi cesarskiej kancelarii³⁷⁸.

Co więcej, zebrany materiał prosopograficzny jednoznacznie wskazuje, że urzędnicy określani w powyższy sposób bywają w jednym źródle określani mianem *μεγαλοπρεπεστάτορ ἀσηκρη̐τις (καὶ) σεκρεταρίος βασιλικου*³⁷⁹, w innym zaś *πρωτοασηκρη̐τις*.³⁸⁰ Wskazywać to może na to, że autorzy bizantyjscy rozumieli, iż osoba opisywana przy użyciu takiej formuły nie może być „szeregowym” *ἀσηκρη̐τις*.

Podkreślić trzeba w końcu niefilologiczne przesłanki nakazujące takie, a nie inne rozumienie omówionej formuły. W VII wieku spotyka się ją bowiem wyłącznie w dokumentach soborowych. Założyć można, że cesarz w kontaktach z soborem w VII wieku posługiwał się swoimi najbardziej zaufanymi sekretarzami. Musiała to być osoba bardzo wysoko postawiona w hierarchii urzędniczej, skoro mogła swobodnie

³⁷⁷ ACO (Riedinger), II.1, s. 53,9–10 (= Mansi XI, kol. 231E, linie 62–63); Por. Pr. Diogenes nr 33.

³⁷⁸ Można to wywnioskować przy bliższym przyjrzeniu się osobom, które w okresie od VI do VIII wieku określano jako *μεγαλοπρεπεστάτος*. Już z VI wieku (kiedy urząd *πρωτοασηκρη̐τις* pojawia się w źródłach) znamy inskrypcję z Cylicji, w której wymienia się wysokiego urzędnika (być może prefekta) noszącego tę rangę: T. D. Néroutsos, *Inscription de Sis en Cilicie*, Bulletin de Correspondance Hellénique, 1 (1877), s. 328–329; zob. też Guiland, *Proconsul*, s. 23; *Béroia*, Bulletin de Correspondance Hellénique, Supplément 8 (1983), s. 72 gdzie wzmiankowana dalsza literatura.

³⁷⁹ Np. ACO (Riedinger), II.1, s. 32,4–5, por. Pr. Paweł nr 35.

³⁸⁰ PG 119, kol. 916, linie 35–36; *Chronicon Bruxellense*, s. 30,6–14; por. Pr. Paweł nr 35.

wypowiadać się na soborze, a nawet „przypominać” zgromadzonym biskupom i cesarzowi czym na konkretnej sesji soborowej należy się zająć. Wydaje się zatem, że – w ściśle shierarchizowanym bizantyjskim świecie³⁸¹ – zwykły ἀσκηρῆτις z uwagi na swoją niską rangę nie byłby wysyłany na sobór³⁸².

Warto w końcu zauważyć, że od drugiej połowy VII wieku pojawiła się tendencja, aby kierownik kancelarii był przez cesarza wskazywany jako jego kandydat na tron patriarszy³⁸³. Wydaje się – patrząc na późniejszą (w VIII i IX wieku) praktykę – że cesarz desygnował kierownika kancelarii, nie zaś jednego z ἀσκηρῆτις³⁸⁴. Warto zauważyć, że pierwszy sekretarz wyniesiony na tron patriarszy w roku 688, był pierwszą od trzystu lat osobą świecką (doraźnie wyświęconą), która stanęła na czele Kościoła konstantynopolańskiego. W interesie cesarza musiało być to, aby osoba, która ten urząd objęła, była odpowiednio wysoko w hierarchii urzędniczej, co chociaż częściowo pozwoliłoby załagodzić ewentualne konflikty z kontrkandydatami.

Promowanie w VII wieku cesarskiego πρωτοασκηρῆτις na głowę Kościoła potwierdza praktyka spotykana w późniejszych dwóch wiekach. Pierwszym przykładem jest osoba patriarchy Tarazjusza (784–806)³⁸⁵. Pełnił on urząd ἀσκηρῆτις, następnie otrzymał rangę hypatosa oraz został mianowany πρωτοασκηρῆτις, co pozwoliło mu zostać patriarchą. Źródła informują o licznych przeciwnikach jakich miał kandydat na tron patriarszy (między innymi ze względu na

³⁸¹ O hierarchizacji świata w Bizancjum powstała ogromna literatura (niektóre pozycje z zakresu administracji są cytowane w niniejszej pracy). Jej wymienienie wykracza poza ramy tego rozdziału. Wspomnieć jednak należy jedną z podstawowych (nie cytowanych wcześniej) prac G. Ostrogorskiego, *The Byzantine Emperor and the Hierarchical World Order*, Slavonic and East European Review, 35 (1956/1957), s. 1–14.

³⁸² Nie jest znany mi żaden ἀσκηρῆτις z okresu od VI do VIII wieku, który posiadałby (w okresie kiedy pełnił urząd sekretarza) jakąkolwiek wyższą rangę lub chociażby honoryfikacyjny tytuł.

³⁸³ Por. Pr. Paweł nr 35.

³⁸⁴ Zob. niżej.

³⁸⁵ Pr. Tarazjusz nr 67.

jego poglądy religijne) oraz o tym, że było wiele osób, które pragnęły zostać patriarchą. Mimo to, cesarzowi udało się przeforsować swojego kandydata³⁸⁶.

Następcą Tarazjusza na tronie patriarszym był Nikefor (806–815)³⁸⁷. Pełnił on także przed objęciem tronu urząd ἀσκηρῆτις. Wydaje się iż to, że nie był (prawdopodobnie) kierownikiem kancelarii, a mimo to został patriarchą, tłumaczyć można jego znakomitym wykształceniem, które ukierunkowane było na przyszlą pracę w kancelarii³⁸⁸. Ponadto wykazał się on dużą sprawnością jako reprezentant cesarza na soborze w Nicei w roku 787. Być może pełnił wówczas funkcję πρωτοασκηρῆτις, gdyż określany jest jako ὁ εὐκλεέστατος βασιλικὸς ἀσκηρῆτις, ale nie można mieć co do tego pewności. Jest jednak to możliwe, biorąc pod uwagę wagę dokumentów, jakimi się zajmował³⁸⁹. Z drugiej strony, odczytywanie dokumentów nie było prawdopodobnie jego kluczowym zadaniem, lecz miał do spełnienia także inne, wynikające (jak się można domyślać) ze sprawowanego urzędu³⁹⁰.

³⁸⁶ VT (BHG 1698), s. 82–83; por. Pr. Tarazjusz nr 67.

³⁸⁷ Pr. Nikefor nr 91.

³⁸⁸ αὕτη μετὰ τὴν τοῦ συνοίκου μακαρίαν τελείωσιν ἐφ' ἱκανὸν χρόνον τῷ παιδὶ συμβίεσσα, ἄρτι τότε τῆς ἐγκυκλίου παιδείας ἐφαπτομένῳ καὶ τὴν διὰ χειρῶν καὶ μέλανος τέχνην πονουμένῳ: VT (BHG 1698), s. 144,4–7; por. też Alexander, *Nicephorus*, s. 56–57; O'Connell, *Nicephorus*, s. 38–39; Pr. Nikefor nr 91.

³⁸⁹ Miał odczytać on w czasie soboru dwa ważne dokumenty. Tekst żywotu podaje: τούτοις δὴ τοῖς προκρίτοις ἐξάρχουσι καὶ Νικηφόρος ὑπὲρ πολλιὺς συνηλίκιώτας συνοδοιπορεῖν προτεγίμητο, τὸ κατὰ τὴν ἱερὰν ἐκείνην σύνοδον ἐγχειρισθεὶς βασιλικὸν ἐπιφώνημα, δι' οὗ τὸ εἰλικρινὲς τῆς πίστεως πᾶσιν ἐπικηρυκευσάμενος καὶ ὡς ἐξ ἀπόπτου περιωπῆς τῶν σεπτῶν εἰκόνων καὶ τρανώσας ἀρχαϊκὴν ἱερογραφίαν τε καὶ προσκύνησιν, συγκάθεδρος τῷ ἱερῷ συλλόγῳ καὶ πρὸ τῆς ἱερᾶς ἀμπεχόνης γεγένηται: VN (BHG 1335), s. 146,21–29. Tłumaczenie tego passusu nastręcza trudności. Najprawdopodobniej najlepszą formą w języku polskim przekładu zaznaczonego fragmentu jest: „został wysłany na synod z cesarskim zawezwaniem (rozkazem)”. Nie jest to jednak pewne. Por. Alexander, *Nicephorus*, s. 60; Pr. Nikefor nr 91.

³⁹⁰ Biograf Nikefora informuje, że: [...] τότε δὴ καὶ ὁ μέγας Νικηφόρος, τὰ νίκης ἐπιφερόμενος σήμαντρα, κατὰ τῶν τῆς πίστεως ἀντιπάλων τορόν τι καὶ ἐνυάλιον ἀνεκρούετο μέλος, Χριστὸν εἶναι πιστούμενος ἀπερίγραπτον μὲν κατὰ τὸ τῆς θεότητος ἀπλοῦν καὶ ἀνεπαφον, περιγραφτὸν δὲ καὶ γραπτὸν κατὰ τὸ τῆς ἀνθρωπότητος ἀπτὸν τε καὶ σύνθετον, οἷς τὸ εἰκονίζεσθαι ἀραρότως ἐπακολουθήσοι, ὡς ἂν τῆς φαντασιώδους τῶν τὰ Μάνεντος

Trzecim przykładem jest Teodotos Melissenos Kassiteras (815–821)³⁹¹, który został doraźnie wyznaczony na urząd *πρωτοασηκρητης*, aby łatwiej było cesarzowi uczynić go patriarchą. Nieprzychylne Teodotosowi źródła z epoki przekazują, że nowy patriarcha nie potrafił prawie w ogóle czytać i pisać³⁹² (co należy interpretować zapewne w taki sposób, że posiadał on wykształcenie odpowiednie do swojego stanu). Faktem jest, że najprawdopodobniej nie miał on za sobą prawie żadnej kariery administracyjnej³⁹³. Jeśli zatem posiadał „standardowe” wykształcenie, raczej nie byłby *ασηκρητης*, gdyż ci byli wykształceni znakomicie³⁹⁴. Wydaje się, że cesarz Leon V (812–820) po tym, jak w roku 815 usunął z tronu patriarchę Nikefora i nie powiodła się jego próba, aby wprowadzić na tron Jana Grammatyka, wykorzystał wcześniejsze precedensy i uczynił Teodotosa kierownikiem kancelarii tylko po to, aby mógł on objąć tron patriarszy.

Formuła druga: *πρώτιστος τῶν βασιλικῶν γραμματέων*³⁹⁵

Nie ma żadnych wątpliwości, że mamy tutaj do czynienia z urzędem *πρωτοασηκρητης*. Powyższa formuła jest używana w źródłach naprzemiennie z tym

πρεσβευόντων ἀποπηδήσαιμεν ὀνειρώξεως. ταῦτα λέγων καὶ οὕτω φρονῶν διετέλει ἐν τῇ μυστικῇ τῶν κρατούντων, ὡς εἴρηται, ὑπηρεσίᾳ στρεφόμενος καὶ τοῖς δημοσίοις ἐπιζυγούμενος πράγμασιν: VN (BHG 1335), s. 147,7–17. Fragment ten prawdopodobnie dotyczy innego dokumentu, który Nikefor odczytywał na soborze, a który bardzo przypomina Horos. Wyróżniony fragment wskazuje jednoznacznie, że odczytanie dokumentu nie było jego głównym zadaniem na soborze i że zrobił to z polecenia cesarza, a po odczytaniu wrócił do swoich obowiązków wynikających z pełniącego urzędu (sekretarza, być może *πρωτοασηκρητης*, nie ma jednak co do tego żadnej pewności, gdyż *ασηκρητης* już w tym czasie uczestniczyli w soborach np. Pr Leontius nr 68; Pr. Nikefor nr 91).

³⁹¹ Pr. Teodotos nr 92.

³⁹² *ἄνθρωπον μηδὲν πνευματικὸν ἐπιστάμενον μηδὲ παιδευθέντα τῇ γραφῇ ἀλλ' ἢ ὀλίγου τινός, καὶ μηδεῖαν εὐσέβειαν κεκτημένῳ, μόνον ὅτι πρῶτος ἦν καὶ ἐφαίνετο τοῖς ἀνθρώποις*: Scriptor incertus (Bekker), s. 360,4–7; Scriptor incertus (Iadevaia), s. 55,537–542; Pr. Teodotos nr 92.

³⁹³ Pr. Teodotos nr 92.

³⁹⁴ O wykształceniu sekretarzy zob. osobny rozdział.

³⁹⁵ Np. Nicephorus, *Breviarium Historiae*, s. 126,11–13.

terminem³⁹⁶. Greckie słowo *γραμματεὺς* jest tłumczone przez łacińskie *scriba*³⁹⁷. Wydaje się, że w języku polskim najlepszym odpowiednikiem będzie słowo „pisarz”. Utrudnieniem jest jednak fakt, że łacińskie *scriba* nie jest precyzyjne dla VIII wieku, gdyż grecki *σκριβας* należał wówczas do *officium* kwestora, co może powodować niejasności przy tłumaczeniu tekstu greckiego.

Formuła trzecia: *πρῶτος ὑπογραφεὺς τῶν βασιλικῶν μυστηρίων ἐγκριθῆναι*³⁹⁸

Powyższa konstrukcja językowa jest stosowana naprzemiennie z terminem *πρωτοασηκρητῆς*³⁹⁹. Powyższy tekst rozumieć należy jako „pierwszy sekretarz cesarskich tajemnic”. Przy czym słowo *ὑπογραφεὺς* to w języku greckim synonim słowa *ἀσηκρητῆς*. Dowodzi tego niezbitie fragment żywotu patriarchy Nikefora, w którym czytamy: *ἡρέθη γὰρ ὑπογραφεὺς τοῖς τῶν κρατούντων μυστηρίοις ὑπηρετούμενος, οὕτω γὰρ παρὰ τῇ Αὐσονίδι διαλέκτω τὸ Ἀσηκρήτης ὄνομα, ὃ ἐπὶ τῶν μυστηρίων μεθερμηνεύεσθαι βούλεται*⁴⁰⁰.

Formuła czwarta: **proto a sekretis**⁴⁰¹

Jest to sposób zapisu spotykany w źródłach łacińskich. Pojedyncze przypadki nie pozwalają na wysunięcie żadnych dodatkowych wniosków.

Formuła piąta: *τῷ πρώτῳ τῶν βασιλικῶν ἐντυχῶν μυστογράφῳ*⁴⁰²

Formuła ta wydaje się być najbardziej oczywista, gdyż *μυστογράφος* to grecki odpowiednik łacińskiego słowa *a secretis*. Poprzez odpowiednik rozumiem znaczenie słowa, nie zaś tak, jak np. uczynił to autor znakomitego słownika grecko-

³⁹⁶ Nicephorus, *Breviarium Historiae*, s. 126,11–13; Theophanes, *Chronographia*, s. 400,24–30; Pr Theoktistos nr 59.

³⁹⁷ Sophocles, s. 338, s. v.

³⁹⁸ Pr. Tarazjusz nr 67.

³⁹⁹ VT (BHG 1698), s. 75,7–9; Pr. Tarazjusz nr 67. Zob. także np. Dölger, *Herrscherkanzlei*, s. 83.

⁴⁰⁰ VN (BHG 1335), s. 144,8–11.

⁴⁰¹ Grzegorz 7 z VIII wieku.

⁴⁰² Vita Theophylacti Archiepiscopi Nicomediae, (BHG 2451), s. 72,4–5; por. Pr. Tarazjusz nr 67.

angielskiego E. A. Sophocles, który stwierdza, że grecki *μυστογράφος* jest językowo dokładnym tłumaczeniem słowa *a secretis*⁴⁰³. W moim rozumieniu nie każdy *μυστογράφος* jest jednocześnie *ἀσηκρήτις* (a tak założył E. A. Sophocles, powołując się na Jana Lydosa). Jan Lydos w swoim traktacie – co stało się podstawą wniosku E. A. Sophoclesa – pisze, że prefekt miasta: „korzystał z τὸν κομμενταρήσιον μυστογράφον λαμβάνων”⁴⁰⁴, co w mojej ocenie wyklucza to, aby chodziło o cesarskich *ἀσηκρήτις*. Mimo, że teoretycznie byłoby możliwe, aby z nich korzystał, to w praktyce w przypadku, o którym pisze Jan jest to wykluczone, gdyż wskazuje on, że prefekt miasta mógł to czynić (tzn. korzystać z *μυστογράφος*) bez wiedzy cesarza⁴⁰⁵, a to (jeśli *μυστογράφος* to to samo co *ἀσηκρήτις*) jest niemożliwe. Zatem termin *μυστογράφος* rozumieć należy jako odpowiednik znaczeniowy *ἀσηκρήτις*, tzn. „mający dostęp do tajemnic”. Oczywiście autorzy stosowali pewnego rodzaju „skrót myślowy” używając tegoż terminu z pozoru jako bezpośredniego i dokładnego tłumaczenia urzędu *a secretis*, np. *διὰ δού μυστογράφου Πέτρου* (łac. *per Petrum a secretis*)⁴⁰⁶.

Formuła szósta: *πρῶτος βασιλικῶν ὑπογραφεύς*⁴⁰⁷

Powyższy sposób zapisu rozumieć należy analogicznie jak w przypadku formuły czwartej.

Formuła siódma: *πρῶτον τῶν βασιλικῶν ὑπομνημάτων*⁴⁰⁸

Taka forma zapisu pojawia się tylko w jednym przypadku – Maksyma Wyznawcy (580–662). Użyty jest równolegle z tytułem *πρωτασηκρήτης*. Nie pozwala to na wysunięcie pewnych wniosków.

⁴⁰³ Sophocles, s. 775, s. v.

⁴⁰⁴ Jan Lydos, *De Magistratibus*, s. 116,18.

⁴⁰⁵ Ibidem, s. 160,15–19.

⁴⁰⁶ PG 105, kol. 572D, linia 48; Por. Pr. Piotr nr 144.1.

⁴⁰⁷ VN (BHG 1335), s. 189,30–31; Vita Nicetae Medicii (BHG1341), AASS, Apr. I, Appendix XVIII–XXVIII, s. 24, cap. 31, linie 62–63; Pr. Eutychianos nr 94.

⁴⁰⁸ *Vita Maximi Confessoris* (BHG 1234), kol. 72C, linia 33; por. Pr. Maksym nr 28.

Problem z rozumieniem powyższych terminów zanika na przełomie VIII i IX wieku. Wówczas krystalizuje się forma *πρωτοασηκρήτις* i jest ona jedyną stosowaną.

II.4 Ewolucja urzędu *ἀσηκρήτις*

Podobnie jak urząd kierownika cesarskiej kancelarii, tak i rozwój urzędu, który mu podlegał, jest bardzo kłopotliwy w rekonstrukcji. Podjęcie tego tematu wiąże się z podobnymi jak w poprzednim podrozdziale problemami związanymi z właściwym rozumieniem używanych przez autorów z epoki terminów. Analogicznie jak w przypadku *πρωτοασηκρήτις*, także przy podległych mu urzędnikach problematyczne bywa ustalenie, czy mamy w konkretnym przypadku do czynienia z *ἀσηκρήτις*, czy też z innym typem sekretarza.

II 4.1 Problemy językowe

W świetle zebranego materiału prosopograficznego można ustalić szereg formuł, które są używane niejako w „zastępstwie” słowa *ἀσηκρήτις*. Spotyka się w źródłach następujące formy językowe określające urząd *ἀσηκρήτις*:

Formuła pierwsza: *ἀδσηκρήτις*⁴⁰⁹

Formuła druga: wszelkiego rodzaju hybrydowe (tj. korzystające zarówno z alfabetu greckiego, jak i łacińskiego) formy zapisu urzędu np. *α secretis*,⁴¹⁰ *αδσεcriταε*,⁴¹¹ *α secreτis*⁴¹².

⁴⁰⁹ Pr. Tomasz nr 3; Pr. Anonim nr 8; Pr. Teodor nr 9; Pr. Eustachios nr 10; Pr. Aemilian nr 12. Formuła objaśniona w poprzednim podrozdziale.

⁴¹⁰ Pr. Anastazjusz nr 11.

⁴¹¹ Pr. Aemilian nr 12.

⁴¹² Pr. Sebastianus nr 13.

Formuła trzecia: ἀπόρρητος γραμματεὺς⁴¹³

Forma opisowa charakteryzująca jakie zadania są powierzane tym urzędnikom. Tłumaczyć można jako „sekretny sekretarz”. Zazwyczaj słowo ἀπόρρητος stosowane jest w liczbie mnogiej, np. τὸν τῶν ἀπορρήτων γραμματέα⁴¹⁴. Rozumieć należy, że autorzy wyrażali poprzez taką formę fakt, że urzędnicy ci zajmowali się rzeczami niejawnymi, tajnymi, etc.

Formuła czwarta: βασιλικὸς ταχυγράφος⁴¹⁵

Oddanie w języku polskim znaczenia terminu ταχυγράφος jest bardzo kłopotliwe. W języku łacińskim tłumaczy się ten termin przez *notarius*, który także jest przekładem i nie odpowiada znaczeniowo oryginałowi greckiemu⁴¹⁶. Pomocne mogą być przekłady tegoż terminu na inne języki nowożytne. W języku angielskim tłumaczy się to greckie verbum jako: *stenographer* lub *shorthand writer*⁴¹⁷. W niemieckim poprzez: *schnell schreibend* lub też *Gechwindschreiber*⁴¹⁸, wreszcie w języku francuskim: *qui écrit vite, sorte de sténographe, secrétaire ou graffier tachygraphe*⁴¹⁹. Nie tylko rozumienie terminu jest problemem. Kłopotliwe także jest ustalenie o jaki rodzaj urzędu w gruncie rzeczy chodzi autorowi z VII wieku, kiedy to takiego konstruktu językowego użyto po raz pierwszy. Prawdopodobnie Teofilakt Simokatta pisząc ἀσηκρήτις Θεόδωρον, τῶν βασιλικῶν ταχυγράφων ἄνδρα⁴²⁰ celowo archaizuje język, aby wyjaśnić kim byli cesarscy sekretarze.

⁴¹³ Procopius, *De bello Persico*, II, s. 180,5; Pr. Julian nr 4.

⁴¹⁴ por. Pr. Julian nr 4.

⁴¹⁵ Theophylactus Sim., *Historiae*, s. 302,24-25; Pr. Teodor nr 27.

⁴¹⁶ Zob. np. Vita a. Basilio ep. Emeseno (BHG 1744), s. 35,13-14; E. Kurtz, *Zwei griechische Texte über die hl. Theophano, die Gemahlin Kaisers Leo VI*, St. Pétersbourg, 1898, s. 17.25; B. Latyshev, *Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν καὶ ὁμολογητοῦ Θεοδώρου ἡγουμένου τῶν Στουδίου*, VV 21 (1914), s. 301,36-302,1; Zob. także, H. C. Teitler, *Notari and exceptores*, s. 21.

⁴¹⁷ Sophocles, s. 1071, s. v.

⁴¹⁸ Jacobitz-Seiler, *Wörterbuch*, s. 1616, s. v.

⁴¹⁹ Bailly, *Dictionnaire*, s. v.

⁴²⁰ Theophylactus Sim., *Historiae*, s. 302,24-25; Pr. Teodor nr 27.

Pomocny w ustaleniu poprawnego rozumienia tego urzędu jest traktat Jana Lydosa. Wyjaśnia on, że pierwotnie cesarscy urzędnicy określani mianem *ταχυγράφος* tworzyli jedno *officium*. Zostali oni jednak podzieleni na dwie grupy. Część z nich przekształciła się w *primiscrinus* i stanowisko to było szczytem ich administracyjnej kariery. Druga część została przeniesiona do *Augustales*, zarówno po to, aby wykonywać swoje zadania szybciej niż pierwotnie, jak i aby osiągnąć godność i rangę *cornicularius*⁴²¹. Wydawać by się mogło, że urzędnicy, którzy określani są mianem *ταχυγράφος* w wieku VII powinni należeć do tej drugiej grupy. Tym bardziej wydaje się to prawdopodobne, że Jan wyjaśnia w kolejnym punkcie swojego dzieła, że urzędnicy służący w *Augusteaus* byli określani mianem *deputati*. Jednocześnie czyni on aluzję, że zajmowali się oni sprawami, które później przejęli *ἀσηκρητῖς* – z tym, że ta grupa nie wykształciła się jeszcze, kiedy nastąpił ów podział⁴²². Możliwe, że Teofilakt Simmokata, który użył sformułowania *βασιλικὸς ταχυγράφος*, aby opisać funkcję cesarskiego sekretarza celowo archaizuje używane pojęcie lub też nieświadomie pomylił terminy⁴²³.

Formuła piąta: *ὑπογραφεὺς τῶν βασιλικῶν ἐνταλμάτων*⁴²⁴

Słowo *ὑπογραφεὺς* zostało wyjaśnione powyżej⁴²⁵. Kwestia rozumienia ostatniego słowa tego konstruktu językowego jest kłopotliwa. Greckie słowo *ἐνταλμα* oznacza tyle co przykazanie, rozkaz lub zalecenie. W języku angielskim tłumaczy się je jako *commandment*⁴²⁶, natomiast we francuskim: *commandement*,

⁴²¹ Lydos, *De Magistratibus*, III.9

⁴²² Lydos, *De Magistratibus*, III.10

⁴²³ Nie jest też do końca precyzyjne, co rozumie pod terminem *ταχυγράφος* sam Jan Lydos, gdyż w swoim traktacie zaznacza, że było ich bardzo wielu i mieli różne drogi awansu. Możliwe, że pozostawiono pierwotny termin jako rodzaj archaizacji urzędu – podobnie czyniono w innych znanych przypadkach, np. prefekta czy kwestora. Nazwy tych urzędów nawet po utracie faktycznego znaczenia nadal były używane bądź jako termin honorowy, bądź też jako sposób na archaizację języka, mającą dodać splendoru używającemu go autorowi.

⁴²⁴ *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae*, s. 723,12–13; por. Pr. Teodor nr 62.

⁴²⁵ Zob. formuła trzecia przy *πρωτοασηκρητῖς*.

⁴²⁶ Sophocles, s. 473, s. v.

*précepte*⁴²⁷. Wydaje się zatem, że najlepiej oddać to wyrażenie w języku polskim poprzez „sekretarz (*ἀσηκρήτις*) cesarskich rozkazów”.

Formuła szósta: *ὑπογραφεὺς βασιλείοις μυστερίοις*⁴²⁸

Rozumieć to należy podobnie jak w poprzednim przypadku – z tym, że użyto słowa *μυστήριον*, które oznacza w tym kontekście kancelarię cesarską⁴²⁹.

Formuła siódma: *βασιλικὸς γραμματεὺς*⁴³⁰

W końcu należy także zadać pytanie o rozumienie rozróżnienia, jakie pojawia się już na przełomie VI i VII wieku na: *ἀσηκρήτις* oraz *βασιλικὸς ἀσηκρήτις*. Oczywiście najbardziej podstawowym i słusznym jest tłumaczenie tego ostatniego poprzez „cesarski sekretarz”. Powstanie jednak pytanie, czy istniała różnica między urzędnikami zapisywanymi w powyższy sposób, a *ἀσηκρήτις* bez żadnego przymiotnika. W przypadku odpowiedzi negatywnej rodzi się kolejne pytanie o to, dlaczego stosowano w tym samym okresie dwa różne sposoby zapisu nazw tych samych urzędów.

Aby odpowiedzieć na to pytanie, konieczne jest statystyczne przyjrzenie się zebranemu materiałowi sfragistycznemu z okresu VI–VIII wieku. Charakterystyczne jest, że z siedemnastu urzędników z tego okresu tytułowanych *βασιλικὸς ἀσηκρήτις* tylko o jednym informacji dostarczają źródła inne niż napieczęte inskrypcje. Można zatem założyć – wobec faktu, że jedynym wyjątkiem jest sekretarz cesarza działający na soborze i źródła soborowe o nim wspominają – że forma *βασιλικὸς ἀσηκρήτις* była przypisana wyłącznie do źródeł sfragistycznych. Czy można zatem wyciągnąć jakiekolwiek wnioski dotyczące różnic między pieczęciami, na których znajduje się inskrypcja określająca właściciela jako *ἀσηκρήτις* od tych, które informują, że właściciel był *βασιλικὸς ἀσηκρήτις*? Wobec faktu, że posiadamy z tego okresu szesnaście pieczęci z inskrypcją *βασιλικὸς ἀσηκρήτις* i dwadzieścia cztery z inskrypcją *ἀσηκρήτις* oraz wobec braku innych

⁴²⁷ Bailly, *Dictionnaires*, 687, s. v.

⁴²⁸ VN (BHG 1335), s. 142,20–22.

⁴²⁹ O terminach używanych na określenie cesarskiej kancelarii zob. osobny podrozdział.

⁴³⁰ Nicephorus, *Breviarium Historiae*, s. 158,4; Zob. uwagi dotyczące *πρωτοασηκρήτις* – formuła 2.

przesłanek, które pozwalałyby poczynić dodatkowe ustalenia (zazwyczaj pieczęcie dostarczają wyłącznie informacji pozwalających na odnotowanie ich właścicieli w prosopografii), stwierdzić należy, że obecny stan badań w oparciu o dostępny materiał sfragistyczny nie pozwala na wysunięcie jakichkolwiek pewnych wniosków, które mogłyby przyczynić się do zrozumienia i wyjaśniania, według jakiego klucza dobierano któryś z tych dwóch tytułów na etapie tłoczenia pieczęci.

II 4.2 Ewolucja urzędu ἀσηκρη̑τις – próba rekonstrukcji.

Ustalenie jak przebiegała ewolucja urzędu cesarskiego sekretarza – jak zaznaczono na początku tego rozdziału – jest zdaniem bardzo trudnym i możliwym do wykonania jedynie w zarysie. W tym rozdziale skupię się na okresie od czasów Justyniana Wielkiego do przełomu VIII i IX wieku. Przyjęte ramy chronologiczne są wynikiem wykrystalizowania się na przełomie tych dwóch wieków terminologii. Drugim czynnikiem, który determinuje taką chronologię, jest fakt, że okres między VI a VIII wiekiem jest nasłabiej poświadczony źródłowo. Nie mamy z tych trzech wieków np. aktów prawnych odnoszących się bezpośrednio do cesarskich sekretarzy i poświęconych wyłącznie tym urzędnikom.

Założyć należy, że wypracowany przez ustawodawstwo Justyniana model był podstawą do funkcjonowania ἀσηκρη̑τις przez kolejne wieki. Z interesującego mnie w tym miejscu okresu nie ma w źródłach prawnych wzmianek o ἀσηκρη̑τις. W związku z powyższym rozwój urzędów śledzić możemy jedynie w oparciu o badania prosopograficzne.

Wszelkie ustalenia, które można by uznać za pewne, poczynić można dopiero dla okresu, którego początek wyznacza przełom VII i VIII wieku. Dla okresu wcześniejszego pojedynczy przypadek, kiedy udało się z dość dużą dozą prawdopodobieństwa zarysować karierę w administracji⁴³¹ nie pozwala na wysunięcie żadnych wniosków, które można by uznać za wiarygodne i odnieść do większej grupy urzędników.

⁴³¹ Zob. Pr. Stefan nr 31.

Dla wspomnianego okresu jedynym bezdyskusyjnym faktem, jaki wynika z zebranego materiału, jest to, że od połowy VII wieku zezwalano sekretarzom cesarskim na pełnienie innej niż wynikająca z pracy w kancelarii funkcji⁴³². Wydaje się, że zgoda ta wynikała z reform jakie przeprowadził prawdopodobnie Herakliusz (610–641) lub Konstantyn II (641–668). Któryś z tych dwóch cesarzy przeprowadził reformę administracyjną polegającą na wprowadzeniu nowego urzędu: *στρατιωτικὸς λογοθέτης*⁴³³. Właśnie ten urząd jest pierwszym, jaki mógł sprawować także cesarski sekretarz. Dla okresu od VI–VIII/IX wieku są to jedyne ustalenia, które można by uznać za pewne.

II.5 *Πρωτοσηκρητής* i *ἀσηκρητής* – obowiązki i zakres władzy w okresie od IV do przełomu VIII/IX wieku

Zaprezentowanie obowiązków, jakimi obarczano cesarskich sekretarzy w okresie od IV do końca VIII wieku, jest bardzo kłopotliwe z uwagi na lakoniczność źródeł. Nie jest możliwe na podstawie zebranego materiału prosopograficznego wyznaczenie ścisłych podziałów i wyraźnych granic między kompetencjami *πρωτοσηκρητής* a obowiązkami jakie mieli podlegli mu *ἀσηκρητής*. Poczynione ustalenia mają charakter na tyle szczegółowy, na ile było to możliwe, pamiętać jednak należy, że nie można wyznaczonych poniżej ram stosować zawsze i każdym przypadku.

II 5.1 *Πρωτοσηκρητής*

Przyjmuje się, że urzędnik określany w taki sposób był kierownikiem cesarskiej kancelarii. Powstaje jednak pytanie, co w gruncie rzeczy poprzez takie twierdzenie należy rozumieć. Kancelaria cesarska jako taka w okresie od VI do IX wieku nie doczekała się opracowania, które można by uznać za wystarczające⁴³⁴. O ile dla późniejszych wieków można znaleźć prace, które gruntownie podejmują ten

⁴³² Pr. Stefan nr 31; Pr. Jan nr 46; Pr. Jan nr 47; Pr. Teodor nr 51.

⁴³³ Bury, *Imp. Adm. Sys.*, s. 82.

⁴³⁴ Najlepszym (ale jednocześnie ogólnym opracowaniem) jest rozdział „Kaiserkanzlei: Entwicklung und Funktion” w cytowanej już wielokrotnie pracy Dölger-Karayannopoulos, *Urkundenlehre*, s. 57–67.

temat⁴³⁵, to badania nad rozwojem tejże instytucji w interesującym mnie okresie są dalece niewystarczające.

Generalnie rzecz biorąc, *πρωτοασηκρήτις* (poza kierowaniem pracami kancelarii) był kierowany – w okresie do VI do przełomu VIII/IX wieku – do dwóch rodzajów zadań. Pierwszy z nich polegał na reprezentowaniu interesów cesarza na synodach (soborach), drugi zaś wiązał się z pracą w dyplomacji.

Niewątpliwie jedne z najważniejszych kompetencji kierownika kancelarii ujawniały się w czasie obraz synodów (soborów). Był on wówczas oddelegowywany przez cesarza, aby reprezentował jego osobę oraz w pewien sposób współkierował pracami zgromadzenia. Po raz pierwszy *ἀσηκρήτις* na soborze pojawili się w roku 451. Prawdopodobnie z uwagi na to, że był to okres, kiedy dopiero ukształtował się ten urząd (nie istniał wówczas jeszcze urząd *πρωτοασηκρήτις*) oraz fakt, że jego powstanie wynikało z powstałego „zapotrzebowania” na nowy urząd przy *consistorium principis*, na sobór wysłani zostali „szeregowi” *ἀσηκρήτις*. W późniejszym okresie (VI–VIII wiek) na sobory wysyłano prawdopodobnie wyłącznie *πρωτοασηκρήτις*⁴³⁶.

Dokumenty soborowe pozwalają ustalić jakie były ich kompetencje w czasie obrad zgromadzenia. Przede wszystkim zajmowali się wykonywaniem tłumaczenia dokumentów z języka łacińskiego na język grecki. Zadanie to było szczególnie istotne w przypadku dokumentów przysyłanych przez biskupa Rzymu⁴³⁷.

Kierownik cesarskiej kancelarii miał prawo odczytywać niektóre rodzaje dokumentów. W pierwszej kolejności wymienić należy listy od cesarza do zgromadzonych biskupów⁴³⁸. Odczytywał także dokumenty przysłane przez inne

⁴³⁵ Obok cytowanego wyżej rozdziału temat kancelarii w późniejszym okresie, tj. po IX wieku, został opracowany np. przez N. Oikonomidesa w artykułach: *The Chancery of the Grand Komnenoi: Imperial Tradition and Political Reality*, *Αρχαίον Πόντου* 35 (1979), s. 299–332 oraz *La chancellerie impériale de Byzance du 13e au 15e siècle*, *REB* 43 (1985), s. 167–195. Dalsza literatura w kolejnym rozdziale.

⁴³⁶ Przypadki dyskusyjne zostały szczegółowo omówione zarówno w prosopografii jak i w dalszej części nieniejszej pracy.

⁴³⁷ ACO (Riedinger), II.1, s. 52,10–12 (= Mansi XI, kol. 232D–E, linie 54–57); Pr. Diogenes nr 33.

⁴³⁸ ACO (Lamberz), s. 40,21–24 (= Mansi XII, 1002, linie 45–48); Pr. Leontius nr 68.

osoby będące przedmiotem lub stroną w obradach soboru⁴³⁹. Mógł odczytywać wszelkiego rodzaju teksty, które dotyczyły herezji i sporów doktrynalnych⁴⁴⁰. Czasami nakładano na niego obowiązek zapoznania biskupów z dokumentami o charakterze religijnym (np. wyznanie wiary), jakie wymagały porównania z tekstami oryginalnymi. Szczególnie ważne było to zadanie przy sporach doktrynalnych, kiedy porównywanie dokumentów było kluczowe np. przy wydawaniu wyroków w sprawie herezji⁴⁴¹. Porównywanie często miało charakter publiczny i wiązało się z odczytaniem przez nich analizowanych dokumentów⁴⁴². Co istotne, zdarzało się, że powierzano mu zadanie zapieczętowania dokumentów do czasu, aż sobór nie zbada ich zgodności z ortodoksyjnymi pismami zgromadzonymi w patriarchalnej bibliotece⁴⁴³.

Jako urzędnik cesarski współkierował pracami soboru informując biskupów o tym, kiedy należy przeczytać określone dokumenty⁴⁴⁴, oraz przygotowywał dokumenty do odczytania⁴⁴⁵. Mógł przerwać odczytywanie (przez osoby trzecie) jednych dokumentów i nakazać odczytywanie innych⁴⁴⁶. Co istotne, miał on prawo informować biskupów, że posiadane przez nich dokumenty (np. wyznanie wiary,

⁴³⁹ ACO (Riedinger), II.2, s. 202, 8–9 (= Mansi XI, kol. 340C, linie 36–38; Pr. Jan nr 34.

⁴⁴⁰ ACO (Riedinger), II.1, s. 218, 4–5 (= Mansi XI, kol. 349D, linie 40–42); II.1, s. 232, 24–27 (= Mansi XI, kol. 360C–D, linie 38–44); Pr. Diogenes nr 33.

⁴⁴¹ ACO (Riedinger), II.2, s. 560, 11–14 (= Mansi XI, kol. 545B–C, linie 14–39); Pr. Paweł nr 35.

⁴⁴² ACO (Riedinger), II, s. 268, linie 19–20 (= Mansi XI, kol. 381D, linie 46–48); Pr. Diogenes nr 33; ACO (Riedinger), II.2, s. 560, 11–14 (= Mansi XI, kol. 545A–B, linia 13–19); Pr. Jan nr 34; Pr. Poteinos nr 37.

⁴⁴³ Pr. Poteinos nr 37.

⁴⁴⁴ ACO (Riedinger), II.1, s. 32, 4–8 (= Mansi XI, kol. 220C–D, linie 35–42); ACO (Riedinger), II.1, s. 50, 33–34 oraz s. 52, 1–7 (= Mansi XI, kol. 232D–E, linie 41–57), Paweł VII wiek; ACO (Riedinger), II.1, s. 166, 16–26 (= Mansi XI, kol. 320C–D, linie 30–47); ACO (Riedinger), II.1, s. 176, 3–9 (= Mansi XI, kol. 324D–E, linie 51–59); Pr. Paweł nr 35; ACO (Riedinger), II.1, s. 186, 8–17 (= Mansi XI, kol. 329D–E, linie 43–57); ACO (Riedinger), II.2, s. 196, linie 3–11 (= Mansi XI, kol. 336B–C, linie 19–32); Pr. Paweł nr 35.

⁴⁴⁵ ACO (Riedinger), II.1, s. 40, 10–14 (= Mansi XI, kol. 224D–E, linie 60–61 oraz kol. 225A, linie 1–4); Pr. Paweł nr 35.

⁴⁴⁶ ACO (Lamberz), s. 74, 19–20 (= Mansi, XII, kol. 1023E, linie 57–58); Pr. Leontius nr 68.

jakie złożyli heretycy pragnący wrócić na łono kościoła) są autentyczne⁴⁴⁷, a co za tym idzie, miał bardzo duży wpływ na decyzje soboru wobec innowierców. W określonych przypadkach mógł decydować, które dokumenty powinny być przedłożone do wglądu biskupom zebranym na soborze⁴⁴⁸. W końcu, urzędnicy ci protokołowali prace soboru⁴⁴⁹. Wydaje się, że wykonywane przez nich stenogramy (ponieważ nie były jedynymi tego typu dokumentami) były przeznaczone na użytek cesarza⁴⁵⁰.

Πρωτοασηκρη̑τις w sprawach szczególnie istotnych z punktu widzenia państwa był wysyłany z misjami dyplomatycznymi. Pierwszy odnotowany przypadek to postać Grzegorza, który aktywnie działał w służbie dyplomatycznej w latach 756–757 oraz 763–764. Miał on między innymi przekonać władcę Franków Pepina, aby przyczynił się do zwrotu Rawenny pod władzę Konstantynopola⁴⁵¹, a także zneutralizować wpływy papieża w Italii czy wynegocjować sojusz z władcą Longobardów Dezyderiuszem sojusz wymierzony we Franków oraz papieża⁴⁵². Wreszcie, prawdopodobnie to on negocjował ewentualne małżeństwo córki Pepina Gizeli z synem cesarza Kontantyna V⁴⁵³. Inny *πρωτοασηκρη̑τις*, znany z drugiej połowy VIII wieku (przyszły patriarcha Konstantynopola Tarazjusz), pracując w dyplomacji został prawdopodobnie wysłany na dwór kalifa al-Mahdiego (775–780)⁴⁵⁴.

⁴⁴⁷ Mansi XIII, kol. 204D–E, linie 40–55; Pr. Leontius nr 68.

⁴⁴⁸ ACO (Lamberz), s. 116,13–18 (= Mansi XII, kol. 1054D linie 51–52); Mansi XIII, kol. 4C–D, linie 34–44; Mansi XIII, coll. 157E, linia 58–160A, linie 1–4; Pr. Leontius nr 68.

⁴⁴⁹ ACO (Riedinger), II.2, s. 560,2–3 (= Mansi XI, kol. 544E, linie 62–63); Pr. Paweł nr 35.

⁴⁵⁰ Pr. Paweł nr 35.

⁴⁵¹ Liber Pontificalis, I, s. 452,12–21 – s. 453,1–3 i 9–11; *Chronicon Salernitanum*, cap. 6, s. 8,30–35; Pauli continuationes, s. 210,46–49; Dölger, *Regesten*, I, s. 38, nr 318; Rochow, Konstantin V, s. 111 oraz s. 215–216.

⁴⁵² MGH Epp. III, 1, s. 512,27–29; Dölger, *Regesten*, s. 38, nr 319; Rochow, *Konstantin V*, s. 216.

⁴⁵³ Rochow, *Konstantin V*, s. 216; Pr. Grzegorz nr 61.

⁴⁵⁴ Abu Bakr Ahmad, s. 119–120; Pr. Tarazjusz nr 67.

II.5.2 Ἀσηκρη̑τις – kompetencje i obowiązki

Poza swoimi podstawowymi zadaniami wynikającymi z pracy w kancelarii na sekretarzy nakładano czasami (zazwyczaj w wyniku nadzwyczajnych okoliczności) dodatkowe obowiązki. W okresie od VI do VIII/IX wieku są to jednostkowe, odosobnione przypadki, które nie mogą być podstawą do wysuwania twierdzeń o charakterze ogólnym. Mimo to, interesujące jest przyjrzenie się tym jednostkowym przypadkom, szczególnie w kontekście obowiązków, jakie pełnili ci urzędnicy w późniejszych stuleciach.

W kilku przypadkach Ἀσηκρη̑τις był wykorzystywany w służbie dyplomatycznej, zarówno wewnątrz, jak i poza granicami państwa. Zawsze były to sytuacje nadzwyczajne. Pierwszym przypadkiem jest Teodor, który został wysłany przez uzurpatora Fokasa w roku 602 roku, aby w Hagii Sophii odczytał prostagnę wzywającą lud Konstantynopola do przybycia na uroczystość objęcia przez nowego cesarza tronu⁴⁵⁵. W roku 678 Epifamiusz miał za zadanie udać się do Rzymu, aby podjąć negocjacje mające na celu unię Kościołów⁴⁵⁶. W końcu, w roku 743 Ἀσηκρη̑τις Anastazjusz będący w służbie uzurpatora Artabasdos w czasie oblężenia Konstantynopola, został wysłany poza mury, aby zorganizować dla oblężonej stolicy dostawę żywności drogą morską⁴⁵⁷.

II.6 Kariery urzędnicze cesarskich sekretarzy w okresie od VI do połowy IX wieku – próba rekonstrukcji

Od czasów cesarza Justyniana do połowy IX wieku niektórzy z pośród Ἀσηκρη̑τις, których wzmiankują źródła, łączyli piastowane stanowisko z innymi urzędami lub godnościami. Zaznaczyć należy, że wszystkie tego typu wzmianki pochodzą wyłącznie ze źródeł sfragistycznych, a w jednym przypadku wzmiankuje

⁴⁵⁵ Pr. Teodor, nr 27.

⁴⁵⁶ Liber Pontificalis, t. I, s. 350,4–7; Lounghis, *Ambasades*, s. 124; Pr. Epifamiusz nr 32.

⁴⁵⁷ Theophanes, *Chronographia*, AM 6235, s. 419,13–19; Pr. Anastazjusz nr. 60.

taki przypadek źródło epigraficzne⁴⁵⁸. Wobec lakoniczności źródeł (pieczęcie dostarczają zazwyczaj informacji wyłącznie prosopograficznych), nie jest możliwe stworzenie modelu karier administracyjnych interesujących mnie urzędników w tym okresie. Ograniczę się zatem jedynie do uwag o charakterze ogólnym, które przydatne będą w rozważaniach w kolejnych rozdziałach.

Z omawianego okresu posiadamy grupę pieczęci, które informują, że urząd ἀσηκρη̐της (lub βασιλικὸς ἀσηκρη̐της) był łączony z godnością ὑπατος⁴⁵⁹. Wobec faktu, że godność ta była – w okresie od VI do IX wieku – niemal wyłącznie honorowa⁴⁶⁰ i nadawano ją nawet ludziom niższego szczebla, trudno wysunąć jakiegokolwiek pewne wnioski dla tego okresu⁴⁶¹.

Druga grupa obejmuje pieczęcie⁴⁶², na których umieszczono inskrypcję wskazującą, że obok funkcji sekretarza właściciel pełnił urząd λογοθέτης τοῦ δρόμου⁴⁶³.

⁴⁵⁸ Jedyna inskrypcja, która informuje o cesarskim sekretarzu, który łączył sprawowany urząd z innym, pochodzi z Sardes. Dokładne jej wydatowanie nie jest jednak możliwe. W mojej ocenie może ona pochodzić nawet z X wieku. Por. Pr. Anonim nr 8.

⁴⁵⁹ Pr. Anastazjusz nr 23; Pr. Nicetas nr 26; Pr. Teodor nr 51; Pr. Jan nr 55; Pr. Teodor nr 70; Pr. Jan nr 78; Pr. Jan nr 79; Pr. Grzegorz nr 89.

⁴⁶⁰ Godność ta oznaczała byłego konsula i była od VI wieku (po reformie urzędu w roku 541) tytułem honorowym. Praktycznie nie wiązała się z nim żadna władza. Tytuł ten znika w X wieku. Niedługo potem powstaje nowy urząd o tej samej nazwie (zob. kolejny rozdział). Por. Bury, *Imp. Adm. Sys.*, s. 25–26; E. Stein, *Justinian, Johannes der Kappadozier und das Ende des Konsulats*, BZ 30 (1929/1930), s. 376–381; E. Stein, *Post-Consulat et Αυτοκρατορία*, Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire orientale et slave, t. 2 (1934), s. 869–912 (Mélanges J. Bidez); Bréhier, *Institutions*, s. 104–105 i 117; Ch. Couriois, *Exconsul, Observations sur l'histoire de xonsulat a l'epoque byzantine*, Byzantion 19 (1949), s. 37–58; Guiland, *Consul*; Jones, LRE, II, s. 533–534; Stein, *Opera*, s. 398–400; Oikonomides, *Listes*, s. 296; Winkelmann, *Byzantinische Rang*, s. 31–35 i 48–51; A. Kazhdan, *Hypatos*, ODB, II, s. 963–964.

⁴⁶¹ Pewne ustalenia w kwestii łączenia tych dwóch urzędów można poczynić w IX i X w., zob. kolejny rozdział.

⁴⁶² Pr. Grzegorz nr 65; Pr. Dawid nr 73; Pr. Jan nr 75.

⁴⁶³ Omówienie tego urzędu oraz powiązania go z urzędem cesarskiego sekretarza zob. kolejny rozdział.

Dwie pochodzące z tego okresu pieczęcie⁴⁶⁴ należące do ἀσηκρη̑τις posiadają inskrypcje informujące, że ich właściciele byli patrycjuszami⁴⁶⁵. Znamy także jedną pieczęć⁴⁶⁶, w której napieczętej inskrypcji jej właściciel jest określany także jako χαρτουλάριος⁴⁶⁷. Mamy także jedną pieczęć⁴⁶⁸ informującą, że jej właściciel pełnił też urząd στρατιωτικὸς λογοθέτης⁴⁶⁹. W jednym przypadku⁴⁷⁰ obok tych dwóch urzędów właściciel sprawował także urząd σπαθάριος⁴⁷¹. Jeden urzędnik⁴⁷²

⁴⁶⁴ Pr. Tarazjusz nr 67; Pr. Grzegorz nr 88.

⁴⁶⁵ Omówienie tej godności i jej powiązanie z urzędem cesarskiego sekretarza zob. kolejny rozdział.

⁴⁶⁶ Pr. Jan nr 46.

⁴⁶⁷ Urząd ten powstał w roku 326. Służyli oni początkowo pod prefektem pretorio i magistrem militum. Generalnie χαρτουλάριος zajmował się sprawami związanymi z cesarskim skarbem: Bury, *Imp. Adm. Sys.*, s. 83; Guillard, *Chartulaire*; Jones, LRE, t. II, s. 588–89; A. Kazhdan, *Chartularios*, ODB, I, s. 416. Trudno wysunąć jakąkolwiek hipotezę dotyczącą tego, jakie funkcje mógł w tym okresie sprawować ten sekretarz. Dalsze rozważania na temat chartulariosa w kontekście urzędu ἀσηκρη̑τις oraz dalsza literatura do tego urzędu zob. kolejny rozdział.

⁴⁶⁸ Pr. Jan nr 47.

⁴⁶⁹ O tym urzędzie w okresie VI–IX w. trudno powiedzieć coś pewnego. A. Kazhdan twierdzi, że nie da się udowodnić tezy E. Steina [*Introduction à l'histoire et aux institutions byzantines*, Traditio 7 (1949–51), s. 159] mówiącej, że zajmował się pieniędzmi przeznaczonymi na utrzymanie wojska, budowę umocnień wojennych i wyprawy wojenne. Z całą pewnością, urzędnik tego typu był obecny na soborze w Konstantynopolu w roku 680 (ACO (Riedinger), II.1, s. 14,24 (= Mansi XI, kol. 209B). O urzędzie zob: Bury, *Imp. Adm. Sys.* s. 90–91; Xanatalos, *Beiträge*, s. 44–52; Dölger, *Finanzverwaltung*, s. 21–22 i s. 60; Ahrweiler, *Recherches*, s. 10 i 43; I. Ševčenko, *Poems on the Deaths of Leo VI and Constantine VII in the Madrid Manuscript of Scylitzes*, DOP, 23/24 (1969/70), s. 216, przyp. 38; Guillard, *Logothetes*, s. 25–31; Oikonomides, *Listes*, s. 320. N. Oikonomides, twierdzi, że jego officium było odpowiedzialne za rekrutację i finansowanie sił zbrojnych i posiadał on pewne wojskowe prerogatywy (στρατιωτικοὶ κώδικες): Oikonomides, *Listes*, s. 314; CSLB II, s. 599–600; A. Kazhdan, *Logothetes tou stratotikou*, ODB, II, s. 1248; Zob. także kolejny rozdział gdzie dalsze uwagi na temat tego urzędu w kontekście urzędu ἀσηκρη̑τις.

⁴⁷⁰ Pr. Sisinius nr 83.

⁴⁷¹ O tym urzędzie w kontekście urzędu ἀσηκρη̑τις zob. kolejny rozdział.

⁴⁷² Pr. Anastazjusz nr 87.

sprawował także urząd *ταβουλάριος*⁴⁷³. Jeden⁴⁷⁴ sprawował także funkcję *ἄρχων του βλαττίου*⁴⁷⁵.

Posiadamy też pieczęcie urzędników, co do których nie ma pewności, czy pełnili urząd *ἀσηκρητής* mimo, że pewnym jest, że sprawowali inne urzędy i godności⁴⁷⁶.

Równie trudne do uchwycenia są kariery administracyjne osób pełniących funkcję *πρωτοασηκρητής*. Mimo, że możliwe było stworzenie kilku dość dokładnych biogramów osób sprawujących te urzędy, to ustalenie chociażby zarysu ewentualnego *cursus honorum* wydaje się niemożliwe. W jednym przypadku pierwszy sekretarz osiągnął – w interesującym mnie okresie – tron cesarski⁴⁷⁷.

Można postawić jedną dość mocno ugruntowaną tezę. Wydaje się, że w okresie VII–IX wieku urząd *πρωτοασηκρητής* stał się także stanowiskiem, które cesarz obsadzał osobami, które pragnął osadzić na tronie patriarszym⁴⁷⁸. Pierwszym takim przypadkiem jest osoba patriarchy Pawła (688–693). W latach 784–821

⁴⁷³ Urząd *ταβουλάριος* jest wzmiankowany w źródłach wielokrotnie. Byli to skrybowie (pisarze) poświadczeni w najróżniejszych biurach w Konstantynopolu, Tesalonikach, Serres, Apulii, Campani, Kalabrii, także w Hierissos, Milecie oraz Smyrnie. Zob. Not. Dig. Occ., s. 221,8 i s. 223,9; G. Ferrari, *I documenti greci medioevali di diritto privato dell'Italia meridionale: e loro attinenze con quelli bizantini d'Oriente e coi papiri greco-egizii*, Leipzig 1921, s. 78–83; A. Dain, *Formules de "commission" pour un "nomokos" et un "exarchos"*, REB 16 (1958), s. 166–168; Darrouzes, *Recherches*, s. 119–120; Księga eparcha (ros.), s. 107–111; Oikonomides, *Listes*, s. 321; Saradi, *Notariat*, s. 41–44 oraz 65–66; A. Kazhdan, *Nomikos*, ODB, III, s. 1490.

⁴⁷⁴ Pr. Anthimos, nr 66.

⁴⁷⁵ Był to prawdopodobnie ostatni pod względem chronologicznym urzędnik tego typu. Blattion był pierwotnie terminem używanym na określenie koloru purpurowego oraz rzeczy na ten kolor barwionych: np. ubrań (zarówno wełnianych jak i jedwabnych). Następnie określano nim jedwabne tkaniny, ze szczególnym uwzględnieniem kurtyn zasłaniających cesarza w czasie audiencji, czy też świętych ikon. Zob. A. Gonosová, *Blattion*, ODB, I, s. 296, gdzie literatura.

⁴⁷⁶ Pr. Stefan nr 31; Pr. Atanazjusz nr 60; Pr. Anthimos nr 66.

⁴⁷⁷ Pr. Anastazjusz nr 58.

⁴⁷⁸ Zob. uwagi dotyczące formuły 2 przy urzędzie *πρωτοασηκρητής* w poprzednim rozdziale.

wszyscy trzej patriarchowie⁴⁷⁹ przed objęciem tej godności byli zwierzchnikami cesarskiej kancelarii.

⁴⁷⁹ Tj. Tarazjusz (784–806), Nkefor (806–815) oraz Teodotos (815–821).

Rozdział III

Od czasów dynastii macedońskiej do przełomu XII/XIII wieku

III.1 Reorganizacja kancelarii cesarskiej w okresie od przełomu VIII/IX do przełomu XII/XIII wieku

Dziesiąty wiek przyniósł zasadnicze zmiany wewnątrz officium cesarskich sekretarzy. Grunt pod reformy, które do nich doprowadziły, dojrzał od końca ósmego stulecia. W wieku IX rozpoczął się proces nadawania ἀσηκρη̐τις prerogatyw sądowniczych przy jednoczesnym – stopniowym – ograniczaniu tych, które związane były z pracą w kancelarii. Proces ten trwał przez niemal dwieście lat, a jego efektem było stworzenie całkowicie nowej struktury cesarskiej kancelarii. Owa reorganizacja poszła w dwóch kierunkach. Na płaszczyźnie kompetencji diametralnie ograniczono funkcje kancelaryjne najpierw ἀσηκρη̐τις, a nieco później πρωτοασηκρη̐τις na rzecz dwóch innych urzędów tj. mistyka oraz ἐπὶ τοῦ κανικλείου. Bardzo wyraźnie wzmocniono prerogatywy sądownicze ἀσηκρη̐τις i πρωτοασηκρη̐τις. Da się także zauważyć pewne otwarcie tych urzędów, tzn. pozwolono urzędnikom je sprawującym piastować inne funkcje publiczne. Równie istotne zmiany zaszły na płaszczyźnie administracyjnej. Officium sekretarzy z πρωτοασηκρη̐τις na czele zostało (przynajmniej jeśli chodzi o wewnętrzną jego strukturę) w gruncie rzeczy rozbite, czego efektem było administracyjne podporządkowanie go (prawdopodobnie już na przełomie X/XI wieku) mistykowi.

Aby właściwie zrozumieć szereg bardzo skomplikowanych a czasami subtelnych procesów i zmian wewnątrz bizantyjskiej administracji sądowej oraz struktury kancelarii w okresie od końca VIII do przełomu XII/XIII wieku, zmian które doprowadziły do powstania omówionego wyżej stanu, koniecznym jest rozłożenie analizy postawionych problemów na kilka etapów. Pierwszym z nich będzie omówienie bizantyjskiego systemu sądowego we wspomnianym okresie z położeniem szczególnego nacisku na miejsce, jakie w nim zajmowali ἀσηκρη̐τις i πρωτοασηκρη̐τις. Drugim etapem będzie omówienie urzędów mistyka oraz ἐπὶ τοῦ κανικλείου i podjęcie próby wyjaśnienia, kiedy te dwa urzędy przejęły funkcje

kancelaryjne, które wcześniej były przypisane ἀσηκρήτις i πρωτοασηκρήτις. W tym punkcie interesować mnie będzie z jednej strony to, kiedy mistyk podporządkował sobie te dwa urzędy, z drugiej zaś, kiedy ἐπὶ τοῦ κανικλείου przejął obowiązek kontrasygnowania dokumentów cesarskich. W końcu trzecim etapem będzie zaprezentowanie, jakie kompetencje, prawa i obowiązki posiadali ἀσηκρήτις i πρωτοασηκρήτις po głębokich reformach, które przeszła cesarska administracja w okresie od końca VIII do przełomu XII/XIII wieku. W tym punkcie koniecznym będzie zaprezentowanie, jak funkcjonowała cesarska kancelaria w okresie IX-XII wieku, jak wyglądała jej struktura oraz jakie miejsce zajmowali w niej interesujący sekretarze. Ostatnim etapem będzie wskazanie kiedy i na jakim etapie rozwoju kancelarii cesarskich pozbawiono ἀσηκρήτις i πρωτοασηκρήτις obowiązków związanych z pracą w tej instytucji.

III.2 System sądowniczy w Cesarstwie bizantyjskim i jego ewolucja w okresie od VIII do XII wieku

W bizantyjskim rozumieniu roli władcy w państwie zajmowanie się przez niego prawem polegało także na dbaniu o to, aby urzędy sędziowskie były obsadzane właściwymi ludźmi a w państwie panowała praworządność (państwo jako ἔννομος ἐπιστασία)⁴⁸⁰. Punkt wyjścia stanowi zatem dla mnie próba przyjrzenia się temu, jakie zainteresowanie aparatem sądowym przejawiali poszczególni władcy Cesarstwa od przełomu VIII/IX wieku. Wychodzę z założenia, że takie postawienie sprawy pozwoli lepiej zrozumieć, jak to się stało, że w X wieku cesarski sekretarz został przez cesarza przesunięty do innych zadań niż te, do których go powołano. Wydaje się nawet możliwe przypisanie zmian w kompetencjach cesarskich sekretarzy na czasy panowania konkretnych władców.

⁴⁸⁰ Zob. np. F. Dölger, *Die Kaiserurkunde der Byzantiner als Ausdruck ihrer politischen Anschauungen*, [w:] *Byzanz und die europäische Staatenwelt*, Ettal 1953, s. 27 (repr. z HZ, 159 (1938/1939), s. 229-250); P. Magdalino, *Aspects of Twelfth-Century Byzantine Kaiserkritik*, Speculum, 58 (1983), s. 330-331.

Do VIII wieku procedura sądowa w Bizancjum opierała się niemal w całości na ustawodawstwie cesarza Justyniana Wielkiego. Ustawodawstwo z okresu panowania dynastii izauryjskiej niewiele w tej materii zmieniło, gdyż jego celem było dostosowanie czy może raczej zhumanizowanie (εἰς τὸ φιλανθρωπότερον) justynianowego prawodawstwa⁴⁸¹. Zmiany przyszły wraz z panowaniem cesarzowej Ireny (797-802)⁴⁸². Podjęła ona próbę zreformowania sądownictwa poprzez uregulowanie kwestii składania w sądzie przysięgi przed złożeniem zeznań⁴⁸³. Następca Ireny, Nikefor I (802-811) także przejawiał zainteresowanie sprawami sądownictwa i dążył do jego centralizowania, przy jednoczesnym zapewnieniu ochrony prawnej osobom z biedniejszych grup społecznych oraz tych, którzy mieszkali poza stolicą⁴⁸⁴. Utworzony został trybunał sądowy w pałacu Magnaura, który funkcjonował przez późniejsze dziesięciolecia⁴⁸⁵.

W kontekście interesujących mnie urzędników, kluczowe wydaje się być panowanie cesarza Leona V Armeńczyka (813-820), który był uważany za osobę,

⁴⁸¹ N. Oikonomides, *The Peira of Eustathios Romaios: an Abortive Attempt to Innovate in Byzantine Law*, FM, VII (1986), s. 186.

⁴⁸² Burgmann, *Eirene*, Nowele od 1. do 36, s. 136-155.

⁴⁸³ Pojawiła się jako obligatoryjna formuła: 'Εν ὀνόματι τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος Εἰρήνη πιστὸς βασιλεύς. Szerzej o tej kwestii zob.: Dölger, *Regesten*, I, s. 44, nr 358; Π. Γουναρίδης, 'Ορκος και αφορισμός στα βυζαντινά δικαστήρια, Σύμμεικτα, 7 (1987), s. 41-57; Γκουτζιουκώστας, *Σądownictwo*, s. 53-54. Z ustawodawstwa cesarzowej Ireny skorzystano jako ze wzoru, gdy wprowadzono formułę: + 'Εν ὀνόματι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, jako obowiązkową w umowach sporządzanych na piśmie. Formuły otwierały zazwyczaj tekst dokumentu. Por. Z. Borkowski, *Alexandrie II, Inscriptions des Factions à Alexandrie. Centre d'Archéologie Méditerranéenne del'Academie Polonaise des Sciences et centre Polonais d'archéologie méditerranéenne dans la République Arabe d'Egypte au Caire*, Varsovie 1981, s. 128-132; R. S. Bagnall, K. A. Worp, *Christian Invocations in the Papyri*, Chronique d'Egypte, 56 (1981), s. 112-133.

⁴⁸⁴ Γκουτζιουκώστας, *Σądownictwo*, s. 54-56.

⁴⁸⁵ F. Goria, *La giustizia nell'impero romano d'Oriente: organizzazione giudiziaria* [w:] La giustizia nell'Alto Medioevo [Settimane di Studio del Centro italiano di studi sull'Alto Medioevo, 42], 7-13 aprile 1994, Spoleto, 1995, s. 329-330; A. E. Γκουτζιουκώστας stoi na stanowisku, że teza F. Gori dotycząca sądu w Magnaura, która to doszukuje się pewnej ciągłości między sądownictwem z czasów Justyniana a nowo powstałym trybunałem, jest słabo udokumentowana: Γκουτζιουκώστας, *Σądownictwo*, s. 57.

kładącą szczególny nacisk na to, aby cesarska administracja (w tym sądownictwo) działała jak najlepiej i osobiście miał rostrzygać spory sądowe w Lausiakon⁴⁸⁶. Wydaje się, że na rzędy tego cesarza przypada reforma, która stała się początkiem nakładania na ἀσηκρηῆτις obowiązków sądowniczych. Wskazuje na to m. in. lektura dzieła Jana Skylitzesa, który podaje: καὶ δὴ πρὸ μιᾶς ἡμέρας τῆς κατὰ σάρκα Χριστοῦ τοῦ θεοῦ ἡμῶν γεννήσεως δεξάμενος τὰς μηνύσεις ὁ βασιλεὺς ἐπὶ βήματός τε ἐν τοῖς ἀσηκρητείοις ἐκάθισε καὶ ἀσκριβῆς ἐξεταστὴς τῶν μηνυθέντων ἐγίνετο⁴⁸⁷. Zatem posiedzenie sądu, o którym pisze, odbyło się w miejscu gdzie znajdowała się siedziba ἀσηκρηῆτις – asekretejonie⁴⁸⁸. Interesujący Skylitzesa proces dotyczył Michała z Amorion i miał miejsce w grudniu 820 roku. Chronologicznie więc precedens w postaci ustanowienia trybunału w miejscu, gdzie pracowali cesarscy ἀσηκρηῆτις, nie byłby dużo wcześniejszy od pierwszych wzmianek mówiących o tym, że ci ostatni posiadali kompetencje sądownicze. Moim zdaniem nie ulega wątpliwości, że ἀσηκρηῆτις brali udział w procesie Michała, aczkolwiek niemożliwe jest ustalenie w jakim charakterze. Sprawa Michała była niezwykle ważna z punktu widzenia cesarza. Jeśli uznał on, że miejscem odpowiednim dla jej rozpoznania (biorąc pod uwagę całość wydarzeń towarzyszących procesowi) była siedziba ἀσηκρηῆτις, musiał mieć ku temu mocne podstawy. Niestety lakoniczność źródeł nie pozwala ustalić pobudek jakie kierujących Leonem Armeńczykiem. Można próbować wyjaśnić motywy cesarza, opierając się na hipotezie R. Guillard'a, który uznał, że pod koniec IX wieku rozpatrywanie spraw sądowych przeniesiono z pałacu na hippodrom. Trudno jednak

⁴⁸⁶ *Theophanes Continuatus*, s. 30,19-21; Genezjusz, s. 14,1-2. Kontynuator Teofanesa powątpiewa w szczerłość zainteresowań Leona sądownictwem, stwierdzając, że przez wszystko co czynił w zakresie dbania o sprawiedliwość, „chciał przypodobać się ludowi i jakby kupić ich sympatię”: *Theophanes Continuatus*, s. 31,5-6.

⁴⁸⁷ Jan Skylitzes, *Historiarum*, s. 19,37-40. Bardzo zbliżony tekst podaje także Kontynuacja Teofanesa: ἐπεὶ γοῦν πάντοθεν κατάφωρος ἐγγένητο αὐτοῦ τοῦ βασιλέως ἐν τοῖς ἀσηκρητείοις ἐξετάζοντος [...]: *Theophanes Continuatus*, s. 34,22-23.

⁴⁸⁸ Wydaje się, że można użyć takiej spolszczonej formy. Asekretejon był budynkiem w ramach Wielkiego Pałacu. Zob. R. Guillard, *Le palais d'Hormisdas*, *ByzSl*, 12 (1951), s. 213-214 (= *Études de topographie de Constantinople byzantine*, I, s. 296; *Theophanes Continuatus* (ros.), s. 28, przyp. 3 i s. 113, przyp. 1. Miejsce wspomniane też przy okazji zabójstwa Theoktysta: Zob. niżej.

byłoby w takim kontekście zrozumieć po pierwsze kilkadziesiąt lat różnicy (proces odbył się w roku 820.), a po drugie to, że asekretejon nie znajdował się prawdopodobnie na hippodromie, lecz w pewnym od niego oddaleniu⁴⁸⁹.

Prawie sto lat później (w podobnym kontekście) pojawia się asekretejon jako miejsce rozstrzygania sporów sądowych. Informacji o tym dostarcza dokument klasztoru Protaton z roku 908. Czytamy w nim: *καὶ ἐξετασθέντων κελευσεὶ τῆς βασιλείας ημῶν, ἐπὶ Στεφάνου μαγίστρου καὶ Κωνσταντίνου βασιλικου πρωτοσπαθαρίου καὶ πρωτοασκηρητου⁴⁹⁰ καὶ Βασιλείου βασιλικου πρωτοσπαθαρίου καὶ ἐπὶ τῶν δεησεων, ἐπὶ τοῦ περιωνύμου σεκρετου τῶν ἀσκηρητειων, εὐρεθησαν ταῖς ἀληθείαις παραλόγως περιγραφεντα τα τοιαυτα τόπια [...]*⁴⁹¹.

W procesie tym jednym z sędziów był, jak dowodzi tego analizowane źródło, zwierzchnik cesarskich sekretarzy. Z całą pewnością na początku IX wieku podział między cesarskimi sekretarzami był bardzo wyraźny⁴⁹². Józef Genezjusz⁴⁹³ przy okazji procesu pewnego senatora podaje, że cesarz wybierał najlepszych spośród pisarzy (*ὑπογραφεῖς*), a ich zadaniem było kopiowanie podjętych przez cesarza decyzji⁴⁹⁴.

Reformy sądownictwa kontynuował cesarz Bazyli I (867-886), za rządów którego z jednej strony rozbudowano aparat sądowniczy⁴⁹⁵, a z drugiej wprowadzono wynagrodzenie dla sędziów ze skarbu państwa (w celu) walki z korupcją.

⁴⁸⁹ Guiland, *Hippodrome*, s. 53 (= Guiland, *Topographie*, I, s. 185-186).

⁴⁹⁰ Zob. Pr. nr 148.1.

⁴⁹¹ *Actes du Protaton*, II, s. 184-185, 37-40. Por. też Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 58-59.

⁴⁹² Dölger-Karayannopoulos, *Urkundenlehre*, s. 61.

⁴⁹³ Moim zdaniem nie można tego fragmentu tekstu Genezjusza, oceniać przez pryzmat sympatii lub antypatii, autora do cesarza Leona z powodu jego poglądów religijnych. Podane informacje są w mojej ocenie zbyt precyzyjne. Por. Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 59-63.

⁴⁹⁴ *τὰ πλείω δὲ τῶν διοικημένων τῶ Λαυσιακῶ χρηματίζων διήμυνεν, ὑπογραφέας προσκαλούμενος τῶν ἀρίστων, οἷς γραφὴν τῶν ἐκδόσεων ἐπέτετραπτο, προσεπειεῖτό τε στρατηλάτας καὶ ἄρχοντας τῶν ἀξιολόγων [...]*: Genesios, s. 14, 31-34

⁴⁹⁵ Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 67.

Ustanowiony został też sąd powszechny, mieszczący się w odbudowanej przez Bazylego Chalke⁴⁹⁶, który w ocenie autora Kontynuacji Teofanesa przewyższał powagą areopag i geruzję⁴⁹⁷. Wprowadzono dalsze obostrzenia dla sędziów m. in. zabraniając im opuszczania miasta do czasu ogłoszenia wyroku⁴⁹⁸. Cesarz często osobiście rozstrzygał spory sądowe⁴⁹⁹.

Następca Bazylego, cesarz Leon VI (886-912) także żywo interesował się systemem sądownictwa i dokładał starań, aby ten działał jak najlepiej⁵⁰⁰. Doprecyzowano między innymi sposób wyboru sędziów oraz nakazano im wyroki ogłaszać osobiście oraz na piśmie⁵⁰¹. Zaczęto przykładać także większą wagę do wykształcenia osób, które aspirowały do urzędu sędziego⁵⁰².

⁴⁹⁶ O Chalke zob. np.: C. Mango, *The Brazen house: a study of the vestibule of the Imperial Palace of Constantinople*, Kopenhaga 1959; R. Guiland, *Études de topographie de Constantinople byzantine*, t. I, 7-33; I. Zervou Tognazzi, *Propilei e Chalke, ingresso principale del Palazzo di Costantinopoli*, [w:] *Bizanzio et l'Occidente: Arte, archeologia, storia. Studi in onore di Fernanda de Maggei*, ed. M. Bonfioli, Rome 1996, s. 33-59; L. Brubaker, *The Chalke Gate, the construction of the past and the Trier ivory*, BMGS, 23 (1999), s. 258-285; C. Mango, *Chalke*, ODB, I, s. 405-406.

⁴⁹⁷ Ἀλλὰ καὶ τοὺς εἰς τὸ κρίνειν ἐπιτηδέους, ἀπὸ μὲν μαθημάτων ἔχειν τὸ ἱκανὸν παρτυρουμένους, ἀπὸ δὲ γνώμης καὶ προαιρέσεως τὸ εὐσεβές τε καὶ ἀδωρόληπτον, ἀξιώμασι τε τῆς ταπεινότερας βαθμίδος ὑπεραίρων καὶ ἀννψῶν καὶ ρογῶν ἐνιαυσίων ἐκθέσει καὶ σιτηρεσίων ἄλλων καὶ φιλοτιμιῶν παροχαῖς δεξιούμενος κατὰ πᾶσαν σχεδὸν ἀγυιὰν καὶ πᾶν εὐαγὲς ἐνδιαίτημα ἐγκατέστησεν. ἔξαιρέτως δὲ τὸ λεγόμενον τῆς Χαλκῆς λαμπρότατον τὸ πάλαι καὶ ἀξιόγαστον οἶκημα, τῷ χρόνῳ καὶ τῇ τῶν κρατούντων ῥαθυμίᾳ, ἴσως δὲ καὶ ἀπότικων ἐμπρησμάτων, κατὰ μέρη πολλὰ διαρρῦεν καὶ τὴν ὀροφὴν πονήσασαν ἐσχηκός, αὐτὸς καὶ πόνῳ καὶ δαπάναις συχναῖς ἀπεκάθηρέ τε καὶ περιεποίησατο καὶ κοινὸν κατέστησε δικαστήριον, Ἀρείου τε πάγου καὶ Ἡλιαίας σεμνότερον. *Theophanes Continuatus*, s. 259,12-22–s. 260,1-2. Więcej szczegółów podaje Jak Skylitzes, *Historiarum*, s. 132,40-133,51. Zob. też Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 67.

⁴⁹⁸ *Theophanes Continuatus*, s. 260,2-10; Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 68, przyp. 253.

⁴⁹⁹ Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 68, przyp. 256.

⁵⁰⁰ Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 70.

⁵⁰¹ Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 71.

⁵⁰² Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 73-74.

W X wieku cesarz Konstantyn Porfirogeneta (912-959) w swoim ustawodawstwie starał się wprowadzić prawa, które gwarantować miały bezstronność i niezależność sądów. Zezwolił co prawda na pobieranie opłaty przez sędziów od stron sporu (proporcjonalnie mniejszą od wartości obiektu, o który toczyła się rozprawa), ale z tej sumy nakazał sędziom opłacanie niższych urzędników swoich biur⁵⁰³. Bardzo szybko odwołano to prawo i nakazano sędziom zadowolić się tylko państwową pensją⁵⁰⁴. Cesarz Roman II (959-963) kładł nacisk na dobór odpowiednich ludzi na stanowiska sędziów⁵⁰⁵. Nikefor II Fokas (963-969) oraz Jan Tzimiskes (969-976) również byli uważani za cesarzy dbających o sprawiedliwość⁵⁰⁶. Podobnie dobrą opinię miał Bazyli II (976-1025)⁵⁰⁷.

Większość cesarzy w kolejnych dwóch wiekach raczej nie miała wykształcenia prawniczego, ale niektórzy otaczali się wybitnymi jurystami⁵⁰⁸. W XI wieku wyróżnia się cesarz Michał V (1041-1042), który w relacji Michała Attaliatesa miał przykładać wiele starań w dbałości o sprawiedliwość⁵⁰⁹. Zanim objął tron, urząd sędziego (temu Hellada) sprawował Konstantyn IX Monomach (1042-1055)⁵¹⁰, co z

⁵⁰³ Nowela 7 Konstantyna Porfirogenety: JGR I, s. 218-221; Dölger, *Regesten*, I, s. 104-105, nr 674. Nowela została wystawiona prawdopodobnie między 945-949 rokiem. Datację i szerszą analizę treści dokumentu zob. Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 74, przyp. 285.

⁵⁰⁴ Nov. IX Konstantyna porfirogenety, JGR I, s. 227-229; F. Dölger, *Regesten*, t. I, s. 105-106, nr 675; Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 75.

⁵⁰⁵ Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 75.

⁵⁰⁶ Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 76-77.

⁵⁰⁷ Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 77.

⁵⁰⁸ Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 78-79.

⁵⁰⁹ [...] καὶ τιμαῖς περιβλέπτοις καὶ ἀξιώμασι πλείστους ὅσους καταγεραίρων καὶ τὴν εὐνομίαν εἶπερ τις ἄλλος σπουδάζων ἀνεγερθῆναι καὶ τῶν ἀδικουμένων ἐκδικητῆς ἀναφανόμενος ἀπαραίτητος καὶ δικαιοσύμην τῶν ἄλλων ἀπάντων ὑπεραίρων καὶ προτιμώμενος: Michał Attaliates, *Historia*, s. 9,10-14 (=Miguel Attaliates, *Historia*, s. 9,15-18); zob. Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 80.

⁵¹⁰ Τοῦτον γὰρ ὁπενίκα τὸν ἕτερον ἐβουλεύτο Κωνσταντῖνον εἰς τὸν βασιλείον θρόνον ἀναγαγεῖν, δικαστὴν Ἑλλήνων προεχειρίσατο: Jan Skylitzes, *Historiarum*, s. 423,36-38; Zob. Χονδρίδου, *Ο Κωνσταντίνος Θ* ; s. 123; Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 80.

pewnością nie pozostało bez wpływu na to, że był uważany za cesarza, który dbał o wymiar sprawiedliwości⁵¹¹. Po 1043 roku⁵¹² przeprowadził głęboką reformę systemu edukacji notariuszy w Konstantynopolu w myśl której, aby wejść do korporacji tabulariuszy konieczne było posiadanie odpowiedniego wykształcenia⁵¹³. Tron po nim objęła Teodora (1055-1056), która rządziła, dbając o sprawiedliwość niemal tak, jakby była mężczyzną⁵¹⁴. Warto odnotować, że w czasie kampanii wojennej przeciwko Turkom, Roman IV Diogenes (1068-1071) miał przy sobie niemal cały aparat władzy centralnej, w tym także sędziów⁵¹⁵. Żywo prawem interesować się mieli Michał VII Dukas (1071-1078)⁵¹⁶ oraz Nikefor III Boniates (1078-1081)⁵¹⁷, za rządów którego przywrócono część przepisów z czasów Leona VI (dotyczących rozwodów) a nawet cesarza Teodozjusza Wielkiego (odnoszących się do kary

⁵¹¹ Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 80-81, szczególnie przyp. 315.

⁵¹² E. Follieri, *Sulla Novella promulgata da Costantino IX Monomaco per la restaurazione della Facoltà giuridica a Costantinopoli (sec. XI med.)*, Studi in onore di Edoardo Volterra II, Milan 1971, s. 657-664.

⁵¹³ Saradi, *Notariat*, s. 21.

⁵¹⁴ "Ἐνθεν τοι καὶ ἀπερικαλύπτως ἡ βασιλὶς αὕτη τοῖς ὅλοις ἐνεξουσίαζεν, ἐαυτὴν παρρησιαστικώτερον ἄρρενώσασα καὶ μὴ δεηθεῖσα παραπετάσματος· ἑωρᾶτο γοῦν ἀρχαιρεσιάζουσα καὶ ἀπὸ τῶν σκήπτρων σοβορᾷ τῇ φωνῇ θεμιστεύουσα, ψηφηφορούσα τε καὶ διαιτῶσα, καὶ τὰ μὲν ἐν ἐπιστολαῖς, τὰ δὲ ἀποτομώτερον προαγγέλλουσα: Psellos, *Chronographia*, II, s. 72,2; Por. też Dudek, *Pęknięte zwierciadło*, s. 38-41.

⁵¹⁵ Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 83-84.

⁵¹⁶ Dudek, *Pęknięte zwierciadło*, s. 100-101.

⁵¹⁷ Καὶ τὸ μὲν ἐκ τοῦ ἀέρος δεῖγμα τοιοῦτον καὶ τοσοῦτον τοῖς φιλοπράγμασιν ἐμποιοῦν, ο δὲ βασιλεὺς τῶν προτέρων ἐχόμενος καὶ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν τοῖς καθολικοῖς πράγμασιν ἐπαγρυπνῶν καὶ δικῶν ἀκροατὴς ἐν ταῖς ἀνέσεσι καθιστάμενος καὶ κρίνων ὀρφανὸν καὶ δικαίων χήραν κατὰ τὸν θεῖον λόγον, καὶ παντοδαπαῖς ἐπιδόσει χαρισμάτων καὶ τιμῶν καταγεράρων διαπαντὸς τὸ ὑπήκοον, οὐδε τὸν νυκτερινὸν χρόνον ἔξω τῶν ἑαυτοῦ σπουδασμάτων ἐτιθετο, ἀλλὰ τοῖς βιβλίοις καὶ τοῖς ἀναγνώσεσιν ἐπιδιδούς ἑαυτὸν πολυίστορα καὶ μεμυμένον τὰ θεῖα περίστα καὶ τὰ ἀνθρώπινα. Ἐμέλησε δ' αὐτῷ καὶ νομικῶν διαταγμάτων καὶ διορθώσεως τῶν ἀμφισβητούμενων δογμάτων καὶ καταστολῆς τῶν τικτομένων ἐξ αὐτῶν κυδοιμῶν.: Michał Attaliates, *Historia*, s. 239,17-28 (=Miguel Attaliates, *Historia*, s. 222,22-223,2); Zob. też. Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 84.

śmierci)⁵¹⁸. Cesarz prowadził też działalność ustawodawczą także na innych polach⁵¹⁹. Aleksey Komnen (1081-1118) regularnie odpowiadał a zapytania prawne, jakie kierowali do niego sędziowie⁵²⁰ oraz uporządkował sposób prowadzenia rozpraw⁵²¹. Manuel Komnen (1143-1180) przykładął szczególną wagę do tego, aby wymiar sprawiedliwości był efektywny i skuteczny⁵²². W roku 1166 przeprowadził on reformę, w wyniku której powstały trzy nowe trybunały⁵²³, a na czele jednego z nich postawiony został *πρωτοασκηρῆτις*. Nieco później cesarz Andronik Komnen (1183-1185) zwiększył uposażenie dla urzędników państwowych (wydaje się, że także dla sędziów)⁵²⁴.

Podsumowując stwierdzić należy, że sądownictwo było sferą życia publicznego, do której niemal wszyscy cesarze przykładali dużą wagę. Stworzony rys historyczny pozwala wskazać (bardzo ogólnie) na jakim etapie w system bizantyjskiego sądownictwa zostali włączeni cesarscy sekretarze. Dalsze rozważania oparte o analizę poszczególnych urzędów sędziowskich, pozwolą na doprecyzowanie stworzonego obrazu.

⁵¹⁸ Michał Attaliates, *Historia*, s. 239,29-242,23 (=Miguel Attaliates, *Historia*, s. 223,2-225,11). Analiza poszczególnych przypadków opisanych przez Michała Attaliatesa zob. Γκουτζιουκώστας, *Sądownictwo*, s. 85, przyp. 330 i 331.

⁵¹⁹ Γκουτζιουκώστας, *Sądownictwo*, s. 85-58.

⁵²⁰ Γκουτζιουκώστας, *Sądownictwo*, s. 89-90.

⁵²¹ Γκουτζιουκώστας, *Sądownictwo*, s. 90-91.

⁵²² Ustawodawstwo wydane w tym celu, zob. Macrides, *Justice*; Por. też Γκουτζιουκώστας, *Sądownictwo*, s. 94.

⁵²³ Zob. niżej.

⁵²⁴ Γκουτζιουκώστας, *Sądownictwo*, s. 97.

III.2.1 Urzędy sędziowskie w Cesarstwie bizantyjskim w okresie IX-X wieku

Cesarscy sekretarze uprawnienia sądownicze mieli nadawane – jak wskazano wyżej – od początku IX wieku. Charakterystyczne jednak jest to, że początkowo obowiązki sędziego każdy sekretarz sprawował niejako w ramach sprawowanego urzędu, tzn. cesarz nadawał doraźnie swojemu sekretarzowi kompetencje sądownicze. Zasadnicza zmiana nastąpiła na początku XI wieku. Wówczas to *ἀσκηρῆτις* i *πρωτοασκηρῆτις* zaczęli łączyć urząd sekretarza z urzędem (bądź urzędami) sędziego, a tym samym złamana została zasada, w myśl której sekretarz nie mógł sprawować innych niż wynikające z pracy w kancelarii urzędów. Konsekwencją tego było to, że urzędy cesarskich sekretarzy nie ustrzegły się dewaluacji, szczególnie w drugiej połowie XI wieku⁵²⁵.

Tak radykalna zmiana pociąga za sobą konieczność podjęcia próby zmierzenia się z problemem umieszczenia cesarskich sekretarzy w zhierarchizowanym aparacie sądowniczym Bizancjum. W Cesarstwie bizantyjskim było wiele rodzajów sądów i sędziów, z których tylko niewielka część była określana mianem *κριταί* (*κριτῆς*). Koniecznym zatem jest chociażby skrótowe omówienie tych urzędów sędziowskich, które są istotne z punktu widzenia badań nad miejscem cesarskich sekretarzy w hierarchi urzędniczej (sądowej) Bizancjum w okresie XI-XII wieku. Dzięki takiemu postawieniu sprawy możliwe będzie z jednej strony zaprezentowanie różnic między poszczególnymi typami sędziów, z drugiej zaś uniknięcie niepotrzebnych powtórzeń. Ponadto chronologiczne przedstawienie rozwoju administracji sądowniczej będzie przydatne do uściślenia chronologii w ramach badań prosopograficznych, szczególnie w tych przypadkach, gdy nie dysponujemy źródłami innymi niż pieczęcie.

Podjmując próbę stworzenia obrazu rozwoju urzędów sędziowskich w Bizancjum pamiętać należy, że w XI wieku – szczególnie za panowania takich cesarzy jak Michał V (1041-1042) oraz Konstantyn Monomach (1042-1055) – nastąpił bardzo gwałtowny wzrost liczby urzędów powodowany z jednej strony chęcią obdarowywania przez cesarzy swoich zwolenników, a z drugiej

⁵²⁵ O zjawisku dewaluacji urzędów w połowie XI w. zob. np. Dudek, *Pęknięte zwierciadło*, s. 186.

wprowadzeniem zwyczaju sprzedaży urzędów⁵²⁶. Konsekwencją tego był proces – jaki doskonale opisać można słowami H. C. Teitlera (użył on ich co prawda w kontekście późnego antyku) – którego esencją było to, że połowa XI wieku w Bizancjum „is know for its love of high-sounding titles and forms of address and also for the resultant inflation in the field of titles”⁵²⁷. Dewaluację znaczenia tak urzędów jak i godności bardzo utrudnia ustalenie, jakie miejsce w hierarchii zajmowali sekretarze łączący pracę w kancelarii z karierą w administracji sądowej.

Zanim przejdę do omówienia wybranych typów sędziów, koniecznym jest poczynienie jeszcze jednej uwagi, która pozwoli lepiej zrozumieć, na jakiej podstawie prawnej cesarscy sekretarze mogli wydawać wyroki w niemal każdej sprawie i dlaczego byli początkowo wykorzystywani do rozstrzygania sporów majątkowych między klasztorami lub instytucjami państwowymi. Kwestię tę obrazuje *Ecloga Basilicorum*, na podstawie której stworzyć można listę siedmiu typów sędziów (reprezentatywnej dla najbardziej powszechnych spraw tak karnych jak i cywilnych dla XII wieku), którzy posiadali władzę sądowniczą (*δικαιοδοσία*). Lista ta najkrócej rzecz ujmując przedstawia się następująco (zestawienie odzwierciedla częstotliwość występowania urzędów we wspomnianym źródle): (*μέγας*) *δρουγγάριος*, eparcha miasta, *δικαιοδότης*, kwestor, *ἐπὶ τῶν κρίσεων*, *πρωτοασκηρῆτις*, oraz *καθολικός* (względnie *προκαθημένους των δημοσιακῶν δικαστηρίων*). Sędziowie ci są nazywani *μεγάλοι* albo też *κυρίως*, co odróżnia ich od sędziów niższych rangą określanych mianem *μικροί* lub też *χαμαιδικασταί*, którzy nie posiadali (*δικαιοδοσία*). Różnice między pierwszymi a drugimi były niezwykle wyraźne. Przede wszystkim tylko sędzia posiadający *δικαιοδοσία* mógł przewodniczyć trybunałom sądowym. Po drugie niejako z zasady był autorytetem w dziedzinie prawa. W końcu tylko taki sędzia miał prawo zajmować się sprawami dotyczącymi przestępstw kryminalnych, cudzołóstwa oraz pewnymi rodzajami spraw cywilnych szczególnie tych, które dotyczyły *hybris* rozumianej jako zniewaga. Co więcej, tylko taki sędzia mógł orzekać w sprawach dotyczących posiadania, przejmowania, zajmowania (np. za długi) czy też dziedziczenia majątku (*bonorum possessionem*,

⁵²⁶ Oikonomides, *Evolution*, s. 126.

⁵²⁷ Teitler, *Notari and Exceptores*, s. 18.

missio in possessionem, itp.)⁵²⁸. Analiza poszczególnych urzędów sędziowskich w Cesarstwie bizantyjskim, które sprawowali cesarscy sekretarze, pozwala stwierdzić jednoznacznie, że sprawowane przez nich urzędy były to zawsze te, których pełnienie zapewniało posiadanie *δικαιοδοσία*.

Punktem wyjścia przy omawianiu systemu sądowniczego w Bizancjum, w interesującym mnie okresie, jest *Kletorologion* Filoteusza. Dokument ten, odnosząc się do urzędów sędziowskich podaje, że kompetencje sądownicze mieli następujący urzędnicy: *οἱ δὲ εἰς κριτὰς λογιζόμενοι εἰσι τὸν ἀριθμὸν γ', οἷον ὁ ἑπαρχὸς πόλεως, ὁ κυέστωρ, ὁ τοῦ δεήσεως*⁵²⁹. Nie ulega zatem wątpliwości, że pod koniec IX wieku, kiedy ten dokument powstawał, *ἀσηκρήτις* nie mieli jeszcze kompetencji sądowniczych. Zgadza się to z poczynionymi ustaleniami w ramach badań prosopograficznych. Filoteusz na pierwszym miejscu umieścił prefekta miasta (*ὁ ἑπαρχὸς τῆς πόλεως*)⁵³⁰. Wśród jego licznych uprawnień znajdowały się też kompetencje sądownicze, obejmujące terytorium w obrębie 100 mil od Konstantynopola. Nie miał on bezpośredniego związku z interesującymi mnie sekretarzami⁵³¹, dlatego tylko go wzmiankuję. Na drugim miejscu znajduje się kwestor, któremu niniejsza praca poświęca osobne podrozdziały. Ostatnim urzędnikiem z listy Filoteusza jest – także omówiony osobno w niniejszej pracy – *ἐπὶ τῶν δεήσεων*.

Jednym z podstawowych urzędników sądowych w wiekach IX-X był *κριτὴς ἐπὶ τοῦ ἵπποδρόμου*. Jego miejscem pracy był zadaszony hippodrom⁵³², o czym

⁵²⁸ Macrides, *Court*, s. 120.

⁵²⁹ Bury, *Imp. Adm. Sys.*, s. 138, 19-12.

⁵³⁰ O urzędzie zob. np.: Zachariä, *Geschichte*, s. 366-367; Ф. И. Успенский, *Константинопольский эпarch*, IRAIK, 4/2 (1899), s. 79-103; Bury, *Imp. Adm. Sys.*, s. 69-73; Bréhier, *Institutions*, s. 186-192; Guiland, *L'Eparque*; D. Feissel, *Le Préfet de Constantinople, les poids étalons et l'estampillage de l'argenterie au VIe et VIIe siècle*, RN, 28 (1986), s. 119-142; Oikonomides, *Listes*, s. 319-321; Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 103-107; A. Kazhdan, *Eparch of the City*, ODB, I, s. 705.

⁵³¹ Wszędzie tam, gdzie da się zauważyć czy to współpracę czy to zależność między prefektem miasta a *ἀσηκρήτις* lub *πρωτοασηκρήτις*, jest to omówione osobno.

⁵³² Por. Zachariä, *Geschichte*, s. 359; Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 119 i s. 121.

przekonują Kontynuator Teofanesa⁵³³ oraz Jan Skylitzes⁵³⁴. Możemy zatem stwierdzić, że nie był to urząd starszy niż panowanie Michała Rangabeusza, bo za tego cesarza – zbudowany przez Konstantyna Wielkiego hippodrom – został pokryty dachem⁵³⁵. Część badaczy jest zdania, że hippodrom dzielił się na dwie części. Jedną otwartą przeznaczoną niejako do użytku publicznego i drugą, która była zadaszona i tam mieściły się siedziby urzędów⁵³⁶. Jak wskazał A. E. Γκουτζιουκώστας zwolennicy tego poglądu są w mniejszości⁵³⁷. Można nieco więcej na temat tych sędziów powiedzieć na podstawie zbioru znanego pod nazwą *Πείρα*⁵³⁸. Wnioskować można z tego tekstu, że *κριτῆς ἐπὶ τοῦ ἵπποδρόμου* był instancją odwoławczą od

⁵³³ Καὶ τοῖς τοῦ ἵπποδρόμου δὲ συνεχῶς ὁ Βάρδας ἑαυτὸν ἐδίδου κριτηρίοις, καὶ ἐραστῆς νομιζεσθαι ταύτης τῆς γνώμης φιλοτιμούμενος: *Theophanes Continuatus*, s. 193,1-3.

⁵³⁴ 'Ο δ' αὐτὸς Βάρδας καὶ καῖσαρ γενόμενος συνεχῶς ἐφοῖτα τοῖς τοῦ ἵπποδρόμου δικαστηρίοις καὶ τοὺς νόμους ἀνηβᾶν γέγονε, τοῦ χρόνου καὶ τὴν αὐτοὺς ἀκριβείαν συγκαλύψαντος: Jan Skylitzes, *Historiarum*, s. 105,9-10.

⁵³⁵ [...] ὁ δὲ πιθανοῖς πείσας αὐτὸν ἀμεριμνεῖν δι' ὅλης τῆς νυκτὸς τὰ περιλειφθέντα τῶν ταγμάτων στρατεύματα συνήγαγεν ἐν τῷ **σκεπαστῷ ἵπποδρόμῳ** μετὰ τῶν οἰκείων ἀρχόντων πρὸς τὸ ἀναγορεῦσαι τὸν Μιχαὴλ εἰς βασιλέα: Theophanes, *Chronographia*, s. 493,59; Por. Guiland, *Hippodrome*, s. 26 (=R. Guiland, *Topographie*, I, s. 165). Dalsza dyskusja nad kształtem hippodromu oraz tym w jakiej mierze był pokryty dachem oraz miejscem, które w nim zajmował cesarz zob. Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 119-124. Tam też rozważania nad miejscem, gdzie swoją siedzibę mieli sędziowie.

⁵³⁶ Ebersolt, *Palais*, s. 157-158; Φ. Κουκουλές, *Βυζαντινὸν βίος καὶ πολιτισμός*, III, Αθήναις 1949, s. 11; Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 120.

⁵³⁷ Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 121, przyp. 449.

⁵³⁸ Tekst wydany został w JGR, IV: *Practica ex actis Eustathii Romani. Epitome legum*, ex. ed. C. E. Zachariae A. Lingenthal, Athens 1962 (*Jus graecoromanum, Πείρα Ευσταθίου του Ρωμαίου – Επιτογή Νόμων*, C. E. Zachariae von Lingenthal, Γ', Αθήνα 1962) [repr. z 1931 roku], s. 5-260. O autorze tego – powstałego między 1040 a 1050 rokiem – tekstu, prawie nic nie wiemy. Prawdopodobnie był współpracownikiem (lub był podległy administracyjnie) Eustachiosowi Romańskowi. Por.: Weiss, *Hohe Richter*, s. 117; Oikonomides, *Peira*, s. 169-92; N. van der Wal, J. A. Lokin, *Historiae iuris graeco-romani delineatio: les sources du droit byzantin 300 à 1453*, Groningen 1985, s. 101; Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 124-126.

niemal każdej instancji sądowej⁵³⁹. Odgrywali pewną rolę na dworze cesarskim⁵⁴⁰. Zachowało się wiele pieczęci tych urzędników⁵⁴¹. Byli oni ważnym ogniwem bizantyjskiego systemu sądowego i administracji jako takiej w okresie od IX wieku do 1204 roku.

Na drugim miejscu wymienić należy urząd *κριτής τοῦ βήλου*. Urząd ten został utworzony w drugiej połowie IX wieku⁵⁴². Jego geneza jest kłopotliwa do ustalenia⁵⁴³. Urząd istniał tylko do 1204 roku. Sędziowie ci tworzyli trybunał, który wziął nazwę od kurtyny zawieszanej w hippodromie⁵⁴⁴, gdzie prawdopodobnie mieli

⁵³⁹ Oikonomides, *Peira*, s. 187-188; D. Simon, *Rechtsfindung am byzantinischen Reichsgericht*, Frankfurt am Main 1973, s. 8-10; Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 128, gdzie szerokie rozważania na temat Peira w kontekście sędziów w hippodromie.

⁵⁴⁰ Χριστοφιλοπούλου, *Δικαστήρια*, s. 163-177, szczególnie s. 168-171.

⁵⁴¹ Zob. np. CSLB, t. II, s. 449-465, nr. 851-886.

⁵⁴² Po raz pierwszy pojawiają się w tzw. *Taktikonie Eskurialskim* datowanym na 971-975 rok. Zob. Oikonomides, *Listes*, s. 273,15.

⁵⁴³ Jako pierwszy podjął się wyjaśnienia genezy tego urzędu Teodor Balsamon (*Σύνταγμα τῶν θείων*, IV s. 536; Por.: Zachariä, *Geschichte*, s. 361; Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 159-165, gdzie szersza analiza.

⁵⁴⁴ CSLB, t. II, s. 438-465 (omówienie pieczęci); Oikonomides, *Listes*, s. 322-323; O *velum* zob. R. Guiland, *Le Velon* [w:] *The Hippodrome at Byzantium*, *Speculum*, 23 (1948) s. 676-678 (=Guiland, *Topographie*, t. I, s. 371-373); O. Navarre, *Velum* (*Παπαπέτασμα*), [w:] M. E. Saglio, *Dictionnaire des Antiquités Grecques et Romaines d'après les textes et les monuments, contenant l'explication des termes qui se rapportent aux mœurs, aux institutions, à la religion, aux arts, aux sciences, au costume, au mobilier, à la guerre, à la marine, aux métiers, aux monnaies, poids et mesures, etc. etc., et en général à la vie publique et privée des anciens*, V, Graz 1963, s. 678-680; A. Kazhdan, *Velum*, ODB, III, s. 2157-2158. Historia używania *velum* sięga czasów panowania Oktawiana Augusta; Zob. Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 146. Na s. 147 tej pracy rozważania o różnych zastosowaniach *velum* w kontekście ewentualnego pochodzenia nazwy dla sędziów. *Velum* spotykane jest w Kodeksie Teodozjańskim (CTh. I 16.7) oraz Justyniańskim (CJ XI 6.5). Słowo to spotyka się także zarówno w apokryfach jak i pismach ojców kościoła. Zob. Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s.147-148. *Velum* jest dość powszechnie związane z sądownictwem poprzez osobę cesarza. Por. Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 149, szczególnie przyp. 646. Pytaniem otwartym pozostaje czy *velum* oddzielało sędziów od pozostałych osób, które uczestniczyły w procesie; Por. Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 150-151.

swoją siedzibę⁵⁴⁵. Od końca XI wieku do zadań tych urzędników należało kontrasygnowanie cesarskich chryzobull i ich kopii⁵⁴⁶. Dowodzą tego np. chryzobulle cesarza Aleksego Komnena⁵⁴⁷. Nie ulega zatem wątpliwości, że miał ten urzędnik obowiązki kancelaryjne. Nie ograniczały się one jednak tylko do kontrasygnaty cesarskich chryzobulli. Zdarzało się, że uwierzytelniali także innego typu dokumenty⁵⁴⁸. Po 1204 roku *κριτῆς τοῦ βήλου* nie ma już ani funkcji sekretarza ani też nie uwierzytelnia dokumentów⁵⁴⁹. W XII wieku urzędnik ten był bardzo wpływowy i brał czynny udział w życiu politycznym. Mieli oni wpływ nawet na politykę wewnętrzną i zewnętrzną cesarstwa⁵⁵⁰.

Urzędy *κριτῆς ἐπὶ τοῦ ἵπποδρόμου* oraz *κριτῆς τοῦ βήλου* były często łączone ze sobą. Praktyka taka była szczególnie popularna w wieku XII⁵⁵¹. Znalazło

⁵⁴⁵ Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 172-176.

⁵⁴⁶ *Βυζαντινά έγγραφα* I, s. 127 i 131; J. Karayannopoulos, *Zu den <<Dia-Vermerken>> der byzantinischen Kaiserurkunden*, [w:] *Documenti Medievali Graeci e Latini. Studi Comparativi. Atti del seminario di Erice (23-29 Ottobre 1995)*, ed. D. Gregorio, O. Kresten, Spoleto 1998, s. 203-232; Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 172.

⁵⁴⁷ Kontrasygnowa oryginalna chryzobulla z maja 1087 roku: *Βασίλειος μάγιστρο(ς), βέσπης, κριτ(ῆς) τοῦ βήλου καὶ γε(νικὸς) ὁ Χαλκού(τζης)* i niżej: *Θωμᾶς βεστάρχ(ης), κριτ(ῆς) τοῦ βήλου* [...]: *Βυζαντινά έγγραφα* I, s. 330; oraz kolejna z roku 1088: *βασίλειος(ς) (πρωτο)βεστάρχ(ης) κριτ(ῆς) τοῦ βήλου* [...] oraz *Βασίλειος μάγιστρο(ς) καὶ κριτ(ῆς) τοῦ βήλου* [...]: *Βυζαντινά έγγραφα* I, s. 338; i dalej pod tym samym dokumentem: *Λέων μάγιστρο(ς) καριτ(ῆς) τοῦ βήλου* [...]: *Βυζαντινά έγγραφα* I, s. 339; *Ἐπιφάνιος μάγιστρο(ς) κριτ(ῆς) τοῦ βήλου* [...], *Νικόλαος μάγιστρο(ς) κριτ(ῆς) τοῦ βήλου*: *Βυζαντινά έγγραφα* I, s. 340; Dölger, *Regesten*, II, s. 114, nr 1139; Dölger, *Regesten*, II, s. 117-118, nr 1147.

⁵⁴⁸ Dowodzi tego osoba Jana Melisenosa, który uwierzytelniał dokumenty wystawione przez urzędnika Jana Belissariotesa w 1197 roku gdzie czytamy: [*Ὁ*] *κρίτ(ῆς) [τοῦ] βήλου*] *Ἰωάννης* [...]: *Βυζαντινά έγγραφα* II, s. 111, 14-15; Por. Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 174. Dalsze przykłady zob. Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 175.

⁵⁴⁹ Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 176 oraz s. 178-181.

⁵⁵⁰ Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 176-178.

⁵⁵¹ Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 174, gdzie wskazano konkretne przypadki.

to swój wyraz w literaturze przedmiotu, która często omawia te urzędy wspólnie⁵⁵². Ustawodawstwo z epoki dowodzi, że były to urzędy niezwykle istotne, nie dziwi zatem, że dążono do ich kumulowania w jednym ręku⁵⁵³. Według powstałego w roku 1142 streszczenia pierwszych 10 ksiąg Bazylik, znanych jako *Ecloga Basilicorum*, byli ci sędziowie określani jako „wielcy” czy też stojący na czele sądów zarówno w

⁵⁵² J. Mortreuil, *Histoire du droit byzantin ou du droit romain dans l'empire d'orient*, III, Paris 1846, s. 89-90; G. Schlumberger, SLB, s. 521; Zachariä, *Geschichte*, s. 359-361; W. Nissen, *Die Diataxis des Michael Attaleiates von 1077. Ein Beitrag zur Geschichte des Klosterwesens im byzantinischen Reiche*, Jena 1894, s. 50; V. Gardthausen, *Hippodrom und Velum in Konstantinopel*, BNJ, 3 (1922), s. 342-350 (ustalenia tego ostatniego autora niemal w całości obalone przez późniejszą literaturę); K. Γ. Μπόνης, Ἰωάννης ὁ Ξιφιλῖνος, ὁ νομοφύλαξ, ὁ μοναχός, ὁ πατριάρχης καὶ ἡ ἐποχὴ αὐτοῦ [Texte und Forschungen zur Byzantinisch-Neugriechischen Philologiae, 24], Αθήναι 1937, s. 38-39; M. Dendias, *Études sur le gouvernement et l'administration Byzance*, Studi Bizantini e Neoellinici, 5 (Atti di V Congresso internazionale di studi bizantini), 1938, s. 133; A. Vogt, *Le protospathaire de la phiale et la marine byzantine*, EO, 39 (1940-1942), s. 328; Brehier, *Institutions*, s. 227-228; Oikonomides, *Listes*, s. 322-323; Weiss, *Hohe Richter*, s. 119; Oikonomides, *Evolution*, s. 133-135; Guiland, *L'Eparqe*, s. 29-30; D. Seremetis, *Bases juridiques en Byzance. Le rendement de la justice*, XVI. Internationaler Byzantinistenkongress, Wien, 4-9 October 1981, Akten II/2, JÖB 32/2 (1982), s. 323-324; Χριστοφιλοπούλου, *Δικαστήρια*, s. 168-172; H. Saradi, *The Byzantine Tribunals: Problems in the Application of Justice and State Policy (9th-12th c.)*, REB, 53 (1995), s. 174; Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 139-140.

⁵⁵³ Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 152-154, szczególnie przyp. 656.

temach jak i w stolicy⁵⁵⁴. Urzędy te były nadawane z mianowania przez cesarza⁵⁵⁵, a osoby je sprawujące współpracowały blisko z urzędem *πρωτοασκητήτης*, czego dowodzą dokumenty klasztorne⁵⁵⁶. Odtworzenie hierarchii wewnątrz officium tych dwóch urzędów jest bardzo kłopotliwe i opiera się głównie na źródłach sigillograficznych⁵⁵⁷.

Trzecim urzędem sędziowskim, który jest istotny w kontekście moich badań, jest urząd *δρουγγάριος της βίγλης*. Urząd ten przeszedł bardzo długą ewolucję od powstania około roku 791⁵⁵⁸. Kompetencje sądownicze otrzymał dopiero około roku 1030⁵⁵⁹. W sądowniczej hierarchii był on wówczas niezwykle istotny, czego dowodzi

⁵⁵⁴ Np. καὶ γὰρ οἱ ἄρχοντες ἐξουσίαν ἔχουσι κατὰ τῶν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τούτων. Οἷον ἄρχων λέγεται ὁ δοῦξ ἢ ὁ πραιτωρ ἢ ἄλλος ἄρχων ἐκάστης ἐπαρχίας· ἕκαστος γοῦν τούτων ἐξουσίαν ἔχει κατὰ τῶν ὄντων ὑπὸ τὴν ἐπαρχίαν αὐτῶν. Καὶ πᾶς δικαστής, ἂν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐστίν, ἄρχων λέγεται καὶ ἐξουσίαν ἔχει κατὰ τῶν ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν καὶ τὴν κρίσιν αὐτοῦ. Οἷον ὁ ἐπαρχος ἐξουσίαν ἔχει ἐπὶ πᾶσι τοῖς συστηματικοῖς καὶ ιδιώταις καὶ τέχνην οἰκονομικὰ μετερχομένοις, καὶ ἀπλῶς πᾶς δικαστής ἐξουσίαν ἔχει ἐπὶ τοῖς ὑποκειμένοις καὶ δικαζομένοις παρ' αὐτοῦ. Λέγεται οὖν ἡ τῶν ἀρχόντων ἐξουσία ἰδικῶ ὀνόματι κράτος καὶ εἰκότως, ὅτι κρατεῖ τῶν ὑπὸ χεῖρα καί, ὅποι καὶ ὅπως βούλεται, ἄγει αὐτούς: *Ecloga Basilicorum*, s. 68.2-11; Τῶν δικαστῶν οἱ μὲν ἔχουσι δικαιοδοσίαν καὶ δύνανται καὶ προστιμᾶν καὶ τιμωρεῖσθαι: τοὺς ἁμαρτάνοντας, ὅποιοί εἰσι σήμερον ὁ δρουγγάριος, ὁ ἐπαρχος καὶ οἱ τοιοῦτοι· οὗτοι γὰρ δύνανται καὶ δικαστὰς διδόναι ἐπὶ ὑποθέσει τοὺς ἄλλους κριτάς. Οἱ δὲ μηδὲν τοιοῦτον ἔχοντες τοῦτο μόνον ἔχουσιν, ὅτι δικάζουσιν, ὅποιοί εἰσιν οἱ τοῦ βήλου κριταί: *Ecloga Basilicorum*, s. 112.20-24; Por. A. Gkoutzioukostas, *Judges of the Velum And Judges of the hippodrome in Thessalonike (11th c.)*, *Βυζαντινά Σύμμεικτα*, 20 (2010), s. 68-69.

⁵⁵⁵ Γκουτζιουκώστας, *Σquadownictwo*, s. 156.

⁵⁵⁶ Γκουτζιουκώστας, *Σquadownictwo*, s. 157, szczególnie przyp. 670.

⁵⁵⁷ Analizę materiału sfragistycznego pod tym kątem opracował Γκουτζιουκώστας, *Σquadownictwo*, s. 165-172.

⁵⁵⁸ O urzędzie zob.: Zachariä, *Geschichte*, s. 357 i 374; Ю. А. Кулаковский, Друнг и друнгари, *VV*, 9 (1902), s. 1-30; Bury, *Imp. Adm. Sys.*, s. 60-62; Guiland, *Drongaire*, s. 340-344; Oikonomides, *Listes*, s. 331; J. Haldon, *Byzantine Praetorians: an administrative, institutional, and social survey of the Opsikion and tagmata, c.580-900*, (Poikila Byzantina 3), Berlin 1984, s. 236-237; A. Kazhdan, *Droungarios tes viglas*, [w:] ODB, II, s. 663; Χονδρίδου, *Ο Κωνσταντίνος Θ΄*, s. 115-118; Γκουτζιουκώστας, *Σquadownictwo*, s. 130. Zachowane pieczęcie omawia m. in. CSLB, t. II, s. 465-473, nr. 887-897

⁵⁵⁹ Oikonomidès, *Evolution*, s. 134

z jednej strony chryzobulla cesarza Konstantyna IX Monomacha z roku 1045⁵⁶⁰, z drugiej zaś kariera w administracji sędziowskiej Eustachiosa Romaios⁵⁶¹. W połowie XI wieku stał się *δρουγγάριος* jednym z ważniejszych urzędników przy cesarzu⁵⁶², a jego oficjum zostało istotnie rozbudowane, czego efektem było to, że cesarz Michał VII Dukas (1071-1078) utworzył prawdopodobnie w roku 1075 urząd *μέγας δρουγγάριος της Βίγλης*⁵⁶³. *Δρουγγάριος της Βίγλης* stał na czele sądów i był ciałem odwoławczym od niemal każdej instancji sądowej, ponadto odgrywał pewną rolę w procesie legislacyjnym⁵⁶⁴. Wydaje się, że swoją siedzibę mieli oni na hippodromie⁵⁶⁵.

Kolejnym urzędem sędziowskim, który musi zostać wymieniony to *πρωτοσπαθάριος της φιάλης*. Nie występuje on w taktikonach z IX i X wieku, jest jednak obecny w *De Administrando Imperio* Konstantyna Porfirogenety⁵⁶⁶. O tym, że urzędnicy ci mieli kompetencje sędziowskie przekonuje A. Vogt⁵⁶⁷. A. E. Γκουτζιουκώστας wskazuje, że mogli być oni nawet analfabetami, szczególnie jeśli pełnili służbę przy wojsku⁵⁶⁸.

Dalszy rozwój urzędów sędziowskich nastąpił w XII wieku. Obserwuje się wówczas znaczący przyrost liczby typów sędziów. Co charakterystyczne pokrywa

⁵⁶⁰ JGR, I, s. 630; Dölger, *Regesten*, t. II, s. 17, nr 868; Oikonomidès, *Evolution*, s. 133-134.

⁵⁶¹ Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 134. Prawdopodobnie to jego pieczęć, gdy pełnił ten urząd, opublikowano w CSLB, t. II, s. 466, nr 888 oraz BLS, t. II, s. 108-109, nr 142.

⁵⁶² Zob. np. Jan Skylitzes, *Historiarum*, s. 479,13-17. Por. też Χονδρίδου, *Ο Κωνσταντίνος Θ΄*, s. 116.

⁵⁶³ JGR, I, s. 281; zob. też dokument Aleksego Komnena z 1082 roku: JGR, I, s. 293 i z 1092 roku: JGR, I, s. 319. Por. też. Oikonomidès, *Evolution*, s. 134; oraz Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 131.

⁵⁶⁴ JGR, I, s. 298, gdzie dokument Aleksego Komnena z 1092 roku; zob. też: N. Oikonomidès, *Evolution*, s. 133-134; Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 131.

⁵⁶⁵ Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 131 i s. 134.

⁵⁶⁶ "Οτι ἐξ ἀρχῆς καὶ ἄνωθεν βασιλικὸν ὀφφίκιον ἦν τῷ πρωτοσπαθαρίῳ τῆς φιάλης: DAI s. 248,46-47; Por. DAI (Commentary), s. 199; Zob. też Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 116.

⁵⁶⁷ A. Vogt, *Le protospathaire de la phiale et la marine byzantine*, EO, 39 (1940-1942), s. 328.

⁵⁶⁸ Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 117. Ustalił to na podstawie DAI, s. 250,93-102.

się to z okresem, kiedy bardzo gwałtownie rośnie liczba cesarskich sekretarzy, sprawujących urzędy w aparacie sądowym.

Nadal istniały znane z poprzednich wieków urzędy sądowe⁵⁶⁹, takie jak: *δρουγγάριος της βίγλης* (zajmował się głównie sprawami sądowymi dotyczącymi sporów o majątek, np. spadek i to zazwyczaj we współpracy z innymi urzędnikami⁵⁷⁰, charakterystyczne, że Eustachios Romaios urzędnika pełniącego tą funkcję tytułował *ὁ μάγιστρος*⁵⁷¹), *ἐπαρχος της πόλεως* (jego jurysdykcja rozciągała się na korporacje zawodowe⁵⁷², ale nie była tylko do nich ograniczona⁵⁷³) oraz *κοιαίστωρ* (zajmował się sprawami testamentowymi, np. badał wiarygodność dokumentu⁵⁷⁴, zajmował się także sierotami dbając o ich majątek⁵⁷⁵, w pewnych przypadkach mógł też zajmować się sprawami karnymi⁵⁷⁶). Kompetencje sądownicze otrzymał także *ἐπὶ τῶν κρίσεων*, który stał na czele stworzonego przez Konstantyna Monomacha *σεκρέτου των δικῶν*⁵⁷⁷.

Bardzo wielu informacji szczegółowych na temat struktury sądownictwa w bizancjum w XI-XII wieku dostarcza wzmiankowana już *Πείρα*. Wskazuje ona, że w postępowaniu sądowym brali udział także inni urzędnicy. Wśród nich zostają wymienieni: *πρωτοασηκρητῆς*⁵⁷⁸, *ἐπὶ τοῦ κανικλείου*⁵⁷⁹ oraz *λογοθέτης*

⁵⁶⁹ Γκουτζιουκώστας, *Sądownictwo*, s. 183-184.

⁵⁷⁰ Γκουτζιουκώστας, *Sądownictwo*, s. 184-185.

⁵⁷¹ *Πείρα*, np. s. 93 23,3.

⁵⁷² Oikonomidès, *Evolution*, s. 133.

⁵⁷³ Γκουτζιουκώστας, *Sądownictwo*, s. 185.

⁵⁷⁴ *Πείρα*, s. 218, 51.29; Zob. także Macrides, *Court*, s. 123-124, szczególnie s. 124, przyp. 33 gdzie wymieniono wydania oryginalnych testamentów, którymi zajmował się kwestor. Zob. też Γκουτζιουκώστας, *Sądownictwo*, s. 185-186.

⁵⁷⁵ Burgmann, *Rechtsprechung*, s. 917; Γκουτζιουκώστας, *Sądownictwo*, s. 186.

⁵⁷⁶ Γκουτζιουκώστας, *Sądownictwo*, s. 186.

⁵⁷⁷ Γκουτζιουκώστας, *Sądownictwo*, s. 183.

⁵⁷⁸ *Πείρα*, 14,1; 25,69; 43,8; 53,1; szczegółowe rozważania zob. osobny podrozdział.

⁵⁷⁹ *Πείρα*, 66,1-2; szczegółowe rozważania zob. osobny podrozdział.

του δρόμου⁵⁸⁰ (odpowiedzialny był za zajmowanie się przybyłymi z zewnątrz posłami, prezentacją ich przed cesarzem⁵⁸¹, zajmował się też polityką zagranicą oraz rozstrzygał spory między np. kupcami weneckimi a poddanymi cesarza⁵⁸²). W końcu miał swój udział w sądownictwie także mistyk⁵⁸³, a w konsekwencji także *μυστογράφος*⁵⁸⁴ (urząd ten istniał w X-XI wieku⁵⁸⁵, wydaje się, że mieli oni kompetencje sądownicze, ale trudno powiedzieć cokolwiek pewnego na ten temat⁵⁸⁶).

Zgodnie z tekstem *Πείρα* do aparatu sądowego należeli także ludzie sprawujący takie urzędy (sprawowali je również cesarscy sekretarze) jak: *εξάκτωρ*⁵⁸⁷, *πραίτωρ*⁵⁸⁸, *παραθαλασσίτης*⁵⁸⁹, *κένσηρος*⁵⁹⁰, *θεσμοφύλακος*⁵⁹¹, *θεσμογράφος*⁵⁹² oraz *ύπατος*⁵⁹³.

⁵⁸⁰ *Πείρα*, 64,1.

⁵⁸¹ Γκουτζιουκώστας, *Sądownictwo*, s. 187.

⁵⁸² Γκουτζιουκώστας, *Sądownictwo*, s. 187.

⁵⁸³ *Πείρα*, 38,5; 65,1; rozważania szczegółowe zob. osobny rozdział.

⁵⁸⁴ *Πείρα*, 7,15.

⁵⁸⁵ Urząd bardzo dyskusyjny. Rozbieżności w literaturze przedmiotu omówił A. E. Γκουτζιουκώστας, *Sądownictwo*, s. 189; Literatura do tego urzędu zob. Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 45, przyp. 16 oraz s. 46, przyp. 18 oraz s. 117-125; A. Gkoutzioukostas, *Some Remarks on Mystographos and Mystokletes*, [w:] *Ἡπειρόνδε (Epeironde) Proceedings of the 10th International Symposium of Byzantine Sigillography (Ioannina, 1.-3. October 2009)*, ed. Ch. Stavrakos, B. Papadopoulou, Wiesbaden 2011, s. 191-219.

⁵⁸⁶ Γκουτζιουκώστας, *Sądownictwo*, s. 189.

⁵⁸⁷ Dölger, *Finanzverwaltung*, s. 68; Oikonomidès, *Listes*, s. 325-326; CSLB, II, s. 480-483; A. Kazhdan, *Exaktor*, ODB, II, s. 766. W okresie wczesnobizantyjskim urzędnik ten był odpowiedzialny za ściąganie podatków. Zob.: NJ, 128.5 (545 rok); O. Seeck, *Exaktor*, RE, VI.2, (1909) s. 1542-1547; Dölger, *Finanzverwaltung*, s. 68; Γκουτζιουκώστας, *Sądownictwo*, s. 190. Mnie interesują wyłącznie funkcje sądownicze, dlatego inne tylko wzmiankuję. Urząd ten w późniejszym okresie zyskał na znaczeniu, czego dowodzi fakt, że Jan Tzetzes uznał za istotne to, aby pochwalić się, że jego dziadek pełnił urząd *εξάκτωρ*: *Ἐφ' ἧ γὰμβρόν ἐξάκτορα Γεώργιον ἐσχέκει, πολλὰς ἀρχὰς ἀνύσαντα πρακτορικάς θεμάτων*. Jan Tzetzes, *Historia*, s. 191,609-611. Zob. dyskusję nad tym zagadnieniem: Γκουτζιουκώστας, *Sądownictwo*, s. 190. Miał on jednak także uprawnienia sądownicze: W. Fischer, *Studien zur byzantinischen Geschichte des XI. Jahrhunderts [Wissenschaftliche Beilage zu dem Programm der Gymnasial- und Realschul- Anstalt zu Plauen i. V.]*, Ostern 1883, s. 8; Oikonomidès,

Listes, s. 325-326; Χονδρίδου, *Ο Κωνσταντίνος Θ΄*, s. 218; CSLB, t. II, s. 480, nr 907 - s. 483, nr 211 (omówienie pieczęci i urzędu); DBBK, s. 81-82, nr 2.2.1; A. Kazhdan, *Exaktor*, [w:] ODB, II, s. 766; Γκουτζιουκώστας, *Σqdownictwo*, s. 190. Część uczonych uważa, że jego kompetencje sądownicze odnosiły się do sądownictwa fiskalnego: Magdalino, *Justice and Finance*, s. 104-105; Zob. też Γκουτζιουκώστας, *Σqdownictwo*, s. 190-191. Wydaje się jednak, że nie można tego traktować, jako reguły, lecz raczej jako zadania wynikające z doraźnej potrzeby i wyznaczania ich przez cesarza: Γκουτζιουκώστας, *Σqdownictwo*, s. 191. Nie był to urząd związany jedynie ze stolicą, czego dowodzą źródła sfragistyczne: CSLB, s. 182, nr 382; s. 229, nr 466; s. 318, nr 624; V. Laurent, *Sceaux byzantins inédits*, BZ, 23 (1933), s. 356-357, nr 17; BLS, II, s. 326, nr 674; CBSDO I, nr 76.1; CBSDO II, nr 42.1; CBSDO III, nr 86.34; N. Wilson, W. Darrouzes, *Restes du cartulaire de Hiéra-Xérochoraphion*, REB, 26 (1968), s. 18.17-18; Oikonomidès, *Listes*, s. 326; Γκουτζιουκώστας, *Σqdownictwo*, s. 191. Nie ulega wątpliwości, że urzędnicy ci mieli za zadanie dbać o skarb państwa: *Πείρα*, 36.18; zob. Magdalino, *Justice and Finance*, s. 104; Γκουτζιουκώστας, *Σqdownictwo*, s. 191.

⁵⁸⁸ *Πείρα*, 51.29. Wydaje się, że należy go utożsamiać z *λογοθέτη του πραιτωρίου*: *Πείρα*, 51.29; na podstawie tego fragmentu ustalił to L. Burgmann: *Rechtsprechung*, s. 916, przyp. 39. Zob. też Oikonomidès, *Listes*, s. 320. Nie jest to pogląd powszechnie akceptowany: Γκουτζιουκώστας, *Σqdownictwo*, s. 191-192, dyskusja zob. głównie w przyp. 865. Jest on w XI wieku bardzo wysoko w hierarchii urzędniczej: Γκουτζιουκώστας, *Σqdownictwo*, s. 192.

⁵⁸⁹ *Πείρα*, 51.29; H. Ahrweiler, *Fonctionnaires et bureaux maritimes à Byzance*, REB, 19 (1961), s. 246; Oikonomidès, *Listes*, s. 321; Γκουτζιουκώστας, *Σqdownictwo*, s. 193-4. Miał kompetencje sądownicze niezależnie od prefekta miasta: Oikonomidès, *Listes*, s. 113,22; Oikonomidès, *Evolution*, s. 133. Od końca X wieku prawdopodobnie podlegał administracyjnie pod urząd *λογοθέτης τοῦ γενικοῦ*: Ahrweiler, *Mer*, s. 144, szczególnie przyp. 1; Ahrweiller, *Fonctionnaires*, s. 249. Nie jest to jednak teza powszechnie przyjęta w literaturze przedmiotu: CSLB, s. 625; Dölger, *Regesten*, nr 781; Γκουτζιουκώστας, *Σqdownictwo*, s. 193. Obszarem jego działań w XI/XII wieku był raczej Konstantynopol, ale jego decyzje mogły mieć znacznie szerszy zasięg.: Ahrweiller, *Fonctionnaires*, s. 249; CSLB, II, s. 625; Oikonomidès, *Evolution*, s. 133; Γκουτζιουκώστας, *Σqdownictwo*, s. 193.

⁵⁹⁰ *Πείρα*, 63.5. Urząd pojawił się najprawdopodobniej w X wieku: Oikonomidès, *Listes*, s. 62 przyp. 48. Źródła jednoznacznie wskazują, że miał on kompetencje sądownicze: Oikonomidès, *Listes*, s. 325, przyp. 226; J.-Cl. Cheynet, *Scaux byzantines des musees d'Antioche et de Tarse*, TM, 12 (1994), s. 414-415, nr 51; Γκουτζιουκώστας, *Σqdownictwo*, s. 194. Nazwą nawiązuje do znanego z czasów antycznych cenzora. Nawet, jeśli takie nawiązanie było świadome, to całkowicie zatracił swoje pierwotne funkcje: W starożytnym Rzymie cenzor mierzył grunty i tworzył rejestry. Por. Γκουτζιουκώστας, *Σqdownictwo*, s.195, przyp. 883. W epoce wczesnobizantyjskiej spotykamy urzędników nazywanych *κηυσουάλιοι* (censuales): NJ 17.8 (535 rok); NJ 128,13 (545 rok); O. Seeck, *Censuales* [w:] RE, III (1899), s. 1911-1914; W. Schuller, LdM, t. II, (1983), kol. 1616; G. Dagron, *Η γέννηση μιας πρωτεύουσας - Η Κωνσταντινούπολη και οι θεσμοί της από το (330 ως το 451)*, Αθήνα 2000, s. 269; Γκουτζιουκώστας, *Σqdownictwo*, s. 196] oraz *κηυσίτωρες* (censitores) [J.

Dalszy rozwój urzędów sędziowskich należy wiązać z panowaniem i reformami cesarza Konstantyna IX Monomacha (1042-1055). Prawdopodobnie w latach 1043-1047⁵⁹⁴ utworzył on urząd *ἐπὶ τῶν κρίσεων* i podległe mu *σέκρετον τῶν δικῶν*⁵⁹⁵. Słowo *σέκρετον* ma bardzo wiele znaczeń⁵⁹⁶. Powody i istotę tej

Karayannopulos, *Das Finanzwesen des frühbyzantinischen Staates*, (Südosteuropäische Arbeiten 52), Munich 1958, s. 52; Jones, *LRE*, t. III, s. 120, przyp. 107; Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 196]. W końcu co najmniej od czasów Konstantyna Wielkiego znany jest urząd *magister census* który był odpowiedzialny m. in. za dokonywanie spisu senatorów (urząd ten ma bardzo szeroką bibliografię. Podstawowe omówienie urzędu wraz z bibliografią zob. Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, 196-198, szczególnie przyp. 886 na s. 196). Jego rolę w późnym antyku A. H. M. Jones określił jako „general registrar for the city”: Jones, *LRE*, II, s. 691. W X wieku prawdopodobnie miał on obowiązki związane z aparatem fiskalnym: Por.: Oikonomidès, *Listes* 325; Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 198.

⁵⁹¹ *Πείρα*, 61,6. Według N. Oikonomidès'a był to sędzia w hippodromie związany z *δρουγγάριος της βίγλης*: CSLB, s. 485; Oikonomidès, *Listes*, s. 326; Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 199. Potwierdza to *Πείρα*: 61,6. Por. też Weiss, *Hohe Richter*, s. 119. Urząd o takiej nazwie istniał w starożytności, czego dowodzi Diodor Sycylijski: F. Vogel, *Diodori Bibliotheca Historica*, II, Leipzig 1890 (repr. Stuttgart 1964), s. 95,4-5; Por. także: A. Χριστοφιλόπουλος, *Νομοφύλακες και Θεσμοφύλακες*, Πλάτων: Δελτίον της Εταιρείας Ελλήνων Φιλολόγων, 20 (1968), s. 134-143; Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 199. W Bizancjum pojawia się on w X wieku.: Oikonomidès, *Listes*, s. 271,29. Źródła sfragistyczne wskazują, że był związany z wymiarem sprawiedliwości: CSLB, t. II, s. 594, nr 1079; BLS, t. II, s. 433, nr 978; Zob. też Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 200.

⁵⁹² Wspomina o tym urzędzie Psellos: Michał Psellos, *Or. For. Et. Acta*, s. 147,107-111. Urząd ten jest poświadczony także w źródłach sfragistycznych: np. CSLB, t. II, s. 350, nr 678, t. II, s. 647, nr 1156; Cheynet-Morison-Seibt, *Sceaux*, s. 139-140, nr 197. Zob. także: Glykatzi-Ahrweiler, *Recherches*, s. 71; Oikonomidès, *Listes*, s. 325; Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 200. Był związany z aparatem sprawiedliwości i prawdopodobnie zapisywał przebieg rozprawy. Bardzo możliwe, że był on sekretarzem podległym pod urząd *θεσμοφύλακος*: Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 200-201.

⁵⁹³ *Πείρα*, 51,31; 69,1. Urząd *ύπατος*, jak wskazano w poprzednim rozdziale, miał honorowy charakter. Prawdopodobnie zachował takie znaczenie w XI wieku, na co wskazuje cytowane źródło; Por. także Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 201.

⁵⁹⁴ Oikonomidès, *Evolution*, s. 134; A. Kazhdan, R. J. Marcrides, *Epi ton kriseon*, ODB, I, s. 724.

⁵⁹⁵ A. Kazhdan, R. J. Marcrides, *Epi ton kriseon*, ODB, I, s. 724-725; Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 202-207.

⁵⁹⁶ Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 203.

reformy opisał Michał Attaliates⁵⁹⁷. K. E. Zachariä von Lingenthal⁵⁹⁸ wskazuje, że był to nowy sąd powołany do rozsądzania spraw cywilnych⁵⁹⁹. N. Oikonomidès jest zdania, że był to rodzaj sądu apelacyjnego, a do jego zadań należała kontrola sądów prowincjonalnych oraz dokumentów, które te sądy wytwarzały. Dowodem na to jest także fakt, że w jego składzie znaleźć się mogli tylko ludzie o wykształceniu prawniczym⁶⁰⁰. Ustanowienie tego nowego ciała miało prawdopodobnie na celu walkę z korupcją wśród sędziów⁶⁰¹ oraz fałszowaniem wyroków⁶⁰². Zatem był to organ stworzony prawdopodobnie w celu lepszej kontroli administracji prowincjonalnej⁶⁰³.

Z nowo utworzonych urzędów sędziowskich w XI wieku istotną rolę odgrywał νομοφύλαξ⁶⁰⁴. Urząd ten powstał w wyniku reform Konstantyna IX Monomacha. Osoba go sprawująca była kierownikiem utworzonej przez Konstantyna uczelni, która miała kształcić przyszłych prawników. Urzędnik ten musiał znać grekę

⁵⁹⁷ Michał Attaliates, *Historia*, s. 18,1-4 (=Miguel Attaliates, *Historia*, s. 17.24-18.1); Oikonomidès, *Evolution*, s. 134, szczególnie przyp. 53; Por. Χριστοφιλοπούλου, *Δικαστήρια*, s. 174; Burgmann, *Rechtsprechung*, s. 922-923, szczególnie przyp. 70.

Zachariä, *Geschichte*, s. 374, przyp. 1347.

⁵⁹⁹ Glykatzi-Ahrweiler, *Recherches*, s. 70-71; Szersza dyskusja zob. Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 202-203.

⁶⁰⁰ Oikonomidès, *Evolution*, s. 134.

⁶⁰¹ Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 203.

⁶⁰² A. Χριστοφιλοπούλου, *Εκλογή, αναγόρευσις και στέψις του βυζαντινού αυτοκράτορος*, Αθήνα 2004, s. 175.

⁶⁰³ Angold, *Empire*, s. 62; Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 204.

⁶⁰⁴ Oikonomidès, *Listes*, s. 259, przyp. 11; A. Kazhdan, *Nomophylax*, ODB, III, s. 191-192; Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 208- 216.

i łacinę⁶⁰⁵. Czasami mógł sprawować obowiązki sędziego⁶⁰⁶. W XII wieku nomofylakci coraz częściej byli osobami duchownymi⁶⁰⁷.

Nieco później utworzony został urząd *δικαιοφύλαξ*⁶⁰⁸. Prawdopodobnie urząd powstał około 1080 roku⁶⁰⁹, z tego okresu pochodzą też najstarsze pieczęcie tych urzędników⁶¹⁰. Powstanie urzędu wiązać należy z reorganizacją nauczania prawa, jaka nastąpiła za panowania Konstantyna IX Monomacha⁶¹¹. Przewodniczył jednemu z sądów w Konstantynopolu⁶¹². Był sędzią który zajmował się obszarami przyległymi do Konstantynopola⁶¹³. Urząd ten istniał także po roku 1204⁶¹⁴.

Istotną cezurę w rozwoju systemu administracji sądowej w Bizancjum stanowi panowanie Aleksego Komnena, które otworzyło ostatni rozdział świetności Cesarstwa bizantyjskiego⁶¹⁵. Aleksey Komnen stworzył trzy nowe rodzaje sądów, na czele

⁶⁰⁵ F. Fuchs, *Die höheren Schulen von Konstantinopel im Mittelalter*, (Byzantinisches Archiv, VIII) Leipzig 1926, s. 24; Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 208.

⁶⁰⁶ Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 209-211.

⁶⁰⁷ Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 211-212.

⁶⁰⁸ Oikonomidès, *Evolution*, s. 135; ΑΓκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 217-220; R. J. Marcrides, *Dikaiophylax*, ODB, I, s. 624.

⁶⁰⁹ [...] ἐξισωτῶν, ὀρθωτῶν, δικαιοφυλάκων[...]: Actes de Vatopédi, 10.51; Dölger, *Regesten*, II, s. 81, nr 1048a; Oikonomidès, *Evolution*, s. 135. Laurent precyzuje, że w 1082 roku, zob. CSLB, t. II, s. 476; Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 217.

⁶¹⁰ CSLB, t. II, s. 476-477, nr 902; BLS, t. II, s. 321, nr 660; R. J. Marcrides, *Nomos and Kanon on Paper and in Court*, [w:] *Church and People in Byzantium*, ed. R. Morris, Birmingham 1990, s. 69 (=R. J. Marcrides, *Kingship and Justice in Byzantium 11th-15 th Centuries*, Aldershot-Brookfield-Singapore-Sydney, 1999, VI).

⁶¹¹ CSLB, t. II, s. 476; Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 217.

⁶¹² Oikonomidès, *Evolution*, s. 154; A. E. Γκουτζιουκώστας, *op. cit.*, s. 218.

⁶¹³ Oikonomidès, *Evolution*, s. 135.

⁶¹⁴ CSLB, t. II, s. 476.

⁶¹⁵ Zob. np. F. Chalandon, *Les Comnènes. Etudes sur l'empire byzantin aux Xie et XIIIe siècles*, I: *Essai sur le regne d'Alexis le Comnene (1081-1118)*, Paris 1900.

których stanęli: λογοθέτη των σεκρέτων⁶¹⁶, πρωτοασηκρήτης, oraz δικαιοδότης. Co istotne nie zlikwidowano „starych” urzędów sędziowskich, tj. δρουγγαρίου της βίγλης, απάρχος της πόλεως, κοιάίστωρ oraz ἐπὶ τῶν κρίσεων⁶¹⁷. Za panowania cesarza Manuela Komnena (1143-1180) przeprowadzono kolejną reformę sądownictwa, która zmieniła nieco charakter sądów, m. in. πρωτοασηκρήτης⁶¹⁸.

Omówić należy także w kontekście interesujących mnie urzędników, urząd λογοθέτης τῶν σεκρέτων. Pierwsza wzmianka o nim pochodzi z chryzobulli cesarza Aleksego z roku 1081⁶¹⁹. Urząd ten miał zostać stworzony przez Aleksego jako pomoc dla matki Anny Dalasseny przy sprawowaniu władzy⁶²⁰. P. Magdalino uznał, że urzędnik ten był *de facto* zwierzchnikiem administracji, tzn. odgrywał taką rolę jaką opisała Anna Komnena⁶²¹. Na urząd ten powoływani byli ludzie z rodziny cesarskiej lub najbliższego otoczenia cesarza, mający doświadczenie w sprawach

⁶¹⁶ Zob. szczególnie Magdalino, *Innovations*, s. 153-156.

⁶¹⁷ Γκουτζιουκώστας, *Sądownictwo*, s. 221.

⁶¹⁸ Γκουτζιουκώστας, *Sądownictwo*, s. 231. Reforma miała charakter w dużej mierze porządkujący i regulujący kwestię wzajemnej zależności sędziów. Por. Γκουτζιουκώστας, *Sądownictwo*, s. 232. Postanowienia dotyczące zmiany procedur sądowych zob. Γκουτζιουκώστας, *Sądownictwo*, s. 232–233.

⁶¹⁹ Anna Komnena, s. 103,92; *Actes de Lavra*, s. 97,85-86; Dölger, *Regesten*, II, s. 89-90, nr 1073; Ch. Diehl, *Un haut fonctionnaire byzantin: Le logothète (τὸν σεκρέτων)*, [w:] *Mélanges M. Nicolas Jorga*, Paris 1933, s. 217 [zob. też w rec. tej pracy: G. Stadtmüller, *BZ*, 34 (1934), s. 373-374]; Guiland, *Logothetes*, s. 75-76; Magdalino, *Innovations*, s. 153; Γκουτζιουκώστας, *Sądownictwo*, s. 221-222. W chryzobulli z 1109 roku także wzmiankowano tego urzędnika: *Actes de Lavra*, s. 147,24.

⁶²⁰ *Actes de Lavra*, s. 97,85-86 oraz s. 147,24; Stein, *Prätorianerpräfektur*, s. 34; Ch. Diehl, *op. cit.*, s. 217-218; Bréhier, *Institutions*, s. 270; Oikonomidès, *Evolution*, s. 132; Γκουτζιουκώστας, *Sądownictwo*, s. 222. Innego zdania jest H. Ahrweiler, *Mer*, s. 201.

⁶²¹ Magdalino, *Innovations*, s. 153.

skarbowości oraz administracji⁶²². Był to najprawdopodobniej wysokiej rangi sędzieja odpowiedzialny za rozstrzyganie spraw finansowych⁶²³ i podatkowych⁶²⁴.

Wymienić w końcu należy *δικαιοδότης*. Pojawia się po raz pierwszy w roku 1094, czyli za rządów cesarza Aleksego Komnena⁶²⁵. Nie był to termin nowy, bo już w starożytnym Rzymie znano sędziego określanego w ten sposób⁶²⁶. W IX i X wieku pojawia się w kontekście sądownictwa tak świeckiego jak i kościelnego⁶²⁷. Wydaje się, że jako sędzieja zajmował się on w XII wieku sprawami gospodarczymi⁶²⁸.

III.3 *Ἀσηκρήτις* w bizantyjskim systemie sądowniczym

Do końca X wieku uprawnienia sądownicze przyznawano *ἀσηκρήτις* – jeśli spojrzeć na znane przypadki przez pryzmat całkowitej liczby tych urzędników – raczej sporadycznie. Bezspornie do X wieku przyporządkować możemy zaledwie pięciu *ἀσηκρήτις*, którzy sprawowali też urząd sędziego, tj. *κριτής*⁶²⁹. Może ta liczba zaskakiwać wobec faktu, że przeprowadzone badania prosopograficzne pozwoliły ustalić, że w X wieku czynnych było prawie pięćdziesięciu *ἀσηκρήτις*.

⁶²² Magdalino, *Innovations*, s. 155; Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 223.

⁶²³ A. Müller, *Untersuchungen über das Amt der Logotheten in der spätrömischen und byzantinischen Zeit*, München 1922, s. 48; Stein, *Prätorianerpräfektur*, s. 34; G. Stadtmüller, Ch. Diehl, *Un haut fonctionnaire byzantin: le logothète (τῶν σεκρέτων)*. *Mélanges offerts à M. Nicolas Jorga par ses amis de France et des pays de langue française*, Paris 1933, BZ 34 (1934), s. 373-379 (rec.); Guiland, *Logothetes*, s. 77. Dyskusja nad problemem zob. Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 223, przyp. 1011.

⁶²⁴ Magdalino, *Innovations*, s. 155; Idem, *Justice and Finance*, s. 111.

⁶²⁵ JGR, I, s. 650; Dölger, *Regesten*, t. II, s. 138, nr 1175; Oikonomidès, *Evolution*, s. 135, przyp. 56; Magdalino, *Justice and Finance*, s. 108; Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 226. Urząd powstać musiał nieco wcześniej, na co wskazuje P. Magdalino (*Innovations*, s. 165) oraz pieczęcie zob. np. Cheynet-Morrison-Seibt, *Seyring*, s. 76-77, nr 95.

⁶²⁶ Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 226, przyp. 1023.

⁶²⁷ Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 226-227.

⁶²⁸ Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 229-230.

⁶²⁹ Urząd ten istniał także w starożytności, np. w Egipcie doby hellenistycznej; Por. F. Preisigke, *Κριτής*, [w:] RE, XI.2, (1921) s. 1897.

Najbardziej charakterystycznym przypadkiem, który jednocześnie można najdokładniej zbadać jest osoba Samonasa⁶³⁰. Pozostali sędziowie, którzy działali wyłącznie w X wieku sprawowali urząd sędziego odpowiednio w Tracji i Macedonii⁶³¹, Nikopolis⁶³², Lykandos⁶³³ oraz Charsianon⁶³⁴. Trudno wyciągnąć jakiegokolwiek pewne wnioski na podstawie zaledwie sześciu osób. Można założyć, że w każdym z tych przypadków mamy do czynienia z procedurą *ex delegatu*⁶³⁵. Wyjaśniałoby to także w pewien sposób obecność ἀσκηρῆτις, z kompetencjami sądowymi w tym okresie prawie wyłącznie w źródłach sfragistycznych. Mimo, że byli oni kierowani doraźnie do rozstrzygnięcia jakiejś sprawy, to koniecznym było uwierzytelnienie wydanego wyroku przy użyciu pieczęci, na której musiała znaleźć się informacja w postaci inskrypcji mówiąca, że wyrok wydał κριτής.

Uderza fakt, że wraz z końcem X stulecia liczba sekretarzy, którzy otrzymali kompetencje sądownicze zaczyna rosnąć lawinowo. W okresie od przełomu X/XI

⁶³⁰ Samonas Pr. nr 153, zob. niżej podrozdział o działalności sekretarzy w świetle dokumentów klasztornych.

⁶³¹ Christoforos ἀσκηρῆτις κριτής Θράκης καὶ Μακεδονίας: CBSDO, t. I, s. 112, nr 43.4; Por. Pr. nr 166.

⁶³² Dawid σπαθαροκανδιδάτος, ἀσκηρῆτις, κριτής Νικοπόλεως: CBSDO, t. II, s. 10, nr 2.1; N. Seibt, W. Seibt, *Die sphragistischen Quellen zum byzantinischen Thema Nikopolis*, [w:] *Nicopolis I. Proceedings of the first International Symposium on Nicopolis (23-29 September 1984)*, s. 337-338, nr 11.

⁶³³ Bazyli ἀσκηρῆτις, κριτής Λυκανδου: Cheynet, *Sceaux*, RN, 159 (2003), s. 429, przyp. 16; Por. Pr. nr 195.

⁶³⁴ Bazyli βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος, ἀσκηρῆτις, κριτής τοῦ Χαρσιανοῦ: CBSDO, IV, s. 110, nr 40.9; Por. Pr. nr 196.

⁶³⁵ Praktyka wyznaczania sędziów w zależności od osoby która jest sądzona oraz sprawy jaką przedstawia do rozpatrzenia nie była w Bizancjum czymś wyjątkowym, a raczej powszechnym. Dowodzi tego np. anonimowy komentarz w *Ecloga Basilicorum*, który stwierdza wprost, że prawo daje każdej osobie odpowiedniego dla niej (πρόσφορον) sędziego. Co więcej kilka linii dalej czytamy: „[...] prawodawca nie przeznaczył dla każdej osoby, tego samego sędziego, lecz przeznaczył sądenie odpowiednim sądom dla każdej osoby, przed którym to sądem dana osoba odpowiada. Weźmy na przykład mnichów i osoby duchowne: odpowiadają oni przed biskupem, członkowie gildii przed eparchą, inni ludzie podobnie przed odpowiednim dla nich sądem”: *Ecloga Basilicorum*, s. 268,5-9.

wieku do końca XI wieku da się udowodnić źródłowo, istnienie co najmniej siedemdziesięciu jeden ἀσηκρητῆς, którzy pełnili jednocześnie urząd sędziego. Stanowi to około 30% wszystkich ἀσηκρητῆς, jakich udało się w badaniach prosopograficznych przypisać temu okresowi. Mam w tym miejscu na myśli jedynie osoby określane w źródłach mianem κριτής. Osoby łączące funkcję ἀσηκρητῆς z innymi urządami sądowymi zostaną bowiem omówione osobno. Generalnie jednak, łącznie w XI wieku prawie połowa cesarskich sekretarzy sprawowała jakiś urząd sędziowski.

Analiza materiału prosopograficznego w pierwszej kolejności nakazuje stwierdzić, że prawie każda z tem cesarstwa, miała wyznaczonych sędziów, którzy formalnie pełnili także urząd cesarskiego sekretarza. Wydaje się niemożliwe, aby osoby pracujące w prowincjach mogły sprawować swoje kancelaryjne obowiązki. Aby to wykazać konieczne jest geograficzne zaprezentowanie zebranego materiału prosopograficznego.

Cesarscy sekretarze byli bardzo szeroko wykorzystywani jako sędziowie w wielu temach. Da się jednak zauważyć kilka zależności, które wymagają wyjaśnienia. Rozkład sędziów w poszczególnych temach przedstawia się następująco: **Seleukia**: Jan⁶³⁶, Roman⁶³⁷, Michał Tornikios⁶³⁸, Stefan⁶³⁹; **Wyspy Cyklady**: Konstantyn⁶⁴⁰, Mikołaj⁶⁴¹, Konstantyn⁶⁴²; **Kreta i Cyklady**: Teofanes⁶⁴³; **Kapadocja**: Konstantyn⁶⁴⁴,

⁶³⁶ Jan ἀσηκρητῆς, κριτής Σελευκείας: Jordanov, *Corpus*, I, s. 157, nr 68.1; Jordanov–Zhekova, *Shumen*, s. 123, nr 320; Jordanov, *Corpus*, III.1, s. 476, nr 1431; Por. Pr. nr 202.1.

⁶³⁷ Roman ἀσηκρητῆς, κριτής Σελευκείας: DBBO, II, s. 204, nr 203; Pr. nr 253.

⁶³⁸ Michał Tornikios ἀσηκρητῆς, κριτής Σελευκείας: DBBO, t. II, s. 204, nr 204.

⁶³⁹ Stefan ἀσηκρητῆς, κριτής Σελευκείας: BLS, II, s. 338, nr 709; Pr. nr 373.

⁶⁴⁰ Konstantyn σπαθαροκανδιδάτος, ἀσηκρητῆς, κριτής τῶν Κυκλάδων νήσων: CBSDO, t. II, s. 127, nr 42.2.

⁶⁴¹ Mikołaj ἀσηκρητῆς, κριτής τῶν Κυκλάδων νήσων: Lichačev, *Molivdovuly*, s. 111-112, nr 4 [rec. N. and W. Seibt, *ByzSl.*, 54 (1993), s. 364]; Por. Pr. nr 213.

⁶⁴² Konstantyn ἀσηκρητῆς, κριτής ἐπὶ τοῦ χρυσοτρικλίνου, μυστολέκτης, κριτής τοῦ βήλου καὶ τῶν Κυκλάδων νησίων: BLS, II, s. 370, nr 799; Pr. nr 331.

Michał⁶⁴⁵, Michał⁶⁴⁶, Michał⁶⁴⁷; **Koloneja**: Niketas⁶⁴⁸, **Kalabria**: Leon⁶⁴⁹, **Trakesion**: Teodor⁶⁵⁰, Piotr⁶⁵¹; **Obszar zamieszkaný przez Drugowitów**⁶⁵²: Niketas⁶⁵³, Leon⁶⁵⁴,

⁶⁴³ Teofanes ἀσηκρήτις, κριτής Κρήτης καὶ τῶν Κυκλάδων νήσων: Tsougarakis, *Crete*, s. 244, nr 2; Tsougarakis, *Crete* (II), s. 150, nr 51; CBSDO, II, s. 127, nr 42.4; Pr. nr 362.

⁶⁴⁴ Konstantyn σπαθαροκουβικουάριος, ἀσηκρήτις, ἐβδομαρίος, κριτής Καπαδοκίας: Cheynet, *Manisa*, s. 261-262; Por. Pr. nr 206.

⁶⁴⁵ Michał σπαθαροκανδιδάτος, ἀσηκρήτις, κριτής Καπαδοκίας: CBSDO, IV, s. 116, nr 43.2; Por. Pr. nr 212.

⁶⁴⁶ Michał ἀσηκρήτις, βασιλικὸς νοτάριος τοῦ εἰδικοῦ λόγου, κριτής Καπαδοκίας: BLS, II, s. 443, nr 1007; Por. Pr. nr 298.

⁶⁴⁷ Michał σπαθαροκανδιδάτω ἀσηκρήτις καὶ κριτὴ Καπαδοκίας: Wassiliou, *Κριταί*, nr 1; Por. Pr. nr 208.1.

⁶⁴⁸ Niketas ἀσηκρήτις, κριτής Κολωνείας: CBSDO, IV, s. 126, nr 48.4; Por. Pr. nr 216.

⁶⁴⁹ Leon σπαθαροκανδιδάτος, ἀσηκρήτις, κριτής Καλαβρίας: CBSDO, I, s. 21, nr 4.9; Por. Pr. nr 218.

⁶⁵⁰ Teodor σπαθαροκανδιδάτος, ἀσηκρήτις, κριτής τῶν Θρακησίων: CBSDO, III, s. 13, nr 2.28; Por. Pr. nr 219.

⁶⁵¹ Piotr ἀσηκρήτις, κριτής τῶν Θρακησίων: CBSDO, III, s. 11-12, nr 2.25a-b; Por. Pr. nr 352.

⁶⁵² Preferowana przeze mnie forma Drugowici jest używana przez W. Swobodę (SSS, t. 1, s. 389). Są jednak w literaturze przedmiotu w użyciu takie formy jak: Druguwici: Zob. I. Stawowy-Kawka, *Historia Macedonii*, Wrocław 2000, s. 43; Draguwici: Zob. T. Wasilewski, W. Felczak, *Historia Jugosławii*, Wrocław 1985 s. 31; Zob. też *Mały słownik kultury dawnych Słowian*, red. L. Leciejewicz, Warszawa 1990, s. 95.

⁶⁵³ Niketas ἀσηκρήτις, κριτής Δρουγουβιτίας: Jordanov, *Corpus*, III.2, s. 819, nr 2690; Por. Pr. nr 227.

⁶⁵⁴ Leon ἀσηκρήτις, κριτής Δρουγουβιτείας: Jordanov, *Preslav*, s. 120-121, nr 222-223; BMSO, s. 39, nr 45 [rec. W. Seibt, A.-K. Wassiliou, BZ, 91 (1998), s. 146, nr 45]; Jordanov, *Corpus*, I, s. 72, nr 24,7; Jordanov, *Corpus*, III.1, s. 421, nr 1187-1888; Pr. nr 273.

Leon⁶⁵⁵, Teodot⁶⁵⁶, Jan⁶⁵⁷; **Nikopolis**: Anonim⁶⁵⁸; **Peloponez i Hellada**: Eustachios⁶⁵⁹, Teofanes⁶⁶⁰, Christoforos⁶⁶¹, Mikołaj⁶⁶²; **Charsianon**: Arsaber⁶⁶³, Bazyli⁶⁶⁴; **Lykandos**: Stefan⁶⁶⁵, Jan Thelakas⁶⁶⁶; **Buleron, Strymon i Tesaloniki**:

⁶⁵⁵ Leon ἀσηκρήτις, κριτής Δρουγουβιτείας: Jordanov, *Preslav*, s. 120-121, nr 222-223; BMSO, s. 39, nr 45 [rec. W. Seibt, A.-K. Wassiliou, BZ, 91 (1998), s. 146, nr 45]; Jordanov, *Corpus*, I, s. 72, nr 24,7; Jordanov, *Corpus*, III.1, s. 421, nr 1187-1888; Por. Pr. nr 335.

⁶⁵⁶ Teodot ἀσηκρήτις, κριτής Δρουγουβιτείας: Jordanov, *Corpus*, I, s. 71, nr 24.3; *Corpus*, III.1, s. 418-419, nr 1177; Por. Pr. nr 361.

⁶⁵⁷ Jan πρωτοσπαθάριος, ἀσηκρήτις, κριτής ἐπὶ τοῦ ἵπποδρόμου καὶ Δρουγουβητίας: Jordanov, *Corpus*, III.1, s. 419, nr 1178; Por. Pr. nr 386.

⁶⁵⁸ Anonimowy ἀσηκρήτις, κριτής Νικοπόλεως: CBSDO, II, s. 11, nr 2.4; Seibt–Seibt, *Nikopolis*, s. 327-347, nr 10; Por. Pr. nr 236.

⁶⁵⁹ Eustachios πρωτοσπαθάριος, ἀσηκρήτις, βασιλικὸς νοτάριος, κριτής Πελοποννήσου καὶ Ἑλλάδος: A. Mordtmann, *Plombs byzantins de la Grèce et du Péloponnèse*, RA, 34 (1878), s. 50, nr 23; SLB, s. 188, I.5; CBSDO, II, s. 33, nr 8.22 i s. 34, nr 8.23; DBBO, II, s. 185, nr 179; Por. Pr. nr 238.

⁶⁶⁰ Teofanes σπαθαροκανδιδάτος, ἀσηκρήτις, κριτής ἐπὶ τοῦ ἵπποδρόμου Πελοποννήσου καὶ Ἑλλάδος: Mordtmann, *Plombs*, s. 50, nr 22; SLB, s. 188, nr 1, nr 4; A. Bon, *Le Péloponnèse byzantin jusqu'en 1204*, Paris 1951, s. 202-203, nr 59; DBBO, II, s. 185, nr 180; Por. Pr. nr 283.

⁶⁶¹ Christoforos ἀσηκρήτις, κριτής Πελοποννήσου καὶ Ἑλλάδος, σπαθαροκουβικουλάριος: CBSDO, II, s. 33, nr 8.20 oraz 8.21; DBBO, II, s. 185; Pr. nr 291.

⁶⁶² Mikołaj σπαθαροκανδιδάτος, ἀσηκρήτις, κριτής Πελοποννήσου καὶ Ἑλλάδος: Pančenko, *Katalog*, IRAIK, 9 (1904), s. 359, nr 179 (183); BMSO, s. 40, nr 47; Por. Pr. nr 348.

⁶⁶³ Arsaber πρωτοσπαθάριος, ἀσηκρήτις, κριτής τοῦ Χαρσηανοῦ: Konstantipoulos, K. M., *JIAN*, 9 (1906), s. 74, nr 155a; Por. Pr. nr 243.

⁶⁶⁴ Bazyli ἀσηκρήτις, κριτής τοῦ Χαρσηανοῦ: BLS, I.1, s. 411, nr 913; Por. Pr. nr 285.

⁶⁶⁵ Stefan ἀσηκρήτις, κριτής Λικανδοῦ: CBSDO, IV, s. 132, nr 53.4; DBBO, II, s. 197, nr 194; Por. Pr. nr 255.

⁶⁶⁶ Jan Thelakas σπαθαροκανδιδάτος, ἀσηκρήτις, κριτής Λυκανδοῦ: Nesbitt, *Overstruck*, s. 90-91, nr 25; CBSDO, IV, s. 131, nr 53.2; DBBO II, s. 197, nr 326; Cheynet, *Sceaux*, s. 430, przyp. 18; Por. Pr. Nr 295.

Konstantyn Kamateros⁶⁶⁷, Jan⁶⁶⁸; **Armeniakon**: Jan Kamateros⁶⁶⁹, Michał⁶⁷⁰, Stefan⁶⁷¹, Michał⁶⁷²; **Peloponez**: Genezjusz⁶⁷³; **Macednonia**: Anonim Zanzas⁶⁷⁴; **Tracja**: Konstantyn Trifyllios⁶⁷⁵, Konstantyn⁶⁷⁶; **Tracja i Macedonia**: Stefan⁶⁷⁷, Christoforos⁶⁷⁸; **Cypr**: Leon⁶⁷⁹; **Chaldia**: Leon Areobindos⁶⁸⁰; **Bukellarion**:

⁶⁶⁷ Konstantyn Kamateros *σπαθαροκανδιδάτος, ἀσηκρήτις, βασιλικὸς νοτάριος, κριτῆς Βολεροῦ, Στρυμόνος καὶ Θεσσαλονίκης*: CDBLS, s. 83, nr 83; Por. Pr. Nr 261.

⁶⁶⁸ Jan *σπαθαροκανδιδάτος, ἀσηκρήτις, κριτῆς βολεροῦ Στρυμῶνος καὶ Θεσσαλονίκης*: CBSDO, I, s. 60, nr 18.24; DBBO, s. 186-187, nr 181; Jordanov, *Corpus*, I, s. 90-91, nr 34.4; Jordanov, *Corpus*, III.1, s. 427, nr 1215; Por. Pr. Nr 276

⁶⁶⁹ Jan Kamateros *ἀσηκρήτις, κριτῆς τῶν Ἀρμενιάκων*. Szemioth – Wasilewski, *Sceaux*, s. 1-38, nr 46; BLS, II, s. 265, nr 503; *Armenika themata*, s. 135, nr 4; Por. Pr. nr 262.

⁶⁷⁰ Michał *σπαθαροκανδιδάτος, ἐπὶ τοῦ Χρυσотρικλίνου, ἀσηκρήτις, κριτῆς τῶν Ἀρμενιάκων θεμάτων*. *Armenika themata*, s. 134, nr 3; CBSDO, IV, s. 145, nr 56.7; DBBO, II, s. 182, przyp. 257; Por. Pr. nr 341.

⁶⁷¹ Stefan *πρωτονοτάριος, ἀσηκρήτις, κριτῆς τῶν Ἀρμενιάκων*. CBSDO, IV, s. 60, nr 22.21; Por. Pr. nr 357.

⁶⁷² Michał *πρωτοσπαθάριος, ἀσηκρήτις, κριτῆς ἐπὶ τοῦ Ἱπποδρόμου καὶ τῶν Ἀρμενικῶν θεμάτων*. *Armenika themata*, s. 135, nr 7; CBSDO, IV, s. 145, nr 56.6; DBBO, II, s. 182, nr 258; Por. Pr. nr 366.

⁶⁷³ Genezjusz *πρωτοσπαθάριος, ἀσηκρήτις, κριτῆς Πελοποννήσου*. CBSDO, II, s. 66, nr 22.9; Por. Pr. nr 382.

⁶⁷⁴ Nieznany z imienia urzędnik o nazwisku Zanzas *σπαθαροκανδιδάτος, ἀσηκρήτις, κριτῆς Μακεδονίας*: CBSDO, I, s. 115-116, nr 43.14 [rec. W. Seibt, BZ 84/85 (1991/1992), II, s. 549, nr 43.14].

⁶⁷⁵ Konstantyn Trifyllios *ἀσηκρήτις, κριτῆς Θράκης*: CBSDO, I, s. 158, nr 71.10a-b; Por. Pr. nr 279.

⁶⁷⁶ Konstantyn *ἀσηκρήτις, κριτῆς Θρακησίων*. CBSDO, III, s. 7, nr 2.11; Por. Pr. nr 330.

⁶⁷⁷ Stefan *ἀσηκρήτις, κριτῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας*: Jordanov, *Corpus*, I, s. 103, nr 35D.23; Jordanov, *Corpus*, III.1, s. 440-441, nr 1274; Por. Pr. nr 358.

⁶⁷⁸ Christoforos *ἀσηκρήτις, κριτῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας*: BLS, I.1, s. 428-29, nr 968; Por. Pr. nr 369.

⁶⁷⁹ Leon *ἀσηκρήτις, κριτῆς Κύπρου*. Mordtmann, *Plombs*, RA, 34 (1878), s. 60, nr 49; SLB, s. 305 nr 2; DBBO, II, s. 195-196, nr 192; BLSC, s. 250, nr 199; Por. Pr. nr 281.

Teodor⁶⁸¹; **Kefalonia**: Anonim⁶⁸²; **Kibyraioton**: Anonim⁶⁸³; **Iberia**: Bazyli⁶⁸⁴, Michał Lizyk⁶⁸⁵; **Tesaloniki i Strymon**: Leon Hagiopolites⁶⁸⁶; **Haldia i Darzene**: Michał⁶⁸⁷; **Aigaion Pelagos**: Niketas Mitylynaios⁶⁸⁸; **Wyspy**: Michał⁶⁸⁹; **Opsikon**: Pardos⁶⁹⁰. W końcu znamy grupę sekretarzy, sprawujących urząd sędziego, ale nie przypisany do żadnej lokalizacji, lub też lokalizacja nie jest znana⁶⁹¹.

⁶⁸⁰ Leon Areobindos *σπαθαροκανδιδάτος, ἀσηκρήτις, κριτής Χαλδίας* (καὶ przyp. D. D.) *Δερζινῆς*: Lihačev, *Ikonopisi*, nr 22; CBSDO, IV, s. 151, nr 61.3; Cheynet, *Zacos*, s. 54-55, nr 27; Por. Pr. nr 297.

⁶⁸¹ Teodor *σπαθαροκανδιδάτος, ἀσηκρήτις, βασιλικὸς νοτάριος τοῦ βεστιάριου, κριτὴ τῶν Βουκελλαρίων*: BLS, II, s. 458, nr 1054; Por. Pr. nr 303.

⁶⁸² Anonim *ἀσηκρήτις, κριτής Κεφαλληνίας*: CBSDO, II, s. 2, nr 1.4; Pr. nr 305.

⁶⁸³ Anonim *σπαθαροκανδιδάτος, ἀσηκρήτις, κριτής Κιβυρραιωτῶν*: CBSDO, II, s. 157, nr 59.15; Por. Pr. nr 310.

⁶⁸⁴ Bazyli *σπαθαροκανδιδάτος, ἀσηκρήτις, κριτής Ἰβηρίας*: CBSDO, IV, s. 167, nr 75.2; Por. Pr. nr 316.

⁶⁸⁵ Michał Lizyk *ἀσηκρήτις, κριτής Ἰβηρίας*: CBSDO, IV, s. 168, nr 75.4; Por. Pr. nr 343.

⁶⁸⁶ Leon Hagiopolites *ἀσηκρήτις, κριτής Θεσσαλονίκης καὶ τοῦ Στρυμόνος*: BMSO, s. 39, nr 43 [rec. W. Seibt, A. K. Wassiliou, BZ, 91 (1998), s. 146, nr 43]; Por. Pr. nr 337.

⁶⁸⁷ Michał *ἀσηκρήτις, κριτής Χαλδίας καὶ Δερζινῆς*: CBSDO, IV, s. 152, nr 61.5; Pr. nr 339.

⁶⁸⁸ Niketas *ἀσηκρήτις, κριτής τοῦ Αἰγαίου Πελάγους*: CBSDO, II, s. 117, nr 40.18; I. Jordanov, *Preslav*, s. 67, nr 120; Jordanov, *Corpus*, II, s. 294-295, nr 470; Jordanov, *Corpus*, III.1, s. 269, nr 735; Por. Pr. nr 350.

⁶⁸⁹ Michał *σπαθαροκανδιδάτος, ἀσηκρήτις, κριτής Καπαδοκίας*: CBSDO, IV, s. 116, nr 43.2; Por. Pr. nr 388.

⁶⁹⁰ Pardos *βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος, ἀσηκρήτις, κριτής τοῦ Ὀψικίου*: CBSDO, III, s. 60, nr 39.13; Por. Pr. nr 306.

⁶⁹¹ Hypatos *σπαθαροκανδιδάτος, ἀσηκρήτις, κριτής*: Katalog aukcyjny Münz Zentrum, aukcja nr 100 (8-10 IX 1999), nr 764; Por. Pr. nr 260; Jan Pepagomenos *σπαθαροκανδιδάτος, ἀσηκρήτις, κριτής, ἀντιγραφεύς*: Konstantopoulos, K. M., *JIAN*, 6 (1903), s. 80, nr 306; DBBFN, s. 210-211, nr 205; Por. Pr. nr 328; Jan *πρωτοσπαθάριος, θεσμοφύλακτής, ἀσηκρήτις, κριτής*: Katalog aukcyjny: Munz Zentrum, 101 (15-18 XII 1999), nr 574; Por. Pr. nr 385; Michał Blangas *πρωτοσπαθάριος, ἀσηκρήτις, κριτής*: FAMS, nr 735; Por. Pr. nr 389; Stefan *ἀσηκρήτις, κριτής*: BMSO, s. 70, nr 148; Por. Pr. nr 393.

Przedstawione zestawienie rodzi wiele pytań. Przede wszystkim uderza fakt, że jedno z najważniejszych tem: Anatolikon, Optimatoi oraz Opsikion były wyłączone z wyznaczania w nich na sędziów cesarskich sekretarzy. Są to praktycznie jedyne trzy istotne temy wyłączone z tego systemu. Z drugiej strony najbardziej zewnętrzne temy i obszary takie jak np. teren zamieszkały przez Drugowitów były „obsadzane” przez największą ilość ἀσκηκρητῆς, którzy pełnić tam mieli funkcje sędownicze. Wydaje się, że obszary najbardziej narażone na najazdy z zewnątrz lub niepokoje wewnętrzne w ocenie cesarza były regionami, do których wysyłać należało najbardziej zaufanych ludzi, a do takich z pewnością należeli cesarscy sekretarze. Zatem bardzo silnie reprezentowani są cesarscy sekretarze jako sędziowie (oprócz wspomnianych terenów zamieszkałych przez Drugowitów) na najbardziej wschodnich rubieżach cesarstwa (temy Chaldia, Iberia, Koloneia, Lykandos, Seleukeia) lub też na południowym zachodzie (Nikopolis, Kalabria, Peloponez, Hellada, Kreta, Wyspy). Patrząc na zmiany mapy politycznej cesarstwa, w kontekście prowadzonych w okresie X-XII wieku wojen, da się zauważyć zależność między ilością sekretarzy w charakterze sędziów z zagrożeniem, jakie występuje z zewnątrz dla tem, w których pracowali. Co więcej jeśli założymy, że nie są nam znani wszyscy urzędnicy pełniący urząd ἀσκηκρητῆς wydaje się, że jest zasadne postawienie hipotezy, że w przeważającej większości tem, przez niemal cały XI wiek ἀσκηκρητῆς funkcjonowali jako sędziowie.

III.3.1 Urzędy sędziowskie inne niż κριτήες sprawowane przez cesarskich sekretarzy

Rozbudowa aparatu sądowego w Cesarstwie bizantyjskim sprawiła, że cesarscy sekretarze zaczęli otrzymywać rozmaite urzędy sędziowskie. Charakterystyczne, że były to niemal zawsze urzędy kluczowe z punktu widzenia nie tylko aparatu sędowniczego, ale nawet funkcjonowania państwa jako takiego. Oczywiście powstaje pytanie, czym kierowali się władcy, obsadzając często najważniejsze urzędy sędziowskie w państwie swoimi zaufanymi sekretarzami. Wydaje się, że odpowiedź odnaleźć można w cytowanym już zbiorze, określanym jako *Ecloga Basilicorum*, gdzie anonimowy autor stwierdza wprost, że „niektórzy urzędnicy są czasami wyznaczani jako przewodniczący sądów, mimo że nie posiadają

wiedzy prawniczej. Są wyznaczani zaś nie z powodu ich znajomości prawa lecz z uwagi na ich godność oraz lojalność w stosunku do cesarza, a także związki jakie ich z nim łączą”⁶⁹².

Znamy z około roku 1030 przypadek Jana, który pełnił urząd *δρουγγάριος της βίγλης*⁶⁹³. W pierwszej połowie XI wieku cesarski sekretarz imieniem Konstantyn⁶⁹⁴ sprawował urząd *κριτής του βήλου*, natomiast jego imiennik⁶⁹⁵ łączył ten urząd z innym urzędem sędziowskim, gdyż objął funkcję *μυστολέκτης*⁶⁹⁶. Odnotować należy, że także Jan Libellisios sprawował urząd *κριτής του βήλου*⁶⁹⁷. Co najmniej siedmiu *ἀσηκρήτις* łączyło obowiązki kancelaryjne z urzędem *κριτής ἐπὶ τοῦ ἵπποδρόμου*⁶⁹⁸. Jeden z tych urzędników łączył sprawowany urząd sędziego

⁶⁹² *Ecloga Basilicorum*, s. 259.11-13; Macrides, *Court*, s. 121.

⁶⁹³ Jan *ἀσηκρήτις, κουροπαλάτης, δρουγγάριος τῆς βίγλης*: BLS, II, s. 265, nr 504; Por. Pr. nr 235.

⁶⁹⁴ Konstantyn *ἀνθύπατος, πατρίκιος, ἀσηκρήτις, κριτής τοῦ βήλου, ἐπὶ τοῦ βεστιαρίου*: CSLB, II, s. 363, nr 703; Por. Pr. nr 280.

⁶⁹⁵ Konstantyn *ἀσηκρήτις, κριτὴ ἐπὶ τοῦ χρυσотρικλίνου μυστολέκτη κριτῆ τοῦ βήλου καὶ τῶν Κυκλάδων νησιῶν*: BLS, t. II, s. 370, nr 799; Por. Pr. nr 331.

⁶⁹⁶ Literaturę na temat tego urzędu zob.: A. Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 45, przyp. 17; Idem, *Some Remarks on Mystographos and Mystokletes*, [w:] *Ἡπειρόνδε, Preceedings of th 10th International Symposium of Byzantine Sigillography (Ioannina, 1-3 October 2009)*, ed. Ch. Stavrakos, B. Papadopoulou, Wiesbaden-Iannina 2011, s. 191-219.

⁶⁹⁷ Jan Libellisios *κριτής τοῦ βήλου καὶ ἐπὶ τοῦ κανικλείου τοῦ Λιβελλίσίου*: CSLB, t. II, s. 36, nr 83; Por. Pr. nr 364.

⁶⁹⁸ Teofanes *σπαθαροκανιδάτω ἀσηκρήτις κριτὴ ἐπὶ τοῦ ἵπποδρόμου Πελοποννήσου καὶ Ἑλλάδος*: Mordtmann, *Plombs*, s. 50, nr 22; SLB, s. 188, nr 1, nr 4; nr 283; DBBO, II, s. 185, nr 180; Pr. Nr 283; Bazyli *βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος, βασιλικὸς ἀσηκρήτις, κριτής ἐπὶ τοῦ ἵπποδρόμου καὶ συμπόνω*: CSLB, II, s. 586, nr 1062; Por. Pr. nr 286; Demetriusz *σπαθαροκανιδάτος, ἀσηκρήτις, κριτής τοῦ Ἰπποδρόμου*. Katalog aukcyjny: Müller, aukcja nr 73, (26 II 1993), nr 490.4; Por. Pr. nr 292; Jan *πρωτοσπαθάριος, ἐπὶ τοῦ Χρυσотρικλίνου, ἀσηκρήτις, ἐξάκτωρ, βασιλικὸς νοτάριος, κριτής ἐπὶ τοῦ ἵπποδρόμου*: CSLB, II, s. 462, nr 880; Por. Pr. nr 223; Michał *πρωτοσπαθάριος, ἀσηκρήτις, κριτής ἐπὶ τοῦ Ἰπποδρόμου καὶ τῶν Ἀρμενικῶν θεμάτων*: *Armenika themata*, s. 135, nr 7; CBSDO, IV, s. 145, nr 56.6; DBBO, II, s. 182, nr 258; Por. Pr. nr 366; Bazyli *πρωτονοτάριος, βασιλικὸς ἀσηκρήτις, κριτής ἐπὶ τοῦ ἵπποδρόμου καὶ συμπόνω*: CSLB, II

w hippodromie z urzędem *ἐξάκτωρ*⁶⁹⁹. Znamy także urzędnika, który sprawował funkcję *θεσμοφύλακος*⁷⁰⁰.

III.3.2 Działalność sądowa *ἀσηκρήτις* w świetle zachowanych dokumentów klasztornych

Dokumenty klasztorne są najlepszym źródłem do badania sądowej działalności *ἀσηκρήτις*. Poprzez „dokument klasztorny” rozumiem nie tylko dokumenty wystawiane przez klasztory i na rzecz klasztorów, ale także każdy dokument znajdujący się w przeszłości lub obecnie w klasztornych archiwach.

Po raz pierwszy cesarscy sekretarze zostali prawdopodobnie włączeni do praktyki kancelaryjnej przy okazji procesu Michała za rządów Leona V Armeńczyka w roku 820⁷⁰¹. Jak już wskazano, brak źródeł (nie zachowały się dokumenty procesowe) nie pozwala powiedzieć nic pewnego na temat roli, jaką w tym procesie odegrali. Ponad 100 lat później powstał wspomniany już dokument, który rzuca nieco więcej światła na działalność sekretarzy jako sędziów. Został on wystawiony w listopadzie 922 roku⁷⁰². Nadal znajduje się przy nim oryginalna pieczęć urzędnika imieniem Samonas, który go wystawił⁷⁰³. Funkcję sędziego pełnił on co najmniej od tego roku. Na zawieszanej do dokumentu pieczęci czytamy: *Σαμον(ᾱ) σπατ(αρο)κανδιθ(άπτω), ἀσικ(ρή)τ(ῆ) [καί] κριτ(ῆ) [Θ]εσαλον(ίκες)*⁷⁰⁴. Samonas miał za zadanie rozstrzygnąć spór, w jaki popadł jeden z mnichów ze świeckim urzędnikiem.

s. 586-587, nr 1063, Pr. nr 380.; Jan *πρωτοσπαθάριος, ἀσηκρήτις, κριτής ἐπὶ τοῦ ἵπποδρόμου καὶ Δρουγουβητίας*: Jordanov, *Corpus*, III.1, s. 419, nr 1178, Pr. nr 386.

⁶⁹⁹ Jan *πρωτοσπαθάριος, ἐπὶ τοῦ Χρυσοτρικλίνου, ἀσηκρήτις, ἐξάκτωρ, βασιλικὸς νοτάριος, κριτής ἐπὶ τοῦ ἵπποδρόμου*: CSLB, II, s. 462, nr 880; Por. Pr. nr 223

⁷⁰⁰ Jan *πρωτοσπαθάριος, θεσμοφύλακτής, ἀσηκρήτις, κριτής*: Katalog aukcyjny: Münz, Zentrum, 101 (15-18 XII 1999), nr 574; Por. Pr. nr 285.

⁷⁰¹ Zob. wyżej.

⁷⁰² *Actes de Lavra*, s. 4-7, tekst na s. 6-7; CDBLS, s. 67-68.

⁷⁰³ Por. Pr. nr 153.

⁷⁰⁴ CDBLS, s. 67, nr 61; Pr. Samonas, nr 153.

Wystawionym dokumentem potwierdzał wydany wyrok. Funkcje sądownicze wykonywał w Tesalonikach. Dokument został podpisany w sposób następujący: *Σαμωνᾶς σπαθαροκανδιδάτος, ἀσηκρήτις, κριτῆς Θεσσαλονίκης βεβαιῶν τὰ κεκριμένα ὑπέγραψα ἰδιοχείρως*⁷⁰⁵. Samonas pojawia się ponownie w dokumentach klasztornych w roku 927. W październiku tego roku wystawił dokument, w którym rozstrzygał kwestię opłat na rzecz klasztoru przez okolicznych mieszkańców⁷⁰⁶. Przy dokumencie znajduje się nadal oryginalna pieczęć, na której czytamy: *Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Σαμονᾷ βασιλικῷ πρωτοσπαθαρίῳ καὶ κρητῇ Θεσσαλονίκης*⁷⁰⁷. Dokument podpisany: *Σαμωνᾶς βασιλικὸς πρωτοσπαθᾶριος ἀσηκρήτης καὶ κριτῆς Θεσσαλονικῆς αὐτοχειρία ὑπεσημηνάμην*⁷⁰⁸.

Nieco późniejszy bo datowany na sierpień roku 941 jest dokument, w którym pojawia się kolejny *ἀσηκρήτις* który pełni urząd sędziego⁷⁰⁹. Tomasz Morokoumoulos⁷¹⁰ *βασιλικὸς πρωτοσπαθᾶριος, ἀσηκρήτις, ἀναγραφεὺς καὶ ἐπόπτης Στρυμόνος καὶ Θεσσαλονίκης* został przez cesarza Romana Lekapena (oraz teoretycznie Konstnatyna VII, Stefana i Konstnatyna) oddelegowany, aby dopilnować transakcji mającej na celu przekazanie majątku na rzecz jednego z klasztorów⁷¹¹. Przy dokumencie nadal znajduje się oryginalna pieczęć⁷¹². Dokument podpisany: *Θωμᾶς βασιλικὸς πρωτοσπαθᾶριος ἀσηκρητῆς ἐποπτῆς Θεσσαλονίκης δι' αὐτογραφου υπογραφῆς [...?] εὐτυπωσαμην μηνος καὶ ἰνδικτιῶνι τῇ πρόγεγραμμένῃ*⁷¹³. Wzmiankuje się cesarskiego sekretarza w dokumencie

⁷⁰⁵ *Actes de Lavra*, s. 6,33.

⁷⁰⁶ *Actes d'Ivion I*, s. 105-108, tekst dokumentu na s. 108.

⁷⁰⁷ CDBLS, s. 67-68, nr 61; *Actes d'Ivion*, t. I, s. 105.

⁷⁰⁸ *Actes d'Ivion I*, s. 108,22.

⁷⁰⁹ *Actes de Lavra*, s. 7-9.

⁷¹⁰ Por. Pr. nr 159.

⁷¹¹ Tekst dokumentu, *Actes de Lavra*, s. 8-9.

⁷¹² CDBLS, s. 68, nr 63.

⁷¹³ *Actes de Lavra*, s. 9,40.

klasztornym z listopada 996 roku⁷¹⁴, gdzie jest on wymieniony wśród osób, które brały udział w odbywającym się procesie. Trudno jednoznacznie ustalić, w jakim dokładnie charakterze⁷¹⁵.

Z września roku 1037 mamy kolejny dokument, w którym występuje ἀσηκρήτις sprawujący urząd sędziego⁷¹⁶. Był nim Konstantyn Kamateros σπαθαρωκανδιδάτος, ἀσηκρίτης, βασιλικὸς νοτάριος καὶ κρητὶς βολεροῦ, Στρυμόνος καὶ Θεσσαλονήκης⁷¹⁷, a jego zadaniem było potwierdzenie praw do posiadania gruntów i dochodów monastynu św. Mikołaja nazywanego Δάφνη (Δοχειαρίου), które mnisi przeznaczali na swoje utrzymanie. Jako sankcję za naruszenie praw klasztoru do korzystania z przyznanych ziem, sędzia przewidział co następuje: *Kto sprzeciwi się rozkazowi i ujmie cokolwiek z dóbr majątku, zwrócić będzie musiał dwa razy więcej niż wziął oraz spadnie na niego gniew sędziego*⁷¹⁸.

W dokumencie z 1047 roku⁷¹⁹ πρωτοσπαθάριος, κρητὴς καὶ ἀναγραφεὺς Andronik⁷²⁰ rewiduje postanowienie wydane przez Jana, który był ἀσηκρήτις καὶ ἀναγραφέως⁷²¹. Kolejny dokument wzmiankujący cesarskiego sekretarza pochodzi z drugiej połowy XI wieku⁷²². Informuje on o sekretarzu Janie, który dokonał spisu siedmiu podatników dla miasta Dobrobikeia oraz monastynu Ivion. Jednocześnie sam Jan pozostawał zwolniony z podatków⁷²³. W roku 1061 wystawiona została

⁷¹⁴ [...] Θεοδοσίου ἀσηκρίτου [...]: *Actes d'Ivion* I, s. 169,12.

⁷¹⁵ *Actes d'Ivion* I, analiza dokumentu, s. 164-166, tekst dokumentu, s. 169-172.

⁷¹⁶ *Actes de Docheiariou*, s. 49-53.

⁷¹⁷ Inskrypcja z oryginalnej pieczęci znajdującej się nadal przy dokumencie.

⁷¹⁸ *Actes de Docheiariou*, tekst dokumentu s. 53.

⁷¹⁹ Tekst dokumentu zob. *Actes d'Ivion*, t. I, s. 256-261.

⁷²⁰ Analiza treści dokumentu zob. *Actes d'Ivion* I, s. 252.

⁷²¹ [...] κατὰ τὴν θείαν καὶ βασιλικὴν πρόσταξιν διερευνώμενος τὰ τῆς ἀναγραφῆς Ἰωάννου ἀσηκρήτις καὶ γεγονότος ἀναγραφέως τῶν αὐτῶν θεμάτων [...]: *Actes d'Ivion* I, s. 256,1-2; 269.1

⁷²² Tekst dokumentu zob. *Actes d'Ivion* I, s. 268-269.

⁷²³ (Καὶ) (ὑπὲρ) τ(ῆς) ὀρθώ(σεως) Ἰωάννου ἀσηκ(ρή)τ(ου) χω(ρίου) Δωβρωβί(κειας) [...]: *Actes d'Ivion* I, s. 269,27. Υδρομου(λος) (καὶ) κ(ή)μ(ατα) εἰς τὸν ποτ(αμὸν) τῆς Βελᾶς, δι(α) τῆς

chryzobulla, w której wzmiankuje się cesarskiego sekretarza Jana⁷²⁴, który miał sporządzić spis majątku jednego z klaszotrów. W tym samym roku wzmiankuje się cesarskiego sekretarza w dokumencie wystawionym przez Nikefora Boniatesa, duksa Tesalonik. Dokument ten informuje, że w czasie śledztwa prowadzonego przez Nikefora, które miało na celu ustalenie zakresu opodatkowania oraz majątku klasztoru Ivion, przedstawiono Nikeforowi dokumenty wystawione przez sprawującego urzędy ἀσκηρῆτις, βασιλικὸς νοταρίος καὶ ἀναγραφέως Βολεροῦ, Στρυμόνος καὶ Θεσσαλονίκης Jana, w których ten powołując się na chryzobullę cesarza Bazylego przyznał klasztorowi czterdziestu nieopodatkowanych chłopów oraz sześćdziesiąt zwolnionych z podatków rodzin⁷²⁵. Rok później wzmiankuje się cesarskiego sekretarza w dokumencie wystawionym przez sędziego Mikołaja Serwliasa⁷²⁶. Mikołaj podpisał dokument w sposób następujący: Νικόλαος ὑπάτος, κριτῆς τοῦ ἵπποδρόμου, τοῦ βήλου Βολεροῦ, Στρυμόνος καὶ Θεσσαλονίκης ὁ Σερβλίας⁷²⁷. Dokument miał na celu potwierdzenie terenów przynależnych do klasztoru. W opinii cesarza, mnisi którzy modlą się nie tylko za niego, ale także za cały świat zasługują na to, aby zapewnić im byt na przyszłość. Mikołaj, aby wyznaczyć majątku klasztorowego granice „Krzyżem i Ewangelią”, wysłał Piotra, który był ἀσκηρῆτις i

μονῆς τοῦ Γενέση, (ἀπὸ) ς', συμπ(ά)θ(εια) Ἰω(άννου) ἀσκη(ρή)τ(ου): *Actes d'Ivion* I, s. 269,32. (Ὁμοῦ) [τὸ π](ᾶν) νομί(σ)ματα, συν τ(ῇ) ορθώ(σει), ἡ' (ἡμισυ)· (δικέ(ρα)τον) (νομί(σ)ματος) (ἡμισυ) ς'' κδ'', (ἐξά)φο(λλον) (νομί(σ)ματος) ς'', (ὁμοῦ) σ(ύν) (δικε(ρα)τοεξά)φο(λλον) (νομί(σ)ματα) θ' γ' κδ' '· συνίθ(εια) (καὶ) ελ(α)τ(ικόν) (νόμ(ισ)μα) α' (ἡμισυ). Συμπ(ά)τ(εια) Θωμᾶ ἐπόπτ(ου) (νομί(σ)ματα) ς' η'', συμπ(ά)θ(εια) Ἰω(άννου) ἀσκη(ρή)τ(ου) (νομί(σ)ματος) ς': *Actes d'Ivion* I, s. 269-270,33.

⁷²⁴ [...] τοῦ τε σπαθαροκανδιδάτου Ἰωάννου καὶ ἀσκηρῆτις καὶ τοῦ πρωτοσπαθαρίου Ἀνρονίκου καὶ κριτοῦ Βολεροῦ, Στρυμόνος καὶ Θεσσαλονίκης χρηματίσαντος, ὧν ὁ μὲν σπαθαροκανδιδάτος Ἰωάννης καὶ ἀσκηρῆτις καὶ τὴν τῶν χρυσοβούλλων ἔγραψεν ἀπαρίθμησιν [...]: *Actes d'Ivion* II, s. 86,21-22.

⁷²⁵ Ἐνεφάνισαν γὰρ ἡμῖν ὑπομνήματα τοῦ τε ἀσκηρῆτις, βασιλικοῦ νοταρίου καὶ ἀναγραφέως Βολεροῦ, Στρυμόνος καὶ Θεσσαλονίκης γεγονότος Ἰωάννου τοῦ ἀπὸ εἰδικῶν καὶ Βασιλείου κριτοῦ τοῦ Μ..άνη: *Actes d'Ivion* II, s. 90,5. Analiza dokumentu zob. *Actes d'Ivion* II, s. 88.

⁷²⁶ [...] τὴν δεσποτείαν ἀπαράθραυστόν τε καὶ ἀπερίτρεπτον τὸ καθόλου τῶν ἐπιμάχων τοπίων τῶν καὶ ἤδη ἀποφάσσει ἡμῶν δι' ἀποστολῆς Πέτρου ἀσκηρῆτις τοῦ ἡμῖν καθυπηρετουμένου [...]: *Actes d'Ivion* II, s. 98, 28-29.

⁷²⁷ *Actes d'Ivion* II, s. 98,32.

który najprawdopodobniej był jego podwładnym⁷²⁸. Trudno wyjaśnić na czym zależność taka miałyby polegać i czy miała ona jakikolwiek formalny charakter.

Z 1062 roku mamy inny dokument wystawiony przez Mikołaja Serwliasa. Ponownie wzmiankuje on działalność wspomnianego wyżej Piotra, który był ἀσκηρίτης⁷²⁹. Dokument informuje, że Piotr był podległy pod Mikołaja i wraz z protospathariosem Janem, w oparciu o dokumenty, określili na piśmie granice terenów, których przynależność miał rozsądzić. Co interesujące, miał Piotr wyznaczyć, które tereny należą pod władzę cesarza, a które są dobrami przynależnymi patriarsze. Określono tereny sporne oraz wyznaczono granice dóbr klasztornych. Dokument który to zaświadczał został spisany przez pełniącego urząd ἀσκηρίτης Piotra, który był na służbie u Mikołaja Serwliasa⁷³⁰. W dokumencie z roku 1071 wzmiankuje się Jana, który sprawował urząd ἀσκηρήτης⁷³¹. Z drugiej połowy XI wieku mamy wyciąg z rejestru podatkowego, gdzie pojawia się inny Jan, który sprawował urząd ἀσκηρίτης⁷³².

Z roku 1081 mamy chryzobullę⁷³³ cesarza Aleksego Komnena (1081-1118), w której cesarz na wniosek Leona Kefalasa, będącego βεστάρχης καὶ πριμικήριος τῶν ἀσκηρητῶν⁷³⁴, potwierdza darowizny ustanowione przez Nikefora Boniatesa. Pierwszym problemem jaki należy rozwiązać, jest pytanie, czy Leon był ἀσκηρήτης. Nie jest możliwe jednoznaczne tego stwierdzenie. Ostatni dokument jaki wzmiankuje cesarskiego sekretarza pochodzi z roku 1104, a jest nim chryzobulla wydana przez

⁷²⁸ Takie stanowisko zajął wydawca edycji dokumentów klasztornych, por. *Actes d'Ivion II*, s. 93.

⁷²⁹ Πέτρος ἀσκηρήτης ὁ τῶ δικάζοντι καθυπηρετῶν ἅμα τοῖς σὺν ἐμοὶ οὖσι ταξεώταις[...]: *Actes d'Ivion II*, s. 102,18; [...] γραφὲν χειρὶ Πέτρου ἀσκηρήτης τοῦ ἀνθρώπου τοῦ ἀνωτέρω ῥηθέντος δικάστου τοῦ περιδόξου ὑπάτου ἐπὶ τοῦ Ἱπποδρόμου, τοῦ βήλου, Βολεροῦ, Στρυμόνος καὶ Θεσσαλονίκης κυροῦ Νικολάου τοῦ Σερβλίου [...]: *Actes d'Ivion II*, s. 104,39-40.

⁷³⁰ Tekst dokumentu zob. *Actes d'Ivion II*, s. 102-104. Por. także komentarz wydawcy na s. 99-100.

⁷³¹ [...] λέγω δὴ Ἰωάννου ἀσκηρήτου [...]: *Actes de Lavra*, s. 85,5.

⁷³² [...] Ἰωάννου ἀσκηρήτου χωρίου Δωβρωβίκειας: *Actes d'Ivion I*, s. 269,27.

⁷³³ *Actes de Lavra*, s. 98-102; tekst dokumentu na s. 99-101.

⁷³⁴ *Actes de Lavra*, s. 99,6-7.

Aleksego Komnena⁷³⁵, w której pojawia się ἀσηκρήτις Konstantyn⁷³⁶. Ten sam cesarz zlecił Konstantynowi który sprawował urzędy ἀσηκρήτις, κουροπαλάτης oraz αναγραφεύς βολεροῦ Στρυμῶνος καὶ Θεσσαλονίκης, przygotowanie dokumentów mających na celu wprowadzić zmiany w stanie posiadania jednego z klasztorów⁷³⁷. W końcu praktikon z regionu Aten z około roku 1204 wspomina ἀσηκρήτις Pistofilosa⁷³⁸.

III.4 Kariery urzędnicze ἀσηκρήτις w okresie od VIII/IX do XII/XIII wieku

Odpowiedź na pytanie czy ukształtował się jakiś model „*cursus honorum*”, który prowadził do tego, że konkretna osoba osiągała urząd cesarskiego sekretarza nie nastręcza trudności i musi być przecząca. Urząd ten nadawany był poprzez mianowanie i był wyłączony z powszechnego (jeśli to pojęcie może być użyte) *cursus honorum*. Z drugiej jednak strony zasadne wydaje się twierdzenie, że funkcja cesarskiego sekretarza (co wskazywano już w poprzednich rozdziałach) stała się odskocznią do innych funkcji i urzędów – często kluczowych – w państwie. Jak wskazano w poprzednim rozdziale, ἀσηκρήτις łączyli sprawowany urząd z szeregiem godności i tytułów. Innowacją, którą przyniosło X stulecie było zjawisko łączenia urzędu ἀσηκρήτις z innymi urzędami w sposób trwały, tzn. wypracowano pewien model, który polegał na tym, że była grupa urzędów szczególnie chętnie obsadzana cesarskimi sekretarzami. Trzeba jednak już na wstępie zauważyć, że rozpatrywanie owego kumulowania urzędów musi być przeprowadzone w dwóch etapach. Pierwszy obejmuje okres do drugiej ćwiartki XI wieku, kiedy to nastąpiła powszechna dewaluacja urzędów. Przed tym okresem zjawisko sprawowania kilku urzędów i dodatkowych tytułów i godności było raczej jednostkowe i wynikało z indywidualnych cech jednostek oraz dobrej woli panującego. W poprzednim

⁷³⁵ *Actes de Lavra*, s. 137-143, tekst dokumentu, s. 138-143.

⁷³⁶ *Actes de Lavra*, s. 139,22.

⁷³⁷ Konstantyn, Pr. nr, 399.

⁷³⁸ Pistofilos, Pr. nr 403.

podrozdziale nacisk położono na aparat sądowy. Celem tego podrozdziału jest omówienie innych członów administracji państwowej.

W pierwszej kolejności wydaje się, że należy omówić godności i tytuły jakie nadawano ἀσηκρητῖς. Pozwoli to z jednej strony uniknąć niepotrzebnych powtórzeń z drugiej zaś wstępnie zarysować, gdzie w schierarchizowanym, bizantyjskim świecie znajdowali się cesarscy sekretarze.

Siedmiu spośród interesujących mnie urzędników⁷³⁹ (nie licząc tych, których wzmiankowano już w poprzednim rozdziale⁷⁴⁰) posiadała godność σπαθάριος⁷⁴¹. Niemal pięćdziesięciu⁷⁴² otrzymało godność σπαθαροκανδιδάτος⁷⁴³. W końcu

⁷³⁹ Grzegorz nr 88; Konstantyn nr 110; Eustachios nr 122; Konstantyn nr 128; Leon nr 130; Mikołaj nr 141;

⁷⁴⁰ Zob. wyżej.

⁷⁴¹ Pierwotne znaczenie (σπαθάριος – noszący miecz) odnosiło się w późnym antyku do osoby pełniącej funkcję strażnika. Byli oni często eunuchami. Na początku VIII wieku pojawili się ponownie w źródłach tym razem jednak był to już tytuł honorowy. Wydaje się, że jej wprowadzenie należy przypisać panowaniu cesarza Justyniana II (685-695 i 705-711). Godność ta około roku 1075 straciła całkowicie na znaczeniu, czego dowodzi Anna Komnena, która podaje, że σπαθάριος to osoba, bez znaczenia. Zgodnie z Kletorologionem Filoteusza przypisane im było insygnium w postaci miecza o złotej rękojeści (Bury, *Imp. Adm. Sys.*, s. 22). O urzędzie zob.: S. Nicolo, Σπαθάριος, RE, III.A, (1929), s. 1546; Bury, *Imp. Adm. Sys.*, s. 112; Stein, *Bas Empire*, I, s. 297; Jones, LRE, II, s. 567-568; Oikonomidès, *Listes*, s. 297-8; A. Kazhdan, *Spatharios*, ODB, III, s. 1935-1936.

⁷⁴² Pr.: Jan nr 106; Eustachios nr 121; Jan nr 138; Anonim nr 144.2; Mikołaj nr 146; Samonas nr 153; Piotr nr 156; Christofor nr 165; Dawid nr 167; Konstantyn nr 173; Konstnatyn nr 174; Konstantyn nr 205; Michał nr 210; Michał nr 212; Leon nr 218; Teodor nr 219; Michał nr 232; Bazyli nr 237; Jan nr 241; Anonim nr 242; Hypatos nr 260; Konstantyn Kamateros nr 261; Konstantyn nr 263; Anonim nr 269; Jan nr 272; Himerios nr 274; Jan nr 276; Konstantyn Euouranites nr 278; Teofanes nr 283; Bazyli nr 290; Demetrios nr 292; Jan Thelakas nr 295; Konstantyn nr 296; Leon Arebindos nr 297; Michał nr 299; Sisinius nr 302; Teodor nr 303; Bazyli nr 308; Anonim nr 310; Bazyli nr 314; Bazyli nr 316; Jan Pepagomens nr 328; Jan nr 328.1; Michał nr 341; Mikołaj nr 348; Jan Libellisios nr 364; Barys nr 375; Tomasz Ksiros nr 395.

⁷⁴³ Pierwsza wzmianka o tej godności pochodzi z listu papieża Grzegorza II do cesarza Leona III (717-741). Wzmiankuje tę godność także żyjący w VII wieku ormiański biskup Sebeos. Trudno jednak powiedzieć cokolwiek pewnego na temat tego tytułu w tym okresie. Pewne informacje mamy dopiero dla wieku IX, gdyż pojawia się ta godność w tzw. Taktikonie Uспенkiego (Oikonomidès, *Listes*, s.

mamy też grupę ponad czterdziestu cesarskich sekretarzy⁷⁴⁴, określanych jako $\nu\zeta$ ⁷⁴⁵. Powyższe zestawienie prowadzi do zaskakujących wniosków. Z pozoru dziwić może, że godność $\sigma\pi\alpha\theta\acute{\alpha}\rho\iota\omicron\varsigma$ była znacznie mniej popularna niż znajdująca się niżej w hierarchii godność $\sigma\pi\alpha\theta\alpha\rho\omicron\kappa\alpha\nu\delta\iota\delta\acute{\alpha}\tau\omicron\varsigma$. Można jednak spróbować to wyjaśnić w oparciu o hipotezę wysuniętą przez Aleksandra Kazhdana, który stwierdził, że źródła sigillograficzne nakazują wiązać tę godność (tj. $\sigma\pi\alpha\theta\alpha\rho\omicron\kappa\alpha\nu\delta\iota\delta\acute{\alpha}\tau\omicron\varsigma$) z oficjum

53,23 oraz s. 52, przyp. 29, gdzie krótki komentarz dotyczący tego urzędu). Urząd zanika około roku 1093. Zostaje ponownie wprowadzony w drugiej połowie XIII wieku. Na temat urzędu zob. Bury, *Imp. Adm. Sys.*, s. 26-27; V. Laurent, *Nicolas Kalomalos et l'église des saints Théodore à Athènes*, *Hellenika*, 7 (1934), s. 77, przyp. 3; Oikonomidès, *Listes*, s. 297; A. Kazhdan, *Spatharokandidatos*, ODB, III, s. 1936.

⁷⁴⁴ Pr.: Christoforos, nr 102; Galaton nr 105; Leon nr 108; Christoforos nr 109; Leon nr 131; Leon nr 140; Eustachios nr 149; Tomasz Marokoumoulos nr 159; Konstantyn nr 175; Bazyli Ouranos nr 181; Bazyli nr 196; Jan nr 201; Jan nr 202; Michał 211 (?); Myron nr 214; Leon nr 234; Myron nr 226; Stefan nr 229; Stylianos nr 231; Eustachios nr 238; Arsaber nr 243; Jan nr 271; Himerios nr 275; Bazyli nr 286; Jan nr 293; Teofilakt nr 304; Pardos nr 306; Bazyli nr 311; Jan nr 323; Leon Chrysobalanites nr 336; Mikołaj nr 345; Mikołaj nr 349; Piotr Gymnos nr 354; Teognostos nr 363; Michał nr 366; Bazyli nr 379; Genesios nr 382; Jan nr 385; Jan nr 386; Michał Blangas nr 389; Genesios nr 275.2.

⁷⁴⁵ $\Pi\rho\omega\tau\omicron\sigma\pi\alpha\theta\acute{\alpha}\rho\iota\omicron\varsigma$, czyli pierwszy $\sigma\pi\alpha\theta\acute{\alpha}\rho\iota\omicron\varsigma$. Godność ta często była jednoznaczna z przynależnością do senatu. Po raz pierwszy pojawia się w źródłach w roku 718: Teophanes, *Chronographia*, s. 398,7. Część literatury jest zdania, że tytuł istniał już w roku 692: Oikonomidès, *Listes*, s. 297; Dölger, *Regesten*, I, s. 32, nr 259; Guillard, *Protospathaire*, s. 649-695 (=Guillard, *Recherches*, II, s. 99-131). Po raz ostatni notują go źródła pisane w roku 1115: $\iota\omega\acute{\alpha}\nu\nu\eta\varsigma$ $\pi\rho\omega\tau\omicron\sigma\pi\alpha\theta\acute{\alpha}\rho\iota\omicron\varsigma$: Actes de Lavra (II), s. 315,74. Pieczęcie tych urzędników datuje się także na późniejszy okres. Urząd istniał także po roku 1204, kiedy prawdopodobnie został reaktywowany (Oikonomidès, *Listes*, s. 297, przyp. 57). Co ciekawe był to tytuł znany jeszcze w XIV wieku, o czym świadczy Pseudo-Kodinos. W. Seibt datuje także jedną pieczęć osoby z tą godnością na XIII wiek (DBBO, t. II, s. 304-306, nr 163). Od X wieku była to godność przyznawana dowódcą tem. W XI wieku traci na znaczeniu. Czasami przyznawano ją osobom, które miały funkcje specjalne na dworze, często zaś eunuchom. Koresponduje ten urząd z *protospatharios philakes*, który miał kompetencje sądownicze w przeciwieństwie do *protospatharios basilikoi antropoi* (funkcje wojskowe). Ich wynagrodzenie to 72 nomismata rocznie. Insignia to złoty kołnierz wysadzany drogocennymi kamieniami. W X wieku być może nosili niebieskie chlamidy. Na temat urzędu zob.: Bury, *Imp. Adm. Sys.*, s. 22; Guillard, *Protospathaire*, s. 649-695 (=Guillard, *Recherches*, II, s. 99-131); Oikonomidès, *Listes*, s. 297; A. Kazhdan, A. Cutler, *Protospatharios*, ODB, III, s. 1748.

ἀσηκρήτις szczególnie w kontekście sprawowania przez tego ostatniego urzędu sędziego⁷⁴⁶. Niestety wspomniany autor nie rozwinął tej hipotezy. Teoria ta nie jest możliwa do potwierdzenia w oparciu o zgromadzoną bazę źródłową, niemniej wobec braku możliwości innego wytłumaczenia faktu, że tylko sześciu sekretarzy posiadało godność *σπαθάριος*, a prawie pięćdziesięciu (teoretycznie niższą) godność *σπαθαροκandidatos*, nie można jej pominąć.

Z drugiej strony godność wyższą niż *σπαθάριος*, a mianowicie *πρωτοσπαθάριος* posiadało około czterdziestu cesarskich sekretarzy. Godność ta wiązała się z przynależnością do senatu i nadawana była czasami osobom sprawującym specjalne funkcje na dworze. Z pewnością nie bez znaczenia był fakt, że wiązało się z nią wysokie wynagrodzenie. Kumulowanie w jednym ręku wynagrodzenia sekretarza, sędziego i 72 nomismata przypisanych godności *πρωτοσπαθάριος*⁷⁴⁷ stwarzało bardzo atrakcyjną perspektywę ekonomiczną.

Kilku sekretarzy⁷⁴⁸ posiadało godność patrycjusza⁷⁴⁹. Zawsze piastowała ją osoba, która miała za sobą bardzo długą i bogatą karierę w administracji, często

⁷⁴⁶ A. Kazhdan, *Spatharokandidatos*, ODB, III, s. 1936.

⁷⁴⁷ Zob. przyp. 256.

⁷⁴⁸ Himerios, Pr. nr 147; Symeon Metafrates, Pr. nr 148; Nicetas, Pr. nr 259; Konstantyn, Pr. nr 280; Piotry Gymnos, Pr. nr 354; Jan Libellisios, Pr. nr 364;

⁷⁴⁹ Πατρίκιος – godność ta wykazuje nazewniczy związek ze znanym w dobie Republiki Rzymskiej statusem patrycjusza. Została ona wprowadzona przez Konstantyna Wielkiego i nie miała związku z konkretną dziedziną administracji. W V wieku stali oni wyżej w hierarchii niż *prefekt pretorio*. Od tego okresu zaczęło znaczenie tej godności rosnać na Zachodzie. Nadawano ją np. *magistri militum* czy w późniejszym okresie królom Franków. Inaczej rozwój tej godności wyglądał na Wschodzie, gdzie cesarz Justynian Wielki dopuścił do niej tylko urzędników w randze *illustres*. Z biegiem czasu nadal pozostawała ona bardzo istotna, ale otwarto ją dla osób znajdujących się w urzędniczej hierarchii między *ἀνθύπατος* i *πρωτοσπαθάριος*. Od VIII wieku nadawano ją także dowódcom wojskowym. Znaczący upadek znaczenia tej godności nastąpił na przełomie XI/XII wieku. Były do niej przypisane insygnia w postaci zapisanej taliczki z kości słoniowej. Por. E. Stückelberg, *Der Konstantinische Patriziat*, Basel 1891; W. Ensin, *Der konstantinische Patriziat und seine Bedeutung im 4. Jahrhundert*, [w:] *Annuaire de l'Institut de Philologie et d'histoire orientales*, t. II, (1933/34), s. 361-376; F. L. Ganshof, *Note sur les origines du titre Patricius Romanorum*, [w:] *l'Annuaire de l'Institut de philologie et d'histoire orientales et slaves*, t. 10, (1950), s. 261-282 (rec. Dölger, BZ, 45 (1952), s. 187-190); R. Guiland, *Les patrices byzantins sous le règne de Constantin VII Porphyrogénète (913-959)*, Studi

sprawując jedno z najważniejszych urzędów w państwie. Tytuł ten nadawany był sekretarzom w X i XI wieku. Charakterystyczne, że czas kiedy sekretarze go posiadali (lub był on etapem ich kariery urzędniczej), jest okresem, kiedy nastąpiła jego największa dewaluacja.

W jednym przypadku⁷⁵⁰ udało się ustalić, że cesarski sekretarz posiadał tytuł *σιλεντιάριος*⁷⁵¹. W X i XI wieku spotykamy się godność *κουροπαλάτης*⁷⁵², którą

Bizantini e Neoellenici, 9 (1957) (= *Silloge Bizantina in onore di Silvio Giuseppe Mercati*), s. 188-221 (=R. Guiland, *Recherches*, t. II, s. 178-202); R. Guiland, *Les patrices byzantins du VIe siècle*, *Palaeologia* 7 (1958/1959), s. 271-305 (=R. Guiland, *Recherches*, t. II, s. 132-161); W. Ohnsorge, *Der Patricius-Titel Karls des Großen*, *BZ*, 53 (1960), s. 300-321; R. Guiland, *Patrices des IVe et Ve siècles*, *Ἑπετηρίς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν*, 34 (1965), s. 139-174 (=R. Guiland, *Titres*, nr VII); R. Guiland, *Les patrices byzantins de la première moitié du VIIe siècle: du règne de Phokas (602-610) au règne de Constant II (641-668)*, [w:] *Τόμος εἰς μνήμην Κ.Ι. Ἀμάντου*, Ἀθήναι 1960, s. 11-24 (=R. Guiland, *Recherches*, t. II, s. 162-169); W. Heil, *Der konstantinische Patriziat*, Basel-Stuttgart 1966; R. Guiland, *Les patrices byzantins. Du règne de Constantin IV (668-685) à Théodose III (716- 717)*, *Ἑλληνικά*, 23 (1970), s. 287-298 [=R. Guiland, *Titres et fonctions de l'Empire byzantin*, (Variorum Reprints. Collected Studies, 50), London 1976, VIII]; R. Guiland, *Patrices de Léon III à Michel II*, *Byzantion*, 40 (1970), s. 317-360 (=R. Guiland, *Recherches*, t. II, s. 132-169 = R. Guiland, *Titres*, nr IX); R. Guiland, *Patrices des règnes de Théophile et de Michel III*, *Revue des Études Sud-Est Européennes*, 8 (1970), s. 593-610 (=R. Guiland, *Titres*, nr X); R. Guiland, *Patrices des règnes de Basile Ier et de Léon VI*, *BZ*, 63 (1970), s. 300-317 (=R. Guiland, *Titres*, nr XI); R. Guiland, *Les patrices byzantins sous le règne de Constantin VII Porphyrogénète (913-959)*, *Studi Bizantini e Neoellenici* 9 (1957) (= *Silloge Bizantina in onore di Silvio Giuseppe Mercati*), s. 188-221 (=R. Guiland, *Recherches*, II, s. 178-202); R. Guiland, *Patrices du règne de Basile II*, *JÖB*, 20 (1971), s. 83-108 (=R. Guiland, *Titres*, nr XII); R. Guiland, *Patrices du règne de Constantin IX Monomaque*, *SRVI*, 13 (1971), s. 1-25 (=R. Guiland, *Titres*, nr XIII); R. Guiland, *Patrices de Théodora aux Comnènes*, *Rivista di Studi bizantini e neoellenici* 8-9 [18-19] (1971-1972), s. 7-23 (=R. Guiland, *Titres*, nr XIV); Oikonomidès, *Listes*, s. 294-295; Jones, *LRE*, I, s. 106, II, s. 528, 534; A. Kazhdan, *Patrikios*, *ODB*, III, s. 1600.

⁷⁵⁰ Atanazjusz, Pr. nr 60.

⁷⁵¹ Ten palatyński urzędnik był członkiem dworu, a jego pierwotnym zadaniem było dbanie o ciszę w pałacu. Początkowo byli oni członkami oficjum *prepositus sacri cubiculi* administracyjnie podlegając pod urząd *magister officiorum*. Po raz pierwszy pojawiają się w źródłach albo w 326 albo 328 roku. Więcej informacji o nich mamy z V wieku. W roku 437 *schola silentiarioi* liczyła 30 członków, a na jej czele stali trzej dekurioni. Sprawowali też wiele funkcji nieformalnych. Prawdopodobnie oni zwoływali posiedzenia *consistorium* (*silentium nuntiare*) oraz także mieli za zadanie strzec

posiadali dwaj cesarscy sekretarze⁷⁵³. Jest też jeden urzędnik⁷⁵⁴, który miał tytuł *πρωτοπρόεδρος*⁷⁵⁵. Uznać należy, że był to jednostkowy przypadek, a co za tym idzie, niemożliwe jest wysunięcie jakichkolwiek pewnych wniosków. Dalej

bezpieczeństwa cesarza, gdy ten opuszczał Konstantynopol. W V wieku osiągnęli oni rangę *spectabiles* a w VI *illustres*. Jednym z bardziej znanych członków tego ciała był cesarz Anastazjusz I. W VI wieku ich rola bardzo się zmniejszyła i była to raczej funkcja ceremonialna. Wówczas prawdopodobnie urząd ten przekształcił się w tytuł. Wskazują na to pieczęcie oraz taktikony z późniejszego okresu. Autorzy ODB wskazują, że ostatnia wzmianka o *silentiarioi* pochodzi z okresu panowania Nikefora II Fokasa (963-969), ale R. Guiland twierdzi, że osoby posiadające ten tytuł funkcjonowały jeszcze w XI i XII wieku. Literaturę na temat urzędu zob. Bury, *Imp. Adm. Sys.*, s. 24-25; Boak-Dunlap, *Two Studies*, s. 246-247; O. Seeck, *Silentarius*, RE, II.5 (1929), s. 57-58; Stein, *Geschichte*, s. 111; Stein, *Bas Empire*, s. 303; Guiland, *Silientaire*, s. 33-46 (=Guiland, *Titres*, XVII); Jones, LRE, I, s. 490; II, s. 571-572, III s. 164; Oikonomidès, *Listes*, s. 296; A. Kazhdan, *Silentarios*, ODB, III, s. 1896.

⁷⁵² Godność ta wywodzi się z późnoantycznych *cura palatti*. W V wieku byli *spectabiles* a czasami nawet *illustres*. Gdy cesarz Justynian I nadał ten urząd swojemu bratankowi Justynowi II, stał się to tytuł niejako przypisany członkom cesarskiej rodziny oraz władcom innych państw. W taktikonach z X wieku godność ta jest kolejna po cesarzu i *νοβελίσσιμος*. Tytuł ten był niezwykle prestiżowy i kojarzony z rodziną cesarską. Np. cesarz Nikefor II nadał go swojemu bratu Leonowi Fokasowi. Otrzymywali go także najwyżsi dowódcy wojskowi, np. Katakalon Kekaumenos. Godność traci na znaczeniu dopiero w XII wieku, gdy pojawia się potrzeba stworzenia godności *πρωτοκουροπαλάτης*. Literaturę na temat urzędu zob.: Bury, *Imp. Adm. Sys.*, s. 33-35; M. Martroye, *L'origine du curopalate*, [w:] Melange G. Schlumberger, I, Paris 1924, s. 79-84; Stein, *Bas Empire*, s. 739-746; Guiland, *Curopalate*, s. 187-249 (=Guiland, *Titres*, nr III); Oikonomidès, *Listes*, s. 293; A. Kazhdan, *Kouropalates*, ODB, II, s. 1157; Jones, I, s. 304, 372;

⁷⁵³ Jan, Pr. nr 235; Jan Solmon, Pr. nr 374.

⁷⁵⁴ Jan Solomonm, Pr. nr 374.

⁷⁵⁵ Pierwszy *πρόεδρος*. Zgodnie z tekstem Jana Skylitzesa (Jan Skylitzes, *Historiarum*, s. 284,2-4) godność *πρόεδρος* miała zostać stworzona przez Nikefora II Fokasa dla Bazylego Nathosa. W taktikonie Benesevica (Oikonomidès, *Listes*, s. 245,3) jest on w hierachii zaraz za *ὁ βασιλεοπάτωρ*, ale najprawdopodobniej jest to później wprowadzona zmiana (por. G. Ostrogorsky, ZRVI, 2 (1953), s. 56-67). W Takiktikonie Eskurialskim jest on zaraz za *ἡ ζῶσση ἡ πατρικία* (Oikonomidès, *Listes*, s. 263,10). *De cerimoniis* wskazuje, że godność ta ma związek ze stanem senatorskim. Urząd *πρόεδρος* i *πρωτοπρόεδρος* bardzo szeroko przyznawano w XI wieku. Literaturę na temat urzędu zob.: Diehl, *Proedros*, s. 105-117; Oikonomidès, *Listes*, s. 299; A. Kazhdan, A. Cutler, *Proedros*, ODB, III, s. 1727.

obserwuje się pojedynczy przypadek łączenia funkcji sekretarza⁷⁵⁶ z godnością *ἀνθύπατος*⁷⁵⁷.

Podsumowując zebrany materiał prosopograficzny pozwala stwierdzić, że jedynymi godnościami, które można zbadać dość dokładnie w kontekście urzędu *ἀσηκρη̑της* są: *σπαθαροκανδιδάτος* oraz *πρωτοσπαθάριος*. Wszelkie inne były przyznawane raczej rzadko i wydaje się, że w wyjątkowych sytuacjach.

Omówienie tytulatury pozwala na przejście do analizy, które urzędy (oprócz omówionych już funkcji sędziowskich) sprawowali interesujący mnie sekretarze. Wydaje się, że urzędy te można podzielić na kilka grup. Pierwszą stanowić będą urzędy związane z funkcjonowaniem aparatu fiskalnego. Sprawowanie tych funkcji jest szczególnie interesujące w kontekście działalności sądowej *ἀσηκρη̑της*, która to przede wszystkim dotyczyła sporów o majątek.

Na początku zwrócić trzeba uwagę na cztery przypadki⁷⁵⁸ sprawowania przez sekretarzy urzędu *ἀναγραφεύς*⁷⁵⁹. Z działalnością fiskalną wiąże się to, że niektórzy

⁷⁵⁶ Niketas, Pr. nr 259.

⁷⁵⁷ W poprzednim rozdziale omówiono skrótowo urząd *ὑπάτος*. Urząd *ἀνθύπατος* stanowi greckie tłumaczenie łacińskiego urzędu prokonsula lub *consularis*, tj. zarządcy szczególnie istotnej prowincji. Por. B. Kübler, *Consularis*, RE, 4 (1901), s. 1140-1142. Prawdopodobnie był on też zwierzchnikiem administracji konstantynopolińskiej zanim wprowadzony został urząd prefekta miasta, tj. przed rokiem 359. W IX wieku *ἀνθύπατος* jest godnością. Prawdopodobnie pojawia się ona za rządów cesarza Teofila (829-842). Wydaje się, że teza E. Steina mówiąca o tym, że nadal byli oni zarządcami prowincji [E. Stein, *Der Untergang der Prätorianepräfektur; ἄνθύπατοι und πρωτονοτάριοι der Themen*, [w:] *Ein Kapitel vom persischen und vom byzantinischen Staate*, [w:] Stein, *Opera*, s. 53-65 – repr. z BNJb, 1 (1920)] jest nie do utrzymania. W XI wieku pojawia się termin *πρωτοανθύπατος*, co świadczy o dewaluacji tej godności. Literatura na temat tej godności: Bury, *Imp. Adm. Sys.*, s. 28-29; E. Stein, *Ein Kapitel vom persischen und vom byzantinischen Staate*, BNJb, 1 (1920), s. 70-82 i 372-373 (=Stein, *Opera*, s. 53-65); V. N. Benešević, *Die Byzantinischen Ranglisten nach dem Kletorologion Philothei (De caer. I.II, c. 52) und nach den Jerusalem Handschriften zusammengestellt und revidiert*, BNJ, 5 (1926), s. 152; C. Emereau, *L'archonte-proconsul de Constantinople*, RA, 23 (1926), s. 103-108; Guiland, *Proconsul*, s. 5-41 (=Guiland, *Institutions*, II, s. 68-88); Oikonomidès, *Listes*, s. 287 i 294; A. Kazhdan, *Anthypatos*, ODB, I, s. 111.

⁷⁵⁸ Tomasz Morokoumoulos, Pr. nr 159; Jan, Pr. nr 202; Jan, Pr. nr 294; Bazyli, Pr. nr 311.

z nich sprawowali funkcję ἐπόπτης⁷⁶⁰ określonego regionu⁷⁶¹. W kontekście przeprowadzonej wyżej analizy działalności sądowej ἀσηκρητῆς w świetle dokumentów klasztornych uznać należy, że urząd ten mógł pozostawać w jakimś związku z ich działalnością sądową. Osoba Tomasza Morokomouloza wskazuje, że urzędy te łączono, ale pojedynczy przypadek raczej skłania do uznania, że było to jednorazowe, doraźne działanie ze strony cesarza, który uznał, że jedna osoba ma sprawować te dwie funkcje.

Trzej sekretarze⁷⁶² mieli związek z cesarskim skarbem poprzez to, że pełnili urząd βασιλικὸς νοτάριος τῆς σακέλλης⁷⁶³. Znamy jeden przypadek⁷⁶⁴, kiedy sekretarz pełnił urząd βασιλικὸς, co wskazuje na to, że wiązać należy go z administracją skarbową⁷⁶⁵. Znamy dwa przypadki sekretarzy⁷⁶⁶, którzy pełnili urząd

⁷⁵⁹ Urząd ten został utworzony najprawdopodobniej na przełomie VIII/IX wieku. Ostatnia wzmianka pochodzi prawdopodobnie z roku 1189. Niektórzy uczeni twierdzą, że urząd ten istniał nawet po 1204 roku. Ich głównym zadaniem było zajmowanie się katastrami, tj. spisami ziemskimi dla celów podatkowych. Mieli oni prawo konfiskować ziemię osób, które nie płaciły podatków. Por.: Dölger, *Finanzverwaltung*, s. 82-83; Litavrin, *Bolgarija*, s. 301-303; Oikonomidès, *Fiscalité*, przypadki w jakich pojawia się ten urzędnik omówiono na s. 45, 52, 114 i szczególnie s. 282; A. Kazhdan, *Anagrapheus*, ODB, I, s. 84.

⁷⁶⁰ Termin ten był używany w dwóch znaczeniach. Pierwsze określało urzędników podległych prefektowi miasta i w tym miejscu mnie oni nie interesują. Drugie było używane, na określenie urzędników fiskalnych, którzy sprawadzać mieli indywidualne osoby płacące podatki w prowincjach. Mogli oni zmniejszać lub zwiększać świadczenia, jakie mieli uiszczać mieszkańcy prowincji. Często ich praca wiązała się z klasztorami i wielkością świadczeń jakie one ponosiły. Por. Dölger, *Finanzverwaltung*, s. 79-81; Oikonomidès, *Listes*, s. 313; Oikonomidès, *Fiscalité*, przypadki w jakich pojawia się ten urzędnik omówiono na s. 55, 139 i szczególnie s. 282; A. Kazhdan, *Epoites*, ODB, I, s. 725.

⁷⁶¹ Tomasz Morokoumoulos, Pr. nr 159.

⁷⁶² Stefan, Pr. nr 228; Stefan, Pr. nr 234; Stefan, Pr. nr 250.

⁷⁶³ Termin σακέλλιον czy też σακέλλη (σακέλλα) był używany na określenie skarbcza w trzech znaczeniach, tj. na skarb cesarski (i w tym kontekście należy rozumieć ten urząd), albo też na dwa rodzaje skarbców kościelnych. Bury, *Imp. Adm. Sys.*, s. 93-95; Guillaud, *Chartulaire*, s. 412-414, N. Oikonomidès, *Listes*, s. 314-315; A. Kazhdan, P. Magdalino, *Sakellion*, ODB, III, s. 1829-1830.

⁷⁶⁴ Grzegorz Chalkoutzes, Pr. nr 268.

⁷⁶⁵ Oikonomidès, *Listes*, s. 356; Oikonomidès, *Fiscalité*, s. 280-282.

σύμποιος⁷⁶⁷. Możliwe, że cesarz chciał zapewnić sobie jakąś formę kontroli nad prefektem miasta, przydzielając mu do współpracy zaufanego człowieka.

Dalej mamy pięciu sekretarzy⁷⁶⁸, którzy sprawowali funkcję πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ Χρυσोटρικλίνου⁷⁶⁹ albo tylko ἐπὶ τοῦ Χρυσोटρικλίνου⁷⁷⁰. Sprawami podatkowymi zajmowali się też dwaj sekretarze⁷⁷¹, którzy sprawowali urząd χρυσοτέλες⁷⁷². Uboga baza źródła nie pozwala wysunąć dalszych wniosków. Mamy też dwóch urzędników⁷⁷³, którzy byli μέγας κουράτωρ Μυτιλήνης⁷⁷⁴. W końcu znany jest jeden sekretarz⁷⁷⁵, który sprawował urząd

⁷⁶⁶ Bazyli, Pr. nr 284; Bazyli, Pr. nr 290.

⁷⁶⁷ Współpracował z prefektem miasta. Część literatury jest zdania, że zastąpili oni *adseorsores*. Urząd powstał prawdopodobnie na przełomie VI/VII wieku. Jego zadaniem było najprawdopodobniej reprezentowanie eparcha w kontaktach z gildiami rzemieślniczymi. Por. Bury, *Imp. Adm. Sys.*, s. 70-71; Oikonomidès, *Listes*, s. 320; A. Kazhdan, *Symonos*, ODB, III, s. 1989.

⁷⁶⁸ Jan, Pr. nr 293; Andronik, Pr. nr 309.1; Teofilakt, Pr. nr 304; Jan, Pr. nr 323; Michał, Pr. nr 341.

⁷⁶⁹ O urzędzie zob.: N. Oikonomidès, *Listes*, s. 196, przyp. 209 i s. 299; Janin, *Constantinople*, s. 115-117; A. Kazhdan, *Chrysotriclinos*, ODB, I, s. 455-456.

⁷⁷⁰ Konstantyn, Pr. nr 331.

⁷⁷¹ Bazyli, Pr. nr 314; Roman, Pr. nr 356.

⁷⁷² Urząd χρυσοτέλες jest bardzo rzadki. Osoba go pełniąca pobierała podatki i była podległa sędziemu (κριτής). Pierwszy raz pojawia się w powstałym około 1000 roku Żywocie Świętego Nikona Metanoieity: zob. D. Sullivan, *The Life of St. Nikon Metanoieite*, Brookline, 1987, s. 184,13. Por.: Sathas, *Βιβλιοθήκη*, V, s. 258, linia 21; Cheynet–Morrison–Seibt, *Seyring*, nr 176.

⁷⁷³ Konstantyn, Pr. nr 263; Konstantyn Euoranites, Pr. nr 278.

⁷⁷⁴ Termin κουράτωρ był w późnym antyku używany w stosunku do magistratury miejskiej (*curator civitatis*). Został jednak zastąpiony przez *defensor civitatis*. W VI wieku terminu używano na określenie zarządcy dóbr cesarskich (cesarskich domen), tj. do zadań jakie wcześniej miał *comes rerum privatarum*. Od IX wieku administrowanie cesarskimi domenami zostało rozdzielone między kilku kuratorów w tym m. in. μέγας κουράτωρ Μυτιλήνης. W XI wieku słowo μέγας odnosiło się do każdego kuratora stojącego na czele *kouratoreiai*. Por.: Bury, *Imp. Adm. Sys.*, s. 100-103; Každan, *Derevnija i gorod*, s. 131-134; Dölger, *Finanzverwaltung*, s. 39-51; Dorouzes, *Offikia*, s. 304; Oikonomidès, *Listes*, s. 318; Ahrweiler, *Mer*, s. 141-142; A. Kazhdan, *Kourator*, ODB, II, s. 1156.

⁷⁷⁵ Jan, Pr. nr 387.

κομμερκιάριος⁷⁷⁶. Jeden przypadek nie pozwala wysunąć żadnych pewnych wniosków. Można zaryzykować jedynie tezę, że cesarz w sposób doraźny w czasie działań wojennych, obsadził ten urząd swoim zaufanym sekretarzem.

Drugą grupę urzędników stanowią sekretarze⁷⁷⁷ sprawujący urząd λογοθέτης του δρόμου⁷⁷⁸, który był jednym z najbliższych współpracowników cesarza. Charakterystyczne, że byli oni wybierani do jego obsadzenia niemal od chwili jego utworzenia. Przyjmuje się, że urząd logothety powstał albo w 742 albo w 762 roku⁷⁷⁹. Pierwszy ἀσηκρητῆς otrzymał zaś ten urząd około roku 780⁷⁸⁰. W VIII wieku sprawowali go jeszcze ἀσηκρητῆς: Dawid⁷⁸¹, Jan⁷⁸² oraz Sisinius⁷⁸³. Być może także

⁷⁷⁶ Urząd ten prawdopodobnie zastąpił znanego z późnego Cesarstwa rzymskiego *comesa commerciorum*, który kontrolował handel w strefie działań wojennych. Pierwsza wzmianka o tym urzędzie pochodzi z czasów panowania cesarza Anastazjusza I. Urzędnicy ci byli silnie związani z frontem działań wojennych, co poświadczają miejsca znajdowania ich pieczęci. Od IX wieku ich władzy podlegały znacznie większe obszary a nawet całe temy. Urząd zanika około roku 1196. Por.: C. Morrisson, W. Seibt, *Sceaux de commerciaux byzantins du VIIe siècles trouves a Carthage*, RN, 24 (1982), s. 222-240; N. Oikonomidès, *Silk Trade and Production in Byzantium from Sixth to the Ninth Century: The Seals of Kommeriarioi*, DOP, 40 (1986), s. 33-53; A. Kazhdan, N. Oikonomidès, *Kommerkiarios*, ODB, II, s. 1141.

⁷⁷⁷ Grzegorz, Pr. nr 65; Dawid, Pr. nr 73; Jan, Pr., nr 75.

⁷⁷⁸ Urząd ten powstał w VIII wieku. Data jest dość dyskusyjna. Wskazuje się albo rok 762 Miller, *Logothete*, s. 469) albo też 742 (Guilland, *Logothetes*, s. 46). Urząd wywodzi się od *curiosus cursus publici praesentalis*. Podlegał *magister officiorum*. Osoba go sprawująca pełniła funkcje od reprezentacyjnych związanych z ceremoniałem dworskim aż po pracę w dyplomacji. Szczyt jego znaczenia przypada na wiek XII, kiedy jego kompetencje znacznie rozszerzono i stał on się jednym z najbliższych współpracowników cesarza. Ten stan nie trwał długo, bo tylko do powstania urzędu μέγας λογοθέτης. Literaturę na temat urzędu zob.: Bury, *Imp. Adm. Sys.*, s. 91-93; Miller, *Logothete*, s. 438-470; Guilland, *Logothetes*, s. 31-70; Oikonomidès, *Listes*, s. 311; Dölger, *Finanzverwaltung*, s. 22-23; Bréhier, *Institutions*, s. 300 i 328.

⁷⁷⁹ Zob. przyp. 289.

⁷⁸⁰ Grzegorz, Pr. nr 65.

⁷⁸¹ Dawid, Pr. nr 73.

⁷⁸² Jan, Pr. nr 75.

⁷⁸³ Sisinius, Pr. nr 83.

sekretarz cesarski imieniem Kosmas był również *λογοθέτης τοῦ δρόμου*⁷⁸⁴. Ponownie urzędy te są łączone w wieku X (pierwsza wzmianka około 911 roku)⁷⁸⁵. Wydaje się, że w początkowej fazie istnienia tego urzędu wybór na niego *ἀσκηρῆτις* wydawał się dość naturalny, jeśli założymy, że cesarz chciał tak istotny urząd obsadzać ludźmi, do których miał zaufanie.

Pojawia się także sygnalizowany już w poprzednim rozdziale⁷⁸⁶ urząd *χαρτουλάριος*⁷⁸⁷, czasami zaś *χαρτουλάριος τῶν βασιλικῶν ἀγγελῶν καὶ τοῦ δρόμου*⁷⁸⁸. Mamy też urzędnika⁷⁸⁹, który był *χαρτουλάριος τοῦ λογοθεσίου*⁷⁹⁰. Mamy też dwóch sekretarzy⁷⁹¹, którzy sprawowali urząd *ἐπισκεπτίτης*⁷⁹².

Dalsza analiza urzędów, które sprawowali cesarscy sekretarze, jest bardzo utrudniona z uwagi na fragmentaryczność źródeł. Aby uniknąć chaotycznego wyводу, ograniczę się w dużej mierze do skrótowego omówienia wyników badań prosopograficznych. Opisane niżej przypadki nie pozwalają na wyciągnięcie ogólnych wniosków co do karier urzędniczych, ale bardzo dobrze ilustruje jak szeroki wachlarz kompetencji nadawano sekretarzom w oparciu o inne urzędy.

Z roku 886 znamy przypadek sekretarza⁷⁹³, który był kwestorem⁷⁹⁴. Dalej pojawiają się sekretarze⁷⁹⁵ sprawujący urząd *ξενοδόχος*⁷⁹⁶. Znamy dwóch⁷⁹⁷, którzy

⁷⁸⁴ Kosmas, Pr. nr 79.

⁷⁸⁵ Himerios, Pr. nr 147.

⁷⁸⁶ Konstantyn, Pr. nr 245.

⁷⁸⁷ Słowo pochodzi od *χάρτης* i ma związek z cesarskimi dokumentami. W IX i X wieku byli to urzędnicy o charakterze fiskalnym którzy zajmowali się archiwizowaniem dokumentów.

⁷⁸⁸ Konstantyn, Pr. nr 95.

⁷⁸⁹ Kosmas, Pr. nr 128.

⁷⁹⁰ Zob. wyżej.

⁷⁹¹ Konstantyn, Pr. nr 333; Piotr, Pr. nr 353.

⁷⁹² Urząd pojawia się w IX wieku. Podlegał prefektowi miasta. Zajmował się między innymi zarządzaniem cesarskimi dobrami (domenami ziemskimi). Por.: Každan, *Derevnija i gorod*, s. 132-133; Oikonomidès, *Listes*, s. 312; A. Kazhdan, *Episkeptites*, ODB, I, s. 717.

⁷⁹³ Leon Kastor, Pr. nr 111.

byli βασιλικὸς στράτωρ⁷⁹⁸. Spotyka się w końcu przy cesarskim sekretarzu⁷⁹⁹ urząd μαῖστωρ⁸⁰⁰.

W jednym przypadku⁸⁰¹ urząd cesarskiego sekretarza był etapem kariery stratega. Znamy też dwa przypadki sekretarzy⁸⁰², będących ἐκ προσώπου τοῦ λογοθέτου τῶν ἀγγελῶν⁸⁰³, czy też po prostu ἐκ προσώπου⁸⁰⁴ (także dwa). Dalej mamy jednego sekretarza⁸⁰⁵, który sprawował urząd βέστης⁸⁰⁶ oraz κατεπάνω⁸⁰⁷.

⁷⁹⁴ Urząd kwestora posiada niezwykle bogatą bibliografię i został omówiony w poprzednich rozdziałach.

⁷⁹⁵ Focjusz, Pr. nr 117.

⁷⁹⁶ Stał na czele ξενοδοχείου albo ξενόν. Zwykle działał pod nadzorem lokalnego biskupa. Pojawiają się oni także w administracji świeckiej. Zgodnie z Kletorologionem Filoteusza ξενόδοχος był częścią sakellion i podporządkowany μέγας κουράτωρ. Bréhier, *Institutions*, s. 269; D. J. Constantelos, *Byzantine philanthropy and social welfare*, New Brunswick-New Jersey 1968, s. 216-21; Oikonomidès, *Listes*, s. 315 oraz 318, rzyp. 182; A. Kazhdan, *Xenodochos*, ODB, III, s. 2208.

⁷⁹⁷ Stefan, Pr. 143; Stefan, Pr. 188.

⁷⁹⁸ Urząd στράτωρ pierwotnie wiązał się z opieką nad końmi. Tworzyli oni *scholae*. Mieli zarówno opiekować się końmi, i je dostarczać. Od VII wieku była to godność honorowa. Por.: F. Lammert, *Strator*, RE, II.4 (1932), s. 329-330; C. Kyrris, *Stratoros = [Proto]strator, or Strator*, EEBS, 36 (1968), s. 119-138; Oikonomidès, *Listes*, s. 298; A. Kazhdan, *Strator*, ODB, III, s. 1967.

⁷⁹⁹ Piotr, Pr. nr 156.

⁸⁰⁰ Jest to inny sposób na określenie magistra. Początkowo pod tym terminem rozumiano nauczyciela. Rozszerzono jego znaczenie i zaczęto określać w ten sposób np. mistrza mającego zakład np. rzeźbiarski. Potem wprowadzono też urząd πρωτομαῖστωρ, który stał na czele konkretnej gildii. Por.: Κριαράς, *Λεξικο*, t. Θ, s. 270 i 285-286; Oikonomidès, *Hommes*, s. 111-112; A. Kazhdan, A. Cutler, D. E. Conomos, *Maistor*, ODB, II, s. 1269.

⁸⁰¹ Eustachios, Pr. nr 149.

⁸⁰² Bazyli, Pr. nr 199; Michał, Pr. nr 340.

⁸⁰³ Termin ἐκ προσώπου odnosi się do cesarskiego legata, np. do temu. Może być nim także strateg. W taktikonach jest ten urzędnik umieszczany niżej w hierarchii niż strateg i niejako czasowo reprezentuje cesarza zarządzając określonym temem. Część literatury wskazuje, że był to urzędnik związany z aparatem fiskalnym. Brak jednak dowodów, aby potwierdzić tą hipotezę. Literaturę na temat urzędu zob.: Bury, *Imp. Adm. Sys.*, s. 46-47; Glykatzis-Ahrweiler, *Recherches*, s. 41-42; Litavrin, *Bolgarija*, s. 305-306; M. Mitard, *Études sur le règne de Léon VI. La Tactique de Léon*,

W XI wieku liczba dodatkowych urzędów rośnie. Mamy więc sekretarza⁸⁰⁸, który był *λογοθέτης τοῦ πραιτωρίου*⁸⁰⁹. Prawdopodobnie powody obsadzenia sekretarza na tym urzędzie były podobne jak w przypadku urzędu *μαίστωρ*. Jest też jeden przypadek⁸¹⁰ sprawowania przez sekretarza godności i urzędu *βασιλικὸς ὀστιάριος (πρωτοβεστιάριος)*⁸¹¹. Dwaj⁸¹² są określane jako *πριμικήριος*⁸¹³

BZ, 12 (1903), s. 592-594; Oikonomidès, *Listes*, s. 342; A. Kazhdan, *Ek prosopou*, ODB, I, s. 682-684; A. Guillou, W. Holtzman, *Zwei Katepansurkunden aus Tricarico*, Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken, 41 (1961), s. 28. O τῶν ἀγγέλων zob. Dölger, *Finanzverwaltung*, s. 224; o ἐκ προσώπου τοῦ λογοθέτου τῶν ἀγγέλων zob.: Guiland, *Les Logothetes*, s. 71-75; Oikonomidès, *Listes*, s. 338, przyp. 296.

⁸⁰⁴ Anonim, Pr. nr 242; Michał, Pr. nr 299.

⁸⁰⁵ Piotr Gymnos, Pr. nr 354.

⁸⁰⁶

⁸⁰⁷ Terminem tym od IX wieku określa się ludzi, którzy byli wyznaczeni przez cesarza do określonych zadań. Jest to nadawany przez cesarza tytuł (axiomata). Zazwyczaj jego użycie oznacza, że mamy do czynienia z dowódcą wojskowym. Od X wieku zaczyna być łączony z ludźmi, którzy stali na czele ważnych prowincji np. Italii (Falkenhausen, *Dominazione*, s. 46-59). W XII wieku terminem tym określa się lokalnych przywódców wojskowych lub zarządców. Por.: Glykatzis-Ahrweiler, *Recherches*, s. 64-67; J. Ferluga, *Nize vojno-administrativne jedinice tematskog uredjenja*, ZRVI, 2 (1953), s. 74-76; na temat katepanatu Macedonii zob.: Γ. Ι. Θεοχαρίδης, *Κατεπανίκια της Μακεδονίας: συμβολή εις την διοικητικήν ιστορίαν και γεωγραφίαν της Μακεδονίας, κατά τους μετά την Φραγκοκρατίαν χρόνους*, Θεσσαλονικὴ 1954; T. Wasilewski, *Les titres de duc, de catepan et de pronotees dans l'empire byzantin du IX au XII*, [w:] *Actes du XII Congres International d'Etudes Byzantines*, II, Beograd 1964, s. 233-239; Oikonomidès, *Listes*, s. 344-345; Kazhdan, *Katepano*, ODB, II, s. 1115-1116.

⁸⁰⁸ Leon, Pr. nr 256.

⁸⁰⁹ Urzędnik, który miał pomagać eparchowi miasta. Pojawia się ten urząd w połowie IX wieku. Wspomniany sekretarz Leon jest ostatnim logothetą tego typu, którego wzmiankują źródła. Por. Bury, *Imp. Adm. Sys.*, s. 71; Oikonomidès, *Listes*, s. 320; A. Kazhdan, *Logothetes tou praitorion*, ODB, II, s. 1248.

⁸¹⁰ Bazyli, Pr. nr 199.

⁸¹¹ Odgrywał istotną rolę w czasie ceremonii dworskich. Literaturę na temat urzędu zob: Bury, *Imp. Adm. Sys.*, s. 122; R. Guiland, *L'Ostiaire (ὀστιάριος)*, REB 13 (1955), s. 79-84 (=Guiland, *Recherches*, I, s. 286-289 i s. 297-299); Oikonomidès, *Listes*, s. 300.

⁸¹² Bazyli, Pr. nr 116; Konstantyn, Pr. nr 176.

czasami z dookreśleniem, że chodzi o urzędnika cesarskiego (βασιλικός). Jeden z urzędników⁸¹⁴ pełnił funkcję κομβινογράφος τῶν βενέτων⁸¹⁵. Są też cztery osoby⁸¹⁶ określane jako σπαθαροκουβικουλάριος⁸¹⁷. Pojedynczy przypadek⁸¹⁸ pozwala stwierdzić, że sekretarzem była osoba sprawująca funkcję ἑβδομαρίος⁸¹⁹. Jeden urzędnik⁸²⁰ sprawował urząd ἐπὶ τοῦ βεστιαρίου⁸²¹. Znamy też sekretarzy⁸²², którzy byli pretorami⁸²³. W końcu mamy sekretarza⁸²⁴, który był μάγιστρος βέστης⁸²⁵. Mamy też urząd ἀντιγραφεύς⁸²⁶, który sprawował sekretarz⁸²⁷.

⁸¹³ Jest to określenie dość ogólne i oznacza tego, który stoi na czele jakiejś grupy urzędników (Liber Suda, I, s. 195,17). Termin używany jest w bardzo wielu sytuacjach i zawsze należy rozpatrywać go w kontekście innych urzędów, jakie są przypisane do osoby określonej w ten sposób. Por.: Oikonomidès, *Listes*, s. 300; A. Kazhdan, *Primikerios*, ODB, III, s. 1719-1720;

⁸¹⁴ Anonim, Pr. nr 119.

⁸¹⁵ Termin κομβινογράφος najprawdopodobniej w tym kontekście należy rozumieć jako „skryba” być może odpowiedzialny za zapisywanie wyników wyścigów rydwanów: *Theophanes Continuatus* (*ros.*), s. 131.

⁸¹⁶ Konstatyn Madytenos, Pr. nr 206; Manuel, Pr. nr 209; Michał, Pr. nr 211; Christoforos, Pr. nr 291.

⁸¹⁷ Urzędnik ten odpowiadał za eskortowanie cesarza. Wzmianki o nim pochodzą już z V wieku. W późniejszych wiekach jednak nie występuje i pojawia się w źródłach dopiero około 869-870 roku. Znika ze źródeł literackich w wieku X, choć nadal pojawia się w sigillograficznych. Por.: Bury, *Imp. Adm. Sys.*, s. 122; R. Guillard, *Le Spathrocubulaire (ὁ σπαθαροκουβικουλάριος)*, REB, 13 (1955), s. 75-80 (=Guillard, *Recherches*, I, s. 283-285); Stein, *Bas Empire*, s. 35-36 i 357, szczególnie przyp. 3; s. 454, s. 524 i s. 525; Oikonomidès, *Listes*, s. 300-301; A. Kazhdan, *Koubikoularios*, ODB, II, s. 1154.

⁸¹⁸ Konstantyn Madytenos, Pr. nr 206.

⁸¹⁹ ἑβδομαρίοι lub też ἑβδομάδαριοι oznaczało grupy, które były do dyspozycji w ciągu tygodnia. Por.: Du Cange, (*gr.*), I, col. 339-340, s. v.; Oikonomidès, *Listes*, s. 130, przyp. 89.

⁸²⁰ Konstantyn, Pr. nr 280.

⁸²¹ O urzędzie zob. Oikonomidès, *Listes*, s. 305.

⁸²² Jan Solomon, Pr. nr 374.

⁸²³ Urząd *πραίτωρ* ma bardzo długą – sięgającą czasów Republiki Rzymskiej – historię. Pojawia się na nowo w IX wieku. Jest to prowincjonalny urzędnik podległy strategowi. W X wieku *πραίτωρ* jest synonimem urzędu *κρίτης* wysyłanym do określonej prowincji. Część literatury (Glykatzis-Ahrweiler, *Recherches*, s. 44) wskazuje, że urząd ten został stworzony przez Nikefóra II Fokasa jako

Odnosić należy w końcu, że czasami w tytulaturze cesarscy sekretarze podkreślali, że zajmowali się sprawami związanymi z pracą w kancelarii. Temu służą takie określenia jak *σκρίβας*⁸²⁸, *πρωτονοτάριος*⁸²⁹, *βασιλικὸς νοτάριος*⁸³⁰, *νοτάριος τοῦ βεστιαρίου*⁸³¹, *σκρίβας*⁸³², *νοτάριος*⁸³³, *βασιλικὸς νοτάριος τοῦ εἰδικοῦ λόγου*⁸³⁴, *βασιλικὸς νοτάριος τῆς μετᾶξεως*⁸³⁵.

nowy typ sędziego w Konstantynopolu. Dalszą dyskusję zob.: N. Banescu, *La signification des titres de praetor et de pronotees a Byzance aux Xie et XIIIe siecles*, [w:] *Miscellanea Giovanni Mercati*, t. III (=Studi e Testi, t. 123), Biblioteca Apostolica Vaticana, Città del Vaticano, 1946, s. 388-394; R. Guiland, *Préteur du peuple, skoutérios, protokomès*, *Revue des Études Sud-Est Européennes*, 7 (1969), s. 81-82 (=Titres, pt. XXV (1969), s. 81-82; Oikonomidès, *Evolution*, s. 148; A. Kazhdan, *Praetor*, ODB, III, s. 1710.

⁸²⁴ Jan Kseros, Pr. nr 365.

⁸²⁵ *βέσπτης* była to godność przyznawana poświadczona od czasów cesarza Nikefora Fokasa. Por. J. Ebersolt, *Sur le fonctions et dignités du vestiarius byzantin*, [w:] *Mélanges C. Diehl*, I, Paris 1930, s. 87-88; Oikonomidès, *Listes*, s. 294.

⁸²⁶ Urzędnicy ci byli uprawnieni do otrzymywania rogał. Zajmowali się testamentami i zapytaniem w kwestiach prawnych. Literaturę na temat urzędu zob. Bury, *Imp. Adm. Sys.*, s. 75-76; Oikonomidès, *Listes*, s. 321-322.

⁸²⁷ Jan Papagomenos, Pr. nr 328.

⁸²⁸ Roman, Pr. nr 185.

⁸²⁹ Jan nr 201; Leon nr 222; Michał nr 258; Jan nr 272; Bazyli nr 315; Michał nr 344; Mikołaj nr 346; Pardos nr 351; Jan nr 270; Bazyli nr 380; Mikołaj nr 391; Stylianos nr 394.

⁸³⁰ Eustachios nr 328; Konstantyn Kamateros nr 261; Stefan nr 282; Bazyli nr 284; Sisinius nr 302; Bazyli nr 308; Abramios nr 295.1; Grzegorz nr 320; Jan nr 323; Anonim nr 378; Konstantyn nr 333; Tomasz Ksiros nr 395.

⁸³¹ Leon, Pr. nr 248; Konstantyn, Pr. nr 296; Teodor, Pr. nr 303.

⁸³² Bazyli, Pr. nr 290.

⁸³³ Jan, Pr. nr 293; Kyriakos, Pr. nr 334; Patos, Pr. nr 355.

⁸³⁴ Michał, Pr. nr 298.

⁸³⁵ Jan, Pr. nr 328.1.

III.5 Pozakancelaryjne i pozasądowe obowiązki ἀσηκρη̑τις

Cesarscy sekretarze byli ludźmi należącymi elity intelektualnej państwa bizantyjskiego. Nie dziwi zatem fakt, że podobnie jak w poprzednich wiekach byli wykorzystywani do różnych zadań. Dodatkowe obowiązki jakimi obarczano tych urzędników nie wynikały ze sprawowanych stanowisk lecz osobistych przymiotów osób obsadzanych na urzędzie ἀσηκρη̑τις. Osoby dzierżące ten urząd byli ludźmi o niezwykle szerokich choryzontach intelektualnych⁸³⁶. Byli w wielu dziedzinach życia bezsprzecznymi autorytetami. Żywo interesowali się teologią⁸³⁷, twórczością literacką⁸³⁸, byli autorami (lub interpretatorami) tekstów o charakterze politycznym⁸³⁹, religijnym⁸⁴⁰ a anawet metafizycznym⁸⁴¹. Zwracano się do

⁸³⁶ Szczególnie wyróżnia się Grzegorz który był jednym z czterech „profesorów”, którym Konstantyn VII Porfirogeneta powierzył katedry na tzw. Uniwersytecie Magnaura. Kierował tam katedrą astronomii, Por. Grzegorz, Pr. nr 145.

⁸³⁷ Kwestie teologiczne z samym Focjuszem konsultowali się np. sekretarze Christoforos (Pr. nr 102) oraz Konstantyn (Pr. nr 110); Stefan w kolei pożyczył od patriarchy Ignacego kopię Ewangelii, celem sprawdzenia tekstu z egzemplarzem jaki sam posiadał (Pr. nr 97). Sekretarz imieniem Zeli stworzył nawet własną herezję (Pr. nr 100).

⁸³⁸ Sekretarz Konstantyn (Pr. nr 125) konsultował się w sprawie swojej twórczości z Ignacym Diakonem. Nie przejawiał jednak w ocenie Ignacego dużego talentu w tej materii, gdyż ten musiał przesłać wiersze poprawić. Inny sekretarz Eutymiusz około 930 roku został proszony przez pewnego nauczyciela z Konstantynopola, aby zechciał pożyczyć mu do przeczytania pisma Synezjusza: (Pr. nr 154). Partenios pożyczył nieznanemu z imienia nauczycielowi w Konstantynopolu, dzieła Sofoklesa (Pr. nr 184). Wybitnym uczonym był Teodor Dephnopates, którego część uczonych uważa, za autora tzw. Kontynuacji Teofanesa (Pr. nr 191); ἀσηκρη̑τις Teofil, pożyczał książki od nieznanego bliżej Konstantynopolitańskiego nauczyciela (Pr. nr 193).

⁸³⁹ Wydaje się, że tak należy interpretować wyryte przez Stefana Kapetolitesa teksty na ścianie w Pyxites. Pytano go także o zdanie w innych kwestiach (Pr. nr 134).

⁸⁴⁰ Sekretarz Anastazjusz był autorem żywotu św. Katarzyny (Pr. nr 377.2).

⁸⁴¹ Cesarz pytał sekretarza Stefana Kapetolitesa o znaczenie ilustracji w księdze zawierającej prorocstwa (Pr. nr 134).

ἀσκηρῆτις nierzadko z osobistymi prośbami⁸⁴² czy zapytaniami np. w kwestiach prawnych⁸⁴³. Byli pożądanymi sojusznikami w walce politycznej⁸⁴⁴.

Wobec tak szerokiego spektrum zainteresowań i przymiotów intelektualnych, panujący w Cesarstwie nie wahali się powierzać swoim sekretarzom dodatkowych zadań. Niewątpliwie jednymi z ważniejszych obowiązków jakimi byli ἀσκηρῆτις obarczani były (podobnie jak w poprzednich stuleciach), związane z pracą w dyplomacji. Mam tutaj na myśli nie tylko działania związane z pracą w charakterze posłów czy też legatów, ale także te, które w sposób pośredni wiążą się z tą dziedziną aktywności publicznej, a które polegają na aktywnym uczestnictwie w ceremoniale dworskim związanym np. z przyjmowaniem posłów.

Około 850-855 roku sekretarz Grzegorz został wysłany wraz z Konstantynem-Cyrylem przez cesarza Michała III z poselstwem do kalifa Samarry⁸⁴⁵. Leon Kastor 26 maja 866 roku, gdy pełnił funkcję ἀσκηρῆτις uczestniczył w ceremonii koronowania na współcesarza syna Michała III – Bazylego. Odczytał tekst sławiący Bazylego oraz Symbatiosa, którzy w czasie spisku cesarza Bardasasa ocalili życie władcy⁸⁴⁶. W roku 861 *a secretis* Leon był posłem cesarza Michała III do papieża Mikołaja I. Poinformował Mikołaja, o mającym miejsce w tym samym roku soborze w Konstantynopolu, na którym papiescy wysłannicy Radoald oraz Zachariasz poparli Focjusza w jego sporze z Ignacym. Następnie wrócił do Konstantynopola z listem od papieża Mikołaja do cesarza i Focjusza, w którym papież odmówił uznania sukcesji Focjusza⁸⁴⁷. Pod koniec 869 roku *a secretis* Jan przyjmował posłów z Rzymu

⁸⁴² Anonimowy nauczyciel dziękuje asekretisowi Janowi za udzielenie pomocy w potrzebie; Por. Pr., nr 155.

⁸⁴³ Np. ἀσκηρῆτις Piotr radził w jednym ze swoich listów, aby adresat nie wchodził na drogę sądową w sporze, lecz zachował milczenie; Por. Pr., nr 156.

⁸⁴⁴ Niketas wspierał w roku 913 Konstantyna Dukasa, który próbował zagarnąć dla siebie tron cesarski; Por. Pr. nr 151.

⁸⁴⁵ Grzegorz, Pr. nr 114.

⁸⁴⁶ Leon Kastor, Pr. nr 111.

⁸⁴⁷ Leon, Pr. nr 104.

wprowadzając ich do pałacu Magnaura⁸⁴⁸. Na początku X wieku Symeon Metafrastes był odpowiedzialny za kontakt z papieżem przy okazji podjętych przez cesarza działań, których celem była unia obu kościołów⁸⁴⁹. Ἀσηκρη̑τις Anastazjusz posłował w imieniu Romana Lekapenosa do papieża Ja XI. Celem poselstwa było uznanie przez papieża wyznania wiary przedstawionego przez Romana oraz zyskanie poparcia biskupa Rzymu dla planu osadzenia na tronie patriarszym najmłodszego syna Romana – Teofilakta⁸⁵⁰. Konstantyn Porfirogeneta wysłał około roku 952 Jana Pilatosa do emira Sycylii, aby wynegocjować zawarcie pokoju⁸⁵¹. Charakterystyczne, że funkcje związane z pracą w dyplomacji powierzano cesarskim sekretarzom tylko do połowy X wieku. Mimo lawinowego wzrostu liczby tych urzędników w drugiej połowie tego stulecia oraz w XI wieku, nie obserwuje się, aby Ἀσηκρη̑τις byli wykorzystywani w pracy w dyplomacji.

Osobnym polem na jakim władcy cesarstwa posługiwali się swoimi sekretarzami było powierzanie im różnorodnych misji w czasie trwania kościelnych synodów. W czasie soboru na przełomie 869/870 roku bardzo aktywnie działał *a secretis* Leon. Nie tylko dostarczał, ale także odczytywał niektóre dokumenty. Część z nich była niezwykle istotna, upoważniała bowiem urzędników cesarskich do interweniowania w przypadku gdyby istniało niebezpieczeństwo zerwania prac zgromadzenia⁸⁵². Na tym samym soborze Ἀσηκρη̑τις Teodor odczytał szereg różnych dokumentów⁸⁵³. Z tego samego soboru znamy też Ἀσηκρη̑τις Konstantyna, który odczytał adhortację⁸⁵⁴. Z XI wieku znamy Bazylego, który w czasie synodu w 1023 roku współpracował z patriarchą⁸⁵⁵.

⁸⁴⁸ Jan, Pr. nr 106.

⁸⁴⁹ Symeon Metafrstes, Pr. nr 148.

⁸⁵⁰ Anastazjusz, Pr. nr 158.

⁸⁵¹ Jan Pilatos, Pr. nr 161.

⁸⁵² Leon Pr. nr 108.

⁸⁵³ Teodor, Pr. nr 113.

⁸⁵⁴ Konstantyn, Pr. nr 112.

⁸⁵⁵ Bazyli, Pr. nr 290.

Wykorzystywanie sekretarzy w sposób doraźny na polu aktywności wojskowej, która niewiele miała wspólnego z działalnością kancelaryjną, a także daje się odnotować. Około 912 roku sekretarz Eustachios zarządzał temem Kibyrajoton⁸⁵⁶ natomiast w roku 949 ἀσηκρη̑τις Jan, brał udział jako jeden z dowódców w wyprawie wojennej na Kretę⁸⁵⁷.

III.6 Πρωτοασηκρη̑τις – miejsce w administracji cesarskiej, kompetencje, miejsce w życiu publicznym

Badania nad urzędem πρωτοασηκρη̑τις mogą być prowadzone w sposób ograniczony. Informacje o tych urzędnikach są zazwyczaj bardzo skąpe a niejednokrotnie jedyne źródło wiedzy o kierowniku cesarskiej kancelarii stanowi napieczęta inskrypcja, wzmianka w dokumentach soborowych lub źródłach epistolograficznych. Z tego powodu często nie można wyjść w prowadzonych badaniach poza etap zestawienia prozopograficznego. W poprzednich rozdziałach omówiono πρωτοασηκρη̑τις, którzy żyli w okresie od czasów cesarza Justyniana Wielkiego do przejęcia władzy w Cesarstwie bizantyjskim przez dynastię macedońską. Ogółem ustalić udało się liczbę czternastu tego typu urzędników⁸⁵⁸. Zaobserwować dało się też powiązanie urzędu kierownika cesarskiej kancelarii z tronem patriarszym⁸⁵⁹.

Pierwszym πρωτοασηκρη̑τις, którego trzeba odnotować po objęciu władzy w Cesarstwie bizantyjskim przez dynastię macedońską (867-1056) był Christoforos⁸⁶⁰ (około 870 roku), którego osoba stała się przedmiotem analizy w innym miejscu

⁸⁵⁶ Eustachios nr 149.

⁸⁵⁷ Jan nr 160.

⁸⁵⁸ Leon, Pr. nr 20; Maksym Wyznawca, Pr. nr 28; Paweł, Pr. nr 35; Anastazjusz, Pr. nr 58; Theoktistos, Pr. nr 59; Grzegorz, Pr. nr 61; Tarazjusz, Pr. nr 67; Teodotos, Pr. nr 92; Eutychanos, Pr. nr 94; Stefan, Pr. nr 99; Anonim, Pr. nr 101.2; Christoforos, Pr. nr 102; Anonim, Pr. nr 119; Anonim, Pr. nr 120.

⁸⁵⁹ Zob. wyżej.

⁸⁶⁰ Christoforos, βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος, ἐπὶ τοῦ κανικλείου, πρωτοασηκρη̑τις; Pr. nr 109.

niemniejszej pracy. Łączył on sprawowany urząd z szeroko omawianym urzędem *ἐπὶ τοῦ κανικλείου*⁸⁶¹ oraz będącą już obiektem badań godnością *πρωτοσπαθάριος*⁸⁶². Być może był bezpośrednim następcą znanego z czasów rządów Michała III, anonimowego *πρωτοασκηρῆτις*⁸⁶³ lub też innego wzmiankowanego już anonima⁸⁶⁴. Informacji o Christoforosie dostarcza Anastazjusz Bibliotekarz, który relacjonując przebieg soboru w Konstantynopolu w latach 869-870 podaje, że najpierw swoje podpisy pod dokumentami soborowymi złożyli panujący cesarze, a następnie Christoforos: *subscriptonis residuum subscribente Christophoro protoasecretis, et preposito caniculi*⁸⁶⁵. Wydaje się niemożliwe ustalenie czy Christoforos wykonywał te czynności w ramach urzędu *πρωτοασκηρῆτις* czy też *ἐπὶ τοῦ κανικλείου*. Biorąc jednak pod uwagę fakt, że ten drugi urząd był urzędem nowo powstałym⁸⁶⁶ wydaje się, że należy skłonić się do pierwszej możliwości. Kolejnym kierownikiem kancelarii jakiego można przypisać (dzięki źródłom sfragistycznym) do drugiej połowy IX wieku był Leon⁸⁶⁷. Z przełomu IX/X wieku znamy – także tylko z pieczęci – Jana, który po odbyciu służby jako *ἀσκηρῆτις* został kierownikiem kancelarii⁸⁶⁸. Na początku X wieku, źródła informują o tym, że *πρωτοασκηρῆτις* Himerios stał na czele ekspedycji wojennej na Kretę oraz kilku innych wypraw wojennych. Wyprawa na Kretę w roku 904 pozwoliła mu kontynuować karierę wojskową i osiągnąć urząd *λογοθέτης τοῦ δρόμου* oraz godność patrycjusza.⁸⁶⁹ W roku 908 kierownik cesarskiej kancelarii Konstantyn otrzymał zadanie rozstrzygnięcia sporu o majątek

⁸⁶¹ Zob. niżej.

⁸⁶² Zob. niżej.

⁸⁶³ Anonim, Pr. nr 119.

⁸⁶⁴ Anonim, Pr. nr 120.

⁸⁶⁵ Mansi XVI, col. 189B

⁸⁶⁶ Zob. niżej.

⁸⁶⁷ Leon, βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος, πρωτοασκηρῆτις: Pr. nr 131.

⁸⁶⁸ Jan βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος, πρωτοασκηρῆτις, πρωτονοτάριος: Pr. nr 201.

⁸⁶⁹ Himerios, πρωτοασκηρῆτις, πατρίκιος, λογοθέτης τοῦ δρόμου: Pr. nr 147.

między dwoma klasztorami⁸⁷⁰. Po roku 907 interesujący mnie urząd sprawował Symeon Metafrastes⁸⁷¹. Najpierw sprawował urząd ἀσκηρῆτις i był wówczas odpowiedzialny między innymi a kontakty z papieżem przy okazji podjętych przez cesarza negocjacji mających na celu pojednanie obydwu kościołów⁸⁷². Następnie (był już prawdopodobnie πρωτοασκηρῆτις) wynegocjował z Leonem z Trypolisu, odstąpienie przez tego ostatniego od oblegani Tesaloniki⁸⁷³. Fragmentaryczne informacje o zakresie władzy πρωτοασκηρῆτις można uzyskać z korespondencji Mikołaja Mistyka. W jednym ze swoich listów (wysłanym około 913 roku) skierowanym do Konstantyna, który sprawował interesujący mnie urząd, zarzucał adresatowi, że ten po śmierci cesarza Aleksandra (6 VI 913 rok) usunął z tronu

⁸⁷⁰ [...] καὶ ἐξετασθέντων κελευσει τῆς βασιλείας ἡμῶν, ἐπὶ Στεφάνου μαγίστρου καὶ Κωνσταντίνου βασιλικου πρωτοσπαθαρίου καὶ πρωτοασκηρητου καὶ Βασιλείου βασιλικου πρωτοσπαθαρίου καὶ ἐπὶ τῶν δεησεων, ἐπὶ τοῦ περιωνύμου σεκρετου τῶν ἀσκηρητειων, εὐρεθησαν ταῖς ἀληθείαις παραλόγως περιγραφεντα τα τοιαυτα τόπια [...]: *Actes du Protaton*, II, s. 184-185,37-40.

⁸⁷¹ Symeon Metafrastes, ἀσκηρῆτις, πατρίκιος, πρωτοασκηρῆτις: Pr. nr 148.

⁸⁷² [...] πρὸς τούτοις καὶ Συμεὼν, ὁ κατὰ πολὺ χρησιμώτατος καὶ τιμιώτατος ἡμῶν ἀσκηρῆτις; ἀπὸ Ἰνδρουντος γεγραφήκει, ὡς ἀπὸ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης ἐκ τοῦ πάπα τοποτηρταῖς καὶ λιβέλλοις σὺν αὐτῷ προσλαβόμενος συστατικὴν οἰκονομίαν ἔχουσιν παραγίνεται: *Vita Euthymii* (BHG 651), s. 92,9-13.

⁸⁷³ Ῥοδοφύλης δέ τις κουβικουλάριος κατὰ τινα χρεῖαν ἐν Σικελίᾳ τεμψθεῖς μετὰ χρυσίου λιτρῶν ἑκατόν, νόσῳ περιπεσὼν ἐν Θεσσαλονίκῃ εἰσῆλθεν ἐφ' ᾧ ἐπιμελείας ἀξιώθηται. ὄνπερ κατασχὼν ὁ Τριπολίτης καὶ πολλὰ βασανίσας διὰ τὸ χρυσίον ἀπέκτεινε μηδὲν ἔχειν ἰσχυριζόμενον. Τοῦτο γὰρ ἔτυχε καταλιπὼν ἐν τῇ ὁδῷ, ὅπερ Συμεὼν ἀσκηρῆτις διερχόμενος ἀνείλετο. καὶ τοῦ Τριπολίτου βουληθέντος καταστρέψαι τὴν πόλιν ὁ Συμεὼν λαβεῖν αὐτὸν χρυσίον ἐμήνυσε καὶ τῆς καταστροφῆς ἀποσχέσθαι. ὃ καὶ γέγονε, καὶ λαβὼν τὸ χρυσίον ὁ Τριπολίτης ἀπενόστησεν. ἀποδεξάμενος δὲ τὸν Συμεὼν τοῦ ἔργου ὁ βασιλεὺς πατρίκιον καὶ πρωτοασκηρῆτις τετίμηκε: Jan Skylitzes, *Historiarum*, s. 188,70-78; Por.: Cedrenus, *Compendium Historiarum*, II, s. 263,1-9 gdzie taka sama forma zapisu; ἔτυχεν γὰρ τοῦτο ἐν τῇ ὁδῷ ἀπολιπὼν, ὅπερ Συμεὼν ἀσκηρῆτις διερχόμενος ἀνείλετο, ὅς μετὰ ταῦτα πατρίκιος καὶ πρωτοασκηρῆτις ἐγένετο. Theophanes Continuatus, s. 368,11-13; διερχόμενος Συμεὼν πρωτοασκηρῆτις, ὁ μετὰ ταῦτα γεγωνὼς πατρίκιος καὶ πρωτοασκηρῆτις: Leon Grammatyk, *Chronografia*, s. 277,13-15; διερχόμενος δὲ Συμεὼν ἀσκηρῆτις, ὁ μετὰ ταῦτα γεγωνὼς πατρίκιος καὶ πρωτοασκηρῆτις, ἀνελάβετο τό τε χρυσίον καὶ τὰ δῶρα, ἅπερ εἶασε Ῥοδοφύλλης ἐν τῇ ὁδῷ, δι' ἃ πολλὰ βασανισθεῖς ἐτελεύτησεν. Symeon Magister, s. 286,293-296; *Vita Euthymii* (BHG 651), s. 106,10-19; Pr. nr 148.

arcybiskupa Neapolis (którego Mikołaj wyznaczył) i zastąpił go kandydatem wyświęconym przez Antoniego I Synkellosa, który w ocenie Mikołaja Mistyka uzurpował sobie tron patriarszy. Ten sam Konstantyn miał także brać udział w spisku Leona Fokasa przeciwko Romanowi Lekapenosowi w 919 roku⁸⁷⁴. Około roku 923-930 *πρωτοασηκρητης* Symeon otrzymał zadanie przekazania cesarskich rozkazów drungariuszowi floty, który stacjonował w Nikomedi⁸⁷⁵.

Kierownicy cesarskiej kancelarii byli ludźmi doskonale wykształconymi. Wskazuje na to osoba Eutymiosa, który był około 930 roku *πρωτοασηκρητης*, a do którego zwracał się nieznany z imienia nauczyciel z Konstantynopola, aby ten zechciał pożyczyć mu pisma Synezjusza. Korespondencja kierowana do niego dowodzi także, że służba w oficjum *πρωτοασηκρητης* była pożądanym zajęciem⁸⁷⁶.

Osoby sprawujące urząd *πρωτοασηκρητης* zajmowali się też twórczością literacką co potwierdza osoba Jana, który około roku 930 napisał żywot św. Teofanesa Wyznawcy⁸⁷⁷. Inny *πρωτοασηκρητης* Niketas, został poproszony przez Patriarchę Polyeuktosa (956-970) o napisanie Pochwały Świętej Barbary⁸⁷⁸. Z kolei kierownik kancelarii Bazyli Kekaumenos jest autorem Wspomnienia Anastazjusza oraz wiersza włączonego do swojego zbioru przez Symeona Nowego Teologa⁸⁷⁹. Niewiele da się powiedzieć o uważanym za autora Kontynuacji Teofanesa Teodorze Dephnopatesie, który także pełnił urząd kierownika cesarskiej kancelarii⁸⁸⁰.

⁸⁷⁴ Konstantyn *πρωτοασηκρητης*: Pr. nr 150.

⁸⁷⁵ *Τοῦ δὲ προρρηθέντος πατρικίου Κωνσταντίνου καὶ δρουγγαρίου τοῦ πλωίμου ἐν Νικομηδίᾳ τυγχάνοντος διὰ τὴν προρρηθεῖσαν τῆς προβολῆς τοῦ μαγίστρου τοῦ Κουρκένη Ἰβηρος ὑπόθεσιν, ἐκ προστάξεως τοῦ βασιλέως ἐδέξατο πιττάκιον τοῦ πατρικίου Συμεών, τοῦ πρωτοασηκρητῆς, ὡς ὅτι*: DAI, s. 218,64-68; Pr. nr 153.1.

⁸⁷⁶ Eutymius, Pr. nr 154.

⁸⁷⁷ *Laudatio a. Theodoro protasecretis* (BHG 1792), *Ἐπαινετόν τι χρήμα καὶ θεῖον ἡ ἀρετὴ – Des. πᾶν εἴ τι καλὸν καὶ ὀνησιμώτατον ἵνα δοξάζεται... ἀμήν*, Jan, Pr. nr 154.1

⁸⁷⁸ *Νικήτα βασιλικοῦ καὶ πρωτασικρίτου τοῦ Βυζαντίου καὶ ἐπιτροπὴν Πολυεύκτου τοῦ ἀγιωτάτου πατριάρχου*: F. Halkin, *Suppléments ambrosiens à la 'Bibliotheca hagiographica graeca*, AnBoll, 72 (1954), s. 329, Niketas, Pr. nr 162.

⁸⁷⁹ Bazyli Kekaumenos, Pr. nr 289.

⁸⁸⁰ Teodor Dephnopates, Pr. nr 191.

Po śmierci Konstantyna VII Porfirogenety, jedną z trzech osób, które trzymały ster rządów w państwie był *πρωτοασηκρήτις* Symeon⁸⁸¹. Po objęciu rządów przez Romana II, redagował cesarskie *novele*⁸⁸², podobną rolę odgrywał za rządów Nikefora II Fokasa⁸⁸³. Zajmował się też polityką zagraniczną przyjmując w roku 968 posła frankijskiego Liutpranda z Kremony⁸⁸⁴. Z X wieku znamy także z jednej pieczęci *πρωτοασηκρήτις* Konstantyna⁸⁸⁵. Także tylko ze swojej pieczęci znany jest nam żyjący w X wieku *πρωτοασηκρήτις* Leon⁸⁸⁶. Możliwe, że *πρωτοασηκρήτις* był żyjący na przełomie X/XI jego imiennik⁸⁸⁷.

Około 1025 roku ożywioną dyskusję prawniczą z Eustachiosem Romaiosem prowadził *πρωτοασηκρήτις* Piotr⁸⁸⁸. W roku 1026 był już eparchą miasta⁸⁸⁹. Prawdopodobnie na początku XI wieku żył *πρωτοσπαθάριος* i *πρωτοασηκρήτις* Stylianos o którym wiedzę czerpiemy wyłącznie z jednej pieczęci⁸⁹⁰. Około 1041 anonimowego *πρωτοασηκρήτις* wspomina Psellos⁸⁹¹. Z połowy XI wieku znamy jeszcze jednego tego typu urzędnika, o którym czerpiemy wiedzę wyłącznie z

⁸⁸¹ Ὁ δὲ παρακοιμώμενος Ἰωσήφ τῇ ἐντρεχίᾳ καὶ συνέσει αὐτοῦ διώκει τὰ τοῦ κοινοῦ συνήδρευον δὲ αὐτῷ Μιχαὴλ Μάγιστρος ὁ Ῥέκτωρ καὶ λογοθέτης τοῦ δρόμου, καὶ Συμεὼν Πατρίκιος καὶ Πρωτασηκρήτις: Leon Diakon, s. 427; Symeon, Pr. nr 162.1.

⁸⁸² JGR, III, s. 287; Dölger, *Regesten*, I.2, s. 114, nr 691.

⁸⁸³ JGR, III, s. 292; Dölger, *Regesten*, I.2, s. 116-117, nr 699.

⁸⁸⁴ PL 136, col. 917C, linie 44-46. Por. też: Guiland, *Patrices byzantins*, s. 212-214; Guiland, *Recteur*, s. 191.

⁸⁸⁵ Konstantyn, Pr. nr 176.

⁸⁸⁶ Leon, Pr. nr 178.

⁸⁸⁷ Leon, Pr. nr 248.

⁸⁸⁸ [...] ἐὰν τίς μοι εὐρεθῇ ἀμνημόνευτος ὑπαρξίς, βούλομαι καὶ ταῦτα διοκεῖν τὸν ἐμὸν ἐπίτροπον· εἰ γὰρ μὴ τοῦτο πρόσκειται, τὰ ἀμνημόνευτα οἱ συγγενεῖς λαμβάνουσι. Πρὸς τοῦτο ἀντεμάχετο ὁ **πρωτοασηκρήτις Πέτρος** τῷ πατρικίῳ ἀντιθεῖς ὅτι οὐ δύναται παγανὸς καὶ ἐκ διαθήκης καὶ ἐξ ἀδιαθέτου κληρονομεῖσθαι: Πείρα, 14,1.

⁸⁸⁹ Piotr, Pr. nr 258.1.

⁸⁹⁰ Stylianos, Pr. nr 231.

⁸⁹¹ Anonim, Pr. nr 270.2.

pieczęci⁸⁹². Między 1058 a 1061 cesarskim sekretarzem był znany z korespondencji Psellosa, Epifaniusz Filaretos⁸⁹³. Prawdopodobnie między 1052 a 1069 urząd ten sprawował nieznany z imienia przedstawiciel rodziny Aristenosów. Prawdopodobnie miał on kompetencje sądownicze. Pomagał Psellosowi między innymi w doprowadzeniu do pojednania dwóch biskupów. Był w najbliższym otoczeniu cesarza Romana IV Diogenesa⁸⁹⁴. Zgadzało by się to z uwagami poczynionymi przez autora nieznanego z imienia, który w swoim traktacie wojskowym wskazywał, że przy cesarzu powinien być *πρωτοασηκρήτης*⁸⁹⁵. W 1060 Psellos w jednym ze swoich listów prosił kierownika cesarskiej kancelarii, którego imienia nie wymienił, aby ten zechciał wiązać jeden z klasztorów pod opiekę⁸⁹⁶. Mniej więcej z tego samego okresu znamy pieczęć *πρωτοασηκρήτης* Mikołaja⁸⁹⁷. W roku 1068 urząd ten pełnił Mikołaj Choirosfaktes, który był jak się wydaje przyjacielem Psellosa. Prosił go on m. in. o pomoc w sprawie pojednania zwaśnionych biskupów⁸⁹⁸. Dokumenty klasztorne wspominają, że w roku 1082 *πρωτοασηκρήτης* Jan otrzymał od cesarza polecenie, aby zajął się sprawą zwolnień z podatków oraz nadania nowych przywilejów klasztorowi Watopedi⁸⁹⁹.

Dokumenty klasztorne przynoszą informację o Janie Kserosie, który kierował cesarską kancelarią⁹⁰⁰. Z pieczęci znamy Jana Solomona i przypuszczalnie z

⁸⁹² Leon Chrysobalanites, Pr. nr 336.

⁸⁹³ Epifaniusz Filaretos, Pr., nr 375.1.

⁸⁹⁴ Anonim Aristenos, Pr., nr 276.

⁸⁹⁵ [...] *μετὰ δὲ τὴν στάσιν τῶν τοῦ στάβλου ἀρχόντων καὶ τῶν σταβλοκομήτων ἡ μεγάλη ἐταιρεία πρὸς ἀνατολὰς ἀπληκεύετω, κατὰ δὲ τὸ βόρειον πέρος ὁ τῆς μεγάλης ἐταιρείας ὁ λογοθέτης καὶ ὁ πρωτοασηκρήτης* [...]: Constantine Porphyrogenitus, *Treatises*, s. 252,22-25.

⁸⁹⁶ Anonim, Pr., nr 348.1

⁸⁹⁷ Mikołaj, Pr., nr 349.

⁸⁹⁸ Mikołaj Choirosfaktes, Pr., nr 364.1.

⁸⁹⁹ [...] *διὰ κινναβάρεως χειρὶ τοῦ πρωτοπροέδρου Ἰωάννου καὶ πρωτοασηκρήτης* [...]: *Actes de Vatopédi*, s. 117.20; Jan, Pr., nr 364.2.

⁹⁰⁰ Jan Kseros, Pr. nr 365.

dokumentów klasztornych⁹⁰¹. Tylko ze źródeł sfragistycznych znamy z końca XI wieku Stylianosa Iasitesa⁹⁰². Teofilakt z Ohrydy korespondował z Grzegorzem Kamaterosem, który w swojej długiej i bogatej w urzędy karierze sprawował też funkcję *πρωτοασηκρητης*⁹⁰³. Z przełomu XI/XII wieku znany jest – tylko z pieczęci – *πρωτασηκρητης* imieniem Jan⁹⁰⁴.

W XII wieku nadal spotyka się tego typu urzędników mimo, że urząd stracił niemal całkowicie znaczenie w ramach kancelarii⁹⁰⁵. Około roku 1143/1144 urząd ten sprawował Leon Hikanatos. Brał wówczas udział w obradach soboru⁹⁰⁶. W roku 1151 Niketas Choniates wspomina Mikołaja Zonarasa⁹⁰⁷. Sprawował nadal ten urząd, gdy brał udział w synodzie w pałacu Blachernai w roku 1157⁹⁰⁸. Potwierdził swoim podpisem w roku 1176 decyzję cesarza Manuela I Komnena wydaną dla heugemenosa monastynu Patmos oraz patriarchy Jerozolimy Leontiosa, która dotyczyła zaległych opłat na rzecz klasztoru oraz zastąpienia pieniędzmi, opłat w naturze w postaci pszenicy z Krety⁹⁰⁹. W czasie synodu w roku Wielkim Pałacu, 6 marca 1166 roku aktywnie działał *πρωτοασηκρητης* Jan Makrembolites⁹¹⁰. Na tym samym soborze odnajdujemy sprawującego tą samą funkcję Eumatiusza Makrembolitesa⁹¹¹. Około roku 1170 urząd ten sprawował nieznany z imienia

⁹⁰¹ Jan Solomon, Pr. nr 374.

⁹⁰² Stylianos Iasites, Pr. nr 394.

⁹⁰³ Grzegorz Kamateros, Pr., nr 397.

⁹⁰⁴ Jan, Pr., nr 398.

⁹⁰⁵ Zob. niżej.

⁹⁰⁶ Leon Hikanatos, Pr., nr 409.

⁹⁰⁷ *Του μεγάλου ἐπιφανεατου πρωτοασηκρητης κυρου Νικολάου του Ζωναρά*: PG 140, col. 180A; Mikołaj Zonaras, Pr., nr 411.

⁹⁰⁸ [...] *τοῦ μεγαλεπιφανεστάτου πρωτασηκρητης κυροῦ Νικολάου τοῦ Ζωναρά*: *Πατμιακή Βιβλιοθήκη*, s. 316.

⁹⁰⁹ *Βυζαντινά έγγραφα* I, s. 221.31-32. Dyskusja na temat tego fragmentu zob. niżej.

⁹¹⁰ Jan (?) Makrembolites, Pr., nr 405.

⁹¹¹ Eumatiusz Makrembolites, Pr., nr 407.

Mesarites⁹¹². Z XII wieku znamy też *πρωτοασηκρήτις* Christoforosa Zonarasa⁹¹³. Z końca tego stulecia czerpiemy wiedzę o Janie Joalitesie.⁹¹⁴ Także znany historyk Jan Zoanaras sprawował ten urząd⁹¹⁵. W końcu w roku 1196 jako jeden z sędziów przy w sprawie dotyczącej klasztoru Ławra, udział brał *πρωτοασηκρήτις* Konstantyn Patrenos⁹¹⁶.

Nieco informacji na temat relacji wewnątrz oficjum cesarskich sekretarzy czerpiamy od Psellosa. Poczynił on kilka osobistych uwag na temat warunków pracy na tym urzędzie kiedy sam pracował jako *ἀσηκρήτις*. W jednej ze swoich mów poświęconych sekretarzom pracującym w kancelarii, wskazywał, że na tym urzędzie musi bardzo długo pracować. Jednocześnie informował o napięciach wewnątrz oficjum sekretarzy. Przywołał przykład anonimowego *πρωτοασηκρήτις* i innego Pawła Samosateusa. Psellos ubolewał, że te dwie osoby ciągle się kłóciły mimo, że powinny ze sobą współpracować. Wskazywał on, że Paweł jest zazdrosny (a co uznał za typowe dla urzędników tego typu) oraz niekompetentny⁹¹⁷. Relację Psellosa trzeba uznać za mocno przesadzoną. Wskazuje on, że praca na urzędzie sekretarza jest nie do zniesienia i jest to zadanie gorsze niż męki Tantala czy Prometeusza⁹¹⁸.

III.6.1 *Πρωτοασηκρήτις* w bizantyjskim systemie sądowym.

Osobnym problemem jest kwestia działalności sądowej *πρωτοασηκρήτις*. Fragmentaryczność źródeł nie pozwala poczynić bardzo szczegółowych ustaleń,

⁹¹² Mesarites, Pr., nr 401.

⁹¹³ Christoforos Zonaras, Pr., nr 402.

⁹¹⁴ Jan Joalites, Pr., nr 404.

⁹¹⁵ Jan Zonaras, Pr., nr 406.

⁹¹⁶ Konstantyn Patrenos, Pr., nr 408.

⁹¹⁷ Psellos, *Oratoria minora*, s. 47-48; Por. Achyras, Pr. nr 270; Phasoulas, Pr. nr 270.2; Anonim, Pr. nr 271.1; Pr. nr 271.2.

⁹¹⁸ Psellos, *Oratoria minora*, s. 44-46; Γκουτζιουκώστας Ανδρέας, *Η εξέλιξη του θεσμού των ἀσηκρήτις και του πρωτοασηκρήτις στο πλαίσιο της αυτοκρατορικής γραμματείας*, Βυζαντινά 23 (2002-2003), s. 80.

niemniej można pokusić się o zaprezentowanie ogólnego modelu. Wydaje się, że słusznie przyjmuje się, że *πρωτοασηκρήτης* został na początku XII wieku całkowicie odsunięty od pracy w kancelarii⁹¹⁹. Ostatnia wzmianka świadcząca, że podpisał dokument pochodzi z roku 1106⁹²⁰. Co prawda mamy wzmiankę z czasów panowania Manuela Komnena (1143-1180), że cesarz dyktuje dokument swojemu sekretarzowi⁹²¹, ale po pierwsze jest nim *ἀσηκρήτης* po drugie zaś należy ten przypadek uznać za odosobniony i wyjątkowy⁹²².

Prawdopodobnie już od IX wieku *πρωτοασηκρήτης* był wykorzystywany jako sędzia w sytuacjach nadzwyczajnych np. w przypadku kiedy ewentualny spór dotyczył delikatnej sprawy⁹²³. Bardzo wielu informacji szczegółowych na temat struktury sądownictwa w Bizancjum w XI-XII wieku dostarcza wzmiankowana już *Πείρα*. Pokazuje ona, że w postępowaniu sądowym brał udział kierownik cesarskiej kancelarii⁹²⁴. Podsumowaniem nadawania *πρωτοασηκρήτης* kompetencji sądowniczych była bez wątpienia reforma cesarza Manuela I Komnena, który swoją nowelą z marca 1166 roku⁹²⁵ ustanowił trzy nowe typy sądów a na czele jednego z

⁹¹⁹ Oikonomidès, *Evolution*, s. 131; Magdalino, *Innovations*, s. 165; Idem, *Justice and Finance*, s. 108.

⁹²⁰ Κατεστρώθη ἐν τῷ σεκρέτῳ τοῦ σεβαστοῦ μηνὶ αὐγούστῳ κγ' ἰνδ. ἰδ'. †Κατεστρώθη† τοῦ πρωτοασηκρέτου†: L. Petit, *Le monastère de Notre-Dame de Pitié en Macédoine*, IRAIK 6 (1900), s. 30,10-11; Por. Dölger, *Regesten*, II, s. 162-163 nr 1231.

⁹²¹ Κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον καὶ τὸν σιλέντιον ὁ Βασιλεὺς αὐτὸς ξυνετάξατο λόγον, οὗ ὥσπερ εἴθιστο, τοῦ ἀσηκρήτης αὐτὸν ἐκ βασιλέως δῆθεν ὑπαγορεύσαντος: Ioannis Cinnami *Epitome*, s. 290,14-16.

⁹²² Γκουτζιουκώστας, *Sądownictwo*, s. 225.

⁹²³ Zob. wyżej, np. przyp. 396 gdzie wzmianka o kierowniku kancelarii, który został wyznaczony, aby rozstrzygnąć spór między dwoma klasztorami.

⁹²⁴ ἐὰν τίς μοι εὐρεθῇ ἀμνημόνευτος ὑπαρξίς, βούλομαι καὶ ταῦτα διοκεῖν τὸν ἐμὸν ἐπίτροπον· εἰ γὰρ μὴ τοῦτο πρόσκειται, τὰ ἀμνημόνευτα οἱ συγγενεῖς λαμβάνουσι. Πρὸς τοῦτο ἀντεμάχετο ὁ **πρωτοασηκρήτης Πέτρος** τῷ πατρικίῳ ἀντιθεῖς ὅτι οὐ δύναται παγανὸς καὶ ἐκ διαθήκης καὶ ἐξ ἀδιαθέτου κληρονομεῖσθαι: *Πείρα*, 14,1. πατρικίου πέτρου καὶ κοιαίστωρος [...]: *Πείρα*, 51,21; [...] καὶ εἰς τοῦτο γέγονε μεγάλη διάστασις τοῦ πατρικίου πέτρου καὶ τοῦ πατρικίου εὐσταθίου. ὁ μὲν γὰρ πατρικίος πέτρος ἔλεγε [...]: *Πείρα*, 24,1; Por. Piotr Pr. nr 258.1.

⁹²⁵ Dölger, *Regesten*, II, s. 245-247, nr 1465.

nich postawił *πρωτοασηκρήτις*⁹²⁶. Kompetencje sądownicze posiadał on także w późniejszych stuleciach. Wymowne jest to, że w czternastym wieku Pseudo Kodinos postrzega go tylko jako urzędnika, któremu powierza się sprawy sądowe.⁹²⁷

III.6.2 Kancelaria bizantyjska w okresie IX-XII/XIII wieku. Miejsce i rola w niej *πρωτοασηκρήτις*

Najważniejszą postacią w kancelarii Cesarstwa bizantyjskiego był cesarz. W dobie pryncypatu – jak stwierdził angielski historyk prawa Tony Honoré – *The emperor had to respect the law, to see to its enforcement and to keep it in repair*⁹²⁸. Późniejsze stulecia niewiele w tej materii zmieniły, a nawet w pewien sposób ograniczyły możliwość zmiany przez cesarzy obowiązującego prawa. Priorytetowym jego obowiązkiem stało się bowiem zachowywanie dotychczas istniejącego, „starego” (w domyśle „dobrego”) prawa, a ingerencja w istniejący stan prawny, polegająca na wydawaniu nowych ustaw, mogła (przynajmniej teoretycznie) nastąpić tylko wówczas, gdy było to absolutnie konieczne⁹²⁹. Kiedy władca zdecydował się na

⁹²⁶ Ἐπεὶ δὲ ἀνωτέρω διερίσατο ἡ βασιλεία μου, μερισθῆναι τοὺς πολιτικούς δικαστὰς καὶ ἀφορισθῆναι ἐκάστῳ δικαστηρίῳ τοὺς μέλλοντας παρ’ ἐκείνῳ συνέρχεσθαι, ἐν ταύτῳ δὲ ἀναγκοῖόν ἐστι καὶ τοὺς συνηγόρους ὁμοίως ἐπιμερισθῆναι, φροντιοῦσιν ὃ τε πανσέβαστος σεβαστὸς καὶ μέγας δρουγγάριος καὶ οἱ μεγαλεπιφανέστατοι **ὃ τε πρωτασηκρήτις** καὶ ὁ δικαιοδότης ἐνωθέντες ποιῆσαι τὸν τούτων ἐπιμερισμὸν ἐξ ἴσου ἐφ’ ἐκάστῳ τῶν τεσσάρων δικαστηρίων, τοῦ τε μεγάλου δρουγγαρίου, τοῦ προκαθημένου τῶν δημοσιακῶν δικαστηρίων, τοῦ πρωτασηκρήτις καὶ τοῦ δικαιοδότου, ὡς ἂν οὕτως ἕκαστον τῶν τοιούτων δικαστηρίων ἀνεμπόδιστον τὴν οἰκίαν ἔχῃ ἐνέργειαν, καθὼς ἡ βασιλεία μου ὑπετύπωσεν. Macrides, *Justice*, s. 138, 217-226. Takie same typy sądów odnajdujemy w *Ecloga Basilicorum* zob. Zachariä, *Geschichte*, s. 375, szczególnie przyp. 1353.

⁹²⁷ [...] τὸ τοῦ πρωτασηκρήτις ὑπέρηγμα δῆλον καὶ ἀπ’ αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος· *πρωτος* γὰρ τῶν κριτῶν λέγεται. Ἔστι δ’ ὅτε συγκρίνουσι μετ’ αὐτοῦ βασιλικῶ ὀρισμῶ καὶ ἕτεροι ἐντιμότεροι τούτου. Pseudo-Kodinos, s. 178.28-31; Por. Stein, *Verfassungs*, s. 37; Dölger-Karayannopoulos, *Urkundenlehre*, s. 65.

⁹²⁸ T. Honoré, *Emperors and Lawyers*, London 1981, s. viii.

⁹²⁹ Σπ. Τρωιάνος, *Μαγεία και Δίκαιο στο Βυζάντιο*, Αθήνα 1997, s. 219, 228, 230; M. R. Maas, *Innovation and Restoration in Justinianic Constantinople*, Ph.D. Diss., Berkeley 1982, s. 24-26

taką ingerencję potrzebny był mu sztab wykwalifikowanych urzędników, tworzących kancelarię cesarską, której ewolucja (jeśli chodzi o przejmowanie przez kolejnych urzędników kompetencji stanowienia prawa) po VIII wieku jest problemem kluczowym dla badań nad urzędem *πρωτοασκηρῆτις*.

Osobnym urzędem w ramach kancelarii stał się w IX-X wieku *ἐπὶ τῶν δεήσεων*, który odpowiadał za podania i prośby (*ἀναφοραί, δεήσεις*) kierowane do cesarza⁹³⁰. Innym podległym pod kwestora – prawdopodobnie, aż do początku X wieku kiedy to stał się niezależną instytucją⁹³¹ – był *λιβελλήσιος* a jego zadaniem było redagowanie w formie pisanego aktu prawnego wszystkich decyzji cesarza, które ten podejmował ustnie, stanowiących innowację w istniejący stan prawny⁹³². Te trzy urzędy tj. *πρωτοασκηρῆτις* (który stał w X wieku na czele kancelarii⁹³³), *ἐπὶ τῶν δεήσεων* oraz *λιβελλήσιος* zostały przez Psellosa określane jako *ἀδελφοί*⁹³⁴. Obok kierownika kancelarii istotną rolę odgrywał *κουάιστωρ*, który brał udział (do końca X wieku) w tworzeniu *Novel*⁹³⁵ oraz miał kompetencje sądownicze⁹³⁶. Odpowiedzialny był on także za politykę zagraniczną, zajmował się bowiem zarówno

(niewydane, dostępne w formie mikrofilmu); Dla okresu VIII/IX wieku zob. np.: *οὐκ ἔχοντες αἰτιᾶσθαι τὸν νόμον ἐκ τῶν οἰκείων, μὴ γένοιτο*: Noailles-Dain, *Leon VI*, s. 283,3; dla późniejszych wieków: *Καὶ ταῦτα μὲν εἰς παπᾶστασιν τῆς τε τῶν νόμων ἀρχαιογονίας [...]*: *Michaelis Attaliotae opus de jure* [w:] *Prochiron auctum. Meditatio de nudis pactis. Michaelis Pselli Synopsis legum. Michaelis Attaliotae opus de jure. XXV decisiones Demetrii Chomatiani*, JGR VII, Darmstadt 1962, s. 416.

⁹³⁰ Bury, *Imp. Adm. Sys.*, 77-78; Dölger, *Herrscherkanzlei*, s. 84; Dölger, *Diplomatik*, s. 63, przyp. 294.

⁹³¹ Psellos, *Listy* (Sathas), Ep. 176, s. 451-455; Psellos, *Listy* (Kurz-Drexler), Ep. 111, s. 139-140 oraz 201, Ep. 201, s. 229-230; Dölger, *Diplomatik*, s. 63-64; Dölger-Karayannopoulos, *Urkundenlehre*, s. 63.

⁹³² Dölger, *Herrscherkanzlei*, s. 84

⁹³³ Zob. niżej.

⁹³⁴ Dölger, *Diplomatik*, s. 63-64.

⁹³⁵ Dölger, *Regesten*, s. 88-89, nr 656; s. 103-104, nr 673 i s. 104-105, nr 674, które pochodzą z lat 944-959 gdzie czytamy, że spisali je kwestorzy Tefil i Teodor Dekapolites. Por. także: Dölger-Karayannopoulos, *Urkundenlehre*, s. 62; Dölger, *Diplomatik*, s. 61, przyp. 200; Dölger, *Herrscherkanzlei*, s. 84.

⁹³⁶ Dölger, *Diplomatik*, s. 61; Dölger, *Herrscherkanzlei*, s. 84.

korespondencją dyplomatyczną jak i umowami międzynarodowymi⁹³⁷. Dalej wysokie miejsce w kancelarii zajmowali *ἐπὶ τοῦ κανικλείου* oraz *μυστικός*, którym poświęcono osobne rozdziały w niniejszej pracy⁹³⁸. O ile jeszcze w połowie X wieku kwestor spisywał akty prawne⁹³⁹, to pod koniec tego stulecia ograniczono jego kompetencje w tej materii (na rzecz *πρωτοασηκρήτης* – który zachował je na około sto lat⁹⁴⁰) pozostawiając mu jedynie uprawnienia sądownicze. *Πρωτοασηκρήτης* od X wieku miał także prawo ingerencji w wystawiane przez cesarza dokumenty. Dokonywał adnotacji lub skreśleń czerwonym atramentem w tekstach dokumentów⁹⁴¹. Czasami obok niego pojawia się kwestor, który uzupełniał bądź przepisy prawne lub wyroki sądowe⁹⁴². Na przełomie XI/XII wieku *ἐπὶ τοῦ κανικλείου* przejął niemal całkowicie kompetencje *πρωτοασηκρήτης* w zakresie kontrasygnowania cesarskich dokumentów⁹⁴³.

Kilka słów poświęcić należy samej procedurze uwierzytelnienia dokumentów zarówno przez cesarza jak i podległych mu urzędników. Cesarz podpisywał dokumenty purpurowym atramentem, który w teorii był zarezerwowany wyłącznie

⁹³⁷ Dölger, *Herrscherkanzlei*, s. 84.

⁹³⁸ Zob. niżej.

⁹³⁹ W oparciu w Kodeks Justyniański, co powtórzone w Bazylikach: *ὁ κουαίστωρ ἐπὶ τὰς βασιλικὰς γραφὰς ὑπηρετεῖ τὸ πάλαι*: VII, I.17; Dölger-Karayannopoulos, *Urkundenlehre*, s. 63.

⁹⁴⁰ *Νεαρά νομοθεσία τοῦ αὐτοῦ, ἣν ὑπηγόρευσε συμεὼν πατρίκιος καὶ πρωτασηκρήτης, περὶ προστίμων*: JGR, t. III, s. 287; Dölger, *Regesten*, I.2, s. 114, nr 691; *Νεαρά νικηφόρου βασιλέως, ἣν κατὰ τὸ ἄ' ἔτος τῇν αὐτοῦ βασιλείας ἦτοι κατὰ τῇν ζ' ἰνδ. τοῦ συοβ' ἔτους ὑπηγόρευσε συμεὼν πατρίκιος καὶ πρωτασηκρήτης, περὶ τοῦ μὴ γίνεσθαι νέα μοναστήρια καὶ γηροκομεῖα, μῆτη πλατύνεθαι ὅλως διὰ τῶν κτημάτων τοὺς εὐαγεῖς οἴκους*: JGR, III, s. 292; Dölger, *Regesten*, I.2, s. 116-117, nr 699; Por. Symeon Pr. Nr 162. Zob. także Dölger, *Kodikelos*, 55 (=Diplomatik, s. 63, szczególnie przyp. 294).

⁹⁴¹ F. Dölger, *Die Kaiserkunden des Johannes – Theologos – Kloster auf Patmos*, BZ 28 (1928), s. 351, przyp. 2; F. Dölger, *Empfängerausstellung in der byzantinischen Kaiserkanzlei? Methodisches zur Erforschung der griechischen Urkunden des Mittelalters*, Archiv für Urkundenforschung, 15 (1938), s. 409 (=Diplomatik, s. 169), Dölger, *Herrscherkanzlei*, s. 83.

⁹⁴² Dölger, *Diplomatik*, s. 61.

⁹⁴³ Zob. niżej rozdział o *ἐπὶ τοῦ κανικλείου*.

dla niego. Tak stanowiła przynajmniej ustawa cesarza Leona I z roku 470⁹⁴⁴. Początkowo cesarz nie podpisywał się, ale zamieszczał rodzaj pozdrowienia (*bene valete; bene valere te cupimus*)⁹⁴⁵.

Najpóźniej około roku 971-2 cesarski podpis zyskał formę: [imię cesarza] ἐν Χριστῷ τῷ θεῷ πιστὸς βασιλεὺς (formuła występuje od roku około 1074/9 do 1453) καὶ αὐτοκράτωρ (formuła występuje od ca. 1052/1074/1079 do 1453) Ῥωμαίων ὁ [nazwisko rodowe np. Δούκας, Ἄγγελος, Κομνηνὸς, Παλαιολόγος]⁹⁴⁶. Był on wpisywany purpurowym atramentem pod datą⁹⁴⁷. Zasadniczo cesarz podpisywał dokumenty na dwa sposoby. Pierwszy stanowił omówiony wyżej podpis zawierający imię oraz tytułaturę - nazywany Kaniklmem. Opatrzane były nim chryzobulle. Na kaniklm składały się słowa wpisane czerwonym atramentem (χρυσόβουλλος) λόγος oraz γραφή w tekście, oraz Legimus następujące po ostatnim słowie w chryzobulli⁹⁴⁸.

Drugim sposobem był tzw. Menologion, tzn. ródrećzne wpisywanie przez cesarza purpurowym atramentem swojego podpisu oraz daty (tj. miesiąca i indykcji)⁹⁴⁹.

Przy pomocy pierwszego sposobu podpisywano takie dokumenty jak wszelkiego rodzaju przywileje, fundacje, darowizny czy też zwroty podatku a zatem (głównie): χρυσόβουλλος λόγος oraz χρυσόβουλον⁹⁵⁰. Drugiego sposobu używano do sygnowania poleceń wydawanych urzędnikom oraz wszelkiego rodzaju decyzji

⁹⁴⁴ Dölger, *Herrscherkanzlei*, s. 86.

⁹⁴⁵ Dölger, *Kaiserurkunden*, s. 8; Dölger, *Herrscherkanzlei*, s. 86.

⁹⁴⁶ Dölger, *Herrscherkanzlei*, s. 87.

⁹⁴⁷ Także współcesarze mieli prawo, albo podpisać dokument wspólnie, lub każdy z osobna czerwonym atramentem. Por. Dölger, *Herrscherkanzlei*, s. 87.

⁹⁴⁸ Dölger-Karayannopoulos, *Urkundenlehre*, s. 35-36 i s. 117-118; Dölger, *Diplomatik*, s. 58-59; Macrides, *Justice*, s. 103.

⁹⁴⁹ Dölger-Karayannopoulos, *Urkundenlehre*, s. 110; Macrides, *Justice*, s. 103.

⁹⁵⁰ Dölger, *Herrscherkanzlei*, s. 87.

administracyjnych (πρόσταγμα, πρόσταξις, κέλευσις, θέπισμα, όρισμός, πιττάκιον, παρακέλευσις)⁹⁵¹.

W dokumentach, w miejscach gdzie miał pojawić się λόγος albo σιγίλλιον, pozostawiano odpowiednią ilość wolnej przestrzeni, aby ἐπὶ τοῦ κανικλείου albo πρωτοασηκρήτις mógł wpisać czerwonym atramentem właściwą formę odpowiedniego słowa⁹⁵². Formuła zawiera datę (tj. miesiąc, indykcję oraz rok od założenia świata)⁹⁵³, a zakończona jest z reguły słowem κράτος⁹⁵⁴.

Pozostaje kwestia tego jak przebiegał proces kancelaryjny. Wydaje się, że przyjęć należy model stworzony przez Franza Dölgera i Johannes Karayannopoulosa⁹⁵⁵, według którego proces tworzenia dokumentu przedstawiał się następująco:

1. Dokument jest dyktowany celem zapisu. Κοιαίστωρ lub ἀντιγραφείς (ewentualnie na pewnym etapie rozwoju kancelarii mógł tę rolę pełnić λογοθέτης τοῦ δρόμου lub μέγας λογοθέτης względnie μεσάζων) przedkładali cesarzowi sprawę i zapisywali ustną odpowiedź cesarza.
2. Tak spisany dokument przejmuje primicerius notariorum (w późniejszych etapach rozwoju kancelarii πρωτοασηκρήτις lub πρωτονοτάριος) i dokument jest opracowywany przez odpowiednich urzędników (w zależności od epoki: notarii, ἀσηκρήται, γραμματικοί). Powstaje w ten sposób wersja ostateczna (ingrossatio).
3. Powstały tekst jest sprawdzany pod kątem zgodności z zamierzeniami prawodawcy i uwierzytelniany (recognitio).

⁹⁵¹ Dölger, *Herrscherkanzlei*, s. 88; J. Prostko-Prostyński, A Note on sacrae litterae and litterae caelestes of Byzantine Emperors, [w:] *Mélanges d'histoire byzantine offerts a Oktawiusz Jurewicz de l'occasion de son soixante-dixieme anniversaire*, éd. Waldemar, Łódź 1998, s. 190.

⁹⁵² Dölger, *Herrscherkanzlei*, s. 93.

⁹⁵³ Dölger, *Diplomatik*, s. 41-42; Dölger, *Herrscherkanzlei*, s. 93.

⁹⁵⁴ М. Марковић, *Византиске повеље Дубровачког архива*, ZRVI, 1 (1952), s. 261. Dölger, *Herrscherkanzlei*, s. 93.

⁹⁵⁵ Dölger-Karayannopoulos, *Urkundenlehre*, s. 65.

Opisana procedura jest poświadczona od VI wieku, ale jak wskazał F. Dölger bardzo możliwe, że była stosowana wcześniej i przeprowadzana przez *quaestor sacri palatii*⁹⁵⁶. Dowodzi tego fakt, że znany jest eschatokół noweli cesarza Justyniana z roku 536 oraz *ἰσότησα*, tzn. kopia tej ustawy, gdzie słowo „legi” wymieniono pięć razy⁹⁵⁷. Natomiast w noweli tego samego cesarza z roku 537 występuje słowo „legatur”⁹⁵⁸. Słowo „legi” użyte zostało w dokumentach soboru z roku 553⁹⁵⁹ oraz noweli z roku 568⁹⁶⁰. Dalej mamy nowelę Justyna II z roku 570⁹⁶¹ oraz Tyberiusza I Konstantyna z 582, gdzie pod oboma dokumentami czytamy „legi”, obok którego znajduje się słowo *quaestor*⁹⁶². W aktach VI soboru ekumenicznego znajduje się podpis cesarski: *Κωνσταντῖνος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων Legimus et consensimus*⁹⁶³. Mamy więc do czynienia z podwójnym uwierzytelnieniem. Pierwszym był podpis cesarza, drugim zaś „legimus” a założyć trzeba, że w tym okresie wpisał je kwesor⁹⁶⁴. Procedura wpisywania „legimus” obecna była także w późniejszych wiekach. Najpierw związana była z urzędem *ἐπὶ τοῦ κανικλείου* następnie zaś *πρωτοασηκρητῆς*⁹⁶⁵.

⁹⁵⁶ Dölger-Karayannopoulos, *Urkundenlehre*, s. 65.

⁹⁵⁷ Dölger-Karayannopoulos, *Urkundenlehre*, s. 65.

⁹⁵⁸ NJ 105, s. 507,18; Dölger-Karayannopoulos, *Urkundenlehre*, s. 65.

⁹⁵⁹ Dölger, *Kodikelos*, s. 19 (=Diplomatik, s. 21).

⁹⁶⁰ JGR I, s. 7,28; por. Dölger, *Kodikelos*, s. 19 (=Diplomatik, s. 21); Dölger-Karayannopoulos, *Urkundenlehre*, s. 65.

⁹⁶¹ JGR, I, s. 11,10; por. Dölger, *Kodikelos*, s. 19 (=Diplomatik, s. 21).

⁹⁶² JGR, I, s. 24,35; por. Dölger, *Kodikelos*, s. 19 (=Diplomatik, s. 21); Dölger, *Herrscherkanzlei*, s. 86, przyp. 15; Dölger-Karayannopoulos, *Urkundenlehre*, s. 65.

⁹⁶³ *Concilium Universale Constantinopolitanum Tertium*, [w:] ACO ed. R. Riedinger, II.2: *Concilii actiones XII-XVIII, Epistulae, Indices*, s. 796,26-27 (=Mansi XI 655A, linie 3-4).

⁹⁶⁴ Dölger, *Kodikelos*, s. 19 (=Diplomatik, 21 przyp. 77); Dölger-Karayannopoulos, *Urkundenlehre*, s. 66.

⁹⁶⁵ Dölger, *Kodikelos*, s. 19-20 (=Diplomatik, s. 21-22); Dölger-Karayannopoulos, *Urkundenlehre*, s. 66; Zob. także niżej.

IV Ἐπὶ τοῦ κανικλείου – miejsce i rola w kancelarii

IV.1 Terminologia i problemy językowe

Urzędnik określany mianem ἔπὶ τοῦ κανικλείου⁹⁶⁶ pojawia się po raz pierwszy w źródłach w IX wieku. Uważa się powszechnie, że nazwa urzędu pochodzi od słowa κανίκλειον, które było najprawdopodobniej używane na określenie cesarskiego kałamarza. To greckie słowo literatura przedmiotu wiąże z urzędem *praepositus caniclii*, który jak wskazał F. Dölger, występuje w źródłach łacińskich także w formie *caniclius* lub *caniclinus*⁹⁶⁷. Niemal cała literatura przedmiotu za podstawę rozumienia tego greckiego terminu przyjmuje komentarz Anastazjusza Bibliotekarza, który stwierdził, że *praepositus caniculi* był urzędnikiem odpowiedzialnym za trzymanie pieczy nad kałamarzem z purpurowym atramentem. Pojemnik z atramentem nosić miał on zawsze przy sobie zawieszony na szyi⁹⁶⁸.

Anastazjusz informuje ponadto, że w czasie soboru w Konstantynopolu w latach 869-870 (na 10 sesji soborowej) działał urzędnik imieniem Christoforos⁹⁶⁹, który pełnił urzędy *protoascretis* oraz *praepositus caniculi*⁹⁷⁰. Atanazjusz wyjaśnia także co rozumie pod terminem *praepositus caniculi* podając, że: *Praepositus caniculi apud Graecos est, qui curam et custodiam gerit caniculi, id est atramentarii ex quo imperator phoeniceas litteras scribit in chartis*⁹⁷¹.

W kontekście badań nad urzędem ἔπὶ τοῦ κανικλείου powoływanie się na dokumenty soboru z roku 870 jest niezwykle istotne. Niemniej uwadze Franza

⁹⁶⁶ Bury, *Imp. Adm. Sys.*, s. 117; Dölger, *Diplomatik*, s. 50-65; Μ. Γ. Νυσταζοπούλου, *Ὁ ἐπὶ τοῦ κανικλείου καὶ ἡ εφορεία τῆς ἐν Πάτμῳ μονῆς*, Βυζαντινὰ Σύμμεικτα, 1 (1966), s. 76-94; A. Kazhdan, *Kanikleios*, ODB, II, s. 1101.

⁹⁶⁷ Dölger, *Diplomatik*, s. 50.

⁹⁶⁸ Dölger, *Herrscherkanzlei*, s. 84.

⁹⁶⁹ Christoforos, Pr. nr 109.

⁹⁷⁰ Mansi XVI, col 189, linie 22-23.

⁹⁷¹ PL, CXXIX, col. 176D.

Dölgera (na którego powołuje się niemal cała literatura przedmiotu) uszło, że nie jest to jedyny tekst z tego okresu, który podejmuje próbę wyjaśnienia terminu *κανίκλειον*. Zbliżony opis odnajdujemy w żywocie św. Eutymiusza⁹⁷². Znajduje się w nim wzmianka o anonimowej osobie, pełniącej urząd *ὁ τοῦ καννικλείου*, którą to bez wątplenia utożsamiać należy z *ἐπὶ τοῦ καννικλείου*⁹⁷³. Opisywane przez żywota wydarzenia miały miejsce około roku 831. Hagiograf podaje, że *Πρὸ γοῦν τοῦ τέλους τῆς ἐστιάσεως ἐπῆλθεν ὁ τριόδους τῆς κατατρώξεως, ὁ λογοθέτης φημί, καὶ ὁ τοῦ καννικλείου, εἴτ' οὖν τῆς βασιλικῆς ὑπογραφῆς ὁ κατέχων τὸν κάλαμον – τοῦτο γὰρ παρὰ Ῥωμαίοις τὸ καννικέλιον – καὶ ἕτερος τῶν <τοῦ> μαγγλαβίου, ἥτοι τῆς πληγῆς ὥσπερ λέγεται [...]*⁹⁷⁴. Tłumaczenie tego fragmentu wydaje się nie budzić wątpliwości i dowodzi, że chodziło autorowi o późniejszy urząd *ἐπὶ τοῦ καννικλείου*. Wydaje się, że można założyć, że urząd nie powstał dużo wcześniej niż spisanie żywota. Wskazuje na to fakt, że autor czuł się w obowiązku wyjaśnić o jaki urząd mu chodzi słowami *παρὰ Ῥωμαίοις τὸ καννικέλιον*.

W obu omówionych przypadkach autorzy, aby opisać urząd, posłużyli się słowem *κανίκλειον*. Jego wyjaśnienie nastrocza wielu trudności a podejmowane dotychczas próby zmierzające ku temu, wydają się być całkowicie niezadowalające.

Całkowicie odrzucić należy⁹⁷⁵ próbę wyjaśnienia podjętą przez Mikołaja Alemannusa (w 1623 roku), który uznał, że cesarski kałamarz miał kształt psa

⁹⁷² J. Gouillard, *La Vie d'Euthyme de Sardes († 831), une œuvre du patriarche Méthode*, TM, 10 (1987), s. 1-101.

⁹⁷³ J. Gouillard uważa, że możliwe, iż wspomniany w żywocie *ἐπὶ τοῦ καννικλείου* może być identyfikowany z kilkoma innymi osobami znanymi ze źródeł z epoki. Nie przedstawił jednak przekonujących argumentów. Dalsze rozważania na temat tego fragmentu zob. niżej.

⁹⁷⁴ Vita Euthymii episcopi Sardensis (2145), s. 45,339-47,342.

⁹⁷⁵ Wykazał to jasno Dölger, *Diplomatik*, s. 50, wskazując, że tezy Alemannusa nie są nigdzie poświadczone, a o kształcie kałamarza jako takiego niewiele wiadomo poza tym, że był wykonany ze złota i wysadzany drogimi kamieniami. Podkreślić trzeba, że informacje na ten temat posiadamy dopiero z XII wieku dzięki przekazowi Nicetasa Choniatesa: Nicetas Choniates, *Historia*, s. 112,63.

(*caniculus*) lub też spoczywał na małej figurce w kształcie psa⁹⁷⁶. Charles du Fresne sieur du Cange w opracowanym przez siebie słowniku – opierając się na tezie Alemmanusa – przyjął takie wyjaśnienie⁹⁷⁷. Trudno rozpoznać o czym w istocie – będący podstawą teorii dwóch powyższych badaczy – Prokopiusz pisał⁹⁷⁸. Podejmowana przez komentatorów *De cerimoniis aulae byzantinae* próba wyjaśnienia tego problemu jest niezadowolająca⁹⁷⁹.

Druga hipoteza, w myśl której wywodzić należy słowo *καννικέλιον* od łacińskiego *canelli* – co zaproponował Possinus uznając, że *καννικέλιον* było to biuro, w którym przygotowywano dokumenty – jest trudna do potwierdzenia w oparciu o stan badań historycznych⁹⁸⁰ i niemożliwa do utrzymania w oparciu o analizę językową⁹⁸¹.

W końcu jak zauważa F. Dölger istniało naczynie określane mianem *cornicula*, które wykonane było z rogu⁹⁸². Rzeczywiście spotyka się używanie terminu *cornu* w kontekście praktyki kancelaryjnej⁹⁸³. W mojej ocenie zgodzić należy

⁹⁷⁶ N. Alemanni, *De Procopio, et Arcana eius Historia iudicium*, Bonnae 1838, s. 367 (przedrukowano tam pracę *Procopii Caesariensis V. I. ANEKΔOTA. Arcana Historia, Qi liber nonus Historiarum ex Bibliotheca Vaticana Nocolaus Alemannus protulit, Latine reddidit. Notis illustravit. Nunc primum in lucem prodit triplici Indice locupletata*, Lugduni 1623); Zob. także Dölger, *Diplomatik*, s. 50; Takie tłumaczenie opiera się wyłącznie na semantycznym podobieństwie między słowami *canis* i *caniculus*.

⁹⁷⁷ du Cange, II, s. 574, s.v.

⁹⁷⁸ Chodzi o cytowany już fragment Historii Sekretnej: *Historia arcana*, s. 40,9-41,5; Zob. wyżej.

⁹⁷⁹ *De cerimoniis*, II, s. 852-853; zob. także niżej.

⁹⁸⁰ Dölger, *Diplomatik*, s. 51.

⁹⁸¹ Takie wyjaśnienie tego terminu pojawia się w glossach do pierwszej edycji dzieła Jerzego Pachymeresa: Georgii Pachymeris, *De Michaelis et Andronico Palaeologis*, rec. I. Bekkerus, Bonnae 1835, t. II, s. 688-690. Późniejszy wydawca (A. Failler, V. Laurent, *Georges Pachymeres. Relations Historiques*, t. I-V, Paris 1984-2000, wydanie w serii CFHB) nie uwzględnił tych uwag.

⁹⁸² Dölger, *Diplomatik*, s. 51-52, szczególnie przyp. 230; J. Linderski, *Orbilius, Scaurus and the Award of Corniculum*, Roman Questions II: Selected Papers, Stuttgart 2007, s. 184-185. Rozważania na temat znaczenia tego słowa w okresie Republiki Rzymskiej oraz pryncypatu. Zob. idem, s. 185-206.

⁹⁸³ Du Cange (lat.), I, s. 570 s.v.; J. Linderski, *op. cit.*, s. 214, przyp. 119.

się jednak z Jeanem Guillardem, który uznał, że ta teoria wydaje się mało wiarygodna⁹⁸⁴.

Sięgnąć w końcu należy do Jana Lydosa⁹⁸⁵. W swojej relacji informuje on (przy okazji opisu prefektury praetorio), że był tam w użyciu pozłacany kałamarz, który opisywał jako *καλαμάριον*. Oprócz tego był jeszcze drugi, posrebrzany, głęboki, na zwykły czarny atrament, który nazywał się *καλλίκλιον*. Jego nazwa pochodzi od słowa *καλύξ*⁹⁸⁶. Zdrobnieniem od tego greckiego słowa (w wersji łacińskiej *calix*) są takie wyrażenia jak: *caliculus* i *calicellus*⁹⁸⁷. F. Dölger twierdzi, że słowo *καλλίκλιον* jest obocznością słowa *κανίκλειον*⁹⁸⁸. Wydaje się, że nie ma podstaw, aby odrzucić tezę niemieckiego uczonego. Powstaje jednak pytanie, czy można tak dalekie zarówno pod względem językowym, jak i chronologicznym, porównanie odnieść do terminologii używanej w bizantyjskiej administracji doby IX wieku.

W mojej ocenie fakt, że pierwsze użycie formy *ἐπὶ τοῦ κανικλείου* w pierwszej połowie IX wieku (kiedy to ten urząd powstał) z uwagi na chronologiczną przepaść dzielącą utworzenie tego urzędu od czasów Jana Lydosa, uprawnia do

⁹⁸⁴ Vita Euthymii episcopi Sardensis (2145), s. 46-47, przyp. 97.

⁹⁸⁵ Analizę sposobu używania terminu *καρνικουλάριος* przez Jana Lydosa przeprowadził J. Linderski, *op. cit.*, s. 207-208.

⁹⁸⁶ [...] οὕτω δὲ τὸ λεγόμενον τῷ πλήθει *καλαμάριον* ἐκεῖνοι λέγουσιν, ὅπερ ὄγκου καὶ νομοῦ χάριν εἰς τύπον τοιοῦτον χρυσήλατον κατεσκεύαστο· ἑκατὸν ἔχειν χρυσίου λίτρας ὑπέλιπται. ἕτερον δὲ ἐξ ἀργυρίου βαθὺ πρὸς ὑποδοχὴν κοινοῦ μέλανος ἐξυπηρεῖται τῷ δικαστηρίῳ (*καλλίκλιον* αὐτό, οἶον εἰ κυάθισκον, ἀπὸ τοῦ κάλυκος καλεῖσθαι νόμος) καὶ κάνθαρος, ὡς λεκάνη τις, ἐξ ἀργύρου ἐπὶ τρίποδος ἀργυραίου καὶ κρατὴρ ὑπὲρ τῶν τὰς ἐμπροθέσμιους δίκας ἐν τῷ δικαστηρίῳ λεγόντων κείμενος: Lydos, *De Magistratibus*, s. 104,26-106,5.

⁹⁸⁷ Vita Euthymii episcopi Sardensis (2145), s. 45-46, przyp. 97.

⁹⁸⁸ Dölger, *Diplomatik*, s. 51. Niemiecki uczoney wskazuje, że Jan Lydos mógł nie tyle zastosować oboczność z uwagi na to, że taka forma językowa była popularniejsza w jego czasach, gdyż użył takiego a nie innego słowa, ze względu na stosowany przez siebie styl wypowiedzi.

uznania, za mało przekonujące, wszelkiego rodzaju próby łączenia – tak czynił np. cytowany wyżej niemiecki uczony – urzędu ἐπὶ τοῦ κανικλείου z pracami Jana⁹⁸⁹.

Odnieść się wreszcie należy do wspomnianego już komentarza filologicznego do dzieła *De cerimonis aulae byzantinae*. Autor wyszedł w nim z założenia, że nie ulega wątpliwości, iż *chartularios canicli* jest tożsamy z τὸν κανίκλειον oraz τὸν τοῦ κανικλείου i ewentualnie *canicleo praefectum*⁹⁹⁰. Uznał też, iż rozumieć termin κανίκλειον należy w następujący sposób. Opierając się na passusie: *Cana dicunt Graeci, nos canistra*, uznał on, że słowo to odnosi się do kosza, czy też naczynia⁹⁹¹. F. Dölger zgadza się z tym, że wydaje się dość prawdopodobne, iż można to słowo (tj. kosz) odnieść do kałamarza⁹⁹². Niemiecki uczony ostrożnie jednak stwierdza, iż komentarz J. J. Reiske'go do *De Cerimonis*⁹⁹³, jest nazbyt odważny⁹⁹⁴. Franz Dölger w oparciu o jedną z inskrypcji⁹⁹⁵ i fragment Wenancjusza Fortunata ustalił, że pod słowem *canna* rozumieć należy naczynie⁹⁹⁶, które służyło do jedzenia bądź picia a wywodzić ma się ono od germańskiego słowa „dzbanek”. Twierdzi on ponadto, że możliwe, iż verbum κανίκλειον w tym kontekście nie pochodzi od *canniculum*. Zatem samo słowo miałoby być synonimem łacińskiego *canistrum* i odpowiadać greckiemu κανοῦν. W pochodzącym z około 1158-1165 roku Hermeneumata Monacensia greckie słowo ἀρτοφόριον oznaczające „kosz do chleba” zostało przełożone za pomocą łacińskiego *cannula*⁹⁹⁷. Słowo *cannula* w słowniku Aegidia

⁹⁸⁹ Zgadzam się w tym punkcie z Jeanem Guillard'em: *Vita Euthymii episcopi Sardensis* (2145), s. 46, przyp. 97.

⁹⁹⁰ *De cerimoniis*, II, s. 852.

⁹⁹¹ *De cerimoniis*, II, s. 853.

⁹⁹² Dölger, *Diplomatik*, s. 50-51, przyp. 225.

⁹⁹³ J. J. Reiske uznał, że *Canna erat Graecis et Latinis omnis scapus cylindricus sive solidus sive cavus*: *De cerimoniis*, II, s. 853.

⁹⁹⁴ Dölger, *Diplomatik*, s. 51. Zgadza się z tym Jean Gouillard w komentarzu do żywota św. Eutymiusza (*Vita Euthymii episcopi Sardensis* (2145), s. 45, przyp. 97).

⁹⁹⁵ CIL XIII, 10017,45. F. Dölger prawdopodobnie błędnie podaje numer XIII, 10017,46 (!).

⁹⁹⁶ Dölger, *Diplomatik*, s. 51; Por. też TLL, III, s. 262 s.v.

⁹⁹⁷ H. Reichert, *Kanne, Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, XVI (Berlin 2000), s. 226.

Forcelliniego objaśnione zostało jako: *Cannula, ae, f. 1. Deminut. A canna, parva canna. I.) Proprie. Apul. 4. Met. 6. Parva casula cannulis temere contexta. II.) Translate. Coel. Aurel. 2. Tard. 13. Pulmonis cannula, quam Graeci arteriam vocant*⁹⁹⁸. Verbum to jest jednak tak rzadkie, iż wydaje się bardzo mało prawdopodobne, aby łacińskie *cannae* zostało od niego zapożyczone⁹⁹⁹, a tym bardziej zastosowane do tak powszechnego w użyciu przedmiotu jakim był kałamarz (nawet jeśli byłby to jeden szczególny typ kałamarza zarezerwowanego wyłącznie dla cesarza).

Franz Dölger – który o ile mi wiadomo najdokładniej przebadał urząd *ἐπὶ τοῦ κανικλείου* – wyszedł z założenia, że greckie słowo *κανικλείου* jest zgrecyzowaną formą jakiegoś słowa łacińskiego¹⁰⁰⁰. Nie ulega wątpliwości, że urząd *ἐπὶ τοῦ κανικλείου* został utworzony w IX wieku. „Grecyzacja” Cesarstwa rzymskiego – jeśli można użyć takiego terminu – nastąpiła co najmniej dwa wieki wcześniej. W mojej ocenie niemiecki uczony (i wszyscy badacze przed nim) wyszli z błędnego założenia, starając się na podstawie etymologii słowa poniekąd ustalić kompetencje tegoż urzędu. Nie ulega wątpliwości, że termin *κανικλείου* jest zgrecyzowaną formą jakiegoś łacińskiego słowa – być może *canis*, a być może *canum* – jednak wielowiekowa ewolucja języka doprowadziła najprawdopodobniej do zaniku świadomości o pierwotnym znaczeniu tegoż słowa. Wydaje się, że ponad 200 lat przerwy w stosowaniu tegoż terminu (od czasów Jana Lydosa) uprawnia do postawienia takiej tezy, a potwierdza to niejako omówiony wyżej fragment Anastazjusza Bibliotekarza, który pozwala wnioskować, że słowo *κανικλείου* przeszło niejako „relatynizację” w kontekście używania go do określenia nowego powstałego na wschodzie urzędu *ἐπὶ τοῦ κανικλείου*.

⁹⁹⁸ *Lexicon Totius Latinitatis, eb Aegidio Forcellini seminarii patavini alumno lucubratum deinde a Iosepho Furlanetto eiusdem seminarii alumno emendatum et auctum nunc vero curantibus Francisco Corradini et Iosepho Perin seminarii patavini item alumnis emendatius et auctius merioremque in formam redactum*, t. I, Patavium 1864 (repr. z roku 1940), s. 515, s. v.

⁹⁹⁹ W. M. Lindsay, H. J. Thomson, *Ancient Lore in Medieval Latin Glossaries*, Oxford 1921, s. 37-38; H. Reichert, *Kanne, Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, XVI, s. 225-228. Por. rozważania nad tym problemem poczynione przez J. Linderskiego, *op. cit.*, s. 209.

¹⁰⁰⁰ Por. także J. Linderski, *op. cit.*, s. 212.

Anastazjusz Bibliotekarz uznał, że *prepositus caniculi* był urzędnikiem odpowiedzialnym za trzymanie pieczy nad kałamarzem z purpurowym atramentem. Ten obowiązek (z pozoru dość nieistotny) dał osobie sprawującej tę pieczę możliwość wpływu na kształt cesarskich chryzobull oraz podejmowane decyzje. Aby zrozumieć jaka była geneza, rozwój oraz kompetencje tegoż urzędu, koniecznym jest przeprowadzenie badań prosopograficznych, których celem będzie naświetlenie jego historii. Pozwoli to też ustalić, na jakim etapie tegoż rozwoju *ἐπὶ τοῦ κανικλείου* przejął część obowiązków zarezerwowanych w poprzednich wiekach dla – będących przedmiotem moich badań – urzędów *ἀσηκρήτης* i *πρωτοασηκρήτης*.

Jak dotąd najobszerniejszą próbę prześledzenia kolejnych urzędników będących *ἐπὶ τοῦ κανικλείου* podjął wielokrotnie już wspomniany, F. Dölger¹⁰⁰¹. Zauważyć jednak należy, że dokonany przez niemieckiego uczonego przegląd jest niepełny, wiele w nim luk, które obejmują czasami ponad pół wieku. Wydaje się zatem niezbędne stworzenie prosopograficznego ujęcia tego urzędu, celem uzupełnienia ustaleń niemieckiego badacza.

IV.2 Prosopograficzne ujęcie historii urzędu

Pierwszym poświadczonym *ἐπὶ τοῦ κανικλείου* był Theoktistos¹⁰⁰². Rozpatrywać tego urzędnika należy w kontekście powstałego około roku 899 *Kletorologionu* Filoteusza. W spisie tym odnajdujemy następujący układ urzędów: *ὁ βασιλεοπάτωρ, ὁ ράικτωρ, ὁ σύγκελλος, ὁ χαρτουλάριος τοῦ κανικλείου, ὁ πρωτοστράτωρ, ὁ τῆς καταστάσεως, ὁ δομέστικος τῶν βασιλικῶν*¹⁰⁰³. F. Dölger uznał, że hierarchia taka wskazuje jednoznacznie, że urząd

¹⁰⁰¹ Dölger, *Diplomatik*, s. 52-57.

¹⁰⁰² W czasie panowania dynastii amoryjskiej był Theoktistos jednym z najbardziej wpływowych polityków w Bizancjum. Wywierał wówczas w wielu kwestiach decydujący wpływ na politykę prowadzoną przez Konstantynopol. Nie wiemy nic o jego działalności za czasów cesarza Leona V (813-820). Dalsze informacje o Theoktistosie zob. niżej.

¹⁰⁰³ Bury, *Imp. Adm. Sys.*, s. 138,32-33.

ἐπὶ τοῦ κανικλείου nie był przeznaczony dla eunuchów¹⁰⁰⁴. Jeśli niemiecki uczony ma rację to powstaje oczywista sprzeczność, gdyż pierwszy znany ἐπὶ τοῦ κανικλείου Theoktistos był eunuchem¹⁰⁰⁵. Z jednej strony trudno odmówić F. Dölgerowi słuszności, z drugiej zaś koniecznym jest rozwiązanie tej sprzeczności. W mojej ocenie fakt, że urząd otrzymał eunuch, świadczy o tym, że był to urząd nowo powstały. Moim zdaniem urząd ten musiał zostać utworzony przez cesarza Michała II (820-829) po uzurpowaniu przez niego władzy, która wiązała się po pierwsze z wymianą części urzędników, a po drugie wynagrodzeniem ludzi, którzy pomogli mu zdobyć cesarski diadem. Theoktistos jako stronnik Michała otrzymał nowo stworzony – w mojej ocenie – specjalnie dla niego, urząd ἐπὶ τοῦ κανικλείου. Praktyka taka nie byłaby czymś zupełnie nowym, gdyż np. urząd ὁ βασιλεοπάτωρ także został stworzony dla konkretnej osoby w doraźny sposób¹⁰⁰⁶. Po drugie absolutnie nic nie mówią źródła o jakiegokolwiek działalności Theoktistosa za panowania obalonego cesarza Leona V. Trudno wyjaśnić milczenie źródeł, jeśli miałby jakąś funkcję, a jeszcze trudniej to, że osoba, która żadnej funkcji nie pełniła, nagle otrzymała tytuł patrycjusza oraz niezwykle istotny urząd zapewniający duże wpływy i władzę – łącznie z regencją. Biorąc jednak pod uwagę jak ważną rolę odegrał on w spisku,

¹⁰⁰⁴ Dölger, *Diplomatik*, s. 53.

¹⁰⁰⁵ Kontynuacja Teofanesa podaje wprost: Θεόκτιστος ὁ εὐνοῦχος: *Theophanes Continuatus*, s. 148,11; *Theophanes Continuatus* (ros.), s. 100; Codoner, *Iconoclasm*, s. 168. Argument jaki wysuwają autorzy PMbZ, t. IV, s. 579, przyp. 1, mówiący, że nie jest pewne to, iż Theoktistos był eunuchem – z uwagi na fakt, że Bardas twierdził iż ten dążył do małżeństwa – jest mało przekonujący. Słowa Bardasa można uznać równie dobrze za przejaw wewnętrznej walki między stronnictwami.

¹⁰⁰⁶ BLS, I.3, s. 1443, nr 2674bis: Στυλιανῶ τῷ θεῖα νεύσει βασιλεοπάτορι. Pieczęć wydawana na okres między 891/3 a 899 rokiem. Charakterystyczne, że okoliczności stworzenia tego urzędu były podobne do powstania urzędu ἐπὶ τοῦ κανικλείου. Po przejściu władzy przez cesarza Leona VI (886-912) jego stronnik Stylianos otrzymał ten urząd, z którym wiązała się ogromna władza. Informacji na ten temat dostarcza np. autor żywotu św. Eutymiusza: Καὶ τὴν τῶν ἐπερχομένων τῇ Βασιλείᾳ διοικήσεων [τὴν] ἐπιστάσιαν καὶ φροντίδα ὁ αὐτὸς Στυλιανὸς διέπων ἐγνωρίζετο: *Vita Euthymii* (BHG 651), s. 12,5-7; Zob. też Bury, *Imp. Adm. Sys.*, s. 114-111; P. Karlin-Hayter, *The Title Or Office of Basileopator*, Byzantion, 38 (1968), fasc. 1, s. 278-280 oraz jej krótki tekst przy współautorstwie A. Leroy-Molinghen, *Idem*, s. 280-281. Zob. też Oikonomidès, *Listes*, s. 307; A. Kazhdan, *Basileopator*, ODB, I, s. 263-264.

naturalne wydaje się, że musiał otrzymać stosowną zapłatę od nowego cesarza¹⁰⁰⁷. O jego niezwykle istotnej roli i bardzo dużych wpływach świadczy także jeszcze jedna przesłanka. W źródłach Theoktistos jest określany poprzez słowo *παραδυναστεύων*¹⁰⁰⁸. Ponadto, aby dodać mu splendoru określa się go nawet jako *παραδυναστεύων ὡν τῇ Αὐγούστη*¹⁰⁰⁹. Określenie *παραδυναστεύων* oznacza tyle, co „mający ogromny autorytet”¹⁰¹⁰. Trudno zrozumieć z czego mógłby ten autorytet wynikać u osoby nie pełniącej przed zamachem stanu żadnej funkcji publicznej. W tym kontekście wydaje się dość prawdopodobnym, że urząd *ἐπὶ τοῦ κανικλείου* został utworzony przez cesarza Michała. Działalność polityczna i dyplomatyczna Theoktistosa była bardzo szeroka¹⁰¹¹. Wydaje się możliwe, że w ramach swoich kompetencji, które pozwoliły mu pełnić urząd *ἐπὶ τοῦ κανικλείου* zajmował się m. in. wychowaniem i edukacją przyszłego cesarza Michała III (842-867). Powstaje także pytanie dlaczego cesarz musiał uciec się do zamordowania¹⁰¹² (nie zaś np. do odwołania) Theoktistosa oraz dlaczego zwykły urzędnik jest wspominany 20 października jako święty¹⁰¹³.

¹⁰⁰⁷ Genesios, s. 17,32-18,44; *Theophanes Continuatus*, s. 38,7-15; Jan Skylitzes, *Historiarum*, s. 22,13-23.

¹⁰⁰⁸ Georgius Monachus, *Chronicon (continuatio)*, s. 815,22-816,1; Georgius Monachus *Chronicon (continuatus)* (Istrin), s. 4,25; Zonaras, s. 281,7.

¹⁰⁰⁹ Por. PMbZ, t. 4, s. 580, przyp. 5.

¹⁰¹⁰ A. Kazhdan, *Paradynasteuon*, ODB, III, s. 1584; E. Χρήστου, *Αυτοκρατορική εξουσία και πολιτική πρακτική. Ο πόλος του παραδυναστεύοντος στη βυζαντινή διοίκηση (τέλη 8 – αρχές 11 αιώνα)*, Αθήνα 2008. Zob. także komentarz du Cange pod hasłem ΠΑΡΑΔΥΝΑΣΤΕΥ΄ΟΝΤΕΣ:, Du Cange, (gr.), I, s. 1104-1105 s. v.

¹⁰¹¹ PMbZ, IV, s. 579.

¹⁰¹² *Theophanes Continuatus*, s. 170,1-20; Jan Skylitzes, *Historiarum*, s. 94,60-94; Genesios, s. 61,17-63,55; Leon Grammatyk, *Chronografia*, s. 235,10-236,19; Theodosii Meliteni, s. 164,19-165,18; Symeon sl., s. 103,18-104,3; Pseudo-Symeon, *Chronographia*, s. 657,12-23; Georgius Monachus, *Chronicon (continuatio)*, s. 821,14-822,21; Georgius Monachus, *Chronicon (continuatio)* (Muralt), col. 1045A-C; Georgius Monachus, *Chronicon (continuatio)* (Istrin), s. 6,23-7,15; Zonaras, s. 390,17-392,4; *Patria Constantinopolitana*, II, s. 248,14.

¹⁰¹³ PMbZ, IV, s. 579.

Anonimowego ἐπὶ τοῦ κανικλείου wzmiankuje Żywot Eutymiusza z Sardes. Prawdopodobnie umieścić tego urzędnika należy pod rokiem 831. Autor żywotu podaje: *Πρὸ γοῦν τοῦ τέλους τῆς ἐστιάσεως ἐπῆλθεν ὁ τριόδους τῆς κατατρώξεως, ὁ λογοθέτης φημί, καὶ ὁ τοῦ καννικλείου, εἴτ' οὖν τῆς βασιλικῆς ὑπογραφῆς ὁ κατέχων τὸν κάλαμον – τοῦτο γὰρ παρὰ Ῥωμαίοις τὸ καννικέλιον – καὶ ἕτερος τῶν <τοῦ> μαγγλαβίου, ἦτοι τῆς πληγῆς ὥσπερ λέγεται [...]*¹⁰¹⁴. Charakterystyczne, że nie użyto tutaj formy ἐπὶ τοῦ κανικλείου, lecz w pewien sposób bardziej opisową formułę ὁ τοῦ καννικλείου, co wskazywać może, że urząd ten był funkcją nową. Możemy tutaj dostrzec analogię do początków rozwoju urzędu ἀσηκρητῆς, kiedy to także wykształcił się jeszcze jednolity system zapisu¹⁰¹⁵. Wobec faktu, że żywot wzmiankuje jakiegoś ἐπὶ τοῦ κανικλείου zadać należy pytanie o to, jak powiązać należy ten fragment z tekstem Kontynuacji Teofanesa, która wskazuje, że po Teoktistosie urząd przejął Bardas¹⁰¹⁶. Wydaje się, że wobec takiego stanu rzeczy, tym anonimem jest Theoktistos¹⁰¹⁷. Istotna jest także wzmianka, którą poczynił autor Kontynuacji Teofanesa. Podaje on przy opisie sceny zamordowania Teoktistosa (zabójstwo miało miejsce 20 III 855 roku), że Teoktistos uciekał: *ἡ φυγὴ δὲ πρὸς τὸν ἵπποδρομον κατὰ τὰ ἀσηκρητεῖα· καὶ γὰρ ἐκεῖση τότε τὸ τῶν ἀσηκρητῶν ὑπῆρχε καταγώγιον*¹⁰¹⁸. Wydaje się, że ta wzmianka może sugerować, iż już pierwszy ἐπὶ τοῦ κανικλείου współpracował blisko z officium πρωτοασηκρητῆς. Następcą Teoktista, jak wspomniano, był Bardas¹⁰¹⁹. Następnie urząd ten sprawował Leon Choirosfaktes, który był jednocześnie mistykiem¹⁰²⁰. Po nim najprawdopodobniej urząd przejął szeroko omawiany w nieniejszej pracy

¹⁰¹⁴ Vita Euthymii episcopi Sardensis (2145), s. 45,339-47,342.

¹⁰¹⁵ Zob. wyżej.

¹⁰¹⁶ Ἀλλ' ὁ μὲν Θεόκτιστος οὕτω τὸ τοῦ βίου πέρας ἀπέληφεν, καὶ μετὰ τὴν αὐτοῦ σφαγὴν ὁ Βάρδας τὴν τοῦ καννικλείου φροντίδα καὶ τιμὴν εἰς ἑαυτὸν ἀνελάμβανεν. *Theophanes Continuatus*, s. 171,3-5.

¹⁰¹⁷ F. Dölger, nie wspomina o anonimie z żywotu.

¹⁰¹⁸ *Theophanes Continuatus*, s. 170,7-9.

¹⁰¹⁹ Zob. wyżej.

¹⁰²⁰ Zob. niżej w rozdziale poświęconym mistykowi.

Christoforos¹⁰²¹. Po Christoforosie urząd dzierżył najprawdopodobniej patrycjusz Genezjusz¹⁰²². Kolejnym, wydaje się, że był mistyk Stefan¹⁰²³. Następcą jego¹⁰²⁴ był Bardas o którym źródło wzmiankuje, że będąc ἐπὶ τοῦ κανικλείου miał władzę sądowniczą (instancja odwoławcza)¹⁰²⁵. Z pierwszej połowy IX wieku posiadamy pieczęć należącą do Bazylego, który był πρωτοσπαθάριος καὶ ἐπὶ τοῦ κανικλείου¹⁰²⁶. F. Dölger identyfikuje go z wysłanym przez Konstantyna Porfirogenetę w roku 914, do władcy Bułgarii Symeona¹⁰²⁷ – Bazylim¹⁰²⁸. Kolejna osoba pełniąca ten urząd pojawia się w roku 919. Jest nim Symeon, którego wysłano do zbuntowanych żołnierzy, aby załagodził sytuację. Pozostaje otwartym pytaniem, czy kontrasygnował on chryzobullę którą dostarczył. Nie ulega jednak wątpliwości, że miał kontakt z tego typu dokumentem¹⁰²⁹. Następcą jego na urzędzie był

¹⁰²¹ Zob. niżej oraz Pr. Christoforos, nr 109.

¹⁰²² Γενεσίου πατρικίου καὶ ἐπὶ τοῦ κανικλείου. Georgius Monachus, *Chronicon (continuat)*, redakcja B (Cod. Vat. gr. 163), fol. 45. W innych rękopisach urząd ἐπὶ τοῦ κανικλείου nie jest wzmiankowany. Pojawia się za to urząd δρουγγαρίου ὄντος τῆς βίγλας: Cod. Vindob. hist. gr. 37, fol. 90v; Por. PMbZ, nr 1949.

¹⁰²³ Na jego pieczęci czytamy: μυστικῶ καὶ ἐπὶ τοῦ κανικλείου. BLS, II.1, s. 402-403, nr 890. Zob. też niżej w rozdziale poświęconym mistykowi.

¹⁰²⁴ F. Dölger (*Diplomatik*, s. 54) wnioskuje, że był on następcą wymienionego niżej Symeona. Wydaje się jednak, że jest to bardzo mało prawdopodobne, gdyż w okresie od 914 do 919 roku ten urząd musiałoby pełnić co najmniej trzech różnych ludzi.

¹⁰²⁵ Cod. Phil. Gr. Vind. 342, który analizie poddał F. Dölger (*Diplomatik*, s. 54) i wykazał, że miał rozpatrzyć apelację sądową pewnej kobiety. To, że ἐπὶ τοῦ κανικλείου miał władzę sądowniczą dowodzą także kariery urzędnicze niektórych osób. Zob. np. CSLB 221 i 223; Por. Γκουτζιουκώστας, *Σądownictwo*, s. 186.

¹⁰²⁶ SLB, s. 459-460; SCLB, V.2, s. 101-102, nr 218; Seibt, *Bleisegel*, nr 71

¹⁰²⁷ Dölger, *Diplomatik*, s. 54.

¹⁰²⁸ Co charakterystyczne został on określony w Kontynuacji Teofanesa jako: τὸν πρότερον Βασιλείῳ μαγίστρῳ καὶ κανικλείῳ δουλεύσαντα: *Theophanes Continuatus*, s. 375,11-12; oraz μετ' οὐ πολὺ ἀπεστόλη Βασίλειος πατρίκιος καὶ κανίκλησ [...]: *Theophanes Continuatus*, s. 388,1-2; Jan Kedrenos podaje formę: Βασίλειος ὁ ἐπὶ τοῦ κανικλείου. Cedrenus, *Compendium Historiarum*, II, s. 284,14. Zob. też Dölger, *Regesten*, s. 42, nr 575.

¹⁰²⁹ Dölger, *Regesten*, s. 47, nr 584.

najprawdopodobniej historyk Genezjusz¹⁰³⁰. Prawdopodobnie znany dowódca w wojnach z Bułgarami Nikefor Uranos zastąpił Genezjusza w pełnieniu obowiązków¹⁰³¹. Potwierdza to także wzmianka w jednym z dokumentów klasztornych¹⁰³². Być może do niego należała jedna ze znanych nam pieczęci z X wieku¹⁰³³. Jego tytuł wzmiankują także źródła arabskie¹⁰³⁴ oraz ormiańskie¹⁰³⁵. Szczególnie istotne są passusy epistolograficzne, z których można wnioskować, z jakimi dokumentami mógł mieć kontakt¹⁰³⁶. Wzmiankowany jest także w dokumentach klasztornych, kiedy to święty Atanazy, założyciel klasztoru Ławra, dał mu ten klasztor pod opiekę¹⁰³⁷. Uznać można, że swój urząd sprawował Nikefor do lat dwudziestych XI wieku. Po nim umieścić należy anonimowego – znanego z Πεῖρα¹⁰³⁸ – ἐπὶ τοῦ κανικλείου, który miał kompetencje sądownicze i był autorytetem w dziedzinie prawa. Kolejnym tego typu urzędnikiem był Jan, o którym wspomina dokument cesarski z roku 1052¹⁰³⁹. Chryzobullą tą cesarz Konstantyn IX powierza klasztor Ławra opiece tego ἐπὶ τοῦ κανικλείου¹⁰⁴⁰. Co charakterystyczne wcześniej

¹⁰³⁰ Κωνσταντῖνος ὁ ἐξ Ἀρμενίων, ὁ πατὴρ Θωμᾶ τοῦ πατρικίου καὶ λογοθέτου τοῦ δρόμου, πάππος δὲ Γενεσίου πατρικίου καὶ ἐπὶ τοῦ κανικλείου, ἵππευσε λευκός: C. de Boor, *Zu Genesios*, BZ, 10 (1901), s. 63-64.

¹⁰³¹ Dölger, *Diplomatik*, s. 54.

¹⁰³² Τῷ μαγίστρω Νικηφόρῳ καὶ ἐπὶ τοῦ κανικλείου: *Actes Lavra*, s. 67, 16-17.

¹⁰³³ Νικηφόρῳ ἀνθυπάτῳ, πατρικίῳ καὶ ἐπὶ τοῦ κανικλείου: BLS II, s. 392, nr 861; CSLB, II.2, s. 102-103, nr 219. Wydawca CLSB (s. 103) stwierdza, iż być może nazwisko rodowe na pieczęci znajdowało się w ostatnim wierszu i uległo zatarciu.

¹⁰³⁴ M. Canard, *Deux documents arabes sur Bardas Sklèros*, SBN, 5 (1939) s. 56-57 i s. 59.

¹⁰³⁵ N. Adontz, *Notes arméno-byzantines*, Byzantion, 10 (1935), s. 179, przyp. 1.

¹⁰³⁶ Darrouzès, *Épistoliers*, s. 218-220.

¹⁰³⁷ *Actes de Lavra*, s. 67, 15.

¹⁰³⁸ Ἀμφίβολον ἐνέπεσε γυναικὸς κινούσης περὶ φόνου τοῦ ἰδίου ἀνδρός, καὶ ὁ ἐπὶ τοῦ κανικλείου [...]: Πεῖρα, s. 243, 66.1.

¹⁰³⁹ *Actes de Lavra*, s. 66-69.

¹⁰⁴⁰ Jan heugemenos Łavry poinformował cesarza Konstnatyna IX o problemach w klasztorze powstałych po śmierci Nikefora Uranosa. Konstantyn wydał chryzobullę, którą powierzał Ławrę opiece Jana oraz wyłączył go na zawsze od wszelkich wymagań, jakie stawiała miejscowa administracja czy właściciele ziemscy. Mnisi potem prosili cesarza Michała VII o potwierdzenie tej

opiekę nad tym klasztorem sprawował Nikefor Uranos, a mnisi potem prosili o potwierdzenie tego, jak się wydaje (z ich punktu widzenia) przywileju¹⁰⁴¹. Z czasów Konstantyna IX Monomacha pod rokiem 1054 odnotowany został *ἐπὶ τοῦ κανικλείου* Bazyli¹⁰⁴². Była to osoba niezwykle wpływowa, która współdecydowała o tym, kto ma zastąpić leżącego na łożu śmierci cesarza Konstantyna IX¹⁰⁴³. Około roku 1068 umieścić należy *ἐπὶ τοῦ κανικλείου* Bazylego znanego z korespondencji Psellosa¹⁰⁴⁴. W ocenie Psellosa był on osobą wpływową zarówno politycznie, jak i posiadał autorytet, gdyż Psellos prosił go o pomoc w pojednaniu biskupów oraz uważał go za swojego przyjaciela. Poprzednikiem lub następcą Bazylego był *ἐπὶ τοῦ κανικλείου* Leon¹⁰⁴⁵. Pod koniec XI wieku urząd przejął Jan Libellisos¹⁰⁴⁶. W drugiej

decyzji. Por.: Dölger, *Regesten*, II, s. 29-30, nr 907; G. Rouillard, *Note de diplomatie byzantine*, Byzantion, 8 (1933) s. 118; G. Rouillard, *Note prosopographique: le préposite Jean ἐπὶ τοῦ κοιτῶνος et ἐπὶ τοῦ κανικλείου*, EO, 32 (1933), s. 444-446.

¹⁰⁴¹ Por. wyżej.

¹⁰⁴² [w:] *ὁ ἐπὶ τοῦ κανικλείου Βασίλειος*: Jan Skylitzes, *Historiarum*, s. 478,84; Por.: Michał Glykas, *Annales*, 599,1-2; Dölger, *Regesten*, II, s. 34, nr 921.

¹⁰⁴³ Cesarz Konstantyn IX (1042-1055) był śmiertelnie chory. Gdy leżał na łożu śmierci, miał zostać przekonany m. in. przez Bazylego, że władzę przejąć powinien (aresztowany później przez Teodorę) Nikefor Proteuon: Jan Skylitzes, *Historiarum*, s. 477,74-478,95. Michał Glykas uzupełnia tę relację, wskazując, że za wspieranie Nikefora Bazyli został skazany na konfiskatę majątku oraz wygnanie: Michał Glykas, *Annales*, 598,16-599,3.

¹⁰⁴⁴ *Τῷ βεστάρχη καὶ ἐπὶ τοῦ κανικλείου*: Psellos, *Listy* (Sathas), s. 331-332, Ep. 88; Zob. też Psellos, *Listy* (Kurz-Drexl), s. 171-173, Ep. 146.

¹⁰⁴⁵ *Λέοντι βασιλικῷ πρωτοσπαθαρίῳ καὶ ἐπὶ τοῦ κανικλείου*: CSLB, V.2, s. 103, nr 220; Prawdopodobnie można go utożsamiać z autorem tekstu wydane go przez A. Mai: ΛΕΟΝΤΟΣ ΜΑΓΙΣΤΡΟΥ ΑΝΘΥΠΑΤΟΥ ΠΑΤΡΙΚΙΟΥ ΤΟΥ ΠΡΟΓΕΓΟΝΟΤΟΣ ΜΥΣΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΕΠΙ ΤΟΥ ΚΑΝΙΚΛΕΙΟΥ ΕΠΙΤΟΜΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΓΕΝΕΣΙΝ ΑΠΟ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ: *Nova Patrum Bibliotheca*, Rome 1853, t. VI, s. 541.

¹⁰⁴⁶ [...] *πατρικίου ἀνθυπάτου βέστου κριτοῦ τοῦ βήλου καὶ ἐπὶ τοῦ κανικλείου*: CSLB, V.2, s. 103-104, nr 221; Lichačev, *Molivdovuly*, s. 114-116, nr 8; Chotzakoglou, *Ungarn*, s. 65, nr 7. Próby identyfikowania go z innymi osobami jakie podjął wydawca CSLB (s. 104) są w mojej ocenie mało przekonujące.

połowie XI wieku żył także urzędnik imieniem Michał¹⁰⁴⁷. Nie jest możliwe ustalenie kolejności chronologicznej dwóch ostatnich osób. Wydaje się, że kolejnym *ἐπὶ τοῦ κανικλείου* był Grzegorz, którego pieczęć datować można na około 1075 rok¹⁰⁴⁸. Pod rokiem 1083 dokumenty klasztorne wspominają anonimowego urzędnika, który prowadził dochodzenie w sporze o majątek między wysokimi urzędnikami dworskimi¹⁰⁴⁹. Nie ma pewności, z którym urzędnikiem można by go ewentualnie identyfikować. Wreszcie przełom XI/XII wieku pozwala na precyzyjniejszą datację urzędu. W roku 1094 dokumenty soborowe wzmiankują Manuela Philokalesa, który pełnił interesujący mnie urząd¹⁰⁵⁰. Między 1093 a 1107 rokiem spotykamy słynnego Eustahiosa Kymineianosa, który wśród wielu urzędnów, jakie sprawował, był także *ἐπὶ τοῦ κανικλείου*¹⁰⁵¹. Słuszna wydaje się teza niemieckiego uczonego, że jest on tym samym Eustachiuszem, którego wspomina Cod. Par. Suppl. Gr. 690¹⁰⁵². Kolejnym jaki jest uchwytany w źródłach jest anonimowy *ἐπὶ τοῦ κανικλείου* z roku 1140¹⁰⁵³. Zastąpił go znany Teodor Stypeiotes (1141-1159)¹⁰⁵⁴. Kontrasygnował on

¹⁰⁴⁷ *Μιχαήλ βασιλικῶ πρωτοπαθαρίῳ καὶ ἐπὶ τοῦ κανικλείου*: Н. П. Лихачев, *Датированные византийские печати*, Известия Российской Академии Истории Материальной Культуры, 8 (1924), s. 343; CSLB, V.2, s. 104, nr 222.

¹⁰⁴⁸ *Γρηγορίῳ προέδρῳ κριτῇ τοῦ βήλου καὶ ἐπὶ τοῦ κανικλείου* Šandrovskaja, *Sfragistika*, III, nr 1030; CSLB, V.2, s. 105, nr 223.

¹⁰⁴⁹ *Βυζαντινά έγγραφα* I, s. 44,23-24.

¹⁰⁵⁰ *Μανουήλ πρωτονωβελλισίμου καὶ ἐπὶ τοῦ κανικλείου τοῦ Φιλοκάλου*: Synod 1094, s. 217.

¹⁰⁵¹ N. Oikonomidēs, *Ὁ μέγας δρουγγάριος Εὐστάθιος Κυμινειανὸς καὶ ἡ σφραγίδα του (1099)*, *Δώρημα στὸν Ι. Καραγιαννόπουλο*, *Βυζαντινά* 13 (1985), s. 899; CDBLS, s. 102-103, nr 106; Szczególnie istotna w dalszych rozważaniach jest wzmianka u Anny Komneny, która uznała, że posiadał także *τῆς τοῦ κανικλείου ἀξίας*: Anna Komnena, s. 353.5.

¹⁰⁵² L. Sternbach, *Analecta Byzantina*, České museum filologické: Spolek filologické v Praze, 6 (1900), s. 299-322; Guiland, *Drongaire*, s. 220 (=Guiland, *Recherches*, I, s. 541); Dölger, *Diplomatik*, s. 54.

¹⁰⁵³ Teodor Prodromos, LXXII.

¹⁰⁵⁴ *Του μεγαδοξοτάτου πρωτονοταρίου καὶ ἐπὶ τον Κανικλείου κυρον Θεωδώρον του Στῦπειώτου*: PG 140, co. 177D, linie 52-53; por. *Πατριακή Βιβλιοθήκη*, s. 316. Sprawował on też urząd *δικαιοδότης*, por. Γκουτζιουκώστας, *Sqdownictwo*, s. 228, szczególnie przyp. 1040 gdzie omówione źródła.

nowelę Manuela I Komnena z 1158 roku¹⁰⁵⁵. Od co najmniej 1166 urząd ten sprawował Jan Kamateros¹⁰⁵⁶. Do roku 1183 urząd ten sprawował Michał Hagiotheodorites¹⁰⁵⁷. Zgodnie z relacją Eustachiusza z Tesaloniki był on cesarskim sekretarzem¹⁰⁵⁸. Zmarły prawdopodobnie na przełomie 1196/1197 Andronik Alayates także sprawował ten urząd¹⁰⁵⁹. Zastąpił go znany z dokumentów klasztornych Demetriusz Tornikes (1154-1199). Dokumenty wskazują, że został on polecony do służby cesarzowi. Pewnym jest, że urząd pełnił między 1186 a 1199 kiedy to pojawia się w aż czterech cesarskich chryzobullach¹⁰⁶⁰. Między 1185 a 1195 rokiem, działał aktywnie ἐπὶ τοῦ κανικλείου Konstantyn Mesopotamites¹⁰⁶¹. Z XII wieku wskazać możemy także bliżej nie znanego anonimowego urzędnika¹⁰⁶². W roku 1201 był ἐπὶ

¹⁰⁵⁵ Por. Macrides, *Justice*, s. 104, tam też szersza analiza.

¹⁰⁵⁶ [...] ἐπὶ τοῦ κανικλείου Ἰωάννη τῷ Καματηρῷ: Niketas Choniates, s. 355.9-10. Na taką datację wskazuje wzmianka: πρωτονωβελισσιμουπερτάτου ἐπὶ τοῦ Κανικλείου κυροῦ Ἰωαννου τοῦ Καματηροῦ: PG, 140, col. 253C, linie 44-45; Pr. nr 24; J. Heeg, L. Weigl, *Johannes Kamateros, Εἰσαγωγή ἀστρονομίας. Ein Kompendium griechischer Astronomie und Astrologie, Meteorologie und Ethnographie in politischen Versen*, BZ, 19 (1910), s. 182-183; O rodzinie zob. Stadtmüller, *Kamateros*, s. 352-59.

¹⁰⁵⁷ Σφραγὶς τοῦ ἐπὶ τοῦ κανικλείου Μιχαήλ τοῦ Ἀγιοθεοδώριτου: Ebersolt, *Sceaux*, nr 308; CSLB, V.2, s. 106-107, nr 225.

¹⁰⁵⁸ [...] μετὰ θάνατον τοῦ Ἀγιοθεοδώριτου Μιχαήλ, τοῦ ἐν ὑπογραφεῦσι βασιλικοῖς μεγάλου [...]: *Eustathii metropolitae Thessalonicensis Opuscula. Accedunt trapezuntinae historiae scriptores Panaretus et Eugenicus. E codicibus mss. Basileensi, Parisinis, Veneto, nunc primum edidit Theophilus Lucas Frider Tafel, Francofurti ad Moenum 1832*, s. 278,54-56.

¹⁰⁵⁹ Dölger, *Diplomatik*, s. 55.

¹⁰⁶⁰ Τοῦ σεβαστοῦ καὶ ἐπὶ τοῦ κανικλείου Δημητρίου τοῦ Τορνίκη: MM, VI, Vienna, 1890, s. 121; ἐπὶ τοῦ κανικλείου: *Βυζαντινά ἐγγραφα I*, s. 92,40, s. 93,28, s. 100,38.

¹⁰⁶¹ Κωνσταντῖνόν με τὸν Μεσοποταμίτην κανικλείου σὸν οἰκέτην κόρη σκέποις: G. R. Davidson, *Corinth, results of excavations concluded by the American School of Classical Studies at Athens*, t. XII, *The minor objects*, Princeton 1952, nr 2769; CSLB, V.2, s. 107-108, nr 227; Ὁ δὲ Μεσοποταμίτης Κωνσταντῖνος [...] τὸ μὲν ἐπὶ τοῦ κανικλείου ὀφφίκιον: Niketas Choniates, s. 648,1-6; Stadtmüller, *Kamateros*, s. 354-355;

¹⁰⁶² Ἐγὼ τὸ κῆρος καὶ γραφαῖς καὶ πρακτέοις δικαιοδότου καὶ κανικλείου: Konstantopoulos, K. M., [w:] JIAN 1917, s. 317, nr 360a; Laurent, *Bulles métriques*, s. 43, nr 116; CSLB, II, s. 107, s. nr 226.

τοῦ κανικλείου Teodor Eirenikos (który potem został biskupem Nikei¹⁰⁶³) podpisał dwie cesarskie chryzobulle wystawione dla klasztoru Patmos¹⁰⁶⁴. Urząd ten był obecny w Cesarstwie Nicejskim¹⁰⁶⁵, czego dowodzi osoba Bazylego, który pełnił urząd w roku 1214¹⁰⁶⁶. W roku 1213 działał Bazyli Chrysommalles, który był w tym samym czasie był także duksem temu Takezjon¹⁰⁶⁷. Sekretarzem Jana III Dukasa około roku 1251 był Nikefor Alyates¹⁰⁶⁸. Prawdopodobnie urząd ten sprawował znany z XIII wieku Partenios¹⁰⁶⁹. Następnym urzędnikiem odnotowanym w źródłach był ἐπὶ τοῦ κανικλείου Nikeforos Chumnos (najprawdopodobniej w latach 1295-1327)¹⁰⁷⁰. Co charakterystyczne wcześniej, bo w latach 1293-1295, pełnił urząd mistyka¹⁰⁷¹. W latach 1354-1370 urząd ten sprawował Manuel Angelos¹⁰⁷². Z XIV wieku mamy wzmiankę o Janie Gabrasie Meliteniotesie, który był tego typu sekretarzem¹⁰⁷³. Ostatnim tego typu urzędnikiem był Aleksy Tzamlakon Paleolog, którego odnotować można pod rokiem 1438¹⁰⁷⁴.

¹⁰⁵ Dölger, *Diplomatik*, s. 56.

¹⁰⁶⁴ *Βυζαντινά έγγραφα* I: s. 107.56-61; s. 115.17-18.

¹⁰⁶⁵ Z uwagi na ramy chronologiczne mojej rozprawy, wszystko co dotyczy wydarzeń po roku 1204, jeśli nie jest istotne dla moich badań, zostało tylko zasygnalizowane.

¹⁰⁶⁶ MM, V, s. 257; F. Dölger, *Regesten*, III, s. 4-5, nr 1688.

¹⁰⁶⁷ Dölger, *Regesten*, III, s. 4, nr 1685; Dölger, *Diplomatik*, s. 56.

¹⁰⁶⁸ Τοῦ κανικλείου τὰς γραφὰς Ἀλυάτου, ἡ Παρθένος, φύλαττε τοῦ Νικεφόρου: CSLB, V.2, s. 108-109, nr 228; PLP, nr 721.

¹⁰⁶⁹ PLP, nr 21944.

¹⁰⁷⁰ PLP, nr 30961.

¹⁰⁷¹ Datacja F. Dölgera, tj. uznanie, że urząd sprawował do 1320, jest – w świetle cytowanej pracy – mało przekonująca.

¹⁰⁷² PLP, nr 91040.

¹⁰⁷³ PLP, nr 17854.

¹⁰⁷⁴ PLP, nr 27751.

IV.3 Kancelaryjne obowiązki ἐπὶ τοῦ κανικλείου

Urząd ἐπὶ τοῦ κανικλείου obarczano rozmaitymi obowiązkami. Z punktu widzenia moich badań najistotniejsza jest ich praca w kancelarii, dlatego inne ich kompetencje tylko wzmiankuję. O tym, że urzędnicy ci pełnili bardzo aktywną służbę w dyplomacji przekonują ustalenia poczynione przez F. Dölgera¹⁰⁷⁵. Mimo, że niemiecki uczoney nie odnotował wszystkich znanych urzędników, można uznać, że wyciągnięty przez niego wniosek, mówiący, iż sprawowany urząd predestynował ich niejako do pracy w służbie dyplomatycznej, jest jak najbardziej słuszny¹⁰⁷⁶.

Nie ulega wątpliwości, że urzędnik ten miał pieczę nad cesarskim kałamarzem, lub szerzej, nad przyborami do pisania¹⁰⁷⁷. Wskazuje na to jednoznacznie np. tekst Józefa Genezjusza, który podaje, że Teoktistos: ὅς μετὰ ταῦτα τῷ τοῦ πατρικίου περιβλέπτῳ τετίμητο ἀξιώματι καὶ τὴν ἐπὶ τοῦ βασιλικοῦ καλάμου ἐγκεχέριστο πρόνοιαν, δι' οὗ κανίκλιος ἐδοξάζετο¹⁰⁷⁸.

Trudno powiedzieć czy ἐπὶ τοῦ κανικλείου, podobnie jak np. pięć wieków wcześniej referendarze, notowali słowa cesarza, które stanowić miały akt prawny. Nie można tego wykluczyć¹⁰⁷⁹. Kancelaryjne obowiązki tego urzędu ilustruje fakt, że częstokroć jest on określany jako βασιλικὸς ὑπογραφεύς¹⁰⁸⁰. Można zatem odnosząc się do analizy terminu ὑπογραφεύς podjętej w poprzednim rozdziale, wnioskować, że mamy do czynienia w tym miejscu z jakąś formą działalności kancelaryjnej¹⁰⁸¹.

¹⁰⁷⁵ F. Dölger, *op. cit.*, s. 53-57.

¹⁰⁷⁶ *Ibidem*, s. 53.

¹⁰⁷⁷ *Ibidem*, s. 58.

¹⁰⁷⁸ *Iosephi Genesii regnum libri quattuor*, rec. A. Lesmueller-Werner, I. Thurn, Berlin 1978, s. 17,35-18,37.

¹⁰⁷⁹ F. Dölger, *op. cit.*, s. 58.

¹⁰⁸⁰ *Ibidem*, s. 53, przyp. 237 gdzie podano bardzo trafne przykłady. Powtarzanie tych ustaleń w tym miejscu wydaje się być zbędne.

¹⁰⁸¹ F. Dölger, *op. cit.*, s. 58.

Największym problemem badawczym pozostaje kwestia uwierzytelniania dokumentów przez *ἐπὶ τοῦ κανικλείου*. Moim zdaniem dopiero od XI wieku posiadał on takie kompetencje. Zarówno ich w nim rola jak i sam proces uwierzytelniania aktów prawnych to kwestie bardzo niejasne¹⁰⁸². Bliższa analiza tego problemu tylko w ogólnym stopniu odpowiada na pytanie o jego rolę w tym procesie.

Wydaje się, że rozumieć należy zadania *ἐπὶ τοῦ κανικλείου* w tej materii w sposób następujący. Cesarz podpisywał dokument purpurowym atramentem, a oni sprawowali nad nim. Z czasem jednak ich rola uległa rozszerzeniu, aż do tego stopnia, że zyskali prawo kontrasygnaty dokumentów cesarskich oraz podpisywania kopii dokumentów niejako „zamiast” cesarza. Aby to wykazać, konieczna jest analiza kilku zachowanych dokumentów sprzed roku 1204.

Pod czerwonym *Legimus χρυσόβουλλον σιγίλλιον* z roku 1119¹⁰⁸³ czytamy: *ἐκανικλώθη παρὰ τοῦ ἐπὶ τοῦ κανικλείου*¹⁰⁸⁴. Czasownik *κανικλόομαι* nie jest możliwy do przetłumaczenia na język polski¹⁰⁸⁵. Odnosi się wyłącznie do *τοῦ ἐπὶ τοῦ κανικλείου* i jest używany, aby wyrazić, że dokument został podpisany, czy też uczyniony został pod nim znak (trudno powiedzieć jaki dokładnie) przez tegoż urzędnika¹⁰⁸⁶. Rozumieć ten fragment należy zatem jako „zostało uczynione przez *ἐπὶ τοῦ κανικλείου*”. O ile rozumienie fragmentu jest kłopotliwe, ale możliwe i akceptowalne, to powstaje pytanie o to, co zostało uczynione przez tego urzędnika. Wydaje się, że był to „Legimus” a więc tekst, który w teorii mógł wpisać tylko cesarz. Powstaje zatem problem, jak powstały w wyniku procesu opisywanego przy użyciu czasownika *κανικλόομαι* „znak” inny niż „Legimus”, czy może lepiej powiedzieć „tekst”, wyrazić w języku polskim. Wobec braku innej możliwości, skłaniam się do używania terminu przyjętego przez F. Dölgera – tzn. „kanikłom”. Słowo to przy całej swojej ułomności jest (w mojej ocenie) jedynym dającym się

¹⁰⁸² F. Dölger, *op. cit.*, s. 59.

¹⁰⁸³ MM, t. VI, s. 99-101; F. Dölger, *Regesten*, t. II, s. 187-188, nr 1296.

¹⁰⁸⁴ MM, t. VI, s. 101; F. Dölger, *op. cit.*, s. 58.

¹⁰⁸⁵ Nie jest mi znany żaden przekład tego czasownika na jakikolwiek język nowożytny.

¹⁰⁸⁶ E. Trapp, *Lexikon zur byzantinischen Gräzität, besonders des 9.-12. Jahrhunderts*, Wien 2001, I, s. 758 s.v., podaje: „mit den Vermerken des *τοῦ ἐπὶ τοῦ κανικλείου* versehen werden”.

zastosować. Generalnie rzecz biorąc *κανίκλωμα* był to tekst napisany przy użyciu czerwonego atramentu. Dokument taki był przez *ἐπὶ τοῦ κανικλείου* przedstawiany cesarzowi strona po stronie a następnie przez tegoż urzędnika dostarczany osobie, do której był skierowany¹⁰⁸⁷.

Wracając do analizowanego dokumentu wystawionego w roku 1119 przez Jana Komnena (1118-1143) należy stwierdzić, iż Kaniklom został sporządzony nie przez cesarza, lecz przez *ἐπὶ τοῦ κανικλείου*. Co istotne, uczynienie tego „znaku” przez tegoż urzędnika nadawało mu moc prawną¹⁰⁸⁸.

Dalej z roku 1159¹⁰⁸⁹ mamy chryzobullę cesarza Manuela I¹⁰⁹⁰. Dokument kończą następujące słowa: *Εἶχε τὸ σύνηθες κανίκλωμα, καὶ ὑπογραφὴν τοῦ βασιλέως ταύτην· „μανουὴλ ἐν χριστῷ τῷ θεῷ πιστὸς βασιλεὺς πορφυρογέννητος καὶ αὐτοκράτωρ ῥωμαίων ὁ κομνηνός” καὶ κάτωθεν ἀπηρωρημένην βούλλαν χρυσὴν διὰ μετάξης ὀξείας. καὶ ἔξωθεν τό· „διὰ τοῦ ἐπὶ τοῦ στυπειώτου”. καὶ τό· „κατεστρώθη ἐν τῷ σεκρέρῳ τοῦ μεγάλου λογαριαστοῦ κατὰ μῆνα ἰανουάριον ἰνδ. ζ’ ”*¹⁰⁹¹.

Wydaje się, że pod terminem kaniklom rozumieć należy nie tylko samo zapisane czerwonym atramentem słowo (*λόγος, σιγίλλιον*), ale także (jak wspomniano wyżej) *Legimus*, które w teorii mógł wpisywać do dokumentów wyłącznie cesarz. Analizowana chryzobulla (w szczególności zwrot *ἐκανικλώθη παρὰ τοῦ ἐπὶ τοῦ κανικλείου*) wskazuje jednoznacznie, że mógł zarezerwowane dla cesarza słowo „*Legimus*” wpisywać także *τοῦ ἐπὶ τοῦ κανικλείου*, co jednak szczególnie istotne, oznaczał on w ten sposób kopie dokumentów, które miały jednak pełną moc prawną¹⁰⁹². W praktyce wyglądało to zapewne w taki sposób, że jeśli cesarz wydawał dokument skierowany do kilku odbiorców, który musiał zostać

¹⁰⁸⁷ F. Dölger, *Kanzlei*, s. 84.

¹⁰⁸⁸ Zob. niżej.

¹⁰⁸⁹ F. Dölger, podaje rok 1158 jako datę wystawienia dokumentu, *op. cit.*, s. 59.

¹⁰⁹⁰ JGR, t. I, s. 385-387.

¹⁰⁹¹ JGR, t. I, s. 387.

¹⁰⁹² F. Dölger, *op. cit.*, s. 59.

wydany w kilku egzemplarzach, podpis swój składał tylko jeden raz, a na „kopiach”, które nie różniły się, jeśli chodzi o moc prawną, tekst oraz wygląd (nie licząc charakteru pisma), słowo Legimus wpisywał *τοῦ ἐπὶ τοῦ κανικλείου*¹⁰⁹³.

Pewnym jest, że *ἐπὶ τοῦ κανικλείου* kontrasygnował cesarskie dokumenty. Zwyczaj ten prawdopodobnie został wprowadzony w XII wieku¹⁰⁹⁴. Powstaje pytanie do jakich typów dokumentów kontrasygnata tego urzędnika była wymagana? Wydaje się, że wobec bardzo skromnej bazy źródłowej zgodzić należy się z tezą, jaką postawił F. Dölger, który uznał, że prawdopodobnie dotyczyła konieczności dodatkowego uwierzytelnienia aktów nadania urzędów oraz chryzobull. Niemiecki uczony wskazuje także, że praktyka kancelaryjna w cesarstwie wschodnim, polegająca na tym, że sekretarz spisujący dokument pozostawiał wolne miejsca, które cesarz musiał tylko uzupełnić (często dopisując jedno – za to zarezerwowane wyłącznie dla niego, które wpisywał przy użyciu *sacrum incaustum* – słowo) zmuszało osobę wpisywającą te słowa do uważnego przeczytania dokumentu¹⁰⁹⁵. Taki sposób tworzenia najważniejszych aktów prawnych mógł także warunkować to, że urzędnik, który był odpowiedzialny za opiekę nad *sacrum incaustum*, został obarczony także obowiązkiem dodatkowej kontroli tych elementów dokumentu, które cesarz musiał osobiście dopisywać. Akty mianowania oraz chryzobulle jako jedne z najważniejszych dokumentów w państwie były niejako z definicji szczególnie chronione. W tym kontekście zgodzić należy się z wnioskiem, jaki wyciągnął niemiecki uczony, który uznał, że *ἐπὶ τοῦ κανικλείου*, stał się przed rokiem 1204 centralną postacią w strukturze cesarskiej kancelarii¹⁰⁹⁶. Wydaje się, że można tę datę nieco cofnąć i uznać, że osiągnął tę pozycję w połowie XI wieku. Brak zachowanych dokumentów uniemożliwia potwierdzenie tej tezy w sposób bezpośredni. Znamienne jednak jest to, że cesarz Konstantyn IX Monomach (1042-1055) wyraził się o urzędzie *ἐπὶ τοῦ κανικλείου* słowami *Τὸ γὰρ ὀφφίκιον τῶν οἰκαιοτάτων, καὶ ὁ*

¹⁰⁹³ Dölger-Karayannopoulos, *Urkundenlehre*, s. 131-132; N. Oikonomidès, *Listes*, s. 311; A. Kazhdan, *Kanikleios*, ODB, II, s. 1101; A. E. Γκουτζιουκώστας, *Ο θεσμός του κοιαίστωρα*, s. 130-132.

¹⁰⁹⁴ Działalność tych urzędników w późniejszych wiekach jest zaledwie wzmiankowana, chyba, że jakieś zagadnienie bezpośrednio dotyczy interesującego mnie okresu.

¹⁰⁹⁵ F. Dölger, *op. cit.*, s. 60.

¹⁰⁹⁶ *Ibidem*, s. 60.

ἐπὶ τούτῳ τεταγμένος τῆς τοῦ κρατοῦντος οὐδέποτε ἀφέστηκεν οἰκειότητος¹⁰⁹⁷.

W kontekście moich badań szczególnie istotne jest to, kiedy ἐπὶ τοῦ κανικλείου stał się najważniejszą postacią w kancelarii bizantyjskiej, a w konsekwencji, kiedy przejął obowiązki, jakie jeszcze w X wieku miał πρωτοασηκρήτις i podlegli mu urzędnicy. Niestety stan bazy źródłowej pozwala tylko w ogólnym zarysie spróbować odpowiedzieć na postawione pytania, a zaproponowane odpowiedzi częściowo będą miały charakter hipotez.

Charakterystyczne jest, że cytowane wyżej słowa Konstantyna IX pochodzą z okresu, kiedy słabnie bardzo wyraźnie pozycja wewnątrz kancelarii ἀσηκρήτις, którzy właśnie w tym okresie bardzo często zamiast obowiązków kancelaryjnych pełnią funkcje sądownicze. Aby odpowiedzieć na pytanie, kiedy ἐπὶ τοῦ κανικλείου otrzymał prawo wpisywania „Legimus” tj. „przeczytaliśmy”, a zatem osiągnął pozycję, którą w XIII-XIV wieku określano terminem μεσάζων¹⁰⁹⁸ tj. „pośrednika”¹⁰⁹⁹. Funkcja ta pojawia się w XI, wieku kiedy tego terminu używa Michał Attaleiates¹¹⁰⁰. Co jednak istotne, są to pojedyncze przypadki, podczas gdy w późniejszych wiekach da się zauważyć pewną regułę, polegającą na tym, że ἐπὶ τοῦ κανικλείου byli określani mianem μεσάζων. Można jednak założyć, że powody, dla których właśnie ἐπὶ τοῦ κανικλείου został dopuszczony jako μεσάζων oraz doradca były, niezmiennie w XII wieku jak i późniejszych epokach, a stanowiły je: doskonałe wykształcenie, zdolności oratorskie, zdolności dyplomatyczne i umiejętność rozwiązywania sporów¹¹⁰¹. Wypracowana pozycja sprawiła, że jego głównym obowiązkiem stało się wykonywanie *recognitio* dokumentów. Sprawdzał on teksty

¹⁰⁹⁷ P. Lemerle, A. Guillou, N. Svoronos, *Actes de Lavra. Première partie: Des origines à 1204*, (Archives de l'Athos V), Paris 1970, s. 192,59-60.

¹⁰⁹⁸ H. G. Beck, *Der byzantinische „Ministerpräsident”*, BZ, 48 (1955), s. 309-339; Na temat μεσάζοντες po 1204 roku zob. R. J. Loenertz, *Le chancelier imperial a Byzance au XIVe et au XIIIe siècle*, *Orientalia Christiana Periodica*, 26 (1960), s. 277-300.

¹⁰⁹⁹ F. Dölger, J. Karayannopoulos, *op. cit.*, s. 64.

¹¹⁰⁰ Michał Attaliates, *Historia*, s. 53,8; Miguel Attaliates, *Historia*, s. 51,3.

¹¹⁰¹ F. Dölger, *Herrscherkanzlei*, s. 84-85.

pod względem merytorycznym i potwierdzał ich zgodność z wolą panującego, stawiając na końcu tekstu zwrot „Legimus” (przeczytane)¹¹⁰².

Bardzo problematyczne jest dowiedzenie, czy w pierwszych dwóch wiekach istnienia tego urzędu, tj. w okresie od IX do połowy XI wieku ἐπὶ τοῦ κανικλείου uczestniczył w pracach kancelarii cesarskiej. Odrzucić należy teorię, że „Legimus” pod słynnym papirusem paryskim zawierającym tzw. *List cesarski z St. Denis* z roku 839 (względnie 841-843) został uczyniony przez pierwszego uchwytnego w źródłach ἐπὶ τοῦ κανικλείου tj. Teoktystosa¹¹⁰³. Teoretycznie, z uwagi na swoje wpływy¹¹⁰⁴, mógł Teoktystos, cesarski dokument podpisać. Powstaje jednak pytanie o to, na jakiej podstawie prawnej miałby to uczynić. Jediną możliwą jest 114 Novella cesarza Justyniana¹¹⁰⁵. Nawet jeśli Teoktyst pozbawił kwestora tego przywileju (brak jednak jakichkolwiek śladów w źródłach z epoki, które by na to wskazywały), to trzeba założyć, że był to akt jednorazowy i nie miał żadnych reperkusji w przyszłości w postaci zmian w praktyce kancelaryjnej ani za życia Teoktysta ani też w kolejnych dziesięcioleciach po jego śmierci. Podobnie wydaje się, że niesłuszne jest twierdzenie¹¹⁰⁶, że Christoforos którego działalność szeroko komentowana jest w

¹¹⁰² Zob. np. F. Dölger, *Aus den Schatzkammern des Heiligen Berges. 115 Urkunden und 50 Urkundensiegel aus 10 Jahrhunderten*, München 1949, s. 102, 112; F. Dölger, *Herrscherkanzlei*, s. 85.

¹¹⁰³ W. Ohnsorge, *Legimus*, [w:] *Festschrift Edmund E. Stengel zum 70. Geburtstag am 24. Dezember 1949 dargebracht von Freunden, Fachgenossen und Schülern*, Münster-Köln 1952, s. 30; F. Dölger, *Byzanz und die europäische Staatenwelt*, Bonn 1953, s. 32; W. Ohnsorge, *Das Kaiserbündnis von 842-844 gegen die Sarazenen. Datum, Inhalt und politische Bedeutung des „Kaiserbriefes aus St. Denis”*, *Archiv für Diplomatik* 1 (1955), s. 89-93; F. Dölger, *Herrscherkanzlei*, s. 86; F. Dölger, J. Karayannopoulos, *op. cit.*, s. 66. Można z całą pewnością stwierdzić, że słowo „Legimus” zostało wpisane inną ręką niż cały dokument. Nie stanowi to jednak dowodu, na to, że wpisał je ἐπὶ τοῦ κανικλείου, gdyż równie dobrze mogła to być ręka cesarza. Zob. W. Ohnsorge, *Das Kaiserbündnis*, s. 91, przyp. 14.

¹¹⁰⁴ Zob. wyżej.

¹¹⁰⁵ *Ut divinae iussiones subscriptionem habeant gloriosi quaestoris*: NJ 114.

¹¹⁰⁶ Wyrazili je: K. Brandi, *Der byzantinische Kaiserbrief aus St. Denis und die Schrift der fruhmittelalterlichen Kanzlein*, *Archiv für Urkundenforschung* I (1908), s. 40-41; F. Dölger, *Byzantinische Diplomatik*, 21, przyp. 23; F. Dölger, *Herrscherkanzlei*, s. 86, przyp. 15; F. Dölger, J. Karayannopoulos, *op. cit.*, s. 66.

innej części niemniejszej pracy¹¹⁰⁷, wypełnił odpowiednimi formułami dokument podpisany przez cesarza Bazylego w roku 870, w oparciu o swoje kompetencje wynikające z urzędu *ἐπὶ τοῦ κανικλείου*. Bardziej prawdopodobne wydaje się, że uczynił to w ramach kompetencji wynikających ze sprawowanego urzędu *πρωτοασηκρήτης*. Przyjęty w literaturze pogląd¹¹⁰⁸, że *ἐπὶ τοῦ κανικλείου* wpisał Legimus w w sacrae (epistulae) cesarzy Bazylego I, Konstantyna i Leona z 871 r., znajdujący się tuż po wyróżnionym pozdrowieniu cesarskim, jest nie do utrzymania¹¹⁰⁹.

Od tego roku, aż do 1052 nie odnajdujemy w źródłach ani jednego przypadku kiedy *ἐπὶ τοῦ κανικλείου* wpisałby „Legimus”. Wydaje się, że nie można tego wytłumaczyć tezą F. Dölgera, który braki w źródłach zrzuca nieumiejętność kopistów, którzy nie potrafili rozpoznać zawilej formy Legimus i tym samym jej nie przepisywali. Dalej niemiecki uczony stoi na stanowisku, że takie założenie

¹¹⁰⁷ Zob. wyżej.

¹¹⁰⁸ F. Dölger, *Kodikelos*, s. 20 (= *Diplomatik*, s. 22); F. Dölger, J. Karayannopoulos, *op. cit.*, s. 66.

¹¹⁰⁹ *Legimus* miałoby znajdować się w: Mansi, XVI, kol. 204. Dokładne przestudiowanie wskazywanego passusu nie pozwoliło na odnalezienie słowa *Legimus*. Wyjaśnieniem tego stanu rzeczy może być albo to, że pierwszy, który poczynił tę uwagę tj. F. Dölger miał dostęp do rękopisów (czego nie odnotował), albo też mamy do czynienia z pomyłką niemieckiego uczonego. Dokładne przestudiowanie stanu badań oraz wskazywanego źródła pozwala ustalić, że F. Dölger [F. Dölger, *Kodikelos*, s. 20 - artykuł opublikowany w roku 1929 - (= *Diplomatik*, s. 22)] popełnił błąd a jego konsekwencją było to, że późniejsi badacze przepisali pomyłkę niemieckiego uczonego. Wskazuje on bowiem, że słowo *Legimus* znajdowało się w: Mansi, XVI, kol. 204. W rzeczywistości zaś na co wskazał K. Brandi w swoim artykule wydanym w *Archiv für Urkundenforschung* [I (1908), s. s. 30], słowo *Legimus* w cytowanym liście cesarzy Bazylego I, Konstantyna i Leona, znajduje się w: Mansi, XVI, kol. 203E, linia 66 (!): *Bene vale [...] in Deo acceptis precibus tuis quae sunt ad Dominum: legimus*: Mansi, XVI, kol. 203E, linie 63-66. F. Dölger i J. Karayannopoulos w swojej pracy dotyczącej dyplomatyki bizantyjskiej, stwierdzają, że tezę o istnieniu we wspomnianym passusie u Mansiego wysunął K. Brandi (*Der byzantinische Kaiserbrief*, s. 40). Cytują jednak błędnie (powtarzając błąd popełniony przez F. Dölgera w artykule z roku 1929), że *Legimus* znajduje się w Mansi, XVI, kol. 204, mimo, że cytują jednocześnie pracę K. Brandiego, gdzie wskazał autor poprawnie źródło: Mansi, XVI, kol. 203. Co istotne w cytowanym fragmencie nic nie wskazuje, aby słowo *Legimus* wpisał je *ἐπὶ τοῦ κανικλείου*.

potwierdza fakt, że na kopiach sporządzanych dokumentów, na miejscu Legimus pojawia się słowo Amen¹¹¹⁰.

Podsumowując, analiza źródeł nie potwierdziły, aby przed początkiem XII wieku ἐπὶ τοῦ κανικλείου kontrasygnował cesarskie dokumenty.

V. Μυστικός – miejsce i rola w kancelarii cesarskiej

Początki „urzędu” mystika (μυστικός) są trudne do uchwycenia w źródłach. Przyjmuje się powszechnie, że funkcja ta została utworzona w IX wieku¹¹¹¹. Co prawda podejmowano wysiłki cofnięcia daty jej utworzenia na podstawie jednej z pieczęci¹¹¹² do VIII wieku, ale nie są to próby przekonujące¹¹¹³. Wydaje się, że pierwotnie μυστικός nie był oficjalnym urzędem, lecz godnością, którą cesarz obdarzał swojego zaufanego doradcę¹¹¹⁴. Głos doradczy miał on w IX i X wieku przypuszczalnie jako osobisty (tj. zajmujący się jego prywatną korespondencją) sekretarz cesarza¹¹¹⁵. Wyrażają to określenia, jakimi go opisywano: μυστικὴ

¹¹¹⁰ F. Dölger, *Kodikelos*, s. 20 (= *Diplomatik*, s. 22); F. Dölger, J. Karayannopoulos, *op. cit.*, s. 66.

¹¹¹¹ Guillard, *Mistik*, s. 281-282; CSLB, II, s. 50; Oikonomidès, *Listes*, s. 324; A. Kazhdan, *Mystikos*, ODB, II, s. 431-432.

¹¹¹² Εὔσταθίῳ μυστηριακῶ: SLB, s. 545 nr 1. Termin *mysteriakos* być może określa mistyka (lub urzędnika z nim związanego); Por. Guillard, *Mistik*, s. 287-288, ale są to dla VIII wieku tylko poszlaki, nie pozwalające na wysunięcie pewnych wniosków. O urzędach powstałych w związku z urzędem mistyka zob. dalszą część rozdziału.

¹¹¹³ Przesunięcie datacji na VIII wiek sugeruje np. PMbZ, I, s. 560, nr 1778.

¹¹¹⁴ Guillard, *Mistik*, s. 279; Oikonomidès, *Listes*, s. 324; Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 50, przyp. 3, gdzie obszerna bibliografia.

¹¹¹⁵ Dölger-Karayannopoulos, *Urkundenlehre*, s. 62; Innego zdania jest Nikolas Oikonomidès, który stwierdził: „je ne connais aucun texte qui permette d’affirmer que le *mystikos* était le secrétaire privé de l’empereur”: Oikonomidès, *Listes*, s. 324. Por. także Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 42 i 66. Nie jest to jednak pogląd, z którym zgadza się cała literatura przedmiotu; Por.: Dölger, *Herrscherkanzlei*, s. 84; Γκουτζιουκώστας, *Σqdownictwo*, s. 187.

ὕπηρεσία, μυστικωτεραι πράξεις, ἀπόρρητα βουλευματα¹¹¹⁶. Osobisty związek mystika z cesarzem potwierdza fakt, że pierwsze osoby pełniące tę funkcję łączyły ją często z urzędem ἐπὶ τοῦ κανικλείου¹¹¹⁷. Fakt, że była to początkowo funkcja niejako nieoficjalna tłumaczy – w mojej ocenie – brak mystika, np. w *Kletorologionie* Filoteusza¹¹¹⁸. Początkowo swoje wpływy, (które rosły bardzo szybko), zawdzięczał ten urzędnik osobistemu i częstemu kontaktowi z cesarzem¹¹¹⁹. Charakterystyczne jest jednak, że zaczyna bardzo szybko być stawiany w jednej grupie z najważniejszymi osobami w państwie. Aby przedstawić rozwój tego urzędu¹¹²⁰, konieczne jest ujęcie prosopograficzne.

Pierwszą osobą, która pełniła tę funkcję, był prawdopodobnie Leon Choirosfaktes¹¹²¹. Urząd sprawował pod koniec IX wieku¹¹²². Wydaje się, że należy

¹¹¹⁶ Zob.: Oikonomidès, *Listes*, s. 324. Dla francuskiego uczonego te wyrażenia stanowią dowód, że mistyk nie był prywatnym cesarskim sekretarzem, a jedynie, że cesarz darzył go zaufaniem. Faktem jest, że passusy np. z tekstów Leona Choirosfaktesa nie są jednoznaczne. Zob. np. G. Kolias, *Léon Choerosphaktès, Magistre, Proconsul et Patrice*, Athens 1939, s. 127.

¹¹¹⁷ Zob. np. wspomniany wyżej Leon Choirosphaktes lub Stefan, *μυστικῶ καὶ ἐπὶ τοῦ κανικλείου*. BLS II.1, s. 402–403, nr 890. Zob. także PMbZ, t. IV, s. 265, nr 7094. Zob. też: Benešević, *Ranglisten*, s. 151–152; Dölger, *Diplomatik*, s. 64;

¹¹¹⁸ Inną koncepcję wyjaśnienia tego braku przyjął J. J. Reiske (*De cerimoniis*, t. II, s. 402), który proveniencję osobistego doradcy cesarza wywodzi w sposób pośredni aż z VI wieku. Zgadzam się jednak z R. Guilandem (*Mistyk*, s. 279) co do tego, że teoria ta jest trudna do udowodnienia.

¹¹¹⁹ CSLB, II, s. 50; Guiland, *Mistyk*, s. 279–280; DBBO, II, s. 88.

¹¹²⁰ Na temat kompetencji tego urzędu zob. Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 95–96 i 112. Autor dość wybiórczo kładzie nacisk na wybrane kompetencje tego urzędnika, inne zaś traktuje w dość ogólnikowy sposób.

¹¹²¹ Biogram Leona zob. G. Kolias, *Léon Choerosphaktès, Magistre, Proconsul et Patrice*, Athens 1939, s. 15–73. Zob. także: G. Mercati, *Intorno all'autore del carme εἰς τὰ ἐν Πυθοῖς θερμὰ*, *Rivista degli studi orientali*, 10 (1923–1925), s. 220; V. N. Zlatarski, P. Tivčev, *Lav Chirosfakt (Magistar)*, [w:] GIBI, t. 4, s. 175–184; A. Brzóstkowska, W. Swoboda, *Testimonia do dziejów najdawniejszych Słowian*, 4, Warszawa 1997, s. 142–144 – tam też ważniejsza literatura; A. Kazhdan, *Leo Choirosphaktes*, ODB, I, s. 425–426; PMbZ, t. III, s. 72–73, nr 4527; A. Brzóstkowska, *Testimonia do dziejów najdawniejszych Słowian*, 5, Warszawa 2009, s. 40, przyp. 35; J.-Cl. Cheynet, *Les Choirosphaktai*, SBS 11 (2012) s. 91–92. Bardzo możliwe, że był właścicielem pieczęci wydanej w CSLB (s. 50–51, nr 116), na której czytamy: Λέοντι βασιλικῶ σπαθαροκανιδάτω του

utożsamiać go ze známym z listu magistra, antypatosa i patrycjusza Leona¹¹²³, anonimowym urzędnikiem określanym jako *προγεγονότος μυστικός καὶ ἐπὶ τοῦ κανικλείου*¹¹²⁴. W latach 80. i 90. IX wieku źródła odnotowują mystika Mikołaja¹¹²⁵. Na początku X wieku odnajdujemy Jana, którego określa się mianem *βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος, καὶ μυστικός τοῦ φιλοχρίστου δεσπότη*¹¹²⁶. Kilkanaście lat po nim mystikiem był Jan Marmaras¹¹²⁷. Następnie w latach 924-925 godność tę pełnił mystik Jan¹¹²⁸. Był on uważany za osobę bardzo wpływową, do której

χρυσοτρικλίνου πρωτοασηκρήτου καὶ ἐπὶ τοῦ μυστικοῦ. Por. Guiland, *Mistik*, s. 281-282; Omówienie szczegółowe bibliografii zob. Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 57, przyp. 52. Grecki uczony jest zdania, że należy uznać, że Leon Chairosphaktes oraz Leon, którego pieczęć wydał G. Schlumberger oraz która została wydana w CSLB (zob. wyżej), to dwie różne osoby. Brak jednak dowodów, które jednoznacznie to potwierdzają. Dodatkowo zauważyć należy, że sam autor słusznie zauważa, że odczytanie napieczętej inskrypcji jest niepewne. Zob. Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 187.

¹¹²² Bréhier, *Insitutions*, s. 167; Guiland, *Mistik*, s. 282.

¹¹²³ Por.: Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 61.

¹¹²⁴ I. Σακελίων, Λέοντος Μαγίστρου ἀνθυπάτου πατρικίου καὶ τινων ἄλλων ἐπιστολαι, Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρίας τῆς Ἑλλάδος, 1 (1883), s. 377, przyp. 1. Szczegółowe omówienie tego passusu zob.: Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 58, przyp. 55.

¹¹²⁵ Theophanes Continuatus, s. 364,10; Symeon Magister, s. 282,224; Pseudo-Symeon, *Chronographia*, s. 703,16; Georgius Monachus, *Chronicon (continuatio)*, s. 860,2; Vita Euthymii (BHG 651), s. 11,25–33; Guiland, *Mystique*, s. 283; Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 188.

¹¹²⁶ BLS, t. II, s. 119, nr 165; A. E. Γκουτζιουκώστας, *op. cit.*, s. 188.

¹¹²⁷ *Εἰς τὸν μυστικὸν Ἰωάννην τὸν Μαρμαρᾶν. Contribution à l'épistolographie de Xe siècle: les lettres de Bardas le moine* [w:] A. Markopoulos, *History and Literature of Byzantium in the 9th-10th Centuries*, Aldershot, 2004, s. 580,1; Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 188.

¹¹²⁸ Listy do niego adresowano Ἰωάννῳ πατρικίῳ καὶ μυστικῷ: Nicetas Magister, *Listy*, s. 57,1; s. 61,1; s. 61,7; s. 61,26; s. 95,13 oraz s. 123,1. Wspomniany jest także przez Jana Skylitza: Ἰωάννης ὁ μυστικός καὶ παραδυναστεύων. Jan Skylitzes, *Historiarum*, s. 218,18 oraz s. 221,76-77. Wzmiankowany jest także w Kontynuacji Teofanesa: s. 40,13-411,9. Słowo *παραδυναστεύων* jest niezwykle istotne gdyż znaczy tyle co „mający ogromny autorytet”. Zob. wyżej oraz Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 188.

zwracano się z rozmaitymi sprawami¹¹²⁹, i która została nawet oskarżona o próbę uzurpacji tronu¹¹³⁰. Po Janie około roku 934 urząd sprawował prawdopodobnie Teodor¹¹³¹. Zastąpił go na stanowisku mystik Jan¹¹³². Prawdopodobnie jest on tą samą osobą, do której pisał Aleksander z Nicei¹¹³³. Dalej odnotować należy mystika Eutymiusza, który sprawował tę funkcję około roku 944. Wspomina o nim Aleksander z Nicei w jednym ze swoich listów, skierowanym do Leona, biskupa Sardes¹¹³⁴. W tym samym mniej więcej czasie źródła wzmiankują mystika Konstantyna (prawdopodobnie zastąpił Eutymiusza około roku 945)¹¹³⁵. W roku 946 odnotowujemy mystika Stefana, który sprawował też urząd ἐπὶ τοῦ κανικλείου¹¹³⁶. Prawdopodobnie można go identyfikować ze Stefanem znanym z korespondencji Nicetasa Magistra¹¹³⁷ oraz osobą, do której pisał Aretas, biskup Cezarei. Zaadresował on jeden ze swoich listów (odbiorca miał na imię Stefan): ὑπογραφεὺς βασιλέως

¹¹²⁹ Biogram Jana w oparciu o korespondencję Nicetasa Magistra, zob. Nicetas Magister, *Listy*, s. 136, gdzie wymieniono problemy, z jakimi w korespondencji zwracał się do niego Nicetas.

¹¹³⁰ [...] κατηγορηθεὶς δὲ καὶ ὁ μυστικός, ὡς τὴν βασιλείαν σφετεριζόμενος ὑποθήκη τοῦ πατρικίου Κοσμά καὶ λογοθέτου τοῦ δρόμου, μνηστευομένου τοῦτον εἰς τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα, καταβιβάζεται τοῦ παλατίου. Jan Skylitzes, *Historiarum*, s. 221,81-84.

¹¹³¹ A. Ph. Markopoulos, *Anonymi Professoris Epistulae*, Berlin 2000, Epp. 26, 27, 83 oraz 84; zob. też Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 188.

¹¹³² Jan Skylitzes, *Historiarum*, s. 221,91-92.

¹¹³³ Ἰωάννη πατρικίῳ τῷ μυστικῷ καὶ οἰκονόμῳ: Darrouzès, *Épistoliers*, s. 71 (tytuł listu). Por. też: R. Guiland, *Les patrices byzantins sous le règne de Constantin VII Porphyrogénète (913–959)*, Studi Bizantini e Neellenici, 9 (1957), s. 201-202 (= *Silloge Bizantina in onore di Silvio Giuseppe Mercati* = R. Guiland, *Recherches sur les institutions byzantines*, t. II, s. 186-187); Guiland, *Mystique*, s. 283. O Aleksandrze zob. T. Pratsch, *Alexandros, Metropolit von Nikaia und Professor für Rhetorik (10. Jh.) – biographische Präzisierung*, Millennium, 1 (2004), s. 243-278.

¹¹³⁴ J. Darrouzès, *Épistoliers*, s. 69,36; Guiland, *Mystique*, s. 282; Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 188.

¹¹³⁵ Theophanes Continuatus, s. 446,10-11; Por. Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 189, przyp. 9, gdzie dyskusja na temat identyfikacji tego urzędnika.

¹¹³⁶ Στεφάνῳ βασιλικῷ πρωτοσπαθαρίῳ καὶ μυστικῷ: CSLB, II, s. 51-52, nr 117; Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 65 i 189.

¹¹³⁷ Στεφάνῳ μυστικῷ καὶ ἐπὶ τοῦ κανικλείου: Nicetas Magister, *Listy*, s. 127,1.

τῶν ἀπορρήτων¹¹³⁸. Jeśli ta identyfikacja jest słuszna¹¹³⁹, stanowi to dowód na to, że mystik prowadził działalność kancelaryjną¹¹⁴⁰. Dalej znamy z połowy X wieku Michała, który był określany jako ἀντύπατος, πατρίκιος καὶ μυστικός¹¹⁴¹.

Z tego samego stulecia znamy też mystika Himeriosa¹¹⁴² i pieczęć mystika Konstantyna¹¹⁴³. Prawdopodobnie należała ona do urzędnika znanego z *Kontynuacji* Teofanesa, której autor podaje, że mystik i πρωτοσπαθάριος Konstantyn został jednym z profesorów na zreorganizowanym uniwersytecie w Konstantynopolu¹¹⁴⁴. Źródło to podaje niezwykle ważną informację odnośnie dalszej kariery Konstantyna, stwierdzając, że został on prefektem miasta. Miał on zostać wyznaczony na to stanowisko z uwagi na swoje wykształcenie i indywidualne predyspozycje. Co więcej, autor stwierdza, że nikt spośród senatu nie mógł równać się z Konstantynem mądrością¹¹⁴⁵. Trudno powiedzieć, czy mamy tutaj do czynienia z jednostkowym przypadkiem, czy też w tym okresie mystik był stałym członkiem senatu. Znaczenie i wpływy mystika ilustruje fakt, że według Konstantyna Porfirogenety jest on jako

¹¹³⁸ Arethae, *Scripta minora*, s. 324,1 (Ep. 51); Zob. także Nicetas Magister, *Listy*, s. 138.

¹¹³⁹ Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 65 i s. 66.

¹¹⁴⁰ CSLB, t. II, s. 51. Stałoby to także w sprzeczności z opinią N. Oikonomidès, który uznał, że nie ma żadnego tekstu pisanego potwierdzającego kancelaryjną działalność mistyka. Zob. wyżej.

¹¹⁴¹ Leontiades, s. 180-181, nr 71.

¹¹⁴² Postać bardzo dyskusyjna. Zob. Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 61-62.

¹¹⁴³ *Κωνσταντίνου πρωτοσπαθαρίου καὶ τοῦ μυστικοῦ*: CSLB, II, s. 52, nr 118.

¹¹⁴⁴ [...] παιδευτὰς δὲ ἀρίστους προέκρινεν· εἰς Κωνσταντῖνον πρωτοσπαθάριον τὸν τηνικαῦτα μυστικὸν τὸ τῶν φολισόφων παιδοτριβεῖον δέδωκεν, [...]: *Theophanes Continuatus*, s. 446,9-11. Lemerle, *Humanisme*, s. 264-254; Guiland, *Mystique*, s. 282; s. 382.

¹¹⁴⁵ [...] τὸν δὲ ἑπαρχὸν τῆς πόλεως Θεόφιλον, ἄνδρα λόγιον καὶ πρὸς τοὺς πολιτικούς νόμους ἱκανόν, πατρίκιον προέκρινεν καὶ ἐτίμησεν καὶ κοιαίστωρα προεβάλετο, καὶ αὐτῷ προεχειρίσατο ἑπαρχὸν Κωνσταντῖνον πρωτοσπαθάριον, τὸν τηνικαῦτα μυστικὸν καὶ καθηγητὴν τῶν φιλοσόφων, λόγῳ καὶ ἔργῳ ἀξιέπαινον, ὥς μὴ ἕτερον τῆς γνώσεως καὶ σοφίας τοῦ ἀνδρὸς εἶναί τινα τῆς συγκλήτου· καὶ αὐτῶς τὴν ἐπαρχίαν εὐνομίᾳ καὶ δικαιοσύνῃ διέμεψεν. *Theophanes Continuatus*, s. 444,6-13. Por. też *Theophanes Continuatus* (ros.), s. 272-273 oraz Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. s. 75-76.

jeden z nielicznych, zaliczony do grupy osób, które mają prawo przebywać z cesarzem na jego łodzi¹¹⁴⁶.

Z tego okresu nie można pominąć mystika Jana, który za czasów Romana Lekapenosa, w czasie oblężenia Konstantynopola, posłował do władcy Bułgarów Symeona¹¹⁴⁷. Odnotować należy także mystika Leona, który pełnił też funkcję ἐπὶ τοῦ κανικλείου¹¹⁴⁸. Znamy też z korespondencji mnicha imieniem Bardas, mystika Jana Marmarasa¹¹⁴⁹. Niewątpliwie najbardziej znanym mystikiem z X wieku był Mikołaj, który był doradcą cesarza Leona VI, a później został patriarchą¹¹⁵⁰. Nie mamy jednak żadnych bliższych informacji o jego działalności z okresu, gdy sprawował urząd mystika¹¹⁵¹. W końcu R. Guiland wskazuje, że mystikiem za rządów Romana Lekapena był Teodor¹¹⁵², którego R. Browning utożsamia z

¹¹⁴⁶ Κατὰ τύπον γὰρ ἐν τῷ ἀγραρίῳ οὐδεὶς ἕτερος εἰσήρχετο μετὰ τοῦ βασιλέως, εἰ μὴ ὁ δρουγγάριος τῆς βίγλης καὶ ὁ δρουγγάριος τοῦ πλωΐμου καὶ ὁ λογοθέτης τοῦ δρόμου καὶ ὁ ἑταιριάρχης καὶ ὁ **μυστικός** καὶ ὁ τῶν δεήσεων [...]: DAI, s. 246,28-31.

¹¹⁴⁷ [...] καὶ Ἰωάννης ὁ μυστικός καὶ παραδυναστεύων: Theophanes Continuatus, s. 406,2–3. Polski przekład tego fragmentu zob. A. Brzóstkowska, *Testimonia do dziejów najdawniejszych Słowian*, Warszawa 2009, s. 49. Por. też: Symeon Magister, s. 321,227 i s. 325,318; Georgius Monachus, *Chronicon (continuatio)*, s. 898,10-11; Leon Grammatyk, *Chronografia*, s. 310,9-10; Cedrenus, *Compendium Historiarum*, s. 304,7; Theodosii Meliteni, s. 219. O jego dalszej karierze i usunięciu z pałacu zob. Guiland, *Mystique*, s. 282-283.

¹¹⁴⁸ Oprócz tego sprawował urząd: magistra, oraz miał godność patrycjusza i prokonsula: Benešević, *Ranglisten*, s. 152-153; Guiland, *Mystique*, s. 283.

¹¹⁴⁹ Ἰωάννη πατρικίῳ καὶ μυστικῷ: Lampros, *Ἐπιστολαί*, s. 143; s. 153-154; s. 165; Guiland, *Mystique*, s. 283.

¹¹⁵⁰ [...] καὶ ἀντ' αὐτοῦ πατριάρχης ὁ μυστικός ἐχειροτονήθη Νικόλαος [...]: Theophanes Continuatus, s. 364,9-10; καὶ ἀντ' αὐτοῦ χειροτονᾶται Νικόλαος μυστικός ὢν τοῦ βασιλέως: Georgius Monachus, *Chronicon (continuatio)*, s. 860,2; Νικόλαος ὁ πατριάρχης, μυστικός ὢν τοῦ βασιλέως: Symeon Magister, s. 282,224; Leon Grammatyk, *Chronografia*, s. 273,23-274,1; Por. Zonaras, s. 446,7-8; Κωνσταντίνιδης, *Νικόλος Α΄*, s. 36; Γκουτζιουκώστας, *Σqdownnictwo*, s. 188.

¹¹⁵¹ Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 70.

¹¹⁵² Guiland, *Mystique*, s. 283. Francuski uczony identyfikuje go z Teodorem z *Kontynuacji Teofanesa*: Theophanes Continuatus, s. 470. Podkreślić jednak trzeba, że nie pojawia się tam słowo mistyk.

Teodore Daphnopatesem¹¹⁵³. Był on adresatem jednego z listów wysłanego przez anonimowego konstantynopolitańskiego uczonego¹¹⁵⁴. Po nim chronologia nakazuje umieścić mystika Teofanesa, którego podejrzewano o zdradę i zdymisjonowano¹¹⁵⁵.

Wydaje się, że mystik stał się sformalizowanym urzędem na przełomie X/XI wieku, kiedy to otrzymał prerogatywy sądownicze oraz stanął na czele *sekreton*¹¹⁵⁶.

Pierwszym znanym mi mystikiem z uprawnieniami sądowniczymi był Bazyli, który żył pod koniec X lub na początku XI wieku¹¹⁵⁷. Być może należy go identyfikować z urzędnikiem znanym z jednego z dokumentów cesarskich, który rozpoczyna się słowami: *Βασιλικὸν πιττάκιον ἀποσταλὲν Βασιλείῳ πρωτοσπαθαρίῳ, μυστικῷ κριτῇ ἐπὶ τοῦ Ἱπποδρόμου καὶ τῶν Θρακησίῳ*¹¹⁵⁸. Zadaniem tego urzędnika było rozstrzygnięcie sporu, jaki powstał między mnichami z klasztoru św. Pawła, a mnichami z innego klasztoru na Atosie¹¹⁵⁹. Można założyć zatem, że nadawanie mystikowi prerogatyw sądowniczych pokrywałoby się chronologicznie z okresem, kiedy takie prerogatywy zaczęto dość powszechnie nadawać także *ἀσηκρήτις*.

¹¹⁵³ R. Browning stwierdził wprost: „This must be Theodore Daphnopates, private secretary (μυστικός) of Romanos Lecapenus”: Browning, *Correspondance*, s. 431; Zob. też.

¹¹⁵³ Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 70–77, gdzie dyskusja na ten temat. Wydaje się, że identyfikacja zaproponowana przez R. Browninga jest nie do utrzymania. Por. Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 77.

¹¹⁵⁴ List adresowany: *Θεωδώρῳ μυστικῷ*: Browning, *Correspondance*, s. 416.

¹¹⁵⁵[...] *προβάλλεται δὲ ἀντὶ τοῦ μυστικοῦ Ἰωάννου Θεοφάνην πρωτοβεστιάριον παραδυναστεύοντα*: Theophanes Continuatus, s. 411,8-9; zob. też Guillard, *Mystique*, s. 284.

¹¹⁵⁶ Magdalino, *Mystikos* s. 229; Zob. też niżej.

¹¹⁵⁷ *Βασιλείῳ βασιλικῷ πρωτοσπαθαρίῳ κριτῇ καὶ μυστικῷ*: CSLB, t. II, s. 53, nr 120; DBBO, t. II, s. 87-88, nr 59; Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 189, szczególnie przyp. 12, gdzie dyskusja na temat datacji.

¹¹⁵⁸ MM, t. 4, s. 307.

¹¹⁵⁹ G. Schlumberger, *L'épopée byzantine à la fin du Xe siècle*, II, Paris 1900, s. 13; Dölger, *Diplomatik*, s. 64; Guillard, *Mystique*, s. 283.

Z około 1010 roku znamy mystika Mikołaja¹¹⁶⁰. Około roku 1025 urząd mystika sprawował słynny Eustachios Romaios, który w oparciu o swoje uprawnienia sędownicze w czasie pełnienia tego urzędu rozpatrywał przypadek pewnej wdowy¹¹⁶¹. Około roku 1028 wzmiankowany jest anonimowy mystik¹¹⁶². Mniej więcej w tym samym czasie urząd ten sprawował także Demetrios Polemarchios. Wyznaczony został na ten urząd przez cesarza Bazylego II po tym jak Bizantyjczycy rozbili państwo bułgarskie¹¹⁶³. Na synodzie w roku 1029, podczas którego ekskomunikowano i zesłano na górę Ganos heretyckiego patriarchę Jana, działał mystik Abramios¹¹⁶⁴. Datować na połowę XI wieku należy mystika Patosa¹¹⁶⁵. Źródła z tego okresu wzmiankują także mystika Jana, który jest wymieniany wśród

¹¹⁶⁰ *Νικολάω ἀνθυπάτῳ πατρικίῳ Βέστη καὶ μυστικῷ*: CSLB, t. II, s. 53, nr 119; DBBO, t. II, s. 88-89, nr 60; Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 190.

¹¹⁶¹ *Πεῖρα*, 65.1; Guiland, *Mistique*, s. 284; PBW (Eustachios 61); Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 190.

¹¹⁶² Zidentyfikował go Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 190, szczególnie przyp. 15, gdzie bardzo długa i wyczerpująca dyskusja na temat prób identyfikacji tej osoby.

¹¹⁶³ *Strategikon* (Spadaro), s. 112,13-16; Guiland, *Mistique*, s. 284; Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 190.

¹¹⁶⁴ *Ἀβραμίου πρωτοσπαθαρίου ἐπὶ τοῦ θεοφυλάκτου κοιτῶνος καὶ μυστικοῦ*: G. Ficker, *Erlasse des Patriarchen von Konstantinopel Alexios Studites*, Kiel 1911, s. 20,22-23; Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 192.

¹¹⁶⁵ Katalog aukcyjny Münz Zentrum, Sale 76 (10-12 November 1993); Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 192.

fundatorów klasztoru założonego przez Michała Attaliatesa¹¹⁶⁶. Dalej sprzed roku 1042 znamy mistyka Konstantyna¹¹⁶⁷.

Można zatem zaobserwować, że na początku XI wieku mistycy zaczynają być wyznaczani do zadań, jakie wcześniej były powierzane cesarskim sekretarzom. Konsekwencją nadania mistykowi nowych obowiązków było – w mojej ocenie – pojawienie się około 1050 roku urzędu protomystika¹¹⁶⁸. Znamy kilku tego typu urzędników. Pierwszy z nich, Konstantyn (datować go należy na około 1050-1075 rok), daje się uchwycić tylko przy pomocy źródeł sfragistycznych¹¹⁶⁹. Drugim urzędnikiem jest datowany na około 1056/1057 rok Jan Kseros¹¹⁷⁰. Dokument z roku 1056 wskazuje, że cesarz polecił Janowi przeprowadzenie dochodzenia w sprawie oskarżeń, jakie wniósł *heugemenos* klasztoru Hagios Nikon, Jan Gematos. Twierdził on, że pewne klasztorne dobra zostały bezprawnie przejęte przez mnichów z klasztoru

¹¹⁶⁶ Zmarłego mnicha, który był też notariuszem, mistykiem i ' ἐπὶ τῷ κριτηρίου, wymienia się wśród fundatorów klasztoru założonego przez Michela Attaleiatesa: Διὰ τῶν δοθέντων παρὰ τοῦ μακαρίτου μοναχοῦ κυροῦ Ἰωάννου καὶ νοταρίου μυστικοῦ καὶ ἐπὶ τῷ κριτηρίου. Sathas, *Βιβλιοθήκη*, I, s. 69,1-2. Wydaje się, że należy go utożsamiać z mistykiem Janem znanym z diataxis Michała Attaliatesa: Διὰ δῶν δοθέντων παρὰ τοῦ μακαρίτου μοναχοῦ κυροῦ Ἰωάννου καὶ νοταρίου, μυστικοῦ καὶ ἐπὶ τοῦ κοιτῶνος: P. Gautier, *La diataxis de Michel Attaliate*, REB, 39 (1981), s. 129,177-178. Por.: Guiland, *Mistique*, s. 284, przyp. 3; Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 194, szczególnie przyp. 25, gdzie dyskusja.

¹¹⁶⁷ Κωνσταντίνου προέδρου, μυστικοῦ καὶ μεγάλου οἰκονόμου τοῦ Τροπαιοφόρου. Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 87-88, gdzie obszerna analiza tej osoby, oraz s. 195.

¹¹⁶⁸ Dölger, *Diplomatik*, s. 64, przyp. 299; Tezę wysuniętą przez niemieckiego uczonego podważa V. Laurent: CBV, s. 113, przyp. 2 i 3. Por. też: DBBO, II, s. 291-292; Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 113-116.

¹¹⁶⁹ Κωνσταντίνῳ μαγίστρῳ καὶ προτομυστικῷ: BMSO, s. 58, nr 105; Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 193.

¹¹⁷⁰ Zob. Dölger, *Diplomatik*, s. 64, przyp. 299; Guiland, *Mistique*, s. 281. Dalej mamy informację: κελεύει κριθῆναι (παρὰ) τοῦ ὑ(περ)λαμπρου προέδρου (καὶ) πρωτομυστικοῦ κύ(ρ) Ἰω(άννου) τοῦ Ξηρου· ἀφ' οὗ (καὶ) ψήφισμα ἱερὸν (καὶ) σεβασμία κρίσις ἐκ τοῦ ευσεβοῦς σεκρέτου αὐτοῦ ἡμῶν κ(α)τεπέμφθη. *Akty Pantelejmona*, s. 30,19. Por. też Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 188, szczególnie przyp. 840. O rodzinie zob. J.-Cl. Cheynet, *Les Xèroi, administrateurs de l'Empire*, SBS 11 (2011), s. 1-34; Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 193.

Hagios Pantelemon w Tesalonikach¹¹⁷¹. Być może cesarz polecił zajęcie się tym sporem protomystikowi z uwagi na delikatną materię sprawy. Wydaje się, że wraz ze sformalizowaniem się urzędu został on postawiony na czele *sekreton*¹¹⁷². Prawdopodobnie stanął wówczas na czele całej cesarskiej kancelarii. Wydaje się jednak, że nie przejął bezpośredniego zwierzchnictwa nad *officium* cesarskich sekretarzy z ἀσηκρη̑τις, i πρωτοασηκρη̑τις włącznie. Zgadzałoby się to chronologicznie z okresem, kiedy ἀσηκρη̑τις zaczęli być bardzo szeroko wykorzystywani jako sędziowie w różnych częściach państwa¹¹⁷³.

Początek drugiej połowy XI wieku także obfituje w interesujących mnie urzędników. Pod rokiem 1054 umieścić należy, znanego z korespondencji Michała Psellosa, anonimowego mystika¹¹⁷⁴. Z 1060/1061 roku, pochodzi mystik Epifanes Filaretos, który jednocześnie sprawował urząd πρωτοασηκρη̑τις¹¹⁷⁵. W końcu

¹¹⁷¹ [...] ὡς ὁ νόμος κελεύει κριθῆναι παρὰ τοῦ ὑπερλάμπρου προέδρου καὶ πρωτομυστικοῦ κυρ Ιωάννου τοῦ Ξηρου. *Actes de Saint Pantéléèmon*, s. 58.8.

¹¹⁷² Słowo σέκρετον ma bardzo długą historię. Pojawia się ono po raz pierwszy w roku 303 w łacińskiej formie *secretarium*. W tym okresie było używane na oznaczenie trybunału, który miał prowadzić dochodzenie wymierzone w chrześcijan: Lactant. *De mort. Pers.*, 15.5. Słowo to oznaczało, że sprawy rozpatrywane przez ten trybunał mają charakter niejawny w przeciwieństwie do pozostałych rzymskich sądów. W późniejszych wiekach zaczęto je wiązać z *iudicium*, gdzie zewnętrznym znakiem oddzielenia sądu od osób postronnych było *velum*. Używano tego terminu także na określenie *consistorium*: Bury, *Imp. Adm. Sys.*, s. 83-84. W IX wieku rozszerzyło swe znaczenie. Filoteusz w swoim Kletorologionie rozumiał pod nim techniczny termin, którym określić można było którekolwiek urzędnicze *officium*: Τῶ δὲ σακελλαρίῳ ὑποτέτακται τὰ ὀφφικια πάντα διὰ τὸ ἐν ἐκάστῳ σεκρέτῳ τὴν ἐπισκοπὴν τῶ ἐκεῖσε πραττομένων διὰ τῆς καταγραφῆς τοῦ οἰκείου νοταρίου ποιεῖσθαι: Oikonomidès, *Listes*, s. 113,23-35. Zob. także Browning, *Correspondance*, s. 447; Dorouzes, *Offikia*, s. 427; Oikonomidès, *Listes*, s. 324; Πηλιλῆς, *Τίτλοι*, s. 37-39; A. Kazhdan, *Sekreton*, ODB, III, s. 1866.

¹¹⁷³ Zob. kolejny rozdział.

¹¹⁷⁴ Sathas, *Βιβλιοθήκη*, s. 358, Ep. 114: Τῶ μυστικῶ; Guiland, *Mistique*, s. 284, przyp. 46; Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 192; PBW (Anonymus 2234).

¹¹⁷⁵ Psellos, *Or. For. Et. Acta*, s. 170,24-171,34; Por. ὁ μάγιστρος Ἐπιφάνιος καὶ πρωτοασηκρη̑τις ὤπται [...] καὶ τὴν μυστικὴν. P. Gautier, *Un chrysobulle de confirmation rédigé par Michel Psellos*, REB, 34 (1976), s. 83,19-27; Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 193; Epifaniusz Filaretos, Pr. nr 375.1.

znany też pieczęć protomystika z Muzeum Narodowego w Atenach¹¹⁷⁶. Z drugiej połowy XI wieku znany mystika Jana¹¹⁷⁷, którego utożsamiać można z osobą znaną z dokumentów klasztornych¹¹⁷⁸. Na drugą połowę XI wieku datuje się też mystika Jana Fasoulasa¹¹⁷⁹. W mojej ocenie już w połowie XI wieku mystik osiągnął pozycję, którą dwa wieki później w jednym ze swoich tekstów Manuel Philes (1275-1345) opisał słowami:

*Εἶτα μετ' αὐτὸν μυστικὸς ἐπεσίτω,
Καὶ βασιλικὸς πρότιτος τοῦ σεκρέτου*¹¹⁸⁰.

Sformalizowanie się urzędu umocniło tylko władzę i wpływy tego urzędnika. Pokrywa się także chronologicznie ze znacznym zwiększeniem wpływów *ἐπὶ τοῦ κανικλείου*. Ewolucja urzędu wynikała, jak wspomniano wyżej, z nadania mystikowi nowych obowiązków. Ich prześledzenie pozwala zbliżyć się do odpowiedzi na pytanie o to, jak przebiegał proces rozciągania się wpływów mystika na całą kancelarię.

Z prywatnego sekretarza cesarza mystik stał się w połowie XI wieku urzędnikiem państwowym, którego głównym zadaniem było dbanie o skarb państwa i walka z nadużyciami niektórych urzędników, a w szczególności tych, którzy odpowiedzialni byli za ściąganie podatków¹¹⁸¹. W mojej ocenie kryzys finansów państwa, jaki dał się zauważyć w połowie XI wieku, sprawił, że cesarz postawił na stanowisku „nadzorcy” skarbu państwa osobę, do której miał największe zaufanie. Szczególnie duży nacisk miał mystik kłaść na to, aby urzędnicy świeccy nie działali

¹¹⁷⁶ *Κωνσταντίνῳ μαγίστρῳ καὶ πρωτομυστικῷ*: BMSO, s. 58, nr 105.

¹¹⁷⁷ CSLB, t. II, s. 54, nr 121; PBW (Ioannes 20275); Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 193, szczególnie przyp. 23, gdzie obszerna dyskusja.

¹¹⁷⁸ Tj. z Janem *ἐπὶ τοῦ κανικλείου* znanym z *Actes de Lavra*, dokument nr 26; Por. wyżej w rozdziale o *ἐπὶ τοῦ κανικλείου*.

¹¹⁷⁹ Jordanov, *Corpus*, III.1, s. 271-272, nr 741; Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 194.

¹¹⁸⁰ *Manuelis Philae Carmina ex codicibus escurialensibus, florentinis, parisinis et vaticanis*, ed. E. Miller, II, Paris 1857, s. 410, 61-62.

¹¹⁸¹ Zob. np. *Πεῖρα*, s. 150-151, 38.5; s. 239, 65.1.

na szkodę majątku, należącego do Kościoła. Obowiązki te przyczyniły się do tego, że posiadał on nawet władzę odwoływania kleryków w kościele Świętych Apostołów oraz miał prawo desygnować diakonów Wielkiego Kościoła jako swoich przedstawicieli¹¹⁸². Jego działalność sądownicza była bardzo szeroka¹¹⁸³. Niestety, źródła, na których możnaby oprzeć konstrukcję historii tego urzędu, są fragmentaryczne. W przeważającej mierze możliwe są jedynie badania prosopograficzne, będące kontynuacją przedstawionych wyżej.

Z około roku 1094 znamy pieczęć mistyka Michała Philokalesa¹¹⁸⁴. Wzmiankują go także dokumenty soborowe¹¹⁸⁵. Z przełomu XI/XII wieku znamy pieczęć Nikefora Aksinitesa¹¹⁸⁶. Z około 1131-1132 pochodzą anonimowe wersy, upamiętniające jakiegoś cesarza oraz mistyka Nikefora w klasztorze Świętej Trójcy nad Bosforem¹¹⁸⁷. Nieco później, bo między 1137 a 1146 rokiem, Jan Tzetzes wysłał list adresowany do mistyka Nikefora Serviliasa¹¹⁸⁸. W liście przedstawił on problemy, jakie ma ze swoimi sąsiadami i zwrócił się do Nikefora z prośbą o pomoc. Na podstawie drugiego listu Jana Tzetzesa skierowanego do Thessalosa, oikumena

¹¹⁸² Magdalino, *Mystikos*, s. 233.

¹¹⁸³ Zob. np. *Σύνταγμα τῶν θείων*, II, s. 386.

¹¹⁸⁴ *Μιχαὴλ προέδρω καὶ μυστικῶ τῶ Φιλοκάλλη*: CO, s. 51-52, nr 78; DBBO, I, s. 283, przyp. 7; CSLB, II, s. 54-55, nr 122; Seibt-Seibt, *Nikopolis*, s. 196; DO, nr 58.106.3094; Jordanov, *Corpus*, II, s. 424; Guiland, *Mistique*, s. 284, przyp. 44-45. Jego kariera rozwinęła się szybko, czego dowodzi pieczęć, na której czytamy: *Μιχαὴλ πρωτοπροέδρω ἐπάρχῳ καὶ μυστικῶ τῶ Φιλοκάλλη*: Konstantopoulos, K. M., *JIAN*, 6 (1903), s. 350-351, nr 415; A. Sorlin-Dorigny, *Sceaux et bulles des Comnènes*, RA 33 (1877), s. 86; SLB, s. 547, nr 16; s. 692, nr 6; CSLB, II, s. 567-568, nr 1033; DBBFN, s. 396-398, nr 270; I. Koltsida-Makri, *The Iconography of the Virgin through Inscriptions on Byzantine Lead Seals of the Athens Numismatic Museum Collections*, SBS, 8 (2003), s. 29 nr 1; Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 195; PBW (Michael 123) oraz (Michal 20229).

¹¹⁸⁵ Synod 1094, s. 217.

¹¹⁸⁶ [...] *ὁ Αἰνίτης μυστικὸς Νικηφόρος*: CSLB, t. II, s. 55-56, nr 124; Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 197; PBW (Nikephoros 201246).

¹¹⁸⁷ Sp. Lampros, *Ὁ Μαρκιανὸς Κώδιξ* 524, [w:] *Νέος Ἑλληνομνήμων*, 8 (1911), s. 146; Magdalino, *Mystikos*, s. 232.

¹¹⁸⁸ *Ioannes Tzetzes, Epistulae*, s. 31-34; Magdalino, *Mystikos*, s. 232, przyp. 17; Guiland, *Mistique*, s. 279, przyp. 4 i s. 285, przyp. 54; Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 196; PBW (Nikephoros 20159).

didaskalos i ἐκ προσώπου patriarchy¹¹⁸⁹, możemy wnioskować, że miał mystik własne *officium*.

Na rok 1136 datuje się Typikon klasztoru Pantokratora, w którym wśród zmarłych wymienia się mystika Tzykanisteriotesa¹¹⁹⁰. W tym samym dokumencie wspomina się eunucha i mystika Jana¹¹⁹¹. Kilka lat później później Wilhelm z Tyru wspomina mystika Manuela¹¹⁹². Z około 1143-1157 roku mamy wzmiankę o Grzegorzu Kappadokesie, który sprawował ten urząd¹¹⁹³.

Z roku 1150 pochodzi prostagma wydana przez cesarza Manuela I Komnena (R. Guiland wskazuje, że możliwy rok wydania to także 1165¹¹⁹⁴), na mocy której cesarz zakazywał urzędnikom państwowym, odpowiedzialnym za ściąganie podatków wchodzić do domu zmarłej osoby duchownej (głównie biskupów) przed wcześniejszym poinformowaniem o tym mystika, który miał niejako czuwać nad

¹¹⁸⁹ Ioannis Tzetze, *Epistulae*, s. 153-155.

¹¹⁹⁰ [...] ὁ ἕτερος μυστικός ὁ Τζυκανιστηριώτης: P. Gautier, *Le typikon du Christ Sauveur Pantocrator*, REB, 32 (1974), s. 45,247; Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 196; PBW (Anonymous 724).

¹¹⁹¹ [...] ὁ ἀποιχόμενος ἐκείνος εὐνοῦχος Ἰωάννης ὁ μυστικός: P. Gautier, *Le typikon du Christ Sauveur Pantocrator*, REB, 32 (1974), s. 45,246. Zob. też: F. Chalandon, *Les Comnène; études sur l'Empire byzantin aux XIe et XIIe siècles*, II: *Jean II Comnène (1118-1143) et Manuel I Comnène (1143-1180)*, Paris 1912, s. 30; Guiland, *Mistique*, s. 285, przyp. 50; Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 195; PBW (Ioannes 449).

¹¹⁹² Zob. niżej.

¹¹⁹³ Σ. Ευστρατιάδης, *Τυπικὸν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μονῆς τοῦ Ἁγίου μεγαλομάρτυρος Μάμαντος*, Ελληνικά, 1 (1928), s. 256,15-20; Guiland, *Mistique*, s. 284 i 285; Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 196.

¹¹⁹⁴ Dyskusję na temat datacji zob. N. Svoronos, *Les privilèges de l'Église à l'époque des Comnènes: un recrit inédit de Manuel I Comnène*, TM, 1 (1965) s. 360, przyp. 169.

prawidłowością przebiegu wszystkich działań¹¹⁹⁵. Z całą pewnością ustawodawcy chodziło o urzędnika podległego cesarzowi¹¹⁹⁶.

Z tego samego okresu znamy też pieczęć mystika Nikefora¹¹⁹⁷. W roku 1157, w związku z poglądami głoszonymi przez Soterichosa Panteugenosa dotyczącymi ofiary Chrystusa, zebrał się w pałacu Blachernai sobór. Wzmiankowano na nim (na sesji 12 maja) mystika Nikefora Borbenosa¹¹⁹⁸. Jest on wspomniany jako jeden z czterech *gloriossimi* (μεγαλοδοξότατοι) i *sebastoi* obok wielkiego logariasty, ἐπὶ τοῦ κανικλείου oraz drungariusza floty¹¹⁹⁹. Dalej mamy wzmiankę o tym, że mystik Jerzy z Kapadocji (ca. 1146-1158) podniósł z ruin klasztor św. Mamasa z Konstantynopola, doprowadzony do tego stanu przez osoby świeckie, które miały się nim opiekować¹²⁰⁰. Prawdopodobnie w tym samym mniej więcej okresie urząd ten sprawował Michał¹²⁰¹.

Kilka lat później, bo w roku 1159, w dokumentach klasztornych wzmiankowany jest kolejny mystik. W roku tym opat klasztoru św. Mamasa, Atanazjusz Filantropenos, po śmierci sprawującego pieczę nad monastylem mystika Grzegorza Kappadokesa, chciał uzyskać potwierdzenie wszystkich dotychczasowych przywilejów dla klasztoru¹²⁰². Ze wstępu do typikonu wiemy, że mystika Grzegorza

¹¹⁹⁵ [...] εἰδήσεως ἀκριβεστάτης διδομένης περὶ τούτου παρὰ τοῦ τηνικαῦτα ἀρχιερέως τῷ κατὰ τὴν ἡμέραν μυστικῷ, ὃς καὶ ὀφείλει καὶ ἄμφω οἰκονομεῖν. JGR, t. I, s. 389; Dölger, *Regesten*, II, s. 217-218, nr 1380. W zbiorze tym dokument został umieszczony pod rokiem 1150.

¹¹⁹⁶ Zgadzam się w tym punkcie z Guiland, *Mistique*, s. 281.

¹¹⁹⁷ Ebersolt, *Sceaux*, s. 385, nr 441; CSLB, t. II, s. 55, nr 123; Jordanov, *Anhialo*, nr 12; Jordanov–Zhekova, *Shumen*, s. 82, nr 192; Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 196 szczególnie przyp. 34, gdzie dyskusja; PBW (Nikephoros 20145).

¹¹⁹⁸ [...] τοῦ μεγαλοδοξοτάτου μυστικοῦ κυροῦ Νικηφόρου τοῦ Βορβηνοῦ: Πατμιακὴ Βιβλιοθήκη, s. 316; Grumel, *Regestes*, III, s. 109, nr 1041; Guiland, *Mistique*, s. 284, przyp. 48; Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 196; PBW (Nikephoros 183).

¹¹⁹⁹ Bréhier, *Insitutions*, s. 142.

¹²⁰⁰ Bréhier, *Insitutions*, s. 550; Guiland, *Mistique*, s. 284.

¹²⁰¹ SLB, s. 547, nr 16; Konstantopoulos, K. M., *JIAN*, 6 (1903), s. 351, nr 417.

¹²⁰² S. Eustratiades, *Τυπικὸν τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Μεγαλομάρτυρος Μάμαντος*, Ἑλληνικά, 1 (1928), s. 245–314.

do służby u Manuela (1143-1180) polecił cesarz Jan II (1118-1143)¹²⁰³. Po tym jak Manuel objął tron, mystik Grzegorz został: *τὴν ἐν τοῖς βασιλείοις οἴκοις ἔσχε περιωπὴν αὐτὸ δὴ τοῦτο τῶν δημοσίων θησαυρῶν φύλαξ ὁμοῦ καὶ οἰκονόμος γενόμενος*¹²⁰⁴. Grzegorz opiekę nad klasztorem otrzymał niejako w spadku po swoim bracie Teocharistosie¹²⁰⁵.

Z roku 1162 pochodzi typikon klasztoru *τῶν Ἑλίου Βωμῶν, ἥτοι τῶν Ἐλεγκμῶν* w Bitynii¹²⁰⁶. Spisał go mystik Nikefor, który odnowił ten klasztor¹²⁰⁷. Zgodzić się należy z tezą P. Magdalino, że ów Nikefor najprawdopodobniej jest tożsamy ze znanym z akt synodu w roku 1157 – Nikeforem Borbenosem¹²⁰⁸. W trzecim rozdziale typikonu ustanowił on, że po jego śmierci opiekę nad klasztorem ma przejąć *μεγαλοδοξότατος μυστικός*¹²⁰⁹.

Z drugiej połowy XII wieku znamy dwa listy skierowane do nieznanego z imienia mystika, które napisał *πρωτοασηκρήτης* Christoforos Zonaras¹²¹⁰. Pierwszy z tych listów jest niezwykle istotny. Autor skarży się w nim na opóźnienie w wypłacie (*δόσις*) jego wynagrodzenia (*τοῦ προσοδίου μου*). W jego ocenie mystik zaniedbuje swoje obowiązki (*ἐπὶ σοὶ κεῖται τὸ ἔργον καὶ τῶν λόγων ἢ ἔκβασις*). Jednocześnie zapytuje on, czy wypłacanie pensji nie jest wstrzymane z powodu jakiś

¹²⁰³ Magdalino, *Mystikos*, s. 231.

¹²⁰⁴ S. Eustratiades, *Τυπικὸν τῆς Μονῆς*, s. 256.

¹²⁰⁵ Magdalino, *Mystikos*, s. 231.

¹²⁰⁶ Dmitrijewski, *Opisanie*, s. 715-769; Guiland, *Mistique*, s. 285.

¹²⁰⁷ [...] αὐτὴν Νικηφόρου, τοῦ γενονότος Μυστικοῦ [...]: Dmitrijewski, *Opisanie*, s. 715.

¹²⁰⁸ Magdalino, *Mystikos*, s. 232, przyp. 14.

¹²⁰⁹ Dmitrijewski, *Opisanie*, s. 723. Typikon ten wzorowany jest na typikonie klasztoru św. Mamasa, zob. Magdalino, *Mystikos*, s. 232, przyp. 15.

¹²¹⁰ Τοῦ αὐτοῦ τῶ μυστικῶ: E. T. Tsolakis, *Χριστοφόρου Ζωναρά I. Λόγος παραινετικὸς εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ κυρὸν Δημήτριον*. II. Ἐπιστολές, Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου, Θεσσαλονίκης 20, s. 403,1. Uwagi na temat edycji tych dokumentów zob.: Magdalino, *Mystikos*, s. 233, przyp. 20.

oficjalnych względów (εἰ δ' αἰτία τίς ἐστὶ τὴν δόσιν κωλύουσα, καὶ ἀπαγόρευσον)¹²¹¹.

Ten fragment pozwala na postawienie tezy, że *πρωτοασηκηῆτις* po tym, jak pozbawiono go w dużej mierze funkcji kancelaryjnych, a jego obowiązki ograniczały się do sądownictwa, podlegał administracyjnie mystikowi. Wyrazem tego jest fakt, że to mystik był odpowiedzialny za wypłacanie mu wynagrodzenia. Potwierdza to także jeszcze jeden dokument z tego okresu. Znany dwunastowieczny autor bizantyjski Mikołaj Mesarites mówi w jednym z tekstów do swojego ojca: *ἐξ ἀνακτορικῆς ἐπικρίσεως τῆς συγκλήτου πάσης προκάθεται καὶ τὸ πρωτασηκητικὸν ὀφφίκιον ἀναζώννυται*¹²¹². Kompetencje, na mocy których mystik wypłacał to wynagrodzenie, wynikały najprawdopodobniej z funkcji, którą opisano przy osobie Grzegorza Kappadokesa. Przypomnijmy, że był on uważany za nadzorcę zarówno pałacu cesarskiego, jak i państwowego skarbcza¹²¹³. Potwierdza to Wilhelm z Tyru we wzmiance o mystiku Manuelu, który otrzymał rozkaz aresztowania Izaaka i osadzenia go w więzieniu. Opisując pozycję Manuela na dworze konstantynopolitańskim, Wilhelm podaje: *per misticonem suum qui palatio et thesauris praeerat universis*¹²¹⁴. Rola mystika jako zarządcy państwowego skarbcza była szczególnie istotna w przypadku braku cesarza w stolicy¹²¹⁵.

W dokumencie wystawionym przez Aleksego II Komnena, w lipcu 1181 roku, dla klasztorów wokół Konsantynopola¹²¹⁶, dotyczącym zwolnienia z części obciążeń finansowych tychże klasztorów, urząd mystika został określony jako

¹²¹¹ Magdalino, *Mystikos*, s. 233.

¹²¹² A. Heisenberg, *Der Epitaphios des Nikolaos Mesarites auf seinen Bruder Johannes*, Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-philologische und historische Klasse, 1922, s. 20,24-25.

¹²¹³ Zob. wyżej.

¹²¹⁴ *Willelmi Tyrensis archieposcopi Chronicon (Guillaume de Tyr Chronique)*. Édition critique par R. B. C. Huygens. Identification des sources historiques et détermination des dates par H. E. Mayer et Gerhard Rösch, Turnholt 1986, I, s. 706,47-48.

¹²¹⁵ Magdalino, *Mystikos*, s. 235.

¹²¹⁶ O jakie klasztory chodzi, ustalił P. Magdalino: *Mystikos*, s. 230, przyp. 6.

μεγαλέπιφανέστατος¹²¹⁷. Dokument stwierdza, że jeśli jakiś urzędnik naruszy nadane przywileje, musi wypłacić odszkodowanie dla klasztoru za pośrednictwem mystika. Rodolphe Guiland twierdzi, że mamy tutaj do czynienia z mystikiem podległym patriarsze¹²¹⁸. Trudno jednoznacznie rozstrzygnąć czy francuski uczony ma rację. Wydaje się, że oparł się on w swoim założeniu na rozumieniu słowa *μεγαλέπιφανέστατορ*, jakie zaproponował np. autor słownika grecko-angielskiego, który to uznał – w oparciu o ustęp z prac Teofilakta (arcybiskupa Bułgarii) – że słowo to jest równoznaczne z wyrażeniem *μεγάλως ἐπιφανής*¹²¹⁹. Tego typu filologiczna przesłanka jest niewystarczająca, aby utrzymać tezę R. Guillanda. Treść dokumentu wskazuje, że mogło cesarzowi chodzić o podkreślenie znaczenia swojego mystika, a użyta formuła ma na celu dodać mu splendoru¹²²⁰.

Z lat 70. i 80. XII wieku znamy mystika Eustachiosa Sinopitesa¹²²¹. Z przełomu XII/XIII wieku znamy pieczęć Jana Kastamonitesa¹²²². W kwietniu 1192 roku Izaak II wydał prostagmę, która zakazywała urzędnikom skarbowym przejmować majątek zmarłych biskupów. Jeśli ktoś zostałby na tym przyłapany, jego

¹²¹⁷ [...] καὶ παρὰ τοῦ κατὰ τὴν ἡμέραν μεγαλεπιφανεστάτου μύστικου καταναγκαζομένου [...]: JGR, t. III, s. 506; Dölger, *Regesten*, II, s. 279, nr 1550; Guiland, *Mistique*, s. 285.

¹²¹⁸ Guiland, *Mistique*, s. 281.

¹²¹⁹ Sophocles, s. 737 s. v.

¹²²⁰ Na temat tego terminu (co prawda dla XIII wieku) zob. N. Oikonomidès, *Contribution à l'étude de la pronoia au XIIIe siècle. Une formule d'attribution de parèques à un pronoïaire*, REB, 22 (1964), s. 164-167.

¹²²¹ *Εὐσταθίος με μυστικὸς Σινωπίτης γράφει γραφῶν σφραγίδα πρακτέων κῦρος*: BBaK, s. 79-80, nr 2.1.12; *Τοῦ Σινωπίτου μυστικοῦ Εὐσταθίου*: DO 58.106.2495; Cheynet–Morrison–Seibt, *Seyring*, s. 85, nr 109; CSLB, II, s. 56, nr 125; Jordanov, *Corpus*, II, s. 375, nr 652A; Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 198; PBW (Eustathios 20105).

¹²²² *Κασταμονίτης μυστικὸς Ἰωάννης*: I. Κασταμονίτης, *Συμβολή στη μελέτη του βίου, του έργου καὶ της ἐπιχῆς του*, Θεσσαλονίκη 1988, s. 145, nr 25; Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 197; PBW (Ioannes 20823).

sprawą miał się zająć mystik¹²²³. Z końca XII wieku znamy mystika Mikołaja Phrangopoulou¹²²⁴. Z końca XII wieku znamy także anonimowego mystika¹²²⁵.

Mystik nie zaniknął w późniejszych wiekach i był obecny w administracji aż do upadku Cesarstwa bizantyjskiego¹²²⁶. Jest obecny już na listach urzędników powstałych w XIV wieku i zajmuje dość wysokie trzydzieste miejsce¹²²⁷. Dwa inne taktikony z XIV wieku wskazują natomiast, że zajmował trzydzieste pierwsze miejsce w hierarchii urzędniczej¹²²⁸. Inne listy pierwszeństwa umieszczają mystika w urzędniczej hierarchii na miejscach: dwudziestym szóstym¹²²⁹, dwudziestym siódmym¹²³⁰, dwudziestym ósmym¹²³¹ lub też dwudziestym dziewiątym¹²³². Posiadał on także przypisane do urzędu atrybuty, o czym informuje Pseudo-Kodinos, pisząc: *Τὰ τοῦ μυστικοῦ φακεωλὶς καὶ ἐπιλούρικον, οὐ μὴν καὶ σκαράνοκον*¹²³³. W czasach, kiedy powstawał ten traktat, mystik był już trwałym trybem w

¹²²³ Magdalino, *Mystikos*, s. 230.

¹²²⁴ *Σκέποις με τὸν σὸν Νικόλαον Παρθένε τὸν Θραγγόπωλον μυστικὸν σὸν οἰκέτην*: CSLB t. II, s. 57, nr 126; Laurent, *Bulles métriques*, s. 124, nr 351; Guiland, *Mistique*, s. 285.

¹²²⁵ Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 197.

¹²²⁶ Z punktu widzenia moich badań zasadne jest zakończenie analizy tegoż urzędu na przełomie XII/XIII wieku. Na temat dalszego rozwoju tego urzędu zob. Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 165-183 oraz s. 198-201, gdzie zestawienie mistyków z okresu XIII-XV wieku.

¹²²⁷ Pseudo-Kodinos, s. 138,11.

¹²²⁸ *Liste de l'Appendice à l'Hexabiblos d'harménopoulos*, ed. J. Verpeaux, s. 300,23; *Liste dite du moine Mathieu Blastarès*, ed. J. Verpeaux, s. 321,50.

¹²²⁹ *Liste du cod. Xeropotamou 191 (Athon. 2524)*, ed. J. Verpeaux, s. 309,15.

¹²³⁰ *Liste du Parisinus Gr. 1783*, ed. J. Verpeaux, s. 305,17.

¹²³¹ *Liste L'ordre hiérarchique de l'empereur et des archontes*, J. Verpeaux, s. 344,30. Druga lista, na której figuruje została przez francuskiego wydawcę nazwana *Liste les mêmes offices en vers politiques*, ed. J. Verpeaux, s. 347,30.

¹²³² *Liste anépigraphie en vers*, ed. J. Verpeaux, s. 335,62-63; *Liste du Vaticanus Gr. 952*, ed. J. Verpeaux, s. 307,20-21.

¹²³³ Pseudo-Kodinos, s. 160,11-13.

administracji. Wyraz temu dał wspomniany wyżej autor, stwierdzając, że *ἡ τοῦ μυστικοῦ ὑπηρεσία νοεῖται καὶ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος*¹²³⁴.

¹²³⁴ Pseudo-Kodinos, s. 179,5-6.

Zakończenie

Podsumowując wyniki przeprowadzonych badań stwierdzić należy, że ich efektem stało się opracowanie zagadnienia dotychczas bardzo słabo obecnego w literaturze przedmiotu. Z jednej strony praca uzupełnia tę lukę z drugiej jednak osiągnięte wyniki oraz poczynione ustalenia często stoją w sprzeczności z tymi nielicznymi pracami, które traktowały chociażby marginalnie o urządach cesarskich sekretarzy.

Rozdział pierwszy otwiera rys historyczny prezentujący powstanie, ewolucję, skład, sposób działania oraz znaczenie kancelarii cesarskiej jako takiej. Następnie przedstawiono powstanie urzędu cesarskiego referendarza i jego rozwój aż do czasów osiągnięcia największego znaczenia w okresie panowania cesarza Justyniana I (527-565). Udało się wykazać, że geneza tego urzędu sięga czasów Konstantyna Wielkiego, wskazano jakie zmiany zaszły w ramach *ordo notariorum* za rządów najpierw cesarza Juliana (361-363) a potem cesarza Justyniana i ustalono decydujący wpływ tego drugiego na rozwój cesarskiej kancelarii. Ustalono kluczową rolę referendarzy w procesie legislacyjnym (tworzenie *depositiones*), ich pierwszoplanową rolę w kancelarii (jako pośrednika między cesarzem a urzędnikami), przedstawiono ich bardzo duże znaczenie na soborach, gdzie przekazywali wolę cesarza czy też odczytywali istotne dokumenty. Drugą część tego rozdziału poświęciłem powstaniu urzędu ἀσηκρη̑τις. Wykazano, że urząd ten powstał w pierwszej połowie V wieku w wyniku przekształcenia prywatnego cesarskiego sekretarza w urzędnika państwowego. Ponadto udało się rozwiązać szereg problemów językowych jeśli idzie o terminologię jaką posługiwano się do połowy VI wieku, aby określić ἀσηκρη̑τις. Rozdział zamyka wskazanie, że w wyniku wewnętrznego rozwarstwienia kancelarii powstał urząd πρωτοασηκρη̑τις, oraz dowiedziono, że zastąpił on urząd *primicerius notariorum*, jako kierownik kancelarii w latach 50tych VI wieku.

Drugi rozdział obejmuje okres od czasów zakończenia panowania przez cesarza Justyniana Wielkiego aż do połowy IX wieku. Za cezurę kończącą przyjąłem przejście władzy w Bizancjum przez dynastię Macedońską. Pierwsza część rozdziału prezentuje rozwój cesarskiej kancelarii w tym okresie. Wykazano znaczące umocnienie się pozycji kwestora i stopniowe ograniczanie władzy *magister officiorum*. Przedstawiono ewolucję poszczególnych urzędów wchodzących w skład

kancelarii takich jak: *σκριβάς*, *σκέπτωρ*, *λιβελλήσιος* oraz *καγκελάριοι*, na czele których stał *πρωτοκαγκελλάριος*. W końcu poświęcono uwagę urzędowi *ἐπὶ τῶν δεήσεων*, który się uniezależnił. Następnie przedstawiono rozwój urzędu referendarza po VI wieku i udowodniono (wbrew powszechnej w literaturze przedmiotu opinii), że urząd ten nie zaniknął, aż do wieku VIII. Kolejny człon tego rozdziału stanowi pokazanie rozwoju urzędu kierownika cesarskiej kancelarii - *πρωτοασηκρήτις*. Wykazano, że urząd ten powstał co najmniej 100 lat wcześniej niż przyjmowano to dotychczas w literaturze przedmiotu. Poddano analizie i wyjaśniono także terminy (*ἀσηκρήτις καὶ σεκρεταρίου βασιλικού, πρῶτιστος τῶν βασιλικῶν γραμματέων, πρῶτος ὑπογραφεὺς τῶν βασιλικῶν μυστηρίων ἐγκριθῆναι, πρῶτῳ τῶν βασιλικῶν ἐντυχῶν μυστογράφῳ, πρῶτος βασιλικῶν ὑπογραφεὺς* oraz *πρῶτον τῶν βασιλικῶν ὑπομνημάτων*) jakimi posługiwano się przy określaniu w źródłach kierownika cesarskiej kancelarii. W dalszej części rozdziału przedstawiono rozwój urzędu *ἀσηκρήτις*, przeanalizowano pojawiające się problemy językowe związane z tym urzędem oraz zaproponowano rozwiązania dwuznacznych terminów jakimi ich określano (*ἀδσηκρήτις, ἀπόρρητος γραμματεὺς, βασιλικὸς ταχυγράφος, ὑπογραφεὺς τῶν βασιλικῶν ἐνταλμάτων, ὑπογραφεὺς βασιλείοις μυστερίοις, βασιλικὸς γραμματεὺς*). Następnie przedstawiono pozakancelaryjne kompetencje oraz obowiązki zarówno *ἀσηκρήτις* (służba dyplomatyczna, odczytywanie niektórych typów cesarskich dokumentów) jak i *πρωτοασηκρήτις* (oczytywanie dokumentów soborowych, listów, ważnych dokumentów państwowych, misje o charakterze specjalnym). Rozdział zamyka próba rekonstrukcji karier administracyjnych cesarskich sekretarzy w okresie VI – IX wieku. Dało się zauważyć w tym punkcie związek między urzędem *πρωτοασηκρήτις* a tronem patriarszym.

Rozdział trzeci obejmuje okres od połowy IX do przełomu XII/XIII wieku. Rozdział otwiera przedstawienie reform i zmian jakim została poddana kancelaria cesarska we wspomnianym okresie. Następnie zaprezentowano rys historyczny systemu sądowego oraz urzędów sędziowskich w cesarstwie Rzymskim w okresie IX-XII wieku ze szczególnym uwzględnieniem tych urzędów, które bezpośrednio wiązały się z instytucją interesujących mnie sekretarzy (*κριτὴς ἐπὶ τοῦ ἵπποδρόμου, κριτὴς τοῦ βήλου, δρουγγάριος τῆς βίγλης, πρωτοσπαθάριος τῆς φιάλης, ἐξάκτωρ, πραιτωρ, παραθαλασσίτης, κένσηρος, θεσμοφύλακος,*

θεσμογράφος oraz ύπατος). Ta część pracy pozwoliła na lepsze przedstawienie (a w wielu miejscach okazała się niezbędna w zrozumieniu) rozwoju urzędu cesarskiego sekretarza w kontekście nadawania mu kompetencji sądowniczych kosztem jego funkcji kancelaryjnych. W dalszej części przedstawione zostało miejsce ἀσηκρήτης w bizantyjskim systemie sądowniczym zarówno w oparciu o pieczęcie jak i dokumenty klasztorne. Omówiono szczegółowo jakie urzędy sądownicze sprawowali ἀσηκρήτης (m. in. κριτής, δρουγγάριος της βίγλης, κριτής του βήλου, μυστολέκτης, κριτής του βήλου, κριτής ἐπὶ τοῦ ἵπποδρόμου, ἐξάκτωρ, θεσμοφύλακος) i jakie miejsce urzędy te zajmowały w zhierarchizowanym bizantyjskim systemie sądownictwa i administracji. Dalej zaprezentowano kariery urzędnicze cesarskich sekretarzy i wykazano związek między urzędem sekretarza a innymi urzędami i godnościami (m. in. σπαθάριος, σπαθαροκανδιδάτος, πρωτοσπαθάριος), które ten szczególnie chętnie sprawował. W kolejnym etapie przeprowadzona została analiza urzędu πρωτοασηκρήτης w kontekście stopniowego ograniczania jego władzy w ramach kancelarii, aż do momentu odebrania mu kompetencji związanych z kierowaniem tą instytucją. Rozdział zamyka zaprezentowanie miejsca πρωτοασηκρήτης w kancelarii cesarskiej. Poddano analizie obowiązki pozakancelaryjne jakimi obarczano cesarskich sekretarzy (praca w dyplomacji, nictwo w soborach i synodach, dowodzenie wojskiem, zarządzanie jednostkami administracji terytorialnej oraz doradzanie cesarzowi w sprawach najróżniejszej natury i wykonywaniu zadań „specjalnych” – od wyjaśniania snów poczynając a na tworzeniu poezji kończąc). Rozdział ten zawiera w końcu szeroką analizę zachowany dokumentów (przeważającej większości dotyczą nadań ziemi klasztorom lub rozstrzygnięć sporów o majątek, w których jedną ze stron jest kościół, ewentualnie innych przywilejów czy wyroków sądowych), które kontrasygnowali cesarscy sekretarze.

Ostatnie dwa rozdziały zostały poświęcone urzędom mystika oraz ἐπὶ τοῦ κανικλείου. Urzędnicy ci stopniowo (pierwszy w X/XI a drugi w XI-XII) przejmowali kompetencje jakie wcześniej posiadali πρωτοασηκρήτης i w końcu całkowicie przejęli ich prerogatywy co doprowadziło do zaniku urzędu πρωτοασηκρήτης i całkowitego pozbawienia ἀσηκρήτης obowiązków związanych z pracą w kancelarii.

BIBLIOGRAPHIA

FONTES

Ἀπογραφὴ καὶ συναρίβησις τῶν ἀνεγνωσμένων ἡμῖν βιβλίων ὧν εἰς κεφαλαιωδὴ διάγνωσιν ὁ ἡγαπημένος ἡμῶν ἀδελφός Ταράσιος ἐξητήσατο, ed. Henry René, *Photius Bibliothèque*, I-VIII, Paris 1959-1977.

Ἐπιστολαὶ ἐκ τοῦ βιενναίου κωδικος *phil.* 342, ed. Λάμπρος Σπυρίδων Π., NE 19 (1925), s. 269-296; 20 (1926), s. 31-46 i s. 139-157.

Ὁ Μαρκιανὸς Κώδιξ 524, ed. Λάμπρος Σπυρίδων [w:] Νέος Ἑλληνομνήμων, 8 (1911), s. 123-192.

Ῥωμανοῦ βασιλέως τοῦ Λακαπηνοῦ ἐπιστολαί, ed. Σακκελίωνος Ἰωάννης, Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρίας τῆς Ἑλλάδος, 1 (1883), s. 38-48 i s. 385-409.

A colectie de sigilii bizantine inedite, ed. Bănescu Nicolae, Academia Romăna, Memoriile Sectiunii Istorice, Seria III, t. XX, Memoriile 5, București 1938, s. 115-126.

A Collection of Dated Byzantine Lead Seals, ed. Oikonomides Nicolas, Washington, D. C. 1986.

A collection of Letters of Severus of Antioch, from numerous Syriac manuscripts (Letters I to LXI), ed. Brooks Ernest Walter, PO, 10 (1919).

A Handlist of the Byzantine Lead Seals and Tokens (and of Western and Islamic Seals) in the Barber Institute of Fine Arts, ed. Dunn A. W., Birmingham 1983.

Anthologia Graeca, ed. Beckby Hermann, I, München 1957.

A propos d'une nouvelle publication de sceaux byzantins, Oikonomides Nicolas, REB 44 (1986), s. 263-267.

A Syriac Chronicle of the Year 846, ed. Brooks Ernest Walter, ZDM, 51 (1897), s. 569 – 588.

Acht Siegel aus dem Museum für byzantinische Kultur in Thessalonike, ed. Leontiades Ioannes G., SBS, 9 (2006), s. 23-33.

Acta et Diplomata Graeci Medii Aevi Sacra et Profana, ed. Miklosich Franz, Müller Joseph, I-VI, Vienna 1860-1890.

Actes d'Iviron, I: *des origines au milieu du XI siècle*, édition diplomatique par Jacques Lefort, Nicolas Oikonomidès, Denise Papachryssanthou avec la collaboration Hélène Métrévéli, Paris 1985 (Archives de l'Athos XIV).

Actes d'Iviron, II: *Du milieu du XIe siècle à 1204*, édition diplomatique par Jacques Lefort, Nicolas Oikonomidès, Denise Papachryssanthou avec la collaboration de Vassiliki Kravari et Hélène Métrévéli, Paris 1990 (Archives de l'Athos XIV).

Actes d'Esphigménou, édition diplomatique par Jacques Lefort, Paris 1973 (Archives de l'Athos VI).

Actes de Docheiariou, édition diplomatique par Nicolas Oikonomidès, Texte, Paris 1984 (Archives de l'Athos XIII).

Actes de Lavra. Édition diplomatique et critique par Germaine Rouillard et Paul Collomp, d'après les descriptions, photographies et copies de Gabriel Millet et Spyridon de Lavra, I (897-1178), Paris 1937 (Archives de l'Athos I).

Actes de Lavra. Première partie: Des origines à 1204. Edition diplomatique par Paul Lemerle, Nicolas Svoronos, André Guillou, Denise Papachryssanthou, Paris 1970 (Archives de l'Athos V).

Actes de Saint Pantéléèmon. Édition diplomatique par Paul Lemerle, Gilbert Dagron, Sima Ćirković, Paris 1982 (Archives de l'Athos XII).

Actes de Vatopédi I: Des origines à 1329. Édition diplomatique par Jacques Bompaire, Jacques Lefort, Vassiliki Kravari, Christophe Giros, Paris 2001 (Archives de l'Athos XXI).

Actes de Xéropotamou. Édition diplomatique par Jacques Bompaire, Paris 1964 (Archives de l'Athos III).

Actes du Prôtaton. Edition diplomatique par Denise Papachryssanthou, Paris 1975 (Archives de l'Athos VII).

Agatho Diaconus, *Epilogus*, ed. Riedinger Rudolf, II.2, s. 898-901 [w:] ACO, *Concilium Universale Constantinopolitanum Tertium*, Berlin 1990-1995.

Al-Kāmil fi 't-tārīḥ ta' līf: aš-šaiḥ al-'allāma 'Izz-ad-Dīn Abi-'l-Ḥasan 'Alī Ibn-Abi-'l-Karam Muḥammad Ibn-Muḥammad Ibn-'Abd-al-Karīm Ibn-'Abd-al-Wāḥid aš-Šaibānī al-ma'rūf bi-Ibn-al-Aṭīr (*Chronicon quod Perfectissimum inscribitur*) I-XV, ed. Tornberg Carl Johan, Uppsala 1851-1876.

Ammiani Marcellini Rerum gestarum libri qui supersunt, I-II, ed. Seyfarth Wolfgang, Lipsiae 1999.

An Early Syriac Life of Maximus the Confessor, ed. Brock Sebastian Paul, AnBoll. 91 (1973), s. 299-346.

Anecdota Bruxellensia, I: *Chroniques byzantines du manuscrit 11376*, ed. Coumont Franz, Gent 1894, s. 13-36.

Anna Komnena, Aleksjada, z języka greckiego przełożył, wstępem i przypisami opatrzył Oktawiusz Jurewicz, I-II, Wrocław 1969-1972.

Annae Comnenae, *Alexias*, rec. Reinsch Diether R., Kambylis Athanasios, Berolini 2001 (CFHB 40/1-2).

Annales Baresenses, ed. Pertz Georg Heinrich, MGH, Scriptores V, Hanover 1844, s. 52-56.

Annales Regni Francorum inde ab a. 741 usque ad a. 829, qui dicuntur Annales Laurissenses maiores et Einhardi, Post editionem Pertz Georg Heinrich, rec. Kurze Friedrich, Hanover 1895, MGH, SS rer. Germ. In usum scholarum separatim editi VI.

Anonymi auctoris Chronicon ad annum Christi 1234 pertinens, ed. Chabot Jean-Baptiste, Louvain 1952 (CSCO 109).

Anonymi Barenensis Chronicon, *Rerum Italicarum scriptores V*, ed. Muratori Ludovico Antonio, Milan 1724, s. 147-156.

Anonymi Professoris Epistulae, ed. Markopoulos Athanasios, Berlin 2000.

Arethae Archiepiscopi Caesariensis Scripta minora, I, rec. Westerink Leendert Gerrit, Leipzig 1968.

Armenika themata als terminus technicus der byzantinischen Verwaltungsgeschichte des 11. Jahrhunderts, ed. Seibt Werner, ByzSl. 54 (1993), s. 134-141.

- Aus den Papyrus der königlichen Museen*, ed. Erman Adol, Krebs Fritz, Berlin 1899.
- Basilicorum Libri LX*, Series A: Textus, Series B: Scholia, I-XVII, ed. Scheltema Herman Jan, Groningen 1953–1988.
- Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν καὶ ὁμολογητοῦ Θεοδώρου ἡγουμένου τῶν Στουδίου [Vita S. Theodori Studitae in codice Mozquensi musei Rumianzoviani n. 520], ed. Latyshev Vasilij, VV 21 (1914), s. 255-340.
- Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Θεοφάνους τοῦ ὁμολογητοῦ καὶ αὐταδέλφου αὐτοῦ Θεοδώρου, συγγραφεῖς παρὰ Θεοδώρας Ῥαουλαίνης Κατακουζηνῆς τῆς Παλαιολογίνης [w:] Papadopoulos-Kerameus Athanasios, Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς σταχυολογίας, IV, St. Petersburg 1897, s. 185-223, V, St. Petersburg 1898, s. 397-399.
- Βίος τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς Νικεφόρου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως καὶ νέας Ῥώμης, [w:] Nicephori Archiepiscopi Constantinopolitani Opuscula Historica, ed. de Boor Carolus, Leipzig 1880, s. 139-217.
- Βυζαντινὰ μολυβδόβουλλα συλλογῆς Ὁρφανίδη–Νικολαΐδη νομισματικοῦ μουσείου Ἀθηνῶν, ed. Κολτζίδα Μακρή Ιωάννα, ΑθENA 1996.
- Βυζαντινὰ μολυβδόβουλλα συλλογῆς Ὁρφανίδη–Νικολαΐδη νομισματικοῦ μουσείου Ἀθηνῶν, ed. Κολτζίδα Μακρή Ιωάννα, ΑθENA 1996 (rec.), Wassiliou Wassiliou Alexandra-Kyriaki, Werner Seibt, BZ 91 (1998), s. 146-150.
- Βυζαντινὰ μολυβδόβουλλα συλλογῆς Ὁρφανίδη–Νικολαΐδη νομισματικοῦ μουσείου Ἀθηνῶν, ed. Κολτζίδα Μακρή Ιωάννα, ΑθENA 1996 (rec.), Cheynet Jean-Claude, REB 56 (1998), s. 308-309.
- Βυζαντινὰ μολυβδόβουλλα του Μουσείου Κομοτηνῆς, ed. Ζήκος Νίκος, SBS 2 (1990), s. 171-184.
- Byzantine Copper Tokens*, ed. Nesbitt John, SBS, 1 (1987), s. 67-75.
- Byzantine Defenders of Images: Eight Saint's Lives in English Translation*, ed. Talbot Mary-Alice, Washington D. C. 1998.
- Byzantine lead seals from Chios and Lesbos*, ed. Penas Vasso, SBS, 2 (1990), s. 163-170.
- Byzantine Lead Seals from Cyprus*, ed. Metcalf David Michael, Nicosia 2004.

Byzantine lead Seals from the Village of Melnitsa (District of Elkhovo, Bulgaria), part II, ed. Jordanov Ivan, SBS, 10 (2011), s. 33-60.

Byzantine Lead Seals, I, ed. Zacos George, Veglery Alexander, Basel 1972.

Byzantine Lead Seals, II, ed. Nesbitt John W., Zacos George, Bern 1984.

Byzantine Lead Seals, II, ed. Nesbitt John W., Zacos George, Bern 1984 (rec.), Hunger Herbert, JÖB, 36 (1986), s. 333-339.

Byzantine Seals from the Village of Melnitsa (district of Elkhovo, Bulgaria), ed. Jordanov Ivan, SBS, 7 (2002), s. 21-57.

Byzantinische Bleisiegel aus Ungarn, Chotzakoglou Charalampos G., Ch, SBS, 6 (1999), s. 59-70.

Byzantinische Bleisiegel der staatlichen Eremitage mit Familiennamen, I: Teil Sammlung Lichačev – Namen von A bis I, ed. Sandrovskaja Valentina S., Seibt Werner, Wien 2005.

Byzantinische Bleisiegel III, ed. Regling Kurt, BZ, 24 (1923/24) s. 96-107.

Byzantinische Bleisiegel in Berlin (West), (Poikila Byzantina 5), ed. Speck Paul, Bonn 1986.

Byzantinische Bleisiegel in Berlin (West), (Poikila Byzantina 5), ed. Speck Paul, Bonn 1986 (rec.), Cheynet Jean-Claude, RN, 29 (1987), 273-274.

Byzantinische Bleisiegel in Berlin (West), (Poikila Byzantina 5), ed. Speck Paul, Bonn 1986 (rec.), Theodoridis Dimitri, BZ, 82 (1989), 321-322.

Byzantinische Bleisiegel in Berlin (West), (Poikila Byzantina 5), ed. Speck Paul, Bonn 1986 (rec.), Hunger Herbert, JÖB, 39 (1989), s. 325-326.

Byzantinische Bleisiegel in Berlin II, ed. Sode Claudia, (Poikila Byzantina 14), Bonn 1997.

Byzantinische Bleisiegel in Berlin II, ed. Sode Claudia, (Poikila Byzantina 14), Bonn 1997 (rec.), Cheynet Jean-Claude, REB, 56 (1998), s. 335-336.

Byzantinische Bleisiegel in Berlin II, ed. Sode Claudia, (Poikila Byzantina 14), Bonn 1997 (rec.), Seibt Werner, JÖB, 48 (1998), s. 316-317.

Byzantinische Bleisiegel in Berlin II, ed. Sode Claudia, (*Poikila Byzantina* 14), Bonn 1997 (rec.), Wassiliou Alexandra-Kyriaki, GN, 33 (1998), s. 233.

Byzantinische Bleisiegel in Berlin II, ed. Sode Claudia, (*Poikila Byzantina* 14), Bonn 1997 (rec.), Weiser Wolfgang, NN, 47/2 (1998), s. 74.

Byzantinische Bleisiegel in Osteuropa. Die Funde auf dem Territorium Altrusslands, ed. Bulgakova Viktoria, Wiesbaden, 2004.

Byzantinische Bleisiegel, ed. Regling Kurt [w:] *Mémoires du Congrès International de Numismatique*, Brussels 1910, s. 39-45.

Byzantinische Siegel aus Petra in Westgeorgien, Seibt Werner, Iashvili Irakli, SBS, 9 (2006), s. 1-11.

Canon epinicius seu victorialis in erectione ss. Imaginum, PG 99, kol. 1767C-1779B.

Cassiodori Senatoris Variae, ed. Mommsen Theodor, [w:] MGH AA 12, Berolini 1894.

Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art, I: Italy, North of the Balkans, North of the Black Sea, ed. Nesbitt John, Oikonomides Nicolas, Washington D.C. 1991.

Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art, I: Italy, North of the Balkans, North of the Black Sea, ed. Nesbitt John, Oikonomides Nicolas, Washington D.C. 1991 (rec.), Seibt Werner, BZ, 84/85 (1991), s. 548-550.

Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art, II: South of the Balkans, the Islands, South of Asia Minor, ed. Nesbitt John, Oikonomides Nicolas, Washington D.C. 1994.

Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art, II: South of the Balkans, the Islands, South of Asia Minor, ed. Nesbitt John, Oikonomides Nicolas, Washington D.C. 1994 (rec.), Seibt Werner, BZ, 90 (1997), s. 460-464.

Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art III: West, Northwest and Central Asia Minor and the Orient, ed. Nesbitt John, Oikonomides Nicolas, Washington D.C. 1996.

Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art III: West, Northwest and Central Asia Minor and the Orient, ed. Nesbitt John,

Oikonomides Nicolas, Washington D.C. 1996 (rec.), Seibt Werner, BZ, 92 (1999), s. 538-541.

Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art III: West, Northwest and Central Asia Minor and the Orient, ed. Nesbitt John, Oikonomides Nicolas, Washington D.C. 1996 (rec.), Wassiliou Alexandra-Kyriaki, JÖB, 49 (1999), s. 380-382.

Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art, IV: The East, ed. Eric McGeer, Nesbitt John, Oikonomides Nicolas, Washington D.C. 2001.

Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art, IV: The East, ed. Eric McGeer, Nesbitt John, Oikonomides Nicolas, Washington D.C. 2001 (rec.), Seibt Werner, BZ, 96 (2003), s. 748-751.

Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art, V: The East (continued), Constantinople and Environs, Unknown Locations, Addenda, Uncertain Readings, ed. Eric McGeer, Nesbitt John, Oikonomides Nicolas, Washington D.C. 2005.

Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art, VI: Emperors, Patriarchs of Constantinople, Addenda, ed. Nesbitt John, Morrisson Cécile Washington D. C. 2009.

Catalogue of Medieval Seals at the Regional Historical Museum of Shumen, ed. Jordanov Ivan, Zhekova Zhenya, Shumen 2007.

Catalogue of Seals in the Department of Manuscripts in the British Museum, ed. de Gray Birch Walter, London, 1898.

Chronicle of John Malalas, Books VIII–XVIII. Translated from the Church Slavonic by Matthew Spinka in Collaboration with Glanville Downey, Chicago 1940.

Chronicon breve quod e diversis annalium scriptoribus et expositoribus decerpit concinnavitque Georgius Monachus cognomeno Hamartoulos ed. de Muralto Eduardus, PG 110, koll. 980-1195.

Chronicon Breve quod e diversis annalium scriptoribus et expositoribus decerpit concinnavitque Georgius Monachus cognomento Hamartolus, ed. De Muralto Eduardus, PG 110, koll. 51-980.

Chronicon Paschale 284-628 AD, tr. Whitby Michael, Whitby Mary, Liverpool 1989.

Chronicon Paschale, rec. Dindorf Ludwig August, I-II, Bonnae 1832.

Chronicon Salernitanum. A Critical Edition with Studies on Literary and Historical Sources and on Language, ed. Westerbergh Ulla, Acta Universitatis Stockholmiensis, Studia Latina Stockholmiensia 3, Stockholm - Lund 1956.

Chronicon Universale - 741 cum continuatione (annalibus maximianis), ed. Waitz Georg, MGH SS XIII, Hannover 1881, s. 4-25.

Chronique de Denys de Tell-Mahré, ed. Chabot Jean-Baptiste, Paris 1895.

Chronique de Michel le Syrien, patriarche jacobite d'Antioche (1166-1199), ed. Chabot Jean-Baptiste, I-III, Paris 1899-1904.

Codex Justinianus, ed. Krüger Paul, Berlin 1879.

Codex Theodosianus, ed. Mommsen Theodor, Krüger Paul, Berlin 1904.

Concilium Universale Chalcedonense, Acta conciliorum oecumenicorum II, ed. Schwartz Eduardus: t. 1.1, *Epistolarum collectiones, actio prima*, Berolini–Lipsiae 1933; t. 1.2, *Actio secunda, epistularum collectio B actiones III-VII*, Berolini–Lipsiae 1933; t. 1.3, *Actiones VIII-XVII*, 18-31, Berolini–Lipsiae 1935; t. 2.1, *Versiones particulares. Ps. I, Collectio novariensis de re Eutychis*, Berolini–Lipsiae 1932; t. 2.2, *Rerum chalcedonensium collectio Vaticana, canones et symbolum*, Berolini–Lipsiae 1936; t. 3.1, *Epistolarum ante gesta collectio, actio prima*, Berolini–Lipsiae 1935; t. 3.2, *Actiones II-VI*, Berolini–Lipsiae 1936; t. 3.3, *Actiones VII-XVI, Concilii allocutio ad Marcianum*, Berolini–Lipsiae 1937; t. 4, *Leonis Papae I epistolarum collectiones*, Berolini–Lipsiae 1932; t. 5, *Collectio Sangermanensis*, Berolini–Lipsiae 1936; t. 6, *Prosopographia et topographia actorum chalcedonensium et encycliorum, indices*, Berolini–Lipsiae 1938.

Concilium Universale Constantinopolitanum Tertium, ed. Riedinger Rudolf, fasc. 1-3, ACO, Berlin 1990-1995.

Concilium Universale Niceanum Secundum, Concili Actiones IV-V, ed. Lamberz Erich, ACO, Berlin – Bonn 2012.

Concilium Universale Niceanum Secundum, pars. I-II, ed. Lamberz Erich, ACO, Berolini 2008.

Constantin VII Porphyrogène, *Les livre des cérémonies*, ed. i przekł. Vogt Albert, I – II, Paris 1935.

Constantine Porphyrogenitus, *De administrando imperio*, ed. Moravcsik Gyula, tł. Jenkins Romilly James Heald, Washington 1967 (CFHB I).

Constantine Porphyrogenitus. Three treatises on imperial military expeditions, ed. Haldon John F., Wien 1990 (CFHB XVIII).

Constantinus Porphyrogenitus, *De Cerimoniis aulae Byzantinae*, ex rec. Reiske Johann Jacob, I-II, Bonn 1829-1930.

Continuatio Byzantina-Arabica a. DCCXLI, ed. Mommsen Theodorus, MGH AA XI 2, Berlin 1894, s. 323-368.

Continuatio Isidoriana Hispana a. DCCXLI, ed. Mommsen Theodorus, MGH AA XI 2, Berlin 1894, s. 323-368.

Corinth: Results of Excavations Conducted by the American School of Classical Studies at Athens, t. XII, ed. Davidson Gladys R., Princeton 1952.

Corippe, *Éloge de l'Empereur Justin II*, texte établi et traduit, ed. i tł. Antès Serge, Paris, 2003.

Corporis Inscriptionum Latinarum. Supplementa Italica, consilio et auctoritate Academiae regiae Lynceorum edita. Fasc. I: *Additamenta ad vol. V Galliae cisalpinae*, Pais Hector, Romae 1888.

Corpus of Byzantine Lead Seals from Bulgaria, I: Byzantine Seals with Geographical Names, ed. Jordanov Ivan, Sofia 2003.

Corpus of Byzantine Lead Seals from Bulgaria, I: Byzantine Seals with Geographical Names, ed. Jordanov Ivan, Sofia 2003 (rec.), Seibt Werner, BZ, 98 (2005), s. 129-133.

Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria, II: Byzantine Seals with Family Names, ed. Jordanov Ivan, Sofia 2006.

Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria, III, ed. Jordanov Ivan, Sofia 2009.

Das Byzantinische Bleisiegel als Kunstwerk. Katalog zur Ausstellung, ed. Seibt Werner, Zarnitz Marie Luise, Wien 1997.

Das Byzantinische Bleisiegel als Kunstwerk. Katalog zur Ausstellung, ed. Seibt Werner, Zarnitz Marie Luise, Wien 1997 (rec.), Speck Paul, BZ, 91 (1998), 581-583.

Das Byzantinische Bleisiegel als Kunstwerk. Katalog zur Ausstellung, ed. Seibt Werner, Zarnitz Marie Luise, Wien 1997 (rec.), Cheynet Jean-Claude, REB, 56 (1998), 334-335.

Das Concilium Quinisextum und seine Bischofsliste: Studien zum Konstantinopeler Konzil von 692, ed. Ohme Heinz, Berlin 1990.

De patriarcharum Constantinopolitanorum catalogis et de chronologia octo primorum patriarcharum. Accedunt eiusmodi catalogi duo adhuc non editi, ed. Fischer Franciscus, [w:] *Commentationes philologiae Jenenses*, edd. Seminarii philologorum Ienenses professores, III, Leipzig 1884, s. 263-333.

De Plumbeis antiquorum numismatibus tam sacris quam profanis disertatio, ed. Ficoroni Francesco, Roma 1750.

De Procopio, et Arcana eius Historia iudicium, Bonnae 1838, (przedrukowano tam pracę *Procopii Caesariensis V. I. ANEKΔOTA. Arcana Historia, Qi liber nonus Historiarum ex Bibliotheca Vaticana Nocolaus Alemannus protulit, Latine reddidit. Notis illustravit. Nunc primum in lucem prodit triplici Indice locupletata*, ed. Alemanii Nicolás, Lugduni 1623).

Der heilige Daniel auf der Säule, tł. Lietzmann Hans, Byzantinische Legenden, Jena, 1911, 1-52.

Die byzantinische Bleisiegel mit Familiennamen aus der Sammlung des Numismatischen Museums Athen, ed. Stavrakos Christos, Wiesbaden 2000.

Die byzantinische Bleisiegel mit Familiennamen aus der Sammlung des Numismatischen Museums Athen, ed. Stavrakos Christos, Wiesbaden 2000 (rec.), Sode Claudia, BZ, 95 (2002), s. 168-170.

Die byzantinische Bleisiegel mit Familiennamen aus der Sammlung des Numismatischen Museums Athen, ed. Stavrakos Christos, Wiesbaden 2000 (rec.), Nesbitt John, Speculum, 77 (2002), s. 996-998.

Die Byzantinischen Bleisiegel der Sammlung Savvas Kophopoulos. Eine Siegelsammlung auf der Insel Lesbos I, ed. Stavrakos Christos, Turnhout 2010,

- Die Byzantinischen Bleisiegel in Österreich*, I, ed. Seibt Werner, Wien 1978.
- Die Byzantinischen Bleisiegel in Österreich*, I, ed. Seibt Werner, Wien 1978 (rec.), Sandrovskaia Valentina S., Sokolova Irina V., ByzSl., 41 (1980), 251-255.
- Die byzantinischen Bleisiegel in Österreich*, II: Zentral- und Provinzialverwaltung, II, ed. Wassiliou Alexandra-Kyriaki, Seibt Werner, Wien, 2004.
- Die byzantinischen Kleinchroniken (Chronica byzantina breviora, recensuit, commentario indicibusque instruxit Peter Schreiner)*, I-III, Wien 1975-1979 (CFHB XII/1-3 Series Vindobonensis).
- Die byzantinischen Ranglisten nach dem Kletorologion Philothei und nach den Jerusalemer Handschriften zusammengestellt und revidiert*, ed. Benešević Vladimir Nikolaevič, BNJ, 5 (1926/7), s. 97-167 i 6 (1928), s. 143-145.
- Die Darstellung der Theotokos auf byzantinischen Bleisiegeln, besonders im 11. Jahrhundert*, ed. Seibt Werner, SBS, 1 (1987), s. 35-56.
- Die Gedichte des Christophoros Mitylenaios*, ed. Kurtz Eduard, Leipzig 1903.
- Die Makremboliten auf byzantinischen Bleisiegeln und in sonstigen Belegen*, ed. Hunger Herbert, SBS, 5 (1998), s. 1-28.
- Die nichtliterarischen lateinischen Papyri Italiens aus der Zeit 445-700*, ed. Tjäder Jan Olof, I-II, Stockholm 1955-1982.
- Die Sigillographische Sammlung des Benaki Museums in Athen*, ed. Karagiorgou Olga, SBS, 9 (2006), s. 33-49.
- Die sphragistischen Quellen zum byzantinischen Thema Nikopolis*, ed. Seibt Natascha, Seibt Werner, [w:] *Nicopolis I. Proceedings of the first International Symposium on Nicopolis (23-29 September 1984)*, Preveza 1987, s. 327 – 347.
- Diodori Bibliotheca Historica*, II, ed. Vogel Friedrich, Leipzig 1890 (repr. Stuttgart 1964).
- Documents de sigillographie byzantine (La collection C. Orghidan)*, ed. Laurent Vitalien, Paris, 1952.
- Ecloga Basilicorum*, ed. Burgmann Ludwig, [Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte, 15], Frankfurt am Main 1988.

Ecloga, das Gesetzbuch Leons III und Konstantinos V, ed. Burgmann Ludwig, Frankfurt am Main 1983.

El Panegírico de Justino II de Flavio Cresconio Coripo: introducción, edición crítica y traducción, tł. Ramírez de Verger J., Sevilla 1980.

Epist. Hadriani I ad Carolum Magnum, MGH, Epist. V, *Epistolae selectee pontificium Romanorum Carolo Magno et Ludwivo Pio regnantibus scriptae*, Berlin 1895, s. 3-57.

Epistolae Imperatorum Pontificum Aliorum Inde ab a. CCCLXVII usque DLIII datae Avellana Quae Dicitur Collectio, ed. Günther Otto, CSEL, t. 35.2, Pragae-Vindobonae-Lipsiae 1898.

Épistoliers byzantins du Xe siècle, ed. Darrouzès Jean, Paris 1960.

Erlasse des Patriarchen von Konstantinopel, Alexios Studites: Festschrift der Universität Kiel zur Feier des Geburtsfestes Seiner Majestät des Kaisers Königs Wilhelm II, ed. Ficker Gerhard, Kiel 1911.

Etymologicon magnum: seu verius Lexicon saepissime vocabulorum origines indagans, ex pluribus lexicis scholiastis et grammaticis anonymi cuiusdam opera concinnatum, ed. Gaisford Thomas, Amsterdam 1962.

Eustathii metropolitae Thessalonicensis Opuscula. Accedunt trapezuntinae historiae scriptores Panaretus et Eugenicus. E codicibus mss. Basileensi, Parisinis, Veneto, nunc primum edidit Theophilus Lucas Frider Tafel, Francofurti ad Moenum 1832.

Evagrius Scholasticus, Historia ecclesiastica – Kirchengeschichte, ed. Hübner Adelheid, (Fontes Christiani 57), Turnhout 2007.

Excerpta Valesiana (Anonymus Valesianus), przeł. i oprac. Lidia Winniczuk, Meander, 17 (1962), s. 163-172 i 327-337.

Excerpta Valesiana, Chronica minora saec. IV, V, VI, VII (I), ed. Mommsen Theodor, MGH AA, IX, Berolini 1892, s. 1-11.

Excerpta Valesiana, rec. Moreau Jacques, ed. corr. cur. Velkov Velizar, Lipsiae 1961.

Flavius Cresconius Corippus, In laudem Iustini Augusti minoris, ed. i tł. Averil Cameron, London 1976.

Focjusz, Biblioteka, z języka greckiego przełożył wstępem i komentarzem opatrzył O. Jurewicz, t. I: Kodeksy 1-150, Warszawa 1986; II: Kodeksy 151-222, Warszawa 1988; III: Kodeksy 223-237, Warszawa 1994; IV: Kodeksy 238-248, Warszawa 1996; V: Kodeksy 249-280, Warszawa 1999.

Fragment d'un praktikon de la région d'Athènes (avant 1204), ed. Papachryssanthou Denise, Medvedev Igor, Granstrem Eugénie, REB, 34 (1976), s. 5-44.

Fragmenta Historicorum Graecorum, I-VI, ed. Müller Carolus, Parisiis 1878-1885.

Genesios. On the Reigns of the Emperors, tł. Kaldellis Anthony, Canberra 1998.

George et Dèmetrios Tornikès: lettres et discours, ed. Darrouzès Jean, Paris 1970.

Georges Pachymeres. Relations Historiques, ed. Failler Albert, tłum. Laurent Vitalien, I-V, Paris 1984-2000.

Georgii Monachi Chronicon, ed. de Boor Carolus, I-II, Lipsiae 1904.

Georgii Pachymeris, *De Michaele et Andronico Palaeologis*, I-II, rec. Bekker August Immanuel, Bonnae 1835.

Georgius Cedrenus, *Compendium Historiarum*, ed. Bekker August Immanuel, [w:] Georgius Cedrenus, Ioannis Scylitzae ope ab Immanuele Bekkero suppletus et emendatus, I-II, Bonnae, 1838-1939 (repr. PG 121-122).

Georgius Monachus, *Chronicon (continuatio)* (redactio A), ed. Bekker August Immanuel, *Theophanes Continuatus, Ioannes Cameniata, Symeon Magister, Georgius Monachus*, Bonnae 1838 s. 763-924.

Gesta episcoporum Neapolitanorum I, ed. Waitz Georg, MGH SS rer. Langobardicarum et Italicarum saec. VI-IX, s. 424-465.

Hagiologie byzantine. Textes inédits, publiés en grec et traduits en français, ed. Halkin François, Brussels 1986, s. 171-181 (SH 71).

Halûk Perk Koleksiyon'unda Bulunan Dört Bizans Kurhun Mühürü, ed. Bulgurlu V., [w:] *Sevgi Gönül Hatıra Sayısı*, ed. H. Perk, H. Öztürk, Istanbul, 2005, s. 45-49.

History of the Patriarchs of the Coptic Church of Alexandria, III, Agathon to Michael II (766), ed. Evetts Basil, PO, 5 (1910), s. 1-215.

Imperatori di Bisanzio (Cronografia), ed. Impellizzeri Salvatore, I-II, Vicenza 1984.

- Inscriptiones Aquileiae*, ed. Brusin Giovanni, Udine 1991.
- Inscriptions grecques et latines de la Syrie*, ed. Jalabert Louis, Mouterde René, Paris 1929.
- Instytucje Justyniana*, z języka łacińskiego przełożył i przedmową opatrzył Cezary Kunewicz, Warszawa 1986.
- Ioannes Lydus. On powers, or, The magistracies of the Roman state*, introduction, critical text Anastasius C. Bandy, Philadelphia 1983.
- Ioannes Tzetzes, *Epistulae*, rec. Leone Petrus Aloisus M., Leipzig 1972.
- Ioannis Cinnami Epitome, rerum ab Ioanne et Alexio Comnenis Gestarum. Ad fidem codicis vaticani*, rec. Meineke Augustus, Bonnae 1836.
- Ioannis Itali, *Opera*, Textum graecum secundum collationem a Gregorio Cereteli, confectam edidit et praefatione instruxit N. Ketschakmadze, Tbilisi 1966.
- Ioannis Malalae, *Chronographia*, ed. Thurn Hans, Berlin 2000 (CFHB, XXXV, Series Berolinensis).
- Ioannis Scylitzae, *Synopsis Historiarum*, ed. Thurn Ioannes, Berolini 1973 (CFHB V, Series Berolinensis).
- Ioannis Tzetzae Historiae*, rec. Leone Petrus Aloisus M., Neapoli 1968.
- Ioannis Zonarae, *Epitome Historiarum*, libri XIII-XVIII, ed. Büttner-Wobst Theodor, Bonnae 1897.
- Iosephi Genesisii regnum libri quattuor*, rec. Lesmueller-Werner Anni, Thurn Ioannes, Berlin 1978 (CFHB XIV, Series Berolinensis).
- Ius Graeco-Romanum*, III, *Novellae Constitutiones*, ed. Zachariä von Lingenthal Karl Eduard, Lipsiae 1857.
- Jean le Lydien: Des magistratures de l'état romain*, ed. Dubuisson Michel, Schamp Jacques, Jacques Schamp, Paris 2006.
- Johannes Diaconus, *La Cronaca Veneziana del diacono Giovanni*, [w:] Cronache Venezie antichissime, pubblicate a cura di, ed. Monticolo Giovanni, (FsdI 9), Roma 1980.

John Skylitzes. A synopsis of Byzantine History, 811-1057, tł. Wortley John, Cambridge 2010.

Julia-Ipsus and Augustopolis, ed. Calder William Moir, JRS, II (1912), s. 237-266.

Julian Apostata, *Listy*, przełożył Witold Klinger, wstępem i komentarzem opatrzył Józef Wolski, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1962.

Juliani Imperatoris epistulae selectae, ed. van Bernhard Abraham, Leiden 1960.

Kitab al-‘Unvan, *Historie universelle écrite par Agapius (Mahboub) de Menbidj*, ed. Vasiliev Alexander Alexandrovich, PO, 8 (1912), s. 399-547.

L'Introduction topographique a l'histoire de Bagdadh d'abou Bakr Ahmad ibn Thabit al.-Khatib al.-Bagdadhi (392-463 H=1002-1071), ed. Salmon Georges, *Bibliothèque de l'École des Hautes Études, Sciences historiques et philologiques*, 148, Paris 1904.

La diataxis de Michel Attaliat, Gautier Paul, REB, 39 (1981), s. 5-143.

La Vie d'Euthyme de Sardes († 831), une œuvre du patriarche Méthode, ed. Gouillard Jean, TM, 10 (1987), s. 1-101.

La vie de l'impératrice Sainte Irène, ed. Halkin François, AnBoll. 106 (1988), s. 5–27.

La vie de saint Cyrille le Philéote moine byzantin (+1110), ed. Sargologos Etienne Brussels 1964 (SH 39).

Laktancjusz, *Pisma wybrane: De mortibus persecutorum – Epitome – De ira Dei*, z łacińskiego przetłumaczył, wstępem i komentarzem zaopatrzył ks. Dr. Jan Czuj, Poznań 1933.

Laktanz: De mortibus persecutorum, ed. Städele Alfons, Turnhout 2003 (Fontes Christiani 43).

Le corpus des sceaux de l'empire byzatin, II, L'administration centrale, ed. Laurent Vitalien, Paris 1981.

Le corpus des sceaux de l'empire byzatin, II, L'administration centrale, ed. Laurent Vitalien, Paris 1981 (rec.), Nesbitt John, Speculum, 58 (1983), s. 771-772.

Le corpus des sceaux de l'empire byzatin, II, L'administration centrale, ed. Laurent Vitalien, Paris 1981 (rec.), Seibt Werner, JÖB, 26 (1977), s. 325.

Le corpus des sceaux de l'empire byzatin, V.1, L'église, ed. Laurent Vitalien, Paris, 1962.

Le corpus des sceaux de l'empire byzatin, V.1, L'église, ed. Laurent Vitalien, Paris, 1962 (rec.), Grumel Venance, BZ, 59 (1966), s. 392-396.

Le corpus des sceaux de l'empire byzatin, V.1, L'église, ed. Laurent Vitalien, Paris, 1962 (rec.), Seibt Werner, ByzSl., 35 (1974), s. 73-84.

Le corpus des sceaux de l'empire byzatin, V.2 L'église, ed. Laurent Vitalien, Paris 1965 (rec.), Grumel Venance, BZ, 61 (1968), s. 129.

Le corpus des sceaux de l'empire byzatin, V.2, L'église, ed. Laurent Vitalien, Paris 1965.

Le corpus des sceaux de l'empire byzatin, V.3 L'église: Supplément, ed. Laurent Vitalien, Paris 1972.

Le corpus des sceaux de l'empire byzatin, V.3 L'église: Supplément, ed. Laurent Vitalien, Paris 1972 (rec.), Oikonomides Nicolas, Speculum, 49 (1974), s. 746-747.

Le Liber Pontificalis, I-II: Texte, introduction et commentaire, ed. Duchesne Louis, Paris 1886-92 (repr. Paris 1955); III: Additions et Corrections, Paris 1957.

Le monastère de Notre-Dame de Pitié en Macédoine, ed. Petit Louis, [w:] IRAIK, 6 (1900), s. 1-153.

Le synode des Blachernes (fin 1094). Étude prosopographique, Gautier Paul, REB, 29 (1971), s. 213-284.

Le Synodikon de l'orthodoxie, ed. Gouillard Jean, TM, 2 (1967), s. 45-107.

Le typikon du Christ Sauveur Pantocrator, ed. Gautier Paul, REB, 32 (1974), s. 1-145.

Leonis Allatii, De ecclesiae occidentalis atque orientalis perpetua consensione libri tres. Ejusdem Dissertationes, De Dominicis et Hebdomadibus Graecorum, et de Missa Praesantificatorum de Communionem Orientalium sub specie unica, Coloniae Agrippinae 1648 (repr. 1970).

Leonis Diaconi Caloensis Historiae Libri Decem: Et Liber de Velitatione Bellica Nicephori Augusti, ex. rec. Hase Carolus Benedictus, Bonnae 1828.

Leonis Grammatici Chronographia, ex rec. Bekker August Immanuel, Bonnae, 1842, s. 1-331.

Les bulles métriques dans la sigillographie byzantine, ed. Laurent Vitalien, Athens 1932 [repr. z *Hellenika* 4 (1931), s. 191-228, nr. 1-110 i s. 321-360, nr. 111-224; *Hellenika* 5 (1932), s. 137-174, nr. 225-331 i s. 389-420, nr. 331a-423; *Hellenika* 6 (1933), s. 81-102, nr. 424-480 i s. 205-230, nr. 481-562; *Hellenika* 7 (1934), s. 63-71, nr. 563-585 i s. 277-300, nr. 586-679; *Hellenika* 8 (1935), s. 49-64, nr. 680-739 i s. 319-343 (notanda et corrigenda)].

Les calendriers byzantins en vers, ed. Darrouzès Jean, REB, 16 (1958), s. 59-84.

Les Nouvelles de Leon VI et le Sage, ed. Noailles Pierre, Dain Alphonse, Paris 1944.

Les Saints stylites, ed. Delahaye Hippolyte, Sub. Hag., 14 (1923), Bruxelles 1923

Les sceaux byzantins de Londres, ed. Cheynet Jean-Claude, SBS, 8 (2003), s. 85-100.

Les sceaux byzantins du Médaillier Vatican, ed. Laurent Vitalien, Città del Vaticano, 1962.

Les sceaux byzantins du Musée de Maniça, ed. Cheynet Jean-Claude, REB, 56 (1988), s. 261-267.

Les sceaux byzantins inédits de la collection Henri Seyring, ed. Cheynet Jean-Claude, Morrisson Cécile, Seibt Werner, Paris 1991.

Lettre au sultan Malik-shah rédigée par Michel Psellos, ed. Gautier Paul, REB 35 (1977), s. 73-97.

Libanii opera, ed. Foerster Richard, Leipzig 1903-1927.

Libanios, *Wybór Mów*, tł. Małunowiczówna Leokadia, Wrocław 1953

Liber Suda, ed. Adler Ada, I-V, Leipzig 1928-1938 (repr. 1994-2001).

Liberatus, *Breviarium causae Nestorianorum et Eutychianorum*, PG 68, koll. 963-1052.

Liutprandi Cremonensis, Antapodosis, Homelia paschalis, Historia Ottonis, Relatio de legatione Constantinopolitana, cura et studio, ed. Chiesa Paolo, Thurnholt 1998.

Λόγος εἰς τὴν ἀνακομιδὴν τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Νικηφόρου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως [w:] *Menologii anonymi byzantini saeculi X quae supersunt. Fasciculus prior, Februarium et Martium menses continens*, ed. Latyšev Basilius, I, Petropoli 1911, s. 230-233.

Lupus protospatharius, MGH Scriptores V, ed. Pertz Georg Heinrich, Hanover 1844, s. 52-63.

Macrides Ruth J., *Justice under Manuel I Komnenos: Four Novels on Court Business and Murder*, [w:] Marcrides Ruth J., *Kingship and Justice in Byzantium 11th-15 th Centuries*, Aldershot-Brookfield-Singapore-Sydney 1999, IX (=R. J. Macrides, *Justice under Manuel I Komnenos: Four Novels on Court Business and Murder*, [w:] FM, VI (1984) s. 118-204).

Manuelis Philae Carmina ex codicibus escurialensibus, florentinis, parisinis et vaticanis, ed. Miller Emmanuel, II, Paris 1857.

Marci Diaconi Vita Porphyrii Episcopi Gazensis, ediderunt Societatis Philologiae Bonnensis Sodales, Lipsiae 1895.

Marcrides Ruth J., *The Competent Court*, [w:] *Law and Society in Byzantium: Ninth-Twelfth Centuries*, ed. Laiou Angeliki E., Simon Dieter, Washington 1994, s. 117-129 (=R. J. Macrides, *Kinship and Justice in Byzantium 11th-15th Centuries*, VIII).

Marini Gaetano, *I papiri diplomatici raccolti ed illustrati*, ed. Marini Gaetano, Rome 1805.

Maximus the Confessor and his Companions. Documents from Exile, Pauline Allen, Bronwen Neil New York 2003, s. 48-75.

Medieeval Plovdiv, According to the Sphragistic Data, ed. Jordanov Ivan, SBS, 4 (1995), s. 111-138.

Mélanges d'archéologie byzantine, ed. Schlumberger Gustave Léon, Paris 1895 [reprint z REG 2 (1889), s. 245-59; 4 (1891), s. 111-42, 7 (1894), s. 319-336].

Mélanges d'épigraphie grecque et de sigillographie byzantine, ed. Laurent Vitalien, EO 31 (1932), s. 429-445.

Menologium Basili, PG 117, koll. 20-613.

Michael Psellus, *Oratoria minora*, ed. Littlewood Antony Robert, Leipzig 1985.

- Michel Psellos, *Chronographie*, Renauld Émile, I-II, Paris 1967.
- Michaelis Attaliatae, *Historia*, rec. Tsolakis Eudoxos Th., Athenis 2011.
- Miguel Attaliates, *Historia*, tl. Pérez Martín Inmaculada, Madrit 2002.
- Michaelis Attaliotae opus de jure* [w:] *Prochiron auctum. Meditatio de nudis pactis. Michaelis Pselli Synopsis legum. Michaelis Attaliotae opus de jure. XXV decisiones Demetrii Chomatiani*, JGR VII, Darmstadt 1962.
- Michaelis Glycae, *Annales*, rec. Bekker August Immanuel, Bonnae 1836.
- Michaelis Pselli Scripta minora magnam partem adhuc inedita. Edidit recognovitque Eduardus Kurtz. Ex schedis eius relictis in lucem emisit, Franciscus Drexler*, II, Milan 1941.
- Michel Italikos: lettres et discours*, ed. Gautier Paul, Paris 1972
- Μολυβδόβουλλα από τα υπερώμα της Αγίας Σοφίας Θεσσαλονίκης, ed. Κίσσας Σωτήρης, SBS, 2 (1990), s. 185-202.
- Μολυβδόβουλλα ἐκ τῆς ἐπαρχίας Ἀλμυροῦ, ed. Γιαννόπουλος Νικόλαος Ἴω., EEBS, 3 (1926), s. 161-167.
- Monodies inédites de Michel Psellos*, Gautier Paul, [w:] REB, 36 (1978), s. 83-151.
- N. P. Lichačev, *Μολυβδοβυλὴ γρηκεσκού βουσκου*, *Zusammengestellt und Kommentar von Valentina S. Šandrovskaia*, (rec.), Seibt Natascha, Seibt Werner, ByzSl., 54, 1993, s. 363-364.
- Νέα βιβλιοθήκη, ed. Γεδεών Μανουήλ, Κωνσταντινούπολη 1903.
- Neue Quellen zur Geschichte des lateinischen Kaisertums und der Kirchenunion*, I: *Der Epitaphios des Nikolaos Mesarites auf seinen Bruder Johannes*, Heisenberg August, München 1923.
- Neue Quellen zur Geschichte des lateinischen Kaisertums und der Kirchenunion*, III: *Der Bericht des Nikolaos Mesarites über die politischen und kirchlichen Ereignisse des Jahres 1214*, Heisenberg August, München 1923.
- New acquisitions of Byzantine Lead. Seals in the Athens Numismatic Museum Collections*, ed. Koltsida-Makre Ioanna, SBS, 9 (2006), s. 11-22.
- Nicéphore Bryennios: Histoire*, ed. Gautier Paul, Brussels 1975.

- Nicephori Basilacae orationes et epistolae*, rec. Garzya Antonio, Leipzig 1984.
- Nicephori Callisti Xanthopuli ecclesiasticae historiae libri XVIII*, PG 146-147.
- Nicephori Callisti Xanthopulii Patriarcharum Constantinopolitarum Catalogus*, ed. Banduri Anselmo, PG 147, koll. 449-468.
- Nicephori Epistula ad Leonem III Papam*, PG 100, koll. 169-200.
- Nicetae Choniatae ex libro incerto Thesauri Orthodoxae fidei* (Περὶ τῆς καινοφανοῦς αἰρέσεως τῶν Λιζικιανῶν), PG 140, koll. 281D-284A.
- Nicetae Choniatae Historia*, ed. van Dieten Jan Louis, I-II, Berlin 1975.
- Nicétas Magistros. Lettres d'un exilé*, ed. Westerink Leendert Gerrit, Paris 1973.
- Nicholas I Patriarch of Constantinople Letters*, ed. Westerink Leendert Gerrit, tl. Jenkins Romilly James Heald, Washington, DC 1973 (CFHB VI).
- Nicolai I papae epistolae*, ed. Perels Ernestus, MGH Epp. VI (*Epistolae Karolini Aevi* IV), Berlin 1912, s. 257-690.
- Nikephoros patriarch of Constantinople short history*, ed. Mango Ciril, Warshington D. C. 1990.
- Νικηφορου πατριαρχου Κωνσταντινουπολεως Χρονογραφικὸν σύντομον*, [w:] *Nicephori Archiepiscopi Constantinopolitani Opuscula Historica*, ed. de Boor Carolus, Leipzig, 1880, s. 79-135.
- ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΜΕΘΩΝΗΣ καὶ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΤΟΥ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ συγγραφέων τῆς ΙΒ΄ ἑκατονταετηρίδος ΒΙΟΙ ΜΕΛΕΤΙΟΥ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ἑκδιδόμενοι ὑπὸ Βασιλείου Βασίλειεβσκη μετὰ προλόγου καὶ ῥωσικῆς μεταφράσεως* [Житие Мелетия Нового». Сочинения Николая, епископа Мефонского и Феодора Продрома, писателей XII столетия], ed. Васильевского Василий Григорьевич, PPS, 17 (1886), s. 1-165.
- Noctes Petrapolitanae: Сборник византийских текстов XII–XIII веков*, ed. Παπαδοпуλο-Κεραμεвс А. И., Санкт-Петербург 1913.
- Notes de sigillographie et de prosopographie*, ed. Bănescu Nikolaus, [w:] Académie Roumaine. Bulletin de la section historique, 27 (1946), s.
- Notitia dignitatum. Accedunt notitia urbis Constantinopolitanae et laterculi provinciarum*, ed. Seeck Otto, Berlin 1876 (repr. Frankfurt am Main 1962).

Novellae et aerae bullae imperatorum post Justinianum, ex. ed. Carl Eduard Zachariae von Lingenthal, editio altera lucis ope expressa, Athens 1962 (*Jus Graecoromanum*, *Νεαραί και Χρυσόβουλα των μετά τον Ιουστινιανό. Βυζαντινών Αυτοκρατόρων*, επιμέλεια Ιω. Ζέπου και Παν. Ζέπου, τόμος Α', Αθήνα 1962) [repr. z roku 1931].

Novellae Iustiniani, *Corpus iuris civilis*, III, *Novellae*, ed. Schoell Rudolfus, Kroll Guilelmus, Berlin 1899.

Opus Caroli regis contra synodum (Libri Carolini), MGH, *Leges* II, suppl. I, Hannoverae 1948.

Oratio de exilio Sancti Nicephori et translatione reliquiarum, auctore theophane presbytero et praeposito, PG 100, koll. 159-167.

Overstruck Seals in the Dumbarton Oaks Collection: Reused or Counterstamped?, ed. Nesbitt John W., SBS, 2 (1990), s. 67-93.

Par St Georges, par St Michel, ed. Cheynet Jean-Claude, TM 14 (2002), s. 114-134.

Patrologia Orientalis, 1-41 (1904-1984).

Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca, 1-167, ed. Migne Jacques-Paul, Paris 1857-1866.

Patrologiae Cursus Completus, Series Latina, ed. Migne Jacques-Paul, 1-221, Paris 1841-1864 (repr. 1964-1969; CD-ROM 1995).

Patrologiae Cursus Completus, Series Latina, Supplementum, accur. Hamman Adalbert-G., 1-5, Paris 1958-1974.

Patrum Nova Bibliotheca I-VII, ed. Angelo Mai, Romae 1852-1854.

Pauli continuationes, ed. Bethmann Ludwig Conrad, Waitz Georg, MGH *Scriptores rerum Longobardicarum et Italicarum saec. VI-IX*, Hannover 1878, s. 198-219.

Pauli Diaconi, *Historia gentis Langobardorum*, ed. Bethmann Ludwig Konrad, Waitz Georg, MGH, *Scriptores Rerum Germanicarum*, Hannoverae 1878, s. 49-242.

Paweł Diakon, *Historia Longobardów*, przekł. Lewandowski Ignacy, Warszawa 1995.

Philostorgius. Kirchengeschichte: mit dem Leben des Lucian von Antiochien und den Fragmenten eines arianischen Historiographen, ed. Bidez Joseph, (GCS 21), Leipzig 1913 (repr. Berlin 1981).

Photii patriarchae constantinopolitani Epistulae et Amphilochia, ed. Laourdas Vasileios, Westerink Leendert Gerrit, I-V, Leipzig 1983-1986.

Plombs byzantins de la Grèce et du Péloponnèse, Mordtmann Andreas David, Jr., RA, 33 (1877), s. 289-98; 34 (1878), s. 47-60.

Practica ex actis Eustathii Romani. Epitome legum, ex. ed. C. E. Zachariae von Lingenthal, editio altera lucis ope expressa, Athens 1962 (*Jus Graecoromanum, Πείρα Ευσταθίου του Ρωμαίου επιτομή νόμων, Έκ τῆς ἐκδόσεως* Carl Eduard Zachariae von Lingenthal, τόμος τέταρτος, Αθήνα 1962) [repr. z roku 1931], s. 5-260.

Presthlavitza, the Little Preslav, ed. Oikonomides Nicolas, Südost-Forschungen, 42 (1983), s. 1-19.

Procopii Caesariensis opera omnia, I-III, ed. Wirth Gerhard (rec. Jacobus Haury), Monachii-Lipsiae, 2001.

Procopius, *Historia quae dicitur arcana*, ed. Haury Jacobus, Monachii – Lipsiae 2001.

Prokopiusz z Cezarei, *Historia sekretna*, przełożył i wstępem opatrzył Andrzej Konarek, Warszawa 1969.

Prokopiusz z Cezarei, *O budowlach*, przełożył wstępem, objaśnieniami i komentarzem opatrzył Piotr Ł. Grotowski. Warszawa 2006.

Psellus Michael, *Orationes Forenses et Acta*, ed. Dennis George T., Stutgardiae – Lipsiae 1994.

Pseudo-Kodinos, *Traité des offices*, introduction, texte et traduction par Jean Verpeaux, Paris 1966.

Pseudo-Symeon, *Chronographia - Theophanes Continuatus, Ioannes Cameniata, Symeon Magister, Georgius Monachus*, ed. Bekker August Immanuel, Bonnae 1838, s. 601-760.

Q. Aurelii Symmachi quae supersunt, ed. Seeck Otto, MGH AA 6.1, Berolini 1883.

Quaestura exercitus: The Evidence of Lead Seals, Curta Florin, Acta Byzantina Fennica, nr 1 (2002), s. 9-26.

Quelques lettres de Psellos inédites ou déjà éditées, Gautier Paul, REB, 44 (1986), s. 111-197.

Raccomandazioni e consigli di un galantuomo (Strategikon). Testo critico, traduzione e note, [Hellenica 2. Testi e strumenti di letteratura greca antica, medievale e umanistica], ed. Spadaro Maria Dora, Alessandria 1998

Recueil des inscriptions grecques chrétiennes d'Asie Mineure, ed. Grégoire Henri, I (1922).

S. P. N. Ignatii archiepiscopi Constantinopolitani vita sive certamen auctore Niceta servo Jesu Christi, cognomento Davide Paplagone, PG 105, koll. 488-574.

S. P. N. Nicephori archiepiscopi Constantinopolitani Apologeticus minor ad catholicam ecclesiam de novo propter venerabiles imagines exorto schismate, ed. Mai Angelo, PG 100, koll. 833B-850A.

S. Théophylacte de Nicomédie, ed. Vogt Albert, AnBoll., 50 (1932), s. 67-82.

Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio, ed. Mansi Giovanni Domenico, Florentiae-Venetiis, t. 1-31, 1758-1798 (repr. uzupełniony i poszerzony w 53 tomach pod red. Jean'a Baptiste'a Martin'a, Paris 1901-1927 (repr. Graz, 1960-1961).

Sceaux byzantines des musees d'Antioche et de Tarse, ed. Cheynet Jean-Claude, TM, 12 (1994), s. 391-478.

Sceaux byzantins des Musées d' Antioche et de Tarse, ed. Cheynet Jean-Claude, TM, 12 (1994), s. 391-478.

Sceaux byzantins du Musée de Constantinople, Ebersolt Jean, RN, 18 (1914), s. 207-243 i s. 377-409.

Sceaux byzantins du Musée National de Varsovie, ed. Szemioth Anna, Wasilewski Tadeusz, SŻ, 14 (1969), s. 64-89.

Sceaux byzantins et vénitiens découverts aux environs de Venise, ed. Callegher Bruno, RN, 152 (1997), s. 409-420.

Sceaux byzantins inédits, ed. Laurent Vitalien, BZ, 23 (1933), s. 331-336.

Sceaux byzantins inédits, ed. Schlumberger Gustave Léon, REG, 2 (1889), 5 (1892), 7 (1894), nr. 1-145; 13 (1900), nr. 146-203; RN, 9 (1905) s. 321-354, nr. 204-295; RN 20 (1916), s. 32-45, nr. 296-334.

Sceaux de commerciaux byzantins du VIIe siècles trouves a Carthage, Morrisson Cécile, Seibt Werner, RN, 24 (1982), s. 222-241

Sceaux de la collection Khoury, ed. Cheynet Jean-Claude, RN, 159 (2003), s. 419-456.

Sceaux de la collection Zacos (Bibliothèque nationale de France) se rapportant aux provinces orientales de l'Empire byzantin, ed. Cheynet Jean-Claude, Paris 2001.

Sceaux de plomb du musée d'Hatay (Antioche), ed. Cheynet Jean-Claude, REB, 54 (1996), s. 249-270.

Sceaux et bulles des Comnènes, Sorlin-Dorigny, A., RA, 33 (1877), s. 81-91.

Sceaux inédits, ed. Laurent Vitalien, EO, 32 (1933), s. 34-56.

Scriptor incertus, introduzione di E. Pinto, testo critico, traduzione e note a cura di Francesca Iadevaia, Messina 1997.

Scriptores Originum Constantinopolitarum I-II, ed. Preger Theodor, Leipzig 1907 (repr. New York 1975), s. 135-313.

Siegel der Sammlung Orghidan – eine Nachlese zur Edition V. Laurents, ed. Seibt Natascha, Seibt Werner, JÖB, 53 (2003), s. 195-203.

Siegel der Sammlung Orghidan, Eine Nachlese zur Edition V. Laurent, ed. Seibtt Werner, JÖB, 53 (2003) s. 195-203.

Sigilii bizantine de la Durostorum-Dorostolon (Byzantinische Siegel von Dorostolon), ed. Barnea Ioan, Pontica, 15 (1982), s. 201-212.

Sigilii bizantine inedite din Dobrogea (II), ed. Barnea Ioan, Pontica 18 (1985), s. 235-248.

Sigilii byzantine din Nordul Dobrogei, Simposion de Numismatica, (Chisinau, mai 2000), ed. Barnea Ioan, București 2001, s. 103-108.

Sigillographie de l'empire byzantine, ed. Schlumberger Gustave Léon, Paris, 1884 (repr. 1963).

Sokrates Kirchengeschichte, ed. Hansen Gunther Christian, (GCS, Neue Folge 1), Berlin 1995.

Some unpublished lead seals concerning Crete, ed. Tsougarakis Dimitris, REB, 48 (1990), s. 243-246.

Sozomenus. Kirchengeschichte, ed. Bidez Joseph, Hansen Gunther Christian, (GSC 50), Berlin 1960.

Συγγραφή χρονογραφίου τὰ κατὰ Λέοντα υἱὸν Βάρδα τοῦ Ἀρμενίου περιέχουσα, ed. Bekker August Immanuel, [w:] Leonis Grammatici, *Chronographia*, ex rec. I. Bekkeri, Bonnae 1842, s. 333-362.

Syméon le Nouveau Théologien, Hymnes, I (1-15), ed. Koder Johannes, Paramelle Joseph, Paris 1969.

Symeonis Magistri et Logothetae chronicon, rec. Wahlgren Staffan, Berlin-New York, 2006 (CFHB series Berolinenasis XLIV/I).

Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae e codice Sirmondiano nunc Berolinensi adiectis synaxariis selectis opera et studio, Propylaeum ad AASS Novembris, ed. Delehaye Hippolyt, Brussels, 1902.

The book of pontiffs (Liber pontificalis). The ancient biographies of the first ninety Roman bishops to AD 715, tl. Davis Raymond, Liverpool 2000.

The Byzantine Seals of Crete, ed. Tsougarakis Dimitris, SBS, 2 (1990), s. 137-152.

The Chronicle of John Malalas, tl. Jeffreys Elizabeth, Jeffreys Michael, Scott Roger, Croke Brian, Melbourne 1986.

The Chronicle of John, Bishop of Nikiu, ed. Charles Robert Henry, Oxford 1916.

The Chronicle of Theophanes Confessor, Byzantine and Near Eastern History AD 284 – 813, tl. Mango Cyril, Scott Roger, Oxford 1997.

The Chronicle of Zuqnin, Parts III and IV. A.D. 488-775, ed. Harak Amir, Toronto 1999.

The Chronography of Abu 'l-Faraj 1225-1286, the Son of Aron, the Hebrew physician commonly know as Bar Hebraeus being the first part of his political history of the world, transl. from the Syriac with an historical introduction, apparatus, and an index accompanied by reproduction of the Syriac text in the Bodleian Manuscript, ed. Budge Ernest Alfred Wallis, I, London 1932 (repr. Amsterdam 1976).

The correspondance of a tenth-century Byzantine scholar, ed. Browning Robert, Byzantion, 24 (1954), s. 397-452.

The Correspondence of Ignatios the Deacon, tl. Mango Cyril, Washington, D. C. 1997 (CFHB 39).

The Greek Anthology, ed. Paton William Roger, I, Cambridge 1993.

The History of Theophylact Simocatta, tl. Whitby Michael, Whitby Mary, Oxford 1986.

The Iconography of the Virgin through Inscriptions on Byzantine Lead Seals of the Athens Numismatic Museum Collections, ed. Koltsida-Makre Ioanna, SBS, 8 (2003), s. 27-39.

The image of St. Nicolas on byzantine seals, ed. Stepanova Elena, SBS, 9 (2006), s. 185-197.

The institutes of Justinian, Text, Translation and Commentary, ed. Thomas Joseph Anthony Charles, London 1975.

The Life of Michael Synkellos, ed. Cunningham Mary B., Belfast, 1991.

The Life of St. Nikon Metanoeite, tl. Sullivan Denis F., Brookline 1987.

The Life of the Patriarch Tarasios by Ignatios the Deacon (BHG 1698), ed. Efthymiadis Stephanos, Aldershot 1998.

The Lives of the Ninth-Century Popes. The Ancient Biographies of Ten Popes from A.D. 817-891, tl. Davis Raymond, Liverpool 1995.

The Minor Objects, ed. Davidson Gladys R., Princeton 1952.

The synodicon vetus, ed. Duffy John, Parker John, Washington D. C. 1979 (CFHB XV series Washingtoniensis = Dumbarton Oaks Text 5).

Theodore Daphnopates, Correspondence, ed. Darrouzès Jean, Westerink Leendert Gerrit, Paris 1978.

Theodoros Prodromos. Historische Gedichte, Horandner Wolfram, Vienna 1974.

Theodorus Studita, *Epistulae*, I–II, ed. Fatouros Georgios, Berlin -New York, 1991-1992 (CFHB XXXI/1-2).

Theodosii Meliteni qui fertur chronographia, ed. Tafel Gottlieb Lukas Friedrich, München 1859.

Theophanes Continuatus, Ioannes Cameniata, Symeon Magister, Georgius Monachus, ex rec. Bekker August Immanuel, Bonnae 1838, s. 1-484.

Theophanis Chronographia, rec. de Boor Carolus, I-II, Lipsiae 1883-1885.

Théophylacte d'Achrida, II: *Lettres*, ed. Gautier Paul, Thessalonike 1986 (CFHB 16/2).

Theophylacti Achridensis orationes, tractatus, carmina; epistulae. Recensuit, gallice vertit, notis indicibusque instruxit, ed. Gautier Paul, Thessalonike 1986.

Theophylacti Simocattae historiae, ed. de Boor Carolus, Leipzig 1887 [repr. Stuttgart 1972 (corr. Wirth Peter)].

Theophylaktes Simokates: Geschichte, tł. Schreiner Peter, Stuttgart 1985.

Three Byzantine Saints, Contemporary Biographies of St. Daniel the Stylite, St. Theodore of Sykeon and St. John the Almsgiver, przekł. Dawes Elizabeth Anna Sophia, wstęp i komentarz Baynes Norman Hepburn, Crestwood, N.Y. 1977.

Τοῦ ἐν ἀγίοις πατρός ἡμῶν Νείλου τοῦ ἀσκητοῦ, μαθητοῦ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ἐπιστολῶν βιβλία Δ, PG 79, coll. 58-545

Τυπικὸν τῆς Μονῆς τοῦ Ἀγίου Μεγαλομάρτυρος Μάμαντος, ed. Ευστρατιάδης Σ., Ἑλληνικά, 1 (1928), s. 245-314.

Un chrysobulle de confirmation rédigé par Michel Psellos, Gautier Paul, REB, 34 (1976), s. 79-99.

Un sceau inédit du protonotaire Basile Kamatéros, ed. Laurent Vitalien, Byzantion, 6 (1931), s. 253-272.

Versindex zu Zacos II, ed. Ludwig Claudia, Speck Paul, (Poikila Byzantina 6) Bonn 1987, s. 231-242.

Vie de Theodore de Sykeon, ed. Festugière André-Jean, I-II, Brussels 1970 (SH 48).

Vita Danieli Stylitae, tł. Festugière André-Jean, (Les Moines d'Orient 2), Paris, 1961, s. 87-171.

Vier eherechtliche Entscheidungen aus dem 11. Jahrhundert, ed. Schminck Andreas, FM 3 (1979), s. 221-279.

Vita B Theodori Studitae, Auctore Michael Monacho Studita (BHG 1754), PG 99, koll. 233-328.

Vita Danieli Stylitae, ed. H. Delehaye, *Les Saints stylites*, Sub. Hag., 14 (1923), Bruxelles 1923.

Vita et conversatio scripta ab Eustratio presbytero humili ejus discipulo (ex. codice ms. Vaticano 1660, interprete D. P., edidit Bollandiani, t. I April., Latin. P. 550; Graec. in App. P. LIX), PG 86 (2) kol. 2274-2378.

Vita Euthymii Patriarchae, ed. Karlin-Hayter Patricia, Byzantion 25 (1955-57), s. 1-172 (= *Vita S. Euthymii patriarchae CP*, ed. Karlin-Hayter Patricia, Brussel 1970).

Vita Georgii Amastri (BHG 668), ed. Васильевский Василий Григорьевич, *Русско-византийские исследования*, 2, Санкт-Петербург 1893, s. 1-73 [repr. *Труды Императорского С.-Петербургского Ботанического Сада, Acta Horti Petropolitani*, Санкт-Петербург, 31(3), 1915, s. 1-71].

Vita Germani patriarchae (BHG 697), ed. Lamza Lucian, *Lucian Lamza, Patriarch Germanos I. von Konstantinopel (715-730). Versuch einer endgültigen chronologischen Fixierung des Lebens und Wirkens des Patriarchen*, Würzburg 1975, s. 200-240.

Vita Ioannici auctore Petro monacho (BHG, 936) AASS Nov. II 1, kol. 384-435.

Vita Ioannicii auctore Saba Mmonacho (BHG 935), AASS November II 1, s. 332-383.

Vita Ioannicii auctore Symeone Metaphrasta (BHG 937), PG 116, koll. 36B-92D.

Vita Ioannis episcopi Gotthiae (BHG 891), AASS Juni VII, 1867, s. 167-171.

Vita Iosephi hymnographi auctore Joanne Diacono CP. (BHG 946), PG 105, kol. 931-978.

Vita Maximi Confessoris (BHG 1234), PG 90, koll. 68-109.

Vita Methodi, Confessoris et Patriarchae Constantinopolitani (BHG 1278), PG 100, koll. 1244-1261.

Vita Nicetae Medicii (BHG 1341), AASS, Apr. I, Appendix XVIII-XXVIII.

Vita Nicolai Studitae (BHG 1365), PG 105, koll. 863-925.

Vita S. Lazari auctore Gregorio monacho, ed. Delehaye Hippolyte, Acta Sanctorum Novembris 3, Société des Bollandistes, Brussels 1910, kol. 508-588.

Vita S. Methodii Patriarchae Constantinopolitani, PG 100, koll. 1244-1261.

Lehr-Splawiński Tadeusz, *Żywoty Konstantyna i Metodego (obszerne)*, Warszawa 2000 (repr. z roku 1959), s. 1-93.

Willelmi Tyrensis archieposcopi Chronicon (Guillaume de Tyr Chronique). Édition critique par R. B. C. Huygens. *Identification des sources historiques et détermination des dates* par H. E. Mayer et Gerhard Rösch, Turnholti 1986.

Χριστοφόρου Ζωναρά I. Λόγος παραινετικός εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ κυρὸν Δημήτριον. II. Ἐπιστολές, ed. Τσολάκης E. T., Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου, Θεσσαλονίκης 20 (1981), s. 387-407.

Zosimi comitis et exadvocati fisci Historia nova, ed. Mendelssohn Ludwig, Lipsiae 1963 (repr. z wydania z 1887 roku).

Zur indirekten Überlieferung von Siegeln in byzantinischen Urkunden, Wassiliou Alexandra-Kyriaki, SBS, 7 (2002), s. 137-160.

Zur Sigillographie der byzantinischen Themen Peloponnes und Hellas, Βέης Νίκος A. VV, 21 (1914), s. 90-110.

Zwei griechische Texte über die hl. Theophano, die Gemahlin Kaisers Leo VI, Kurtz Eduard, St. Pétersbourg 1898.

Βυζαντιακά μολυβδόβουλλα του εν Αθήναις Εθνικού Νομισματικού Μουσείου, ed. Κωνσταντόπουλος Κωνσταντίνος M., [w:] Διεθνὴς Ἐφημερὶς τῆς Νομισματικῆς Ἀρχαιολογίας Αθήνα, 5 (1902), s. 149-164 i s. 189-228; 6 (1903), s. 49-88 i s. 333-364; 7 (1904), s. 161-176 i s. 255-310; 8 (1905), s. 53-102, s. 121-130, s. 195-222 i s. 293-322; 9 (1906), s. 46-48 i s. 61-146.

Βυζαντινά έγγραφα της Μονῆς Πάτμου: Α': Αυτοκρατορικά: διπλωματική έκδοσις, Γενική εισαγωγή, Ευρετήρια, Πίνακες, ed. Βρανούση Έρα, Αθήνα 1980.

Βυζαντινά έγγραφα της Μονής Πάτμου: Β': Δημοσίων Λειτουργιών: διπλωματική έκδοσις, ed. Νυσταζοπούλου Μαρία, Αθήνα 1980.

Διορθώσεις και χρονολογήσεις βυζαντινών μολυβδοβούλλων της Θράκης, ed. Κωνσταντόπουλος Κωνσταντίνος Μ., Αρχεῖον του Θρακικού Λαογραφικού και Γλωσσικού Θησαυρού, Π, 22 (1957), s. 264-269.

Ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει Σύνοδος τοῦ 1170 ed. ed. Σακκος Στ. Ν.,[w:] *Χαριστήριον εἰς τὸν καθηγητὴν Παναγιώτην Κ. Χρήστου*, Σπουδαστήριον τῆς ἐκκλησιαστικῆς γραμματολογίας, 6, Θεσσαλονίκη 1967.

Η περιοχή του Κάτω Δούναβη υπό το φως των βυζαντινών σιγιλλίων, ed. Barnea Ioan, *Βυζαντικά*, 8 (1988), s. 79-96.

Η Συνέχεια της Χρονογραφίας του Ιωάννου Σκυλίτζη, ed. Τσολάκης Εὐδοξος, Θεσσαλονίκη 1968.

Θεοφάνους πρεσβυτέρου και ηγουμένου λόγος εις τὴν ἐξορίαν του ἐν ἁγίοις Νικηφόρου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως καὶ εἰς τὴν μετακομιδὴν τοῦ τιμίου λειψάνου εὐτοῦ, ed. Ιωάννου Θ, *Μνημεῖα ἁγιολογικά*, Βενετία 1884, s. 115-128.

Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, I-VII, ed. Σάθα Κωνσταντίνος Ν., Venice-Paris 1872-1894.

Μιχαὴλ Ψελλοῦ ἱστορικοὶ λόγοι, ἐπιστολαὶ καὶ ἄλλα ἀνέκδοτα, [w:] Σάθα Κωνσταντίνος Ν., *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη*, V, Paris 1876, s. 219-523.

Μολυβδόβουλλα βυζαντινα των επαρχιών Ευρώπης, Ο εν Κωνσταντινούπολει, ed. Mordtmann Andreas David, Jr., Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος, Αρχαιολογική Επιτροπή, 17 (1886), s. 144-152.

Μολυβδόβουλλα του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού Θεσσαλονίκης, ed. Λεοντιάδης Ιωάννης Γ., Θεσσαλονίκη 2006.

Ὁ πατήρ μου μείζων μου ἐστίν, Π: *Ἐριδες καὶ σύνοδοι κατὰ τὸν ιβ' αἰώνα*, ed. Σακκος Στ. Ν., Θεσσαλονίκη 1966.

Πατμιακὴ Βιβλιοθήκη ἥτοι αναγραφὴ τῶν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς κατὰ τὴν νῆσον Πάτμον γεραρᾶς καὶ βασιλικῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἀποστόλου καὶ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου τεθησαυρισμένων χειρογράφων τευχῶν... φιλοτίμῳ προνοίᾳ

καὶ ναλώμασι τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσοῦ ἐκδιδόμενη, ed. Σακκελίων
Ιωαννης, Αθήνησιν 1890.

*Προσωπογραφία και Σφραγιστική: Κριταί Καππαδοκίας (10ος-11ος αι.). Σκέψεις
σχετικά με την επιστημονική προσέγγιση του σφραγιστικού υλικού* ed. Wassiliou
Alexandra-Kyriaki, [w:] Πρακτικά του Στ' Συνεδρίου για τον Ελληνισμό της Μικράς
Ασίας, Thessaloniki 2002, s. 41-54.

*Σύνταγμα τῶν θεῶν καὶ ἱερῶν κανόνων τῶν τε ἀγίων καὶ πανευφύμων Ἀποστόλων,
καὶ τῶν ἱερῶν οἰκουμενικῶν καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἀγίων
Πατέρων*, ed. Γ. Α. Ράλλη καὶ Μ. Ποτλή, I-VI, Αθήνα 1852-1859 [repr. 1966].

*Τὰ χαράγματα τοῦ Παρθενῶνος ἤτοι ἐπιγραφαὶ χαραχθεῖσαι ἐπὶ τῶν κιόνων τοῦ
Παρθενῶνος κατὰ τοὺς παλαιοχριστιανικοὺς καὶ βυζαντινοὺς χρόνους*, ed. Α. Κ.
Ορλανδου, Λ. Βρανουση, Αθήνα 1973.

*Акты Русского на Святом Афоне монастыря Св. Великомученика и Целителя
Пантелеимона*, Kiev 1873.

Анхвало според данните на сфрагистиката, Археология, ed. Йорданов Иван, 3
(1993), s. 36-51.

Берое (X-XII в.) - според данните на сфрагистиката, ed. Йорданов Иван,
Известия на музеите от Югоизточна България, 15 (1993), 57-79.

Византийская книга епарха, ed. Сюзюмов Михаил Яковлевич, Москва 1962.

Византийски оловни печати от долното течение на Тунджа и Марица, ed.
Йорданов Иван, Сб. Марица-Изток, 1 (1991), s. 125-139.

Византийски оловни печати от Плиска и Преслав, ed. Маслев Стоян, Известия
на българския археологически институт, 20 (1955), s. 445-462.

Византийски оловни печати от Плиска, ed. Йорданов Иван, Плиска- Преслав, 5
(1992), s. 281-301.

Византийски оловни печати от сбирката на Народния музей, ed. Мушмов
Никола, Известия на Българския археологически институт, 8 (1935), s. 331-349.

Датированные византийские печати, ed. Лихачев Николай Петрович, Известия
Российской Академии Истории Материальной Культуры, 8 (1924), s. 153-224

Житие иже во святых отца нашего Феодора архиепископа Едесского, ed. Помяловский Иван Васильевич, Санкт-Петербург 1892.

Историческое значение итало-греческой иконописи: Изображения Богоматери в произведениях итало-греческих иконописцев и их влияние на композиции некоторых прославленных русских икон, Лихачёв Николай Петрович, Санкт-Петербург, 1911.

Историческое значение итало-греческой иконописи: Изображения Богоматери в произведениях итало-греческих иконописцев и их влияние на композиции некоторых прославленных русских икон, ed. Лихачев Николай Петрович, Санкт-Петербург, 1911.

Каталог Моливдовулов, ed. Панченко Борис Амфианович, IRAIK 8 (1903), s. 199-246; 9 (1904), s. 341-396; 13 (1908), s. 78-151.

Моливдовулы греческого Востока, ed. Лихачев Николай Петрович, сог. Шандровская Валентина Самойловна, Москва 1991.

Монеты и печати византийского Херсона, ed. Соколова Ирина Васильевна, Ленинград 1983.

Монеты и печати византийского Херсона, ed. Соколова Ирина Васильевна, Ленинград 1983 (rec.), Salamon Maciej, WN, 29 (1985 - wydane w roku 1987), s. 228-230.

Неиздадени византийски оловни печати от Силистра (II), ed. Йорданов Иван, Известия на Народния Музей - Варна, 21 (36), 1985, s. 98-107.

Неиздадени византийски оловни печати от Силистра (IV), ed. Йорданов Иван, Известия на Народния музей - Варна, 28 (43), 1992, s. 229-245.

Непубликувани византийски моливдовули с отпечатани фамилии имена, ed. Билик Стефан, Нумизматика и сфрагистика, 5/2 (1998), s. 50-66.

Нумизматични и сфрагистични паметници от разкопките на Пернишката крепост (867-1195/1203), ed. Юркова Йорданка, София 1983.

Описание литургических рукописей, хранящихся в библиотеках Православного Востока, ed. Дмитриевский Алексей Афанасьевич, I, Киев 1895.

Памятники византийской сфрагистики в Эрмитаже, ed. Шандровская Валентина Самойловна, VV 29 (1968), s. 244-253.

Печати коммеркиариев Девельта в собрании Эрмитажа, ed. Шандровская Валентина Самойловна, Екатеринбург 2001.

Печати на византийски севасти от територията на България, ed. Йорданов Иван, Нумизматика и сфрагистика, 2 (1998), s. 6-49.

Печати на комеркиарията Девелт. Addenda et Corrigenda. Нумизматични и сфрагистични приноси към историята на Западното Черноморие (Acta Musei Varnensis II), ed. Йорданов Иван, Варна 2004, s. 230-246.

Печатите на комеркиарията Девелт, ed. Йорданов Иван, София 1992.

Печатите от стратегията Преслав (971-1088), ed. Йорданов Иван, София 1993.

Печатите от стратегията Преслав (971-1088), ed. Йорданов Иван, София 1993 (rec.), Seibt Werner, BZ 89 (1996), s. 134-138.

Поправки и дополнения к «Каталогу моливдовулов» Б. А. Панченко, ed. Шандровская Валентина Самойловна, VV 38 (1977), s. 102-119.

Поправки и дополнения к «Каталогу моливдовулов» Б. А. Панченко, ed. Шандровская Валентина Самойловна, VV 38 (1977), s. 102-119, (rec.), Seibt Werner, BZ 71 (1978), s. 289.

Представители византийских родов в Херсонесе (Херсоне) по данным печатей, Античная древность и средние века, ed. Шандровская Валентина Самойловна, (1998), s. 300-304.

Продолжатель Феофана. Жизнеописания византийских царей, т. Любарский Яков Николаевич, Санкт-Петербург 2009.

Продолжение хроники Георгия Амартола по Ватиканскому списку № 153, ed. Истрин Василий Михайлович, Книги временныя и образныя Георгия Мниха. Хроника Георгия Арматолa в древнем славянорусском переводе, II, Петроград 1922, s. 1-65.

Скала. Крепост от X-XI в. до с. Кладенци, Тервелско, ed. Йотов Валери, Атанасов Георги, София 1998.

Славянский перевод хроники Симеона Логофета, ed. Срезневский Вячеслав Измаилович, Санкт-Петербург 1905 (repr. London 1971).

Средновековни сфрагистични материали от Новозагорско, ed. Йорданов Иван, [w:] *Археологически и исторически проучвания в Новозагорско*, Нова Загора, 1999, s. 170-180.

Сфрагистика, ed. ed. Шандровская Валентина Самойловна [w:] *Искусство Византии в собраниях СССР, Каталог выставки*, Москва 1977, t. I, s. 132-138, nr. 205-258, t. II, s. 16-17, nr. 447-457, s. 133-153, nr. 678-865, t. III, s. 163-166, nr. 1020-1044.

STUDIA

Ἀντωνόπουλος Παναγιώτης, Πέτρος Πατρίκιος, Ὁ βυζαντινὸς διπλωμάτης, ἀξιωματοῦχος καὶ συγγραφέας, Αθήνα 1990.

Abramowiczówna Zofia, *Słownik grecko-polski*, t. 1-4, Warszawa 1958 (t. 1), 1960 (t. 2), 1962 (t. 3), 1965 (t. 4).

Adontz Nicolas, *Notes arméno-byzantines*, Byzantion, 10 (1935), s. 161-203.

Ahrweiler Hélène, *Byzance et la mer: La marine de guerre, la politique et les institutions maritimes de Byzance aux VIIe- XVe siècles*, Paris 1966.

Ahrweiler Hélène, *Fonctionnaires et bureaux maritimes à Byzance*, REB, 19 (1961), s. 239-252.

Ahrweiler Hélène, *L'Histoire et la géographie de la region de Smyrne entre les deux occupations Turques*, TM, 1 (1964), s. 1-204.

Ahrweiler Hélène, *Recherches sur l'administration de l'empire byzantin aux IXe-XIe siècles*, Bulletin de correspondance hellénique, 84 (1960), s. 1-109 (=Études sur les structures administratives et sociales de Byzance, VIII).

Ahrweiler Hélène, *Sur la carrière de Photius avant son patriarcat*, BZ (1965), s. 348-364.

Alexander Paul J., *The Iconoclastic Council of St. Sophia (815) and Its Definition (Horos)*, DOP, 7 (1953), s. 35-66.

Alexander Paul J., *The Patriarch Nicephorus of Constantinople. Ecclesiastical Policy and Image Worship in the Byzantine Empire*, Oxford 1958.

Alexander Paul Julius, *The Patriarch Nicephorus of Constantinople. Ecclesiastical Policy and Image Worship in the Byzantine Empire*, Oxford 1958.

Ἀμαντος Κωνσταντίνος, Γλωσσικά, BZ, 18 (1928), 14-24.

Amelotti Mario, Costamagna Giorgio, *Alle origini del notariato italiano*, Roma 1975.

Andrzej Konarek, Prokopiusz z Cezarei, *Historia sekretna*, Warszawa 1998.

Angold Michael, *The Byzantine Empire, 1025-1204: a Political History*, London 1997.

Bagnall Roger S., Worp Klaas A., *Christian Invocations in the Papyri*, *Chronique d’Egypte*, 56 (1981), s. 112-133.

Bailly Anatole, Egger Émile, Séchan Louis, Chantraine Pierre, *Dictionnaire grec français: Rédigé avec le concours de E. Egger. 16e édition revue par L. Séchan et P. Chantraines*, Paris 1950.

Baldwin Barry, *Peter Patrikios*, ODB, t. III, s. 1641.

Banescu Nicolae, *La signification des titres de Praitor et de Pronoetes à Byzance aux XIe et XIIIe siècles*, [w:] *Miscellanea Giovanni Mercati*, t. III (=Studi e Testi, 123), Biblioteca Apostolica Vaticana, Città del Vaticano 1946, s. 387-398.

Βέη Νίκου Α., *Η εν Κερασούντι μονή του Αγίου Επιφανίου και Ομητροπολίτης Αλανίας Νικόλαος*, *Αρχαίου Ποντου*, 16 (1951), s. 255-262.

Beck Hans Georg, *Der byzantinische „Ministerpräsident“*, *BZ*, 48 (1955), s. 309-338.

Beck Hans Georg, *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich*, München 1959.

Benešević Vladimir Nikolaevič, *Die Byzantinischen Ranglisten nach dem Kletorologion Philothei (De caer. I.II, c. 52) und nach den Jerusalemer Handschriften zusammengestellt und revidiert*, *BNJ*, 5 (1926), s. 97-167.

Berger Pamela C., *The insignia of the Notitia Dignitatum*, New York 1981.

Berger Pamela Chernoff, *The Notitia Dignitatum*, New York 1974.

Binder Vera, *Sprachkontakt und Diglossie: Lateinische Wörter im Griechischen als Quellen für die lateinische Sprachgeschichte und das Vulgärlatein*, Hamburg 2000.

Boak Arthur Edward Romilly, Dunlap James Eugene, *Two Studies in Late Roman and Byzantine Administration*, New York 1924.

Boge Herbert, *Griechische Tachygraphie und Tironische Noten*, Berlin 1973.

Bohmer Johann Friedrich, *Regesta Imperii II: Sächsische Herrscher, Fünfte Abteilung: Papstregesten 911-1024*, bearbeiten von H. Zimmermann, 2., verbesserte und ergänzte Auflage, Wien u. a. 1998.

- Bon Antoine, *Le Péloponnèse byzantin jusqu'en 1204*, Paris 1951.
- Bonarek Jacek, Czekalski Tadeusz, Sprawski Sławomir, Turlej Stanisław Andrzej, *Historia Grecji*, Kraków 2005.
- Books Ernest Walter, *Notes on the Syriac Chronicle of 846*, [w:] ZDM, nr 52 (1898), s. 416-417.
- Borkowski Zbigniew, *Alexandrie II, Inscriptions des Factions à Alexandrie. Centre d'Archéologie Méditerranéenne del'Academie Polonaise des Sciences et centre Polonais d'archéologie méditerranéenne dans la République Arabe d'Egypte au Caire*, Varsovie 1981.
- Brandes Wolfram, *"Juristische" Krisenbewältigung im 7. Jh.? Die Prozesse gegen Papst Martin I. und Maximos' Homologetes*, FM, 10 (1998), s. 141-212.
- Brandi Karl, *Der byzantinische Kaiserbrief aus St. Denis und die Schrift der fruhmittelalterlichen Kanzlein*, Archiv fur Urkundenforschung I (1908), s. 1-86.
- Bréhier Louis René, *Le Monde byzantine, II: Les Institutions de l'Empire byzantine*, Paris 1949.
- Brubaker Leslie, *The Chalke Gate, the construction of the past and the Trier ivory*, BMGS, 23 (1999), s. 258-285.
- Bryer Anthony, Winfield David, *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos*. Washington 1985.
- Brzóstkowska Alina, Swoboda Wincenty, *Testimonia do dziejów najdawniejszych Słowian*, IV, Warszawa 1997.
- Brzóstkowska Alina, *Testimonia do dziejów najdawniejszych Słowian*, V, Warszawa 2009.
- Burgmann Ludwig, *Die Novellen der Kaiserin Eirene*, (FM IV), Frankfurt am Main 1981.
- Burgmann Ludwig, *Zur Organisation der Rechtsprechung in Byzanz (Mittelbyzantinische Epoche)*, [w:] *La giustizia nell'alto medioevo (Secoli IX-XI) (Settimane di studio del Centro Italiano di studi sull'alto medioevo. XLIV)*, Spoleto 1997, s. 905-930.

Bury John Bagnell, *A History of the Eastern Roman Empire from the Fall of Irene to the Accession of Basil I (A.D. 802-867)*, Macmillan 1902.

Bury John Bagnell, *Magistri scriniorum, ἀντιγραφῆς, and ῥεφερενδάριοι*, Harvard Studies in Classical Philology, 21 (1910), s. 23-29.

Bury John Bagnell, *The Imperial Administrative System in the Ninth Century. With a Revised Text of the Kletorologion of Philoteos*, London 1911 (repr. New York 1950).

Canard Marius, *Deux documents arabes sur Bardas Sklèros*, SBN, 5 (1939) s. 55-69.

Catalogus codicum hagiographicorum graecorum Bibliothecae Scholae Theologicae in Chalce Insula, AnBoll, 44 (1926), 5-63.

Catalogus codicum hagiographicorum graecorum monasterii S. Salvatoris nunc bibliothecae universitatis messanensis, AnBoll., 23 (1904), s. 19-75.

Chadwick Henry, *Historia rozłamu kościoła wschodniego i zachodniego*, Kraków 2009.

Chalandon Ferdinand, *Les Comnène; études sur l'Empire byzantin aux XIe et XIIe siècles*, II: *Jean II Comnène (1118-1143) et Manuel I Comnène (1143-1180)*, Paris 1912.

Chalandon Ferdinand, *Les Comnenes. Etudes sur l'empire byzantin aux Xie et XIIe siècles*, I: *Essai sur le regne d'Alexis le Comnene (1081-1118)*, Paris 1900.

Cheyne Jean-Claude, *L'Eparque: Correctifs et additifs*, ByzSl., 45 (1984), s. 50-54.

Cheyne Jean-Claude, *La patricienne à ceinture: une femme de qualité [w:] Au cloître et dans le monde: femmes, hommes et sociétés (IXe-XVe siècle): Mélanges en l'honneur de Paulette L'Hermite-Leclercq*, ed. P. Henriot, A.-M. Legras, Paris 2000, s. 179-187.

Cheyne Jean-Claude, *Les Choïrosphaktai*, SBS, 11 (2012) s. 89-110.

Cheyne Jean-Claude, *Les Xèroi, administrateurs de l'Empire*, SBS, 11 (2011), s. 1-34.

Cheyne Jean-Claude, *Par St Georges, par St Michel*, TM, 14 (2002), s. 115-134.

Cheyne Jean-Claude, *Pouvoir et contestations a Byzance (963-1210)*, Paris 1990.

Clauss Manfred, *Der magister officiorum in der Spätantike (4.-6. Jahrhundert): das Amt und sein Einfluss auf die kaiserliche Politik*, München 1980.

Codoñer Juan Signes, *El periodo del Segundo iconoclasmo en theophanes Continuatus, Analisis y comentario de los tres primeros libros de la cronica*, Amsterdam 1995.

Constantelos Demetrios J., *Byzantine philanthropy and social welfare*, New Brunswick-New Jersey 1968.

Couriois Christian, *Exconsul, Observations sur l'histoire de xonsulat a l'epoque byzantine*, Byzantion, 19 (1949), s. 37–58.

Dagron Gilbert, *Η γέννηση μιας πρωτεύουσας - Η Κωνσταντινούπολη και οι θεσμοί της από το (330 ως το 451)*, Αθήνα 2000.

Dain Alphonse, *Formules de "commission" pour un "nomikos" et un "exarchos"*, REB 16 (1958), s. 166-168.

Darrouzès Jean, *Inventaire des épistoliers byzantins du Xe siècle*, REB, 18 (1960), s. 109-135.

Darrouzès Jean, *Le discours d'Euthyme Tornikes (1200-1205)*, REB, 26 (1968), s. 49-121.

Darrouzès Jean, *Recherches sur les ὁφφίκια de l'Eglise byzantine*, Paris 1970.

Darrouzès Jean, *Un recueil épistolaire byzantin: le manuscrit de Patmos 706*, REB, 14 (1956), s. 87-121.

Darrouzès Jean, Wilson Nigel, *Restes du cartulaire de Hiéra-Xérochoraphion*, REB, 26 (1968), 5-47.

Bonfils de Giovanni, *Il Comes et Quaestor nell'età della dinastia costantiniana*, Napoli 1981.

Boor de Carolus, *Zu Genesios*, BZ, 10 (1901), s. 62-66.

Delatte Armand, *Geographica*, BZ, 30 (1929/30), s. 511-518.

Delmaire Roland, *Les institutions du Bas-Empire romain, de Constantin à Justinien, I: les institutions civiles palatines*, Paris 1995.

Dendias Michel, *Études sur le gouvernement et l'administration Byzance*, Studi Bizantini e Neoellinici, 5 (Atti di V Congresso internazionale di studi bizantini), 1938, s. 122-145.

Diehl Charles, *De la signification du titre de proèdre à Byzance*, [w:] *Mélanges G. Schlumberger*, I, Paris 1924.

Diethart Johannes, *Lexikographische Beobachtungen zum „in-deklinablen“ ἀσηκρήτις in byzantinischer Zeit*, JÖB, 57 (2007), s. 17-23.

Доброклонский Александр Павлович, *Феодор, исповедник и игумен Студийский*, I-II, Одесса 1913-1914.

Dölger Franz, *Aus den Schatzkammern des Heiligen Berges. 115 Urkunden und 50 Urkundensiegel aus 10 Jahrhunderten*, München 1949.

Dölger Franz, *Beiträge zur Geschichte der byzantinischen Finanzverwaltung besonders des 10. und 11. Jahrhunderts*, Darmstadt 1960 [reprint z wydania Lipskiego z 1927 roku].

Dölger Franz, *Byzantinische Diplomatie*, Ettal 1956.

Dölger Franz, *Byzanz und die europäische Staatenwelt*, Bonn 1953.

Dölger Franz, *Der Kodikellos des Christodulos in Palermo*, Archiv für Urkundenforschung, 11 (1929), s. 1–65.

Dölger Franz, *Der Kodikellos des Christodulos in Palermo*, Archiv für Urkundenforschung, 11 (1929), s. 1–65.

Dölger Franz, *Die byzantinische und mittelalterliche serbische Herrscherkanzlei*, Actes du XIIe Congrès International des Études Byzantines I, Beograd 1963, s. 83-103.

Dölger Franz, *Die Kaiserkunden des Johannes – Theologos – Kloster auf Patmos*, BZ, 28 (1928), s. 332-371.

Dölger Franz, *Empfängerausstellung in der byzantinischen Kaiserkanzlei? Methodisches zur Erforschung der griechischen Urkunden des Mittelalters*, Archiv für Urkundenforschung, 15 (1938), s. 393-414.

Dölger Franz, *Facsimiles byzantinischer Kaiserurkunden: 67 Abbildungen auf 25 Lichtdrucktafeln. Aus dem Lichtbilderarchiv der Bayerischen Akademie der*

Wissenschaften zusammengestellt, beschrieben, erläutert und in Umschrift wiedergegeben, München 1931.

Dölger Franz, Ganshof François Louis, *Note sur les origines du titre Patricius Romanorum*, *l'Annuaire de l'Institut de philologie et d'histoire orientales et slaves*, t. 10, (1950), s. 261-282, BZ, 45 (1952), s. 187-190 (rec.).

Dölger Franz, Karayannopulos Johannes, *Byzantinische Urkundenlehre, Erster Abschnitt: Die Kaiserurkunden*, München 1968.

Dölger Franz, Müller Andreas E., *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von 565-1453*, I-III, München - Berlin 1924-2003.

Cange du Ch. du Fresne sieur, *Glossarium ad scriptores mediae et infimae Graecitatis, in quo graeca vocabula novatae significationis, aut usus rarioris, Barbara, Exotica, Ecclesiastica, Liturgica, Tactica, Nomica, Jatrix, Botanica, Chymica explicantur, eorum Notiones et Originiones reteguntur: Complures avi medii Ritus et Mores; Dignitates Ecclesiastica, Monastica, Palatina, Polnica, et quamplurima alia observatione digna, et ad Historiam Byzantinampraefertim spectantia, recensentur ac enucleantur. E libris editis, ineditis, veteribusque monumentis. Accedit appendix ad glossarium mediae et infimae latinitatis, una cum brevi Etymologico Linguae Gallicae ex utoque Glossario*, t. I, Lugduni 1688 (dzieło to zostało wydane ponownie w roku 1905 w Paryżu i przedrukowane w roku 1958 w Graz, wszystkie cytaty pochodzą z wydania z roku 1688).

Cange du Ch. du Fresne sieur, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, I-VI, Graz 1954 (repr. wydania z lat 1883-1887).

Dudek Jarosław, *Pęknięte zwierciadło. Kryzys i odobudowa wizerunku władcy bizantyńskiego od 1056 roku do ok. 1095 roku*, Zielona Góra 2009.

Duye Nicoletta, *Un haut fonctionnaire byzantin du XIe siècle: Basile Malésès*, REB, 30 (1972), s. 167-178.

Ebersolt Jean, *Le Grand Palais de Constantinople Le Grand Palais de Constantinople et le Livre des Cérémonies*, Paris 1910.

Ebersolt Jean, *Sur le fonctions et dignités du vestiarium byzantin*, [w:] *Mélanges C. Diehl*, I, Paris 1930, s. 81-89.

Efthymiadis Stephanos, *Notes on the Correspondence of Theodore the Studite*, REB, 53 (1995), s. 141-163.

Emereau Casimir-Archange, *Apocrisiaires et apocrisiariat: Notes de l'apocrisiariat, ses variétés à travers l'histoire*, EO, 17 (1914/1915) s. 289-297.

Emereau Casimir-Archange, *Les apocrisiaires en Orient*, EO, 17 (1914), s. 542-548.

Emereau Casimir, *L'archonte-proconsul de Constantinople*, RA, 23 (1926), s. 103-108.

Ensslin Wilhelm, *Der konstantinische Patriziat und seine Bedeutung im 4. Jahrhundert*, [w:] *Annuaire de l'Institut de Philologie et d'histoire orientales*, t. II, (1933/34), s. 361-376.

Etymologicon magnum: seu verius Lexicon saepissime vocabulorum origines indagans, ex pluribus lexicis scholiastis et grammaticis anonymi cuiusdam opera concinnatum, ed. T. Gaisford, Amsterdam 1962.

Falkenhausen Vera von, *La dominazione bizantina nell'Italia meridionale dal IX all' XI secolo*, Bari 1978.

Falkenhausen Vera von, *Untersuchungen uber die byzantinischen Herrschaft in Suditalien vom 9 bis 11 Jahrhundert*, Wiesbaden 1967.

Faro Silvanco, *Il questore imperiale: luci ed ombre su nature e funzione*, Κοινωνία, 8 (1984), s. 133-159.

Feissel Denis, *Béroia*, Bulletin de Correspondance Hellénique, Supplément 8 (1983), s. 60-78.

Feissel Denis, *Le Préfet de Constantinople, les poids étalons et l'estampillage de l'argenterie au VIe et VIIe siècle*, RN, 28 (1986), s. 119-142.

Ferluga Jadran, *Nize vojno-administrativne jedinice tematskog uredjenja*, ZRVI, 2 (1953), s. 61-98.

Ferrari Giannino, *I documenti greci medioevali di diritto privato dell'Italia meridionale: e loro attinenze con quelli bizantini d'Oriente e coi papiri greco-egizii*, Leipzig 1921.

Ficker Gerhard, *Das Epiphanius-Kloster in Kerasus und der Metropolit Alanien*, BNJb, 3 (1922) s. 92-101.

Ficker Gerhard, *Erlasse des Patriarchen von Konstantinopel Alexios Studites*, Kiel 1911.

Filkenstein Moses I., *Mandata principum*, Hearlem 1934.

Fischer William, *Studien zur byzantinischen Geschichte des XI. Jahrhunderts* [Wissenschaftliche Beilage zu dem Programm der Gymnasial –und Realschul- Anstalt zu Plauen i. V.], Ostern 1883.

Follieri Enrica, *Sulla Novella promulgata da Costantino IX Monomaco per la restaurazione della Facoltà giuridica a Costantinopoli (sec. XI med.)*, Studi in onore di Edoardo Volterra II, Milan 1971, s. 647-664.

Förster Richard, Richtsteig Eberhard, *Choricii Gazaei opera*, Leipzig 1929 (repr. Stuttgart 1972).

Fraenkel Siegmund, *Bemerkungen ze der syrischen Chronik des Jahres 846*, [w:] ZDM, 52 (1898), s. 153-154.

Fragments coptes relatifs au concile d'Ephese. Mémoires publiés par les membres de la mission archéologique française au Caire, Bouriant Urbain, t. 8. Paris 1892.

Fuchs Friedrich, *Die höheren Schulen von Konstantinopel im Mittelalter*, (Byzantinisches Archiv, VIII) Leipzig 1926.

Ganshof François Louis, *Note sur les origines du titre Patricius Romanorum*, [w:] l'Annuaire de l'Institut de philologie et d'histoire orientales et slaves, 10 (1950), s. 261-282.

Gardthausen Victor, *Hippodrom und Velum in Konstantinopel*, BNJ, 3 (1922), s. 342-350.

Gautier Paul, *La curieuse ascendance de Jean Tzetzés*, REB, 29 (1970), s. 207-220.

Gautier Paul, *Le synode des Blachernes (fin 1094). Étude prosopographique*, REB, 29 (1971), s. 213-284.

Gay Jules, *L'Italie meridionale et l'empire byzantine (867-1071)*, Paris 1904.

Γιαννόπουλος Παναγιώτης Α., *Ἡ αὐτοκρατορική αὐλή τοῦ βυζαντινοῦ κατὰ τὸν Ζ' αἰῶνα*, EBBΣ (1969-1970), s. 95-133.

Gkoutzioukostas Andreas, *Judges of the Velum and Judges of the Hippodrome in Thessalonike (11th c.)*, Βυζαντινά Σύμμεικτα, 20 (2010), s. 68-69.

Gkoutzioukostas Andreas, *Some Remarks on Mystographos and Mystokletes*, [w:] *Ἡπειρόνδε (Epeironde) Proceedings of the 10th International Symposium of Byzantine Sigillography (Ioannina, 1.-3. October 2009)*, ed. Ch. Stavrakos, B. Papadopoulou, Wiesbaden 2011, s. 191-219.

Γκουτζιουκώστας Ανδρέας, *Η απονομή δικαιοσύνης στο Βυζάντιο (9ος-12ος αιώνες). Τα κοσμικά δικαιοδοτικά όργανα και δικαστήρια της πρωτεύουσας*, Θεσσαλονίκη 2004.

Γκουτζιουκώστας Ανδρέας, *Η εξέλιξη του θεσμού των άσηκρητις και του πρωτοάσηκρητις στο πλαίσιο της αυτοκρατορικής γραμματείας*, Βυζαντινά 23 (2002-2003), s. 47-93.

Γκουτζιουκώστας Ανδρέας, *Ο θεσμός του κοιαίστωρα του ιερού παλατίου: Η γένεση, οι αρμοδιότητες και η εξέλιξή του*, Θεσσαλονίκη 2001.

Γκουτζιουκώστας Ανδρέας, *Το αξίωμα του μυστικού. Θεσμικά και προσωπογραφικά προβλήματα*, Θεσσαλονίκη 2011.

Glykatzi-Ahrweiler Hélène, *Recherches sur l'administration de l'empire byzantin aux IX-XIème siècles*, BCH, 84 (1960), s. 1-111.

Gonosová Anna, *Blattion*, ODB, I, s. 296.

Goodburn Roger, Mann John, *Aspects of the Notitia Dignitatum, papers presented to the conference in Oxford, December 13 to 15, 1974*, Oxford 1976.

Goria Fausto, *La giustizia nell'impero romano d'Oriente: organizzazione giudiziaria* [w:] *La giustizia nell'Alto Medioevo. Secoli V-VIII [Settimane di Studio del Centro italiano di studi sull'Alto Medioevo, 42]*, 7-13 aprile 1994, Spoleto 1995, s. 259-336.

Gouillard Jean, *Deux figures mal connues du second iconoclasme*, Byzantion, 31 (1961), s. 371-401.

Gouillard Jean, *Le proces officiel de Jean l'Italien: les actes et leurs sous-entendus*, TM, 9 (1985), 133-169.

Γουνναρίδης Πάρις, *Όρκος και αφορισμός στα βυζαντινά δικαστήρια*, Σύμμεικτα, 7 (1987), s. 41-57.

Grierson Philip, *The Tombs and Obits of the Byzantine Emperors (337-1042)*; With an Additional Note: P. Grierson; C. Mango; I. Ševcenko, DOP, 16 (1962), s. 1-63.

Grondijs Lodewijk Hermen, *Images de saints d'après la théologie byzantine du VIIIe siècle*, Actes du VI Congrès international d'études byzantines, II, 1952 s. 145-170.

Grumel Venance, *L'iconologie de saint Théodore Studite*, EO, 20 (1921), s. 257-268.

Grumel Venance, *La « Notitia » de Basile de Ialimbana. Essai sur la date de composition*, REB, 19 (1961), s. 198-207.

Grumel Venance, *Les regestes des actes du patriarcat de Constantinople*, I: *Les actes des patriarches*, Fasc. I: *Les Regestes de 381 à 715*, Paris 1932; Fasc. II i III: *Les regestes de 715 à 1206 ed. revue et corr. Par. J. Darrouzes*, Paris 1989.

Grumel Venance, *Notes d'histoire et de chronologie sur la vie de saint Maxime le Confesseur*, EO, 26 (1927), s. 24-32.

Guilland Rodolphe, *Autour du Livre des Cérémonies. Le Grand Palais. Les quartiers militaires*, ByzSl., 17 (1956), s. 58-97 (=Guilland Rodolphe, *Études de topographie de Constantinople byzantine*, I, Berlin-Amsterdam 1969, s. 3-40).

Guilland Rodolphe, *Chartulaire et Grand Chartulaire*, Revue des Études Sud-Est Européennes 9 (1971), s. 405-426 (=Guilland Rodolphe, *Titres et fonctions de l'Empire byzantin*, [Variorum Reprints. Collected Studies, 50], London 1976, XVIII).

Guilland Rodolphe, *Contribution à la prosopographie de l'empire byzantine. Le Drongaire et le Grand drongaire de la Ville*, BZ, 43 (1950), s. 340-365 (=Guilland Rodolphe, *Recherches sur les institutions byzantines*, I, Berlin-Amsterdam 1967, s. 563-587).

Guilland Rodolphe, *Curopolate*, Βυζαντινά, 2 (1970), s. 187-249 (=Guilland Rodolphe, *Titres et fonctions de l'Empire byzantin*, (Variorum Reprints. Collected Studies, 50), London 1976, III).

Guilland Rodolphe, *Études sur l'Histoire administrative de l'empire byzantin. Le mystique*, μυστικός, REB, 26 (1968), s. 279-296.

Guilland Rodolphe, *Études sur l'Histoire administrative de l'empire byzantin. Le mystique*, μυστικός, REB, 26 (1968), s. 279-296.

Guilland Rodolphe, *Études sur l'histoire administrative de l'empire byzantin: Proconsul ἀνθύπατος*, REB, 15 (1957), s. 5-41 (=Guilland Rodolphe, *Recherches sur les institutions byzantines*, II, Berlin-Amsterdam 1967, s. 68-88).

Guilland Rodolphe, *Études sur l'histoire administrative de l'empire byzantin – L'Éparque*. I: *L'Éparque de la ville, ὁ ἑπαρχος τῆς Πόλεως*, ByzSl., 41 (1980), s. 17-32 i s. 145-180.

Guilland Rodolphe, *Etudes sur l'histoire administrative de l'Empire byzantine. Le questeur: ὁ κοιαίστωρ, quaestor*, Byzantion, 41 (1971), s. 78-104 (=Guilland Rodolphe, *Titres et fonctions de l'Empire byzantin*, [Variorum Reprints. Collected Studies, 50], London 1976, XXIII).

Guilland Rodolphe, *Etudes sur le Palais du Boukoléon. Le palais d'Hormisdas*, ByzSl., 12 (1951), s. 210-237 (=Guilland Rodolphe, *Études de topographie de Constantinople byzantine*, I, Berlin-Amsterdam 1969, s. 294-333).

Guilland Rodolphe, *Études sur l'histoire administrative de l'Empire byzantin, Les titres auliques des eunuques: Le protospathaire*, Byzantion, 25-27 (1955-57), s. 649-695 (=Guilland Rodolphe, *Recherches sur les institutions byzantines*, II, Berlin-Amsterdam 1967, s. 99-131).

Guilland Rodolphe, *L'Hippodrome couvert. Ὁ σκεπαστὸς Ἰππόδρομος*, ByzSl., 19 (1958), s. 26-72 (=Guilland Rodolphe, *Études de topographie de Constantinople byzantine*, I, Berlin-Amsterdam 1969, s. 165-210).

Guilland Rodolphe, *L'Ostiaire (ὀστιάριος)*, REB, 13 (1955), s. 79-84 (=Guilland Rodolphe, *Recherches sur les institutions byzantines*, I, Berlin-Amsterdam 1967, s. 286-289 i s. 297-299).

Guilland Rodolphe, *La collation et la perte ou la déchéance des titres nobiliaires à Byzance*, REB, 4 (1946), s. 24-69 (=Guilland Rodolphe, *Recherches sur les institutions byzantines*, I, Berlin-Amsterdam 1967, s. 32-64).

Guilland Rodolphe, *Le consul*, Byzantion, 24 (1954), s. 545-578 (=Guilland Rodolphe, *Recherches sur les institutions byzantines*, II, Berlin-Amsterdam 1967, s. 44-67).

Guilland Rodolphe, *Le decanos et le referendaire*, REB, 5 (1947), s. 90-100 (=Guilland Rodolphe, *Recherches sur les institutions byzantines*, II, Berlin-Amsterdam 1967, s. 89-98).

Guilland Rodolphe, *Le Protovestiaire*, Études Byzantines, 2 (1944), s. 202-220 (=Guilland Rodolphe, *Recherches sur les institutions byzantines*, I, Berlin-Amsterdam 1967, s. 216-236).

Guilland Rodolphe, *Le Recteur*, Mémorial Louis Petit (Archives de l'Orient Chrétien I), Bucarest 1948, s. 185-193 (=Guilland Rodolphe, *Recherches sur les institutions byzantines*, II, Berlin-Amsterdam 1967, s. 212-219).

Guilland Rodolphe, *Le Spathrocubulaire* (ὁ σπαθαροκουβικουλάριος), REB, 13 (1955), s. 75-80 (=Guilland Rodolphe, *Recherches sur les institutions byzantines*, I, Berlin-Amsterdam 1967, s. 283-285).

Guilland Rodolphe, *Le Velon*, [w:] *The Hippodrome at Byzantium*, Speculum, 23 (1948) s. 676-682 (=Guilland Rodolphe, *Études de topographie de Constantinople byzantine*, I, Berlin-Amsterdam 1969, s. 371-378).

Guilland Rodolphe, *Les logothètes. Études sur l'histoire administrative de l'empire byzantine*, REB 29 (1971), s. 5-115.

Guilland Rodolphe, *Les patrices byzantins de la première moitié du VIIe siècle: du règne de Phokas (602-610) au règne de Constant II (641-668)*, [w:] *Τόμος εἰς μνήμην Κ.Ι. Ἀμάντου*, Αθήναι 1960, s. 11-24 (=Guilland Rodolphe, *Recherches sur les institutions byzantines*, II, Berlin-Amsterdam 1967, s. 162-169).

Guilland Rodolphe, *Les patrices byzantins du VIe siècle*, Palaeologia, 7 (1958/1959), s. 271-305 (=Guilland Rodolphe, *Recherches sur les institutions byzantines*, II, Berlin-Amsterdam 1967, s. 132-161).

Guilland Rodolphe, *Les patrices byzantins sous le règne de Constantin VII Porphyrogénète (913-959)*, Studi Bizantini e Neoellenici, 9 (1957) (= *Silloge Bizantina in onore di Silvio Giuseppe Mercati*), s. 188-221 (=Guilland Rodolphe, *Recherches sur les institutions byzantines*, II, Berlin-Amsterdam 1967, s. 178-202).

Guilland Rodolphe, *Les patrices byzantins sous le règne de Constantin VII Porphyrogénète (913-959)*, Studi Bizantini e Neoellenici, 9 (1957) (= *Silloge*

Bizantina in onore di Silvio Giuseppe Mercati), s. 188-221 (=Guilland Rodolphe, *Recherches sur les institutions byzantines*, II, Berlin-Amsterdam 1967, s. 178-202).

Guilland Rodolphe, *Les patrices byzantins. Du règne de Constantin IV (668-685) à Théodose III (716- 717)*, 'Ελληνικά, 23 (1970), s. 287-298 [=Guilland Rodolphe, *Titres et fonctions de l'Empire byzantin*, (Variorum Reprints. Collected Studies, 50), London 1976, VIII].

Guilland Rodolphe, *Patrices de Léon III à Michel II*, Byzantion, 40 (1970), s. 317-360 [=Guilland Rodolphe, *Recherches sur les institutions byzantines*, II, Berlin-Amsterdam 1967, s. 132-169 =Guilland Rodolphe, *Titres et fonctions de l'Empire byzantin*, (Variorum Reprints. Collected Studies, 50), London 1976, IX].

Guilland Rodolphe, *Patrices de Théodora aux Comnènes*, Rivista di Studi bizantini e neoellenici 8-9 [18-19] (1971-1972), s. 7-23 [=Guilland Rodolphe, *Titres et fonctions de l'Empire byzantin*, (Variorum Reprints. Collected Studies, 50), London 1976, XIV].

Guilland Rodolphe, *Patrices des IVe et Ve siècles*, 'Επετηρίς 'Εταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, 34 (1965), s. 139-174 [=Guilland Rodolphe, *Titres et fonctions de l'Empire byzantin*, (Variorum Reprints. Collected Studies, 50), London 1976, VII].

Guilland Rodolphe, *Patrices des règnes de Basile Ier et de Léon VI*, BZ, 63 (1970), s. 300-317 [=Guilland Rodolphe, *Titres et fonctions de l'Empire byzantin*, (Variorum Reprints. Collected Studies, 50), London 1976, XI].

Guilland Rodolphe, *Patrices des règnes de Théophile et de Michel III*, Revue des Études Sud-Est Européennes, 8 (1970), s. 593-610 [=Guilland Rodolphe, *Titres et fonctions de l'Empire byzantin*, (Variorum Reprints. Collected Studies, 50), London 1976, X].

Guilland Rodolphe, *Patrices du règne de Basile II*, JÖB, 20 (1971), s. 83-108 [=Guilland Rodolphe, *Titres et fonctions de l'Empire byzantin*, (Variorum Reprints. Collected Studies, 50), London 1976, XII].

Guilland Rodolphe, *Patrices du règne de Constantin IX Monomaque*, SRVI, 13 (1971), s. 1-25 [=Guilland Rodolphe, *Titres et fonctions de l'Empire byzantin*, (Variorum Reprints. Collected Studies, 50), London 1976, XIII].

Guilland Rodolphe, *Préteur du peuple, skoutérios, protokomès*, *Revue des Études Sud-Est Européennes*, 7 (1969), s. 81-82 [=Guilland Rodolphe, *Titres et fonctions de l'Empire byzantin*, (Variorum Reprints. Collected Studies, 50), London 1976, XXV].

Guilland Rodolphe, *Silentiaire*, [w:] *Mélanges A. K. Orlandos*, IV, Athènes 1967, s. 33-46 [=Guilland Rodolphe, *Titres et fonctions de l'Empire byzantin*, (Variorum Reprints. Collected Studies, 50), London 1976, XVII].

Guilland Rodolphe, *Titres et fonctions de l'Empire byzantin*, [Variorum Reprints. Collected Studies, 50], London 1976.

Guilland Rodolphe, *Études sur l'histoire administrative de l'empire byzantin, Le maître des requêtes. Ὁ ἐπὶ τῶν δεήσεων*, *Byzantion* 35 (1965), s. 97-118.

Guillou André, Holtzmanm Walther, *Zwei Katepansurkunden aus Tricarico*, *Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken*, 41 (1961), s. 1-28.

Haldon John, *Byzantine Praetorians: an administrative, institutional, and social survey of the Opsikion and tagmata, c.580-900*, (Poikila Byzantina 3), Berlin 1984.

Halkin François, *Auctarium bibliothecae hagiographicae graecae*, Bruxelles 1969.

Halkin François, *Bibliotheca hagiographica graeca*, I-III, Brussels 1957.

Halkin François, *Suppléments ambrosiens à la 'Bibliotheca hagiographica graeca*, *AnBoll.*, 72 (1954), s. 325-342.

Halkin François, *Novum Auctarium Bibliothecae Hagiographicae Graecae*, Bruxelles 1984.

Haller Johannes, *Das Papsttum. Idee und Wirklichkeit*, II: *Der Aufbau*, Darmstadt 1962.

Handley Mark A., *Two Hundred and Seventy-Four Addenda and Corrigenda to the Prosopography of the Later Roman Empire from the Latin-Speaking Balkans*, *JLA*, vol. 3, nr 1, Spring 2010, s. 113-157.

Harries Jill, *The Roman Imperial Quaestor from Constantine to Theodosius II*, *JRS*, 78 (1988), s. 148-172.

Heeg Josef, Weigl Ludwig, *Johannes Kamateros, Εἰσαγωγή ἀστρονομίας. Ein Kompendium griechischer Astronomie und Astrologie, Meteorologie und Ethnographie in politischen Versen*, *BZ*, 19 (1910), s. 182-183.

- Heil Wilhelm, *Der konstantinische Patriziat*, Basel-Stuttgart 1966.
- Heisenberg August, *Der Epitaphios des Nikolaos Mesarites auf seinen Bruder Johannes*, Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-philologische und historische Klasse, 1922.
- Hergenrother Joseph, *Photius, Patriarch von Constantinopel: sein Leben, seine Schriften und das griechische Schisma*, I-III, Regensburg 1867-1869 (repr. Darmstadt 1966).
- Holmes Catherine, *Basil II and the Governance of Empire (967-1025)*, Oxford 2005.
- Honoré Tony, *Emperors and Lawyers*, London 1981.
- Hunger Herbert, *Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner*, t. I, München 1978.
- Hunger Herbert, *Katalog der griechischen Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek*, I: *Codices historici, codices philosophici et philologici*, Wien 1961.
- Hunger Herbert, *Zehn unedierte byzantinische beamten-siegel*, JÖB, 17 (1968) s. 179-188.
- Jacobitz Karl Gottfried, Seiler Ernst Eduard, *Griechisch-deutsches Wörterbuch zum Schul und Privatgebrauch*, Leipzig 1890.
- Jaffé Philip, *Regesta Pontificum Romanorum*, I, Graz 1958.
- Janin Raymond, *Constantinople byzantine. Developpement urbain et repertoire topographique*, Paris 1964.
- Janin Raymond, *La géographie ecclésiastique de l'Empire byzantin: Première partie, Le siège de Constantinople et le patriarcat œcuménique. Tome III, Les églises et les monastères*, Paris 1969.
- Janin Raymond, *La géographie ecclésiastique de l'Empire Byzantin. Première partie. Le Siège de Constantinople et le Patriarcat œcuménique*, Paris 1953.
- Jankowiak Marek, *Żywoty Maksymusa Wyznawcy*, [w:] *Chrześcijaństwo u schyłku starożytności. Studia Źródłoznawcze*, 5 (2004), s. 153-196.

Jankuhn Herbert, Beck Heinrich, *Reallexikon der germanischen Altertumskunde*, I-XXXV, Berlin - New York 1968/73–2007.

Jenkins Romilly James Heald, Dvornik Francis, Lewis Bernard, Moravcsik Gyula, Obolensky Dimitri, Runciman Steven, *Constantine Porphyrogenitus, De administrando imperio, A commentary*, Washington D. C. 2012.

Jones Arnold Hugh Martin, Martindale John Robert, *The Prosopography of the Later Roman Empire*, I-III, Cambridge 1971-1992.

Jones Arnold Hugh Martin, *The Later Roman Empire, 284-602: A Social, Economic, and Administrative Survey*, Baltimore 1986.

Kahzdan Alexander, *De Ceremoniis*, [w:] ODB, I, s. 595-598.

Karayannopoulos Johannes, *Zu den <<Dia-Vermerken>> der byzantinischen Kaiserurkunden*, [w:] *Documenti Medievali Graeci e Latini. Studi Comparativi. Atti del seminario di Erice (23-29 Ottobre 1995)*, ed. D. Gregorio, O. Kresten, Spoleto 1998, s. 203-232.

Karayannopoulos Johannes, *Das Finanzwesen des frühbyzantinischen Staates*, (Südosteuropäische Arbeiten 52), München 1958.

Karlin-Hayter Patricia, *The Title Or Office of Basileopator*, *Byzantion*, 38 (1968), fasc. 1, s. 278-280.

Karlowa Otto, *Römische Rechtsgeschichte. Erster Band – Staatsrecht und Rechtsquellen*, Leipzig 1885.

Κασταμονίτης Ιωάννης, *Συμβολή στη μελέτη του βίου, του έργου καὶ της επιχίης του*, Θεσσαλονίκη 1988.

Kawar Irian Shahld, *Byzantium and Kinda*, *BZ*, 53 (1960), s. 57-74.

Каждан Александр Петрович, *Деревня и город в Византии IX-X веков: Очерки по истории византийского феодализма*, Москва 1960.

Kazhdan Alexander (ed.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, I-III, New York-Oxford 1991.

Kazhdan Alexander Petrovich, Talbot Alice-Mary, *Women and Iconoclasm*, *BZ*, 84/5 (1991/1992), s. 391-408.

Kazhdan Alexander, *Agentes in rebus*, ODB I, s. 36-37.

Kazhdan Alexander, *Anagrapheus*, ODB, I, s. 84.

Kazhdan Alexander, *Anthypatos*, ODB, I, s. 111.

Kazhdan Alexander, *Basileopator*, ODB, I, s. 263-264.

Kazhdan Alexander, *Chrysotriclinos*, ODB, I, s. 455-456.

Kazhdan Alexander, Coutler Anthony, *Proedros*, ODB III, s. 1727.

Kazhdan Alexander, Cutler Anthony, Conomos Dimitri E., *Maistor*, ODB, II, s. 1269.

Kazhdan Alexander, Cutler Anthony, *Protospatharios*, ODB, III, s. 1748.

Kazhdan Alexander, *Droungarios tes viglas*, [w:] ODB, II, s. 663.

Kazhdan Alexander, *Ek prosopou*, ODB, I, s. 682-684.

Kazhdan Alexander, *Eparch of the City*, ODB, I, s. 705.

Kazhdan Alexander, *Episkeptites*, ODB, I, s. 717.

Kazhdan Alexander, *Eoptes*, ODB, I, s. 725.

Kazhdan Alexander, *Exaktor*, ODB, II, s. 766.

Kazhdan Alexander, *Hypatos*, ODB, II, s. 963–964.

Kazhdan Alexander, *Kanikleios*, ODB, II, s. 1101.

Kazhdan Alexander, *Kankelarios*, ODB, II, s. 1101.

Kazhdan Alexander, *Koubikoularios*, ODB, II, s. 1154.

Kazhdan Alexander, *Kourator*, ODB, II, s. 1156.

Kazhdan Alexander, *Kouropalates*, ODB, II, s. 1157.

Kazhdan Alexander, *Leo Choirosphaktes*, ODB, I, s. 425-426.

Kazhdan Alexander, *Logothetes tou praitoriou*, ODB, II, s. 1248.

Kazhdan Alexander, *Logothetes tou stratiotikou*, ODB, II, s. 1248.

Kazhdan Alexander, Magdalino Paul, *Sakellion*, ODB, III, s. 1829-1830.

Kazhdan Alexander, *Mystikos*, ODB, II, s. 431-432.

Kazhdan Alexander, *Nomikos*, ODB, III, s. 1490.

- Kazhdan Alexander, *Nomophylax*, ODB, III, s. 191-192.
- Kazhdan Alexander, Oikonomidès Nicolas, *Kommerkiarios*, ODB, II, s. 1141.
- Kazhdan Alexander, *Paradynasteuon*, ODB, III, s. 1584.
- Kazhdan Alexander, *Praetor*, ODB, III, s. 1710.
- Kazhdan Alexander, *Primikerios*, ODB, III, s. 1719-1720.
- Kazhdan Alexander, *Qaestor*, ODB, III, s. 1765-1766.
- Kazhdan Alexander, *Silentiarios*, ODB, III, s. 1896.
- Kazhdan Alexander, *Skribas*, ODB, III, s. 1913.
- Kazhdan Alexander, *Spatharokandidatos*, ODB, III, s. 1936.
- Kazhdan Alexander, *Strator*, ODB, III, s. 1967.
- Kazhdan Alexander, *Symonos*, ODB, III, s. 1989.
- Kazhdan Alexander, *Velum*, ODB, III, s. 2157-2158.
- Kazhdan Alexander, *Xenodochos*, ODB, III, s. 2208.
- Kazhdan Alexandr, *Patrikios*, ODB, III, s. 1600.
- Kazhdan Alexaner, *Chartuliarios*, ODB, I, s. 416.
- Kazhdan Alexaner, *Dioiketes*, ODB, I, s. 627-628.
- Kazhdan Alexaner, *Katepano*, ODB, II, s. 1115-1116.
- Kazhdan Alexaner, Marcrides Ruth J., *Epi ton kriseon*, ODB, I, s. 724
- Kazhdan Alexaner, *Pitakion*, ODB, III, s. 1681.
- Kazhdan Alexaner, *Spatharios*, ODB, III, s. 1935-1936.
- Kłodziński Karol, *Officia maxima et princeps officiorum. Problematyka badań nad kancelarią cesarską okresu pryncypatu na przykładzie sekretariatu a memoria*, Kraków 2012.
- Kolias George, *Léon Choerosphaktès, Magistre, Proconsul et Patrice*, Athens 1939.
- Κουκουλές Φαίδων, *Βυζαντινών βίος και πολιτισμός*, Α– ΣΤ, Αθήναι 1949.
- Kreuzer Georg, *Die Honoriusfrage um Mittelalter und in der Neuzeit*, Stuttgart 1975.

Κριαράς Εμμανουήλ, *Λεξικό της Μεσαιωνικής Ελληνικής δημωδους γραμματειας: 1100-1669*, t. IX, Θεσσαλονίκη 1985.

Kübler Bernhard, *Consularis*, RE, 4 (1901), s. 1140-1142.

Kühn Hans Joachim, *Die byzantinische Armee im 10 und 11 Jh. Studien zur Organisation der Tagmata*, Wien 1991.

Kühn Hans Joachim, *Die byzantinische Armee im 10 und 11 Jh. Studien zur Organisation der Tagmata*, Wien 1991.

Кулаковский Юлиан Андреевич, Друнг и друнгарий, VV, 9 (1902), s. 1-30.

Κωνσταντίνιδης Ιωάννης Χ., *Νικόλος Α΄ Μυστικός*, Αθήνα 1967.

Kyrris Costas, *Stratoros = [Proto]strator, or Strator*, EEBS, 36 (1968), s. 119-138.

Lackner Wolfgang, *Der Amtstitel Maximus des Bekenner*, JÖB, 20 (1971), s. 63-65.

Lackner Wolfgang, *Der Amtstitel Maximus des bekenners*, JÖB, 20 (1971), s. 63-65.

Lackner Wolfgang, *Zu Quellen und Datierung der Maximosvita (BHG 1234)*, AnBoll., 85 (1967) s. 285-316.

Lammert Friedrich, *Strator*, RE, II.4 (1932), s. 329-330.

Латышев Василий Васильевич, *Две речи Феодора Дафнопата, изданные с введением о жизни и литературной деятельности автора и с русским переводом*, PPS, 59 (1910).

Laurent Vitalien, *Contribution à la prosopographie du thème de Longobardie*, [w :] *Byzantino-sicula II: miscellanea di scritti in memoria di Giuseppe Rossi Taibbi*, Palermo 1975, s. 307-319.

Laurent Vitalien, *La chronologie des gouverneurs d'Antioche sous la seconde domination byzantine*, Mélanges de l'Université St.-Joseph, 38 (1962), s. 219-254.

Laurent Vitalien, *Nicolas Kalomalos et l'église des saints Théodore à Athènes*, Hellenika, 7 (1934), s.72-82.

Leciejewicz Lech (red.), *Mały słownik kultury dawnych Słowian*, Warszawa 1990.

Lécrivain Charles, *Le sénat romain depuis Dioclétien à Rome et à Constantinople*, Paris 1888.

Lemerle Paul, *L'histoire des Puliciens d'Asie mineure d'après les sources grecques*, TM, 5 (1973), s. 1-144.

Lemerle Paul, *Le premier humanisme byzantin. Notes et remarques sur enseignement et culture à Byzance des origines au Xe siècle*, Paris 1971.

Lemerle Paul, *Les plus Ancien recueils des Miracles de Saint Demetrius et la penetration des Slaves dans les Balkansm*, II, Paris 1981.

Lemerle Paul, *Philippes et la Macedoine orientale*, Paris 1945.

Lexicon Totius Latinitatis, eb Aegidio Forcellini seminarii patavini alumno lucubratum deinde a Iosepho Furlanetto eiusdem seminarii alumno emendatum et auctum nunc vero curantibus Francisco Corradini et Iosepho Perin seminarii patavini item alumnisemendatius et auctius merioremque in formam redactum, I, Patavium 1864 (repr. z roku 1940).

Lexikon des Mittelalters, I-IX, München-Zürich 1980-1998.

Lilie Ralph-Johannes, *Byzanz unter Eirene und Konstantin VI. (780-802). Mit einem Kapitel über Leon IV. (775-780) von Ilse Rochow*, Frankfurt a. M. u. a. 1996 (BBS 2).

Lilie Ralph-Johannes, *Die Patriarchen der ikonoklastischen Zeit. Germanos I – Methodios I. (715-847)*, Frankfurt am Main 1999, (BBS 5).

Linderski Jerzy, *Orbilius, Scaurus and the Award of Corniculum*, Roman Questions II: Selected Papers, Stuttgart 2007, s. 184-215.

Lindsay Wallace Martin, Thomson Henry John, *Ancient Lore in Medieval Latin Glossaries*, Oxford 1921.

Литаврин Геннадий Григорьевич, *Болгария и Византия в XI-XII вв.*, Москва 1960.

Litsas Fotios K., *Choricius of Gaza: An Approach to His Work. Introduction, translation, commentary*, Chicago 1980.

Loenertz Raymond-Joseph, *Le chancelier imperial a Byzance au XIV' et au XIII siècle*, *Orientalia Christiana Periodica*, 26 (1960), s. 277-300.

Lounghis Telemachos C., *Les ambassades byzantines en Occident: depuis la fondation des états barbares jusqu' aux Croisades (407-1096)*, Athènes 1980.

- Louth Andrew, *Maximus the Confessor*, New York 2005.
- Maas Michael, *Innovation and Restoration in Justinianic Constantinople*, Ph.D. Diss., Berkeley 1982.
- Magdalino Paul, *Prosopography and Byzantine Identity*, [w:] *Fifty Years of Prosopography*, ed. A. Cameron, Oxford, 2003, 41-59.
- Magdalino Paul, *Apokrisiarios*, ODB, I, s. 136.
- Magdalino Paul, *Aspects of Twelfth-Century Byzantine Kaiserkritik*, *Speculum*, 58 (1983), s. 326-346.
- Magdalino Paul, *Byzantium in the Year 1000*, Leiden-Boston 2003.
- Magdalino Paul, *Innovations in Government*, [w:] Alexios I Komnenos, I, Papers, ed. M. Mullett and D. Smythe, Belfast 1996, s. 146-166.
- Magdalino Paul, *Justice and Finance in the Byzantine State, Ninth to Twelfth Centuries*, [w:] *Law and Society in Byzantium: Ninth-Twelfth Centuries*, ed. A. E. Laiou, D. Simon, Washington 1994, s. 93-115.
- Magdalino Paul, *The Byzantine Holy Man in the Twelfth Century*, [w:] *The Byzantine Saint. University of Birmingham Fourteen Spring Symposium of Byzantine Studies*, ed. S. Hackel, London 1981, s. 51-67.
- Magdalino Paul, *The empire of Manuel I Komnenos, 1143-1180*, Cambridge 1993.
- Magdalino Paul, *The not-so-secret functions of the mystikos*, *REB*, 42 (1984), s. 229-240.
- Mago Cyril, *Observations on the Correspondence of Ignatios, Metropolitan of Nicea (First Half of the Ninth Century)*, [w:] *Byzantium and its Image*, London 1984.
- Mango Cyril, *Chalke*, ODB, I, s. 405-406.
- Mango Cyril, *The Brazen house: a study of the vestibule of the Imperial Palace of Constantinople*, Kopenchaga 1959.
- Mango Cyril, *The Liquidation of Iconoclasm and the Patriarch Photios, Iconoclasm*, ed. A. Bryer, J. Herrin, Birmingham 1977.
- Marcrides Ruth J., *Dikaiophylax*, ODB, I, s. 624.

Marcrides Ruth J., *Nomos and Kanon on Paper and in Court*, [w:] *Church and People in Byzantium*, ed. R. Morris, Birmingham 1990, s. 61-86 (=R. J. Marcrides, *Kinship and Justice in Byzantium 11th-15 th Centuries*, Aldershot-Brookfield-Singapore-Sydney, 1999, VI).

Marcrides Ruth J., *The Competent Court*, [w:] *Law and Society in Byzantium: Ninth-Twelfth Centuries*, ed. A. E. Laiou, D. Simon, Washington 1994, s. 117-129 (=R. J. Macrides, *Kinship and Justice in Byzantium 11th-15th Centuries*, VIII).

Markopoulos Athanasios, *History and Literature of Byzantium in the 9th-10th Centuries*, Aldershot 2004.

Markopoulos Athanasios, *Théodore Daphnopates et la continuation de Théophane*, JÖB, 35 (1985), s. 171-182.

Марковић Мирослав, *Византиске повеље Дубровачког архива*, ZRVI, 1 (1952), s. 205-262.

Marotta Valerio, *Mandata Principum*, Torino 1991.

Martindale John Robert, *The Prosopography of the Byzantine Empire: 641-867*, CD-rom, London 2001.

Martínez Andrés, *Catalogo de los codices griegos de la Real biblioteca de el Escorial*, II, Madrid 1965.

Martroye François, *L'origine du curopalate*, [w:] *Melange G. Schlumberger*, I, Paris 1924, s. 79-84.

McCormick Michael, *Eternal Victory. Triumphal Rulership in late antiquity, Byzantium, and the early medieval West*, Cambridge 1986.

McCormick Michael, *Porphyrogenetos*, ODB, III, s. 1701.

Medvedev Igor, Granstrem Eugénie, *Photographies de documents athonites (Collection P. I. Sevast'janov)*, REB, 33 (1975), 277-293.

Mercati Giuseppe, *Note critiche*, [w:] SBE, 3 (1931), s. 303-304.

Mercati Silvio Giuseppe, *Intorno all'autore del carme εἰς τὰ ἐν Πυθοῖς θερμά*, *Rivista degli studi orientali*, 10 (1923-1925), s. 212-248.

Mercati Silvio Giuseppe, *Versi di Basilio Cecaumeno in morte di Anastasio Lazix*, SBN, 1 (1925) s. 149-166.

Mercati, *Note critiche*, [w:] SBE, 3 (1931), s. 303-304.

Micciarelli Collesi Ambra M., *Nuovi „excerpta” dall’ „Etimologico” di Orione*, Byzantion, 40 (1970), s. 517-542.

Miller Dean A., *The Logothete of the Drome in the Middle Byzantine Period*, Byzantion, 36 (1966/7), s. 438-470.

Miller Emmanuel, *Catalogue des manuscrits grecs de la bibliotheque de l’Escorial*, Paris 1948.

Mitard Maximilien, *Études sur le règne de Léon VI. La Tactique de Léon*, BZ, 12 (1903), s. 585–594.

Moravcsik Gyula, *Byzantinoturcica*, I: *Die byzantinischen quellen der geschichte der Türkvolker*, Leiden 1983.

Mortreuil Jean Anselme Bernard, *Histoire du droit byzantin ou du droit romain dans l’empire d’orient*, III, Paris 1846.

Μπόνης Κωνσταντίνος Γ., *Ἰωάννης ὁ Ξιφιλῖνος, ὁ νομοφύλαξ, ὁ μοναχός, ὁ πατριάρχης κιά ἡ ἐποχή αὐτοῦ* [Texte und Forschungen zur Byzantinisch-Neugriechischen Philologiae, 24), Αθῆναι 1937.

Müller Anton, *Untersuchungen über das Amt der Logotheten in der spätrömischen und byzantinischen Zeit*, München 1922.

Navarre O., *Velum (Παπαπέτασμα)*, [w:] M. E. Saglio, *Dictionnaire des Antiquités Grecques et Romaines d’après les textes et les monuments, contenant l’explication des termes qui se rapportent aux mœurs, aux institutions, à la religion, aux arts, aux sciences, au costume, au mobilier, à la guerre, à la marine, aux métiers, aux monnaies, poids et mesures, etc. etc., et en général à la vie publique et privée des anciens*, V, Graz 1963, s. 678-680.

Neira Faleira Concepción, *La Notitia dignitatum. Nueva edición crítica y comentario histórico. Consejo Superior de Investigaciones Científicas*, Madrid 2006.

Nerlich Daniel, *Diplomatische Gesandtschaften zwischen Ostund Westkaisern 756-1002*, Bern – Berlin – Brussel- Frankfurt a. M. – New York – Wien 1999.

Néroutsos Tassos Demetrios, *Inscription de Sis en Cilicie*, Bulletin de Correspondance Hellénique, 1 (1877), s. 327-330.

Nesbitt John, Wiita Jan, *A Confraternity of the Comnenian Era*, BZ, 68 (1975), s. 360-384.

Nichanian Mikaël, Prigent Vivien, *Les stratèges de Sicile. De la naissance du thème au règne de Léon V*, REB, 61 (2003), s. 97-141.

Nicolo S., *Σπαθάριος*, RE, III.A, (1929) s. 1546.

Nissen Waldemar, *Die Diataxis des Michael Attaleiates von 1077. Ein Beitrag zur Geschichte des Klosterwesens im byzantinischen Reiche*, Jena 1894.

Νυσταζοπούλου Μαρίας Γ., *Ὁ ἐπὶ τοῦ κανικλείου καὶ ἡ εφορεία τῆς ἐν Πάτμῳ μονῆς*, Βυζαντινὰ Σύμμεικτα, 1 (1966), s. 76-94.

O'Connell Patrick , *The ecclesiology of St. Nicephorus I (758–828), Patriarch of Constantinople: pentarchy and primacy*, Roma 1972.

Ohnsorge Werner, *Das Kaiserbündnis von 842-844 gegen die Sarazenen. Datum, Inhalt und politische Bedeutung des „Kaiserbriefes aus St. Denis“*, Archiv für Diplomatik, 1 (1955), s. 88-131.

Ohnsorge Werner, *Der Patricius-Titel Karls des Großen*, BZ, 53 (1960), s. 300-321.

Ohnsorge Werner, *Legimus*, [w:] *Festschrift Edmund E. Stengel zum 70. Geburtstag am 24. Dezember 1949 dargebracht von Freunden, Fachgenossen und Schülern*, Münster-Köln 1952, s. 21-30.

Oikonomidès Nicolas, *Ὁ μέγας δρουγγάριος Εὐστάθιος Κυμινειανὸς καὶ ἡ σφραγίδα του (1099), ἡ Δώρημα στὸν Ι. Καραγιαννόπουλο*, Βυζαντινὰ 13 (1985), s. 899-907.

Oikonomidès Nicolas, *Contribution à l'étude de la pronoia au XIIIe siècle. Une formule d'attribution de parèques à un pronoïaire*, REB, 22 (1964), s. 158-175.

Oikonomidès Nicolas, *Fiscalité et exemption fiscale à Byzance (IXe-XIe siècle)*, Athènes 1996.

Oikonomidès Nicolas, *Hommes d'affaires grecs et latins à Constantinople (XIIIe- XVe siècles)*, Montréal-Paris 1979.

Oikonomidès Nicolas, *L' évolution de l'organisation administrative de l'empire byzantin au Xle siècle (1025-1118)*, TM, 6 (1976), s. 126-152.

Oikonomides Nicolas, *La chancellerie impériale de Byzance du 13e au 15e siècle*, REB 43 (1985), s. 167–195.

Oikonomides Nicolas, *Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècles*, Paris 1972.

Oikonomidès Nicolas, *Silk Trade and Production in Byzantium from Sixth to the Ninth Century: The Seals of Kommeriarioi*, DOP, 40 (1986), s. 33-53.

Oikonomides Nicolas, *The Chancery of the Grand Komnenoi: Imperial Tradition and Political Reality*, Αρχαίον Πόντου, 35 (1979), s. 299–332.

Oikonomides Nicolas, *The Peira of Eustathios Romaïos: an Abortive Attempt to Innovate in Byzantine Law*, FM, VII (1986), s. 169-192.

Oikonomides Nicolas, *The Usual Lead Seals*, DOP, 37 (1983), s. 147-157.

Olszaniec Szymon, *Comites consistoriani w IV wieku. Studium prosopograficzne elity dworskiej cesarstwa rzymskiego 320-395 n. e.*, Toruń 2007.

Ostrogorski Georgij, *Dzieje Bizancjum*, Warszawa 2008.

Острогорский Георгий, *Тактикон Успенског и Тактикон Бенешевића: О времену њиховог постанка*, ZRVI, 2 (1953), s. 39-59.

Ostrogorsky George, *The Byzantine Emperor and the Hierarchical World Order*, Slavonic and East European Review, 35 (1956/1957), s. 1–14.

Palmer Andrew, *The Seventh Century in West-Syrian Chronicles*, Liverpool 1993.

Pargoire Jules, *L'Eglise byzantine de 527 a 847*, Paris 1905.

Peachin Michael, *The Office of the Memory*, [w:] E. Chrysos (ed.), *Studien zur Geschichte der römischen Spätantike. Festgabe für Johannes Straub*, Athens 1989, s. 168-208.

Πηλλλη Ιακωβος Γεώργιος, *Τίτλοι, όφθήκια καί αξιώματα έν τη βυζαντινή αύτοκρατορία καί τη χριστιανική όρθοδόξω εκκλησία*, Αθήνα 1985.

Petit Luis, *Le monastère de Notre-Dame de Pitié en Macédoine*, IRAIK, 6 (1900), s. 1-153.

Plezia Marian (red.), *Słownik łacińsko-polski*, I-V, Warszawa 1998 (I-III), Warszawa 1999 (IV-V).

Polemis Demetrios I., *The Doukai: A Contribution to Byzantine Prosopography*, London 1968.

Pratsch Thomas, *Ignatios the Deacon – Cleric of the Constantinopolitan Patriarchate, Metropolitan Bishop of Nicea, Private Scholar, Teacher and Writer (a Life reconsidered)*, BMGS, 24 (2000), s. 82-101.

Pratsch Thomas, *Theodoros Studites (759 – 826) – zwischen Dogma Und Pragma*, Frankfurt a. M. u. a., 1998 (BBS 4).

Pratsch Thomsa, *Alexandros, Metropolit von Nikaia und Professor für Rhetorik (10. Jh.) – biographische Präzisierungen*, Millenium, 1 (2004), s. 243-278.

Preisigke Friedrich, *Κριτής*, [w:] RE, XI.2, (1921) s. 1897.

Prosopographie der mittelbyzantinischen Zeit (641-867), Nach. Vorarbeiten. F. Winkelmanns erstellt von Ralph-Johannes Lilie, Claudia Ludwig, Thomas Pratsch, Ilse Rochow, unter Mitarbeit von Wolfram Brandes, John Robert Martindale, Beate Zielke, vol. 1-6, Berlin New – York 1999-2002.

Prosopography of the Byzantine World (1025-1150) – wersja online: <http://blog.pbw.cch.kcl.ac.uk>.

Prostko-Prostyński Jan, *A note on the "Sacrae Litterae" and "Litterae Caelestes" of byzantine emperors*, [w:] Mélanges d'histoire byzantine offerts a Oktawiusz Jurewicz de l'occasion de son soixante-dixieme anniversaire, ed. Waldemar Ceran (Byzantina Lodzensia III), Łódź 1998, s. 189-200.

Prostko-Prostyński Jan, *Iudicium Quinquevirale. Sąd senatorski w Rzymie i Konstantynopolu od Gracjana do Justyniana*, Poznań 2008.

Purpura Gianfranco, *I curiosi e la scuola agentium in rebus*, Annali del Seminario Giuridico di Palermo, 34 (1973), s. 165-275.

Rabikauskas Paulius, *Primicerius notariorum*, [w:] LM, 7, col. 212.

Reichert Hans, *Kanne, Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, XVI (Berlin 2000), s. 225-228.

Rochow Ilse, *Byzanz im 8. Jahrhundert in der Sicht des Theophanes: quellenkritisch-historischer Kommentar zu den Jahre 715-813*, Berlin 1991 (BBA 57).

Rochow Ilse, *Konstantin V Materialien zu seinen Leben und Nachleben*. Mit einem prosopographischen Anhang von Claudia Ludwig, Ilse Rochow und Ralph-Johannes Lilie. Lang, Frankfurt am Main 1994 (BBS 1).

Roosen Bram, *Maximi Confessoris Vitae et passiones graecae: The Development of a Hagiographic Dossier*, *Byzantion*, 80 (2010), s. 408-461.

Rouillard Germaine, *Note de diplomatique byzantine*, *Byzantion*, 8 (1933) s. 117-124.

Rouillard Germaine, *Note prosopographique: le préposite Jean επί τοῦ κοιτώνοϋ et επί του κανικλείου*, *EO*, 32 (1933), s. 444-446.

Runciman Steven, *The Emperor Romanus Lecapenus and His Reign: A Study of Tenth-Century Byzantium*, Cambridge 1963.

Σακελλίων Ιωάννης, *Ρωμάνου βασιλέως τοῦ Λακαπήνου ἐπιστολά, Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος*, 2 (1885), s. 38-48; s. 385-409.

Salinas Antonio, *Di un diploma greco del monastero di S. Pancrazio di Scilla in Calabria*, *Archivio Storico Siciliano. Pubblicazione Periodica della Societa Siciliana per la Storia Patria, Nuova Serie Anno VI. Fasc. I-II*, Palermo 1881, s. 10-20 (= *Di un diploma greco del monastero di S. Pancrazio di Scilla in Calabria*, [w:] *Scritti Scelti* ed. A. Salinas, Palermo 1976, t. II, s. 279-289).

Saradi Helen, *The Byzantine Tribunals: Problems in the Application of Justice and State Policy (9th-12th c.)*, *REB*, 53 (1995), s. 165-204.

Saradi Hélène, *Le notariat byzantin du IXe au XVe siècles*, Athenes 1992.

Schlumberger Gustave, *L'épopée byzantine à la fin du Xe siècle*, I-II, Paris 1896-1900.

Schuller Wolfgang, *Censuales (Beamte)*, [w:] *LdM II*, (1983), kol. 1616.

Seeck Otto, *Adessor*, *RE*, I (1894), kol. 423-426.

Seeck Otto, *Censuales* *RE*, III (1899), s. 1911-1914.

Seeck Otto, *Exaktor*, *RE*, VI.2, (1909) s. 1542-1547.

- Seeck Otto, *Scrinium memoriae*, RE, 2A, (1921), col. 897-898.
- Seeck Otto, *Silentiarius*, RE, II.5 (1929), s. 57-58.
- Seeck Otto, *Cancellarius*, RE, III (1899), koll. 1456–1459.
- Seibt Werner, *Prosopographische Konsequenzen aus der Umdatierung von Grumel, Regestes 933*, JÖB, 22 (1973), s. 103-115.
- Sérémetis Démètre, *Bases juridiques en Byzance. Le rendement de la justice*, XVI. Internationaler Byzantinistenkongress, Wien, 4-9 October 1981, Akten II/2, JÖB 32/2 (1982), s. 321-326.
- Ševčenko Ihor, *Poems on the Deaths of Leo VI and Constantine VII in the Madrid Manuscript of Scylitzes*, DOP, 23/24 (1969/70), s. 185-228.
- Shepard Jonathan, Franklin Simon, *Byzantine Diplomacy: Papers of the Twenty-fourth Spring Symposium of Byzantine Studies, Cambridge, March 1990*, Aldershot 1992.
- Signes Codoñer Juan, *El período del segundo iconoclasmo en Theophanes Continuatus: análisis y comentario de los tres primeros libros de la crónica*, Amsterdam 1995.
- Simon Dieter, *Rechtsfindung am byzantinischen Reichsgericht*, Frankfurt am Main 1973.
- Sondel Janusz, *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, Kraków 2009.
- Sophocles Evangelinus Apostolides, *Greek-English Lexicon of the Roman and Byzantine Periods (From B. C. 146 to A. D. 1100)*, London 1914.
- Speck Paul, *Die Interpolationen in den Akten des Konzils von 787 und die Libri Carolini*, Habelt 1998.
- Speck Paul, *Die Kaiserliche Universität von Konstantinopel*, München 1974 (Byzantinische Archiv 14).
- Speck Paul, *Kaiser Konstantin VI.: die Legitimation einer fremden und der Versuch einer eigenen Herrschaft: quellenkritische Darstellung von 25 Jahren byzantinischer Geschichte nach dem ersten Ikonoklasmus*, I: Untersuchung; II: Anmerkungen und Register, München 1978.

Stache Ulrich Justus, *Flavius Cresconius Corippus. In laudem Iustini Augusti minoris. Ein Kommentar*, Berlin 1976.

Stadtmüller Georg, *Zur Geschichte der Familie Kamateros*, BZ, 34 (1934), s. 252-258.

Stadtmüller Georg, Ch. Diehl, *Un haut fonctionnaire byzantin: le logothète (τῶν σεκρέτων)*. *Mélanges offerts à M. Nicolas Jorga par ses amis de France et des pays de langue française*, Paris 1933, BZ 34 (1934), s. 373-379 (rec.).

Stawowy-Kawka Irena, *Historia Macedonii*, Wrocław 2000.

Stein Ernst, *Byzanz und die europäische Staatenwelt*, Ettal 1953.

Stein Ernst, *Geschichte des spätrömischen Reiches I: Vom römischen zum byzantinischen Staate (284–476 n. Chr.)*, Wien 1928.

Stein Ernst, *Histoire du Bas-Empire: De la disparition de l'Empire d'Occident à la mort de Justinien (476–565 n. Chr.)*, Paris-Bruxelles-Amsterdam 1949 (repr. Amsterdam 1968).

Stein Ernst, *Introduction à l'histoire et aux institutions byzantines*, *Traditio* 7 (1949–51), s. 95-168.

Stein Ernst, *Justinian, Johannes der Kappadozier und das Ende des Konsulats*, BZ 30 (1929/1930), s. 376–381.

Stein Ernst, *Opera minora selecta*, Amsterdam 1968.

Stein Ernst, *Post-Consulat et Αὐτοκρατορία*, *Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire orientale et slave*, II (1934), s. 869–912 (Mélanges J. Bidez) [=Stein Ernst, *Opera minora selecta*, Amsterdam 1968, s. 315-358].

Stein Ernst, *Untersuchungen der über das Officium der Prätorianerpräfektur seit Diokletian*, Amsterdam 1962.

Stein Ernst, *Untersuchungen zur spätbyzantinischen Verfassungs und Wirtschaftsgeschichte*, Amsterdam 1962.

Sternbach Leo, *Analecta Byzantina*, *České museum filologické : Spolek filologické v Praze*, 6 (1900), s. 291-322.

Stoclet Alain J., *Pépin dit «le Bref»: considérations sur son surnom et sa légende*, Revue belge de philologie et d'histoire, 79 fasc. 4, 2001. Histoire medievale, moderne et contemporaine – Middeleeuwse. moderne en hedendaagse geschiedenis, s. 1057-1093.

Stückelberg Ernst Alfred, *Der Konstantinische Patriziat*, Basel 1891.

Sumner Graham V., *Philippicus, Anastasius II and Theodosius III*, GRBS, 17 (1976), s. 287-294.

Svoronos Nicolas G., *Recherches sur la tradition juridique à Byzance: La Synopsis major des basiliques et ses appendices*, Paris 1964.

Svoronos Nicolas, *Les privilèges de l'Église à l'époque des Comnènes: un recrit inédit de Manuel I Comnène*, TM, 1 (1965) s. 325-391.

Teitler Hans Carel, *Notarii and Exceptores: An Inquiry into Role and Significance of Shorthand Writers in the Imperial and Ecclesiastical Bureaucracy of the Roman Empire: from the Early Principate to c. 450 A. D.*, Amsterdam 1985.

Θεοχαρίδης Γεώργιος Ι., *Κατεπανίκια της Μακεδονίας: συμβολή εις την διοικητικήν ιστορίαν και γεωγραφίαν της Μακεδονίας, κατά τους μετά την Φραγκοκρατίαν χρόνους*, Θεσσαλλονική 1954.

Tobias Norman, Antorono Anthony S., *An Eyewitness to History. Patriarch Nikephoros of Constantinople*, Massachusetts 1989.

Trapp Erich, Walther Rainer, Gastgeber Christian, *Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit*, Wien 2001.

Trapp Ernst, Diethart Johannes, Steiner-Weber Astrid, Schiffer Elisabeth, Cassiotou-Panayotoupoulos Maria, Schönauer Sonja, *Lexikon zur byzantinischen Gräzität, besonders des 9.-12, I: A–K, Jahrhunderts*, Wien 2001.

Travis John, *In Defense of the Faith: The Theology of Patriarch Nikephoros of Constantinople*, Brookline, Mass. 1984.

Treadgold Warren T., *The Byzantine Revival, 780-842*, Stanford 1988.

Τρωιάνος Σπύρος Ν., *Μαγεία και Δίκαιο στο Βυζάντιο*, Αθήνα 1997.

van Dieten Jan Louis, *Geschichte der Patrairchaten von Sergios I bis Johannes VI (610-715)*, Amsterdam 1976.

Успенский Фёдор Иванович, *Константинопольский эпарх*, IRAIK, 4/2 (1899), s. 79-103.

Wal Nicolaas van der, Lokin Johannes Henricus Antonius, *Historiae iuris graeco-romani delineatio: les sources du droit byzantin 300 à 1453*, Groningen 1985.

Vasiliev Aleksandr Aleksandrovich, *Byzance et les arabes. Tome II, Les relations politiques de Byzance et des Arabes à l'époque de la dynastie macédonienne (les empereurs Basile I, Léon le Sage et Constantin VII Porphyrogénète) 867-959 (253-348). Première partie, Première période: de 867 à 959*, Bruxelles 1968.

Vasiliev Alexandr Aleksandrovich, *Justin the first. An Introduction to the Epoch of Justinian the Great*, Cambridge 1950.

Vera Domenico, *Alcune note sul quaestor sacri palatii*, [w:] Hestiasis. Studi di tarda antichità offerti a Salvatore Calderone, t. I, Messina 1986, s. 27-53.

Vogt Albert, *Basile Ier, empereur de Byzance (867-886): et la civilisation byzantine ou IX siècle*, Paris 1908.

Vogt Albert, *Le protospathaire de la phiale et la marine byzantine*, EO, 39 (1940-1942), 328-332.

Wasilewski Tadeusz, Felczak Waclaw, *Historia Jugosławii*, Wrocław 1985.

Wasilewski Tadeusz, *Les titres de duc, de catepan et de pronoetes dans l'empire byzantin du IX au XII*, [w:] *Actes du XII Congres International d'Etudes Byzantines*, II, Beograd 1964, s. 233-239.

Wassiliou Alexandra-Kyriaki, *Bramte des Themis der Kibyrraioten*, [w:] H. Hellenkemper, F. Hild, *Lykien und Pamphylien*, *Tabula Imperii Byzantini* 8, Vienna 2004, I-III, s. 407-413.

Weiss Günter, *Hohe Richter in Konstantinopel. Eustathios Rhomaïos und seine Kollegen*, JÖB, 22 (1973), s. 117-143.

Wesener Gunter, *Quaestor*, RE, 24, 1963, s. 802-827.

Winkelmann Friedhelm, *Byzantinische Rang- und Ämterstruktur im 8. Und 9. Jahrhundert*, Berlin 1985.

Winkelmann Friedhelm, *Die Quellen zur Erforschung des monenergetish-monotheletischen Streites*, Klio 69 (1987), s. 515-559 (wydane ponownie z

uzupełnieniami, pt. *Der monergetisch-monotheletische Streit*, Frankfurt am Main-Berlin, 2001 (BBS 6).

Winkelmann Friedhelm, *Quellenstudien zur herrschenden Klasse von Byzanz im 8. und 9. Jahrhundert*, Berlin 1987 (BBA 54).

Wissowa Georg (1890–1906), Kroll Wilhelm (1906–1939), Mittelhaus Karl (1939–1946), Ziegler Konrat (1946–1974), Gärtner Hans (1974–1980), *Paulys Realenzyklopädie der classischen Altertumswissenschaft*, Pierwsza seria: I- XXIV (A-Q), 1893-1963; Druga seria: I-XA (R-Z), 1914-1972; Suplementy: I-XV, 1903-1978.

Xanalatos Diogenes A., *Beiträge zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte Makedoniens im Mittelalter, hauptsächlich auf Grund der Briefe des Erzbischofs Theophylaktos von Achrida*, München 1937.

Χονδρίδου Σταυρούλα Δ., *Ο Κωνσταντίνος Θ΄ Μονομάχος και η εποχή του (ενδέκατος αιώνας μ. Χ.)*, Αθήνα 2002.

Χρήστου Ειρήνη, *Αυτοκρατορική εξουσία και πολιτική πρακτική. Ο πόλος του παραδυναστεύοντος στη βυζαντινή διοίκηση (τέλη 8 – αρχές 11 αιώνας)*, Αθήνα 2008.

Χριστοφιλόπουλος Αναστάσιος Π., *Νομοφύλακες και Θεσμοφύλακες*, Πλάτων: Δελτίον της Εταιρείας Ελλήνων Φιλολόγων, 20 (1968), s. 134-143.

Χριστοφιλοπούλου Αικατερίνης, *Εκλογή, αναγόρευσις και στέψις του βυζαντινού αυτοκράτορος*, Αθήνα 2004.

Χριστοφιλοπούλου Αικατερίνης, *Τὰ βυζαντινὰ δικαστήρια κατὰ τοὺς αἰῶνες Ι΄ – ΙΑ΄*, Δίπτυχα, 4 (1986-1987), s. 163-177.

Yannopoulos Panayotis, *Études de personnalités byzantines. Qui état Sisinius Rendakis?*, ByzSl., 52 (1991), s. 61-69.

Zachariä Von Lingenthal Karl Eduard, *Geschichte des Griechisch-römischen Rechts*, Berlin 1892.

Zervou-Tognazzi Ioanna, *Propilei e Chalke, ingresso principale del Palazzo di Costantinopoli*, [w:] *Bizanzio et l'Occidente: Arte, archeologia, storia. Studi in onore di Fernanda de Maggei*, ed. M. Bonfioli, Rome 1996, s. 33-59.

Zlatarski Vasil Nikolov, Tivčev Peter, *Lav Chirosfakt (Magistar)*, [w:] GIBI, IV, s. 175-184.

III

Prosopografia

Budowa hasła w prosopografii

Źródła sfragistyczne

Każde hasło składa się z dwóch części. Pierwsza z nich obejmuje elementy w następującym porządku: imię (lub imiona i ich warianty) i nazwisko, sprawowane urzędy oraz posiadane tytuły (zazwyczaj kolejność zapisu tytułów i urzędów w tej części odpowiada kolejności ich sprawowania bądź otrzymania, ewentualnie jest taka, w jakiej zostały one wymienione na pieczęci lub w innym źródle), daty sprawowania urzędu (ale tylko wówczas, gdy możliwe było ustalenie ich z całą pewnością, w każdym innym przypadku podano tylko czas sprawowania urzędu cesarskiego sekretarza), źródła (najpierw sigillograficzne, a następnie pozostałe) oraz literaturę przedmiotu. Literatura przedmiotu została ułożona w porządku chronologicznym, co pozwala prześledzić stan badań nad konkretną osobą i urzędem, jaki sprawowała. Urzędy i tytuły zostały w tej części zapisane w formie oryginalnej (tj. w języku greckim, łacińskim bądź w formie grecko-łacińskiej). W przypadku języków orientalnych zastosowano transliterację na alfabet łaciński zgodnie z zasadami przyjętymi w polskiej literaturze przedmiotu.

Część drugą otwiera informacja, gdzie pieczęć została wydana. Następnie skrótowno omówiono awers i rewers pieczęci. W przypadku, gdy zachowało się kilka pieczęci tej samej osoby, a inskrypcje na nich różnią się, to każdą omówiono osobno, zgodnie ze schematem opisanym powyżej. Omawiane są one w sposób chronologiczny. Jeśli nie różnią się w sposób istotny, to przedstawione zostały wspólnie, przy czym zawsze zostało to zasygnalizowane. Całość, zamyka komentarz historyczny. Ta część zawiera biogram, w budowie którego kluczem była kariera administracyjna – *cursus dignitatum* – każdego urzędnika. Każdorazowo datacja bądź informacja, co do której nie ma pewności, została opatrzona znakiem zapytania „(?)”.

Zasady porządkowania materiału sfragistycznego

Charakter niniejszej pracy sprawia, że niezbędne stało się wypracowanie własnego systemu prezentacji materiału sfragistycznego. Wypracowana metoda składa się z kilku zasad, które w kolejności od najważniejszej przedstawiają się następująco.

- I. Podstawę konstrukcji prosopografii stanowi chronologiczne zestawienie pieczęci, które ma na celu przedstawienie karier administracyjnych (i ewentualnie wojskowych oraz posiadanych godności i tytułów) poszczególnych urzędników. Szkielet chronologii tworzą biogramy o datacji, która nie budzi wątpliwości, tzn. takie, w których możliwe jest określenie, w jakich latach urzędnik sprawował swoją funkcję. Drugie miejsce zajmują biogramy, których nie można dokładnie wydatować. Dzieli się one na kilka grup:
 1. Biogramy datowane na jedną z czterech ćwiartek danego wieku.
 2. Biogramy datowane na pierwszą lub drugą połowę wieku.
 3. Biogramy datowane na przełom wieków (przy czym tutaj pierwszeństwo mają biogramy datowane liczbami rzymskimi przed tymi, które są datowane liczbami arabskimi).
 4. Biogramy datowane od/do określonego wieku i których nie można wydatować z dokładnością do jednego stulecia.
- II. Drugim elementem branym pod uwagę przy zestawianiu kolejności haseł, są więzy rodzinne, jakie można zaobserwować między poszczególnymi urzędnikami, sprawującymi urzędy *referendarii* i ἀσηκρη̑τις. Decydujący jest stopień pokrewieństwa.
- III. Trzeci element to kryterium geograficzne. Generalnie zawsze, kiedy to tylko możliwe urzędnicy z jednego obszaru geograficznego (po zestawieniu ich zgodnie z punktem I i II) są prezentowani kolejno.
- IV. Czwartym kryterium branym pod uwagę są inne niż wymienione wyżej urzędy, jakie piastowali poszczególni urzędnicy. Starano się, aby osoby sprawujące takie same urzędy, następowały po sobie.
- V. W przypadku, kiedy po zastosowaniu wyżej omówionych zasad, ma miejsce sytuacja zbieżności chronologicznej biogramów kilku lub kilkunastu osób, wówczas zostają one zestawione zgodnie z kolejnością liter w alfabecie łacińskim (o sposobie transliteracji zob. w dziale części: Ortografia).

Sposób opisu pieczęci

W polskiej (i światowej) literaturze nie istnieje jednolity system opisu pieczęci. Reguły podawane przez polską literaturę (np. praca G. Bascapego, *Zbiory pieczęci. Zagadnienia metod porządkowania, klasyfikacji i katalogowania*, Warszawa

1960, s. 21-26) nie dają się w pełni zastosować do sigillografii bizantyjskiej. Dlatego wypracowana metoda zapisu jest w dużej mierze wzorowana na już istniejących wydaniach pieczęci bizantyjskich, które to omówione zostały w bibliografii oraz w wykazie skrótów. Tworząc system opisu i zapisu dla niniejszej prosopografii brałem także pod uwagę zasady wyłożone w *Vocabulaire international de la sigillographie* (Conseil International des Archives. Comité de Sigillographie, Roma 1990). Sposób ujęcia tematu w niniejszej pracy nie pozwala na zastosowanie wszystkich zasad, jakimi kierują się wydawcy poszczególnych katalogów pieczęci bizantyjskich. Powodem tego jest fakt, że tworzona prosopografia nie zawiera edycji źródeł sfragistycznych, a tylko zapis inskrypcji oraz innych znaków (jeśli były one istotne z punktu widzenia moich badań), które znajdują się na pieczęciach cesarskich sekretarzy. Skutkiem tego niektóre elementy zapisu i opisu, jakie przyjmują wydawcy pieczęci, zostały zmienione (czego efektem jest wypracowany system), a wprowadzone innowacje sprzyjają przejrzystości opisu.

W pierwszej kolejności opisywany jest awers, a później rewers każdej pieczęci. W zapisie najpierw umieszczono informację o dodatkowych elementach na niej widocznych (np. krzyże, gwiazdy etc.). W przypadku występowania monogramu zostało to odnotowane, a kiedy wydawało się to zasadne, zamieszczono informację, jaki jest kształt zaznaczonego monogramu. Całość zamyka transkrypcja epigrafu pieczęci, z zachowaniem formy jak najbliższej oryginałowi (poprawki zostały wprowadzone tylko tam, gdzie było to niezbędne). W przypadku formy niespotykanej na innych pieczęciach, bądź przypuszczalnego błędu na niej, został on poprawiony, z zaznaczeniem jaka była wersja pierwotna.

Stosowane znaki epigraficzne

W zapisie inskrypcji zastosowano następujące znaki:

[A] – litery, lub znaki pewne, ale niewidoczne np. ἀση[κ]ρη̃τις

[A?] – przypuszczalna wersja brakujących liter, lub znaku, np. Κολ[ωνείας?]

<a> – litery poprawione w zapisie inskrypcji, np. Βοήθ<ε>ι

(a) – rozwinięty skrót w zapisie inskrypcji, np. β(οή)θ(ει)

Ortografia

Ponieważ brak w międzynarodowej literaturze i edycjach źródeł jednolitego systemu zapisu języka grackiego, oparłem się na zasadach wyłożonych przez O. Jurewicza, *Zasady spolszczania i transpozycji imion własnych i nazw geograficznych greckich epoki bizantyńskiej*, [w:] G. Ostrogorski, *Dzieje Bizancjum*, Warszawa 2008, s. 599-626. W rozwinięciu inskrypcji zostały zachowane warianty zapisu w formie, jaka występuje na pieczęci np. ἀδσηκρη̐τις, ἀσηκρη̐τις; χερσῶνος, χερσόνος.

W transliteracji form greckich na język polski, jeśli słowa nie posiadają form przyjętych w języku polskim, to zlatynizowano formę słowa greckiego, z zachowaniem fonetyki możliwie najbliższej greckiemu oryginałowi, np. ἀσηκρη̐τις – *a secretis*; βίας κωλυποῦ – *bias kolypu*. Podobnie postąpiono z nazwami geograficznymi i imionami własnymi, np. Στρατήγιος – *Strategios*. Podkreślić jednak należy, że zawsze, kiedy było to możliwe, starałem się zachować oryginalną np. grecką formę zapisu.

Źródła inne niż sfragistyczne

Konstrukcja hasła prosopografii

W przypadku korzystania z innych źródeł niż sfragistyczne, przyjęto następujące zasady konstrukcji hasła. Źródła wymienione są w porządku alfabetycznym i zazwyczaj zapisane skrótem. Przy każdym z nich znajduje się dokładna informacja, w którym miejscu tekstu występuje interesujący mnie urzędnik. Zawsze, kiedy cesarski sekretarz pojawia się w źródle, w hasle prosopografii odpowiedni fragment jest cytowany w języku oryginalnym, lub też w przypadku niektórych języków orientalnych (perskiego, aramejskiego, hebrajskiego, arabskiego, ormiańskiego, gruzińskiego, koptyjskiego) przywołany jest przekład odpowiedniego passusu, w którymś z języków kongresowych. Słowo, lub fraza oznaczające cesarskiego sekretarza, np. imię oraz nazwa urzędu ἀσηκρη̐τις są w cytowanym tekście zawsze zaznaczone pogrubioną czcionką np. Καὶ προη̐νεχθη̐ διὰ **Φοτεινοῦ ἀσεκρέτις** **σεκρεταρίου βασιλικού**, καὶ ἀνεγνόσθη̐ διὰ Διογένους ἀσεκρέτις σεκρεταρίου βασιλικού ἔουσα ἐπὶ λέξεως οὕτως. W przypadku, gdy mamy do czynienia z urzędnikiem, o którym czerpiemy wiedzę zarówno ze źródeł

sfragistycznych jak i innych niż pieczęcie, przedstawiony wyżej schemat opisu został zastosowany po omówieniu pieczęci.

Urząd referendariusz (*ῥεφερενδάριος*)

Anonim

1

Urzędy i tytuły *referendarius* (ca. 362)

Źródła: *Chronicon Paschale*, I, s. 550,10-12.

Malalas, Chronographia, s. 251,34-252,1.

Pełnił urząd referendarza za czasów panowania Juliana (361-363): καὶ μαθὼν ὅτι μοναχὸς καὶ συνάγεται ὄχλος θέλων ἰαθῆναι καὶ εὐλογηθῆναι παρ' αὐτοῦ, ἐδήλωσεν τῷ ἁγίῳ Δομετίῳ αὐτὸς Ἰουλιανὸς διὰ ῥέφερενδαρίου χριστιανοῦ ταῦτα: *Chronicon Paschale*, I, s. 550,10-12; *Malalas, Chronographia*, s. 251,34-s. 252,1.

Hiacynt

2

Urzędy i tytuły *referendarius* (początek V wieku, przed rokiem 430)

Źródła: *S. P. N. Nili ascetae, discipuli S. Joannis Chrysostomi, Epistolarum Libri Quatour, Interprete Leone Allatio*, PG, 79 kol. 425C, linia 30 oraz linia 37.

Literatura: PRLE, II, s. 574.

Był adresatem dwóch listów świętego Nilusa. Pierwszy adresowany: *Υακίνθω ραιφερενδαρίω*: Ep. 81, kol. 425C, linia 30. Drugi list adresowany: *Τῷ αὐτῷ*: Ep. 82, kol. 425C, linia 37. Listy mają charakter religijny. Nilus wyjaśnia jak należy rozumieć nazwy Samarii i Sodomy.

Teoktistos

3

Urzędy i tytuły *ῥεφερενδαρίος* (przed rokiem 430)

Źródła: *S. P. N. Nili ascetae, discipuli S. Joannis Chrysostomi, Epistolarum Libri Quatour, Interprete Leone Allatio*, PG, 79 kol. 364C, linia 25 i linia 39.

Literatura:

PRLE, II, s. 1065.

Był adresatem dwóch listów Nila z Ancyry. Pierwszy list adresowany: *Θεοκτίστῳ ῥεφερενδαρίῳ*: *S. P. N. Nili ascetae, discipuli S. Joannis Chrysostomi, Epistolarum Libri Quatour, Interprete Leone Allatio*, PG, 79 kol. 364C, linia 25. Drugi list adresowany: *Τῷ αὐτῷ*: PG, 79 kol. 364C, linia 39.

Anonim

4

Urzędy i tytuły *referendarius* (ca. 427)

Źródła: CJ, II, s. 88,50.2.

Literatura Jones, LRE III, s. 166, przyp. 24.

Dostarczył mandata cesarzy Teodozjusza i Walentyniana do prefekta pretorio Antiocha: *Mandata impp. Theodosii et Valentiniani AA. Missa ad Antiochum pp. Per referendarium, quae sic habent*: CJ, II, s. 88,50.2.

Domicjan

6

Urzędy i tytuły referendarius (ca. 431)

Źródła: U. Bouriant, *Fragments coptes relatifs au concile d'Ephese. Mémoires publiés par les membres de la mission archéologique française au Caire*, t. 8. Paris 1892, s. 49,51

Został wysłany przez cesarza Teodozjusza II w roku 431, aby ogłosić, że ustalenia soboru w Efezie zostaną publicznie odczytane w Konstantynopolu: U. Bouriant, *Fragments*, s. 49,51.

Macedoniusz

7

Urzędy i tytuły referendarius (ca. 449 roku)

Źródła: ACO (Schwartz), 2.1.1, s. 149,22; 2.1.1, s. 149,28; 2.1.1, s. 151,3; 2.1.1, s. 151,10; 2.1.1 s. 151,31-32; 2.1.1, s. 157,34-35; 2.1.1, s. 158,9; 2.1.1, s. 177,5-6; 2.1.1, s. 178,31-32;

Mansi VI: kol. 757B, linie 21-22; kol. 757C, linia 33; kol. 760D, linie 49-50; 761A, linie 8-10; kol. 761C-D, linie; 37-39; kol. 776A, linie 9-11; kol. 776C, linie 30-33; kol. 821B-C, linie 24-25; kol. 825C-D, linie 38-40;

Literatura:

PRLE II, s. 698.

Teitler, *Notari and Exceptores*, s. 63

Był obecny w Konstantynopolu w czasie trwania sesji soboru 8 kwietnia 449 roku w czasie dochodzenia w sprawie skag złożonych przez mnicha Eutychesa: *Μακεδόνιος ὁ περίβλεπτος τριβοῦνος καὶ ῥεφερενδάριος εἶπεν*: ACO 2.1.1, s. 149,22 (=Mansi, VI, kol. 757B, linie 21-22); ACO 2.1.1, s. 149,28 (=Mansi VI kol. 757C, linia 33); ACO 2.1.1, s. 151,3 (=Mansi VI kol. 760D, linie 49-50). 27 kwietnia tegoż roku odczytał kolejny dokument: ACO 2.1.1, s. 177,5-6 (=Mansi VI, kol. 821B-C, linie 24-25); ACO 2.1.1, s. 178,31-32 (=Mansi VI kol. 825C-D, linie 38-40). [...] ἡ ἀναγνωσθῆναι, *Μακεδόνιος ὁ λαμπρότατος (τριβοῦνος), νοτάριος καὶ ῥεφερενδάριος*: ACO 2.1.1, s. 151,10 (=Mansi VI kol. 761A, linie 8-10); ACO 2.1.1 s. 151,31-32 (=Mansi VI kol. 761C-D, linie; 37-39). *Σέλενκος ὁ εὐλαβέστατος ἐπίσκοπος εἶπεν*: *Φθάσας ὁ μεγαλοπρεπέστατος ῥεφερενδάριος*: ACO 2.1.1, s. 157,34-35 (=Mansi VI, kol. 776A, linie 9-11); ACO 2.1.1, s. 158,9 (=Mansi VI, kol. 776C, linie 30-33).

Anonim

8

Urzędy i tytuły *referendarius* (ca. 475 roku)

Źródła:

Vita Danieli Stylitae, ed. H. Delehay, *Les Saints stylites*, Sub. Hag., 14 (1923), Bruxelles 1923, 22.12.

Literatura:

E.A. Dawes, N. Baynes, *Three Byzantine Saints*, New York 1977, s. 1-84.

A.J. Festugière, *Vita Danieli Stylitae*, (Les Moines d'Orient 2), Paris,

1961, s. 87-171.

H. Lietzmann, *Der heilige Daniel auf der Säule*, Byzantinische Legenden, Jena, 1911, 1-52.

Komentarz historyczny:

Wzmiankowany w żywocie św. Daniela Słupnika. Został wysłany wraz z dwoma innymi ludźmi na rozkaz Bazyliskosa (475-476), aby zatrzymać odchodzącego Daniela: *Vita Danieli Stylitae*, 22.12.

Asteriusz

9

Urzędy i tytuły ἀσηκρητῖς (512-517 rok)

referendarius (516-524? rok)

prefekt miasta (ca. 526)

patrycjusz ? (ca. 526)

ἀπὸ ἐπάρχων

Źródła:

E. W. Brooks, *A collection of Letters of Severus of Antioch, from numerous Syriac manuscripts (Letters I to LXI)*, PO, 10 (1919), s. 321, Ep. 46.

Chronicle of John Malalas, Books VIII–XVIII. Translated from the Church Slavonic by M. Spinka in Collaboration with G. Downey, Chicago 1940, s. 132.

Theophanes, *Chronographia*, AM 6019, s. 173,11-12.

pozostale

PRLE II, s. 172-173.

Sewer z Antiochii w jednym ze swoich listów wspomina, że Asteriusz kiedy pełnił urząd ἀσηκρητῖς i był już byłym prefektem miasta, został wysłany do niego, do

Antiochii: PO, 10 (1919), s. 321, Ep. 46. Urząd ἀσηκρητής pełnił najprawdopodobniej między 512 a 517 rokiem. Datacja ta wynika z faktu, że Jan pisał list w roku 516 lub 517 i określił Asteriusza jako ἀπὸ ἐπαρχων. Nie mógł być jednocześnie prefektem miasta oraz ἀσηκρητής również niemożliwe, aby został najpierw prefektem a potem sekretarzem. Wydawca PRLE (II, s. 172) uznał, że pełnił Asteriusz urząd ἀπὸ ὑπάρων, trudno jednak dociec na jakiej podstawie.

W roku 526 opisany został odnotowany jako były referendarz i prefekt miasta. Wydaje się, że referendarzem był około roku 516: *Chronicle of John Malalas, Books VIII–XVIII. Translated from the Church Slavonic by M. Spinka in Collaboration with G. Downey*, Chicago 1940, s. 132.

Wydawcy PLRE (II, s. 172-173) stwierdzają, że po roku 526 posiadał tytuł patrycjusza. Nie jest jednak całkowicie pewne, że chodzi o tą samą osobę co opisana wyżej. Źródła nie potwierdzają tego a będący podstawą tego twierdzenia Teofanes podaje tylko, że po trzęsieniu ziemi, które w 526 nawiedziło Antiochię, pieniądze na odbudowę rozdysponowywał Asteriusz, który był patrycjuszem oraz byłym prefektem miasta: καὶ τὸν πατρίκιον Ἀριστέριον, τὸν ἀπὸ ἐπαρχων. Theophanes, *Chronographia*, AM 6019, s. 173,11-12.

Tomasz

10

Urzędy i tytuły *referendarius* (V/VI wiek)

Źródła: Photius, *Bibliothèque*, ed. i przekł. R. Henry, I: codices 1-84, s. 22,1-3.

Focjusz, *Biblioteka*, z języka greckiego przełożył wstępem i komentarzem opatrzył O. Jurewicz, t. I, Warszawa 1986, s. 21.

Literatura:

PRLE, IIIB, s. 113

Jest jedną z postaci występujących w dialogu pt. *Περὶ Πολιτικῆς* obok Menasa, który to dialog został wymieniony w Bibliotece Focjusza: Ἀνεγνώσθη περὶ

πολιτικῆς ὡς ἐν διαλόγῳ Μηνᾶν πατρίκιον καὶ Θεμᾶν ῥεφερενδάριον τὰ διαλεγόμενα εἰσάγον πρόσωπα: Photius, *Bibliothèque*, s. 22,1-3 (polski przekład: Focjusz, *Biblioteka*, t. I, s. 21). PLRE sugeruje, że nawet jeśli sam dialog jest fikcją, to osoby w nim występujące mogły istnieć naprawdę.

Macedoniusz

11

Tytuły i funkcje *referendarius* (przed 529 rokiem)

Źródła: Theophanes, *Chronographia*, AM 6022, s. 180,13-14
Malalas, *Chronographia*, s. 377,17-24.

Literatura: PLRE, IIIB, s. 801.
Teophanes, *Chronicle* (Mango).

Oskarżony o pogaństwo w roku 529 (w czasie 8 indykcji, co pozwala stwierdzić, że nie później niż we wrześniu 529 roku). Jego własność została skonfiskowana: *κατηγορήθη δὲ καὶ Μακεδόνιος, ὁ ἀπὸ ῥεφερενδάρων*. Theophanes, *Chronographia*, AM 6022, s. 180,13-14; por. Malalas, *Chronographia*, s. 377,17-24. Malalas twierdzi, że został on zabity wraz z innymi, jednak jego relacja jest skrócona i niezbyt pewna zob. uwagi PLRE, IIIB, s. 801 oraz Teophanes, *Chronicle* (Mango), s. 275.

Leon

12

Urzędy i tytuły *ῥεφερενδάριος* (ca. 527-550?)

Źródła: Procopius, *Historia arcana*, s. 92,22-23; 109,31-33; s. 179,1-2.

Literatura: Stein, *Bas Empire*, s. 737.

Komentarz historyczny:

Leon pochodził z Cylicji: *Λέων ἦν τις, Κίλιξ μὲν γένος, ἐς δὲ φιλοχρηματίαν δαιμονίως ἐσπουδακίης*. Procopius, *Historia arcana*, s. 92,22-23. Był teściem Maltanesa, któremu Justynian polecił stłumić zamieszki w Cylicji: *Μαλθάνης τις ἐγγεγόνει ἐν Κίλιξι Λέοντος ἐκείνου Γαμβρός [...]*: Procopius, *Historia arcana*, s. 179,1-2. Zgodnie z relacją Prokopiusza Teodora zabroniła mu poślubienia wybranej przez siebie kobiety: *πολλάκις δὲ καὶ τὴν νύμφην ἐκ τῆς παστάδος ἀποβιβάσασα λόγῳ οὐδενὶ ἀνυμέναιον τὸν νυμφίον ἀφῆκε, τοῦτο μόνον ξὺν ἀκροχολίᾳ εἰποῦσα, ὅτι δὴ αὐτὴν ἀπαρέσκοι. ὅπερ ἄλλους τε πολλοὺς ἔδρασε καὶ Λέοντα, ὅσπερ ῥεφερενδάριος ἦν τὴν τιμὴν [...]*: Procopius, *Historia arcana*, s. 109,31-33. Jeśli wydarzenie naprawdę miało miejsce, to musiało ono nastąpić we wczesnej fazie rządów Justyniana, ponieważ miał córkę, która przed 550 rokiem poślubiła Marthanesa. Urząd referendarza mógł więc pełnić od początkowej fazy rządów Justyniana do co najmniej 540 roku. Został opisany przez Prokopiusza jako osoba chciwa i łatwo wpadająca w gniew. Leon jako pierwszy miał przekonać Justyniana do sprzedaży wyroków sądowych na czym sam bardzo się wzbogacił.

Teodor

13

Urzędy i tytuły *τριβοῦνος*

νοτάριος

ῥαιφερενδάριος (ca. 536-542)

Źródła: *Collectio Sabbaitica contra Acephalos et Origenitas destinata. Insunt acta synodorum Constantinopolitanae et Hierosolymitanae a. 536*, ACO III, ed. E. Schwartz, J. Straub, Berolini 1940, s. 29,22-29; s. 38,13-15; s.128,21-23; s. 130,40-43; s. 134,12-13.

Procopius, *De bello Persico*, s. 256,27 - 257,4.

Literatura: PRLE, IIIB, s. 1248.

Teodor aktywnie działał w imieniu cesarza na soborze w Konstantynopolu w roku 536.

4 czerwca 536 roku aktywnie działał przekazując informacje od cesarza Justyniana: *κατὰ κέλευσιν τοίνυν εὐσεβῇ τοῦ θεοφυλάκτου ἡμῶν βασιλέως συνελθούσας τῆς ἀγίας ὑμῶν συνόδου ἐστήκασι πρὸ τοῦ εὐαγοῦς ὑμῶν σηκρήτου ἅμα Θεοδώρῳ τῷ περιβλέπτῳ ραιφερενδάρῳ οἷα παρὰ τοῦ γαληνοτάτου ἡμῶν δεσπότη πρὸς ὑμᾶς ἐσταλμένῳ ἐπικομιζόμενοι τὰς ἐπιδοθείσας παρ' αὐτῶν δεήσεις καὶ ἀξιούσιν εἰσόδου τυχεῖν· καὶ ὑποβάλλομεν πρὸς τὸ παριστάμενον. Ὁ ἀγιώτατος ἀρχιεπίσκοπος εἶπεν· Εἰσίστησαν Θεόδωρος τε ὁ περιβλεπτος ραιφερενδάριος τοῦ εὐσεβεστάτου ἡμῶν βασιλέως καὶ οἱ εὐλαβεῖς μοναχοί. Καὶ εἰσῆλθοσαν Θεόδωρος τε ὁ περιβλεπτος τριβούνος νοτάριος καὶ ραιφερενδάρος [...]: ACO III, s. 29,22-29. Ὁ ἀγιώτατος ἀρχιεπίσκοπος εἶπε· Λεγέτω κατὰ πρώτην τάξιν Θεόδωρος ὁ περιβλεπτος τὴν αἰτίαν ἐφ' ἣι παραγέγονε πρὸς ἡμᾶς. Θεόδωρος ὁ περιβλεπτος τριβούνος νοτάριος καὶ ραιφερενδάριος τοῦ εὐσεβεστάτου ἡμῶν δεσπότη εἶπεν· ACO III, s. 29,35-38. Ὁ ἀγιώτατος ἀρχιεπίσκοπος εἶπεν· Θεόδωρος μὲν ὁ περιβλεπτος ραιφερενδάριος ἀναχωρεῖτω πράξας ἐφ' ᾧ παραγέγομεν ἀναγινωσκέσθωσαν δὲ καὶ οἱ ἡμῖς ἐπιδοθέντης λίβελλοι παρὰ τῶν αὐτῶν εὐλαβῶν μοναχῶν. ACO III, s. 38,13-15.*

2 maja 536 roku także aktywnie działał w czasie sesji soborowej: *Ὁ ἀγιώτατος ἀρχιεπίσκοπος εἶπεν· Εἰσίστησαν ὁ τε μνημονευθεὶς περιβλεπτος ραιφερενδάριος Θεόδωρος καὶ οἱ ἐξονομασθέντες εὐλαβέστατοι ἄνδρες. Καὶ εἰσῆλθε Θεόδωρος τε ὁ περιβλεπτος τριβούνος νοτάριος καὶ ραιφερενδάριος [...]: ACO III, s.128,21-23. Ὁ ἀγιώτατος ἀρχιεπίσκοπος εἶπεν· Ἐν πρώτῃ τάξει διδαχθῆναι βουλόμεθα παρὰ Θεοδώρου τοῦ περιβλέπτου τὴν αἰτίαν δι' ἣν εἰς ἡμᾶς γέγονε. Θεόδωρος ὁ περιβλεπτος τριβούνος νοτάριος καὶ ραιφερενδάριος τοῦ εὐσεβεστάτου δεσπότη εἶπε· ACO III, s. 130,40-43. Ὁ ἀγιώτατος ἀρχιεπίσκοπος εἶπεν· Ἀπίτω μὲν Θεόδωρος ὁ περιβλεπτος ραιφερενδάριος πράξας ἐφ' ᾧ παραγέγονεν. ACO III, s. 134,12-13.*

W 542 roku otrzymał ludzi i pieniądze od Justyniana i został mianowany odpowiedzialnym za zakopywanie ofiar plagi w Konstantynopolu. Wykonał

powierzone mu zadania wykorzystując w tym celu także własne pieniądze: *ὅς δὴ ἀποκρίσεσι ταῖς βασιλικαῖς ἐφειστήκει, αἰεὶ τῇ βασιλεῖ τὰς τῶν ἱκετῶν δεήσεις ἀγγέλλων, σημαίνων τε αὖθις ὅσα ἂν αὐτῇ βουλομένη εἴη. ῥεφερενδάριον τῇ Λατίνων φωνῇ τὴν τιμὴν ταύτην καλοῦσι Ῥωμαῖοι.* Procopius, *De bello Persico*, s. 256,27 - 257,4.

Piotr

14

Urzędy i tytuły *referendarius* (ca. 552)

Źródła: PL 69, kol. 58C, linie 38-39.

Vita et conversatio scripta ab Eustratio presbytero humili ejus discipulo (ex. codice ms. Vaticano 1660, interprete D. P., edidere Bollandiani, t. I April., Latin. P. 550; Graec. in App. P. LIX), PG 86 (2), kol. 2301A, linie 11-12.

Mansi IX, kol. 51D, linie 54-55.

Literatura: PLRE, IIIB, s. 1002.

Dostarczył list od Justyniana do papieża Vigiliusa w Świętej Eufemii w Chalcedonie 31 stycznia i 4 lutego 552 roku: [...] *magnificus vir Petrus referendarius* [...]: PL 69, kol. 58C, linie 38-39. W tym samym roku został wysłany przez Justyniana aby zatrzymał Eutychiusa, aby mógł on zostać patriarchą: *Καὶ μετὰ πολλοῦ τοῦ τάχους ἐπιτρέπει τινὶ τῶν ἐντίμων ῥεφερενδαρίων (Πέτρος δὲ αὐτοῦς ἦν) ἀναζητήσας*[...]: PG, kol. 2301A, linie 11-12 por. [...] *per magnificum virum Petrum referendarium* [...]: Mansi IX, kol. 51D, linie 54-55.

Hyperechius

15

Urzędy i tytuły *gloriosissimus* (połowa VI wieku)

referendarius

Źródła: CIG, 8645.

H. Gregoire, *Recueil des inscriptions grecques chretiennes d'Asie Mineure*, I (1922), 324.

Literatura Jones, LRE.

PLRE, IIIA, s. 606

Komentarz historyczny:

Pojawia się w niedatowanej inskrypcji z Sardis: *παρὰ Ὑπερεχίου τοῦ ἐνδοξωτάτου ῥεφερε(ν)δαρίου καὶ θηί(ου) δικαστοῦ*: CIG 8645 = Gregoire, IGC 324 Sardis. Przypuszczalnie po roku 539, kiedy *iudices pedanei* (θεῖοι δικασταί) zostali ustanowieni przez Justyniana: Jones, LRE, I, s. 501-502.

Teodor

16

Urzędy i tytuły ῥεφερενδάριος (Druga połowa VI wieku.)

Źródła: BLS, I.1, s. 466, nr. 533A-B

Literatura: PRLE, IIIB, s. 1264

Pierwsza pieczęć Teodora została opublikowana w BLS (I.1, s. 466, nr 533A).

Awers: Monogram w kształcie krzyża: Θεοδώρ<ου>

Rewers: Inskrypcja w trzech liniach: *referendar<ou>*

Druga pieczęć także została opublikowana w BLS (I.1, s. 466, nr 533B)

Awers: Monogram w kształcie krzyża: Θεοδώρ<ου>

Rewers: Inskrypcja w trzech liniach: *rephirendari<ou>* (sic!)

Urzędy i tytuły *ῥεφερενδάριος* (VI wiek)

Źródła: H. Beckby, *Anthologia Graeca*, I, München 1957, s. 376, nr 249; s. 378, nr 251; s. 378, nr 253 .

W. R. Paton, *The Greek Anthology*, I, Cambridge 1993 (repr. z z 1916 roku), s. 254, nr 249; s. 256, nr 253.

Komentarz historyczny:

Ireneusz był autorem trzech krótkich epigramów: H. Beckby, *Anthologia Graeca*, I.V, s. 376, nr 249, s. 378, nr 251, s. 378, nr 253 (=Greek Anthology, I.V, s. 254, nr 249, s. 256, nr 253). Autor wszystkich epigramów określany jako: *Εἰρηναίου ῥεφερενδαρίου*. Angielski wydawca określił te teksty jako „amatorskie epigramy”.

Urzędy i tytuły *ῥεφερενδάριος* (VI wiek)

Źródła: BLS, I.3, s. 1646, nr 2895.

Literatura: PRLE, IIIB, s. 770.

Pieczęć Leona została opublikowana w BLS (I.3, s. 1646, nr 2895).

Awers: inskrypcja w dwóch liniach: *Λέοντος*

Rewers: inskrypcja w trzech liniach: *ῥεφερενδα[ρ](ίου)*.

Urzędy i tytuły *ῥεφερενδάριος* (VI/VII wiek)

Źródła: BLS, I.1, s. 422, nr 418.

Literatura: PLRE, IIIB, s. 829

Pieczęć Marianosa została opublikowana w BLS (I.1, s. 422, nr 418).

Awers: Monogram w kształcie krzyża: *Μαριανοῦ*

Rewers: Monogram w kształcie krzyża: *ῥεφερενδαρίου.*

Teodor

20

Urzędy i tytuły *ῥεφερενδάριος* (640-660)

Źródła:

Katalog Aukcyjny: Peus Nachfolger (Frankfurt/ Main), Sale 376 (29-30 X 2003), nr 1275.

SBS 10 (2011), s. 180, nr 1274.

Literatura:

Pieczęć Teodora została opublikowana w katalogu aukcyjnym (Peus Nachfolger (Frankfurt/ Main), Sale 376 (29-30 X 2003), nr 1275) oraz odnotowana w SBS (10 (2011), s. 180, nr 1274.).

Awers: monogram w kształcie krzyża: *Θεοδώρου.*

Rewers: monogram w kształcie krzyża: *ῥεφερενδαρίου.*

Teodor

21

Urzędy i tytuły *ῥεφερενδάριος* (VII wiek)

Źródła: BLS, I.1 s. 685, nr 1048A.

Literatura: PLRE IIIB, 1289.

Pieczęć Teodora została opublikowana w BLS (I.1 s. 685, nr 1048A).

Awers: Inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: *Θεοδώρου ῥεφερενδ(αρίου)*

Rewers: Inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: *δ(ού)λου πῆ(ς) Θεοτόκου.*

Teofilakt

22

Urzędy i tytuły *ῥεφερενδάριος* (VI/VII wiek)

Źródła: BLS I.1, s. 476, nr 559.

Literatura: PLRE, IIIB, s. 1310.

Pieczęć Teofilakta została opublikowana w BLS (I.1, s. 476, nr 559).

Awers: Monogram w kształcie krzyża: *Θεοφυλάκτ(ου)*

Rewers: Monogram w kształcie krzyża: *ῥεφερενδαρί(ου).*

Jan

23

Urzędy i tytuły *ῥεφερενδάριος* (pierwsza połowa VIII wieku)

διοικητῇ τῶν ἐπαρχικῶν

Źródła: BLS, I.1, s. 1145, nr 2051.

Pieczęć Jana została opublikowana w BLS (I.1, s. 1145, nr 2051).

Awers: monogram w kształcie krzyża: Θεοτόκε βοήθει. Widoczna inskrypcja: Ἰωάννη

Rewers: inskrypcja w sześciu liniach poprzedzona krzyżem: βασιλικῶ ρεφερενδαρίῳ καὶ διοικητῇ τῶν ἐπαρχικῶν.

Konstantyn

24

Urzędy i tytuły βασιλικὸς ρεφερενδάριος (druga połowa VIII wieku)

Źródła: DBBO, I, s. 204-205, nr 84.

Pieczęć Konstantyna została opublikowana w DBBO (I, s. 204-205, nr 84).

Awers: Monogram w kształcie krzyża. Widoczna także inskrypcja: τῷ σωῶ δούλῳ

Rewers: Monogram w kształcie krzyża: Κωνσταντίνῳ. Widoczna także inskrypcja: βασιλι(κῶ) ρεφερ(ενδαρίῳ).

Teoktistos (?)

25

Urzędy i tytuły ρεφερενδάριος (pierwsza połowa VIII wieku)

Źródła: DBBO, I, s. 203-204, nr 83.

Pieczęć Teoktistosa została opublikowana w DBBO (I, s. 203-204, nr 83).

Awers: Zarys monogramu w kształcie prawdopodobnie krzyża. W centrum widoczna prawdopodobnie litera Θ.

Rewers: Inskrypcja w pięciu liniach: [Θεοκτίσ] τῷ β[α]σιλ(ικῶ) ρεφερενδαρίῳ.

*Urzędy άσηκρήτις oraz
πρωτοασηκρήτις*

Urzędy i tytuły *σηκρητάριος τοῦ θείου κονσιστωρίου (ca. 451)**μαγιστριανός***Źródła:**

ACO 2.1.1, s. 71,1-2 = Mansi VI, kol. 596; ACO 2.1.1, s. 65,15-16 = Mansi VI, kol. 580; ACO 2.1.1, s. 66,20-22 = Mansi VI, kol. 584; ACO 2.1.1, s. 73,1-2 = Mansi VI, kol. 596; ACO 2.1.1, s. 73,19-20 = Mansi VI, kol. 597; ACO 2.1.1, s. 74,7-8 = Mansi VI, kol. 600; ACO 2.1.1, s. 103,3 = Mansi VI, kol. 657; ACO 2.1.1, s. 112,8 = Mansi VI, kol. 676; ACO 2.1.1, s. 113,24 = Mansi VI, kol. 677; ACO 2.1.1, s. 117,13 = Mansi VI, kol. 684; ACO 2.1.1, s. 119,31 = Mansi VI, kol. 689; ACO 2.1.1, s. 120,29 = Mansi VI, kol. 692; ACO 2.1.1, s. 121,15 = Mansi VI, kol. 693; ACO 2.1.1, s. 122,18 = Mansi VI, kol. 696; ACO 2.1.1, s. 191,5 = Mansi VI, kol. 832; ACO 2.1.2, s. 81,17 = Mansi VI, kol. 957; ACO 2.1.2, s. 93,3 = Mansi VII, kol. 8; ACO 2.1.2, s. 93,32-33 = Mansi VII, kol. 9; ACO 2.1.2, s. 119,25 = Mansi VII, kol. 76; ACO 2.1.2, s. 124,35 = Mansi VII, kol. 104; ACO 2.1.2, s. 156,34-35 = Mansi VII, kol. 173; ACO 2.1.3, s. 14,8-9 = Mansi XII, kol. 196; ACO 2.1.3, s. 34,33 = Mansi VII, kol. 249; ACO 2.1.2, s. 58,6 = Mansi VII, kol. 301; ACO 2.1.3, s. 60,23 = Mansi VII, kol. 308; ACO 2.1.3, s. 61,21-22 = Mansi VII, kol. 309; ACO 2.1.3, s. 65,27 = Mansi VII, kol. 317; ACO 2.1.3, s. 66,22-23 = Mansi VII, kol. 320; ACO 2.1.3, s. 88,27 = Mansi VII, kol. 428; ACO 2.1.3, s. 108,30-31 = Mansi VII, kol. 496; ACO 2.1.1, s. 94,22-23 = Mansi VI, kol. 640; ACO 2.1.2, s. 115,38-39 = Mansi VII, kol. 64; ACO 2.1.3, s. 5,26-27 = Mansi VII, kol. 180; ACO 2.1.3, s.

44,29-30 = Mansi VII, kol. 273.

Brał aktywny udział w czasie obrad soboru w Chalcedonie w 451 roku:
Βερονικιανὸς ὁ καθωσιωμένος σηκρητάριος τοῦ θείου κονσιστωρίου: ACO 2.1.1, s. 71,1-2 = Mansi VI, kol. 596; ACO 2.1.1, s. 65,15-16 = Mansi VI, kol. 580; ACO 2.1.1, s. 66,20-22 = Mansi VI, kol. 584; ACO 2.1.1, s. 73,1-2 = Mansi VI, kol. 596; ACO 2.1.1, s. 73,19-20 = Mansi VI, kol. 597; ACO 2.1.1, s. 74,7-8 = Mansi VI, kol. 600; ACO 2.1.1, s. 103,3 = Mansi VI, kol. 657; ACO 2.1.1, s. 112,8 = Mansi VI, kol. 676; ACO 2.1.1, s. 113,24 = Mansi VI, kol. 677; ACO 2.1.1, s. 117,13 = Mansi VI, kol. 684; ACO 2.1.1, s. 119,31 = Mansi VI, kol. 689; ACO 2.1.1, s. 120,29 = Mansi VI, kol. 692; ACO 2.1.1, s. 121,15 = Mansi VI, kol. 693; ACO 2.1.1, s. 122,18 = Mansi VI, kol. 696; ACO 2.1.1, s. 191,5 = Mansi VI, kol. 832; ACO 2.1.2, s. 81,17 = Mansi VI, kol. 957; ACO 2.1.2, s. 93,3 = Mansi VII, kol. 8; ACO 2.1.2, s. 93,32-33 = Mansi VII, kol. 9; ACO 2.1.2, s. 119,25 = Mansi VII, kol. 76; ACO 2.1.2, s. 124,35 = Mansi VII, kol. 104; ACO 2.1.2, s. 156,34-35 = Mansi VII, kol. 173; ACO 2.1.3, s. 14,8-9 = Mansi XII, kol. 196; ACO 2.1.3, s. 34,33 = Mansi VII, kol. 249; ACO 2.1.2, s. 58,6 = Mansi VII, kol. 301; ACO 2.1.3, s. 60,23 = Mansi VII, kol. 308; ACO 2.1.3, s. 61,21-22 = Mansi VII, kol. 309; ACO 2.1.3, s. 65,27 = Mansi VII, kol. 317; ACO 2.1.3, s. 66,22-23 = Mansi VII, kol. 320; ACO 2.1.3, s. 88,27 = Mansi VII, kol. 428; ACO 2.1.3, s. 108,30-31 = Mansi VII, kol. 496. *Βερονικιανὸς ὁ καθωσιωμένος μαγιστριανὸς καὶ σηκρητάριος τοῦ θείου κονσιστωρίου*: ACO 2.1.1, s. 94,22-23 = Mansi VI, kol. 640; ACO 2.1.2, s. 115,38-39 = Mansi VII, kol. 64; ACO 2.1.3, s. 5,26-27 = Mansi VII, kol. 180; ACO 2.1.3, s. 44,29-30 = Mansi VII, kol. 273.

Konstantyn

2

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (ca. 451)

μαγιστριανὸς

βοηθὸς τῶν θείων σηκρήτων

Źródła: ACO 2.1.1, s. 69,9 = Mansi VI, kol. 589; ACO 2.1.1, s. 67,34 = Mansi VI, kol. 585; ACO 2.1.1, s. 77,22 = Mansi VI, kol. 608; ACO 2.1.1, s.

78,13 = Mansi VI, kol. 608; ACO 2.1.1, s. 85,6 = Mansi VI, kol. 617; ACO 2.1.1, s. 88,19 = Mansi VI, kol. 625; ACO 2.1.1, s. 88,32 = Mansi VI, kol. 625; ACO 2.1.1, s. 89,26 = Mansi VI, kol. 628; ACO 2.1.1, s. 92,12 = Mansi VII, kol. 5; ACO 2.1.1, s. 97,15 = Mansi VI, kol. 654; ACO 2.1.1, s. 114,19-20 = Mansi VI, kol. 680; ACO 2.1.1, s. 114,28-29 = Mansi VI, kol. 680; ACO 2.1.1, s. 141,3 = Mansi VI, kol. 740; ACO 2.1.1 s. 143,28 = Mansi VI, kol. 744; ACO 2.1.1, s. 189,35-36 = Mansi VI, kol. 901; ACO 2.1.1, s. 192,1 = Mansi VI, kol. 909; ACO 2.1.2, s. 110,26 = Mansi VII, kol. 49; ACO 2.1.2, s. 117,1 = Mansi VII, kol. 68; ACO 2.1.2, s. 117,23 = Mansi VII, kol. 69; ACO 2.1.3, s. 60,36-37 = Mansi VII, kol. 309; ACO 2.1.3, s. 69,5 = Mansi VII, kol. 325; ACO 2.1.3, s. 85,39 = Mansi VII, kol. 357; ACO 2.1.3, s. 95,28 = Mansi VII, kol. 444; ACO 2.1.3, s. 104,8-9 = Mansi VII, kol. 86; ACO 2.1.1, s. 70,37-38 = Mansi VI, kol. 593; ACO 2.1.1, s. 77,5 = Mansi VI, kol. 605; ACO 2.1.1, s. 92,3-4 = Mansi VI, kol. 633.

Brał aktywny udział w czasie obrad soboru w Chalcedonie w 451 roku: *Κωνσταντῖνος ὁ καθωσιωμένος σηκρητάριος τοῦ θείου κονσιστωρίου*: ACO 2.1.1, s. 69,9 = Mansi VI, kol. 589; ACO 2.1.1, s. 67,34 = Mansi VI, kol. 585; ACO 2.1.1, s. 77,22 = Mansi VI, kol. 608; ACO 2.1.1, s. 78,13 = Mansi VI, kol. 608; ACO 2.1.1, s. 85,6 = Mansi VI, kol. 617; ACO 2.1.1, s. 88,19 = Mansi VI, kol. 625; ACO 2.1.1, s. 88,32 = Mansi VI, kol. 625; ACO 2.1.1, s. 89,26 = Mansi VI, kol. 628; ACO 2.1.1, s. 92,12 = Mansi VII, kol. 5; ACO 2.1.1, s. 97,15 = Mansi VI, kol. 654; ACO 2.1.1, s. 114,19-20 = Mansi VI, kol. 680; ACO 2.1.1, s. 114,28-29 = Mansi VI, kol. 680; ACO 2.1.1, s. 141,3 = Mansi VI, kol. 740; ACO 2.1.1 s. 143,28 = Mansi VI, kol. 744; ACO 2.1.1, s. 189,35-36 = Mansi VI, kol. 901; ACO 2.1.1, s. 192,1 = Mansi VI, kol. 909; ACO 2.1.2, s. 110,26 = Mansi VII, kol. 49; ACO 2.1.2, s. 117,1 = Mansi VII, kol. 68; ACO 2.1.2, s. 117,23 = Mansi VII, kol. 69; ACO 2.1.3, s. 60,36-37 = Mansi VII, kol. 309; ACO 2.1.3, s. 69,5 = Mansi VII, kol. 325; ACO 2.1.3, s. 85,39 = Mansi VII, kol. 357; ACO 2.1.3, s. 95,28 = Mansi VII, kol. 444; ACO 2.1.3, s. 104,8-9 = Mansi VII, kol. 86. *Κωνσταντῖνος ὁ καθωσιωμένος μαγιστριανὸς καὶ σηκρητάριος τοῦ θείου κονσιστωρίου*: ACO 2.1.1, s. 70,37-38 = Mansi VI, kol. 593. *Κωνσταντῖνος ὁ καθωσιωμένος μαγιστριανὸς καὶ βοηθὸς τῶν θείων σηκρήτων*: ACO 2.1.1, s. 77,5 = Mansi VI, kol. 605; 2.1.1, s. 92,3-4 = Mansi VI, kol. 633.

Urzędy i tytuły ἱατρὸς τοῦ βασιλέως

ἀδοσηκρήτις (do stycznia 532 roku)

Źródła: *Chronicon Paschale*: s. 624,19-24; s. 628,8-11.

Literatura: Stein, *Prätorianerpräfektur*, s. 48, przyp. 2.

Chronicon Paschale (Whitby).

PLRE, IIIB, s. 1315.

Komentarz historyczny:

W czasie tzw. powstania Nika, Tomasz poinformował Eufremiusza, który przybył do Justyniana, że pałac cesarski jest opuszczony, a sam cesarz uciekł: καὶ αὐτὸς Ὑπάτιος προθεωρῶν τὰ τοῦ δήμου ὅτι τρεπτοὶ εἰσι καὶ πάλιν ἐγκρατὴς γίνεται ὁ βασιλεὺς, πέμψας λάθρᾳ Ἐφραίμιον τὸν κανδιδάτον, ᾧ τινι ἐθάρρει, δηλοῖ τῷ βασιλεῖ Ἰουστινιανῷ, ἰδοὶ τοὺς ἐχθρούς σου πάντας ἐν τῷ Ἱππικῷ συνήγαγον· ὃ κελεύσεις ποιήσουν [...]: *Chronicon Paschale*, s. 624,19 – s. 625,1-5. Kiedy cesarz Justynian dowiedział się o tych wydarzeniach, skazał Tomasza pod koniec stycznia 632 roku na dekapitację: γινούς δὲ ὁ βασιλεὺς μετὰ ταῦτα τὴν δοθεῖσαν ἀπόκρισιν παρὰ Θωμᾶ τοῦ ἀδοσηκρήτις Ἐφραϊμίῳ τῷ κανδιδάτῳ, τὸν μὲν Θωμᾶν ἀπεκριφάλισεν, Ἐφραϊμίον δὲ ἐξώρισεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν τὴν μεγάλην. *Chronicon Paschale*, s. 628,8-11; por. Stein, *Prätorianerpräfektur*, s. 48 przyp. 2.

Urzędy i tytuły ὁ μαγιστριανός (*agens in rebus* ?) (prawdopodobnie w latach

530/531)

ασηκρη̂της (ca. 540)

Źródła:

Malalas, *Chronographia*, s. 384,84 - s. 385,33.

Nonnosus, ed. C. Müller, FHG, t. IV Paris 1851, s. 178-180.

Procopius, *De bello Persico*, I, s. 108,20-24; II, s. 149,19-30; II, s. 180, 3-14; II, s. 184,20-23; II, s. 192,19-193,10; II, s. 194,9-21; II, s. 194,22-196,2; II, s. 196,3-198,4; II, s. 198,11-21; II, s. 201,20-21; II, s. 209,13-15.

R. Förster, E. Richtsteig, *Choricii Gazaei opera*, Leipzig 1929 (repr. Stuttgart 1972), s. 79,10-14; s. 178,20-25-179,1-2.

Theophanes, *Chronographia*, AM 6064, s. 244,13-18.

Literatura:

I. Kavar, *Byzantium and Kinda*, BZ, 53 (1960), s. 61-66.

K. Fotios Litsas, *Choricus of Gaza: An Approach to His Work. Introduction, translation, commentary*, Chicago 1980.

Claus, *Magister officiorum*, s. 23-39, 64, 66.

Malalas, *Chronicle* (Jeffreys-Scot).

Teofanes, *Chronicle* (Mango).

PLRE, IIIA, s. 731-732.

Komentarz historyczny:

Był bratem Summusa (o Summusie zob. PLRE II, s. 1038-9): Procopius, *De bello Persico*: II, s. 149,19-30. Został wysłany z poselstwem przez Justyniana do Etiopczyków oraz Himyaritów, rządzonych odpowiednio przez Elesboasa i Esimiphaeusa, aby uzyskać ich pomoc w wojnie z Persją: *Τότε δὲ Ἰουστινιανὸς [ὁ] βασιλεὺς ἐν μὲν Αἰθίοψι βασιλεύοντος Ἑλλησθεαίου, Ἐσιμιφάιου δὲ ἐν Ὀμηρίταις, πρεσβευτὴν Ἰουλιανὸν ἔπεμψεν, ἀξίων ἄμφω Ῥωμαίοις διὰ τὸ τῆς δόξης ὁμόγνωμον Πέρσαις πολέμουσι ξυνάρασθαι*: Procopius, *De bello Persico*: I, s. 108,20-24. Podobną informację zamieszcza również Teofanes (myli się jednak co do daty, gdyż poselstwo miało miejsce w drugiej połowie 530 lub na

początku 531 roku: I. Kavar, *Byzantium and Kinda*, s. 61-66; szczegółowe omówienie dyskusji na temat pomyłki Teofanesa oraz przekonujące argumenty za przyjęciem daty 530/31 zob.: Teofanes, *Chronicle*, s. 363, przyp. 7). Informacja u Teofanesa jest pełniejsza, gdyż dodatkowo podaje on, że Julian podróżował via Alexandria, Nilem i Morzem Czerwonym do Etiopii i Jemenu: *Τῷ δ' αὐτῷ ἔτει Ῥωμαῖοι τε καὶ Πέρσαι τὴν εἰρήνην διέφθειραν, καὶ πάλιν ὁ Περσικὸς ἀνεκαινίσθη πόλεμος διὰ τὸ πρεσβεῦσαι τοὺς Ὀμηρίτας Ἰνδοὺς πρὸς Ῥωμαίους, καὶ ἀποστεῖλαι τὸν βασιλέα Ἰουλιανὸν τὸν μαγιστριανὸν μετὰ σάκρας πρὸς Ἀρέθαν, τὸν βασιλέα τῶν Αἰθιόπων, διὰ τοῦ Νείλου ποταμοῦ ἀπὸ Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς Ἰνδικῆς θαλάσσης*: Theophanes, *Chronographia*, AM 6064, s. 244,13-18. Swoją podróż Julian szczegółowo opisał w sprawozdaniu, które stało się źródłem dla Jana Malalasa (*Chronographia*, s. 384,84 - s. 385,33) oraz prawdopodobnie Nonnosusa (gdzie znajduje się opis podobnej podróży: zob. FHG, IV, Paris 1851, s. 178-180), a za nimi dla Teofanesa. (zob. wyżej). Teofanes podaje, że pełnił on urząd *τῶν μαγιστριανῶν* (*agens in rebus*). Urzędnicy ci podlegali *magister officiorum*. Do ich zadań należało między innymi pełnienie służby w dyplomacji: Claus, *Magister officiorum*, s. 23-39, 64, 66.

W roku 540 Julian wraz z Janem (o Janie zob. PLRE, IIIA, s. 625) zostali wysłani jako posłowie do władcy perskiego Chosroesa, który zaatakował Rzymskie terytorium. Po dotarciu do Antiochii pozostali w niej. Julian zakazał miastom ze wschodu płacenia okupu Chosroesowi i oskarżył biskupa Efrema z Antiochii o to, że chciał poddać miasto Persom: *ἐτύγχανε γὰρ Ἰουστινιανὸς βασιλεὺς Ἰωάννην τε τὸν Ῥουφίνου καὶ Ἰουλιανὸν τὸν τῶν ἀπορρήτων γραμματέα πρέσβεις παρὰ Χοσρόην στείλας. ἀσηκρήτις καλοῦσι τὸ ἀξίωμα τοῦτο Ῥωμαῖοι· σήκρητα γὰρ καλεῖν τὰ ἀπόρρητα νενομίκασιν. οἱ δὲ ἐς Ἀντιόχειαν ἀφικόμενοι ἔμενον. Ἰουλιανὸς τε, τῶν πρέσβεων ἄτερος, διαρρήδην ἀπεῖπεν ἅπασιν χρήματα μὴ δίδοναι τοῖς πολεμίοις, μηδὲ τὰς βασιλέως ὠνεῖσθαι πολεῖς, ἀλλὰ καὶ τῷ Γερμανῷ διέβαλλε τὸν ἀρχιερέα Ἐφραίμιον, ἅτε τῷ Χοσρόῃ ἐνδοῦναι τὴν πόλιν ἐν σπουδῇ ἔχοντα*: Procopius, *De bello Persico*, II, s. 180, 3-14.

Kiedy Chosroes oblegał Antiochię, wysłannicy udali się, aby zaprotestować przeciwko próbie jej zdobycia, lecz nie odnieśli sukcesu: Procopius, *De bello Persico*, II, s. 184,20-23. Gdy miasto upadło, zostali oni wezwani przez Chosroesa, który po

jego zajęciu nakazał całkowicie je spalić. Posłom udało się zyskać to, że Chosroes oszczędził kościół znajdujący się w mieście: Procopius, *De bello Persico*, II, s. 192,19-193,10. Oszczędził także znajdujący się poza linią umocnień kościół świętego Juliana wraz z przyległymi budynkami, w których zatrzymali się wysłannicy.: Procopius, *De bello Persico*, II, s. 194,9-21. Niedługo później posłowie znów widzieli się z Chosroesem i zarzucili mu niedotrzymywanie zobowiązań.: Procopius, *De bello Persico*, II, s. 194,22-196,2. Negocjowali z Chosroesem kwestię zawarcia pokoju, starając się wyjaśnić przyczyny wybuchu wojny oraz przekonać władcę perskiego, by ten wrócił do swojego kraju. Ostatecznie poinformowali Justyniana o wynikach negocjacji.: Procopius, *De bello Persico*, II, s. 196,3-198,4. Prokopiusz podaje także, że w czasie negocjacji niechętnie zgodzili się oni na to, aby Chosroes odwiedził miasto Apameę, obawiając się, że pod pretekstem odwiedzin o charakterze religijnym zostanie ono przez niego zajęte i złupione wraz z przyległymi terenami: Procopius, *De bello Persico*, II, s. 198,11-21. Jak się okazało, przypuszczenia posłów cesarskich były słuszne.: Procopius, *De bello Persico*, II, s. 201,20-21. W końcu Justynian przysłał pisemną akceptację wynegocjowanych przez swoich posłów warunków zawarcia pokoju: *Τότε καὶ γράμματα Χοσρόη βασιλεὺς Ἰουστινιανὸς ἔγραφεν, ἐπιτελέσειν ὁμολογῶν τὰ τε αὐτῷ καὶ τοῖς πρέσβεσιν ἀμφὶ τῇ εἰρήνῃ ξυγκείμενα*: Procopius, *De bello Persico*, II, s. 209,13-15.

Julian jest wspomniany także w panegiryku na cześć Summusa, napisanym przez Chorycjusza z Gazy z około roku 537/8. Chorycjusz twierdzi, że zasłużył on na panegiryk ze względu na udzielane rady, pomoc wyświadczoną jego bratu oraz wzorowe zachowanie w kancelarii.: *ὥς ἀγαθὸς ἐστὶ μισθωτῆς τὴν ὑπ' αὐτῷ τεταγμένων, ὥς εὐβουλία τῶν ἔργων αὐτοῦ προηγείται, ὥς ἄρχειν πολλάκις λοχῶν οὐδὲ συκοφαντίας ἔδωκε λαβὴν οὐδαμοῦ*. Chorycjusz z Gazy, *Orationes*, s. 79,10-14. Opisany został jako człowiek kultury i bliski doradca brata: *ἀλλ' ἀδελφὸς ἀνδρί, τὸ τοῦ λόγου, παρεῖν. ταύτην εὖ πάλα εἰδὼς τὴν παροιμίαν πᾶντα ἐπιτρέπεις τῇ φύσει καίτοι ὦν ἱκανὸς ἐπινοῆσαί τε ὁξέως καὶ ἐπιτελέσαι ἔργῳ ὃ τι ἂν γνώιης, κοινωνὸν δὲ ὅμως ποιεῖς τῶν βουλευμάτων τὸν ἀδελφόν, ὃν Ἑρμοῦ λογίου τύπον εἰς ἀνθρώπους ἐλθεῖν ἔφη ἂν Ἀριστείδης*: Chorycjusz z Gazy, *Orationes*, s. 178,20-25-179,1-2. Dzieło to powstało najprawdopodobniej między 532 a 539 rokiem. Prawdopodobnie Julian służył Summusowi także później, gdy ten został *dux Palaestinae* w 537/8 roku, być może

jako jego *consiliarius*, a z pewnością był wśród jego najbliższych doradców: PLRE, IIIA, s. 731-732.

Teodor	5
--------	---

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (ca. 547/548)

Źródła: Jalabert-Mouterde, *Inscriptions*, IV, nr 1809.

Literatura: PLRE, IIIB, s. 1250.

Komentarz historyczny:

Jest wspomniany w inskrypcji wystawionej przy okazji wzniesienia przez Justyniana fortecy Ma'an w 547/48 roku: Jalabert-Mouterde, *Inscriptions*, IV, nr 1809. W inskrypcji czytamy: Θεοδώρου τοῦ περιβλέπτου ἀσηκρήτις πολλὰ τὰ ἔτη. Prawdopodobnie był on jedną z osób odpowiedzialnych za budowę twierdzy.

Zenodoros	Nr 6
-----------	------

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (ca. 562)

Źródła: Malalas, *Chronographia*: s. 427-428, 59-60.

Theophanes, *Chronographia*: AM 6055, s. 237,17 – s. 238,18.

Literatura: Malalas, *Chronicle* (Jeffreys-Scot).

PLRE, IIIB, s. 1419.

J. Prostko-Prostyński, *Iudicium Quinquevirale. Sąd senatorski w Rzymie i Konstantynopolu od Gracjana do Justyniana*, Poznań 2008,

s. 167-168.

Komentarz historyczny:

Był jednym z trzech sędziów przy prefekcie Konstantynopola Prokopiuszu (por. Prostko-Prostyński, *Iudicium Quinqueevirale*, s. 167-168), sądzącym w 562 roku ludzi, próbujących dokonać zamachu na Justyniana.: [...] *Κωνσταντίνου κοιαίστωρος καὶ Ἰουλιανοῦ ἀντιγραφέως καὶ Ζενοδώρου ἀσηκρήτις*: Malalas, *Chronographia*, s. 427-428, 59-60; por. Theophanes, *Chronographia.*, AM 6055, s. 237,17 – s. 238,18.

Demetriusz

Nr 7

Urzędy i tytuły *πρωτοασηκρήτις* (?) (ca. 556 roku)

Źródła: Corippus (Cameron): s. 37,27.

Literatura: Stein, *Prätorianerpräfektur*, s. 50.

U. J. Stache, *Flavius Cresconius Corippus. In laudem Iustini Augusti minoris. Ein Kommentar*, Berlin 1976, s. 87-88.

PRLE, IIIA, s. 394.

Komentarz historyczny:

Był urzędnikiem pałacowym za rządów Justyna II w roku 566: *hinc secreta sacre tractans Demetrius aulae*: Corippus (Cameron), s. 37,27. Z tekstu można wnioskować, być może pełnił urząd *πρωτοασηκρήτις*: Stein, *Prätorianerpräfektur*, s. 50; U. J. Stache, *Flavius Cresconius Corippus*, 87-88; PRLE, IIIA, s. 394.

[Fl]avius [Aleks]ander ?

8

Urzędy i tytuły ἀδοσηκρήτις (VI wiek ?)

βίας κωλυποῦ

Źródła: W. M. Calder, *Julia-Ipsus and Augustopolis*, JRS, 2 (1912), s. 260-266, nr 21.

NJ 145.

Literatura: Jones, LRE, I, s. 294.

PRLE, IIIB, s. 1425.

Jest wymieniony w inskrypcji z Iulia-Ipsus we Frygii: JRS, II (1912), s. 260, nr 21:

Πετ]ρήρος τήν έαυ [του σ]υκοΦαντίαν
προ]χίρωσ όμολο[γεί, ό]ς παραβάς τε
τήν γ]ενομένην ύ[πολόγ]ο(υ) ύδίω
κατάτ [αξιν] 'Ομοουσίου Τ[ριάδ]ος
κέ τών τρι[αινο]ύχων ήμων [Βασιλ]έων,
έτίας τε π[ροστρ]ίψας ζήμιόμα [τος
τ]ύς είδίς συνγ [εωργ]ύς, σεΦρονισ[του
Φι]λανθρώπω σ[κρίν]ιον ήλιΦιν (= είλΦειν
λυβ είλήΦειν) -διά
[Φλ(αβίν) 'Αλλεξ]άνδρου του έν [δοξο]τάτω
άδοσηκ[ρήτις] κε' βίας κωλυποῦ, [ώστε
λ]υπών έν έργολα[βεί]α τών υκούντω[ν
έ]χιν Φ]όρον τó Κατα [...χ]ωρίον.

Przekład:

Sykofantia Piotra: zostaje poświadczona, że zająwszy się osobiście mającym powstać inwentarzem majątku Współistotnej Trójcy, naszych wierzących w Tróję cesarzy, nałożył grzywnę na Sofronistosa Filantroposa. Nałożenie tej kary miało miejsce w obecności i powadze urzędu Flawiusza Aleksandra (?), pełniącego funkcję adsekretis i bias kolypou i on na mocy swoich uprawnień powstrzymuje ten proceder, aby nie miał on miejsca w przyszłości.

Komentarz historyczny:

Imię jest nieczytelne, można założyć, że chodzi o Aleksandra bądź Meandra. Prawdopodobnie poprzedzone zostało słowem Flavius (Fl'). Taką interpretację przyjął wydawca inskrypcji, zwracając uwagę, że istnieją także inne możliwości: JRS, 2 (1912), s. 261. Urzędnik ten potwierdzał swoim autorytetem i mocą urzędu wyrok sądowy. Urząd *βίας κωλυποῦ* został stworzony przez Justyniana (NJ 145) i jego występowanie w ramach administracji jest poświadczane między 548 a 553 rokiem (zob. np. Jones, LRE, I, s. 294). Wydawca tej inskrypcji datuje ją na co najmniej VI wiek. Podobne stanowisko zajmuje PRLE która wskazuje, że dziwne jest połączenie tego urzędu z urzędem *ἀδσηκρητῆτις* i może wskazywać, że tytuł ad secretis ma w tym przypadku formę honoryfikacyjną i odpowiada statusowi *vir gloriossissimus* (zob. PLRE, IIIB, s. 1425). Wydaje się, że inskrypcja raczej nie może być późniejsza, a wniosek wysnuty przez wydawcę PRLE jest błędny. Użyte sformułowanie *ἀδσηκρητῆτις*, jest błędem językowym spotykanym w początkowym okresie używania istnienia tego urzędu. Nie można zatem opierać na nim wniosków, dotyczących zależności z urzędem *vir gloriossissimus*, ani podejmować prób datacji na okres późniejszy niż koniec VI wieku.

Teodor

9

Urzędy i tytuły *ἀδσηκρητῆτις* (między 550-650 rokiem)

Źródła: BLS, I.1, s. 678, nr 1033A.

Literatura: PLRE, IIIB, s. 1273.

Pieczęć Teodora została opublikowana w BLS (I.1, s. 678, nr 1033A).

Awers: inskrypcja w trzech liniach: *Θεοδώρον*.

Rewers: inskrypcja w trzech liniach: *ἀδσηκρίτου*.

Komentarz historyczny:

Wydawca PLRE (t. IIIB, s. 1273) błędnie podaje, iż do osoby będącej właścicielem powyższej pieczęci, należała także pieczęć opublikowana w BLS (I.1, s. 679, nr 1034, por. niżej Pr. Nr 21) oraz pieczęć opublikowana w CSLB (II, s. 11, nr 15; Pr. nr 51). Podobnie myli się, przypisując pieczęć z Dumbarton Oaks (nr 58.106.2678) opisanemu wyżej Teodorowi. Zarówno wydawca CSLB jak i BLS przypisują te pieczęcie dwóm różnym osobom. O tym, że należały one do różnych osób, dowodzić mogą cechy fizyczne (pieczęcie mają inną wielkość), ale przede wszystkim różnice w napieczonych inskrypcjach. Teodor opisany wyżej jest tytułowany *ἀδσηκρήτις*, podczas gdy na pieczęciach, które wydawca PLRE mu przypisuje, odnajdujemy tytuły *ἀδσηκρήτις* (BLS) lub też *ὑπατος καὶ βασιλικὸς ἀδσηκρήτις* (CSLB).

Eustachios

10

Urzędy i tytuły *ἀδσηκρήτις* (między 550-650 rokiem)

Źródła: BLS, I.3, s. 1639, nr 2876.

CSLB, II, s. 13, nr 21.

Literatura: PLRE, IIIA, s. 471.

PMbZ, I, s. 553, nr 1747.

Pieczęć Eustachiosa została opublikowana w BLS (I.3, s. 1639, nr 2876) oraz CSLB (II, s. 13, nr 21).

Awers: inskrypcja w dwóch liniach poprzedzona krzyżem: *Εὐσταθίου*.

Rewers: inskrypcja w trzech liniach poprzedzona krzyżem: *ἀδσηκρῆτις*.

Anastazjusz

11

Urzędy i tytuły *α secretis* (druga połowa VI wieku)

Źródła: BLS, I.3, s. 1600, nr 2776.

Literatura: PLRE, IIIA, s. 67.

Pieczęć Anastazjusza została opublikowana w BLS (I.3, s. 1600, nr 2776).

Awers: Monogram (nr 3) w kształcie krzyża: *Ἀναστάσι<ον>*.

Rewers: grecko-łacińska inskrypcja w trzech liniach: *α secretis*.

Aemilian

12

Urzędy i tytuły *ad secretis* (VI wiek)

Źródła: BLS, I.1, s. 550, nr 730B.

Literatura: PLRE, IIIA, s. 19.

Pieczęć Aemiliana została opublikowana w BLS (I.1, s. 550, nr 730B).

Awers: inskrypcja w trzech liniach poprzedzona krzyżem: *Aemiliano*.

Rewers: łacińsko-grecka inskrypcja w trzech liniach: *αδσεριταε*.

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (VI wiek)

Źródła: DO 58.106.1126.

Literatura: PLRE, IIIB, s. 1119.

Pieczęć Sebastianusa znajduje się w kolekcji Dumbarton Oaks (DO, nr 58.106.1126).

Awers: monogram w kształcie krzyża: Σεβαστιαν<ου>.

Rewers: inskrypcja w trzech liniach: α<σ>ε<ρ>ε<τ>ι<ς>.

Urzędy i tytuły α<σ>ε<ρ>ε<τ>ι<ς> (VI wiek)

Źródła: BLS, I.1, s. 703, nr 1092.

Literatura: PLRE, IIIB, s. 1418.

Pieczęć Zenona została opublikowana w BLS (I.1, s. 703, nr 1092).

Awers: inskrypcja w trzech liniach poprzedzona krzyżem: Ζε<ν>ον<ι>ς.

Rewers: inskrypcja w trzech liniach: α<σ>ε<ρ>ε<τ>ι<ς>.

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (między 550-650 rokiem)

Źródła: BLS, I.1, s. 560, nr 755.

Literatura: PLRE, IIIA, s. 147.

SBS 10 (2011), s. 179.

Pieczęć Anastazjusza została opublikowana w BLS (I.1, s. 560, nr 755).

Awers: inskrypcja w trzech liniach poprzedzona krzyżem: Ἀναστάσιον.

Rewers: inskrypcja w trzech liniach poprzedzona krzyżem: ἀσηκρήτις.

Jan

16

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (między 550 - 650 rokiem)

Źródła: BLS, I.1, s. 607, nr 866.

CSLB, II, s. 18, nr 35.

Literatura: PMbZ, II, s. 243, nr 2906.

PRLE, IIIA, s. 707.

Pieczęć Jana została opublikowana w BLS (I.1, s. 607, nr 866) i CSLB (II, s. 18, nr 35).

Awers: inskrypcja w trzech liniach pod krzyżem: Ἰωάννου.

Rewers: inskrypcja w trzech liniach: ἀσηκρήτις.

Jan

17

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (VI/VII wiek)

Źródła: BLS, I.1, s. 402, nr 365A.

CSLB, II, s. 10, nr 12.

Literatura: PLRE, IIIA, s. 686.

Pieczęć Jana została opublikowana w BLS (BLS, I.1, s. 402, nr 365A) i CSLB (II, s. 10, nr 12).

Awers: monogram w kształcie krzyża: *Ἰωανν<ου>*.

Rewers: monogram w kształcie krzyża: *ἀσηκρη̃τις*.

Jan

18

Urzędy i tytuły *a secretis* (VI/VII wiek)

Źródła: Konstantipoulos, B. M., JIAN, 9 (1906), s. 93, nr 301a.

CSLB, II, s. 10, nr 13.

Literatura: PBE: Ioannes 299.

PMbZ, II, s. 370-371, nr 3364.

Pieczęć Jana została opublikowana w CSLB (II, s. 10, nr 13) i Konstantipoulosa [JIAN, 9 (1906), s. 93, nr 301a].

Awers: monogram (nr 4): *Ἰωάννην*.

Rewers: łacińska inskrypcja w trzech liniach: *[a]secretis*.

Vigilius

19

Urzędy i tytuły *ἀσηκρη̃τις* (VI wiek ?)

ἀστρονόμος

Źródła: *Patria Constantinopolitana*: II, 58a.

Literatura: PLRE, IIIB, s. 1377.

Komentarz historyczny:

Nakazał dostarczyć posągi, które stały w Χρυσείας (Złotej Bramie): Αἱ λοιπαὶ στηλῆαι αἱ ἰστάμεναι εἰς τὴν Χρυσείαν ἤκασιν παρὰ βιγιλίου ἀσηκρήτου καὶ ἀστρονόμου, μετὰ καὶ τῆς γυναικείας τῆς κατεχούσης τὸν στέφανον εἰς τύπον τῆς πόλεως: *Patria Constantinopolitana*, II, 58a. Określenie, kiedy żył Vigilius, jest bardzo trudne. Można powiedzieć tylko, że w VI wieku lub później: PLRE, IIIB, s. 1377.

Leon

20

Urzędy i tytuły πρωτοασηκρήτης (VI/VII wiek)

Źródła: *Patria Constantinopolitana*, III, 167.

Literatura: PLRE, IIIB, s. 770.

Komentarz historyczny:

Jest on wzmiankowany w *Patria Constantinopolitana*, jako osoba, która prowadziła aktywną działalność budowlaną w Konstantynopolu: Τὰ δὲ Μαλελίας ἀνήγειρεν Λέων πρωτοασηκρήτης οὕτω τὸ ἐπὶ κλην κεκλημένος: *Patria Constantinopolitana*, III, 167, s. 268,1-2.

Teodor

21

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτης (między 550-650 rokiem)

Źródła: BLS, I.1, s. 679, nr 1034.

Pieczęć Teodora została opublikowana w BLS (I.1, s. 679, nr 1034).

Awers: inskrypcja w trzech liniach: Θεοδοῦρου.

Rewers: inskrypcja w trzech liniach: ἀσηκρίτου.

Teodot

22

Urzędy i tytuły βασιλικὸς ἀσηκρήτις (między 550-650 rokiem)

Źródła: BLS, I.1, s. 471, nr 548.

Pieczęć Teodota została opublikowana w BLS (I.1, s. 471, nr 548).

Awers: Monogram w kształcie krzyża: Θεοδότ(ου).

Rewers: inskrypcja w czterech liniach: βασιλικ(ου) ἀ[σ]ηκρ[η]τ[η]ς].

Atanazjusz

23

Urzędy i tytuły ὑπατος (?)

ἀσηκρήτις (VI-VII wiek)

Źródła: CSLB, II, s. 9, nr 10.

Pieczęć Atanazjusza została opublikowana w CSLB (II, s. 9, nr 10).

Awers: inskrypcja w trzech liniach. Poprzedzona i zakończona krzyżem, obok każdego krzyża sześcioramienne gwiazdy: Ἀναστάσιον.

Rewers: Inskrypcja w trzech liniach zakończona krzyżem: ὑ[πα?]τ<ου> ἀσηκρήτις.

Leontios

24

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (VI – VII wiek)

Źródła: Barnea (Dobrogea II), s. 241-242
F. Curta, *Quaestura exercitus: The Evidence of Lead Seals*, Acta Byzantina Fennica, nr 1 (2002), s. 9-26.

Literatura M. A. Handley, *Two Hundred and Seventy-Four Addenda and Corrigenda to the Prosopography of the Later Roman Empire from the Latin-Speaking Balkans*, JLA, vol. 3, nr 1, Spring 2010, s. 113-157.

Pieczęć Leontiosa została opublikowana przez I. Barneę (Dobrogea II), s. 241-242 i omówiona przez F. Curtę (Quaestura, s. 23, nr 54)

Awers: Inskrypcja poprzedzona krzyżem: ΛΕΟΝΤΙΟΥ.

Rewers: Inskrypcja poprzedzona krzyżem: α secreτ[is].

Megistos

25

Urzędy i tytuły *imperialis a secretis* (VI/VII wiek)

Źródła: Papiri (Marini), s. 91.
Papyri (Tjader), s. 332,8.

Literatura: Stein, *Prätorianerpräfektur*, s. 49, przyp. 3.
PLRE, IIIB, s. 871.

Komentarz historyczny:

Był ojcem Flawi Ksantippy (*gloriosa femina*). Obdarował dobrami ziemskimi kościół rzymski: *Fl. Xanthippi filia q(uon)d(AM) Megisti imperialis a secretis*: Papiri (Marini), s. 91; Papyri (Tjader), s. 332,8; Stein, *Prätorianerpräfektur*, s. 49, przyp. 3.

Urzędy i tytuły ὑπάτος

ἀσηκρητὶς (VI-VII wiek)

Źródła: BLSC, s. 210, nr 116.

Pieczęć Nicetasa została opublikowana w BLSC (s. 210, nr 116).

Awers: Inskrypcja w czterech liniach poprzedzona i zakończona krzyżem: Νικη[τα]
ὑπάτου> καὶ.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona i zakończona krzyżem:
β(ασιλικού) ἀσικρ[ιτ]οῦ Ἀπ[π]ιῶνος.

Urzędy i tytuły ἀσηκρητὶς (ca. 602 roku)

Źródła: BLS, I.1, s. 679, nr 1034.

CSLB, II, s. 10-11, nr 14.

Nicephorus Callistus, *Historia Ecclesiastica*: XVIII, 40, kol. 408B,
linie 25-28.

Theophanes, *Chronographia*: AM 6094, s. 289,11.

Theophylactus Sim., *Historiae*: VIII 10,2-4.

Literatura: Dölger, *Regesten*, s. 16, nr 148.

Simokates (Schreiner).

Simokates (Whitby).

McCormick, *Eternal Victory*, s. 260.

Pieczęć Teodora opublikowano w BLS (I.1, s. 679, nr 1034) i CSLB (II, s. 10-11, nr 14).

Awers: inskrypcja w trzech liniach: *Θεοδώρου.*

Rewers: inskrypcja w trzech liniach: *ἀσηκρίτου.*

Komentarz historyczny:

Prawdopodobnie powyższa pieczęć należała do Teodora, który służył jako ἀσηκρήτης i został 23 października 602 roku wysłany przez cesarza Fokasa (602-610) do Konstantynopola, aby w Hagii Sofii odczytać prostagmę, wzywającą lud Bizancjum, by przybył do pałacu Hebdomon na koronację Fokasa: *κατ' αὐτήν τήν ἡμέραν ὁ τύραννος τὸν ἀσηκρήτης Θεόδωρον, τῶν βασιλικῶν ταξυγράφων ἄνδρα ἐπίσημον, ἐν τῇ λεγομένη ἐκκλησίᾳ μεγάλῃ ἐκπέπομφεν, ὅπως οἱ Βυζάντιοι λαοὶ τὸν ἱεράρξην τήν τε σύγκλητον ἀναλαβόμενοι ὡς αὐτὸν παραγένωνται. ὁ μὲν οὖν Θεόδωρος ἀφικόμενος ἐπὶ τὸ μέγα τέμενος τῆς πόλεως τὸ ὑπὸ Ἰουστινιανοῦ τοῦ αὐτοκράτορος ἰδρυμένον, ἀνεῖς ἐπὶ τῶν βημάτων τῶν ὑψηλῶν (ἄμβωνα ταῦτα τὰ πλήθη ἀποκαλεῖ) τὸ τοῦ τυράννου πρόσταγμα τῷ λαῷ μεταδίδωσιν.* Theophylactus Sim., *Historiae*, VIII, 10,2-4; Por. Dölger, *Regesten*, nr 148. Powtarza tę informację Teofanes: *Chronographia*, AM 6094, s. 289,11: *τὸν ἀσηκρήτην*; Zob. też: McCormick, *Eternal Victory*, s. 200. Wspomniany jest także przez Nikefora Callistusa Xanthopoulou w jego Historii Kościoła: *Φωκᾶς δ' ἐς αὐθις Θεόδωρόν τινα τῶν ἐπισήμων πέμψας, τὸν τε τῆς πόλεως ἱερέα (πατριάρξην δὲ τοῦτον εἰώθασιν ὀνομάζειν), καὶ τὸ τοῦ λαοῦ ἐκκριτον, μεταστέλλεται*: Nicephorus Callistus, *Historia Ecclesiastica*, XVIII, 40, kol. 408B, linie 25-28.

- Źródła:** *Anonymi auctoris Chronicon*: s. 266.
- Relatio motionis*: s. 70,21-23.
- Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae*: kol. 887,9-10 i kol. 409,9.
- Vita Maximi (syr.)*: s. 314, 315.
- Vita Maximi Confessoris (BHG 1234)*: kol. 69A, linie 8-12; kol. 72B-C, linie: 30-33.
- PG 91, kol. 505B, linie 24-25.
- Literatura:** Bury, *Imp. Admin. Sys.*, s. 97, przyp. 3.
- Stein, *Prätorianerpräfektur*, s. 49, przyp. 3.
- V. Grumel, *Notes d'histoire et de chronologie sur la vie de saint Maxime le Confesseur*, EO 26 (1927), s. 25.
- W. Lackner, *Zu Quellen und Datierung der Maximosvita (BHG 1234)*, AnBoll 85 (1967) s. 285-316.
- W. Lackner, *Der Amtstitel Maximos des bekenners*, JÖB 20 (1971), s. 63-65.
- PMbZ, III, s. 207-215, nr. 4921.
- PBE: Maximos 10.
- M. Jankowiak, *Żywoty Maksymusa Wyznawcy*, [w:] Chrześcijaństwo u schyłku starożytności. *Studia Źródłoznawcze*, 5 (2004), s. 153-196.
- A. Louth, *Maximus the Confessor*, New York 2005, s. 4-5; 15.
- G. Ostrogorski, *Dzieje Bizancjum*.
- B. Roosen, *Maximi Confessoris Vitae et passionis graecae: The Development of a Hagiographic Dossier*, Byzantion, 80 (2010), s. 424.

Komentarz historyczny:

Trudno ustalić datę urodzenia. Można założyć, iż skoro w czasie swojego procesu w Konstantynopolu (najprawdopodobniej w roku 655), określił swój wiek na 75 lat, to urodził się w 579 lub 580 roku: *Καὶ πάλιν λέγει αὐτῷ ὁ σακελλάριος*.

“Πόσων ἐτῶν λέγεις σεαυτόν;” Ἀπεκρίθη· “οὐδ’.”: *Relatio motionis*, s. 70,21-23; A. Louth, *Maximus*, s. 4. Nie ma pewności gdzie się urodził, gdyż istnieją dwa odmienne zapisy w przekazach źródłowych. Zgodnie z jego żywotem spisany w języku syryjskim, urodził się w wiosce Hesfin w Palestynie, na wschód od Jeziora Tyberiadzkiego. Jego ojcem miał być samarytanin, zajmujący się tkactwem i handlem, a matką perska niewolnica. Mieszkali oni dwa lata u chrześcijańskiego duchownego imieniem Martyrios, który ochrzcił Maksyma i nadał mu na chrzcie imię Moschion: *Vita Maximi* (syr.), s. 314; *Anonymi auctoris Chronicon*, s. 266. Po śmierci jego rodziców, Martyrios zabrał go do klasztoru Palaia Laura i tam oddał pod opiekę hegoumenosa Pantaleona, który nadał mu imię Maksym i przyjął jako swojego ucznia: *Vita Maximi* (syr.), s. 315.

Inny przekaz odnajdujemy w greckim żywocie Maksyma (szerzej o samym tekście zob. W. Lackner, *Zu Quellen*, s. 285-316, gdzie omówiono kwestię datacji tego tekstu). Zgodnie z tym utworem można zbudować następujący obraz pierwszego okresu życia Maksyma. Pochodzić miał ze znakomitej konstantynopolitańskiej rodziny: *Μαξίμω τοίνυν τῷ θείῳ καὶ ὁμολογητῇ πατρίς μὲν, ἡ πρώτη τῶν πόλεων καὶ μεγάλη Κωνσταντινούπολις· ἦν καὶ Νέαν Ῥωμην ὁ λόγος οἶδε προσο νομάζειν. Πατέρες δὲ, εὐγενεῖς ἄνθρωποι, καὶ τῇ κατὰ κόσμον περιφανείᾳ μὴ πολλῶν δεύτεροι*: *Vita Maximi Confessoris* (BHG 1234), kol. 69A, linie 8-12. Maksym urodził się w Konstantynopolu i jak można wnioskować z tekstu jego żywota, posiadał doskonałe wykształcenie: *Vita Maximi Confessoris* (BHG 1234), koll. 69C-72A. Prawdopodobnie ono pozwoliło mu osiągnąć urząd *πρωτοασηκρήτης* cesarza Herakliusza: *πρὸς τὰ βασίλεια τοῦτον τοῦ τότε ἄκων ἀλίσκεται· πρὸς τὰ βασίλεια τοῦτον τοῦ τότε κρατοῦντος (Ῥράκλειος δ’ οὗτος ἦν), εὐνοίᾳ τῇ πάσῃ μετακαλεσαμένου, καὶ ὑπογραφία πρῶτον τῶν βασιλικῶν ὑπομνημάτων καταστησαμένου*: *Vita Maximi Confessoris* (BHG 1234), kol. 72B-C, linie: 30-33; potwierdza do *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae*, gdzie tytułuje się go także: [...] *εἰς τὸ τοῦ πρωτασηκρήτης προεβιβάσθη ἀξίωμα* [...]: kol. 887,9-10 i kol. 409,9. Mimo to nie ma pewności, czy Maksym pełnił funkcję, którą przypisuje mu żywot. Inne źródła bowiem tego nie potwierdzają. Można jednak znaleźć poszlaki wskazujące, że informacje zawarte w żywocie, są przynajmniej w części wiarygodne. Przekonanie, że był sekretarzem Herakliusza, można starać się oprzeć na jednym z jego listów, w

którym wzmiankuje, że był w służbie cesarza: ἡ παρὰ τῷ κάτω Βασιλεῖ τὰ πρῶτα Φέρειν τῶν ἐπὶ γῆς: PG, 91, 505B, linie 24-25; natomiast to, że pochodził ze znakomitej rodziny można wnosić także po tym, jak go traktowano po aresztowaniu w roku 656 – są to jednak poszlaki dość niepewne i dyskusyjne: por. PMbZ, III, s. 208, przyp. 14-16. Brak podstaw ku temu, aby odrzucić twierdzenie, mówiące, że pełnił urząd πρωτοασηκρητης.: Bury, *Imp. Adm. Sys.*, s. 97, przyp. 3; Stein, *Prätorianerpräfektur*, s. 49, przyp. 3; V. Grumel, *Notes d'histoire*, s. 25; W. Lackner, *Der Amtstitel*, s. 63-65; A. Louth, *Maximus*, s. 4; B. Roosen, *Maximi Confessoris*, s. 424. Argumentacja na jaką powołuje się wydawca PMbZ, nie pozwala stwierdzić, że Maksym nie był πρωτοασηκρητης. PMbZ wskazuje tylko, że mało prawdopodobne było, aby ktoś przed 30 rokiem życia został πρωτοασηκρητης (PMbZ, III, s. 208), co jednak wobec faktu, że Herakliusz objął władzę w roku 610 jest wysoce nieprzekonujące. Prawdopodobnie w tym samym roku Maksym stanął na czele kancelarii, a było to związane z tym, że Herakliusz „wymienił” cały personel pałacowy, a co za tym idzie, potrzebował urzędników nie związanych z Fokasem: W. Lackner, *Der Amtstitel*, s. 65; A. Louth, *Maximus the Confessor*, s. 4.

Po kilku latach pełnienia urzędu został mnichem, wstępując do klasztoru w Chryzopolis (ca. 613/614): PG, 90, koll. 72D-73D. Jego dalsza działalność nie była związana z pełnieniem urzędów w administracji. Zyskał ucznia Anastazjusza (618 rok), a następnie przeniósł się (ca. 624/625) do klasztoru świętego Grzegorza: A. Louth, *Maximus the Confessor*, s. 5. Po krótkim pobycie w Chryzopolis, udał się do Afryki (z kilkuletnim postojem na Cyprze i Krecie), do której przybył w roku 630. Zyskał poparcie żyjących tam Nestorian. W Afryce przebywał około 15 lat: A. Louth, *Maximus the Confessor*, s. 15. Następnie udał się do Rzymu, poinformował papieża Teodora o tym, że część kościoła afrykańskiego potępiła Ekthesis i w konsekwencji papież zerwał łączność duchową z patriarchą Pawłem.

Spotkał się też z papieżem Marcinem, z którym zwołał synod, który potępił Typos Konstansa II. Po tym jak Arabowie zaatakowali Afrykę, odwiedził Konstantynopol, gdzie nauczał. Jego poglądy były omawiane na zwołanym przez Konstansa soborze i zostały odrzucone, ale on odmówił porzucenia swoich tez. Będąc w podeszłym wieku, został przewieziony statkiem do Konstantynopola, gdzie oskarżony o zdradę stanu stanął przed obliczem senatu. Skazano go na wygnanie na

Zakaukazie, gdzie zmarł 13 sierpnia 662 roku. Przez kościół został uznany za świętego, a jego grób stał się miejscem licznych cudów.

Fokas	29
--------------	----

Urzędy i tytuły ἀσηκρη̇τις (pierwsza połowa VII wieku)

Źródła: Vita Theod. Syc. (BHG 1778): rozdz.121.

Literatura: Byzantine Saints (Dawies), s. 170.

PLRE, IIIB, s. 1032.

Komentarz historyczny:

Został wyleczony przez Teodora z Sykeon: Παρεγένετο δέ τις ἀσηκρη̇τις ἀπὸ βασιλίκος πόλεως τοῦνομα Φωκάς.: Vita Theod. Syc. (BHG 1778), rozdz. 121; *Three Byzantine Saints*, s. 170, rozdz. 121. Relacja w której wspomniano Fokasa, została przez autora umieszczona chronologicznie po wydarzeniach, w wyniku których na tron cesarski wstąpił cesarz Fokas.

Grzegorz	30
-----------------	----

Urzędy i tytuły ἀσηκρη̇τις (652/653 rok)

βασιλικὸς σεκρετάριος

Źródła: BLS, I.1, s. 394, nr 348.

CSLB, II, s. 14, nr 24.

ACO (Riedinger), II, s. 52,10-12; II, s. 53,9-10.

Mansi XI: kol. 232E, linie 54-57; kol. 231E, linie 62-63.

PG 90, kol. 113D, linie 47-55; koll. 113-117; kol. 124B, linie 28-29.

Relatio motionis: s. 54,1-4; s. 54-58; s. 64,24.

Literatura: Bury, *Imp. Admin. Sys*, s. 98.

E. Stein, *Untersuchungen*, s. 49.

Dölger, *Regesten*, s. 26, nr 225.

Dölger-Karaynnopoulos, *Urkundnlehre*, s. 60.

Π. Α. Γιαννόπουλος, *Η αὐτοκρατορικὴ αὐλὴ τοῦ βυζαντίου κατὰ τὸν Ζ' αἰώνα*, EEBS, XXXVII, 1969-1970, s. 111-112.

W. Brandes, "*Juristische*" *Krisenbewältigung im 7. Jh.? Die Prozesse gegen Papst Martin I. und Maximos' Homologetes*, FM, 10 (1998), s. 194-195.

PBE: Gregorios 150.

Był właścicielem dwóch niemal identycznych pieczęci opublikowanych w BLS (I.1, s. 394, nr 348) oraz CSLB (II, s. 14, nr 24). Omówione zostaną wspólnie:

Awers: monogram w kształcie krzyża: *Γρεγορίου*.

Rewers: łacińska inskrypcja w trzech liniach: *a sec(retis) secret(arius?)*

Sposób rozwiązania skrótu przez BLS (I.1, s. 394, nr 348) jako *asec(retis) secret(arius?)* jest oparty na spotykanych w źródłach tytułach *ἀσηκρῆτις σεκρετάριος* oraz *ἀσηκρῆτις καὶ σεκρετάριος*: zob. np. Riedinger, II, s. 52,10-12 (=Mansi XI, kol. 232E, linie 54-57): *Καὶ προεκομίσθη δι' Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἡ τῶν εἰρημένων ἀναφορῶν ἐρμηνεία διὰ Διογένους τοῦ μεγαλοπρεπεστάτου ἀσηκρῆτις σεκρεταρίου βασιλικοῦ*.: Riedinger, II, s. 53,9-10 (=Mansi XI, kol. 231E, linie 62-63). W wersji łacińskiej tytułowany: *Diogenem magnificum asecretam et imperialem secretarium*; Por. E. Stein, *Untersuchungen*, s. 49; Bury, *Imp. Adm. Sys.*, s. 98; P. Giannopoulos, *Η αὐτοκρατορικὴ*, s. 111-112. CSLB zaproponował odczytanie tej inskrypcji jako *a secretis cretes*. Inna wersja rozwiązania inskrypcji rewersu, jaką

proponuje CSLB, to uznanie, że całość czytamy Γρηγορίου a secretis i uznajemy że litery SEC to celowe zdublowanie tytułu (zob. CSLB, II, s. 14, nr 24).

Trudno przyjąć tezę o zdublowaniu liter SEC, a także zaproponowaną przez BLS datację. Poprawne z kolei wydaje się być rozwinięcie tytułu. W czasie soboru w Konstantynopolu w roku 680, działał ἀσηκρητῖς o tytułaturze takiej, jak w rozwinięciu wydawcy BLS (zob. wyżej oraz Pr. Diogenes, nr 33). Z kolei datacja przyjęta przez wydawcę CSLB najprawdopodobniej jest słuszna, ale sposób odczytania inskrypcji jest błędny.

Komentarz historyczny:

Prawdopodobnie można właściciela powyższej pieczęci utożsamiać z synem Poteinosa (być może, jego ojciec pełnił funkcję ἀπὸ ἐπαρχων), (BLS, I.1, s. 654, nr 972) – nie wyklucza takiej możliwości wydawca PMbZ, (II, s. 56, nr 2366) – który podczas przesłuchiwania Maksyma Wyznawcy w Konstantynopolu w roku 655 twierdził, że odwiedził Maksyma w jego celi w Rzymie. W trakcie rozmowy Grzegorz orzekł, że cesarz jest kapłanem, czemu obecny przy rozmowie uczeń Maksyma zdecydowanie się sprzeciwił.: Καὶ μετὰ τοῦτον, τέταρτον ἄγουσι Γρηγόριον τὸν υἱὸν Φοτεινοῦ, λέγοντα, ὅτι Ἀπῆλθον εἰς τὸ κελλίον τοῦ ἀββᾶ Μαξίμου ὁν Ῥωμῇ, καὶ αὐτὸν εἰπόντος, ὅτι καὶ ἱερεὺς ἐστὶν ὁ βασιλεὺς. εἶπεν ὁ ἀββας Ἀναστάσιος ὁ μαθητὴς αὐτοῦ· Μὴ ἀξιωθῇ εἶναι ἱερεὺς. *Relatio motionis*, s. 54,1-4 (=PG, 90, kol. 113D, linie 47-55).

Maksym zaprzeczył i przedstawił własną wersję wydarzeń zgodnie z którą, Grzegorz złożył mu wizytę w Rzymie. Miał on starać się go przekonać, aby poddał się zwierzchnictwu patriarchy Konstantynopola na podstawie *Typosu*. Maksym jednak odpowiedział, że nie może tego uczynić, gdyż *Typos* jest heretycki, a ponadto stwierdził, że cesarze nie są osobami duchownymi: *Relatio motionis*, s. 54-58 (=PG, 90, koll. 113-117); F. Brandes, "*Juristische*", s. 194-195. Prawdopodobnie to właśnie Grzegorz był posłem, który w roku 648 dostarczył *Typos* papieżowi Teodorowi I (642-649): Dölger, *Regesten*, s. 26, nr 225.

O tym, że Grzegorz pełnił urząd *ἀσηκρήτις*, można wnioskować z faktu, że tak w czasie przesłuchania zwracał się do niego Maksym: *πρὸς τὸν κύριν Γρηγόριον τὸν ἀσηκρήτιν*: Relatio motionis, s. 64,24 (=PG, 90, kol. 124B, linie 28-29); Por. Dölger-Karaynnopoulos, *Urkundenlehre*, s. 60.

Stefan

31

Urzędy i tytuły *πατρίκιος*

γενικός κομμερκιάριος

ἀσηκρήτις (?) (**między 659 a 668 rokiem**)

στρατιωτικὸς λογοθέτης

Źródła: BLS, I.1, s. 221-222, nr 139.

BLS, I.1, s. 223, nr 140.

BLS, I.1, s. 223-224, nr 141.

BLS, I.1, s. 223, nr 141a.

BLS, I.1, s. 223, nr 141b.

BLS, I.1, s. 225, nr 142a.

BLS, I.1, s. 225, nr 142b.

BLS, I.1, s. 226-227, nr 143.

CBSDO, IV, s. 78, nr 26.3.

BLS, I.1, s. 227-228, nr 144.

CBSDO, IV, s. 78, nr 26.3.

Możemy dość dokładnie prześledzić karierę tego urzędnika, gdyż posiadamy szereg należących do niego pieczęci.

Pieczęć pierwsza (BLS, I.1, s. 221-222, nr 139).

Rewers: w górnej części popiersie Herakliusza i Tyberiusza, obaj w koronach z krzyżami, ubrani w chlamidy, a każdy z nich trzyma w prawej ręce globus. Poniżej widoczna inskrypcja w trzech liniach: ἀποθήκης Ἀβύδου>.

Awers: w górnej części popiersia cesarzy Konstansa II i Konstantyna IV, przedstawione w sposób identyczny jak w poprzedniej pieczęci. Poniżej inskrypcja w trzech liniach poprzedzona krzyżem: $\Sigma\tau\epsilon\phi\acute{\alpha}\nu<ou>\ \pi\alpha\tau\rho\iota\kappa\iota<ou>\ (καί)$.

Pieczęć trzecia (BLS, I.1, s. 223, nr 141a).

Awers: w górnej części wyobrażenie cesarzy Konstansa II i Konstantyna IV, identyczne jak w poprzednich pieczęciach. W dolnej części pieczęci inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: $\Sigma\tau\epsilon\phi\acute{\alpha}\nu\omega\ \pi\alpha\tau\rho\iota\kappa\acute{\iota}\omega\ \kappa\alpha\acute{\iota}\ \gamma\epsilon\nu\nu\iota\kappa\acute{\alpha}\omega\ \kappa\omicron\mu\mu\epsilon\rho\kappa\iota\alpha[\rho]\acute{\iota}\omega$.

Rewers: w górnej części popiersia cesarzy Herakliusza i Tyberiusza identyczne jak w poprzednich pieczęciach. W dolnej części pieczęci inskrypcja w trzech liniach: ἀποθηκη(ς) Ἑλληνοπόντου (καὶ) ἀση/κρητῆτις (?)].

390

Awers: w górnej części wyobrażenie cesarzy Konstansa II i Konstantyna IV identyczne jak w poprzednich pieczęciach. W dolnej części pieczęci inskrypcja w czterech liniach: *Στεφάνω πατρικίω καὶ γεννικῶ κομμερκι(α)[ρ](ί)ω*.

Rewers: w górnej części popiersia cesarzy Herakliusza i Tyberiusza identyczne jak w poprzednich pieczęciach. W dolnej części pieczęci inskrypcja w trzech liniach: *ἀποθηκη(ς) Ἑλληνοπόντ(ου) (καὶ) ἀση[κρη]τις (?)*.

Obie pieczęcie prawdopodobnie wykonane zostały tym samym buleuterionem, ale stan ich zachowania się różni. Problem stanowi interpretacja ostatnich trzech liter rewersu na obu pieczęciach. Najprawdopodobniej rozwinięciem skrótu jest tytuł słowo *ἀσηκρη]τις*. Jednak na podstawie zachowanego materiału nie da się także wykluczyć następującej interpretacji: *καὶ πάσης Καππαδοκίας*.

Pieczęć piąta (BLS, I.1, s. 225, nr 142a).

Awers: górna część identyczna jak w poprzednich pieczęciach. Poniżej inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: *Στεφάν<ου> πατρικί<ου> καὶ γενικ<ου> κομμ[ε]ρκιάρί<ου> PKIA (sic!)*.

Rewers: górna część identyczna jak w poprzednich pieczęciach. Poniżej inskrypcja w czterech liniach: *ἀποθήκης Καππαδο[κ]ίας πρώτης κ(αὶ) δευτέρας*.

Pieczęć szósta (BLS, I.1, s. 225, nr 142b).

Pieczęć wykonana tym samym buleuterionem co pieczęć piąta, ale jej stan zachowania jest gorszy.

Pieczęć siódma (BLS, I.1, s. 226-227, nr 143).

Awers: w górnej części zbliżone do poprzednich wyobrażenie cesarzy Konstansa II i Konstantyna IV. Różnicę stanowią hełmy wojskowe na głowach cesarzy. Poniżej inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: *Στεφάν<ου> ἀπὸ ὑπάτων πατρικί(ου) [κ]αὶ γενικ<ου> [κομ]μερκ(ια)ρί<ου>*.

Rewers: górna część bardzo podobna do poprzednich pieczęci. W dolnej inskrypcja w czterech liniach: ἀποθικης (sic!) Κ[α]ππαδοκίας πρώτης(?) (κα)ὶ τις(sic!) κατ(ω)τέρας[ς].

Druga część inskrypcji powinna brzmieć prawdopodobnie: Καππαδοκίας πρώτης καὶ τῆς κατωτέρας (pierwsza, mniejsza Kapadocja); *inna forma* Καππαδοκίας Α καὶ Β.

Pieczęć ósma (BLS, I.1, s. 227-228, nr 144).

Awers: górna część identyczna jak w poprzedniej pieczęci. Poniżej inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: Στεφάν<ου> ἀπ<ὸ> ὑ>πάτων πατρικι<ου>, [σ]τρατιωτικ[<ου>] λογοθέτ<ου>

Rewers: górna część identyczna jak w poprzedniej pieczęci. Poniżej inskrypcja w trzech liniach: κ(αὶ) γενικ<ου> κομμερκιάρι<ου> ἀποθικης Πα[...].

BLS proponuje, aby uzupełnić brakującą końcową część inskrypcji jako: ἀποθήκης Παφλαγονία.

Komentarz historyczny:

Stefan, będąc patrycjuszem, za rządów Konstansa II (641-668) i jego trzech synów: Konstantyna IV (współcesarz od 654), Herakliusza, Tyberiusza (ich wizerunki widoczne na awersach pieczęci) został wyznaczony na urząd κομμερκιάριος. Datację pieczęci (659-668), kiedy sprawował też urząd ἀσηκρητής ustalić można na podstawie faktu (szczegółowe rozważania na temat datacji zob. BLS, I.1, s. 222), iż w roku 559 na współcesarzy zostali koronowani Herakliusz i Tyberiusz, co wyjaśnia przedstawienie aż czterech popiersi na jednej pieczęci.

Urzędy i tytuły ἀσηκρη̑τις (ca. 678)

Źródła: *Liber Pontificalis*, I, s. 350,4-7.

Literatura: Lounghis, *Les ambassades*, s. 124.

PMbZ, I, s. 492, nr 1530.

PBE: Epiphanius 23.

R. Davis, *The book of pontiffs (Liber pontificalis). The ancient biographies of the first ninety Roman bishops to AD 715*, Liverpool 2000.

Komentarz historyczny:

Przywiózł do Rzymu list od cesarza Konstantyna IV (668-685), skierowany do papieża Donusa (676-678). Gdy dotarł na miejsce, Donus już nie żył, więc przekazał go papieżowi Agatiaszowi (678-681). Cesarz w liście prosił i zachęcał papieża, aby zechciał wysłać do Konstantynopola delegację w celu negocjacji, które doprowadziłyby do pojednania Kościoła wschodniego i zachodniego: *Hic suscepit didalem iussionem piissimorum principum Constantini, Heraclii et Tiberii Augustorum per Epiphanium gloriosum a secretis, missa praecessori suo Dono papae, invitans atque adhortans ut debeat sacerdotes vel missos suos dirigere in regia urbe pro adunatione facienda sanctarum Dei ecclesiarum, quo et ordinare non distulit: Liber Pontificalis*, I, s. 350,4-7; Lounghis, *Les ambassades*, s. 124.

Diogenes

33

Urzędy i tytuły ἀσηκρη̑τις (ca. 680-681)

βασιλικὸς σεκρετάριος

vir magnificentissimus

Źródła ACO (Riedinger), II.1, s. 52,10-12; II.1, s. 53,9-10; II.1, s. 218, 4-5;

II.1, s. 232,24-27; II, s. 268, linie 19-20.

Mansi XI, XI, kol. 231E, linie 62-63; kol. 232D-E, linie 54-57; kol. 349D, linie 40-42; kol. 360C-D, linie 38-44; kol. 381D, linie 46-48.

Literatura: Stein, *Prätorianerpräfektur*, s. 49.

Dölger-Karaynnopulos, *Urkundenlehre*, s. 60.

PMbZ, I, s. 424, nr 1335.

PBE: Diogenes 2.

Komentarz historyczny:

Diogenes pełnił funkcje ἀσηκρήτις oraz βασιλικὸς σεκρετάριος. Przetłumaczył z łaciny na grekę list od papieża Agatiasza I i synodu rzymskiego, który odbył się w 680 roku. Tekst został odczytany w czasie czwartej sesji trzeciego soboru w Konstantynopolu, 15 listopada 680 roku: *Καὶ προεκομίσθη δι' Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἡ τῶν εἰρημένων ἀναφορῶν ἐρμηνεία διὰ Διογένους τοῦ μεγαλοπρεπεστάτου ἀσηκρήτις σεκρεταρίου βασιλικοῦ, καὶ ἀνεγνώσθη ἔχουσα ἐπὶ λέξεως οὕτως*: Riedinger, II.1, s. 52,10-12 (=Mansi XI, kol. 232D-E, linie 54-57): Łacińska wersja tytułuje go: *Diogenem magnificum asecretam et imperialem secretarium*: Riedinger, II.1, s. 53,9-10 (=Mansi XI, kol. 231E, linie 62-63).

W czasie ósmej sesji (7 marca 681) odczytał trzy tomy (κωδίκια) testimoniów przygotowanych przez Makariosa i jego zwolenników, które zawierały twierdzenia zaczerpnięte od biskupów popierających monoteletyzm: *Καὶ προηνέχθη διὰ Φοτεινοῦ ἀσεκρέτις σεκρεταρίου βασιλικοῦ, καὶ ἀνεγνόσθη διὰ Διογένους ἀσεκρέτις σεκρεταρίου βασιλικοῦ ἔχουσα ἐπὶ λέξεως οὕτως*: Riedinger, II.1, s. 218, 4-5 (=Mansi XI, kol. 349D, linie 40-42); *Καὶ λαβὼν κατὰ κέλευσιν τοῦ εὐσεβεστάτου ἡμῶν βασιλέως Κωνσταντίνου Πέτρος ὁ ἐνδοξότατος ὑπάτος Βιβλίον τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου ἀντέβαλε πρὸς τὸ τοιοῦτον πρῶτον κωϊκκόν – Διογένους τοῦ μεγαλοπρεπεστάτου ἀσεκρέτις καὶ σεκρεταρίου βασιλικοῦ – ὅπερ ἀνέγνω ἔχον ἐπὶ λέξεως οὕτως*: Riedinger, II.1, s. 232,24-27 (=Mansi XI, kol. 360C-D, linie 38-44).

W czasie dziewiątej sesji (8 marca) przeczytał teksty zebrane przez Makariosa, celem porównania ich z tekstami Ojców Kościoła zgromadzonymi w patriarchalnej bibliotece: *Ὅπερ λαβὼν Διογένης ὁ μεγαλοπρεπέστατος ἀσεκρέτης καὶ βασιλικὸς σεκρετάριος ἀνέγνω ἔχον αὐτως*: Riedinger, II, s. 268, linie 19-20 (=Mansi XI, kol. 381D, linie 46-48); Por. Stein, *Prätorianerpräfektur*, s. 49; Dölger-Karannopulos, *Urkundenlehre*, s. 60.

Jan

34

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (ca. 681)

βασιλικὸς σεκρετάριος

Źródła:

ACO (Riedinger), II.2, s. 202,8-9; II.2, s. 560,11-14.

Mansi, XI: kol. 340C, linie 36-38; kol. 545A-B, linia 13-19.

Literatura:

Dölger-Karannopulos, *Urkundenlehre*, s. 60.

PMbZ, II, s. 206, nr 2732.

PBE: Ioannes 60.

Komentarz historyczny:

Był obecny (7 marca 681) w czasie ósmej sesji trzeciego soboru w Konstantynopolu

(VI sobór ekumeniczny), podczas której odczytywał dokument wystawiony przez biskupa Meliteny Teodora: *Ὅπερ ἐπιδοθὲν ἀνεγνώσθη διὰ Ἰωάννου τοῦ μεγαλοπρεπεστάτου ἀσηκρήτις καὶ σεκρεταρίου βασιλικοῦ ἔχον ἐπὶ λέξεως αὐτως*: Riedinger, II.2, s. 202, 8-9 (=Mansi XI, kol. 340C, linie 36-38).

Na dwunastej sesji (22 marca 681 roku) został on wysłany razem z Pawłem, aby zobaczyć się z Makariosem i ustalić czy niektóre dokumenty wniesione na sobór były rzeczywiście jego autorstwa: *Καὶ πρὸς ὀλίγου ὑπεξελθόντες οἱ εἰρημένοι θεοφιλεῖς ἐπίσκοποι ἅμα Παύλῳ καὶ Ἰωάννῃ τοῖς μεγαλοπρεπεστάτοις ἀσηκρήτοις καὶ σεκρεταρίοις βασιλικοῖς καὶ Ἀγάθωνι τῷ εὐλατοῖς*

μεγαβεστάτῳ ἀναγνώστῃ καὶ νοταρίῳ τοῦ ἀγιωτάτου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως καὶ παραγενόμενοι πρὸς Μακάριον καὶ μετὰ βραχύ τε ἀνθυποστρέψαντες εἶπον.: Riedinger, II.2, s. 560, 11-14 (=Mansi XI, kol. 545A-B, linia 13-19); Por. Dölger-Karannopulos, *Urkundenlehre*, s. 60.

Pawel

35

Urzędy i tytuły βασιλικὸς ἀσηκρήτις (ca. 680-681)

βασιλικὸς σεκρετάριος

πρωτοασηκρήτις (ca. 682-688 ?)

patriarcha Konstantynopola (od I 688 - 20 VIII 693)

Źródła:

Agatho Diaconus, Epilogus: II.1, s. 898,12-14.

Chronicon Bruxellense: s. 30,6-14.

ACO (Riedinger), II.1, s. 40,10-14; II.1, s. 50,33-34; II.1, s. 52,1-7; II.1, s. 166,16-26; II.1, s. 176,3-9; II.1, s. 186,8-17; II.1, s. 898,12-14; II.2, s. 196,3-11; II.2, s. 560,2-3; II.2, s. 560,11-14.

De patriarcharum Constantinopolitanorum catalogis: s. 289,22.

Mansi XI: kol. 224D-E, linie 60-61; kol. 225A, linie 1-4; kol. 232D-E linie 41-57; kol. 320C-D, linie 30-47; kol. 324D-E, linie 51-59; kol. 329D-E, linie 43-57; kol. 336B-C, linie 19-32; kol. 545B-C, linie 14-39; kol. 544E, linie 62-63; kol. 988E, linie 52-53.

Mansi XII: kol. 189C, linie 32-34.

Nic. Chron.: s. 119,6.

PG, 119: kol. 916, linie 35-36.

Quinisextum (Ohme), s. 145,3.

Theophanes *Chronographia*: AM 6177, s. 362,15; AM 6179, s. 364,1-2; AM 6185, s. 366,24.

Literatura: Stein, *Prätorianerpräfektur*, s. 49.

Dölger-Karayannopoulos, *Urkundenlehre*, s. 60.

G. Kreuzer, *Die Honoriusfrage um Mittelalter und in der Neuzeit*, Stuttgart 1975, s. 31, przyp. 124.

Patriarchen (van Dieten), s. 149-155.

Theophanes, *Chronicle* (Mango).

F. Winkelmann, *Die Quellen zur Erforschung des monenergetisch-monotheletischen Streites*, Klio 69 (1987), s. 515-559 (wydane ponownie z uzupełnieniami, pt. *Der monergetisch-monotheletische Streit*, Frankfurt am Main-Berlin, 2001 (BBS 6).

PMbZ, III, s. 521-522, nr 5768.

PBE: Paulus 3.

Komentarz historyczny:

W czasie trzeciego soboru w Konstantynopolu na przełomie 680/681 roku, Paweł pełnił m. in. funkcję *a secretis* Konstantyna IV (668-685). Był jednym z urzędników pomagających w pracach soboru.

Na początku drugiej sesji soboru (10 listopada 680 roku) wystąpił w celu przypomnienia zebranym, o decyzji nakazującej, aby przeczytać w tym dniu postanowienia czwartego soboru ekumenicznego w Chalcedonie: *Παῦλος ὁ μεγαλοπρεπέστατορ ἀσηκρῆτις <καὶ> σεκρετάριος βασιλικὸς εἶπε· Μέμνηται ἡ ὑμετέρα εὐσέβεια καὶ ἡ ἀγία καὶ οἰκουμενικὴ ὑμῶν σύνοδος, ὡς κατὰ τὴν προτέραν συνέλευσιν τέλος λαβούσης τῆς ἀναγνώσεως τῶν πεπραγμένων τῆς ἀγίας ἐν Ἐφέσῳ τρίτης τὸ πρότερον συνόδου συνείτην ἀκολουθῶς καὶ τὰ τῆς ἀγίας τετάρτης ἐν Χαλκηδόνι συνόδου ἀναγνωστῆναι πεπραγμένα, καὶ ὑποβάλλομεν πρὸς τὸ παριστάμενον*. Riedinger, II.1, s. 32,4-8 (=Mansi XI, kol. 220C-D, linie 35-42).

Na początku trzeciej sesji (13 listopada) przygotował postanowienia piątego soboru powszechnego w celu ich odczytania: *Παῦλος ὁ μεγαλοπρεπέστατορ ἀσηκρῆτις καὶ σεκρετάριος βασιλικὸς εἶπε· Κατὰ τὰ ἐν τῇ παρελθούσῃ*

συνελεύσει διαλαληθέντα παρὰ τῆς θεοσόφου ὑμῶν βασιλείας, ἰδοὺ τὰ βιβλία τῆς ἁγίας πέμτης συνόδου μετὰ χειρὰς ἔχομεν καὶ ὑποβάλλομεν πρὸς τὸ παριστάμενον.: Riedinger, II.1, s. 40,10-14 (=Mansi XI, kol. 224D-E, linie 60-61 oraz kol. 225A, linie 1-4).

Na początku czwartej sesji (15 listopada) Paweł przypomniał cesarzowi oraz soborowi o decyzji powziętej na poprzedniej sesji, nakazującej, aby przeczytać dokumenty od papieża Agatiasza i synodu Rzymskiego z 680 roku: *Παῦλος ὁ μεγαλοπρεπέστατορ ἀσηκρήτις καὶ σεκρετάριος βασιλικὸς εἶπε· Μέμνεται ἡ θεόσοφος ὑμῶν εὐσέβεια, ὡς κατὰ τὴν προλαβοῦσαν συνέλευσιν ἀναγνωσθέντων τῶν πεπραγμένων τῆς ἁγίας μέμτης συνόδου Γεώργιος ὁ ἁγιώτατος ἀρχιεπίσκοπος ταύτης τῆς θεοφυλάκτου καὶ βασιλίδος πόλεως ἅμα τῇ ὑπ' αὐτὸν συνόδῳ ἠτήσατο τὸ ὑμέτερον εὐσεβὲς κράτος τὰς γενομένας ἀναφορὰς ἀπὸ τε Ἀγάθωνος τοῦ ἁγιωτάτου πάπα τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης καὶ τῆς ὑπ' αὐτὸν συνόδου παρουσίᾳ τῆς ὑμῶν εὐσεβείας καὶ τῆς ἁγίας ταύτης καὶ οἰκουμενικῆς συνόδου ἀναγνωσθῆναι, καὶ ὑποβάλλομεν πρὸς τὸ παριστάμενον.* Riedinger, II.1, s. 50,33-34 oraz s. 52,1-7 (=Mansi XI, kol. 232D-E linie 41-57).

Na początku piątej sesji (7 grudnia) ponownie przypomniał soborowi, że dowody zebrane przez Makariosa z pism Ojców Kościoła, popierających doktrynę monoteletów, miały zostać opracowane na tej sesji: *Παῦλος ὁ μεγαλοπρεπέστατορ ἀσηκρήτις καὶ σεκρετάριος βασιλικὸς εἶπε· Ἐν γνώσει τυγχάνει ἡ θεοσοφος ὑμῶν εὐσέβεια, ὡς ἐν τῇ προλαβούσῃ συνελεύσει κατὰ τὴν γενομένην αἴτησιν ὑπὸ Γεωργίου τοῦ ὀσιετάτου ἀρχιεπισκόπου τῆς θεοφυλάκτου ταύτης καὶ βασιλίδος πόλεως καὶ τῆς ὑμ' αὐτὸν συνόδου ἡ ἀνάγνωσις γέγονε τῶν σταλεισῶν δύο ἀναφορῶν πρὸς τὴν θεοτείχιστον ὑμῶν γαλήνην ἀπὸ τε Ἀγάθωνος τοῦ ἁγιωτάτου πάπα τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης καὶ τῆς κατ' αὐτὸν συνόδου, καὶ ὡς διελαλήθη πρὸς Μακάριον τὸν ὀσοώτατον ἀρχιεπίσκοπον τῆς Ἀντιοχείων πόλεως καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ τὰς ἤδη ὑποσχεθείσας παρ' αὐτῶν χρήσεις προκομίζειν ἁγίων καὶ ἐκκρίτων πατέρων παριστώσας ἐν θέλημα καὶ μίαν ἐνέργειαν ἐπὶ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ θεοῦ ἡμῶν, καὶ ὑποβάλλομεν πρὸς τὸ παριστόμενον.* Riedinger, II.1, s. 166,16-26 (=Mansi XI, kol. 320C-D, linie 30-47).

Paweł rozpoczął także szóstą sesję soboru (12 lutego) od tego, że przypomniał cesarzowi i soborowi, że na piątej sesji Makarios został poproszony, by przedstawił jakieś dalsze dowody na poparcie głoszonych przez siebie tez: *Παῦλος ὁ μεγαλοπρεπέστατορ ἀσηκρήτις καὶ σεκρετάριος βασιλικὸς εἶπε· Ἐπίσταται ἡ θεόσοφος ὑπὼν εὐσέβεια, ὡς κατὰ τὴν ἑβδόμην τοῦ Δεκεμβρίου μηνὸς διεδαλήθη πρὸς Μακάριον τὸν ὀσιώτατον πρόεδρον τῆς Ἀντιοχείων <μεγαλο> πόλεως καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ, εἴπερ ἔχουσιν ἑτέρας χρήσεις συμβαλλομένας τῷ αὐτῶν προβλήματι, τουτέστι περὶ ἑνὸς θελήματος καὶ μιᾶς ἐνεργείας ταύτας προκομίσαι, καὶ ὑποβάλλομεν πρὸς τὸ παριστάμενον*. Riedinger, II.1, s. 176,3-9 (=Mansi XI, kol. 324D-E, linie 51-59).

Siódmą sesję rozpoczął również przypomnieniem, że w czasie poprzedniej sesji papiescy delegaci obiecali przedstawić twierdzenia Ojców Kościoła, popierające Dwie Wole i Dwie Energie oraz miały zostać przedstawione argumenty, popierające twierdzenia wysuwane przez heretyków, popierających Jedną Wolę i Energię: *Παῦλος ὁ μεγαλοπρεπέστατορ ἀσηκρήτις καὶ σεκρετάριος βασιλικὸς εἶπε· Μέμνηται ἡ θεοσόφος ὑμῶν βασιλεία, ὡς κατὰ τὴν χθὲς ἡμέραν ὑπέσχοντο Θεόδωρος καὶ Γεώργιος οἱ θεοσεβέστατοι πρεσβύτεροι καὶ Ἰωάννης ὁ θεοσεβέστατος διάκονος οἱ τὸν τόπον ἐπέχοντες τοῦ ἁγιωτάτου πάπα τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης Ἀγάθωνος καὶ οἱ συνόντες αὐτοῖς θεοφιλεῖς ἐπίσκοποι <καὶ εὐλαβέστατοι κληρικοὶ> καὶ μοναχοὶ προκομίζουσιν χρήσεις ἀγίων καὶ ἐκκρίστων πατέρων σαφῶς διαγορευούσας δύο θελήματα φυσικὰ καὶ δύο ἐνεργείας φυσικὰς ἐπὶ τῆς <ἐνσάρκου> οἰκονομίας τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ θεοῦ ἡμῶν, προσεπιστούτοις καὶ βεβήλων αἰπετικῶν χρήσεις δηλούσας ἐν θέλημα καὶ μίαν ἐνέργειαν, καὶ ὑποβάλλομεν πρὸς τὸ παριστάμενον*. Riedinger, II.1, s. 186,8-17 (=Mansi XI kol. 329D-E, linie 43-57).

Także ósmą sesję (7 marca 681) zaczął od przypomnienia zebranym, że legaci papiescy (Grzegorz i Makarios) zobowiązali się przedstawić swoją odpowiedź na twierdzenia monoteletów, zawartą w dokumentach dostarczonych z Rzymu przez papieskich delegatów. W swej argumentacji odwoływali się do Ojców Kościoła, popierających Dwie Wole i Dwie Energie: *Παῦλος ὁ μεγαλοπρεπέστατορ ἀσηκρήτις καὶ σεκρετάριος βασιλικὸς εἶπε· Ἐπὶ μνήμης φέρει τὸ θεόστεπτον ὑμῶν κράτος, ὡς κατ' οἰκείαν αἴτησιν τῇ προλαβούσῃ συνελεύσει*

τὰ ἴσα κομισάμενοι τῶν σταλειςῶν δύο ἀναφορῶν τὴν θεοστήρικτον ὑμῶν γαλήνην παρὰ Ἀγάθωνος τοῦ ἀγιωτάτου καὶ μακαριωτάτου πάπα τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης καὶ τῆς κατ' αὐτὸν συνόδου, Γεώργιός τε ὁ ἀγιώτατος ἀρχιεπίσκοπος τῆς θεοφυλάκτου ταύτης καὶ βασιλίδος πόλεως καὶ Μακάριος ὁ ὀσιώτατος ἀρχιεπίσκοπος Ἀντιοχείας καὶ οἱ αὐτοῖς θεοφιλεῖς ἐπίσκοποι ὑπέσχοντο τούτοις ἐντυγχάνοντες καθ' ἑτέραν τὴν δέουσαν παρέχειν ἀνταπόκρισιν· καὶ ὑποβάλλομεν πρὸς τὸ παριστάμενον. Riedinger, II.2, s. 196, linie 3-11 (=Mansi XI, kol. 336B-C, linie 19-32).

W czasie dwunastej sesji (22 marca) Paweł i jego współpracownik Jan (zob. Pr. Jan nr 34) został wysłany z Agatiaszem i biskupami Janem, Grzegorzem i Domitiossem, aby spotkać się z Makariossem i sprawdzić czy pewne dokumenty, dostarczone przed sobór były rzeczywiście jego autorstwa: *Καὶ πρὸς ὀλίγον ὑπεξελθόντες οἱ εἰρημένοι θεοφιλεῖς ἐπίσκοποι ἅμα Παύλῳ καὶ Ἰωάννῃ τοῖς μεγαλοπρεπεστάτοις ἀσηκρήτοις καὶ σεκρεταρίοις βασιλικαῖς καὶ Ἀγάθωνι τῷ εὐλαβεστάτῳ ἀναγνώστῃ καὶ νοταμίῳ τοῦ ἀγιωτάτου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως καὶ παρανεγόμενοι πρὸς Μακάριον καὶ μετὰ βραχύ τε ἀνθυποστρέψαντες εἶπον.* Riedinger, II.2, s. 560,11-14 (=Mansi XI, kol. 545B-C, linie 14-39).

Dokumenty soborowe określają go jako jedną z osób (obok Jana i Agatiasza), które zapisywały prace soboru: *οἱ δὲ ὑπεκλαμβάνοντες τὰ ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς ταύτῃ ἀγίᾳ συνόδῳ πραττόμενα:* Riedinger, II.2, s. 560,2-3 (=Mansi XI, kol. 544E, linie 62-63); Stein, *Prätorianerpräfektur*, s. 49; Dölger-Karayannopoulos, *Urkundenlehre*, s. 60; G. Kreuzer, *Die Honoriusfrage*, s. 31, przyp. 124; Por. też pracę F. Winkelmann, *Die Quellen*, s. 515-559.

W połowie stycznia 688 roku Paweł został patriarchą Konstantynopola, zastępując Teodora: *ἅμα Παύλῳ τῷ ἐν ἀγίοις ἀρχιεπισκόπῳ γενομένῳ τῶν ἐνταῦθα καὶ πατριάρχῃ, ἐν λαϊκοῖς ἐτὶ τελοῦντι καὶ βασιλικῷ ἀσεκρέτης τυγχάνοντι:* Agatho Diaconus, *Epilogus*, ed. R. Riedinger (ACO), II.1, s. 898,12-14 (=Mansi XII, kol. 189C, linie 32-34). Był pierwszą od ponad 300 lat osobą świecką wyniesioną na tron patriarszy. Teofanes podaje, iż był siedem lat patriarchą: Theophanes, *Chronographia*, AM 6177, s. 362,15; AM 6179, s. 364,1-2; AM 6185, s. 366,24; bardziej precyzyjne wydaje się być inne źródło, w którym znajdujemy informację, że godność sprawował 6 lat i 8 miesięcy: *Παῦλος ἀπὸ λαϊκῶν*

ἀσκηρῆτις ἔτη σ' μηνᾶς η: *De patriarcharum Constantinopolitanorum catalogis*, s. 289,22; identyczny zapis w Nic. Chron, s. 119,6. Co ciekawe w innym źródle jest tytułowany *πρωτασκηρῆτις*: *Παῦλος ὁ ἀπὸ λαϊκῶν πρωτασκηρῆτις, ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ Πωγωνάτου, ἔτη, μηνᾶς ἡ*, PG, 119, kol. 916, linie 35-36; Por. *Chronicon Bruxellense*, s. 30,6-14. W roku 692 jako pierwszy podpisał (był patriarchą) kanony soboru Quinisextum: *Παῦλος ἀνάξιος ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως νέας Ῥώμης*: *Quinisextum* (Ohme), s. 145,3 (=Mansi XI, kol. 988E, linie 52-53). Miał zostać patriarchą, gdyż cesarz liczył, że będzie mu posłuszny: *Patriarchen* (van Dieten), s. 149-155, szczególnie s. 149.

Prawdopodobnie zmarł 20 VIII 693, co możemy wnioskować z faktu, iż kościół prawosławny tego dnia obchodzi jego wspomnienie. Następcą Pawła, na tronie patriarchalnym, został Kallinik (693-705).

Poteinos

Nr 37

Urzędy i tytuły *ἀσκηρῆτις* (ca. 681)

βασιλικὸς σεκρετάριος

Źródła: ACO (Riedinger), II.1, s. 214,23-24; II.1, s. 218,4-5.

Mansi XI: kol. 348D, linie 46-48; kol. 349D, linie 40-42.

Literatura: PMbZ, III, s. 662, nr 6222.

PBE: Photeinos 1.

Komentarz historyczny:

Pełnił urząd *ἀσκηρῆτις* oraz *βασιλικὸς σεκρετάριος*. W czasie ósmej sesji trzeciego soboru w Konstantynopolu (7 marca 681 roku), przyniósł trzy tomy (κωδίκια) testimoniów z Ojców Kościoła zebranych przez Makariosa z Antiochii i jego zwolenników. Następnie ostrożnie je zapieczętował do czasu, aż sobór zbada ich zgodność z tekstami zgromadzonymi w patriarchalnej bibliotece: *Καὶ προσηνέχθησαν διὰ Φωτεινοῦ τοῦ μεγαλοπρεπεστάτου ἀσκηρῆτις καὶ*

σεκρεταρίου βασιλικού κωδίκια τρία ἐσφραγισμένα: Riedinger, II.1, s. 214,23-24 (=Mansi XI, kol. 348D, linie 46-48); *Καὶ προηνέχθη διὰ Φοτεινοῦ ἀσεκρέτις σεκρεταρίου βασιλικού, καὶ ἀνεγνόσθη διὰ Διογένους ἀσεκρέτις σεκρεταρίου βασιλικού ἔουσα ἐπὶ λέξεως οὕτως*: Riedinger, II.1, s. 218,4-5 (=Mansi XI, kol. 349D, linie 40-42).

Kosmas

38

Urzędy i tytuły ἀσηκρηῆτις (?) (VII wiek - po roku 641)

Źródła: *Aegyptische Urkunden*, s. 296, P. 2547, nr 304.

Literatura: *Papyrus* (Erman-Krebs), s. 299.

Komentarz historyczny:

Żył w Egipcie, zajętych przez Arabów w roku 641. Pełnił funkcję sekretarza (ὑπογράφων) Flawiusza Christoforosa, który był zarządcą okręgu administracyjnego skupionego wokół Herakleopolis. Być może, był wcześniej ἀσηκρηῆτις: *Aegyptische Urkunden*, s. 296, P. 2547, nr 304; *Papyrus* (Erman-Krebs), s. 299.

Leontios

39

Urzędy i tytuły ἀσηκρηῆτις (druga połowa VII wieku)

Źródła: BLS, I.2, s. 907-908, nr 1541.

CSLB, II, s. 11-12, nr 17.

Literatura: PMbZ, III, s. 81, nr 4559.

Pieczęć Leontiosa została opublikowana w BLS (I.2, s. 907-908, nr 1541) oraz CSLB (II, s. 11-12, nr 17).

Awers: monogram w kształcie krzyża: *θεοτόκε, βοήθει*.

Rewers: poprzedzona krzyżem inskrypcja w czterech liniach, na końcu ostatniego wiersza gwiazda: *Λεοντιου ἀσηκρητης*.

Tomasz

40

Urzędy i tytuły *ἀσηκρητης* (druga połowa VII wieku.)

Źródła: CSLB, II, s. 13, nr 20.

Literatura: PMbZ, V, s. 18, nr 8422.

Pieczęć Tomasza opublikowano w CSLB (II, s. 13, nr 20).

Awers: Monogram w kształcie krzyża: *Θωμα*. Imię wpisane w naokólną inskrypcję umieszczoną między dwoma liniami, poprzedzoną krzyżem: *βασιλικ<ου> ἀσηκρητης*.

Rewers: w centrum monogram w kształcie krzyża: *δούλου*. Całość otoczona inskrypcją między dwoma okręgami i poprzedzoną krzyżem: *της ἁγίας ἀχράντου Θεοτόκου*.

Aimilianos (?), Iulianus (?), Agalianus (?)

41

Urzędy i tytuły *ἀσηκρητης* (VII wiek)

Źródła: BLS, I.2, s. 849, nr 1396.

Literatura: PLRE, IIIA, s. 741.

PmBZ, I, s. 47, nr 150.

Pieczęć została opublikowana w BLS (I.2, s. 849, nr 1396).

Awers: monogram w kształcie krzyża: *θεοτόκε, βοήθει.*

Rewers: inskrypcja w trzech liniach zakończona krzyżem: [*Αἰμι?*] *λιανῶ ἀσηκρήτις.*

Ze sposobem odczytania rewersu, jaki przyjął wydawca BLS, zgadzają się autorzy PmBZ (I, s. 47, nr 150). PLRE (IIIA, s. 741) wskazuje natomiast, że autor tej pieczęci nosił imię Julian. Pierwszą linię inskrypcji na rewersie można także odczytywać jako imię Agalian.

Megistos

43

Urzędy i tytuły *ἀσηκρήτις* (VII wiek)

Źródła: BLS, I.1, s. 636, nr 934A.

CO, s. 47, nr 66.

CSLB, II, s. 11, nr 16.

Literatura: PLRE, IIIB, s. 872.

PMbZ, III, s. 200, nr 4938.

Pieczęć Megistosa została opublikowana w BLS (I.1, s. 636, nr 934A).

Awers: inskrypcja w trzech liniach: *Μεγίστου ἀσηκρίτης.*

Rewers: inskrypcja w czterech liniach: *δούλου τη[ς] Θεοτόκα[ς].*

Druga pieczęć została opublikowana w CO (s. 47, nr 66) oraz CSLB (II, s. 11, nr 16).

Awers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: *Μεγίστου ἀσηκρήτις.*

Rewers identyczny jak w BLS.

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (między 680-720 rokiem)

Źródła: Katalog aukcyjny, Schenk-Behrens, Sale 77 (19-21 V 1999), nr 659.

Laiteratura: SBS, 8 (2003), s. 250.

Pieczęć Mouseliosa została opisana (brak zdjęcia) w katalogu aukcyjnym (Schenk-Behrens, Sale 77 [19-21 V 1999], nr 659)

Awers: monogram w kształcie krzyża: Θεοτόκε Βοήθει.

Rewers: monogram w kształcie krzyża: Μουσηλίου ἀσηκρήτις (?).

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (między 650-750 rokiem)

Źródła: BLS, I.2, s. 850, nr 1400.

CSLB, II, s. 14, nr 23.

Literatura: PMbZ, I, s. 92, nr 277.

PBE, Anastasios 43.

Pieczęć Anastazjusza została opublikowana w BLS (I.2, s. 850, nr 1400) oraz CSLB (CSLB, II, s. 14, nr 23).

Awers: monogram w kształcie krzyża: Θεοτόκε βοήθει.

Rewers: monogram wokół krzyża: Ἀναστασίω oraz inskrypcja ἀσηκρήτης.

Urzędy i tytuły ἀσηκρητῖς (między 650 a 750 rokiem)

χαρτουλάριος

Źródła: BLS, I.3, s. 1642, nr 2883.

Ch. Stavrakos, Die Byzantinischen Bleisiegel der Sammlung Savvas Kophopoulos. Eine Siegelsammlung auf der Insel Lesbos I, Turnhout 2010, s. 23-25, nr 2.1.1.6.

Literatura:Winkelman, *Byzantinische Rang*, s. 132.

PMbZ, II, s. 243, nr 2907.

PBE: Ioannes 345.

Pieczęć Jana opublikowano w BLS (I.3, s. 1642, nr 2883).

Awers: inskrypcja w czterech liniach pod i nad krzyżem: Θεοτόκε, βοήθητι, Ἰωάννη.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach pod krzyżem: ἀσηκρητῖς κ(αὶ) χαρτουλαρίω.

Urzędy i tytuły ἀσηκρητῖς (VII/VIII wiek)

στρατιωτικὸς λογοθέτης

Źródła: BLS, I.3, s. 1642, nr 2884.

CSLB, II, s. 264, nr 530.

Literatura:

PMbZ, II, s. 243, nr 2908.

Pieczęć Jana opublikowano w BLS (I.3, s. 1642, nr 2884) oraz CSLB (II, s. 264, nr 530).

Awers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: *Θεοτόκε, βοήθε(ι) Ἰωάννη.*

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem: *ἀση[κ]ρῆτις [καὶ] στρατιωτικῶ λογ[ο]θέτη.*

Jan

48

Urzędy i tytuły *ἀσηκρῆτις* (VII/VIII wiek)

Źródła: CSLB, II, s. 13, nr 22.

Literatura: PMbZ, II, s. 242-243, nr 2905.

PBE, Ioannes 564.

Pieczęć Jana opublikowano w CLSB (II, s. 13, nr 22).

Awers : monogram w kształcie krzyża: *Θεοτόκε βοήθει.*

Rewers: monogram w kształcie krzyża: *Ἰω(άννου) ἀσηκρῆτις.*

Mouselios

49

Urzędy i tytuły *βασιλικὸς ἀσηκρῆτις* (między 650 a 750 rokiem)

Źródła: *Sigilii* (Bănescu), nr 1.

BLS, I.1, s. 519, nr 662 a i b.

CSLB, II, s. 12, nr 18.

Jordanov, Corpus, III.1, s. 265, nr 719.

Literatura: Sceaux (Callegher), s. 412, 415.

PMbZ, III, s. 325, nr 5195.

Dwie pieczęcie Mouseliosa zostały opublikowane w BLS (I.1, s. 519, nr 662 a-b).

Awers: stojący orzeł z podniesionymi skrzydłami i głową. W polu powyżej, pomiędzy skrzydłami, monogram: *Θεοτόε, Βοήθει.*

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach. Przed i za inskrypcją krzyż: *Μουσηλίω βασιλικῶ ἀσηκρήτις.*

Trzecia jego pieczęć została opublikowana w CSLB (II, s. 12, nr 18).

Awers : identyczny jak w poprzednich monetach.

Rewers: inskrypcja w 5 liniach. Stan zachowania nieznacznie różni się od poprzednich: *Μουσηλίω [β]ασιλ(ι)κῶ ἀσηκρ(ή)της.*

N. Bănescu (*Sigilii*, nr 1) błędnie odczytał imię na tej pieczęci, jako Bazyli, na co zwrócił uwagę już wydawca CSLB, II, s. 12, nr 18; Por. *Sceaux* (Callegher), s. 412, 415.

Pieczęć Museliosa opublikował także I. Jordanov (*Corpus*, III.1, s. 265, nr 719).

Awers: Identyfikacyjny jak w pierwszej pieczęci.

Rewers: *[M]δ[υ]σηλίω [β]ασιλικῶ ἀσηκρ[ή]της.*

Piotr (?)

50

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (?) (VII/VIII wiek)

Źródła: Seals (Dunn), nr 27.

Literatura: PMbZ, III, s. 581, nr 5991.

Pieczęć tego urzędnika została opublikowana przez A. W. Dunn'a (Seals, nr 27).

Widoczne tylko fragmenty inskrypcji. Wydawca PMbZ (III, s. 581, nr 5991) sugeruje, że być może pełnił funkcję ἀσηκρη̑τις.

Teodor

51

Urzędy i tytuły ὕπατος

βασιλικὸς ἀσηκρη̑τις (VII/VIII wiek)

Źródła: BLS, I.3, s. 1778, nr 3190.

CSLB, II, s. 11, nr 15.

Literatura: PMbZ, IV, s. 390, nr 7409.

PMbZ, IV, s. 450, nr 7620.

Pieczęć Teodora została opublikowana w BLS (I.3, s. 1778, nr 3190).

Awers: monogram w kształcie krzyża: Θεοτόκε, βοήθει oraz inskrypcja [τῶ] σα̑
δ<ού> [λα̑]

Sisinios

52

Urzędy i tytuły ἀσηκρη̑τις (VII/VIII wiek)

Źródła: Konstantipoulos, K. M., JIAN 8 (1905), s. 72, nr 903.

Literatura: A. P. Kazhdan, A.-M. Talbot, *Women and Iconoclasm*, BZ, 84/5 (1991/1992), s. 401-402.

PBE: Sisinius 38.

Pieczęć Sisiniosa została opublikowana przez K. M. Konstantipoulosa [JIAN, 8 (1905), s. 72, nr 903].

Awers: inskrypcja w trzech liniach: [+Σισιν]νιου [ἀσ]ηκ[ρῆ]τι(ς).

Rewers: inskrypcja w trzech liniach: [+δού]λου τῆς Θεοτό[κ]ου.

Komentarz historyczny:

PBE (Sisinius 38) datuje tę pieczęć na przełom VIII i IX wieku. Wydaje się jednak, że jest to datacja zbyt późna. Jedną z kluczowych przesłanek wskazujących, iż pochodzi raczej z przełomu VII i VIII wieku, jest fakt, że tytułatura *δούλου τῆς Θεοτόκου* osiąga szczyt swojej popularności w VII wieku. W VIII wieku zanegowano tytuł *Theotokos* więc trudno wyobrazić sobie, że urzędnik cesarski pozwoliłby sobie na taki awers. Generalnie przyjmuje się, że tytuł ten wtedy zanika: A. P. Kazhdan, A.-M. Talbot, *Women and Iconoclasm*, s. 401-402.

Podobną pieczęć opublikowano w CSLB (II, s. 11, nr 15).

Awersy są bardzo podobne, ale na rewersach widzimy istotne różnice. Przede wszystkim inskrypcja na pieczęci jest umieszczona w pięciu liniach poprzedzonych krzyżem: Θε[ο]δῶρω ὑπάτω [καὶ] βασιλικῶ ἀσηκρήτις.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: Θεοδῶρω ὑπ(άτω καὶ) βασιλικῶ ἀσικρήτις.

Sisinius

53

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (VII - VIII wiek)

Źródła: Birch, *Catalogue*, s. 10, nr 17,487.

CSLB, II, s. 15, nr 26.

Literatura: PMbZ, IV, s. 154-155, nr 6761.

Pieczęć Sisiniusza została opublikowana w CSLB (II, s. 15, nr 26) oraz przez W. de Gray'a Birch'a (*Catalogue*, s. 10, nr 17,487).

Awers: inskrypcja w trzech liniach poprzedzona krzyżem: *Θεοτόκε βοήθει*.

Rewers: inskrypcja w trzech liniach, przed i po inskrypcji krzyż: *Σισιννίου ασηκ(ρήτις)*.

Dawid

54

Urzędy i tytuły βασιλικὸς ἀσηκρήτις (pierwsza połowa VIII wieku)

Źródła: BLS, I.3, s. 1739, nr 3098.

CSLB, II, s. 20, nr 40.

Literatura: PMbZ, I, s. 402, nr 1251.

PBE: David 19.

Pieczęć Dawida opublikowano w BLS (I.3, s. 1739, nr 3098) oraz CSLB (II, s. 20, nr 40).

Awers: monogram w kształcie krzyża: *Θεοτόκε βοήθει*. Widoczna inskrypcja: τῶ σῶ
δ(ού)λω.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach pod krzyżem otoczonym płomieniami(?): *Δαυιδ
βασιλικῷ ἀσηκρήτις*.

Jan

55

Urzędy i tytuły ὑπάτος

βασιλικὸς ἀσηκρῆτις (pierwsza połowa VIII wieku)

Źródła: SLB, s. 444, nr 1.

Lichačev, *Molivdovuly*, tab. LX 6 (M-7968).

BLS, I.1, s. 608, nr 869; I.2, s. 1128, nr 2014.

Sandrovskaja, *Sfragistika*, I, s. 138, nr 254.

CSLB, II, s. 19, nr 37.

Literatura: PMbZ, II, s. 240, nr 2891.

PMbZ, II, s. 266-267, nr 2989.

PBE: Ioannes 563.

Pieczczę należąca do Jana opublikowano w SLB (s. 444, nr 1), oraz została wyana przez przez Lichačeva, *Molivdovuly*, (tab. LX, 6, nr M-7968), V. S. Sandrovskaję (*Sfragistika*, s. 138, nr 254) oraz w BLS (I.1, s. 608, nr 869).

Awers: w centrum inskrypcja w dwóch liniach poprzedzona i zakończona krzyżem: Θεοτόκε. Widoczna także naokolna inskrypcja poprzedzona krzyżem: τῷ δ<ού>λῳ σ<ου>.

Rewers: w centrum inskrypcja w trzech liniach poprzedzona i zakończona krzyżem: Ἰωάννη ὑπάτω. Widoczna także naokolna inskrypcja poprzedzona krzyżem: [κ]αὶ βασιλικῷ ἀσηκ[ρ]ῆτις.

Prawdopodobnie był także właścicielem innej pieczęci opublikowanej w BLS (I.2, s. 1128, nr 2014).

Awers: monogram w kształcie krzyża: Θεοτόκε βοήθει. Widoczna inskrypcja: τῷ δ<ού>λῳ σ<ου>.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona i zakończona krzyżem: [ʾ]Ἰωάννη [ύ]πάτω (καὶ) βασιλικῷ ἀσηκρῆτις.

Bardzo podobną pieczęć opublikowano w CSLB (II, s. 19, nr 37).

Awers: inskrypcja w centrum identyczna jak w przypadku pierwszej pieczęci. Różnica widoczna w naokolnej inskrypcji: $\tau\omega\delta<\acute{o}\upsilon>\lambda\omega\sigma<ou>$.

Rewers: inskrypcja identyczna jak w pierwszej omawianej pieczęci. Różnica widoczna w naokolnej inskrypcji, gdyż tutaj widoczne są litery: $\kappa\alpha\iota\beta\alpha\sigma\iota\lambda\iota\kappa\acute{\omega}\acute{\alpha}\sigma\eta\kappa\rho\eta\tau\iota\varsigma$.

Kosmas

56

Urzędy i tytuły $\acute{\alpha}\sigma\eta\kappa\rho\eta\tau\iota\varsigma$ (pierwsza połowa VIII wieku)

Źródła: BLS, I.2, s. 1155, nr 2076.

CSLB, II, s. 17, nr 32.

Literatura: PMbZ, II, s. 614, nr 4098.

PBE: Kosmas 36.

Pieczęć Kosmasa została opublikowana w BLS (I.2, s. 1155, nr 2076) oraz SCLB (II, s. 17, nr 32).

Awers: monogram w kształcie krzyża: $\Theta\epsilon\omicron\tau\acute{o}\kappa\epsilon\beta\omicron\eta\theta\epsilon\iota$. Widoczna inskrypcja: $\tau\omega\sigma\acute{\omega}\delta<\acute{o}\upsilon>\lambda\omega$.

Rewers: monogram w kształcie krzyża: $\text{Κοσμ}\acute{\alpha}$. Widoczna także inskrypcja: $\acute{\alpha}\sigma\eta\kappa\rho\eta\tau\iota\varsigma$.

Tymoteusz

57

Urzędy i tytuły $\acute{\alpha}\sigma\eta\kappa\rho\eta\tau\iota\varsigma$ (pierwsza połowa VIII wieku)

Źródła: CSLB, II, s. 15, nr 25.

Literatura: PMbZ, V, s. 53, 8497.

Pieczęć Tymoteusza została opublikowana w CSLB (II, s. 15, nr 25).

Awers: monogram w kształcie krzyża: *Θεοτόκε βοήθει*. Widoczna także naokolna inskrypcja: *τῷ δ[ού]λῳ σου*.

Rwers: monogram imienia: *Τιμοθέου*, widoczna inskrypcja poprzedzona krzyżem: *ασηκ[ρῆ]τις*.

Anastazjusz, Flawiusz Artemiusz, Filartemios

58

Urzędy i tytuły ἀσηκρῆτις (przed 713 rokiem)

πρωτοασηκρῆτις (przed 713 rokiem)

cesarz (11 VI 713 – XI 715)

Źródła: BLS, I.1, s. 29, nr 31.

A Syriac Chronicle of the Year 846: s. 572.

Agatho Diaconus, *Epilogus*: s. 900,14-16.

Bar Hebreus: s. 115.

Cedrenus, *Compendium Historiarum*: I, s. 177,5-10; s. 785,15-19; s. 786,1; s. 787,4-6.

Anonymi auctoris Chronicon: s. 299; s. 300.

Chronicon Bruxellense: s. 31,7-8; s. 31,9.

Chronicon Universale: s. 18,10-12.

Chronique de Denys de Tell-Mahré: s. 11.

Chronique de Michel de Syrien: s. 479.

Continuatio Byzantina-Arabica: s. 355,9-10.

Continuatio Isidoriana Hispana: s. 356,22-24.

De cerimoniis: s. 644,20-23; s. 645,1.

Georgius Monachus (Muralt): kol. 909C, linie 35-36; kol. 909C, linie 40-41; kol. 911C, linie 36-49.

Georgius Monachus, *Chronicon*: s. 734,6-8; s. 734,8-9; s. 734,9-12.

Gesta episcoporum Neapolitanorum: s. 421,20-24.

History of the Patriarchs of the Coptic Church: s. 57.

Johannes Diaconus, *La Cronaca Veneziana del diacono Giovanni*, [w:] *Cronache Veneziane antichissime*, pubblicate a cura di G. Monticolo, (FsdI 9) Roma 1980, s. 57-171: s. 90,11-16.

Kitab al-‘Unvan: s. 500.

Kleinchroniken: s. 135,14.33.

Leon Grammatyk, *Chronografia*: s. 170,20-21; s. 171,5-6.

Liber Pontificalis: s. 392,14-18; s. 398,23- 399,1-3.

Mansi XII: kol. 193C, linie 30-32.

Michał Glykas: s. 520,7.

Nicephori Callisti: kol. 457D, linie 46-47.

Nicephorus, *Breviarium Historiae*, s. 114-116,15-20; s. 116,20-22; s. 116-118,1-25; s. 126,1-34; s. 128,35-36.

Nic. Chron: s. 100,5.

Paulus Diaconus, *Historia Langobardorum*: VI, 34, s. 227, linie 2-5; VI, 34, s. 227, linie 5-8; VI, 36, s. 228, linie 13-18; VI, 36, s. 228, linie 18-19; VI, 36, s. 228, linie 19-20.

Symeon Magister: s. 177,15.

The Chronicle of Zuqnin: s. 149.

Theodosii Meliteni: s. 117,17-19; s. 117,24-25; s. 117,20.

Theophanes, *Chronographia*, AM 6205, s. 383,17-19; AM 6207, s. 385,5-24; AM 6207, s. 385,24-27; AM 6207, s. 386,10-13; AM 6207, s. 386,14-15; AM 6209, s. 395,3; AM 6209, s. 395,8; AM 6211, s. 400,18-30, s. 401,1-3.

Vita Germani patriarchae (BHG 697): s. 206,18; s. 216,13-15.

Zonaras: XIV, s. 244,15-18; XIV, s. 247,5-11; XIV, s. 248,9; XV, s. 256,7-17.

Literatura:

S. Fraenkel, *Bemerkungen ze der syrischen Chronik des Jahres 846*, [w:] ZDM, 52 (1898), s. 153-154.

Dölger, *Regesten*, s. 33, nr 273.

P. Grierson, *The Tombs and Obits of the Byzantine Emperors (337-1042)*; With an Additional Note: P. Grierson; C. Mango; I. Ševcenko, DOP, vol. 16. (1962), s. 33.

G. Sumner, *Philippicus, Anastasius II and Theodosius III*, GRBS, 17 (1976), s. 287-294.

Theophanes, *Chronicle*.

I. Rochow, *Byzanz*, s. 100-103.

An Eyewitness to History. Patriarch Nikephoros of Constantinople, tr. N. Tobias, A. R. Santoro, comm. N. Tobias, Massachusetts 1989, s. 142, przyp. 256.

A. Palmer, *The Seventh Century in West-Syrian Chronicles*, Liverpool 1993, s. 62.

Paweł Diakon, *Historia Longobardów*, przekł. I. Lewandowski, Warszawa 1995.

E. W. Books, *Notes on the Syriac Chronicle of 846*, [w:] ZDM, nr 52 (1898), s. 416-417.

ODB, I, s. 87.

PMbZ, I, s. 74-76, nr 236.

Komentarz historyczny:

Jego właściwe imię to Flawiusz Artemiusz. Za rządów cesarza Filippika Bardanesa sprawował urząd ἀσηκρήτις, a następnie prawdopodobnie został mianowany πρωτοασηκρήτις. W Zielone Świątki 713 roku (w niedzielę 4 czerwca) w kościele Hagia Sophia został obwołany cesarzem i nadano mu imię Anastazjusz: τῇ ἐπαύριον (ἡμέρα ἦν τῆς πεντηκοστῆς ἑορτάσιμος) ἀθροισθεῖς ὁ τῆς πόλεως ἅπας δῆμος πρὸς τὸ ἱερὸν τοῦ θείου λόγου τέμενος ἀναγορεύουσιν εἰς βασιλέα Ἀρτέμιον Φιλιππικοῦ **γραμματέα τυγχάνοντα**, οὗς τῇ Ἰταλῶν φωνῇ καλοῦσιν **ἀσηκρήτις**, ἐπονομάσαντες αὐτὸν Ἀναστάσιον. Nicephorus, *Breviarium Historiae*, s. 114-116,15-20; τῇ δὲ ἐπαύριον, ἡγουν τῇ πεντηκοστῇ, σωρευθέντος τοῦ λαοῦ εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν, ἐστέφθη Ἀρτέμιος ὁ **πρωτοασηκρήτης**, μετονομασθεῖς Ἀναστάσιος: Theophanes, *Chronographia*., AM 6205, s. 383,17-19; Por. *An Eyewitness to History*, s. 142, przyp. 256; Theophanes, *Chronographia*, AM 6209, s. 395,3; [...] εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν ἔσπεψαν Ἀρτέμιον **πρωτασηκρήτις**; Por. Leon Grammatyk, *Chronografia*, s. 170,20-21; Symeon Magister, s. 177,15; *Hic cum Annum unum et ex mensibus regnum gessisset, contra Anastasius, qui est Artemius dictus est, insurgens, eum regno expulit oculisque privavit, nec tamen occidit*: Paulus Diaconus, *Historia Langobardorum*, VI, 34, s. 227, linie 2-5 (polski przekład Paweł Diakon, *Historia Longobardów*, VI, 34, s. 318, linie 10-13); Μετὰ δὲ Φιλιππικὸν ἐβασύλευσεν Ἀρτέμιος καὶ Ἀναστάσιος ἔτη β': Georgius Monachus, *Chronicon*, s. 734,6-8; Por. Georgius Monachus (Muralt), kol. 909C, linie 35-36 (taki sam zapis imienia); καὶ ἐπισυναχθέντος τοῦ λαοῦ τῇ ἐπαύριον εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν ἔσπεψαν Ἀρτέμιον **πρωτασηκρήτις**: Theodosii Meliteni, s. 117,17-19; Por. τῇ δ' ἐξῆς κατ' αὐτὴν δηλαδὴ τὴν πεντηκοστὴν ἀθροισθέντες οἱ τε τῆς συγκλήτου βουλῆς καὶ ὁ δημῶδης ὄχλος Ἀρτέμιον τὸν **πρωτοασηκρήτις** προχειρίζονται αὐτοκράτορα, μετονομάσαντες Ἀναστάσιον. Zonaras, XIV, s. 244,15-18; Ἀρτέμιος ὁ μετονομασθεὶς Ἀναστάσιος, ὁ ἐκ **πρωτασηκρητικῆς**: Vita Germani patriarchae (BHG 697): s. 206,18; Por. Michał Glykas, s. 520,7; Ἀναστάσιος ὁ καὶ Ἀρτέμιος, ὁ εὐσεβέστατος καὶ **πρωτασηκρήτις καὶ φιλόσοφος**, ἔτη β': Kleinchroniken, I, s. 135,14.33; Por. Nicephori Callisti., kol. 457D, linie 46-47.

Niektóre źródła wskazują, że diademizacja odbyła się w obecności patriarchy: *τῇ δὲ ἐπαύριον, ἤγουν κυριακῇ τῆς πεντηκοστῆς, συναχθέντος τοῦ λαοῦ ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ ἐστέφθη Ἀρτέμιος ὁ πρωτοασηκρήτις, μετονομασθεὶς Ἀναστάσιος, ὑπὸ Ἰωαννοῦ πατριάρχου αἵρετικοῦ, ἔτη β΄*: Cedrenus, *Compendium Historiarum*, I, s. 785,15-19; *Ἀρτέμιος ὁ <καὶ> Ἀναστάσιος ἀναγορεύεται ὑπὸ τῆς συγκλήτου βασιλεὺς· στεφθεὶς ὑπὸ Γερμανοῦ πατριάρχου*: *Chronicon Bruxellense*, s. 31,7-8. Objęcie przez niego władzy zostało też odnotowane w źródłach łacińskich: *Continuatio Byzantina-Arabica*, s. 355,9-10; s. 177,5-10; *Continuatio Isidoriana Hispana*, s. 356,22-24 oraz wschodnich: *The Chronicle of Zuqnin*, s. 149; A. Palmer, *The Seventh Century*, s. 62, 65; *Kitab al-‘Unvan*, s. 500; *Chronique de Michel de Syrien*, s. 479; *Chronique de Denys de Tell-Mahré*, s. 11; *Bar Hebreus*, s. 115; *History of the Patriarchs*, s. 57; *Anonymi auctoris Chronicon*, s. 299.

Rozpoczął rządy bez szczególnych prześladowań zwolenników obalonego cesarza, wyjątkiem byli Teodor i Grzegorz, których oślepieno i skazano na wygnanie: *ὀλίγων δὲ ἡμερῶν διελθουσῶν τυφλοῦσι Θεόδωρον τὸν πατρίκιον, ὡσαύτως καὶ Γεώργιον, καὶ τοῖτον ἐξόριτον ἐν Θεσσαλονίκῃ μέμπουσιν*: Nicephorus, *Breviarium Historiae*, s. 116, 20-22; *ὀρθόδοξος Φιλαρτέμιος* (sic!) *τοῦνομα, ὁ καὶ μετακληθεὶς Ἀναστάσιος, τῆς τῶν ἀσηκρητίων σχολῆς πρότερον γενόμενος ἐναρίθμιος* [...]: Agatho Diaconus, s. 900,14-16 (=Mansi XII, kol. 193C, linie 30-32); Por. Leon Grammatyk, *Chronografia*, s. 171,5-6; Georgius Monachus, *Chronicon*, s. 734,8-9; Georgius Monachus (Muralt), kol. 909C, linie 40-41; Theodosii Meliteni, s. 117,24-25; Cedrenus, *Compendium Historiarum*, I, s. 785 oraz 786,1.

Za jego rządów nastąpiła zmiana polityki bizantyjskiej w stosunku do Rzymu. Anastazjusz wysłał papieżowi, za pośrednictwem egzarchy Rawenny, swoje wyznanie wiary, w którym poparł ustalenia VI soboru ekumenicznego, dotyczące monoteizmu. Papież Konstantyn uznał je za ortodoksyjne.: *Hic Anastasius litteras Constantino pape Romam per Scolasticum patricium et exarcum Italiae direxit, quibus se fautorem catholicae fidei et Santi sexti Consilii praedicatorem esse declaravit*. Paulus Diaconus, *Historia Langobardorum*: VI, 34, s. 227, linie 5-8 (polski przekład Paweł Diakon, *Historia*, VI, 34, s. 318, linie 13-16); *Non post multos autem dies scripta venerunt a Siciliense insula qui nuntiaverunt quod Philippicus*

hereticus a principale vertice depulsus, Anastasius orthodoxus Augustus sceptrum regalia gubernanda suscepit. Orthodoxis exultation magna, tenebrarum autem dies cunctis hereticis superfusa est. Pos aliquod vero temporis Scolasticus, cubicularius, patricius et exarchus Italiae, veniens Romam, deferens secum sacra Anastasii principis, per quam vere se orthodoxae fidei preadivatorem et sancti sexti concilii confessorem esse omnibus declaravit: Liber Pontificalis, s. 392,14-18; Por. Johannes Diaconus, Crona Ven., s. 90,11-16; Gesta episcoporum Neapolitanorum: s. 421,20-24; Chronicon Universale, s. 18,10-12; Dölger, Regesten, (sacra litterae), s. 33, nr 273.

Wysłał w roku 714 flotę przeciwko Saracenom, którzy wyruszyli z Aleksandrii, ale wojsko zbuntowało się i obwołało w 715 roku cesarzem Teodozjusza: *Hoc tempore Anastasius imperator classem in Alexandria contra Sarracenos direxit. Cuius exercitus ad alium versus consilium, ab itinere medio Constantinopolitanam urbem regressus, Theodosium orthodoxum inquirens, imperatorem elegit atque coactum in solio imperii confirmavit: Paulus Diaconus, Historia Langobardorum: VI, 36, s. 228, linie 13-18 (polski przekład Paweł Diakon, Historia Longobardów, VI, 34, s. 319, linie 18-23).* Teofanes uzupełnia tę relację, podając wiele istotnych informacji: *μαθὼν δὲ Ἀρτέμιος, οἱ στόλος τῶν Σαρακηνῶν ἀπὸ Ἀλεξανδρείας ἐπὶ τὸν Φονίκα ἀνέδραμε πρὸς τὸ κόψαι ξυλὴν κυπαρισσίνην, ἐπιλεξάμενος ἐκ τοῦ οἰκείου αἰ ἔδρομα σκάφη ἔβαλε ταξάτους ἐκ τοῦ Ὀψικίου θέματος, καὶ εἰς τὴν Ῥόδον ἀθροισθῆναι ἐκέλευσε πάντας καὶ προεβάλετο στρατηγὸν καὶ κεφαλὴν τὸν διάκονον Ἰωάννην τῆς μεγάλης ἐκκλησίας <τὸν ἐπιλεγόμενον παπᾶν Ἰωαννάκιν> τὸ τηνικαῦτα λογοθέτην γενικὸν ὑπάρχοντα. αὐτοῦ δὲ ἐν τῇ Ῥόδῳ καταλαβόντος, καὶ τῶν πλωίμων συναθροισθέντων, διελάλει τοῖς ἄρχουσι περὶ τοῦ ἀποκρινῆσαι αὐτούς, καὶ ἀπελθεῖν εἰς τὸν Φονίκα, πρὸς τὸ καῦσαι τὴν ξυλὴν καὶ τὴν εὕρισκομένην ἐξάρτυσιν τῶν Ἀγαρηνῶν. πάντων δὲ προθύμους ὑπακούσαντων, οἱ τοῦ Ὀψικίου οὐ κατεδέξαντο· καὶ τὸν μὲν βασιλέα ἀνέδκαψαν, τὸν δὲ διάκονον Ἰωάννην ῥομφαίαις ἀνείλον. ἐντεῦθεν λοιπὸν οἱ στόλοι διαιρεθέντες εἰς τοὺς ἰδίους ἀπέπλευσαν τόπους, οἱ δὲ κακοῦργοι κατὰ τῆς βασιλίδος ἀνέβαλον πόλεως. ἐλθόντων δὲ αὐτῶν ἐν τῷ Ἀδραμυτίῳ, ἀκεφάλων ὄντων, ὡῦρον ἐκεῖ ἄνδρα ἐντόπιον Θεοδόσιον ὀνόματι, ἐκλήπτορα τῶν δημοσίων φόρων ὑπάρχοντα, ἀπράγμονά τε καὶ ἰδιώτην, καὶ προετρέψαντο αὐτὸν τοῦ βασιλεύειν. ὁ δὲ φυγῇ χρησάμενος εἰς τὸ ὄρος ἐκρύβη. εὐρόντες δὲ αὐτὸν*

εὐφήμεσαν αὐτὸν βιασάμενοι ὡς βασιλέα: Theophanes, *Chronographia.*, AM 6207, s. 385,5-24. Τῇ relacjē uzupełnia patriarcha Nikefor: φήμης δὲ γενομένης ὡς ὁ τῶν Σαρακηνῶν στόλος ἀπὸ Ἀλεξάνδρου πόλεως ἐπὶ τὸν Φοίνικα παρεγένετο ναυπηγησίμης ξυλῆς κυπαρισσίνης ἕνεκεν, ἐκλέγεται σκάφη ταξυπλοῖμα, στρατόν τε ἐν αὐτοῖς ἐγκαταλέγει ἐκ τῶν τῆς χώρας τοῦ καλουμένου Ὀψικίου καὶ πρὸς τῇ νήσῳ τῇ Ῥοδῷ ἀποστέλλει. κἀκείσε ἀθροισθῆναι καὶ ἄλλα Ῥωμαϊκὰ πλοῖμα συνέταξε. τούτοις ἡγεμόνα ἐφιστησιν Ἰωάννην διάκονον τῆς μεγάλης ἐκκλησίας καὶ τῶν δημοσίων φόρων λογιστήν, ὃν λογοθέτην γενικὸν οἶδε καλεῖν ἢ συνήθεια, ὑπάρχοντα ἔμφρονά τε καὶ ἔμπειρον καθιστάμενον, ὅστις τὸν ἅπαντα παρέλαβε στόλον, ὅς πρὸς τῇ Ῥοδῷ γενόμενος καὶ τὰ ἐντεταλμένα ἀπαγγέλων καταπειθεῖς εὔρισκε καὶ προθύμους πρὸς τὸν διάπλουν ὑπάρχοντας τοὺς συνειλεγμένους ἅπαντας. μόνοι δὲ οἱ παραγενόμενοι τοῦ Ὀψικίου στρατοῦ τὴν τοιαύτην ὁδοίκεσαν. στασιάζουσιν οὖν ἐξ αὐτοῦ, καὶ τὸν μὲν βασιλέα Ἀναστάσιον ἐδυσφύμουν, Ἰωάννην δὲ δὸν διάκονον ῥομφαία ἀναλίσκουσιν. ἐντεῦθεν λοιπὸν οἱ στόλοι σκεδάννυνται, καὶ πρὸς τὰ οἰκεία ἀπέπλευσαν ἕκαστοι. αὐτὸ δὲ ἐπὶ τὴν ἑαυτῶν ἀνιόντες καὶ πρὸς τὸ Ἀδραμύντιον γενόμενοι ἐκείσε εὕρισκousi Θεοδοσίον τινα ὄνομα, τῶν δημοσίων φόρων πράκτορα, ἀπράγμονά τινα καὶ ἰδιώτην τυγχάνοντα, καὶ πρὸς τὴν τῆς βασιλείας ἀξίαν προτρέπουσιν. ὁ δὲ φυγὰς ὥχετο καὶ εἰς ὅρος κατεκρύπτετο αὐτὸ δὲ ἐπιδραμόντες καὶ βιασάμενοι βασιλέα τε ἀναγορεύουσι καὶ μεθ' ἑαυτῶν ἄγουσι: Nicephorus, *Breviarium Historiae*, s. 116-118,1-25.

Gdy oddziały z temu Opsikion zbuntowały się, Anastazjusz II pozostawił Konstantynopol w rękach zaufanych ludzi, a sam wycofał się do bezpieczniejszej Nicei: ὁ δὲ Ἀρτέμιος ταῦτα μαθὼν ἐπέστησε τῇ πόλει οἰκειακούς αὐτοῦ ἀντῶπους ἄρχοντας ἅμα τοῦ κατασκευασθέντος ὑπ' αὐτοῦ στόλον, καὶ ἐξοπλίσας αὐτούς αὐτὸς ἐξηλθεν ἐν Νοκαία τῇ πόλει, κἀκείσε ἑαυτὸν ἡσφάλισατο: Theophanes, *Chronographia.*, AM 6207, s. 385,24-27; Por. Theophanes, *Chronographia*, AM 6209, s. 395,8. W okolicach tego miasta został pokonany przez Teodozjusza: *Qui Theodosius apud Niceam civitatem Anastasium gravi proelio vicit.*: Paulus Diaconus, *Historia Langobardorum*, VI, 36, s. 228, linie 18-19 (polski przekład Paweł Diakon, *Historia Longobardów*, VI, 34, s. 319, linie 23-24); Ταῦτα Ἀναστάσιος μεμαθηκὼς τὸ μὲν Βυζάντιον ἤδη προκατοχυρώσας ἐν τῇ πόλει Νικείας τῆς κατὰ βιθυνίαν ἐξέρχεται, κἀκεῖσε ἑαυτὸν

κατασφαλίζεται: Nicephorus, *Breviarium Historiae*, s. 118,1-3; ὁ δὲ Ἀρτέμιος ταῦτα μαθὼν ἐπέστησε τῇ πόλει οἰκειακοὺς αὐτοῦ ἀνθρώπους ἄρχοντας ἅμα τοῦ κατασκευασθέντος ὑπ' αὐτοῦ, καὶ ἐξοπλίσας αὐτοὺς ἐξῆλθεν ἐν Νικαίᾳ τῇ πόλει, κάκεισε ἑαυτὸν ἡσφάλισατο: Theophanes, *Chronographia.*, AM 6207, s. 385,24-26.

Po opanowaniu Konstantynopola przez Teodozjusza, Anastazjusz, uzyskawszy gwarancję nietykalności osobistej, zrzekł się tronu i wstąpił do zakonu. Następnie został deportowany do Tesalonik: ὁ δὲ Ἀρτέμιος τούτους θεασάμενος ἀπέγνω ἑαυτοῦ καὶ ἑαυτὸν παρέδωκε λόγου τε ἀπαθείας αἰτησάμενος τὸ μονατικὸν περιεβάλετο σχῆμα. ὁ δὲ Θεοδοσίος ἀβλαβῇ τοῦτον διατηρήσας ἐν Θεσσαλονίκη ἐξώρισεν: Theophanes, *Chronographia.*, AM 6207, s. 386,10-13; ὁ δὲ τούτους ἤδη λόγον ἤτησεν ὥς μή τι κακὸν μάθῃ, καὶ τὸ μοναχικὸν περιβαλλόμενος σχῆμα πρὸς Θεοδοσίον ὥχετο· ὁ δὲ ἕτερον μηδὲν βλάψας κατὰ τὴν Θεσσαλονίκην ἐξόριστον ἔπεμψεν: Nicephorus, *Breviarium Historiae*, s. 118,17-20; Por. Georgius Monachus, *Chronicon*, s. 734,9-12; Georgius Monachus (Muralt), kol. 911C, linie 36-49; Cedrenus, *Compendium Historiarum*, I, s. 787,4-6; Vita Germani patriarchae (BHG 697): s. 216,13-15. Część źródeł doprecyzowuje, że Anastazjusz złożył przysięgę, że przejdzie do stanu duchownego, po czym Teodozjusz kazał go wyświęcić: *Datoque sibi sacramento, eum clericum fieri ac presbiterum fecit ordinari*: Paulus Diaconus, *Historia Langobardorum*, VI, 36, s. 228, linie 19-20 (polski przekład Paweł Diakon, *Historia Longobardów*, VI, 36, s. 319, linie 24-26); Podobnie Liber Pontificalis przekazuje relację, że po tym, jak uciekł do Nicei, został pokonany w bitwie, w której rozbita została jego siedmiotysięczna armia, a on sam zagwarantował sobie bezpieczeństwo poprzez złożenie przysięgi i został wyświęcony na prezbitera: [...] *et fere septemexercitus sunt interempti. Cuius Anastasii superata pars verbum iam inmunitatis expedit, datoque sibi sacramento clericus factus atque presbyter est consecratus.*: Liber Pontificalis, s. 398,23- 399,1-3; Por. Zonaras, XIV, s. 247,5-11; *Anonymi auctoris Chronicon*, s. 300.

Obalenie Anastazjusza II rejestrują także źródła wschodnie: “Rzymianie zbuntowali się przeciwko Filipikowi, obalili go i uczynili Anastazjusza cesarzem. Po 3 latach Anastazjusz został usunięty i zastąpiony przez Teodozjusza”: *A Syriac Chronicle of the Year 846*, s. 572. Ta informacja jest nieprecyzyjna, podobnie jak wzmianka u Zonarasa mówiąca, że rządził 2 lata: Zonaras, XIV, s. 248,9 (taki sam

okres panowania przypisuje mu także *Chronicon Bruxellense*, s. 31,9; Nic., Chron., s. 100,5). Teofanes podaje, że rządził 1 rok i 3 miesiące: Theophanes, *Chronographia*, A. M. 6207, s. 386,14-15. Zgodnie z relacją *Bar Hebreus* rządził 2 lata i 5 miesięcy. Ta datacja wydaje się być najbardziej dokładna, gdyż Anastazjusz II najprawdopodobniej sprawował rządy od 11 czerwca 713 do listopada 715 roku: Zob. Theophanes, *Chronicle*, s. 537, przyp. 11, gdzie ważniejsza bibliografia do tego problemu; Zob. także G. Sumner., *Philippicus, Anastasius II*, s. 287-294.

W roku 718 Teodozjusz został obalony, a Anastazjusz próbował odzyskać tron. Kiedy Anastazjusz przebywał w Tesalonice korespondował z Niketasem Ksylinitem, który przekonał go, aby przy poparciu Bułgarów zaatakował Leona III i spróbował odzyskać tron. Pomaszerował na Konstantynopol, jednakże nie otwarto przed nim bram miasta, a Bułgarzy go porzucili. Niketasa Ksylinitesa ścięto, a jego majątek skonfiskowano. Popierający Anastazjusza Sisinius Rendakis także został ścięty, z tym że przez Bułgarów. Taki sam los z ich rąk spotkał arcybiskupa Tesaloniki i Anastazjusza. Na karę śmierci skazani zostali komes Opsikion patrycjusz Isoes, πρωτοασηκρήτης Theoktistos (zob. Pr. Theoktistos, nr 59.) oraz Niketas Anthrax dowodzący obroną murów miejskich. Wszyscy oni popierali Anastazjusza. Wielu innych skazano na wygnanie po uprzednim obcięciu nosów i skonfiskowaniu majątków: Τῷ δ' αὐτῷ ἔτει Νικήτας ὁ Ξυλινίτης γράφει πρὸς Ἀρτέμιον ἐν Θεσσαλονίκη, ὥστε ἀπελθεῖν αὐτὸν πρὸς Τέρβελιν, ὅπως μετὰ συμμαχίας Βουλγαρικῆς ἔλθῃ κατὰ Λέοντος. ὁ δὲ ὑπακούσας ἀπῆλθε καὶ δίδωσιν αὐτῷ στρατὸν καὶ ν' κεντηνάρια χρυσοῦ. καὶ ταῦτα λαβὼν ἐπὶ Κωνσταντινούπολιν ἔρχεται. τῆς δὲ πόλεως τοῦτον μὴ δεξαμένης, οἱ Βούλγαροι τοῦτον τῷ Λέοντι παρέδεκαν καὶ φιλοφρονηθέντες ὑπ' αὐτοῦ ὑπέστρεψαν. ὁ δὲ βασιλεὺς τοῦτον σὺν τῷ Ξυλινίτῃ ἀνείλεν, δημεύσας καὶ τὴν τοῦ Ξυλινίτου οὐσίαν μαγίστρον αὐτοῦ ὑπάρχοντος καὶ Πολλὴν κεκτημένου· δμοίως δὲ καὶ Σισίννιον τὸν πατρίκιον, τὸ ἐπὶ κλην Ῥενδάκιν οἱ βούλγαροι ἀπεκεφάλισαν ὡς συνόντα τῷ Ἀρτεμίῳ, καὶ τὸν ἀρξιεπίσκοπον Θεσσαλονίκης προέδεκαν τῷ Βασιλεῖ, καὶ ἀπεκεφαλίσθη σὺν τῷ Ἀρτεμίῳ. δμοίως καὶ Ἰσόνῃ τὸν πατρίκιον καὶ κόμητα τοῦ Ὀψικίου καὶ Θεόκτιστον πρωτοασηκρήτην, καὶ Νικήταν τὸν Ἀνθρακα καὶ ἄρξοντα τοῦ τειχίου ὡς φίλους καὶ συνδρόμους αὐτοῦ, ἀπέκτεινεν· τοὺς δὲ λοιποὺς ῥινοτομήσας καὶ δημεύσας ἐξώρισεν. Theophanes, *Chronographia*, AM 6211, s. 400,18-30, s. 401,1-3. Był cesarzem przez rok i trzy miesiące: Theophanes, *Chronographia*, AM 6207, s. 386,14-15 (inną długość panowania podaje Teodozjusz

z Meliteny: Ἀρτέμιος, ὁ καὶ Ἀναστάσιος, ἐβασίλευσεν ἔτη δύο, λογιώτατος ὢν. Theodosii Meliteni, s. 117,20). Opis Teofanesa uzupełnia patriarcha Nikefor, który dodatkowo podaje, że Anastazjusz znalazł porozumienie z Bułgarami, ale w okolicach Heraklei, odwrócili się od niego i zaprzysięgli posłuszeństwo cesarzowi Leonowi III. Anastazjusz został ścięty w Kynegionie, a jego głowę prezentowano w hippodromie wraz z jego zwolennikiem – biskupem Tesaloniki: Nicephorus, *Breviarium Historiae*, s. 126,1-34, s. 128,35-36; Por. Zonaras, XV, s. 256,7-17; Por. Rochow, *Byzanz*, s. 100-103.

Pochowany został w mauzoleum Justyniana w kościele Świętych Apostołów w Konstantynopolu wraz ze swoją żoną Ireną: ἕτερος λάρναξ ἀπὸ λίβου Σαγαρινουῦ ἑκατοντάλιθος, ἐν ᾧ ἀπόκειται Ἀναστάσιος ὁ καὶ Ἀρτέμιος. ἕτερος λάρναξ ἀπὸ λίβου Ἱεραπολίτου, ἐν ᾧ ἀπόκειται ἡ ηυνὴ Ἀναστασίου τοῦ καὶ Ἀρτεμίου. *De cerimoniis*, s. 644,20-23, s. 645,1; Por. P. Grierson, *The Tombs*, s. 33. Zachowała się jego cesarska pieczęć: BLS, I.1, s. 29, nr 31.

Theoktistos

59

Urzędy i tytuły πρωτοασηκρήτης (ca. 713-718)

Źródła: Nicephorus, *Breviarium Historiae*: s. 126,11-13; s. 126,18-21;
Theophanes, *Chronographia*: AM 6211, s. 400,24-30, s. 401,1-2;
AM 6211, s. 401, 2.

Literatura: Rochow, *Byzanz*, s. 102.
Teophanes, *Chronicle* (Mango), s. 677.
PMbZ, IV, s. 573, nr 8033.
PBE: Theoktistos 4.

Komentarz historyczny:

W czasie rządów Anastazjusza II Theoktistos kierował officium cesarskich sekretarzy: *Θεόκτιστον τὸν πρῶτιστον τῶν βασιλικῶν γραμματέων καθ' οὓς ἐβασίλευε χρόνους γενομένον*. Nicephorus, *Breviarium Historiae*, s. 126,11-13. W roku 718 za wspieranie Anastazjusza został skazany na śmierć, pełnił wówczas urząd *πρωτοασηκρήτις*: *ὁ δὲ βασιλεὺς τοῦτον σὺν τῷ Ξυλινίτῃ ἀνεῖλεν, δημεύσας καὶ τὴν τοῦ Ξυλινίτου οὐσίαν μαγίστρον αὐτοῦ ὑπάρχοντος καὶ Πολλὴν κεκτημένου· δμοίως δὲ καὶ Σισίννιον τὸν πατρίκιον, τὸ ἐπίκλην Ῥενδάκιν οἱ βούλγαροι ἀπεκεφάλισαν ὡς συνόντα τῷ Ἀρτεμίῳ, καὶ τὸν ἀρξιεπίσκοπον Θεσσαλονίκης προέδεκαν τῷ Βασιλεῖ, καὶ ἀπεκεφαλίσθη σὺν τῷ Ἀρτεμίῳ. δμοίως καὶ Ἰσόνῃ τὸν πατρίκιον καὶ κόμητα τοῦ Ὀψικίου καὶ Θεόκτιστον πρωτοασηκρήτην, καὶ Νικήταν τὸν Ἀνθρακα καὶ ἄρξοντα τοῦ τειχίου ὡς φίλους καὶ συνδρόμους αὐτοῦ, ἀπέκτεινεν*. Theophanes, *Chronographia*, AM 6211, s. 400,24-30, s. 401,1-2. Podobną informację podaje Nikefor, wskazując, że jako przyjaciel Anastazjusza II pomagał mu odzyskać tron, został jednak aresztowany i był torturowany. Ścięto go wraz z Niketasem KSylinitesem: *καὶ Νικήτα μὲν τοῦ τὴν ἀξίαν μαγίστρον καὶ Θεοκτίστου τὰς κεφαλὰς ἐξέτεμε, τοὺς δ' ἄλλους οὐ μικρῶς αἰκισάμενος καὶ δημεύσας ἐξορίαις ἀπέπεμψεν*.: Nicephorus, *Breviarium Historiae*, s. 126,18-21.

Być może piastował urząd *πρωτοασηκρήτις* za Anastazjusza II (713-715), Teodozjusza III (715-717) oraz Leona III (717-741). Jednak biorąc pod uwagę okoliczności obalenia Anastazjusza II jest bardziej prawdopodobne, że nie pełnił służby za panowania Teodozjusza III, lecz został mianowany ponownie na stanowisko sekretarza po objęciu rządów przez Leona. Teofanes rejestruje tylko, że był on jednym z przyjaciół i współpracowników Artemiossa, który został stracony: *φίλους καὶ συνδρόμους αὐτοῦ*. Theophanes, *Chronographia*, AM 6211, s. 401,2; por. Rochow, *Byzanz*, s. 102.

Atanazjusz

60

Urzędy i tytuły *σιλεντιάριος*

ἀσηκρήτις (ca. 743)

πατρίκιος

Źródła: Theophanes, *Chronographia*: AM 6235, s. 419,13-19.

Literatura: Teophanes, *Chronicle*.

Winkelmann, *Quellenstudien*, s. 125.

Rochow, *Byzanz*, s. 156.

PMbZ: I, s. 215, nr 668.

PBE: Athanasios 2.

Komentarz historyczny:

Pełnił funkcję ἀσηκρήτις za cesarza Artabasdos (742-743) w czasie wojny domowej, gdy ten opanował stolicę i został koronowany na cesarza. W drugiej połowie 743 roku, podczas oblężenia Konstantynopola, przez wojska cesarza Konstantyna V, zaczęły być odczuwalne braki zapasów. Anastazjusz wraz ze swoim domestykiem Artabasdosem, zostali wysłani przez cesarza, aby dostarczyć żywność drogą morską. Zostali oni jednak pojmani przez flotę Konstantyna V i oślepieni: οἱ δὲ τῆς πόλεως ἤρξαντο στενοῦσθαι εἰς τὰς δαπάνας, καὶ ἀποστείλας Ἀθανάσιου τὸν ἀσηκρήτην καὶ Ἀρτάουασδου τὸν δομέστιλον αὐτοῦ, πρὸς τὸ κομίσαι δαπάνας διὰ σκαφῶν, εὔρε τούτους ὁ στόλος τῶν Κιβυραιωτῶν ἔξω τῆς Ἀβύδου, καὶ τούτους κατασχὼν πρὸς τὸν βασιλέα ἀνήγαγεν· καὶ τὸν μὲν σῆτον τοῖς ἰδίοις λαοῖς ἐδωρήσατο, Ἀθανάσιου δὲ καὶ Ἀρτάουασδου παραυτὰ ἐτύλωσεν. Theophanes, *Chronographia*, AM 6235, s. 419,13-19; por. F. Winkelmann, *Quellenstudien*, s. 125; Rochow, *Byzanz*, s. 156.

Grzegorz

61

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (połowa VIII wieku)

πρωτοασηκρήτις

Źródła:

CSLB, II, s. 17, nr 31.

Liber Pontificalis: I, s. 452,12-21, s. 453,1-3, s. 453,9-11.

Pauli continuationes: s. 210,46-49.

Chronicon Salernitanum: 6, s. 8,30-35, s. 9,12.

MGH, Epp. III, 1, s. 512,27-29; s. 515,24-25

Literatura

Dölger, *Regesten*, s. 38, nr 318; s. 38, nr 319.

Regesta (Jaffé), s. 278-279, nr. 2339, 2341, 2352.

Lounghis, *Ambassades*, s. 149-151.

Rochow, *Konstantin V*, s. 111, 215-216.

PMbZ, I, s. 664-665, nr 2158.

PMbZ, VI, s. 98, nr. 2158.

A. Stoclet, *Pépin dit «le Bref»: considérations sur son surnom et sa légende*, Revue belge de philologie et d'histoire, 79 fasc. 4, 2001.
Histoire medievale, moderne et contemporaine – Middeleeuwse.
moderne en hedendaagse geschiedenis, s. 1082.

M. Nicheanian, V. Prigent, *Les stratèges de Sicile. De la naissance du thème au règne de Léon V*, REB 61 (2003), s. 109.

PBE : Georgios 130.

Pieczęć Grzegorza została opublikowana w CSLB (II, s. 17, nr 31).

Awers: monogram: *Θεοτόκε βοήθει*.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: *Γεοργίου ἀσηκρήτις*.

Komentarz historyczny:

Powyższa pieczęć należała prawdopodobnie do Grzegorza, który w latach 756-757 i 763-764 pracował w służbie dyplomatycznej. Był posłem między innymi do papieża, władcy Franków Pepina oraz Longobardów.

Wiosną roku 756 wraz z Janem pełniącym urząd silentariosa, brał udział w poselstwie do władcy Franków Pepina. W czasie swojej podróży zatrzymali się w Rzymie i poinformowali papieża, że Pepin wyruszył przeciwko Longobardom. Papież nie uwierzył ich słowom i wysłał ich wraz z własnym legatem do Marsylii, gdzie dowiedzieli się, że Pepin znajduje się w okolicach Pawii. Posłowie cesarscy dowiedziawszy się, że Pepin podjął już działania wojenne, próbowali powstrzymać legata papieskiego, który chciał porozumieć się z władcą Franków wbrew interesom Konstantynopola. Ponieważ im się to nie udało, Grzegorz krótszą drogą, przez góry, ruszył do Pepina i udało mu się dotrzeć do niego przed papieskim legatem. Na dworze Pepina, w imieniu cesarza, obiecał władcy Franków wiele darów, jeśli przyczyni się do zwrotu egzarchatu Rawenny pod władzę Bizancjum. Negocjacje nie przyniosły skutku, a Grzegorz został odesłany inną drogą do Rzymu: *Etenim dum ad praedictas Langobardorum clusas iamfatus christianissimus Pippinus Francorum adpropinquaret rex, coniunxerunt in hac Romana urbe imperiales missi, Georgius scilicet **proto a sekreta** et Iohannis silentarius, directi ad praedictum Francorum regem. Quos suscipiens iamfatus beatissimus papa eisdem motionem praelati Francorum regis nunciavit. Quod quidem illi dubium abuerunt credendi. Et adherens eis mis sum apostolice sedis, eus Franciam absolsit. Et pergentes marino itinere quantotius Maxiliam advenerunt. In quam ingredienti didicerunt iam praedictum Francorum regem Longobardorum fines fuisse ingressum, iuxta adortationem antefati beatissimi papae et promissionem quam beato Petro iureiurando obtulerat. Et haec cognoscentes ipsi imperiales missi, tristes effecti, nitebantur dolore missum apostolice sedis detinere Maxiliam, ut minime ad preadictum properaret regem, affligentes eum valide. Sed interveniente beato Petro apostolorum principe, eorum callida ad nihilum redacta est versutia. Itaque unus ex ipsis, **Georgius** videlicet **proto a sekreta**, praecedens apostolice sedis missum, celeriter praenominatum Francorum adsecutus est christianissimum regem. Quem et in finibus Langobardorum non procul a Papia repperit civitate; et nimis eum deprecans atque plura spondens tribui imperialia munera ut Ravennantium urbem vel cetera eiusdem exarcatus civitates et castra imperiali tribuens concederet ditioni. [...] Et haec preadicto imperiali misso reddens in responsis, continuo eum ad propria remeandum per aliam viam absolsit; qui et sine effectum Romam coniunxit.* Liber Pontificalis, I, s. 452,12-21, s. 453,1-3, s. 453,9-11; Por. *Chronicon Salernitanum*, 6, s. 8,30-35, s. 9,12, gdzie [...] *Georgius scilicet et Iohannes...*; Zob także : [...] *legati Constantini imperatoris ad sua castra venerunt, ex*

parte dicti principis deprecantes atque imperialia dona multa promittentes, si civitatem Ravennam vel ceteras eiusdem exarchatus civitates et castra imperiali restitueret iurisdictioni: Pauli continuationes, s. 210,46-49; MGH, Epp. III, Ep. 17, s. 515,24-25; Por. Dölger, *Regesten*, s. 38, nr 318; A. Stoclet, *Pépin dit*, s. 1082; M. Níchanian, V. Prigent, *Les stratèges*, s. 109, przyp. 80; Rochow, *Konstantin V*, s. 111, 215-216; W czasie powrotu do Konstantynopola, Grzegorz pertraktował z władcą Longobardów – Dezyderiuszem, proponował sojusz przeciw Frankom i papieżowi: Dölger, *Regesten*, s. 38, nr 319; MGH, Epp. III, Ep. 15, s. 512,27-29; Rochow, *Konstantin V*, s. 216. Prawdopodobnie Grzegorz uczestniczył (kwestia sporna zob. Rochow, *Konstantin V*, s. 216; Lounghis, *Ambassades*, s. 149-151) w poselstwie w 757 roku, które wysłane zostało do Pepina rezydującego w Compiègne, w celu zawarcia sojuszu: Dölger, *Regesten*, s. 38-39, nr 320. Między rokiem 758 a 763 działał aktywnie w Rzymie na rzecz interesów Konstantynopola. Z Listu Papieża Pawła I do Pepina dowiadujemy się o potajemnych pertraktacjach, jakie prowadził Grzegorz z rzymskim prezbiterem Marinusem: MGH, Epp. III, Ep. 25, s. 529-530. Na przełomie 763 i 764 roku Grzegorz stał na czele kolejnego poselstwa do Pepina. Dyskutowana była kwestia czci ikon oraz ewentualnego małżeństwa syna cesarza Konstantyna V z córką Pepina Gisłą: Rochow, *Konstantin V*, s. 216.

Teodor

62

Urzędy i tytuły βασιλικὸς ὑπογραφεὺς

ἀσηκρήτις (ca. 758)

Źródła: *Menologium Basili*, kol. 485A, linie 3-6.

Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae: s. 723, 6-19.

VN (BHG 1335): s. 142,5-31 i s. 143,1-28; s. 143,29-144,1.

Literatura: Alexander, *Nicephorus*, 55.56.

Lilie, *Byzanz* (BBS 2), s. 8.

Rochow , *Konstantin V*, s. 58.

Speck, *Konstantin VI*, II, 451.

Patriarchen (BBS 5), s. 109, s. 111.

PMbZ, IV, s. 422-423, nr 7538.

PBE: Teodor 176

Komentarz historyczny:

Był ojcem Nikefora (patriarchy Konstantynopola w latach 806-814, por. Pr. Nikefor nr 91). Jego żoną była Eudokia. Pochodził ze szlacheckiego i sławnego rodu. Pełnił funkcję ἀσκηρῆτις pod rządami Konstantyna V (741-775), ale po tym jak go oskarżono o popieranie przeciwników ikonoklazmu, został skazany na wygnanie do Mylasy. Odwołano go z wygnania, jednak znów postawiono mu te same zarzuty. Został ponownie usunięty, tym razem do Nicei. Zmarł w tym mieście po sześciu latach pełnych cierpień: *Μνήμη τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν καὶ ὁμολογητοῦ Νικηφόρου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως. Οὗτος ὑμῆρεν ἐπὶ τῆς βασιλείας Κενσταντίνου τοῦ δυσεβοῦς Κοπρωνύμου, Γέμνηνα καὶ θρέμμα τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων· πατέρες δὲ αὐτῷ ἐξ εὐπατριδῶν καὶ περιωνύμων, Θεόδωρος καὶ Εὐδοκία. Οὗτος ὁ Θεόδωρος γέγονεν ὑπογραφεὺς τῶν βασιλικῶν ἐνταλμάτων· καὶ διαβληθεὶς ὡς προσκυνητὴς τῶν θείων εἰκόνων, μᾶστιξι καταξάινεται καὶ ἐπὶ Μύλασσα στέλλεται τὸ δεινότατον φρούριον. Καὶ μετὰ ταῦτα ἀνακληθεὶς καὶ μὴ εἰξας τοῖς βασιλικοῖς προστάγμασιν, πάλιν ὑπὸ τὴν Νικεῖαν ὑπερορίζεται, κάκεισε διαρκέσας χρόνους ἕξ ἐν κακῶσει πολλῇ τον Βίον ἀπολείπει: *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae*, s. 723,6-19.*

Dodatkowych informacji dostarcza Żywot Nikefora. Kolejność wydarzeń jest podobna. Zadenuncjowano Teodora, informując cesarza, że jest on ikonofilem, za co po przesłuchaniu (i torturach) został usunięty z kancelarii i zesłany do twierdzy Pemolisa (w centralnej Anatolii). Następnie odwołano go z wygnania i poddano ponownemu przesłuchaniu. Nie chciał jednak wyprzeć się swoich poglądów. Mimo tortur wytrwał w wierze i został deportowany do Nicei w Bitynii. *Τοῦτον μὲν οὖν ἡ πρώτη καὶ βασιλὶς τῶν πόλεων πόλις ἠνέγκατο ὑπὸ θεσαβέσιν ὄντως γεννήτοσιν, ὥς τινα ζωιτκὸν σπινθῆρα ἐξ αὐτῶν σπαργάνων τὸν κόσμον πυρσεύοντα καὶ τῆς ὅσον οὐπω διαρθείσης αἰρετικῆς φλογὸς τὴν δυσσέβειαν σβέσουντα· γεννήτορσιν, οἷς καὶ ἡ κλήσις τὸ φερωνύμοις εἶναι μαρτύρεται.*

Θεοδώρῳ γὰρ Εὐδοκία πρὸς γαμικὴν συνάφειαν ὁμιλήσασα τὸν ἀληθῶς
 εὐδόκιμον καὶ θεοδώρητον Νικηφόρον ἐβλάστησε καὶ ὡς οὐράνιον τοῦτον φυτὸν
 διεδένδρωσεν· ὧν ὁ μὲν τοσοῦτον ἐν εὐσεβείᾳ τὸ ἐπίσιμον ἔσχε καὶ γνώριμον,
 ὡς ὑπὲρ ἀληθείας ἐλέσθαι κινδύνους καὶ ὑπερορίας καὶ μάστιγας. οἶμαι δὲ
 προφητεία τις ἦν τῆς εἰς τὸν παῖδα μελλούσης ἐκβάσεως καὶ οἶον
 προχαρακτήρ καὶ εἰκόνισμα ἐφ' ὁμοίῳ μὲν, οὐ κατὰ ταῦτον δὲ παῖδά τε καὶ
 γενέτην διακινδυνεύειν φρονήματι. Ἐλαχε γὰρ αὐτὸν κατ' ἐκεῖνο καιροῦ
 Κωνσταντίνῳ τῆς βασιλείου ἀρχῆς ἐπειλημένῳ τοὺς οἶακας τὴν τοῦ
ὑπογραφέως ἀποπληροῦν χρεῖαν καὶ τοῖς βασιλείοις μυστερίοις
ὑπηρετεῖσθαι, ὃς δὴ τῷ ἀκραιφνεστάτῳ φωτὶ τῆς πρὸς θεὸν ὀρθῆς
 ὁμολογίας καὶ πίστεως ὡς ἄλλος Ἀβραὰμ ὁ πατριάρχης κοσμούμενος πρὸς
 τὸν ταύτην τυραννοῦντα πικρῶς διαβάλλεται, ὡς Χριστὸν ἐν εἰκόνι καὶ τὴν
 αὐτοῦ μητέρα τὴν ἄχραντον καὶ πάντας τοὺς ἁγίους σεβάζεται. ὁ δὲ οἶα τῆς
 ἀληθείας ἐχθρὸς τῷ παραλόγῳ τῆς ἀκοῆς ἐξογκωθεὶς τὴν διάνοιαν
 παρέσεσθαι τοῦτον ὡς αὐτὸν <κελεύει> καὶ περὶ τῶν ἠκουσμένων ὡς τάχιστα
 διευθύνεσθαι. Καὶ ὅς παρῆν ὡς εἰς εὐωχίαν, οὐ δίκην καλούμενος, καὶ τὴν ἀκοὴν
 ἐδείκνυ ἐξ ἅπαντος ἀληθεύσαν. Καὶ ἐπειδὴ βασιλεῖ τὰ περὶ αὐτὸν κατάφωρα
 γέγονε καὶ ἡ τοῦ ἀνδρὸς ἀνένδοτος ἔνστασις τὴν ἐκείνου ὑποσμύχουσα ἐξῆπτε
 κακόκριτος ὑπεβλεπε, καθήρει τῆς περικειμένης χλαίνης καὶ ἀξίας καὶ
 ὑπερορίᾳ ἐπιεικῶς χαλεπῇ κατεδρᾶζε. Καὶ εἴτα χρόνου τινὸς διππεύσαντος ἐκ
 Πημολίσσης μετάπεπτον ἄγει (τοῦτο γὰρ ἦν κατακριθεὶς πρὸς φυγαδείαν τὸ
 φρούριον) καὶ τῶν βασιλείων εἴσω γενέσθαι προσέταττε τεθαρρηκῶς, ὡς
 ἐγῶμαι, τῇ τῆς κακώσεως αὐστηρίᾳ μεταμαθεῖν, ὡς ἐκεῖνος τὸ ἀγαθὸν
 ὑπετόπαζεν. ἐνέτυχε δὲ ὄντως ἀδάμαντος πρὸς ἀντιτυπίαν στερρότερον καὶ
 τῶν ἀπειλῶν ἑαυτοῦ καὶ τοῦ θράσους ἀνώτερον καὶ πρὸς ἑτέρας, εἰ τύχοι,
 δεινότερας ἐπινοίας ἐτοιμότερον. ταῦτα τὰρ προτροπάδην ἐδίωκεν καὶ Διὰ
 τῶν σιγμάτων Χριστοῦ ἑαυτὸν καλλωπίζειν ἐβούλετο, ἢ τῆς ἐκκλησιαστικῆς
 θεσμοθεσίας διαμαρτήσεσθαι, τῆς Χριστὸν τὸν ἀληθινὸν θεὸν ἡμῶν ἀποστολικῶς
 καὶ πατρικῶς ἔθει κατὰ τὸ ἀνθρώπινον ἀναστηλοῦσθαι καὶ προσκυνεῖσθαι
 δικαιωσάσης εὐκαιρότατα. ὡς δὲ στόματι τὴν σωτηρίαν ὁ ἅγιος ὡμολόγησε
 καὶ εἰς ἀντίπαλον μοῖραν ἑαυτὸν τοῦ τυραννοῦντος ἀπέκοινε, πρὸς ἑτέρας
 ἐκίνει τοῦτον βασάνων ἰδέας, ὧν τὴν πληγὴν ὑπόισας ὡς μάλιστα
 καρτερώτατα κατὰ τὴν βιθυνίδα ὑπ' αὐτοῦ ἐξοστρακίζεται Νικαίαν, ἐν ἣ τὸ
 τοῦ βίου ἐπίλοιπον θεοσεβῶν ἐμπολοτευσάμενος καὶ πᾶσι τύπον δούς τὴν περὶ

τὴν ἀληθῇ πίστιν ἐνστάσεως, πρὸς τὴν ἐκείσε λήξιν καὶ μακραίωνα μετετάξατο Βίοσιν, τὰ γέρα τῶν πονηθέντων ἐν τῇ τῶν βεβιωμένων διαγνώσει ληψόμενος: VN (BHG 1335), s. 142,5-31 i s. 143,1-28; Por.: Ὁ δὲ Θεόδωρος ὢν ὑπογραφεὺς τῶν βασιλικῶν ἐνταλμάτων, ὡς προσκύνητῆς τῶν θεῶν εἰκόνων διαβληθεὶς, ἐτόφθη καὶ ἐξωρίσθη εἰς Μόλασαν. Εἶτα εἰς Νίκαιαν, ἔνθα καὶ τελευτᾷ.: Menologium Basilii, kol. 485A, linie 3-6.

Na wygnaniu towarzyszyła mu żona oraz prawdopodobnie małoletni Nikefor: Ἡ δὲ νόμῳ θεῶν τούτῳ προσομιλήσασα σύνευνος, ἐν πᾶσι τῷ συζύγῳ φιλόθεος ἀποδειχθεῖσα ἐν πᾶσι τῷ συζύγῳ συνείπετο, ἐν κινδύνοις, ἐν ὑπερορίαις, ἐν θλίψεσιν, ἐν τοῖς τῆς δικαιοσύνης [...]: VN (BHG 1335), s. 143,29-144,1; Por.: Patriarchen (BBS 5), s. 109; Lilie, *Byzanz* (BBS 2), s. 8; I. Rochow, *Konstantin V*, s. 58. Wygnanie Teodora nastąpiło prawdopodobnie przed 761 rokiem a śmierć przed 767, ale nie jest to pewne: Alexander, *Nicephorus*, s. 55-56; Patriarchen (BBS 5), s. 111; Speck, *Konstantin VI*, II, 451, przyp. 135. Zmarł po 6 latach życia w nędzy na zesłaniu.

Anonim

63

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (ca. 767)

βασιλικὸς γραμματέας

Źródła: Nicephorus, *Breviarium Historiae*: s. 158,1-7.

Theophanes, *Chronographia*: AM 6259, s. 441,5-15.

Literatura: Theophanes, *Chronicle*.

Rochow, *Byzanz*, s. 199-200.

Patriarchen (BBS 5), s. 41.

PMbZ, V, s. 384, nr 10958.

PBE: Anonymus 180.

Komentarz historyczny:

Nie znamy go z imienia. 6 X 767 roku odczytał oskarżenia przeciwko Konstantynowi, który był niesłusznie nazywany patriarchą. Po każdym odczytanym zarzucie wymierzał Konstantynowi cios w twarz: *Τούτω τῷ ἔτει μηνὶ Ὀκτωβρίῳ ς, ἰνδικτικῶνος ς, ἤχθη Κωνσταντῖνος ὁ ψευδώνυμος πατριάρχης ἀπὸ τῆς Πριγκίπου νήσου· καὶ ἔδειρεν αὐτὸν ὁ τύραννος Κωνσταντῖνος, ὡς μὴ ἰσχύειν αὐτὸν βαδίσαι. ἐκέλευσε δὲ αὐτὸν εἰς φορεῖον βασταχθῆναι, καὶ ἀπελθόντα καθίσαι ἐν τῇ σολαίᾳ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας. Καὶ ἀσηκρέτης ἦν σὺν αὐτῷ βαστάζων τόμον χάρτου, ἐν ᾧ ἦν γεγραμμένα τὰ τούτου αἵτια παντὸς δὲ τοῦ λαοῦ τῆς πόλεως ἐκ διαταγῆς βασιλικῆς ἐκεῖσε ἀθροισθέντος καὶ ὁρῶντος, ὑπανεγινώσκετο ὁ χάρτης εἰς ἐπήκοον παντὸς τοῦ λαοῦ. Καὶ κατὰ ἐν καφάλαιον ἔπαιεν αὐτοῦ τὸ πρόσζπον ὁ ἀσηκρήτις, τοῦ πατριάρχου Νικήτα ἐ τῷ συνθρόνῳ καθεζομένου καὶ θεωροῦντος: Theophanes, *Chronographia*, AM 6259, s. 441,5-15; [Κατὰ δὲ τὸν Ὀκτώβριον μῆνα τῆς ἑκτῆς ἰνδικτιόνης] μετ' οὗ πολὺ δὲ μεταπέμπεται Κωνσταντῖνον καὶ ἀποστέλλει πρὸς τὸ ἱερόν φορεῖον ἐποχούμενον. συνεκπέεμπι δέ τινα αὐτῷ τῶν βασιλικῶν γραμματέων κομίζοντα ἐν γραμματίῳ ὅσα κατ' αὐτοῦ· ἅπερ εἰς ὑπήκοον τοῦ ἀθροισθέντος ἐκεῖσε λαοῦ ἀνέγνω, παίων αὐτὸν κατὰ κόρρης ἐφ' ἐνὶ ἐκάστῳ τῶν κατηγορουμένων. Nicephorus, *Breviarium Historiae*., s. 158,1-7; Por. Patriarchen (BBS 5), s. 41; Rochow, *Byzanz*, s. 199-200.*

Grzegorz

65

Urzędy i tytuły λογοθέτης τοῦ δεόμου

βασιλικὸς ἀσηκρήτις (druga połowa VIII wieku)

Źródła: SLB, s. 528-529, nr 1.

Schlumberger, *Sceaux*, nr 121.

BLS, I.2, s. 1095, nr 1947.

CSLB, II, s. 200, nr 415.

DBBO, I, s. 270, nr 138.

Theophanes, *Chronographia*: AM 6272, s. 454,12-21. .

Literatura: W. Treadgold, *Byzantine Revival*, s. 23.

Theophanes, *Chronicle*, s. 627, przyp. 4.

Rochow, *Byzanz*, s. 229-230.

Lilie, *Byzanz* (BBS 2), s. 125, 136, 226.

Guilland, *Logothetes*, s. 46.

PMbZ, II, s. 61, nr 2390.

PBE: Gregorios 67.

Pieczęć Grzegorza została opublikowana w BLS (I.2, s.1095, nr 1947), CSLB (II, s. 200, nr 415), oraz prawdopodobnie w SLB (s. 528-529, nr 1) i przez G. Schlumbergera w *Sceaux* (nr 121).

Awers: monogram w kształcie krzyża: *θεοτόκε, βοήθει*. Widoczna inskrypcja: *[τ]ῷ δ<ού>λῳ σ<ου>*.

Rewers: inskrypcja w sześciu liniach poprzedzona krzyżem: *Γρηγορίῳ βα[σ]ιλικῷ [ἀ]σικρῆτις (καὶ) [λ]ογοθέτι τ<ου> δ[ρ]όμου*.

Bardzo podobną pieczęć publikuje G. Schlumberger (błędnie przypisał wydaną przez siebie pieczęć innej osobie), w SLB, s. 528-529, nr 1. Wydaje się, że to pieczęć tej samej osoby, niemniej sama rycina pieczęci nie daje absolutnej pewności. Pieczęć niemal identyczną do wydanej w BLS opublikowano w CSLB, II, s. 200, nr 415. Przypuszczać można, że był właścicielem pieczęci opublikowanej w DBBO (I, s. 270, nr 138), przy czym nie ma co do tego pewności.

Komentarz historyczny:

Prawdopodobnie to on, w czasie, kiedy pełnił funkcję *λογοθέτης τοῦ δρόμου*, wziął udział w spisku zawiązanym przeciwko cesarzowej Irenie w roku 780, za co został skazany na chłostę i banicję: *μετὰ δὲ μ' ἡμέρας τοῦ πατήσαι αὐτήν, τοῦ*

υἱοῦ αὐτῆς δεκαετοῦς ὑπάρχοντος, συμβούλιον ποιήσαντές τινες τῶν ἐν τέλει ἠθέλησαν ἐξαγαγεῖν Νικηφόρον, τὸν ἀπὸ καισάρων, καὶ στήσαι εἰς βασιλέα. διαγνωσθείσης δὲ δῆς ὑποθέσεως, ἐκρατήθησαν **Γρηγόριος, ὁ λογοθέτης τοῦ δρόμου**, καὶ **Βάρδας**, ὃ ποτε στρατηγὸς τῶν Ἀρμενιάκων, **Κωνσταντῖνός τε**, ὁ τοῦ βασιλίου σπαθάριος καὶ δομέστικος τῶν ἐκκουβιτόρων, καὶ **Θεοφύλακτος**, ὁ τοῦ Ῥαγγαβέ, δρουγγάριος τῆς Δωδεκανήσου, καὶ πολλοὶ ἕτεροι· οὓς δείρασα καὶ κουρεύσασα ἐξώρισεν εἰς διαφόρους τόπους: Theophanes, *Chronographia*, AM 6272, s. 454,12-21. Również angielski wydawca dzieła Teofanesa przyjmuje, że opisany w kronice Grzegorz był właścicielem powyższej pieczęci: Zob.: Theophanes, *Chronicle* (Mango), s. 627, przyp. 4. Takie samo stanowisko prezentuje wydawca CSLB (II, s. 200, nr 415); Por. Lilie, *Byzanz* (BBS 2), s. 125, 136, 226; W. Treadgold, *Byzantine Revival*, s. 23; Rochow, *Byzanz*, s. 229-230; Guiland, *Logothetes*, s. 46.

Anthimos 1

66

Urzędy i tytuły ὑπάτος

ἄρχων τοῦ βλαττίου

βασιλικὸς ἀσηκρήτης (?) 780/797 (785/786?)

γενικὸς κομμερκιάριος

Źródła: CSLB, II, s. 338, nr 658.

BLS, I.1, s. 352, nr 275.

CDBLS, s. 52, nr 42.

Literatura: PMbZ, I, s. 155, nr 488.

PBE: Anthimos 2.

Pieczęć Antimosa opublikowano w BLS (I.1, s. 352, nr 275), CDBLS (s. 52, nr 42) oraz CSLB (I, s. 338, nr 658).

Awers: po lewej popiersie cesarza Konstantyna VI bez brody, cesarz na głowie ma diadem oraz ubrany jest w chlamidę. Po prawej jego matka Irena ubrana w loros, na głowie ma diadem cesarzowej z pendilami oraz potrójnym wykończeniem na szczycie.

Rewers: w górnej części przedstawiono popiersia trzech cesarzy: Konstantyna V, Leona III i Leona IV. Ubrani są w chlamidy. Pod nimi inskrypcja w czterech liniach: ['A]νθίμω ὑπ(άτω β(ασιλικῶ) ἀσ(ηκ?)ρ(ητις?) γενικ(ῶ) κομ(μ)ερκ(ιαρίῳ καὶ) ἄρχ(οντι) τ(οῦ) [βλ?] α[ττίου?].

Nie można mieć całkowitej pewności co do tytułu ἀσηκρῆτις. Widoczne są tylko trzy litery, niemniej trudno odnaleźć inny tytuł, który pasowałby do tej inskrypcji. Ponadto zbieżność z urzędem γενικὸς κομμερκιάριος wskazuje, iż prawdopodobnie pełnił on funkcję ἄρχων τοῦ βλαττίου. Jak widzimy na innych pieczęciach, te dwa urzędy były w VIII wieku łączone: BLS, I.1, s. 202-205, gdzie zestawienie urzędników noszących ten tytuł w okresie 687-786 (797).

Wydawca pierwszego katalogu pieczęci zawierającego tę pieczęć (BLS, I.1, s. 352, nr 275) odczytał w inskrypcji na rewersie grecką literę Q przypasował do 9 indykcji, co pozwoliło mu na dokładną datację – lata 785/86. Jednak N. Oikonomides w swojej edycji stwierdził, że tej litery nie widać, a co za tym idzie, zaproponował szerszą datację. Identyfikacja cesarza, za rządów którego została ta pieczęć wykonana, nie budzi żadnych wątpliwości. Zważywszy na fakt, że na rewersie przedstawiono popiersia trzech poprzednich cesarzy, a na awersie popiersie cesarzowej Ireny, jedynym cesarzem, za rządów którego ta pieczęć mogła powstać, jest Konstantyn VI (780-797). Dodatkowymi argumentami, potwierdzającymi taką datację są paralele (związane z wizerunkiem tak cesarza jak i cesarzowej), jakie odnajdujemy w źródłach numizmatycznych oraz sigillograficznych (Por. BLS, I.1, nr 273, s. 350-351).

Urzędy i tytuły πατρίκιος (ca. 780-784)

ὑπάτος (ca. 780-784)

ἀσηκρῆτις (ca. 780 – 783)

πρωτοασηκρήτης (ca. 784)

patriarcha Konstantynopola (25 XII 784-18 II 806 rok)

Źródła:

BLS

DBBO

Annales Regni Francorum: s. 104, linie 15-17; s. 105, linie 17-19.

Bar Hebreus: s. 131.

Cedrenus, *Compendium Historiarum*: II, s. 22,18; II, s. 34,3-5.

Chronicon Bruxellense : s. 32,13-14; s. 32,15-17.

ACO (Lamberz): I, s. 234,13-14; I, s. 169,1-6; I, s. 39,10-19; I, s. 18,15-16; I, s. 38,8; I, s. 48-68; I, s. 68-110; I, s. 112,28-116; I, s. 172,1-2; I, s. 174-186; I, s. 187,20-188,8; I, 218,9-10; I s. 222-230; I, s. 132-144; I, s. 280,12-14.

De patriarcharum Constantinopolitanorum catalogis: s. 291,1-4; s. 291,1-4; s. 291,6-11.

Epist. Hadriani I: s. 56,25-27.

Ecloga: s. 162,40-42.

Georgius Monachus (Muralt): kol. 961A,3-4; kol. 969C, linie 32-33; kol. 976A; kol. 976A, linie 3-4.

Georgius Monachus, *Chronicon*: s. 768,22; s. 772,4; s. 774,10.

Just. Nov.: 123, I; 137, II.

Abu Bakr Ahmad: s. 119-120.

Leon Grammatyk, *Chronografia*: s. 195,11; s. 201,5-7; s. 204,11-14.

Menologium Basilii, PG 117, kol. 453C-D, linie 35-54.

Mansi XII, kol. 1119E, linie 59-61; kol. 1074, linie 61-70, kol. 1075A, linie 1-2; kol. 999D; kol. 994A, linie 7-9; kol. 999C, linie 35-36; koll. 1007C-1019E; koll. 1019E-1050A; koll. 1051D-1054D; kol. 1075D, linie 50-52; kol. 1075D, linie 50-52; kol. 1086A-B, linie 3-30; kol. 1111A linie 12-14; koll. 1114A-1118E; koll. 1119A-1127C; kol.

1154C, linie 37-40; XIII, kol. 100B, linie 13-15 = PG 98, kol. 156C linie 29-31; kol. 4A-B, linie 5-14; koll. 5-8; kol. 10A-B; koll. 13; 20; 32; 37; 40; 41; 60; 61; 128; 133; koll. 64; 68-69; kol. 157D-E, linie 36-43; koll. 160-161; 165; 172; 176-177; 180-181; 189; 192; 200; kol. 188; kol. 70B, linie 19-20; kol. 157D-E, linie 36-43; kol. 184C; kol. 380C, linie 34-37; koll. 458B-471B; koll. 471B-479B; XVI, kol. 13B, linie 22-23; XVIIA, kol. 453A, linia 7.

Nic., Chron.: s. 119,77.

Nicephorus, *Breviarium Historiae*: s. 126,21-32.

Nikephoros, Apol. Minor.: kol. 840A-B, linie 11-18.

Photius, *Epistulae*: I, Ep. 2,365-369; II Ep. 114,2; III, s. 150, Ep. 291,362-363; III, s. 129, Ep. 290,156; I, s. 13,363-370; II, s. 52,365-367; II, Ep. 250, s. 187.

Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae: kol. 693,10.

Synodikon Ortodoksji: s. 51,110; s. 53,114.

Symeon Magister: s. 199,54-55.

Symeon sl.: s. 85,3; s. 89,14-15; s. 89, 37-39.

Theodosii Meliteni: s. 134,25; s. 138,27-139,1; s. 141,8.

Theophanes, *Chronographia*: AM 6211, s. 400,26-27; AM 6277, s. 459,13-15; AM 6277, s. 460,15-17; AM 6277, s. 458,17-18; AM 6277, s. 460,23-25; AM 6277, s. 461,12-29-462,1-3; AM 6279, s. 462,17-21; AM 6279 s. 462,22-23; AM 6280, s. 462,27-29; AM 6279, s. 460,25-27; AM 6295, s. 476,23-25; AM 6296, s. 480,11-13; AM 6288, s. 470,24-30 - 471,1-5; AM 6288, s. 470,24-28; AM 6298, s. 481,15-19; AM 6305, s. 500,8-9.

Vita B Theodori Studitae: koll. 256C - 257B, linia 21.

Vita Georgii Amastri (BHG 668): rozdz.18, s. 30-31.

Vita Ioannicii (BHG 935): s. 373A-373B.

Vita Ioannis episcopi Gotthiae, (BHG 891): s. 168,27; s. 168,27-28; s.

168,28-29; s. 168,29-31.

Vita Irene imp. (BHG 2205): s. 12,1-2.

Vita Michaelis Syncelli (BHG 1296): s. 60,15-17.

Vita Theophylacti Archiepiscopi Nicomediae, (BHG 2451): s. 72,4-7;
s. 72-73, rozdz.4.

Vita Theophylacti Archiepiscopi Nicomediae, (BHG 2452): rozdz. 2, s.
172.

VN (BHG 1335): s. 146,17-18; s. 152,28-153,28.

VT (BHG 1698): s. 71-72,3-8; s. 75,7-18; s. 76-77,1-18; s. 78,1-12; s.
81,36-42; s. 81-82,1-6; s. 82-83,5-19; s. 85-86,1-35; s. 88,1-6; s. 88-
90,1-33; s. 90-91,1-13; s. 91-99, rozdz. 16-24; s. 99,1-7; s. 100-101,
rozdz. 26; s.101-102, rozdz. 27; s. 102,1-5; s. 104,1-2; s. 108-109, 32;
s. 106-107,1-13; s. 107-108,31; s. 109-110, rozdz. 33; s. 111-116,
rozdz. 34-37; s. 116-129, rozdz. 38-46; s. 129-130, rozdz. 46; s. 131-
134, rozdz. 48; s. 159-60, rozdz. 65; s. 98-99.

Zonaras: XV, s. 289,7-8; s. 79,1-14; XV, s. 289,7-8; XV, s. 290,2-4;
XV, s. 304,13-16; XV, s. 297,1-5; XV, s. 305,1-2.

Literatura:

Beck, *Literatur*, s. 489.

Dölger, *Regesten*, s. 43, nr 353.

W. Lackner, *Der Amsitel Maximus des Bekenner*, JOB 20 (1971), s. s.
64-65.

Oikonomides, *Listes*, 294-296.

Speck, *Universität*, s. 51-53.

C. Mango, *The Liquidation of Iconoclasm and the Patriarch Photios*,
Iconoclasm, ed A. Bryer, J. Herrin, Birmingham 1977, s. 136-137.

Speck, *Konstantin VI*, t. I, s. 67, 185, 338, 381.

Lemerle, *Miracles*, s. 154-155.

Winkelmann, *Byzantinische Rang*, s. 31-35 i 48-51.

Winkelmann, *Quellenstudien*, s. 183-184.

W. Treadgold, *Byzantine Revival*, s. 25, 75, 142.

P. Yannopoulos, *Études de personnalités byzantines. Qui état Sisinius Rendakis?*, BS, 52 (1991), s. 61-69.

Patriarchen (BBS 5), s. 50-57, s. 61-62, 77-80, 97-99, 107-108.

Lilie, *Byzanz* (BBS 2), s. 282, 286-291.

Theophanes, *Chronicle*.

PMbZ, IV, s. 309-317, nr 7235.

PBE (Tarasios 1).

H. Chadwick, *Historia rozłamu kościoła wschodniego i zachodniego*, Kraków 2009, s. 168.

Komentarz historyczny :

Tarazjusz najprawdopodobniej urodził się około 730 roku: Beck, *Literatur*, s. 489; S. Efthymiadis, *The Life*, s. 7. Z dużym prawdopodobieństwem przyjąć można, że z pochodzenia był Izauryjczykiem. Skoro pełnił urząd *πρωτοασηκρητης*, to musiał mieć już staż w pracy w administracji, odpowiednie doświadczenie i wykształcenie: W. Lackner, *Der Amsitel*, s. 64-65; S. Efthymiadis, *The Life*, s. 7-9. Ponadto przy próbie ustalenia jego daty urodzenia trzeba brać pod uwagę, że zgodnie z bizantyjskim prawem kanonicznym biskup w chwili konsekracji powinien mieć (teoretycznie) ukończone 35 lat: Just. NJ 123, I; NJ 137, II; *Patriarchen* (BBS 5), s. 57.

Tarazjusz pochodził ze znakomitej rodziny, której członkowie między VII a IX wiekiem pełnili istotne funkcje zarówno świeckie jak też kościelne: S. Efthymiadis, *The Life*, s. 7. Był synem Grzegorza i Enkratei : *Ταράσιος ὁ ἀπὸ ἀσηκρητης, υἱὸς Γεωργίου πατρικίου καὶ κοιαίστωρος, ἐγγονὸς Σισιννίου πατρικίου, γεγονότος δὲ καὶ κόμητος τῶν ἐσκουβίτων, κατὰ δὲ τὴν μητέρα ἐγγονὸς Ταρασίου πατρικίου*. *De patriarcharum Constantinopolitanorum catalogis*, s. 291,1-4. Oboje (podobnie jak ich przodkowie) byli patrycjuszami (o znaczeniu godności patrycjusza w tym okresie zob. Oikonomides, *Listes*, s. 294-295). Ojciec Tarazjusza był sędzią, który osiągnął najwyższe stanowiska w tym zawodzie: *Γεώργιος, ὁ τούτου πατήρ, καὶ ἡ*

φερώνυμος μήτηρ αὐτοῦ Ἐγκράτεια περιουσία δικαιοσύνης ἐκτήσαντο, ἐκ πατρικίων σειρᾶς πατρίκιοι χρηματίσαντες. Ὦν ὁ μὲν πατήρ πρὸς δικαστικῶν ἐπαναβὰς θρόνων, ὕψει καὶ τὸ δίκαιον ἀδεκάστως πᾶσιν ἐπ' ἴσης νέμων, Σόλωνος καὶ Λυκούργου, τῶν παλαιῶν ἐκείνων νομοφυλάκων. VT (BHG 1698), s. 71-72,3-8. Być może ojciec Tarazjusza jest prawdopodobnie wspomniany w Eklodze cesarza Leona: *Ecloga*, s. 162,40-42; Por. Speck, *Konstantin VI*, t. I, s. 67.

Wiemy, że Tarazjusz miał starszego (wskazuje na to nadane mu po dziadku imię) brata Sisiniosa, który był oficerem w wojsku i walczył w Italii w 798 roku: *Sisinnium fratrem Tarasii Constantinopolitani episcopi iam dudum in Italia proelio captum: Annales Regni Francorum*, s. 104, linie 15-17; s. 105, linie 17-19; Zob. też Dölger, *Regesten*, s. 43, nr 353; Speck, *Konstantin VI*, t. I, s. 185, 338, 381; S. Efthymiadis, *The Life*, s. 10. Być może dziadkiem Tarazjusza był Sisinius Randakis, który aktywnie działał w czasie walk wewnętrznych w Bizancjum na początku VIII wieku i został ok. 718-719 ścięty przez Bułgarów: zob. Nicephorus, *Breviarium Historiae*, s. 126,21-32; Theophanes, *Chronographia*, AM 6211, s. 400,26-27; Zob. też Theophanes, *Chronicle* (Mango), s. 533, przyp. 10, gdzie znajdujemy rozważania na temat pieczęci, które mogły do niego należeć. Inną możliwością jest uznanie, że jego dziadkiem był znany strateg temu Anatolikon: Lemerle, *Miracles*, s. 154-155; P. Yannopoulos, *Études de personnalités*, s. 61-69, gdzie umieszczono bibliografię do rozważań nad tym problemem. Możliwe, że dziadka Tarazjusza należy identyfikować z patrycjuszem i magistrem, którego pieczęć opublikowano w DBBO (I, s. 194-196, nr 78, i s. 268-269, nr 136) oraz w BLS (I.2, s. 1295, nr 2370). Dziadkiem Tarazjusza ze strony matki być może był patrycjusz Tarazjusz, o którym wiemy ze wstępu listu patriarchy konstantynopolańskiego Germana do Jana biskupa Synnady: Mansi XIII, kol. 100B, linie 13-15 = PG 98, kol. 156C linie 29-31. Być może był on także właścicielem pieczęci opublikowanej w BLS: I.2, s. 674, nr 1022.

Tarasios był spokrewniony z patriarchą Focjuszem. Z listów patriarchy Focjusza wiemy, że był on określany jako τὸν ἡμέτερον πατρόθειον. Ojciec Focjusza był bratankiem patriarchy Tarazjusza: ἐν οἷς πρὸς τὸν ἀγιώτατον καὶ μακαριώτατον Ταράσιον, τὸν ἡμέτερον πατρόθειον. Photius, *Epistulae*, III, s. 150, Ep. 291,362-363; Por. I, Ep. 2,366 -369 i II Ep. 114,2; Por. Winkelmann, *Quellenstudien*, s. 184; Patriarchen (BBS 5), s. 57; H. Chadwick, *Historia rozłamu*

kościół wschodniego i zachodniego, Kraków 2009, s. 168. Bardzo możliwe, że ojciec Focjusza to Sergiusz Wyznawca, święty z okresu tzw. „drugiego ikonoklazmu”, o którym krótką wzmiankę zawiera *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae*: kol. 693,10; i *Menologium Basilii*: kol. 453C-D, linie 35-54. Chronologia wskazuje, że Sergiusz powinien być siostrzeńcem Tarazjusza: C. Mango, *The Liquidation*, s. 136-137; o rodzinie Tarazjusza zob. także: Winkelmann, *Quellenstudien*, s. 183, gdzie drzewo genealogiczne jego rodu.

Przed rokiem 784 jego kariera miała charakter wyłącznie świecki, o czym dowiadujemy się z listu, który wysłał do wschodnich patriarchów po swoim wyniesieniu na tron patriarchy w Konstantynopolu, gdzie mówi o sobie: -*καὶ ἐν τῷ τῶν λαϊκῶν τάγματι ἕως τοῦ νῦν ἡριθμημένον καὶ ταῖς βασιλικαῖς ὑπηρεσίαις ἐντεταγμένον οὐκ οἶδα οἷς κρίμασιν*. Lamberz, I, s. 234,13-14 (=Mansi XII, kol. 1119E, linie 59-61); *Tarasius ex laicis*: Mansi XVI, kol. 13B, linie 22-23; Por. kol. 70B, linie 19-20, co potwierdza Teofanes: *ἐγὼ, ὁ τῷ κόσμῳ συναναστρεφόμενος καὶ μετὰ λαϊκῶν ἡριθμημένος καὶ στρατευόμενος ἐν βασιλικαῖς ὑπηρεσίαις*: Theophanes, *Chronographia*, AM 6277, s. 459,13-15. Wspomina o tym także Focjusz: *καὶ Ταράσιος ἐκ λαϊκοῦ* [...]: Photius, *Epistulae.*, III, s. 129, Ep. 290,156. Jego wyniesienie na tron patriarchy spotkało się z krytyką papieża Hadriana I, mimo że otrzymał on od Tarazjusza ortodoksyjne wyznanie wiary. Swoje niezadowolenie wyraził w liście skierowanym do cesarza Konstnatyna VI i Ireny, datowanym na 26 października 785 roku: *ipse enim Tarasius regiae urbis patriarcha misit nobis synodicam, priscam adimplens consuetudinem: quam suscipientes et liquidius indagantes, et de confessione tam rectae fidei eius, quam dogmatum sanctarum sex synodorum et venerandarum imaginum ovantes, nimis iterum turbati ac conturbati sumus, quia ex laicorum ordine et imperialibus obsequiis deputatus, repente patriarchatus culmen adeptus est et apocaligus contra sanctorum canonum censuram factus est patriarcha*: Lamberz, I, s. 169,1-6 (=Mansi XII, kol. 1074, linie 61-70 – 1075A, linie 1-2); *Ταράσιου ἀπὸ λαϊκοῦ*: Mansi, XVIIA, kol. 453A, linia 7; Zob. także PMbZ, IV, s. 313, przyp. 4; Treadgold, *Byzantine Revival*, s. 142.

Matce zawdzięczał wszechstronne wykształcenie. Dzięki zdobytej wiedzy i odznaczaniu się szczególnymi cnotami, otrzymał godność hypatosa. Tytuł ten w połowie VIII wieku był tylko honorowym w stosunku do znaczenia, jakie miał

wcześniej (o urzędzie zob. Oikonomides, *Listes*, s. 296; Winkelmann, *Byzantinische Rang*, s. 31-35 i 48-51). Najprawdopodobniej najpierw otrzymał urząd a secretis: *μήπο μεγάλου Ταρασίου τῷ ἐρατικῷ ἐπιβάνος θρόνῳ, ἐν τῷ τάγματι δὲ τῷ τῆν μυστικῆν ἐπιτελοῦντι βασιλικὴν χρεῖαν κατειλεγμένου, ὅπερ ἀσηκρήτης τῇ Ἰταλῶν διαλέκτῳ προσαγορεύεται [...]*: Vita Georgii Amastri, rozdz. 18, s. 30-31; *Ταρασίου τοῦ ἀπὸ ἀσηκρητῶν*: Georgius Monachus, *Chronicon*, s. 768,22; *Ταράσιος ὁ ἀπὸ ἀσηκρίτης*: Leon Grammatyk, *Chronografia*, s. 195,11; *Ταράσιος ὁ ἀπὸ ασηκρητῶν*: Theodosii Meliteni, s. 134,25; *ot sikrita*: Symeon sl. 85,3; *Ταράσιος ὁ ἀπὸ ἀσικριτῶν*: Symeon Magister, s. 199,54-55; *Ταράσιος ὁ ἀσηκρήτης*: Georgius Monachus (Muralt), kol. 961A,3-4; *Ταράσιον τὸν ἀσηκρήτης*: Cedrenus, *Compendium Historiarum*. II, s. 22,18; *Ταράσιον ἀσηκρήτης*: Zonaras XV, s. 289,7-8; *Ταράσιος ὁ ἀπὸ ἀσηκρήτης*, υἱὸς Γεωργίου πατρικίου καὶ κοιαίστωρος, ἑγγονος Σισιννίου πατρικίου, γενονότος δὲ καὶ κόμητος τῶν ἐκκουβίτων καὶ μαγίστρου, κατὰ δὲ τὴν μητέρα ἑγγονος Ταρασίου πατρικίου [...]: *De patriarcharum Constantinopolitanorum catalogis*, s. 291,1-4; o wykształceniu Tarazjusza zob. też: Speck, *Universität*, s. 51-53.

Następnie został *πρωτοασηκρήτης*: *Ὅθεν διὰ πάσης ἀρετῆς ὁδεύσας αἰδοῖος παρὰ πᾶσιν ἐκρίνετο, ὥς καὶ τὴν ὑπατον ἀξίαν κοσμήσαι καὶ πρῶτος ὑπογραφεὺς τῶν βασιλικῶν μυστηρίων ἐγκριθῆναι καὶ ταῖς τῆς ἐξουσίας αὐλαῖς, φωσφόρου δίκην, ἐνδιαπρέπειν ὁσήμεραι, θείων μὲν μαθημάτων ἐν περιξήψει πλουσία γενόμενος, καὶ τῆς θύραβεν πα ιδείας τὰ κράτιστα συλλεξάμενος, ἐκεῖνα μὲν πρὸς ἀρετῆς ἀνάβασιν μελέτην ποιούμενος καὶ ταῖς θεαῖς διεξόδοις τῶν τῆς γνωσεως ὑδάτων ἐμφυτευόμενος, ὥς ἂν καρποὺς λογικοὺς εὐκαίρως προβάλοιτο, τούτων δὲ τὸ χρήσιμον διὰ προσοχῆς τε καὶ νήψεως ἐν τῇ ψυχῇ θησαυρίσας ἐσφράγισε, δι' ὧν ἐστι τὸ διεστραμμένον ἰθύνειν καὶ βαρβαῶδες καὶ τῇ γλώσσει νομοθετεῖν τὴν ἀκρίβειαν.*: VT (BHG 1698), s. 75,7-18; *Ταράσιος δὲ ὁ πρωτοασηκρήτης*: Vita Ioannis episcopi Gotthiae, (BHG 891), s. 168,27; *ἀμέλει καὶ τῷ πρώτῳ τῶν βασιλικῶν ἐντυχῶν μυστογράφῳ – Ταράσιος δὲ τούτῳ ἡ κλήσις καὶ τῶν ὀρθοδόξων τὸ ἔρεισμα καὶ ἀρετῆς ἀντεχομένων ὁ ἔπαινος – τούτῳ ἑαυτὸν εἰς ὑπηρεσίαν ἐκδίδωσιν.* Vita Theophylacti Archiepiscopi Nicomediae, (BHG 2451), s. 72,4-7; Vita Theophylacti Archiepiscopi Nicomediae, (BHG 2452), rozdz. 2, s. 172.

Urząd sekretarza pełnił najprawdopodobniej w latach 780-784: Patriarchen (BBS 5), s. 60; Treadgold, *Byzantine Revival*, s. 25.

Będąc sekretarzem (prawdopodobnie ὁσηκρήτις), pełnił także służbę dyplomatyczną pod rządami Konstantyna V, co może być dodatkowym argumentem przemawiającym za tym, że był następcą Grzegorza, na urzędzie sekretarza, który został wysłany z misją dyplomatyczną do Lombardii w 765 roku (Por. Pr. Grzegorz nr 61). Jego działalność dyplomatyczną możemy także zaobserwować. Kronika al-Khatiba mówi o greckim pośle noszącym tytuł patrycjusza o imieniu *Târâth ibn al-Laîth ibn al-Aizâr ibn Tarîf ibn Foûk ibn Mawrik*. Został przyjęty przez kalifa al-Mahdiego (775-780) krótko po tym, jak wstąpił na tron: Abu Bakr Ahmad, s. 119-120. Najprawdopodobniej poseł na dworze arabskim i przyszły patriarcha Konstantynopola to ta sama osoba.

Tarazjusz został wyznaczony na tron patriarszy przez umierającego patriarchę Pawła, który nie czując się już na siłach, aby zarządzać kościołem, wycofał się z życia publicznego: VT (BHG 1698), s. 76-77,1-18. Paweł o swojej decyzji poinformował panujących: VT (BHG 1698) s. 78,1-12. Po wyjaśnieniu przyczyn rezygnacji: VT (BHG 1698), s. 79,1-14, wskazał na Tarasiosa jako godnego następcę, twierdząc, że będzie on trzymał kościół z dala od herezji i poradzi sobie z jego zarządzaniem: *Ταράσιον ὁ ἐμὸς λόγος, τὸν ἐπὶ τῶν μυστηρίων πρῶτον τῆς θεολήτομυ βασιλείας ὑπῶν, ὑπαινίττεται· ἐκεῖνων οἶδα καὶ πᾶς εὐφρονῶν εὐκαίρως τῆς ἐκκλησίας ἀνθέξασθαι, καὶ τῇ μὲν λογικῇ ράβδῳ τὸν αἰρέσεων ἀπελάσαι θηριώτατον φλήναφον, τῇ διδασκαλικῇ δὲ καὶ ποιμαντικῇ βακτηρίᾳ εἰσελάσαι καὶ ἐξελάσαι πρὸς σηκοὺς καὶ μάναρας ἀληθείας τὸ θεióτατον ποίμνιον*. VT (BHG 1698), s. 81,36-42. Niedługo potem Paweł zmarł: VT (BHG 1698), s. 81-82,1-6; o Pawle zob. też: Patriarchen (BBS 5), s. 50-57; W. Treadgold, *Byzantine Revival*, s. 75.

Władcy zgodzili się z decyzją Pawła, mimo iż napotkała ona opór ze strony senatu, gdyż było wielu kandydatów, którzy pragnęli objąć tron patriarszy. Ponadto część przedstawicieli senatu prezentowała inne niż Tarasios poglądy religijne: *Τούτοις οὖν ὅσον ἔκκριτον τῆς ἱεράς συγγλήτου βουλῆς συνεφώνει, θεióτατον σύγριμα μάντων εἰδότες τὸν ἄνδρα κατὰ πάντα προλάμποντα καὶ τὸ τῆς ποιμαντικῆς ἀξίας κατ' ἀξίαν ἐπιφερόμενον ἄξιον· ὅσον δὲ λοιπὸν ἀγυρτώδες καὶ χυδαῖον καὶ πρὸ τῆς ἱεράς ἀμπεχόνης ὡς ἐλεγκτικὸν καὶ τομώτατον ὑφορώμενον*

πέλεκυν, ἀσύνθετον πρὸς τὴν τοῦ κοινοῦ ψῆφον διέμενε, μὴ βουλόμενον του πάλαι κατασχόντος ἀνακύψαι φρονήματος, τῷ βορβόρῳ δὲ τῆς αἰρετικῆς ἰλυὸς ἐνέχεσθαι καὶ τοῦτ᾽ ἄλλῳ ἐγκαλινδεῖσθαι ἢ τῆς ἀθολώτου πηγῆς καὶ διδασκαλίας Ταράσιου τὸ ζωηρὸν νᾶμα ποτίζεσθαι. Ἄλλ' ἐνίκ᾽ τὸ δίκαιον καὶ τὸ ὑπὲρ εὐσεβείας εἰσεκρίνετο ψήφισμα. Ὅθεν ἐξαυτῆς κατὰ πρόσζπον στήναι Ταράσιον βασιλεῖς ἐγκελεύοντι τὰ δοκοῦντα θεῶ καὶ τῇ ἐκκλησιαστικῇ θεσμοθεσίᾳ ἐπ' αὐτῷ παστώσασθαι δίκαια: VT (BHG 1698), s. 82-83,5-19.

Tarazjusz, nie będąc jeszcze patriarchą, wobec szerzących się sporów religijnych i ruchów heretyckich, zwrócił się do cesarza z propozycją zwołania soboru ekumenicznego: VT (BHG 1698), s. 85-86,1-35. Propozycja zwołania soboru potępiającego ikonoklazm wywołała niezadowolenie w armii, która sprzyjała temu ruchowi.: VT (BHG 1698), s. 88,1-6. Mimo to, zwrócił się on do duchowieństwa i ludu zebranego w pałacu Magnaura z pytaniem, czy zebrani chcą, aby został patriarchą. Poparł postanowienia poprzednich sześciu soborów ekumenicznych: VT (BHG 1698), s. 88-90,1-33. Opowiedział się też za koniecznością zwołania soboru: Theophanes, *Chronographia*, AM 6277, s. 460,15-17. To, że występował wtedy jeszcze jako osoba świecka, potwierdza wiele źródeł: *Ταράσιον τὸν ἀσηκρήτην*: Theophanes, *Chronographia*, AM 6277, s. 458,17-18; Por. Zonaras, XV, s. 289,7-8; Vita Theophylacti Archiepiscopi Nicomediae, (BHG 2451), s. 72,5-6 (Zob wyżej).

Patriarchą został obwołany po czterech miesiącach wakatu 25 XII 784 roku, uzyskawszy zapewnienie, że zostanie zwołany sobór ekumeniczny: Theophanes, *Chronographia*., AM 6277, s. 460,23-25; VT (BHG 1698), s. 90-91,1-13; Vita Theophylacti Archiepiscopi Nicomediae, (BHG 2451), rozdz. 4, s. 72-73. Jako patriarcha wykazał się wieloma cnotami: VT (BHG 1698), rozdz. 16-24, s. 91-99; Vita Ioannis episcopi Gotthiae, (BHG 891), s. 168,27-28; *ἡ Ταράσιον τὸν πρωταδσηκρήτην*: Vita Irene imp. (BHG 2205), s. 12,1-2; Patriarchen (BBS 5), s. 61-62.

Z jego inicjatywy cesarz zwołał sobór ekumeniczny: VT (BHG 1698), s. 99,1-7; VN (BHG 1335), s. 146,17-18. Pierwsze posiedzenie soboru miało miejsce 1 sierpnia 786 r. w kościele Świętych Apostołów, ale obrady zostały przerwane przez zbuntowanych żołnierzy, którzy twierdzili, że zgromadzeni biskupi przekroczyli prawa wydane przez cesarza Konstantyna V (741-775): VT (BHG 1698), s. 100-101, rozdz. 26; Theophanes, *Chronographia*, AM 6277, s. 461,12-29-462,1-3; Lamberz, I, s.

39,10-19 (= Mansi XII, kol. 999D). Po tych wydarzeniach Tarazjusz poświęcił się studiom, rozważając jednocześnie zwołanie kolejnego soboru: VT (BHG 1698), s.101-102, rozdz. 27; Patriarchen (BBS 5), s. 77-80.

Po krótkim czasie wrócił do aktywnej działalności religijnej, doprowadzając do ponownego zwołania soboru przez panujących: *Ταῦτα σὺν θεῷ σοφῶς διαξέμενοι καὶ χρόνον τινὰ μεσολαβῆσαι καλὸν ἡγήσάμενοι, κηρύσσουσι καὶ αὐθις δι' ἐμμελοῦς ἐντολῆς κατὰ τὴν λαμπρὰν Νικαέων τῆς Βιθυνίδος μητρόπολιν συνειλέχθαι τὸ τῶν ἱερέων καὶ ἀρχιερέων ὁμότροπον σύγριμα*: VT (BHG 1698), s. 102,1-5; Theophanes, *Chronographia*, AM 6279, s. 462,17-21; Vita Michaelis Syncelli (BHG 1296), s. 60,15-17; Vita Ioannis episcopi Gotthiae, (BHG 891), s. 168,28-29; na który zawrócili z Sycylii legaci papiescy: Epist. Hadrian I, ad Carolum Magnum, MGH, Epist. V, s. 56,25-27; i przedstawiciele wschodnich patriarchatów: Theophanes, *Chronographia*, AM 6279, s. 462,22-23. Sobór zebrał się w Nicei 7 września 787 roku: Theophanes, *Chronographia*, AM 6280, s. 462,27-29, a Tarazjusz był obecny na wszystkich jego sesjach: Zonaras, XV, s. 290,2-4; Photius, *Epistulae*, I, s. 13,363-370; II, s. 52,365-367.

Jako patriarcha figuruje na początku listy biskupów zgromadzonych na soborze: *Ταρασίῳ τοῦ ὀσιωτάτου καὶ ἀγιωτάτου ἀρχιεπισκόπου τῆς μεγαλωνύμου Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ῥώμης*: Lamberz, I, s. 18,15-16 (= Mansi XII, kol. 994A, linie 7-9) Wygłosił on mowę inauguracyjną (24 września) podczas pierwszej sesji soborowej, zachęcając Sobór, aby wysłuchał tych biskupów, którzy uczestniczyli w zajściach, jakie miały miejsce na poprzednim soborze: *Ταράσιος ὁ ἀγιώτατος καὶ μακαριώτατος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως εἶπεν [...]*: Lamberz, I, s. 38,8 (= Mansi XII, col 999C, linie 35-36); Por. VT (BHG 1698), s. 104,1-2. Odegrał on kluczową rolę najpierw w przesłuchiowaniu kilku byłych biskupów ikonoklastycznych: Lamberz, I, s. 48-68 (= Mansi XII, koll. 1007C-1019E), a następnie w dyskusji nad zasadami, które powinny obowiązywać przy przyjmowaniu nawróconych biskupów z powrotem do wspólnoty: Lamberz, I, s. 68-110 (= Mansi XII, koll. 1019E-1050A).

Drugą sesję soboru (26 września 787) zaczął od przesłuchania byłego ikonoklastycznego biskupa Neocezarei – Grzegorza. Poleciał mu, aby przedstawił swoje poglądy na następnej sesji: Lamberz, s. 112,28 – s. 116 (= Mansi XII, koll. 1051D-1054D). W dalszej części sesji odczytano list papieża Hadriana I, skierowany do Tarazjusza w odpowiedzi na jego *synodika*. List odczytał Nikefor (Pr. Nikefor nr 91),

βασιλικὸς ἀσηκρήτις i późniejszy patriarcha Konstantynopola. Wyraził swoje zdanie, odnośnie kultu ikon, które pokrywało się z poglądami papieża: Lamberz, I, s. 172,1-2 (= Mansi XII, kol. 1075D, linie 50-52); s. 174-186 (= Mansi XII, koll. 1077B-1084D); s. 187,20-188,8 (= Mansi XII, kol. 1086A-B, linie 3-30); s. 218,9-10 (= Mansi XII, kol. 1111A, linie 12-14).

Otworzył także третią sesję (28 września 787), celem przeprowadzenia przesłuchania Grzegorza z Neocezarei i pozytywnie przyjął odrzucenie przez niego i innych ikonoklastów wyznawanych poglądów: Lamberz, I, s. 222-230 (= Mansi XII, koll. 1114A-1118E). Po tych wydarzeniach odczytano list jaki wysłał do wschodnich patriarchów po własnym wyniesieniu na tron patriarszy. List ten zawierał wyznanie wiary: Lamberz, I, s. 132-144 (= Mansi XII, koll. 1119A-1127C); Vita Ioannis episcopi Gotthiae, (BHG 891), s. 168,29-31; Nikephoros, Apol. Minor., kol. 840A-B, linie 11-18; Theophanes, *Chronographia*, AM 6279, s. 460,25-27. Gdy jego list oraz odpowiedź wschodnich patriarchów zostały odczytane i zostały zatwierdzone przez zgromadzonych, Tarazjusz zakończył sesję. Ogłosił koniec konfliktów wewnątrz kościoła, mówiąc, że „wschód, zachód, północ i południe zostały połączone”: Lamberz, I, s. 280,12-14 (= Mansi XII, kol. 1154C, linie 37-40).

Otworzył czwartą sesję (1 października 787) i zaproponował, aby ustanowić nowe święto na pamiątkę zjednoczenia. Zaproponował, by sobór wysłuchał odpowiednich fragmentów zaczerpniętych z Ojców Kościoła: Mansi XIII, kol. 4A-B, linie 5-14. Po odczytaniu odpowiednich fragmentów, wysunął dalsze argumenty, pozwalające na oddawanie czci obrazom, powołując się na odpowiednie ustępy Biblii, np. ten mówiący, że aniołowie będą kiedyś mogli zostać ujrzeni w ludzkim kształcie: Mansi XIII, koll. 5-8; czy też komentując fragment pism Jana Chryzostoma, gdy ten pochwała obraz przedstawiający anioła odpędzającego hordy barbarzyńców: Mansi XIII, kol. 10A-B. Wielokrotnie zabierał głos w obronie czci ikon: Mansi XIII, koll. 13, 20, 32, 37, 40, 41, 60, 61, 128, 133. Głosił, że należy przebaczać ikonoklastom, jeśli wyrażą szczery żal i przyjmować ich z powrotem na łono kościoła: Mansi XIII, koll. 64, 68-69.

Piątą sesję (4 październik 787) rozpoczął od ponownej krytyki argumentów, jakie wysuwali ikonoklaści, porównując je (cytował Jeremiasza) do rozbitych cystern: Mansi XIII, kol. 157D-E, linie 36-43. W czasie tej sesji przy okazji dyskusji nad różnymi problemami, wielokrotnie zabierał głos: Mansi XIII, koll. 160-161, 165, 172,

176-177, 180-181, 189 192, 200. Z ważniejszych jego wystąpień warto odnotować, że zachowywał umiar w zaleceniach, co do okazałości świętych obrazów, np. poprzez poparcie poglądów Sewera z Antiochii, który wyraził opinię, że aniołów należy przedstawiać w szatach białych, a nie purpurowych: Mansi XIII, kol. 184C. Wyjaśniał też, czym różni się oddawanie czci ikonom od czczenia pogańskich idoli: Mansi XIII, kol. 188; Por. VT (BHG 1698), s. 108-109.

W czasie siódmej sesji (13 października 787) podpisał wyznanie wiary przyjęte przez Sobór: Mansi XIII, kol. 380C, linie 34-37; VT, s. 106-107,1-13. Na końcu soboru napisał dwa listy do papieża Hadriana: Mansi XIII, koll. 458B-471B; i jeden do Jana: Mansi XIII, koll. 471B-479B; informując ich o tym, co osiągnięto na soborze: Por. Patriarchen (BBS 5), s. 73-97.

Zgodnie z relacją Bar Hebraeus, nienazwany patriarcha spiskował z Niketasem i senatem, aby zastąpić Ireneę na tronie Nikeforem: Bar Hebraeus, *Chronographia*, s. 131. Poparł i koronował na cesarza (31 X 802 roku) Nikefora: Theophanes, *Chronographia*, AM 6295, s. 476,23-25; Georgius Monachus, *Chronicon*, s. 772,4; Georgius Monachus (Muralt), kol. 969C, linie 32-33; Leon Grammatyk, *Chronografia*, s. 201,5-7; Theodosii Meliteni, s. 138,27-139,1; Symeon Sl., s. 89,37-39; *Chronicon Bruxellense*, s. 32,13-14; Lilie, *Byzanz* (BBS 2), s. 286-291; natomiast 25 XII 803 jego małoletniego syna Staurokiosa: Theophanes, *Chronographia*, AM 6296, s. 480,11-13; Georgius Monachus (Muralt), kol. 976A; Zonaras XV, s. 304,13-16; *Chronicon Bruxellense*, s. 32,15-17. Jest to ostatnia wzmianka o działalności politycznej Tarazjusza: Patriarchen (BBS 5), s. 107-108; Rochow, *Byzanz*, s. 282.

W czasie swojego pontyfikatu był przychylnie nastawiony wobec byłych ikonoklastycznych biskupów, których nie pozbawił tronów biskupich, jeśli wyrazili żal z powodu swoich czynów: VT (BHG 1698), s. 107-108,31; Vita Ioannicii (BHG 935), s. 373A-373B. Podjął działania, mające na celu ograniczenie symonii: VT (BHG 1698), rozdz. 33, s. 109-110; Patriarchen (BBS 5), s. 97-99. Bronił prawa azylu w kościele, interweniując bardzo ostro, kiedy próbowano je złamać i grożąc za takie złamanie anatemą: VT (BHG 1698), s. 111-116, rozdz. 34-37. Kiedy cesarz Konstantyn V próbował przekonać go, aby wyraził zgodę na jego rozwód z Marią, pod pretekstem spisku na życie cesarza oraz wyrażenie zgody na jego ponowny ślub z Teodotą, ostro protestował: VT (BHG 1698), rozdz. 38-46, s. 116-129; Por. Theophanes, *Chronographia*, AM, 6288, s. 470,24-471,5; Zonaras XV, s. 297,1-5; Patriarchem

(BBS 5), 103-105; Rochow, *Byzanz*, s. 265. Za to spotkały go reperkusje: VT (BHG 1698), s. 129-130, rozdz. 46; Theophanes, *Chronographia*, AM 6288, s. 470,24-28; jednak po śmierci Konstantyna VI był za to podziwiany: Vita B Theodori Studitae (BHG 1754), koll. 256C – 257B, linia 21. Dbał o to, aby podległy mu kler wiódł życie moralne i był przykładem dla ludzi świeckich: VT (BHG 1698), s. 131-134, rozdz. 48.

Pod koniec życia zachorował i mimo cierpień wykonywał swoje obowiązki, dopóki choroba go nie pokonała. Zmarł 18 II 806 roku. Został pochowany 25 lutego w zbudowanym przez siebie klasztorze Wszystkich Świętych: VT (BHG 1698), s. 159-60, rozdz. 65; Theophanes, *Chronographia*, AM 6298, s. 481,15-19; Georgius Monachus, *Chronicon*, s. 774,10; Georgius Monachus (Muralt), kol. 976A, linie 3-4; Leon Grammatyk, *Chronografia*, s. 204,11-14; Theodosii Meliteni, s. 141,8; Symeon SI., 89,14-15; Cedrenus, II, s. 34,3-5; Zonaras, XV, s. 305,1-2; VN (BHG 1335), s. 152,28-153,28; VT (BHG 1698), s. 98-99, rozdz. 24; *De patriarcharum Constantinopolitanorum catalogis*, s. 291,6-11; Nic., *Chron.*, s. 119,77; Teophanes, *Chronicle* (Mango), s. 662, przyp. 3. O dacie jego śmierci zob. Rochow, *Byzanz*, s. 284. Po śmierci bardzo szybko został uznany przez lud za świętego, a miejsce jego spoczynku stało się miejscem kultu: VT (BHG 1698), s. 25. Został uznany za jednego z największych obrońców ortodoksji: Synodikon ortodoksji, s. 51,110; s. 53,114. Klasztor, w którym go pochowano, został nazywany jego imieniem: Theophanes, *Chronographia*, AM 6305, s. 500,8-9; Photius, *Epistulae*, II, Ep. 250, s. 187 – list zaadresowany *Νικολάω ἡγουμένω μονῆς τοῦ ἁγίου Ταρασίου*.

Leontius

68

Urzędy i tytuły βασιλικὸς ἀσκηρῆτις [πρωτοασκηρῆτις ?] (ca. 787)

Źródła:

ACO (Lamberz): s. 40,21-24; s. 74,19-20; s. 116,13-18.

ACO (Lamberz II): s. 284,15-17; s. 534,12-13; 574,12-13.

Epist. Hadriani I, nr 2 [w:] MGH Epp. V: s. 44,33.

Mansi, XII: kol. 1002, linie 45-48; kol. 1023E, linie 57-58; kol. 1054D linie 51-52; XIII: kol. 4C-D, linie 34-44; koll. 157E, linia 58-

160A, linia 4; kol. 184E, linie 54-60; kol. 204D-E, linie 40-55; kol. 204D, linia 41.

Libri Carolini: s. 486,34-35; 509,25; 510,3.

Literatura: Lilie, *Byzanz* (BBS 2), s. 126.

Speck, *Konzils*, s. 117.

PmBZ, III, s. 86, nr 4582.

PBE: Leontios 9.

Komentarz historyczny:

Uczestniczył aktywnie w pierwszej, drugiej, czwartej, piątej i szóstej sesji drugiego soboru w Konstantynopolu (Siódmy Sobór Ekumeniczny) w 787 roku. Prawdopodobnie był obecny także na pozostałych sesjach.

W czasie pierwszej sesji soboru (24 września 787 roku) odczytał list od cesarza Konstantyna VI i Ireny do soboru: *Ἡ ἀγία σύνοδος εἶπε· Στερεώσει ὁ Θεὸς τὴν βασιλείαν τῶν δεσποτῶν ἡμῶν τῶν ἀγαθῶν. Καὶ ἀγαγὼν ἐπὶ χειρὸς ἐνδοξότατος ἀσηκρήτις Λεόντιος τὴν αὐτὴν εὐσεβῆ σάκραν ἀνέγνω*: Lamberz, s. 40,21-24 (= Mansi XII, 1002, linie 45-48). Na tej samej sesji w czasie odczytywania listu świętego Atanazjusza interweniował, aby kontynuować czytanie listów świętego Bazylego zanim przejdzie się do odczytywania innych pism: *Λεόντιος ὁ ἐνδοξότατος ἀσηκρήτις εἶπεν· Ἐν τῷ τέως ἀναγνωσθήτωσαν αἱ λοιπαὶ τοῦ ἀγίου βασιλείου ἐπιστολαί*: Lamberz, s. 74,19-20 (= Mansi, XII, kol. 1023E, linie 57-58).

W czasie drugiej sesji (26 września 787 roku) postawił wniosek, aby list od papieża Hadriana I oraz listy od wschodnich patriarchów wymienionych w liście cesarskim zostały przedłożone do wglądu ojcom soborowym: *Λεόντιος ὁ εὐκλέεστατος βασιλικὸς ἀσηκρήτις εἶπε· Μέννηται ἡ πανίερος καὶ θεόλεκτος σύνοδος, ὡς τῇ προγενομένῃ συνελεύσει θεῖα γράμματα ἀνεγνωσθήσαν τῶν θεοφυλάκτων μεγάλων βασιλέων ἡμῶν· ἐν οἷς ἐνεφέρετο μνήμη τῶν συνοδικῶς ἀποσταλέντων γραμμάτων παρὰ τοῦ ἀγιωτάτου καὶ μακαριωτάτου πάπα τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης καὶ τῶν εὐαγεστάτων ἀρχιερέων τῆς ἀνατολῆς ἐν δυσὶ τετραδίοις· ὧν καὶ νυνὶ προκομισθέντων*

ὑποβάλλομεν πρὸς τὸ παριστάμενον. Lamberz, s. 116,13-18 (= Mansi XII, kol. 1054D linie 51-52).

W czasie czwartej sesji (1 października 787 roku) stwierdził, że pisma Ojców Kościoła muszą być czytane w czasie obrad zgromadzenia i koniecznym jest aby były dostępne dla każdego zainteresowanego: *ΛΕΟΝΤΙΟΣ ὁ Εὐκλέεστατος Ἀσηκρῆτις* εἶπε· τῇ ὀνησιφόρῳ καὶ σωτεριώσιε κελεύσει τοῦ ἀγιωτότου καὶ μακαριώτατου τοῦ πατριάρχου πειδαρχοῦντες, τῇ συναινέσιε τῇ, οἰκουμνικῆς ταύτης συνόδου, [...]: ACO (Lamberz II), s. 284,15-17 (= Mansi XIII, kol. 4C-D, linie 34-44).

W czasie piątej sesji (4 października 787 roku) ogłosił, że zarówno pisma Ojców Kościoła, jak i heretyckie, powinny być dostępne, tak aby mogły być przeczytane: *ΛΕΟΝΤΙΟΣ ὁ καθωσιώμενος βασιλικὸς Ἀσηκρῆτις* εἶπε· κατὰ τίμι κέλευσιν τῆς ἀγίας συνόδου παρῇσιν αἱ θεῖαι Βίβλοι αἱ ἀναγνωσθλαῖαι ὀφείλουσαι.[...]: ACO (Lamberz II), s. 534,12-13 (=Mansi XIII, koll. 157E, linia 58-160A, linie 1-4). W czasie tej samej sesji kopia homilii o męczennikach została spisana dla diakona Konstantyna i Leontius zauważył, że ikonoklaści wycięli kilka stron zawierających odniesienia do ikon, ale zostawili nietknięte, wykonane ze złota i srebra otaczające je ramy i obrazy ukazujące świętych: *ΛΕΟΝΤΙΟΣ ὁ καθωσιώμενος Ἀσηκρῆτις* εἶπε· καὶ ἄλλο, πατέρες, θαυμάσαι εἰσὶν ἐν τῷ Βίβλῳ ταύτῃ. ὡς ὥρᾳτε γάρ, ἀργυρᾶς πτύχας ἔχει[...]: ACO (Lamberz II), s. 574,12-13 (=Mansi XIII, kol. 184E, linie 54-60); Speck, *Konzils*, s. 117.

Na początku szóstej sesji (11 października 787 roku) przypomniał soborowi, że w czasie poprzedniej sesji wysłuchano pism heretyków i poinformował, że obecnie posiadają oni kopię wyznania wiary zaakceptowaną przez ikonoklastów. Poinformował także, że akta soboru z roku 754 są gotowe do odczytania, jeśli zgromadzeni sobie tego zażyczą: *ΛΕΩΝ ὁ καθωσιώμενος Ἀσηκρῆτις* εἶπεν· εὐῖσεται ἡ ἀγία συναγὰρ σύνοδος ὡς τῇ προλαβούσῃ [...]: Mansi XIII, kol. 204D-E, linie 40-55. Określany jest u Mansiego jako Leon. Zarówno wydawca PBE, jak i PMbZ, wskazują, że chodzi tutaj o omawianego wyżej Leontiosa. Tekst łaciński zamieszczony u Mansiego także nazywa go Leontiose: *Leontius inclutus a secretis dixit*. Mansi XIII, kol. 204D, linia 41. Nasuwa się więc pytanie czy mamy do czynienia z jedną osobą, czy też z dwoma: Leonem i Leontiose. Oprócz wspomnianej prosopografii, za

identycznością obydwu osób opowiada się także literatura: Por. Lilie, *Byzanz* (BBS 2), s. 126. Można jednak założyć, że mamy tutaj do czynienia z dwiema osobami, gdyż w żadnej znanej mi publikacji nie przedstawiono argumentów przemawiających za tym, iż Leon i Leontios to ta sama osoba, a językowa analiza tekstu skłania raczej do stwierdzenia, że były to dwie osoby.

Jego działalność na soborze była prawdopodobnie szeroko znana. Został wspomniany w korespondencji papieża Hadriana I (772-795): *Leontius asecreta*: MGH, epp. Hadriani I, nr 2, s. 44,33; *Opus Caroli regis contra synodum*, s. 486,34-35; 509,25; 510,3 – tak samo tytułowany.

Eulampiusz

69

Urzędy i tytuły βασιλικὸς ἀσκηρῆτις (druga połowa VIII wieku)

Źródła: Ebersolt, *Sceaux*, RN 18 (1914), s. 224, nr 306.

CSLB, II, s. 18, nr 36.

Literatura: PMbZ, I, s. 531, nr 1668.

Pieczęć Eulampiusza została opublikowana w SCLB (II, s. 18, nr 36) oraz przez J. Ebersolta (RN 18 [1914], s. 224, nr 306).

Awers: monogram w kształcie krzyża: Θεοτόκε βοήθει; widoczna inskrypcja: [τ]ω δ<ού>λω σ<ου>.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem: Εὐλαμπ...ω βασιλικῶ ἀσκηρῆτις.

Teodor

70

Urzędy i tytuły ὑπάτος

βασιλικὸς ἀσηκρήτις (druga połowa VIII wieku)

Źródła: BLS, I.2, s. 1320, nr 2433.

Literatura: PMbZ, IV, s. 450, nr 7619.

Pieczęć Teodora została opublikowana w BLS (I.2, s. 1320, nr 2433).

Awers: monogram w kształcie krzyża: *Κὺριε, βοήθει*. Widoczna naokółna inskrypcja: *τῷ σω̃ δ<ού>λω*.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem: *Θεοδώρω ὑπάτω (καὶ) βασιλικῷ ἀσηκρήτις*.

Damian

71

Urzędy i tytuły *ἀσηκρήτις* (VIII wiek)

Źródła: I. Koltsida-Makre, *New Acquisitions of Byzantine Lead Seals in the Athens Numismatic Museum Collections*, SBS 9 (2006), s. 11-22.

Pieczęć Damiana została wydana przez I. Koltsidę-Makre (SBS 9, s. 20, nr 12).

Awers: monogram w kształcie krzyża: *Θεοτόκε βοήθει*.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: *Δαμιανῷ ἀσηκρήτις*.

Julian(?) Kyriakos(?)

72

Urzędy i tytuły *ἀσηκρήτις* (VIII wiek)

Źródła: CSLB, II, s. 16, nr 29.

Literatura: PMbZ, II, s. 642, nr 4196.

PBE: Anonymus 783.

Pieczęć tego urzędnika została wydana w CSLB (II, s. 16, nr 29).

Awers: monogram w kształcie krzyża: Θε(οτό)κε βοήθει

Rewers: inskrypcja w trzech liniach poprzedzona krzyżem: [Κυρ]ια[κ]ῶ(?)
[α]σηκρη̑τις.

Inny sposób odczytania imienia to [Ἰουλ]ια[ν]ῶ.

Dawid

73

Urzędy i tytuły βασιλικὸς ἀσηκρη̑τις (VIII wiek)

λογοθέτης τοῦ δρόμου

Źródła: BLS, I.3, s. 1739-40, nr 3099.

Literatura: PMbZ, I, s. 403, nr 1254.

PBE: Daudid 21.

Pieczęć Dawida opublikowano w BLS (I.3, s. 1739-40, nr 3099).

Awers: monogram w kształcie krzyża: Θεοτόκε βοήθει. Widoczne litery: τῶ σῶ
δ(ού)λω.

Rewers: inskrypcja w sześciu liniach: Δαυιδ [β]ασιλικῷ [ἀ]σηκρη̑τις (καὶ) λογοθέτ[η] τοῦ
δ[ρ]όμου.

Epifaniusz

74

Urzędy i tytuły ἀσηκρη̑τις (VIII wiek)

Źródła: Konstantipoulos, B. M., 1917, nr 301.
CSLB, II, s. 16, nr 28.

Literatura: PMbZ, I, s. 496, nr 1549.

Pieczęć Epifaniasza została opublikowana w CSLB (II, s. 16, nr 28) oraz przez Konstantipoulosa (1917, nr 301).

Awers : inskrypcja w czterech liniach: [Ε]πιφανίου ἀσηκρητῆς.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach: [δ]<ού>λ<ου> τῆς Θεοτόκ[ου].

Jan	75
-----	----

Urzędy i tytuły ἀσηκρητῆς (?) (VIII wiek)

λογοθέτης τοῦ δρόμου

Źródła: BLS, I.1, s. 409-410, nr 387.
CSLB, II, s. 201, nr 417.

Literatura: PMbZ, II, s. 275, nr 3040.

Pieczęć Jana opublikowano w BLS (I.1, s. 409-410, nr 387) oraz CSLB (II, s. 201, nr 417).

Awers: monogram w kształcie krzyża: Ἰωάννη. Widoczna także naokolna inskrypcja poprzedzona krzyżem: Θεοτόκε Βοήθ[ε]ι.

Rewers: w centrum monogram w kształcie krzyża: [π]ατρικί(ω)(?) lub [ἀ?]σηκρητῆς]. Widoczna także naokolna inskrypcja poprzedzona krzyżem: καὶ λογοθέτη τοῦ δρόμου.

Komentarz historyczny:

V. Laurent wiąże tę pieczęć z postacią Jana Heksobuliosa, który pełnił urząd *λογοθέτης του δρόμου* pod rządami Michała z Amorion. Formę *ἀσηκρητῆς*, zamiast patrycjusz, uznał też za bardziej prawdopodobną W. Seibt i datuje pieczęć na drugą połowę VIII wieku. Por. PMbZ, II, s. 275.

Jan

76

Urzędy i tytuły βασιλικὸς ἀσηκρητῆς (VIII wiek)

Źródła: Šandrovskaja, *Pamjatniki*, s. 252, przyp. 27, nr 1152.
CSLB, II, s. 19, nr 39.

Literatura: PMbZ, II, s. 270, nr 3009.
PBE: Ioannes 571.

Pieczęć Jana opublikowała V. S. Šandrovskaja (VV 29, 1969, s. 252, przyp. 27, nr 1152) oraz w CLSB (II, s. 19, nr 39).

Awers: monogram (sposób odczytania za CSLB) w kształcie krzyża: Θεοτόκε Βοήθει Ἰωάνν[η]

Rewers: monogram w kształcie krzyża: βα(σιλικῶ). Widoczna inskrypcja: ἀσηκρητ(ῆς).

Jan

77

Urzędy i tytuły ὑπάτος

ἀσηκρητῆς (VIII wiek)

Źródła: Ficorini, *Plumbeis*, s. 37, tabl. XVI, nr 6.
CBV, s. 25, nr 29.

pozostale CIG, IV, pars XL, nr 2019.

Literatura: PMbZ, II, s. 273, nr 3025.

Pieczęć Jana została wydana przez F. Ficoriniego (*Plumbeis*, s. 37, tabl. XVI nr 6) oraz V. Laurenta (CBV, s. 25, nr 29).

Awers: inskrypcja w czterech liniach pod krzyżem: ['I]ωάν[νο]υ ὑπάτου καὶ ἀσηκρίτης.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach nad krzyżem: δ[ού]λο[υ τῆς] Θεοτ[ό]κου.

Jan

78

Urzędy i tytuły ὑπάτος

βασιλικὸς ἀσηκρήτης (VIII wiek)

Źródła: CO, s. 44, nr 63.
CSLB, II, s. 19, nr 38.

Literatura: PMbZ, II, s. 352, nr 3285.

Pieczęć Jana została opublikowana w CSLB (II, s. 19, nr 38).

Awers: monogram: Θεοτόκε βοήθει. Widoczna inskrypcja: τῷ δ[ού]λω σ[ου].

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona i zakończona krzyżem: Ἰωάννη ὑπάτω (καὶ) βασιλικῷ ἀσηκρήτης.

Drugą pieczęć tej samej osoby opublikowano w CO (s. 45-46, nr 63).

Awers: : monogram (typ VIII): *Θεοτόκε βοήθει*. Widoczna inskrypcja: *τῷ δούλῳ λω σ[<ου>]*.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach: *Ἰω[ά]ν[η] (ὁ)πάτω (καὶ) β(α)σιλικ[ῶ] ἄ(σ)ικρίτη*.

Kosmas

79

Urzędy i tytuły βασιλικὸς ἀσηκρήτις (VIII wiek)

λογοθέτης (?)

Źródła: Konstantipoulos, B. M., [w:] JIAN, nr 9 (1906), s. 93, nr 303a.

Literatura: PBE: Kosmas 28.

Pieczęć Kosmasa została opublikowana przez Konstantipoulosa (JIAN, nr 9 (1906), s. 93, nr 303a).

Awers: awers nieczytelny. Widoczny tylko zarys monogramu w kształcie krzyża.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach: *Κωσμά β(ασιλικῶ) [ἀση]κρή(τις) (κα)ἰ(?) λ(ογοθ)έ(της)(?) τ[ο?](ὁ)(?)...*

Kosmas

80

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (VIII wiek)

Źródła: CSLB, II, s. 17, nr 33.

Literatura: PMbZ, II, s. 616, nr 4103.

PBE: Kosmas 64.

Pieczęć Kosmasa opublikowano w CSLB (II, s. 17, nr 33).

Awers: monogram w kształcie krzyża: Θεοτόκε Βοήθει. Widoczna inskrypcja: τῷ σῶ
δ<ού>λω.

Rewers: inskrypcja w trzech liniach poprzedzona krzyżem: Κοσμά ἀσηκρή[τις].

Paweł (Appion?)

81

Urzędy i tytuły βασιλικὸς ἀσηκρήτις (VIII wiek; przed 730 lub po 787 roku)

Źródła: BLS, I.2, s. 822, nr 1346.

CSLB, II, s. 12, nr 19.

Literatura: PMbZ, III, s. 534, nr 5823.

Pieczęć Pawła została opublikowana w BLS (I.2, s. 822, nr 1346) oraz CSLB (II, s. 12, nr 19).

Awers: przedstawienie hodegetrii. Po lewej stronie monogram: Θεοτόκε. Po prawej stronie monogram: βοήθει.

Rewers: w centrum monogram: Παύλω. Widoczna także inskrypcja wpisana w okrąg i poprzedzona krzyżem: βασιλικῷ ἀσηκρήτις.

CSLB proponuje inne odczytywanie monogramu na awersie. V. Laurent imię odczytał nie jako: Παύλω, ale jako Παυλινω. Doszedł także do wniosku, że monogram można odczytywać jako Ἀππιωνι. Jest to co prawda mniej prawdopodobna teza, niemniej imię Appion było dość popularne. Laurent zauważa również, że na początku VII wieku pojawia się w papirusach były konsul o takim właśnie imieniu (datacja 610/11 lub 616/17), pochodzący ze starej egipskiej rodziny właścicieli

ziemskich: CSLB, II, s. 12. CSLB datuje tę pieczęć na okres około 100-200 lat wcześniejszy niż BLS.

Piotr

82

Urzędy i tytuły ἀσηκρη̑τις (VIII wiek)

Źródła: CSLB, II, s. 16, nr 30.

Literatura: PMbZ, III, s. 588, nr 6008.

Pieczęć Piotra opublikowano w CSLB (II, s. 16, nr 30).

Awers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: Κ(ύρι)ε βοήθει τῶ| [σ]ῶ
δούλω.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona przez krzyżem: Πέ[τ]ρω
ἀσηκρη̑[ή]τη.

Sisinios

83

Urzędy i tytuły σπαθάριος

βασιλικὸς ἀσηκρη̑τις (VIII wiek)

λογοθέτης τοῦ δεόμου

Źródła: CSLB, II, s. 198, nr 411.

Literatura: PMbZ, IV, s. 158, nr 6780.

Pieczęć Sisiniosa opublikowano w CSLB (II, s. 198, nr 411).

Awers: monogram w kształcie krzyża: Θεοτόκε βοήθει. Widoczna inskrypcja: τῶ|
σῶ [δ]<ού>λω.

Rewers: inskrypcja w sześciu liniach poprzedzona krzyżem: Σισιννίω [σπ]α(θαρίω) βασιλικῶ] ἀσηκρῆτις (καὶ) λογοθ[έτη τ]<ου> δρ[όμου].

Stefan

84

Urzędy i tytuły βασιλικὸς ἀσηκρῆτις (VIII wiek)

Źródła: BLS, I.3, s. 1775, nr 3184.

Literatura: PMbZ, IV, s. 234, nr 7003.

Dwie bardzo podobne pieczęcie należące do Stefana, zostały opublikowane w BLS (I.3, s. 1775, nr 3184), tutaj omówiono je wspólnie.

Awers: monogram w kształcie krzyża: Θεοτόκε, βοήθει. Widoczna inskrypcja: τῷ δ<ού>λω σ<ου>.

Rewers: monogram w kształcie krzyża: Στεφάνω. Naokolna inskrypcja między dwiema liniami poprzedzona krzyżem: βασιλικῶ] [ἀ]σηκρίτης.

Teodozjusz

85

Urzędy i tytuły βασιλικὸς ἀσηκρῆτις (VIII wiek)

Źródła: Šandrovskaja, *Pamjatniki*, s. 252, przyp. 27.

CSLB, II, s. 18, nr 34.

Literatura: PMbZ, IV, s. 513, nr 7835.

Pieczęć Teodozjusza została opublikowana w CLSB (II, s. 18, nr 34) oraz przez V. S. Šandrovska (Pamjatniki, s. 252, przyp. 27).

Awers : monogram w kształcie krzyża: Θεοτόκε βοήθει, widoczna inskrypcja: Θεοδοσίω.

Rewers: monogram w kształcie krzyża: βασιλικῶ. Widoczna także inskrypcja: ἀσηκρήτις.

Tomasz

86

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (VIII wiek)

Źródła: Ebersolt, *Sceaux*, s. 224, nr 304.

BLS, I.2, s. 957-958, nr 1665.

CSLB, II, s. 15, nr 27.

PMbZ, V, s. 21, nr 8438.

Literatura:

PBE: Thomas 18.

Posiadamy dwie pieczęcie Tomasza (obie wykonane przy pomocy tego samego buleuterionu i omówione wspólnie), opublikowane przez J. Ebersolta (*Sceaux*, s. 224, nr 304), w BLS (I.2, s. 957-958, nr 1665) oraz CSLB (II, s. 15, nr 27).

Awers: monogram w kształcie krzyża: Θεοτόκε βοήθει.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona i zakończona krzyżem: Θεο[μ]α(ς) ἀσηκρήτις.

Anastazjusz

87

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (VIII/IX wiek)

ταβουλάριος

Źródła: Birch, *Catalogue*, s. 10, nr 17,489.

Literatura: PMbZ, I, s. 103, nr. 310.

Pieczęć Anastazjusza wydał W. de Gray Birch (s. 10, nr 17,489).

Awers: inskrypcja w czterech liniach: *Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) τῶ σω δ<ού>λω*
Ἀναστασίῳ.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach: *ἀσηκρήτις καὶ ταβουλαρίῳ.*

Grzegorz

88

Urzędy i tytuły *πατρίκιος*

βασιλικὸς πρωτοσπαθᾶριος (VIII/IX wiek)

ὑπάτος

ἀσηκρήτις (pierwsza połowa IX wieku)

Źródła: BLS, I.2, s. 1091, nr 1939; I.2, s. 1092, nr 1941.

CSLB, II, s. 21, nr 44.

Literatura: PMbZ, II, s. 48, nr 2339.

PBE: Gregoras 9.

Pieczęć Grzegorza została opublikowana w BLS (I.2, s. 1091, nr 1939) oraz CSLB (II, s. 21, nr 44).

Awers: monogram w kształcie krzyża: *Θεοτόκε βοήθει*. Widoczna inskrypcja: *τῶ σω δ<ού>λω.*

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: *Γ[ρ]ηγορᾶ ὑπάτω*
[καὶ] ἀσηκρήτ[ις].

Prawdopodobnie także inna pieczęć wydana w BLS (I.2, s. 1092, nr 1941) należała do tego samego Grzegorza. Pieczęć ta jest datowana na okres od kilkunastu do kilkudziesięciu lat wcześniejszy niż pieczęć powyższa.

Awers: monogram w kształcie krzyża: Θεοτόκε βοήθει. Widoczna inskrypcja: τῷ σω̃ δ<ού>λω.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: Γρη[γ]<ο>ρᾶ πατρικ(ίω) (καί) βα(σιλικῶ) (πρωτο)σπαθ(αρίω).

Grzegorz

89

Urzędy i tytuły ὑπατος

ἀσηκρη̃τις (między 750 a 850 rokiem)

Źródła: BLS, I.2, s. 1084, nr 1922.

Literatura: PMbZ, II, s. 10, nr 2214.

PBE: Georgios 203.

Pieczęć Grzegorza została opublikowana w BLS (I.2, s. 1084, nr 1922).

Awers: monogram w kształcie krzyża: Θεοτόκε βοήθει. Widoczna także inskrypcja: Θεοτόκε βοήθει, τῷ σω̃ [δ]<ού>λω.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: Γεωργίω ὑπατω (καί) ἀσηκρη̃τις].

Agalianos

89.1

Urzędy i tytuły ἀσηκρη̃τις (VIII-IX wiek)

Źródła: V. Bulgurlu, *Halûk Perk Koleksiyon'unda Bulunan Dört Bizans*

Kurhun Mühürü, [w:] *Sevgi Gönül Hatıra Sayısı*, ed. H. Perk, H. Öztürk, Istanbul, 2005, nr 4.

Literatura: SBS 10 (2011), s. 112

Pieczęć opublikowana przez V. Bulgurlu (*Halûk Perk*, nr 4).

Awers: monogram w kształcie krzyża: *Θεοτόκε βοήθει*.

Rewers: inskrypcja poprzedzona krzyżem: *Θωμᾶ ἀσηκρήτις*.

Jan	90
-----	----

Urzędy i tytuły βασιλικὸς ἀσηκρήτις (VIII/IX wiek)

Źródła: SLB, s. 446, nr 16.

Konstantipoulos, B. M., JIAN, 6 (1903), s. 79, nr 302.

CSLB, II, s. 20, nr 41.

Literatura: PMbZ, II, s. 310-311, nr 3152.

Pieczęć Jana została opublikowana w CSLB (II, s. 20, nr 41), SLB (s. 446, nr 16) oraz w JIAN [6 (1903), s. 79, nr 302].

Awers: monogram w kształcie krzyża: *Θεοτόκε βοήθει*. Widoczna inskrypcja: *Θεοτόκε βοήθει τω δ(ού)λω σ(ου)*.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: *Ἰωάννη βασιλικῶ ἀσ[η]κρήτις*.

Nikefor	91
---------	----

Urzędy i tytuły βασιλικὸς ἀσηκρήτις (przed 806 rokiem)

patriarcha Konstantynopola (806 – 815 rok)

Źródła: Cedrenus, *Compendium Historiarum*: II, s. 34,5-14; II, s. 56,17-19; II, s. 72,13-17.

ACO (Lamberz), s. 118,1-2; s. 112,32.

De patriarcharum Constantinopolitanorum catalogis: s. 291,12.

Genezjusz: I, s. 12,60-62.

Georgius Monachus (Muralt): kol. 976A, linie 3-11; kol. 977B-C, linie 26-32.

Georgius Monachus, *Chronicon (continuatio)*: s. 763-764, 766-768.

Georgius Monachus, *Chronicon*: s. 774,10-16.

Jan Skylitzes, *Historiarum*: s. 15,20-16,1; s. 27,71-74.

Leon Grammatyk, *Chronografia*: s. 204,11-13; s. 206,3-8; s. 208,9-13.

Mansi: XII, kol. 1051E, linie 51-52; kol. 1055A, linie 1-4; XIV, kol. 14A-C, linie 10-30; XVI, kol. 351B, linie 18-20.

Menologium Basili, koll. 484D, linia 57-485B.

Nic., *Chron.*: s. 120,78.

Nicephori Epistula: koll. 173B, linia 18 – 176A, linia 5; kol. 176B, linie 19-22.

Michał Glykas: s. 533,16-20.

Oratio de Exilio, 163B-168A.

PG, 99, kol. 1174C.

PG, 100, koll. 169A-200C.

Symeon sl.: s. 89,14-15; s. 90.3-6.

Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae, kol. 723,6-12; kol. 723,20 – kol. 724,8; kol. 724,10; kol. 724,13-16.

Synodicon vetus: rozdz. 153, s. 128; s. 192-193, rozdz. 153,2-12.

Synodikon Ortodoksji: s. 51,110; s. 53,114.

Theodorus Studita, *Epistulae*.: I, s. 91-99, Ep. 33-34; s. 101-106, Ep. 36; 108-114, Ep. 38-39; 129-139, Ep. 48.

Theodosii Meliteni: s. 141,8-9; s. 142,9-12.

Theophanes Continuatus.: s. 28,16- 29,1; s. 47,16-23.

Theophanes Presbyter, (BHG 1336-1337): rozdz. 6-13, s. 121-128.

Theophanes, *Chronographia*: AM 6298, s. 481, 20-25; AM 6300, s. 483,23-26; AM 6301, s. 484,19-28; AM 6303, s. 492,13-17; AM 6303, s. 492,28-32; AM 6303, s. 493,10-14; 494,1-3 i 22-28; AM 6305, s. 499,15-31; AM 6305, s. 502,1-503,5.

Translatio Niceph. patriarch. (BHG 1337b), s. 230-233.

Vita Ignatii (BHG 817), koll. 492D-493A.

Vita Methodi (BHG 1278), kol. 1248, linie 3-7.

Vita Ioannicii (BHG 935).

Vita Ioannici (BHG 936).

Vita Nicolai (1365), kol. 881A, linie 5-8.

Vita Theophylacti Archiepiscopi Nicomediae, (BHG 2451): s. 75-77, rozdz. 10; s. 79, rozdz. 13.

VN (BHG 1335); s. 142,10-13; s. 144,4-7; s. 144,8-11; s. 146,21-29; s. 147,7-17; s. 147,18-149,2; s. 149,3-152,13; s. 157,10-14; 157,23-158,15; s. 159,12-160,19; s. 160,31-162,10; s. 160,20-30; s. 162,31-163,25; s. 163,29-164,7; s. 164,22-27; s. 213,22-24;

VT (BHG 1698): s. 103,20-22.

Zonaras: XV, s. 305,1-14 ; XV, s. 324,15-325,1; XV, s. 338,7-9.

Literatuara: Dobrosklonskij, *Feodor*, I, s. 606-607.

Dölger, *Regesten*, s. 47, nr 384.

- Alexander, *Nicephorus*, s. 55-60, 67-68, 78, 106-109.
- Constantelos, *Philanthropy*, s. 266.
- O'Connell, *Nicephorus*, s. 37-39, s. 68-78.
- Speck, *Konstantin VI*, s. 399-404.
- Lemerle, *Humanisme*, s. 100.
- Grumel-Darrouzes, *Regestes*, II, s. 36, nr 377.
- Rochow, *Byzanz*, 316-320.
- Teophanes, *Chronicle* (Mango).
- C. Mago, *Observations on the Correspondence of Ignatios, Metropolitan of Nicea (First Half of the Ninth Century)*, [w:] *Byzantium and its Image*, London 1984, s. 407.
- Talbot, *Defenders*, s. 136.
- Pratsch, Theodoros, s. 135-146, 183-200, 203-231.
- Patriarchen (BBS 5), s. 109, 113-115, 124-127, 130-147.
- ODB, III, s. 1477.
- PmBz, III, s. 376-385, nr 5301.
- PBE: Nikephoros 2.
- Ostrogorski, *Dzieje Bizancjum*, s. 197.
- Theophanes Continuatus (ros.), s. 24.

Komentarz historyczny:

Nikefor urodził się w Konstantynopolu w czasie panowania cesarza Konstantyna V (741-775), prawdopodobnie w 757 lub 758 roku. Na tę datę wskazuje wzmianka w *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae*, gdzie czytamy, że zmarł na wygnaniu po trzynastu latach od zsyłki, osiągnąwszy wiek lat siedemdziesięciu: Hennschen AASS, Martii, II, kol. 293294 (repr. PG, 100 kol. 39A); Alexander, *Nicephorus*, s. 55. Jego rodzicami byli Teodor oraz Eudokia. Oboje pochodzili ze znakomitych rodów: *Μνήμη τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν καὶ ὁμολογητοῦ Νικηφόρου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως. Οὗτος ὑμῆρεν ἐπὶ τῆς βασιλείας*

Κενσταντίνου τοῦ δυσεβοῦς Κοπρωνύμου, Γέμηνα καὶ θρέμμα τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων· πατέρες δὲ αὐτῷ ἐξ εὐπατριδῶν καὶ περιωνύμων, Θεόδωρος καὶ Εὐδοκία: *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae*, kol. 723,6-12; Θεοδώρῳ γὰρ Εὐδοκία πρὸς γαμικὴν συνάφειαν ὁμιλήσασα τὸν ἀληθῶς εὐδόκιμον καὶ θεοδώρητον Νικηφόρον ἐβλάστησε, καὶ ὥς οὐράνιον τοῦτον φυτὸν διεδένδρωσεν: VN (BHG 1335), s. 142,10-13; por. *Menologium Basilii*, koll. 484D, linia 57-485B; P. O'Connell, *The ecclesiology*, s. 37; Patriarchen (BBS 5), s. 109; Alexander, *Nicephorus*, s. 54; Nikefor miał rodzeństwo (brata lub braci), ale zmarli oni w młodym wieku i nic po za tym o nich nie wiemy: PG, 99, kol. 1174C; zob. O'Connell, *Nicephorus*, s. 37.

Ojciec Nikefora służył jako ἀσηκρήτης pod rządami Konstantyna V, ale został usunięty z administracji za wspieranie kultu obrazów i skazany na wygnanie, na którym towarzyszyła mu żona i prawdopodobnie młody Nikefor (por. Pr. Nikefor nr 62).

Po śmierci ojca wrócił wraz z matką do Konstantynopola, gdzie dorastał i otrzymał staranne wykształcenie, nakierowane na przyszłą pracę w cesarskiej kancelarii: αὕτη μετὰ τὴν τοῦ συνοίκου μακαρίαν τελείωσιν ἐφ' ἱκανὸν χρόνον τῷ παιδί συμβίεσσα, ἄρτι τότε τῆς ἐγκυκλίου παιδείας ἐφαπτομένῳ καὶ τὴν διὰ χειρῶν καὶ μέλανος τέχνην πονουμένῳ: VN (BHG 1335), s. 144,4-7. Wzmianka ta (τῆς ἐγκυκλίου παιδείας) wskazuje, że edukację kontynuował na pewno do siedemnastego lub osiemnastego roku życia: Lemerle, *Humanisme*, s. 100; C. Mago, *Observations*, s. 407. Hagiograf Nikefora wskazuje, że dzięki samodzielnej nauce posiadał on ogromną wiedzę. Szczególny nacisk został położony na jego umiejętności retoryczne, opanowanie arytmetyki, geometrii, muzyki (grał na lirze) oraz astronomii. Doskonale miał też opanować filozofię.: VN (BHG 1335), s. 149,3-151,26; Por.: O'Connell, *Nicephorus*, s. 38-39; Alexander, *Nicephorus*, s. 56-57.

W kwestiach religijnych poszedł w ślady swego ojca i był wierny kultowi ikon. Został wybrany, aby pełnić urząd ἀσηκρήτης w cesarskiej kancelarii (μυστηρίοις). Możliwe, że otrzymał ten urząd już za Konstantyna V (tj. między 770 a 775 rokiem), ale bardziej prawdopodobne jest, że miało to miejsce za rządów Leona VI, tj. po 775 roku: ἡρέθη γὰρ ὑπογραφεὺς τοῖς τῶν κρατούντων μυστηρίοις ὑπηρετούμενος, οὕτω γὰρ παρὰ τῇ Αὐσονίδι διαλέκτῳ τὸ Ἀσηκρήτης

ὄνομα, ὁ ἐπὶ τῶν μυστηρίων μεθερμηνεύεσθαι βούλεται: VN (BHG 1335), s. 144,8-11; Por. Ὁ δὲ τούτου παῖς ὁ τίμιος Νικηφόρος τοῖς τῆς ὀρθοδοξίας σπαργάνοις ἐξ αὐτῆς λοχίας ἐνειλίσσεται καὶ εὐσεβείας γάλακτι ἐκτρέφεται καὶ τὸ νηπιῶδες παραμειψάμενος καὶ καλῶς παιδευθεὶς εἰς τοὺς ὑπογραφεῖς κατατάττεται.: *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae*, kol. 723,20 – kol. 724,8; Por. Alexander, *Nicephorus.*, s. 57. W kancelarii pracował najprawdopodobniej pod kierownictwem Tarazjusza, którego zastąpił na tronie patriarszym: Alexander, *Nicephorus*, s. 59.

Uczestniczył aktywnie, będąc βασιλικὸς ἀσηκρῆτις w obradach drugiego soboru w Nicei (siódmy sobór ekumeniczny) w 787 roku. Zgodnie z tekstem jego żywotu miał w czasie soboru odczytać dwa ważne dokumenty. Pierwszy był bardzo istotny w pracach zgromadzenia: τούτοις δὴ τοῖς προκρίτοις ἐξάρχουσι καὶ Νικηφόρος ὑπὲρ πολλιὺς συνηλίκιώτας συνοδοιπορεῖν προτεγίμητο, τὸ κατὰ τὴν ἱερὰν ἐκείνην σύνοδον ἐγχειρισθεὶς βασιλικὸν ἐπιφώνημα, δι' οὗ τὸ εἰλικρινὲς τῆς πίστεως πᾶσιν ἐπικηρυκευσάμενος καὶ ὡς ἐξ ἀπόπτου περιωπῆς τὴν τῶν σεπτῶν εἰκόνων καὶ τρανωσας ἀρχαϊκὴν ἱερογραφίαν τε καὶ προσκύνησιν, συγκάθεδρος τῷ ἱερῷ συλλόγῳ καὶ πρὸ τῆς ἱερᾶς ἀμπεχόνης γεγέννηται: VN (BHG 1335), s. 146,21-29. Tłumaczenie tego passusu nastrocza trudności. Najprawdopodobniej najlepszą formą przekładu na język polski zaznaczonego fragmentu jest: „został wysłany na synod z cesarskim zawezwaniem (rozkazem)”.

Kilka linii dalej, biograf Nikefora informuje, że: [...], τότε δὴ καὶ ὁ μέγας Νικηφόρος, τὰ νίκης ἐπιφερόμενος σήμαντρα, κατὰ τῶν τῆς πίστεως ἀντιπάλων τορόν τι καὶ ἐνυάλιον ἀνεκρούετο μέλος, Χριστὸν εἶναι πιστούμενος ἀπερίγραπτον μὲν κατὰ τὸ τῆς θεότητος ἀπλοῦν καὶ ἀνέπαφον, περιγραφτὸν δὲ καὶ γραπτὸν κατὰ τὸ τῆς ἀνθρωπότητος ἀπτὸν τε καὶ σύνθετον, οἷς τὸ εἰκονίζεσθαι ἀραρότως ἐπακολουθήσοι, ὡς ἂν τῆς φαντασιώδους τῶν τὰ Μάνεντος πρεσβευόντων ἀποπηδήσαιμεν ὄνειρώξεως. ταῦτα λέγων καὶ οὕτω φρονῶν διετέλει ἐν τῇ μυστικῇ τῶν κρατούντων, ὡς εἴρηται, ὑπηρεσίᾳ στρεφόμενος καὶ τοῖς δημοσίοις ἐπιζυγούμενος πράγμασιν: VN (BHG 1335), s. 147,7-17.

Powyższy fragment prawdopodobnie dotyczy innego dokumentu, który Nikefor odczytywał na soborze, a który bardzo przypomina Horos. Wyróżniony fragment

wskazuje jednoznacznie, że odczytanie dokumentu nie było jego głównym zadaniem na soborze i że zrobił to z polecenia cesarza, a po odczytaniu wrócił do swoich obowiązków, wynikających z pełniącego urzędu (*βασιλικὸς ἀσηκρήτις*).

Akta soborowe informują także, że w czasie drugiej sesji (26 września) odczytał greckie tłumaczenie listu papieża Hadriana I do cesarza Konstantyna VI i Ireny: *Καὶ ἀνέγνω Νικηφόρος ὁ εὐκλεέστατος βασιλικὸς ἀσηκρήτις. Ἑρμηνεία γραμμάτων Ῥωμαίων Ἀδριανοῦ τοῦ ἁγιωτάτου πάπα Ῥώμης [...]*: Lamberz, s. 118,1-2 (= Mansi XII, kol. 1055A, linie 1-4): Alexander, *Nicephorus*, s. 60.

Co interesujące, akta soborowe nie wspominają o tym, że odczytał dokumenty wymienione w żywocie (poza listem papieża Hadriana). Można, idąc za J.-P. Alexandrem domniemywać, że wzmiankowany na początku drugiej sesji, niewymieniony z imienia *βασιλοκὸς μανδάτωρ* to także Nikefor: Alexander, *Nicephorus*, s. 60; Lamberz, s. 112,32 (= Mansi, XII, 1051E, linie 51-52). Odnotować należy także, że wydawca PMbZ, wskazuje, iż odczytanie przez niego wspomnianego wyżej listu, zostało odnotowane w VN i tym samym wskazuje, że ów list i pierwszy z odczytywanych przez niego dokumentów wymienionych w VN jest tym samym: PMbZ, III, s. 381, przyp. 15. Brak podstaw jednak przemawiających za przyjęciem takiego założenia. Jego obecność na soborze potwierdza też VT, wymieniając go wśród osób, które zabrał na sobór Tarazjusz, a jako powód włączenia go do grupy delegatów, wskazano jego czcigodne życie i posiadaną wiedzę: [...], *ἐν οἷς ἦν καὶ Νικηφόρος ὁ τοῖς βασιλικαῖς τηνικαῦτα μυστηρίοις ὑπηρετούμενος, ὃς ἐν ὁσιότητι βίου καὶ θεαῖς ἀρεταῖς καὶ λογικαῖς ἐπιστήμας [...]*: VT (BHG 1698), s. 103,20-22.

Nikefor złożył swój urząd po roku 787 (lub co bardziej prawdopodobne był do tego zmuszony) i wycofał się z życia w Konstantynopolu. Oddalił się na wieś, prawdopodobnie do swoich dóbr ziemskich, gdzie miał wieść życie kontemplacyjne: VN (BHG 1335), s. 147,18-149,2; *Nicephori Epistula*, kol. 173B, linia 18 – kol. 176A, linia 5. Chronografikon Nikefora podaje, że pełniąc funkcję cesarskiego sekretarza został on mnichem: *οὐ Νικηφόρος ἀσηκρήτις μοναχὸς γεγωνὼς ἔτη θ'*: Nic. Chron., s. 120,78. Pozornie informację o tym, że wstąpił do zakonu, potwierdza list do Papieża Leona III, który jest adresowany właśnie z klasztoru, ale jak wskazuje PMbZ, (III, s. 381, przyp. 19), mógł tam się tylko schronić, a używane słowo *ἐσχατία* może oznaczać także dobra ziemskie: Patriarchen (BBS 5), s. 114, przyp. 32. Trudno jednak

określić, gdzie te dobra ziemskie się znajdowały. Według VN leżeć miały po azjatyckiej stronie Bosforu, a zgodnie z tekstem *Nicephori Epistula* i *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae* rozmieszczone były w okolicach Konstantynopola w kierunku morza Marmara: *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae*, s. 724,10; co do miejsca wygnania zob. Patriarchen (BBS 5), s. 113-115 i 143. Trudno ustalić, jakie były powody dymisji Nikefora. Można domniemywać, że chodziło o poparcie przez niego kultu obrazów, ale jeśli to było przyczyną popadnięcia w niełaskę, trudno zrozumieć jak to się stało, że Nikefor dość szybko wrócił do piastowania wysokich urzędów. Poza tym panujący wówczas cesarz Leon IV był raczej tolerancyjny: Ostrogorski, *Dzieje Bizancjum*, s. 197. Argumentem, pozwalającym na wysunięcie tezy, że pod pretekstem wspierania przez Nikefora kultu obrazów, Irena doprowadziła do jego usunięcia, jest fakt, że po jej obaleniu, nowy cesarz dość szybko odwołał go z wygnania: VN (BHG 1335), 149,3-152,13; Zob. też: PMbZ, III, s. 381, przyp. 23. Prawdopodobnie został usunięty ze względów politycznych, na co wskazuje J.-P. Alexander, a miało to mieć związek z obaleniem i oślepieniem przez cesarzową Irenę jej syna w 797 roku: Alexander, *Nicephorus*, s. 63.

Irena została obalona 30 X 802 roku. Nowy cesarz Nikefor koronowany został 31 X 802 roku, a w grudniu 803 roku Nikefor został wezwany do Konstantynopola, aby stanąć na czele największego w mieście przytułku dla ubogich: VN (BHG 1335), s. 152,14-27, Alexander, *Nicephorus*, s. 63; Constantelos, *Philanthropy*, s. 266.

W Niedzielę Wielkanocną (12 kwietnia 806 roku) Nikefor objął patriarchat po Tarazjuszu. Wobec wielu różnych kandydatów pretendujących do tronu patriarszego, zebrali się przedstawiciele senatu, wyższego duchowieństwa i cesarze, a następnie zadecydowali o wyborze. Wyborowi przeciwstawili się Teodor Studyta (którego cesarz kazał aresztować do czasu objęcia przez Nikefora patriarchatu), mnich Platon oraz Teodoros: *ψήφω καὶ κρίσει τῶν τηνικαῦτα ἐν τοῖς βασιλείοις ἐνδρυμένων θώκοις, τοῦ τε κοινοῦ τῆς Ἐκκλησίας ἱεροῦ συστήματος καὶ τῆς συνκλήτου βουλῆς* [...]: *Nicephori Epistula*, kol. 176B, linie 19-22; Por. Theophanes, *Chronographia*, AM 6298, s. 481, 20-25; *Τοῦ μέντοι πατριάρχου Ταρασίου τὸν Βίον μετῆλλαχότος κατὰ τὴν πρώτην ἑβδομάδα τῶν νηστειῶν, Νικηφόρος ὁ αἰοιδιμος ψήφω νήφω κοινῇ κατὰ τὴν τοῦ πάσχα κυριαξὴν πατριάρχης κεχειροτόνητο, ἀσηκρῆτις τυγχάνων, Πλάτωνος καὶ Θεοδώρου τοῦ Γερονότος ἡγουμένου τῆς τοῦ Στουδίου μονῆς Στασιακάντων διὰ τὴν μάκαρος*

ἐσείνου χειροτονίαν [...]: Zonaras XV, s. 305,1-6; Por. Vita Theophylacti Archiepiscopi Nicomediae, (BHG 2451), s. 75-77, rozdz. 10; Ταρασίου δὲ τοῦ πατριάρχου τελευτήσαντος, καὶ Νικηφόρου τοῦ ἀπὸ ἀσηκρητῶν χειροτονηθέντος,[...]: Georgius Monachus, *Chronicon*, s. 774,10-16; Νικηφόρος ἀπὸ ἀσηκρητῆς: *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae*, s. 291,12; Leon Grammatyk, *Chronografia*, s. 204,11-13; Theodosii Meliteni, s. 141,8-9; Symeon sl., s. 89,14-15; Ἀπεσίω δὲ καὶ ὁ ἀγιώτατος ἐπίσκοπος Ταράσιος, καὶ χειρουοσσεῖται ἀντ' αὐτοῦ Νικηφόρος ὁ ἀγιώτατος πατριάρχης (ὁ) ἀπὸ σηκρητῆς: Georgius Monachus (Muralt), kol. 976A, linie 3-11; *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae*, 724,13-16; Synodicon vetus, s. 192-193, rozdz. 153,2-12; [...] τῇ δ' τῆς πρώτης ἐβδομάδος τῶν νηστειῶν καὶ τῇ μεγάλῃ κυριαξῇ ἐχειροτονήθη Νικηφόρος ὁ ἀγιώτατος πατριάρχης ἀπὸ ἀσηκρητῆς, ψήφω παντὸς λαοῦ καὶ του βασιλέως καὶ τῶν ἱερέων [...]: Cedrenus, *Compendium Historiarum*, II, s. 34,5-14; [...] Νικηφόρος ὁ ἀοίδιμον ψήφω κοινῇ κατὰ τὴν τοῦ πάσχα κυριαξὴν πατριάρχης κεχειροτόνητο, ἀσηκρητῆς τυγχάνων,[...]: Zonaras XV, s. 305,1-14; Por.: Pratsch, *Theodoros*, s. 135-146; Alexander, *Nicephorus*, s. 68; Patriarchen (BBS 5), s. 117-118. Interesującą wzmiankę w tym kontekście odnajdujemy w aktach soboru z 869/870 roku w Konstantynopolu gdzie czytamy: *Quin et pos mortem Tarasii sancrissimus Nicephorus ex decreto synodi sine ulla vi ab episcopis designatus est*: Mansi, XVI, kol. 351B, linie 18-20.

Ponieważ Nikefor był osobą świecką został najpierw wyświęcony (w obecności cesarza Staurakiosa) 5 IV na mnicha, 9 IV na diakona, 10 IV na prezbitera, aż w końcu 12 IV 806 roku w Kościele Hagia Sophia na patriarchę Konstantynopola w obecności trzech metropolitów: Leona z Heraklei, Mikołaja z Cezarei oraz Tomasza z Tesaloniki: VN (BHG 1335), s. 157,10-14 i s. 157,23-158,15; *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae*, s. 291,12-22; Talbot, *Defenders*, s. 27; Patriarchen (BBS 5), s. 118-119, szczególnie przyp. 52; Alexander, *Nicephorus*, s. 68-71.

Wkrótce po objęciu patriarchatu (prawdopodobnie jeszcze w IV 806 roku) zwołał w Konstantynopolu synod, na którym zrehabilitowano i przywrócono do kapłaństwa oikonomosa Józefa, który w 795 roku (w tym okresie oprócz tego, że był oikonomosem w Kościele Hagii Sophii, był także opatem klasztoru Kathara: Talbot, *Defenders*, s. 27) udzielił ślubu Konstantynowi VI i Teodocie: Synodicon vetus, rozdz. 153, s. 128; Theodorus Studita, *Epistulae*, Epp. nr 24; 25; 28; 33; Mansi, XIV, kol.

14A-C, linie 10-30; Grumel-Darrouzes, *Regestes*, II, s. 36, nr 377; Alexander, *Nicephorus*, s. 85-87; Pratsch, *Theodoros*, s. 147-150, Dobrosklonskij, *Feodor*, t. I, s. 606-607. Prawdopodobnie w roku 807 Teodor Studyta otwarcie sprzeciwił się rehabilitacji Józefa. W odpowiedzi Nikefor zwołał w styczniu 809 roku synod w Konstantynopolu, na którym wszystkich jego przeciwników (Teodora Studytę, Platona, Józefa) obłożono anatemą i pozbawiono wszelkich godności kościelnych: Theophanes, *Chronographia*, AM 6301, s. 484,19-28; Theodorus Studita, *Epistulae*, I, s. 91-99, Ep. 33-34; s. 101-106, Ep. 36; s. 108-114, Ep. 38-39; s. 129-139, Ep. 48; szeroko o tym sporze zob. Pratsch, *Theodoros*, s. 153-178 (o samym soborze s. 168-171); Alexander, *Nicephorus*, s. 91-92; Dobrosklonskij, *Feodor*, t. I s. 646; Grumel-Darrouzes, *Regestes*, II, s. 38-39, nr 378-381. Jego przeciwnicy zostali skazani na wygnanie na Wyspy Książęce, a wszelkie próby kierowania próśb o odwołanie z wygnania, pozostały bez odpowiedzi: Theodorus Studita, *Epistulae*, Epp. nr 25 i 30. Jak wspomina jego hagiograf, podjął on też reformy wewnątrz kościoła, mające na celu naprawę obyczajów panujących w klasztorach: VN, s. 159,12-160,19. Równie stanowczo sprzeciwiał się rozwodom: VN (BHG 1335), s. 160,20-30; Alexander, *Nicephorus*, s. 77.

Kiedy w 808 roku patrycjusz i kwesor Arsaber wzniecił bunt, patriarcha (mimo, iż wysocy duchowni poparli buntownika) pozostał wierny cesarzowi: Theophanes, *Chronographia*, AM 6300, s. 483,23-26; Alexander, *Nicephorus*, s. 74 i 132 przyp. 5. Również wówczas, gdy Nikefor zginął na polu bitwy (26 VII 811 roku), patriarcha pozostał wierny Staurakiosowi i mimo to, iż był on poważnie ranny, prawdopodobnie czynił starania, aby zapewnić mu sukcesję: Theophanes, *Chronographia*, AM 6303, s. 492,13-17; Patriarchen (BBS5), s. 122. Prawdopodobnie czynił to ze względów religijnych, tzn. chciał mieć pewność, że nowy cesarz złoży ortodoksyjne wyznanie wiary. Wskazują na to także kolejne wydarzenia. Nikefor jest wymieniany wśród osób (obok domestyka Stefana i magistra Teoktistosa), które poparły zięcia cesarza Nikefora i szwagra Staurakiosa – kuropalatesa Michała (Michał Rangabeusz 811-813) w jego staraniach o tron cesarski.: Theophanes, *Chronographia*, AM 6303, s. 492,28-31; Leon Grammatyk, *Chronografia*, s. 206,3-8; Theodosii Meliteni, s. 142,9-12; Symeon sl., s. 90,3-6; Georgius Monachus (Muralt), kol. 977B-C, linie 26-32; Alexander, *Nicephorus*, s. 75-76. Najprawdopodobniej przestał popierać Staurakiosa dopiero po tym, jak uzyskał od Michała szereg gwarancji oraz

ortodoksyjne wyznanie wiary: Theophanes, *Chronographia*, AM 6303, s. 493,10-14; Speck, *Konstantin VI*, s. 399-404; szersze omówienie kwestii żądania wyznania wiary od nowego cesarza: Zob. Pratsch, *Theodoros*, s. 206-207; kwestię tego przypadku zob.: Theophanes, *Chronicle* (Mango), s. 677, przyp. 31; Dölger, *Regesten*, s. 47, nr 384.

Nikefor koronował Michała Rangabeusza 2 X 811 roku w Hagii Sophii, 12 X w Triklinosie jego żonę Prokopię, a 25 XII w Hagii Sophi cesarskiego syna Teofilakta na współcesarza: Theophanes, *Chronographia*, AM 6304, s. 492,30-32; 494,1-3 i 25-28. Zmiana panującego pozwoliła Nikeforowi, za pośrednictwem Michała biskupa Synady (stał on na czele poselstwa wysłanego do Karola Wielkiego), wysłać papieżowi Leonowi III, list informujący o objęciu przez niego patriarchatu: Theophanes *Chronographia*, AM 6304, s. 494,22-25; VN (BHG 1335), s. 160,31-162,10; Rochow, *Byzanz*, s. 306-308; list wydany w PG, 100, koll. 169A-200C; Por.: O'Connell, *Nicephorus*, s. 68-78; Alexander, *Nicephorus*, s. 106-109. Nowy cesarz pozwolił też na powrót (811/812 rok) z wygnania Teodorowi Studycie, którego uczynił swoim doradcą: Pratsch, *Theodoros*, s. 183-196; Patriarchen (BBS 5), s. 124-127.

Nikefor aktywnie wspierał chrześcijańskich uciekinierów z Syrii, Egiptu i Palestyny, którzy przybywali licznie do Konstantynopola: Theophanes, *Chronographia*, AM 6305, s. 499,15-31. Po tym jak cesarz Michał poniósł druzgocącą klęskę w bitwie pod Versiniką (22 VI 813 roku), po powrocie do Konstantynopola za radą Nikefora abdykował i wraz z całą rodziną (11 VII 813) oddalił się do klasztoru: VN (BHG 1335), s. 162,31-163,25. Dzień później nowym cesarzem został obwołany Leon V (813-820): Alexander, *Nicephorus*, s. 78. Nikefor próbował przed koronacją wymóc na Leonie, aby podpisał ortodoksyjne wyznanie wiary, ale bez skutku: VN (BHG 1335), s. 163,29-164,7. Leon został w Hagii Sophii koronowany przez Nikefora na cesarza: Theophanes, *Chronographia*, AM 6305, s. 502,1-503,5; Rochow, *Byzanz*, s. 316-320; Pratsch, *Theodoros*, s. 197-200; Patriarchen (BBS 5), s. 130, szczególnie przypis 117. Również podjęta przez Nikefora dzień po koronacji próba uzyskania podpisu pod wyznaniem wiary zakończyła się niepowodzeniem: VN (BHG 1335), s. 164,22-27; Por.: *Theophanes Continuatus*, s. 28,16-29,1; Zonaras, XV, s. 324,15-325,1; *Theophanes Continuatus* (ros.), s. 24, przyp. 3.

Na przełomie maja i czerwca 814 roku Leon podjął działania mające na celu przywrócenie ikonoklazmu. Wybuchł otwarty spór między cesarzem i Nikeforem, w wyniku którego patriarcha został usunięty i skazany na wygnanie 13 (lub 20) III 815

roku. Jego następcą został Teodot I (815-821): Leon Grammatyk, *Chronografia*, s. 208,9-13; Georgius Monachus, *Chronicon (continuatio)*, s. 763-764, 766-768; Michał Glykas, s. 533,16-20; Genezjusz, I, s. 12,60-62; Jan Skylitzes, *Historiarum*, s. 15,20-16,1; Cedrenus, *Compendium Historiarum*, II, s. 56,17-19; *Vita Theophylacti Archiepiscopi Nicomediae*, (BHG 2451), s. 79, rozdz. 13; *Vita Nicolai Studitae* (BHG 1365), kol. 881A, linie 6-8; *Vita Methodii* (BHG 1278), kol. 1248, linie 3-7; *Vita Ioannici* (BHG 935), rozdz. 17, kol. 348A,15-16; *Vita Ioannicii* (BHG 936), rozdz. 18, kol. 393F, linie 1-2. Szczegółowe omówienie powodów odwołania: Patriarchen (BBS 5), s. 131-142; por. Pratsch, *Theodoros*, s. 203-231; o Teodocie zob hasło: Pr. Teodotos, nr 92.

Pozbawiony godności oddalił się do wzniesionego przez siebie klasztoru w Bitynii. Po zamordowaniu cesarza Leona V (25 XII 820 roku), zwrócił się do nowego cesarza Michała II, prosząc, aby przywrócił kult obrazów, ale bez skutku: *Theophanes Continuatus*, s. 47,16-23; Zonaras, XV, s. 338,7-9; Cedrenus, *Compendium Historiarum*, II, s. 72,13-17; Jan Skylitzes, *Historiarum*, s. 27,71-74. Zwolennicy Nikefora bez skutku wysunęli jego kandydaturę na tron patriarszy po śmierci Teodota I w 821 roku. Nowym patriarchą został Antoni I (821-836). Nikefor zmarł w 828 roku w klasztorze Teodora, w wieku siedemdziesięciu lat.: VN. (BHG 1335), s. 213,22-24; *Vita Ignatii Patriarchae*, (BHG 817), koll. 492D-493A; *Patriarchen* (BBS 5), s. 143-147. Część literatury za datę śmierci przyjmuje Wielkanoc 2 kwietnia: *Patriarchen* (BBS 5), s. 146; ODB, III, s. 1477, ale inne ustalenia wskazują za bardziej prawdopodobną datę 2 czerwca 828 roku: Talbot, *Defenders*, s. 136, przyp. 504. Został uznany za jednego z największych obrońców ortodoksji: *Synodikon Ortodoksji*, s. 51,110; s. 53,114.

Jego relikwie zostały sprowadzone z polecenia patriarchy Metodego I (843-847) do Konstantynopola 13 III 847 roku i złożone w kościele Świętych Apostołów: *Translatio Niceph. patriarch.* (BHG 1337b), s. 230-233; Theophanes Presbyter, (BHG 1336-1337) rozdz. 6-13, s. 121-128; *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae*, s. 533,11-534,18; *Oratio de exilio*, koll. 163B-168A.

Urzędy i tytuły *σπαθαροκανδιδάτος* (lub/i *σπαθάριος*)

ἀπὸ σπαθάριος

πρωτοασηκρήτης (**przed 815 rokiem**)

patriarcha Konstantynopola (**1 IV 815 – I 821**)

Źródła:

BLS, II, s. 2, nr 2.

CSLB, CSLB, V, s. 4-5, nr 3.

CDBLS, s. 52-53, nr 43.

De patriarcharum Constantinopolitanorum catalogis: s. 291,23.

Genezjusz: s. 8.63-9.83; s. 11,32-12,62; s. 13,79-82.

Georgius Monachus, *Chronicon (continuatio)*: s. 764,6-9; s. 768,6-8.

Georgius Monachus, *Chronicon (continuatio)* (Muralt): kol. 980B, linie 24-28; kol. 984C, linie 37-44.

Georgius Monachus, *Chronicon*: s. 777,11-15; s. 780,7.

Jan Skylitzes, *Historiarum*: s. 11,76-12.98; s. 14,72-15,9; s. 16,32; s. 72,42; s. 92,18.

Leon Grammatyk, *Chronografia*: s. 209,15-16; s. 208,11-13.

Mansi XIV: koll. 133D-142C.

Mansi XVI: kol. 142A, linia 1-2; kol. 389C-D, linie 39-41.

Nicephori Callisti: kol. 460B, linie 18-19.

Nicephoros, Chron. Synt: s 120,4.

Pseudo-Symeon, *Chronographia*: s. 605,5-606,10; s. 609,12-13.

Scriptor incertus (Bekker): s. 359,21-360,7; s. 360,16; s. 361,1-14.

Scriptor incertus (Iadevaia): s. 55,532-534; s. 55,535-542; s. 56, 552-555; s. 56,564; s. 56,574-589.

Symeon sl.: s. 91,3-6.

Synodikon Ortodoksji (BHG 1392): s. 57,173.
 Theodosii Meliteni: s. 143,24-26.
Theophanes Continuatus: s. 22,10-23,17; 27,3-28,15; s. 28,16-29,1; s. 41,16-17.
 Theophanes, *Chronographia*: AM 6258, s. 440,24-27.
 Vita Ignatii (BHG 817): kol. 493C, linie 34-35.
 Vita Ioannicii auctore Symeone Metaphrasta (BHG 937): kol. 56A, linie 8-2.
 Vita Ioannicii (BHG 935).
 Vita Nicetae Medicii (BHG 1341): s. 26,37; s. XXV, 37.
 VN (BHG 1335): s. 204,21-205,5.
 Zonaras: s. 323,7-324,15; 325,13-15; 326,1-327,8.

Literatura:

P. J. Alexander, *The Iconoclastic Council of St. Sophia (815) and Its Definition (Horos)*, DOP, 7 (1953), s. 35-66.
 Guiland, *Patrices*, s. 343-344.
 Rochow, *Konstnatin V*, s. 11, 213-214, s. 227-228.
 F. Winkelmann, *Quellenstudien*, s. 152, 160, 182.
 Pratsch, *Theodoros*, s. 231-234, 235-245.
 Patriarchen (BBS 5), s. 148-155.
 Jan Skylitzes, *History*, s. 12.
 PMbZ, IV, s. 544-548, nr 7954.
 PBE: Theodotos 2.

Komentarz historyczny:

Określany w źródłach mianem Teodot Melissenos Kassiteras: Θεόδωτος ὁ Κασσιτερᾶς: Nicephoros, *Chron. Synt.*, s. 120,4; Θεοδότου δὲ τοῦ Κασσιτερᾶ λεγομένου. [Vita](#) Ignatii kol. 493C, linie 34-35; Θεόδωτον τὸν Κασσιτερᾶν: Leon

Grammatyk, s. 209,15-16; Θεόδοτος τινὶ τῷ κατὰ τὸν Μελισσηνὸν γνησίῳ δοκοῦντι, ᾧ ἐπώνυμον ὁ Κασσιτεράς: *Theophanes Continuatus*, s. 22,11-13; s. 28,22; ὁ Μελισσηνὸς ἀντεισέχθη Θεόδοτος, ᾧ διώνυμον τὸ ἐπώνυμον· ἐλέγετό γὰρ καὶ Κασσιτεράς: Zonaras, s. 325,14-15; Θεοδότου δὲ τοῦ Μελισσηνοῦ, ὃν καὶ Κασσιτηρᾶν προσαγορεύεσθαι ὁ λόγος ἐγνώρισεν ἄνωθεν [...]: s. 72,42-43; Genezjusz, s. 8,65-66 i s. 11,52; ὁ Θεόδοτος τὸν Κασσιτηρᾶν καὶ τῆς θυμέλης τὴν προσηγορίαν ἐπειλημμένον: Georgius Monachus, *Chronicon (continuatio)*, s. 768,7-8; Por. καὶ πατριάρχην Θεοδότον [...] ὥστε καὶ τὸ [lege τῷ] τῆς θυμέλης παιγνίου ὀνόματι τούτῳ προσονόμασαι: *Vita Nicetae Medicii*, s. 26,37; Θεόδοτος ὁ Κασσιτεράς: *De patriarcharum Constantinopolitanorum catalogis*, s. 291,23; Por.: Patriarchen (BBS 5), s. 148; Winkelmann, *Quellenstudien*, s. 160.

Pochodził z rodziny blisko spokrewnionej z panującą dynastią. Jego matką była siostra Augusty Eudokii, a ojcem patrycjusz Michał Melissenos: καὶ δὴ ἐπελέξατο Θεόδοτον υἱὸν Μιχαήλ πατρικίου τοῦ Μελισσηνοῦ [...]: *Scriptor incertus* (Bekker) s. 359,21-360,1; *Scriptor incertus* (Iadevaia), s. 55,532-534; [...] Θεοδότῳ τῷ υἱῷ Μιχαήλ πατρικίου τοῦ Μελισσηνου, ὃν δὴ καὶ Κασσιτηρᾶν κατωνόμαζον [...]: Ioannes Scylitzes, *Historiarum*, s. 11,77-78; 16,38-39; 72,42; 92,18; o Michale Melissenosie zob.: Guiland, *Patrices*, s. 343-344; Jan Skylitzes, *History*, s. 12, przyp. 42 i 43; o rodzinie Melissenosów zob. Winkelmann, *Quellenstudien*, s. 152, 182. Trudno określić, kiedy Teodot przyszedł na świat. Można założyć, że skoro Konstantyn V poślubił Eudokię w połowie lat 50-tych VIII wieku (Rochow, *Konstantin V*, s. 11, 213-214), to jest to *terminus post quem* dla małżeństwa rodziców Teodota. Jego ojciec został w roku 766 mianowany strategiem temu Anatolikon, co pozwala założyć, że był wówczas mężczyzną co najmniej trzydziestoletnim: Theophanes, *Chronographia*, AM 6258, s. 440,24-27; Por. Rochow, *Konstantin V*, s. 227-228. Wnioskować z tego można, że Teodot urodził się około 760 roku. Jego rodzina pochodziła z Nikolei we Frygii, jednak sam Teodot najprawdopodobniej urodził się i kształcił w Konstantynopolu.: καὶ φθορέα Θεόδοτον τὸν Μελισσηνὸν ἐκ Νακωλείας ὀρμώμενον. *Vita Ioannicii* (BHG 935), rozdz. 17, s. 384B; Θεόδοτον δὲ τὸν ἐκ **Νατωλείας**, ᾧ Μελισσηνὸς ἦν ἐπικλησις [...]: *Vita Ioannicii auctore*

Symeone Metaphrasta (BHG 937), rozdz. 20, kol. 56A, linie 8-2; Por. Patriarchen (BBS 5), s. 149.

Wobec faktu, że niemal wszystkie dostępne źródła są nastawione nieprzychylnie do Teodota (o przyczynach stronniczości źródeł zob. niżej), stworzenie biogramu tej postaci jest bardzo utrudnione. Na temat przebiegu jego kariery, zanim stanął na czele kościoła Konstantynopolitańskiego, niewiele można stwierdzić z całą pewnością. Jednak biorąc pod uwagę pozycję jego ojca, nie można wykluczyć, że pełnił jakieś funkcje wojskowe. Jediną wzmianką na ten temat jest następujący fragment: αὐτὸν τὸν Θεόδοτον, σπαθαροκανδιδάτον ὄντα, συνιέμενον τῷ δόγματι αὐτοῦ ἐκούρευσεν στεφανίτην, καὶ ἐποίησεν αὐτὸν πατριάρχην, χειροτονήσαντες αὐτὸν τὸ πάσχα, ἄνθρωπον μηδὲν πνευματικὸν ἐπιστάμενον μηδὲ παιδευθέντα τῇ γραφῇ ἄλλ' ἢ ὀλίγου τινός, καὶ μηδείαν εὐσέβειαν κεκτημένῳ, μόνον ὅτι πρῶος ἦν καὶ ἐφαίνετο τοῖς ἀνθρώποις ἐνάρετος: *Scriptor incertus* (Bekker), s. 360,2-7; *Scriptor Incertus* (Iadevaia), s. 55,535-542. Fragment ten, mówiący, że prawie nie posiadał umiejętności pisania, prawdopodobnie należy interpretować w sposób zaproponowany przez PMbZ (IV, s. 544), tzn. przyjąć, że otrzymał on odpowiadające swojemu stanowi (prawdopodobnie staranne) wykształcenie.

Sposób charakteryzowania Teodota, przez *Scriptor Incertus*, nie jest czymś niezwykłym. Generalnie wszystkie źródła przedstawiają go jako osobę, nie mającą predyspozycji ku temu, aby objąć patriarchat: *Theophanes Continuatus*, s. 28,16-29,1; Genezjusz I, s. 13,79-82; Ioannes Scylitzes, *Historiarum*, s. 14,72-15,9 i s. 16,36-42; Georgius Monachus, *Chronicon (continuatio)*, s. 764,6-8; Georgius Monachus, (Muralt), kol. 980B, linia 24-27; Leon Grammatyk, *Chronografia.*, s. 208,11-13; Theodosii Meliteni, s. 143,24.

Posiadał godność spatharokandidatos (zob. wyżej). Pełnił następnie funkcję spatharios oraz (lub) protospatharios. Trudność z ustaleniem wynika z faktu, że jest określany w źródłach jako: ἀπὸ σπαθαρίων. Georgius Monachus, *Chronicon*, s. 780,7; Georgius Monachus, *Chronicon (continuatio)*, s. 768,6-7; Vita Nicetae Medicii (BHG 1341), s. XXV,37; Genezjusz I, s. 8,65; ἀπὸ σπαθαρίων zaś oznacza tyle co „były spatharios”.

Jest też określamy mianem *πρωτοασκητής*: *Θεόδωτος ὁ Μελισσηνὸς πρωτασκητής Εἰκωνομάχος ἔτη*: Nicephori Callisti, kol. 460B, linie 18-19.

Zgodnie z wszystkimi przekazami, był blisko związany z cesarzem Michałem I (811- 813). Za panowania Leona V (813-820), w początkowym (uchodzącym za tolerancyjny) okresie jego rządów (tzn. w latach 813-815) dążył do ponownego wprowadzenia ikonoklazmu: Genezjusz, s. 8,63-9,83 i s. 11,32-12,61; *Theophanes Continuatus*, I, s. 22,10-23,17; 27,3-28,15; Ioannes Scylitzes, *Historiarum*, s. 11,76-12,98; Pseudo-Symeon, *Chronographia*, s. 605,5-606,10; Zonaras, s. 323,7-324,15 i s. 326,1-327,8. Oczywiście można założyć, że tego typu wzmianki miały na celu zdyskredytowanie Teodota, ale równie prawdopodobne wydaje się, że rzeczywiście prowadził on tego typu politykę, a jego poglądy religijne popierał Leon V, który po sukcesach wojennych mógł otwarcie poprzeć ikonoklazm, a Teodota uczynić patriarchą. Na tą możliwość wskazuje wzmianka u Genezjusza: I, s. 11,34-35.

Trzynastego kwietnia 814 roku umarł chagan bułgarski Krum, a Leon otwarcie opowiedział się za ikonoklazmem. Patriarcha Nikefor przeciwstawił się próbie powrotu do tej doktryny, za co 13 (lub 20) III 815 roku został usunięty z tronu i deportowany. Cesarz początkowo chciał, aby zastąpił go Jan Grammatyk, ale wobec oporu senatorów (*παρὰ τῶν πατρικίων*), którzy pragnęli, aby Teodot został patriarchą, cesarz zgodził się na jego kandydaturę i 1 IV 815 roku (w Wielkanoc) został wyświęcony: *καὶ Θεόδωτος ὁ Κασσιτερᾶς τὸν τῆς ἱεραρχίας θρόνον ἄθλον λάμανε κατὰ τὸν τοῦ θεοῦ πάσχα καιρόν*. *Theophanes Continuatus*, I, s. 28,22-29,1; Por. Genezjusz I, s. 12,60-62; 13,79-82; Jan Skylitzes, *Historiarum*, s. 14,72-15,9 i s. 16,36-42; Georgius Monachus, *Chronicon*, s. 777,11-15; Georgius Monachus, *Chronicon (continuatio)*, s. 764,6-9; Georgius Monachus, *Chronicon (continuatio)* (Muralt), kol. 980B, linie 24-28 i kol. 984C, linie 37-44; Leon Grammatyk, *Chronografia*, s. 208,11-13; Theodosii Meliteni, s. 143, linie 24-26; Symeon sl., s. 91,3-6; Pseudo-Symeon, *Chronographia*, s. 609,12-13; Zonaras, s. 325,13-15; Scriptor incertus (Bekker), s. 360,4 (zob. wyżej); *Scriptor incertus* (Iadevaia), s. 56,552-555. Posiadamy pieczęć patriarszą Teodota: CDBLS, s. 52-53, nr 43; BLS, II, s. 2, nr 2; CSLB, V, s. 4-5, nr 3.

Najprawdopodobniej jeszcze w kwietniu 815 roku odbył się pod jego przewodnictwem synod w Hagii Sophii: *Scriptor incertus* (Bekker), s. 360,16; *Scriptor incertus* (Iadevaia), s. 56,564. Teodot odegrał kluczową rolę w opracowaniu

Horosu. Ten dokument podobnie jak akta soborowe zachował się wyłącznie we fragmentach: Mansi XIV, koll. 133D-142C. Sobór wzmocnił Horos synodu w Hieria z 754 roku, a unieważnił sobór Nicejski z roku 787. Ekskomunikowano ortodoksyjnych biskupów oraz patriarchów: Germanosa, Tarazjusza oraz Nikefora: *Scriptor incertus* (Bekker), s. 361,1-14; *Scriptor incertus* (Iadevaia), s. 56,574-589; VN (BHG 1335), s. 204,21-205,5; *Vita Nicetae Medicii* (BHG 1341), s. XXV,37; P. J. Alexander, DOP, 7 (1953), s. 35-66; Pratsch, *Theodoros*, s. 231-234. Teodot, popierany przez Leona V i Jana Grammatyka, starał się nakłonić zwolenników kultu obrazów do kompromisu, który polegać miał na tym, że pozostaną oni z nim w łączności duchowej (tzn. uznają go za prawowitego patriarchę i zażegnany zostanie rozłam wewnątrz kościoła), jednak nie odniosło to skutków. Wszystkich przeciwników nowej doktryny ostatecznie ekskomunikowano.: Pratsch, *Theodoros*, s. 235-245.

Po zamordowaniu Leona V, 25 XII 820 roku, Teodot prawdopodobnie jeszcze tego samego dnia wieczorem, w Hagii Sophii koronował na cesarza Michała II: *Theophanes Continuatus*, s. 41,16-17. Niedługo potem, możliwe że jeszcze w grudniu, a najpóźniej na początku stycznia, Teodot zmarł, a na tronie patriarchalnym zastąpił go Antoniusz. Po upadku ikonoklazmu w 843 roku, został wraz z innymi ikonoklastycznymi patriarchami ekskomunikowany: Synodikon Ortodoksji (BHG 1392), s. 57,173; Mansi XVI, kol. 142A, linia 1-2 i kol. 389C-D, linie 39-41.

Diogenes

93

Urzędy i tytuły ἀσκηρῆτις (początek IX wieku)

Źródła: Theodorus Studita, *Epistulae*: II, Ep. 491, s. 725-726.

Literatura Dobrosklonskij, *Feodor*, II, s. 475.

V. Grumel, *L'iconologie de saint Théodore Studite*, EO 20 (1921), s. 257-268.

L.-H. Grondijs, *Images de saints d'après la théologie byzantine du VIIIe siècle, Actes du VI Congrès international d'études byzantines*, II, 1952 s. 145-170.

PMbZ, I, s. 425, nr 1339.

PBE: Diogenes 3.

Komentarz historyczny:

Pełnił funkcję ἀσκηρῆτις. Wysłał zapytanie do Teodora Studyty, dotyczące tego jak należy nazywać i czcić ikony. Teodor wyjaśnia w odpowiedzi, czym jest ikona: Theodorus Studita, *Epistulae*, II, Ep. 491, s. 725-726. Odpowiedź Teodora Studyty adresowana do: Διογένηι ἀσκηρῆτις: Theodorus Studita, *Epistulae*., II, Ep. 491, s. 725, 1; L.-H. Grondijs, *Images*, s. 155; V. Grumel, *L'iconologie de saint Théodore Studite*, EO 20 (1921), s. 262. Prawdopodobnie list został wysłany po 815 roku, kiedy jego temat znów był bardzo żywo dyskutowany, prawdopodobnie za rządów Michała II, gdy prześladowania ikonoklastów zmniejszyły się, a okoliczności pozwoliły na bardziej swobodną dyskusję: Dobrosklonskij, *Feodor*, II, s. 475.

Eutychianos (Hamazaspes ?)

94

Urzędy i tytuły πρωτοασκηρῆτις (pierwsza połowa IX wieku)

Źródła: BLS, 1.2, s. 926, nr 1697.

VN (BHG 1335): s. 189,30-190,7.

Vita Nicetae Medicii (BHG 1341): rozdz. 31, s. 24, linie 62-63.

Literatura: Alexander, *Nicephorus*, s. 127.

Treadgold, *Byzantine Revival*, s. 209, 211.

Pratsch, *Theodoros* (BBS 4), s. 20, 209, 226.

Talbot, *Defenders*, s. 129.

Grumel-Darrouzes, *Regestes*, II, s. 46, nr 397.

PMbZ, I, s. 587, nr 1865.

Komentarz historyczny:

Był zwolennikiem cesarza Leona. Eutychianos już w roku 814 otwarcie wyrażał swoje ikonoklastyczne poglądy i popierał cesarza w planach ponownego wprowadzenia ikonoklazmu. Zgodnie z relacją hagiografa, Nikefor ostrzegał go przed takimi działaniami, lecz mimo tych ostrzeżeń Eutychianos nie zmienił swojej postawy: *γράφει δὲ καὶ τῷ πρώτῳ τῶν βασιλικῶν ὑπογραφέων τότε τυγχάνοντι (Εὐτυχιανὸς αὐτὸς ἦν), συναιρομένῳ τοῖς αἵρετιζουσι καὶ τὰ τῆς ὀρθοτόμου πίστεως παραναγινώσκοντι λόγια, ὥς εἰ μὲν οὐ παύσεται διαστεέφων τὰς ὁδοὺς κυρίου τὰς εὐθείας, ἀλλ' Ἐλύμα τῷ μάγῳ συμπροαιρεῖται πορεύεσθαι, παρὰ τῆς ἐφόρου δίκης πείσεσθαι λώβην τὰς πρὸς τὸ ζῆν ἀφορμὰς δεινῶς ἐπαλύνουσιν. ᾧ καὶ ἀνουθετήτῳ φανέντι τὰ τῆς ἀπειλῆς κατελάμβανε*. VN, s. 189,30-190,7; *Vita Nicetae Medicii* (BHG 1341), rozdz. 31, s. 24, linie 62-63; Grumel-Darrouzes, *Regestes*, II, s. 46, nr 397; Pratsch, *Theodoros* (BBS 4), s. 20, 209, 226; Treadgold, *Byzantine Revival*, s. 209, 211.

Być może jego nazwisko rodowe do Hamazaspes – Ἀμαζάσπης: VN, s. 208,17; Talbot, *Defenders*, s. 129, przyp. 457, Alexander, *Nicephorus*, s. 127, przyp. 3. Być może jest tożsamy z osobą, której pieczęć została opublikowana BLS (1.2, s. 926, nr 1697; i s. 64, nr 208, w PMbZ), a która to pieczęć jest datowana na IX wiek.

Konstantyn

95

Urzędy i tytuły βασιλικὸς ἀσηκρήτης (pierwsza połowa IX wieku)

χαρτουλάριος τῶν βασιλικῶν ἀγγελῶν καὶ τοῦ δρόμου

Źródła: K. Regling, *Byzantinische bleisiegel III*, BZ 24 (1923), s. 96, nr 4.

SLB, s. 324-325.

CSLB, II, s. 220-221, nr 450.

Literatura: PMbZ, II, s. 580, nr 3770.

Pieczęć Konstantyna została opublikowana w SLB (s. 325), BZ 24 (1923), s. 96, nr 4 oraz CSLB (II, s. 220-221, nr 450).

Awers: monogram w kształcie krzyża: Θεοτόκε Βοήθει. Widoczna inskrypcja: poprzedzona krzyżem: *Κωνσταντίνω βασιλικῶ ἀσικρίτης*.

Rewers: monogram w kształcie krzyża oraz inskrypcja: δ<ού>λ<ου> τ<ού> Θ(εο)ῦ, χαρτουλαρίω τῶν βασιλικῶν ἀγγελῶν (καὶ) τ<ού> δρόμ<ου>.

Stefan

96

Urzędy i tytuły ἀδσηκρήτις (ca. 796-821)

Źródła: Theodorus Studita, *Epistulae*, I, Ep. 5, s. 18-21; II, Ep., 419, s. 586-588.

Literatura: Alexander, *Nicephorus*, s. 89.

S. Efthymiadis, *Notes on the Correspondence of Theodore the Studite*, REB 53 (1995), s. 141-163.

Pratsch, *Theodoros*, s. 104, 266.

PMbZ, IV, s. 249.

PBE, Stephanos 130.

Komentarz historyczny:

Był adresatem dwóch listów (napisanych przez Teodora Studytę. Oba adresowane *Στεφάνω ἀδσηκρήτις*.

Pierwszy list (Theodorus Studita, *Epistulae*, I, Ep. 5, s. 18-21) został napisany między styczniem a wrześniem 796 roku. Prawdopodobnie na początku tego roku, Stefan poznał Teodora, i żywo dyskutował z nim kwestię sporu, jaki powstał między

Teodorem a cesarzem, ze względu na drugie małżeństwo Konstantyna VI. Stefan jest w nim określany jako: *τῆς εὐκλεοῦς σου παρουσίας*: Theodorus Studita, *Epistulae*, I, s. 18,2. Teodor zwraca się też do niego *ὦ δέσποτα*: Theodorus Studita, *Epistulae*, I, s. 18,6; por. Pratsch, *Theodoros*, s. 104.

Drugi list został napisany krótko po śmierci Leona V (25 XII 820) a nadawca nie znał jeszcze imienia nowego cesarza: Theodorus Studita, *Epistulae*, II, Ep., 419, s. 586-588; Pratsch, *Theodoros*, s. 266. List wskazuje, że Stefan popierał czcicieli ikon i starał się wpływać na cesarza, aby ten przywrócił kult obrazów: Theodorus Studita, *Epistulae*, I, s. 400.

Różnica między listami to 25 lat. Pełnił więc urząd cesarskiego sekretarza bardzo długo. Wydawca listu wskazuje, że tak długo utrzymał się na stanowisku dzięki umiejętnym zmianom poglądów religijnych: Theodorus Studita, *Epistulae*, I, s. 148, przyp. 30.

Stefan

97

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (przed 826 rokiem?)

Źródła: Ignatios Diakon, *Epistulae*, Ep. 54, s. 134,18-21.

Literatura: PBE: Stephanos 160.

Komentarz historyczny:

Jest wzmiankowany w liście Ignacego Diakona skierowanym do Patriarchy Metodego. Stefan był jednym z sekretarzy cesarskich (prawdopodobnie a secretis). Pożyczył od Ignacego kopię Ewangelii, celem sprawdzenia tekstu z egzemplarzem jaki sam posiadał. Następnie kopię tę pożyczył biskupowi Synnady Michałowi, który umarł w roku 826. Już po śmierci Michała, Ignacy napisał o księdze do patriarchy (w 843 lub 847 roku), kiedy to chciał ją odzyskać: *Ταύτην ὁ ἐν μεθέξει τῆς μακαρίας λήξεως Στέφανος, ὅς ἐν τοῖς βασιλικοῖς ὑπογραφεῦσι τὸ τηνικάδε*

προέλαμπε, πρὸς μεταβολὴν αἰτήσας εἴληφεν· ὁ δὲ γ' ἔχρησε Μιχαὴλ τῷ αἰοδίμῳ ἱεράρχῃ Συνάδων. Ignatios Diakon, *Epistulae*, Ep. 54, s. 134,18-21.

Leon

98

Urzędy i tytuły πρωτοσπαθάριος

ἀσηκρῆτις (między 826 a ca. 843 rokiem)

Źródła: Ignatios Diakon, *Epistulae*, s. 142-144, Ep. 58.

Literatura: Mango, *Observations*, s. 410.

Pratsch, *Ignatios*, s. 97.

PMbZ, III, s. 57, nr 4453.

PBE (Leo 284).

Komentarz historyczny:

Był adresatem listu od Ignacego Diakona: Λέοντι πρωτοσπαθαρίῳ, ἀσηκρῆτις: Ignatios Diakon, *Epistulae*, s. 142,1. List wysłany został między 826-843 (Mango) lub po 843 roku (PMbZ). W liście Ignacy prosi Leona o pomoc. Wyjaśnia mu, że jest przygnębiony, ponieważ osoba (nie wymieniona z imienia, być może patriarcha Metody: Ignatios Diakon, *Epistulae*, s. 202), na którą liczył, że rozwiąże jego problemy, odmówiła mu wsparcia. W liście Ignacy wspomina wcześniejsze bliskie kontakty z Leonem. List kończy się prośbą skierowaną przez Ignacego do Boga, aby ten zechciał udzielić Leonowi wielu lat na wysokich urządach i godnościach: Ignatios Diakon, *Epistulae*, s. 142-144, Ep. 58; Pratsch, *Ignatios*, s. 97; Mango, *Observations*, s. 410.

Stefan

99

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (ca. 833/842)

(i/lub πρωτοασηκρήτις)

Źródła: *Vita Michaelis Syncelli* (BHG 1296), s. 74,21-31-76,1-11.

Vita Theophylacti Grapti (BHG 1793), s. 206,31-207,5.

Literatura: PMbZ, IV, s. 258 nr 7069.

PBE: Stephanos 140.

Komentarz historyczny:

Pełnił funkcję pod rządami ikonoklastycznego cesarza Teofila (829-842). Stał się obiektem donosu, który złożono cesarzowi, a który mówił o tym, że pod wpływem Michała Synkellosa oraz jego uczniów Teodora i Teofanesa (z którymi utrzymywał kontakty) stał się zwolennikiem kultu ikon. Stało się to przyczyną represji, jakie na niego spadły, a pod których wpływem poparł ikonoklazm. Michał skierował do niego list, który przekonał go, aby porzucił heretyków. Pod wpływem Michała, Stefan porzucił ikonoklazm za co spotkały go ponowne represje, został deportowany a jego majątek skonfiskowano: Μετὰ δὲ τέσσας μῆνας τῆς αὐτοῦ καθεύξεως ἐν τῇ τοιαύτῃ εἰρκτῇ, ἐν ὑπομνῇ γέγονεν ὁ προλεχθεὶς ἀσεβὴς ἄναξ περὶ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν, Θεοδώρου λέγω καὶ Θεοφάνους. Τίς δὲ ἡ αἰτία τῆς τοιαύτης ὑπομνήσεως περὶ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν πρὸς τὸν βασιλέα γέγονεν, ἔνθεν ἐρῶ. Στέφανός τις ὑπῆρχεν, ἀσηκρήτις τῇ ἀξίᾳ· οὗτος ἐν γνώσει ἦν τῶν θεράποντι τοῦ Χριστοῦ Μιχαὴλ καὶ τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς, καὶ ἦν ὑπ' αὐτῶν νουθετούμενος τὰ τῆς ὀρθοδοξίας διδάγματα. Ὅστις καὶ μικρὸν ὕστερον ὑποβληθεὶς παρὰ τινων μισοχρίστων τῷ τυράννῳ ὥς ἅτε ὀρθόδοξος καὶ ἔμπροσθεν αὐτοῦ ἀχθεὶς, πολλὰς τε τιμωρίας καὶ θλίψεις ὑπ' αὐτοῦ παθὼν καὶ μὴ δυνηθεὶς καρτερῆσαι συνέθετο καὶ καθυπέγραψε τῇ αὐτοῦ εἰκονομάχῳ αἵρέσει. Πρὸς ὃν ὁ ἐν ἁγίοις πατὴρ ἡμῶν Μιχαὴλ ταῦτα μαλὼν παρακλητικαῖς ἐπιστολαῖς ἐχρήσατο, τοῦτον ἀνακαλούμενος καὶ ἀποστρέψαι παραινῶν ἐκ τῆς τοιαύτης αἵρέσεως. Ὁ δὲ καὶ πεποίηκεν, εἰ καὶ μικρόν τι, ὥς ἄνθρωπος δειλανθεὶς τὰς πικρὰς τιμωρίας τοῦ ἀνηλεοῦς τυράννου ὑπέκυψε τῇ αὐτοῦ ἀθέσμῳ καὶ παρανόμῳ αἵρέσει. Ἐσχατον δὲ ταῖς τοῦ ἁγίου διδασκαλίαις καὶ παραινέσεσι πεπαρρησιασμένη τῇ φωνῇ ἐκήρυξέ τε καὶ

ὡμολόγησεν ἐν εἰκόνι περιγραπτὸν προσκυνεῖς καὶ σέβεσθαι τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Ὅντινα Στέφανον, πολλὰς τιμωρίας προσαγαγὼν ὁ μισόχριστος τύπαννος καὶ μὴ ἰσχύσας τούτου τὴν κατὰ Θεὸν ἔνστασιν νικῆσαι, ὑπερορία κατεδίκησε, τὰ δὲ αὐτοῦ χήματα τῷ βασιλικῷ ταμιέῳ προσενεχθῆναι ἐκέλευσεν. Vita Michaelis Syncelli (BHG 1296), s. 74,21-31-76,1-11; Por. Διὸ τὸν **πρωτασηκρήτις** Στέφανον καὶ τὸν σπαθάριον Καλωνᾶν πείθουσι κατολιγωρῆσαι μὲν τοῦ κατὰ τῶν ὀρθῶν δογμάτων νεανιεύσθαι, κατολιγωρῆσαι δὲ καὶ αὐτοῦ βασιλέως καὶ τῆς ὥς αὐτὸν οἰκειώσεως· τῷ γὰρ ἄνδρε τούτῳ τῇ τῶν μεγάλων ἐνισχημένῳ Σειρήνι τῶν λόγων θανεῖν ἐτοίμως ὑπὲρ τῆς εἰκόνης προείλοντο τοῦ Χριστοῦ· οἷς. ἀφορήτους κολάσεις ἐπαγαγὼν ὁ Θεόφιλος, τὸν μὲν ὑπερόριον ἔθετο, χρημάτων ἀποστεφήςας, ἃ πολλὰ τῷ **πρωτασηκρήτις** προσῆν, τὸν δὲ τῇ τῶν μαρτύρων Κορείᾳ κατέλεξεν. Vita Theophylacti Grapti (BHG 1793), s. 206,31-207,5.

Zeli

100

Urzędy i tytuły βασιλικὸς ὑπογραφεὺς (πρωτοασηκρήτις ?)

ἀσηκρήτις (przed 843 rokiem)

Źródła:

Genezjusz., s. 60,84-88.

Pseudo-Symeon, *Chronographia*, s. 654, 6-8.

Ioannes Scylitzes, *Historiarum*, s. 89,37-41.

Theophanes Continuatus, IV, s. 161,18-20.

Vita Methodi patriarchae, koll. 281D-284A.

Canon epinicius, kol. 1767-1779.

Literatura: J. Gouillard, *Deux figures mal connues du second iconoclasme*, Byzantion, 31 (1961), s. 371-387.

H. Ahrweiler, *Sur la carriè' re de Photius avant son patriarcat*, BZ

(1965), s. 361-363.

P. Lemerle, *L'histoire des Puliciens d'Asie mineure d'après les sources grecques*, TM 5 (1973), s. 1-144.

Theophanes Continuatus (ros.), s. 108.

PMbZ, V, s. 120, nr 8642.

PBE: Zeli 1.

Jan Skylitzes, *History*, s. 90.

Komentarz historyczny:

Zeli był twórcą herezji która narodziła się po pokonaniu ikonoklazmu w roku 843. W tym czasie pełnił urząd *πρωτοασηκρήτις*. Ogłosił on swoje poglądy w czasie święta w kościele Hagii Sofii: *Κατ' ἐκεῖνο δὲ καιροῦ ἡ τῶν Ζηλίκων αἵρεσις ἀνεφάνη σὺν τῷ ἀρχηγῷ αὐτῶν Ζήλικι, ὄντι τῶν βασιλικῶν ἐν πρώτοις ὑπογράφειν· ὅς ἐν εὐσύνῳ ἡμέρᾳ καὶ βασιλείῳ προότῳ ἐν τῇ μεγίστῃ ἐκκλησίᾳ θεοῦ ἐσθῆσιν ἡμφίαστο, χρισθεὶς τῷ μύρῳ τῆς τελειότητος*: Genezjusz, s. 60,84-88; *Ἀνεφύνη δὲ τις τηνικαῦτα αἵρεσις ἡ τῶν Ζιλικῶν λεγομένη ἣτις ἅμα τῷ ἀρχηγῷ Ζίλικι τοῦνομα, ἐν τοῖς ἀσηκρήτις τελοῦντι, ἀπέσβε καὶ διερρύκεν, αὐτοῦ τε καὶ τῶν ἐπομένων αὐτῷ μετενεχθέντων πρὸς θεοσέβειαν καὶ τῷ θείῳ μύρῳ χρισθέντων, καὶ τὰ μὲν κατὰ πόλιν ἐφέρετο τῇδε.*: Ioannes Scylitzes, *Historiarum.*, s. 89,37-41; Por.: *Καὶ ἑτέρα δὲ τις αἵρεσις οὕτω τῶν Ζηλίκων λεγομένη ἀναφανείσα, σὺν τῷ ἑαυτῆς ἀρχηγῷ Ζήλι ὀνομαζομένῳ, φέρουντι δὲ τὴν τῶν ἀσηκρήτων ἐν πρώτοις τιμὴν [...]*: Theophanes Continuatus, IV, s. 161,18-20; *Ἀνεφάνη δὲ τις καὶ ἑτέρα εἵρεσις ἡ οὕτω τῶν Ζηλίκων λεγομένη, σὺν τῷ ἑαυτῆς ἀρχηγῷ, Ζήλικι μὲν ὀνομαζομένῳ, φέρουντι δὲ τὴν τῶν σηκρήτις ἐν πρώτοις τιμὴν*. Pseudo-Symeon, *Chronographia*, s. 654,6-8; por. *Vita Methodi patriarchae*, koll. 281D-284A, gdzie nazwa herezji w formie: *Περὶ τῆς καινοφανοῦς αἵρεσεως τῶν Λιζικινῶν*; *Canon epinicius*, kol. 1769A, linie 12-14, gdzie nazwa herezji w formie: *Ἀσχυνθήτωσαν λοιπὸν, καὶ ἐντραπήτωσαν μεμνηότες. Λήξιξ ὁ δεινός, καὶ Ἀντώνιος, σὺν τῷ Ἰωάννῃ, καὶ Θεόδωρος ἀμοροῖν, οἱ ἀρνηταὶ τῆς πίστεως*; oraz *Canon epinicius*, kol. 1773C, linie 33-35; Jan Skylitzes, *History*, s. 90 przyp. 36; Por. P. Lemerle, *L'histoire*, s. 42.

Nazwa herezji powstała najprawdopodobniej w wyniku błędu poczynionego w imieniu Lizy: Theophanes Continuatus (ros.), s. 108, przyp. 2; J. Gouillard, *Deux figures*, s. 371-387. H. Ahrweiler wskazuje, że gdy Zeli był *πρωτοασηκρητης* podlegał mu w pracy w kancelarii późniejszy patriarcha Focjusz. Sugeruje ona także, że Zeli był Syryjczykiem, a jego imię to Bal Zeli: H. Ahrweiler, *Sur la carriè' re de Photius*, s. 361-363.

Teofanes

101

Urzędy i tytuły *ἀσηκρητης* (ca. 843)

Źródła: Ignatios Diakon, *Epistulae*, s. 128, Ep. 50, 1-10.

Literatura: PMbZ, IV, s. 618-819, nr 8133.

PBE: Theophanes 53.

Komentarz historyczny:

Był adresatem listu Ignacego Diakona: *Θεοφάνει ἀσηκρητης*: Ignatios Diakon, *Epistulae*, s. 128, Ep. 50, 1-10, wysłanego w roku 843. List był załączony do książki (*βιβλιδάριον*), która stanowiła zbiór zestawionych przez Ignacego świeckich przysłów. Teofanes pożyczył ją od Ignacego, który prosi go w liście, aby zwrócił książkę po piętnastu dniach.

Focjusz

101.1

Urzędy i tytuły *πρωτοσπαθάριος*

πρωτοασηκρητης (przed 858 rokiem)

senator

mnich (858 rok)

anagnostes (858 rok)

hypodiakon (858 rok)

diakon (858 rok)

prezbiter (858 rok)

patriarcha Konstantynopola (858-867 i 877-886 rok)

Źródła:

PG 100, s. III, linie 11-14.

Mansi XVIIA, col. 460A, linie 1-2.

Vita Iosephi hymnographi auctore Joanne Diacono CP. (BHG 946), PG 105, kol. 968D, kol. 51-52.

Anastasius Bibliothecarius, Ep. 5, MGH Epp. VII, s. 404,10.

Literatura:

Hergenröther, *Photius*, s. 315-316 i s. 340.

H. Ahrweiler *Sur la carrière de Photius avant son patriarcat*, BZ, 58 (1965), s. 348-361.

PMbZ, II, s. 671-684, nr 6253.

Osoba patriarchy Focjusza (ca. 810-891) posiada bardzo bogatą bibliografię. Stworzenie jego biogramu wykracza poza ramy niniejszej pracy dlatego skupię się wyłącznie na jego służbie w charakterze cesarskiego sekretarza. Obecnie przyjmuje się, że urodził się on około roku 810 odrzucając jednocześnie teorię J. Hergenröthera jakoby miał urodzić się około roku 827: Hergenröther, *Photius*, s. 315-316; H. Ahrweiler *Sur la carrière de Photius avant son patriarcat*, BZ, 58 (1965), s. 348-349. Niemiecki uczony wysunął teorię, że funkcję cesarskiego sekretarza objął Focjusz w wieku 25 lat, sprawowując ją około roku 840-845 a patriarchą zostać miał w wieku lat 30. lub 31. tj. w roku 858: Hergenröther, *Photius*, s. 340. Teoria niemieckiego uczonego jest jednak nie do utrzymania: H. Ahrweiler *Sur la carrière*, s. 349-350.

Francuska uczona wskazuje, że pewnym jest, iż młodość Focjusza – z uwagi na relacje jakie łączyły go z najwybitniejszymi osobistościami kościoła bizantyjskiego przełomu VIII i IX wieku tj. Tarazjusza, Nikefora oraz Metodego – przypada na okres przed 825 rokiem: H. Ahrweiler, *Sur la carrière*, s. 350. H. Ahrweiler przeprowadziwszy doskonałą konfrontację informacji jakie podaje sam Focjusz z innymi źródłami oraz szkicując młodość Focjusza, przekonująco stwierdza, że musiał on urodzić się około roku 810.: H. Ahrweiler *Sur la carrière*, s. 352-355. Prawdopodobnie uczestniczył w misji dyplomatycznej do Arabów, budzi to jednak liczne kontrowersje w literaturze przedmiotu. Najprawdopodobniej sprawował wówczas urząd cesarskiego sekretarza (nie wiemy jaki konkretnie: notariusza, dekanosa czy ἀσηκρητής a może πρωτοασηκρητής): H. Ahrweiler, *Sur la carrière*, s. 360. Kariera administracyjna Focjusza, przy założeniu, że urodził się w roku 810 rozpoczęła się około roku 830-835: H. Ahrweiler, *Sur la carrière*, s. 361. Pewne jest, że w roku 858, gdy Bardas wybrał go na tron patriarszy, sprawował Focjusz urząd πρωτοασηκρητής: H. Ahrweiler, *Sur la carrière*, s. s. 361. Francuska uczona stwierdza, że jest raczej pewne, że należał do oficjum cesarskich sekretarzy podległych pod πρωτοασηκρητής Zelim (Zeli, Pr. nr 100) w roku 843. Stwierdza ona także, że jest bardzo możliwe, że zastąpił go on na stanowisku pierwszego sekretarza: H. Ahrweiler, *Sur la carrière*, s. s. 361-362. Por. także A. Kazhdan, Photios, ODB, III, s. 1699-1700.

O tym, że Focjusz sprawował urząd πρωτοασηκρητής informuje nas tylko jedna wzmianka źródłowa. We wstępie do dzieł Focjusza wydanych w Patrologi Greckiej czytamy: [...] καὶ πλείστα καθ' ἑαυτοὺς συσχεψάμενοι, καὶ πᾶσαν κεκινηκότες βουλήν, Φώτιου πρωτοσπαθάριου τε ὄντα καὶ πρωτασηκρητίν, εἰς ἀρχιερέα τῆς βασιλίδος προχειρίζονται.: PG 100, s. III, linie 11-14. Był także członkiem senatu: ἐν τοῖς πρώτοις μὲν κατελέγετο τῆς συγκλήτου βουλῆς: Mansi XVIII, col. 460A, linie 1-2; ὁ Φώιος ὃς τῆς συγκλήτου βουλῆς ἐτύγχανε τὸ πρωτεῖον ἐπιφερόμενος: Vita Iosephi hymnographi auctore Joanne Diacono CP. (BHG 946), PG 105, kol. 968D, kol. 51-52; senator caecularis administrationis fungens officio asecretis: Anastasius Bibliothecarius, Ep. 5, MGH Epp. VII, s. 404,10. Został wyświęcony na mnicha, anagnostesa, hypodiakona, diakona, prezbitera i patriarchę Konstantynopola. Zob. PMbZ, II, s. 671-684, nr 6253.

Urzędy i tytuły πρωτοασηκρήτης (ca. 858-867)**Źródła:** Pseudo-Symeon, *Chronographia*, s. 673,13-18.**Literatura:** Hergenrother, Photius, I, s. 475.

PMbZ, V, s. 653, nr 12005.

Komentarz historyczny:

W czasie patriarchatu Focjusza, a więc między 858 a 867 rokiem poinformował cesarza Michała III, że jego niewolnik, opierając się na nauce Focjusza (który miał twierdzić, że każdy człowiek posiada dwie dusze, a każda z tych dusz otrzyma słuszną zapłatę), domaga się podwójnych miesięcznych racji (być może chodzi o zboże, albo jak sugeruje Hergenrother o jakiś napój: Hergenrother, Photius, I, s. 475) od swego pana: τούτων ἀκούσας ὁ πρωτοασηκρήτης καὶ ἀπελθὼν εἶπεν τῷ βασιλεῖ ὅτι οἱ δούλοι ἡμῶν ἀναγκάζουσιν ἡμᾶς, λέγοντες ὡς ἡμεῖς ἡλπίζομεν μίαν ψυχὴν ἔχειν, Καὶ ἐλαμβάνομεν ἐκάστῳ μηνὶ ἀνὰ μοδίους δύο· νῦν δέ, ὡς διδάσκει ἀναφανδὸν ὁ πατριάρχης, δύο ψυχὰς ἔχει ἕκαστος, καὶ δεῖ ἄλλους δύο μοδίους προσθεῖναι ἡμῖν. Pseudo-Symeon, *Chronographia*, s. 673,13-18.

Urzędy i tytuły πρωτοασηκρήτης (858-886 rok)

πρωτοσπαθάριος

Źródła: Photius, *Epistulae*, I, Ep. 129, s. 168-169; II, Ep. 187, s. 76-87;**Literatura:** Guiland, *Protospathaire*, s. 101.

PMbZ, I, s. 372, nr 1143.

PBE: Christophoros 48.

Komentarz historyczny:

Był adresatem dwóch listów od patriarchy Focjusza. Zarówno pierwszy z nich: Photius, Ep. I, Ep. 129, s. 168-169 jak i drugi: Photius Ep. II, Ep. 187, s. 76-87 dotyczył kwestii teologicznych. Obydwa listy są adresowane: *Χριστοφόρῳ πρωτοσπαθαρίῳ καὶ πρωτασηκρήτις*: Photius Ep., I, s. 168,1; II, s. 77,1. Datacja tych listów jest trudna. Drugi z listów został prawdopodobnie wykonany w dwóch kopiach spośród których, jedną otrzymał Christoforos a drugą Chrysochir (wskazuje na to notatka na marginesie jednego z rękopisów): Photius Ep., II, s. 76; Guiland, *Protospathaire*, s. 101, przyp. 72.

Christodoulos

103

Urzędy i tytuły *ἀσηκρήτις* (859 – 862 rok)

Źródła: Photius, *Epistulae*, Ep., I, s. 57, 1; Ep. 4, s. 56-57.

Literatura: PMbZ, I, s. 357, nr. 1082.

PBE: Christodulos 2.

Komentarz historyczny:

Pełnił funkcję *ἀσηκρήτις*. W jego sprawie patriarcha Focjusz napisał list do cezara Bardasa datowany prawdopodobnie na okres przed 22 IV 862 roku. Kiedy Christodoulos był pijany, otwarcie wypowiedział się przeciwko cesarzowi Michałowi III (albo cesarzowi Bardasowi). Z tego powodu został skazany na chłostę i szukał schronienia w kościele Hagia Sophia. Patriarcha Focjusz napisał list w jego sprawie do Bardasa: *Τῷ αὐτῷ, πρεσβεία ὑπὲρ Χριστοδούλου ἀσηκρήτις κινδυνεύσαντος*: Photius, Ep., I, s. 57, 1; prosząc, aby ten mu wybaczył: Photius, Ep. I, Ep. 4, s. 56-57.

Urzędy i tytuły *a secretis* (ca. 861 rok)

Źródła: *Liber Pontificalis*, II, s.158,28-32-159,1.

Nicolai I papae epistolae: nr 85, s. 443,18-20; nr 88, s. 483,6 nr 90, s. 492,20-26, s. 505,40; s. 510,16-23; nr 91, s. 514,32; s. 516,8-11, i 36-38; s. 517,13; nr 94, s. 545,6-8; nr 98, s. 555,7-32; s. 556,5-22 i 38; nr 100, s. 602,2-22.

Literatura: Dölger, *Regesten*, s. 56, nr 460.

Grumel, *Regestes*, s. 105-107, nr 472.

Nerlich, *Diplomatische*, s. 277.

PMbZ, III, s. 68-69, nr 4509.

Davis, *Popes*.

Komentarz historyczny :

Był posłem (VIII/IX 861 roku) cesarza Michała III do papieża Mikołaja I. Poinformował Mikołaja, o mającym miejsce w tym samym roku soborze w Konstantynopolu, na którym papiescy wysłannicy Radoald oraz Zachariasz poparli Focjusza w jego sporze z Ignacym. Następnie wrócił do Konstantynopola z listem od papieża Mikołaja do cesarza i Focjusza, w którym papież odmówił uznania sukcesji Focjusza: *Illi autem abeuntes, quod in mandatis acceperant contempnentes, non solum Photio neophito contra sibi interdictam sententiam communicaverunt, sed etiam corrupti muneribus ipsi et consecrationi eius favendo, convocata generali synodo, eundem virum Ignatium patriarcham denuo deposuerunt, sicut in gestis Constantinopolim ab illis compilatis facile repperitur, et per legatos, Leonem scilicet a secretis et alios, necnon et epistolam praedicti imperatoris vericiter mannit compertum. Revertentibus autem ipsis legatis, quod in Photio egerant nonnullis praeconiis extollebant et quod in Ignatio patriarcha nequiter operati fuerant multis oppositionibus*

*virtuperabant. Rector igitur et totius Ecclesiae princeps, apostolicae sedis eximius et discretus presul, omnia sancto considerabat intuitu; sed audita que contra suam dispositionem fuerant perpetrata, donec secundum mysticum sue intellectum sophiae cuncta scrutaretur, nomine credebatur. Interim sacrae suae auctoritatis tam ad Michaellem **Grecorum imperatorem** quam ad eundem Photium litteras quae in huius sedis scrinio habentur componens, dansque illas eidem Leoni **a secretis et mandans** nec in depositione Ignatii patriarchae nec in subrogatione Photii se fore consensurum, quosque veritate agnita coram se legitimum causa finem acciperat; ubi aliis aientibus ipsius presulis in hoc fuisse decretum et aliis acclamantibus Ignatium iniuste extitisse depositum, supernum arbitrem, idem summus iugiter pontifex praecebat, ut per eius clementiam, quem nulla latent absconsa, Dei patefieret Ecclesiae suae voluntatis in talibus non fuisse consensum: Liber Pontificalis, II, s.158,28-32-159,1; Por.: Nicolai I papae epistolae: IV, nr 85, s. 443,18-20 list z 18 III 862 roku; nr 88, s. 483,6, list z 28 IX 865 roku; nr 90, s. 492,20-26, s. 505,40; s. 510,16-23 list z 13 XI 866; nr 91, s. 514,32; s. 516,8-11 i 36-38; s. 517, 13 list z 13 XI 866 roku; nr 94, s. 545,6-8, list z 13 XI 866; nr 98, s. 555,7-32; s. 556,5-22 i 38, list z 13, XI, 866 roku; nr 100, s. 602,2-22, list z 23 X 867 roku; Por.: Dölger, *Regesten*, s. 56, nr 460; Grumel, *Regestes*, s. 105-107, nr 472; Nerlich, *Diplomatische*, s. 277.*

Galaton

105

Urzędy i tytuły πρωτοσπαθάριος

ἀσηκρήτης (867-872)

Źródła: Photius, *Epistulae*: I, Ep. 56, s. 102-104; Ep. 106, s. 145-146; II, Ep. 192, s. 92-93; Ep. 219, s. 126-130; Ep. 232, s. 148-149.

Literatura: Hergenröther, *Photius*, II, s. 250.

Guilland, *Protospathaire*, s 656.

Grumel, *Regestes*, II, s. 163, nr 586.

PMbZ, I, s. 605, nr 1929.

PBE: Galaton 2.

Komentarz historyczny:

Był bratem Leona, który także pełnił urząd ἀσηκρήτις: (Pr. Leon, nr 107).
Był adresatem pięciu listów od patriarchy Focjusza.

Pierwszy list: Photius Ep., I, Ep. 56, s. 102-104; datowany ca. 872-874 r.
Adresowany do Γαλάτωνα ἀσηκρήτις: Photius Ep., I, s. 103,1. Drugi z listów: Photius Ep., II, Ep. 192, s. 92-93 jest trudny do wydatowania. Co charakterystyczne, list jest adresowany do Galatona, ale posiada on bardziej rozbudowaną tytulaturę: Γαλάτωνα πρωτοσπαθαρίω καὶ ἀσηκρήτις: Photius Ep., II, s. 93, 1. Jeśli przyjąć, że list jest późniejszy, oznaczałoby to, że Galaton otrzymał godność πρωτοσπαθάριος, będąc już sekretarzem.

Galaton jest też współadresatem trzech innych listów, skierowanych przez Focjusza do niego i do jego brata Lena. Pierwszy z tych listów: Photius Ep., I, Ep. 106, s. 145-146; datowany na okres między 859 rokiem IX 867 roku. List adresowany: Λέοντι καὶ Γαλάτωνα ἀδελφοῖς καὶ ἀσηκρήτις: Photius Ep., I, s. 146,1.

Drugi list: Photius Ep., II, Ep. 219, s. 126-130, którego współadresatem także był Galaton: Λέοντι καὶ Γαλάτωνα ἀδελφοῖς ἀσηκρήτις: Photius Ep., II, s. 127,1, jest również trudny do dokładnego datowania.

Ostatni z listów, którego współadresatem jest Galaton jest datowany na ca. 872-874: Photius Ep. II, Ep. 232, s. 148-149. List adresowany tak samo jak poprzedni; Zob. także: Grumel, *Regestes*, II, s. 163, nr 586; Guiland, *Protospathaire*, s 656; Por.: Hergenröther, *Photius*, II, s. 250.

Jan

106

Urzędy i tytuły *a secretis* (ca. 869)

spatharokandidatos

Źródła: **Liber Pontificalis**, t. II, s. 180,20-24.

Literatura: Davis, *Popes*.

Komentarz historyczny:

Pod koniec 869 roku przyjął wraz z Strategiosesem, który także pełnił urząd spatharokandidatos, poselstwo z Rzymu. Wprowadził i powitał posłów papieskich do Pałacu Magnaura: *sicque ad Hierenis palatium descendentes, in domo quae dicitur Magna Aura a Iohanne a secretis spatharioque candidato et strategi spatario candidato, quibus subministrationis gratia deputati fuerant, laudabiliter suscipiuntur, per quos imperialia suscipiunt, devotissime procul dubio suggerentia ne forte moleste ducerent quod imperiali natalicio imminente in crastinum suscipi non valerent: Liber Pontificalis*, II, s. 180,20-24.

Leon

107

Urzędy i tytuły ἀσηκρη̃τις (ca. 867-872)

Źródła: Photius, *Epistulae*: I, Ep. 56, s. 102-104; II, Ep. 219, s. 126-130; II, Ep. 232, s. 148-149.

Literatura: PMbZ, III, s. 68, nr 4507.

PBE: Leo 262.

Komentarz historyczny:

Był bratem Galatona (Pr. Galaton, nr 105), wraz z którym był współadresatem trzech listów od patriarchy Focjusza.

Pierwszy list: Photius Ep., I, Ep. 56, s. 102-104, datowany ca. 872-874 . Adresowany do Γαλάτωνα ἀσηκρη̃τις: Photius Ep., I, s. 103,1.

Drugi list: Photius Ep., II, ep. 219, s. 126-130; którego współadresatem także był Galaton: : Λέοντι καὶ Γαλάτῳ ἀδελφοῖς ἀσηκρῆτις: Photius Ep., II, s. 127,1, jest trudny do dokładnego datowania.

Ostatni z listów, którego współadresatem jest Galaton jest datowany na ca. 872-874: Photius Ep., II, Ep. 232, s. 148-149. List adresowany tak samo jak poprzedni.

Ten tytuł oraz data jaką odnajdujemy w liście sugeruje, że pełnił on urząd ἀσηκρῆτις między końcem 867 a 872 rokiem.

Leon

108

Urzędy i tytuły *gloriosissimo protospatharios*

a secretis (ca. 869/870 roku)

Źródła: Mansi XVI, kol. 14C-D, linie 41 i 50-54; kol. 15A, linie 7-10; kol. 64D-E; linie 46-49; kol. 65B, linie 25-28; kol. 68D-E, linie 58-63; kol. 78A, linie 2-3; kol. 83D, linie 45-48; kol. 84C-D, linie 44-50; kol. 102E, linia 70 - kol. 103A, linia 1; kol. 104B-C, linie 27-38; kol. 105A, linie 3-6; kol. 105D, linie 58-60; kol. 122B, linie 19-24; kol. 186C, linie 32-34; kol. 189D, linie 49-51.

Literatura: Hergenröther, *Photius*, II, s. 128-129.

Dölger, *Regesten*, I.2, s. 6, nr 484.

Komentarz historyczny:

Działalność aktywnie w służbie dyplomatycznej oraz w czasie obrad soboru w 869/70 roku. Posłował do Rzymu w charakterze apokryzjariusza: *Tunc reversi sunt Romam cum apocrisiario Leone a secretis* [...]: Mansi, XVI, kol. 34D, linie 47-48. Jest wzmiankowany w liście papieża Mikołaja, skierowanym do kleru konstantynopolitańskiego, odczytanym na siódmej sesji soborowej. W liście papież powołuje się – przy okazji wyjaśniania powodów, dla których wysłał swoich przedstawicieli, aby rozpatrzyli sprawę Ignacego i jego konflikt z Focjuszem – na list

cesarski, który dostarczył Leon: *Porro si nos ideo missos nostros destinassemus, ut vice nostra Ignatii essent negotii iudices, quemadmodum imperatoria perhibebat epistola, missa per **Leonem a secretis** [...]*: Mansi, XVI, kol. 102E, linie 70-72 do kol. 103A, linia 1. W liście papież wspomina o jego posłowaniu do Rzymu, gdzie dostarczył dwa dokumenty: jeden dotyczył usunięcia Ignacego z tronu patriarchalnego, drugi zaś poruszał kwestię ikonoklazmu: *Missi praeterea nostri tandem reversi, nihil aliud renuntiavere, nisi depositum Ignatium et Photium in sede Constantinopolitana firmatum. Post duos vero dies legatus a nobis imperialis nomine **Leo a secretis** susceptus duo vorumina obtulit, quorum unum depositionis Ignatii gesta continebat, alterum autem de sanctis habebat imaginibus acta, per quae videlicet cognovimus, quia nec imperator epistolam nostram, qua fratrem et coepiscopum nostrum ad solam audientiam ante conspectum missorum nostrorum ascersiri decreveramus, [...]*: Mansi, XVI, kol. 104B-C, linie 27-38; Por. [...] *que per jam fatum **Leonem a secretis** apostolicae sedi delata est, quam etiam imperiali epistola [...]*: Mansi, XVI, kol. 105D, linie 58-60. Dokumenty dostarczone przez Leona były też odczytywane i powoływano się na nie wielokrotnie w czasie obrad soboru: *sed legatur et altera epistola, quae ad Michaellem imperatorem a sanctissimo papa Nicolao missa est per **Leonem a secretis***: Mansi, XVI, kol. 64D-E; linie 46-49. *Post aliquot autem dies, vestrarum partium prudens, et fidelis legatus, nomine **Leo a secretis**, apostolatui nostro imperialem cum actis apud vos gestis detulit epistolam [...]*: Mansi, XVI, kol. 65B, linie 25-28.

Dokumenty te odczytywano także w czasie obrad soboru. Na siódmej sesji przeczytano dostarczony przez niego dokument, dotyczący usunięcia Ignacego i powołania Focjusza na patriarchat: *Detulit praeterea ideo **Leo imperialis legatus Augustates** literas deprecantes, quatenus et in depositione Ignatii, et in confirmatione Photii consensum praeberemus, et subscriberemus*: Mansi, XVI, kol. 105A, linie 3-6. Na tej samej sesji odczytano też list który dostarczył od cesarza Bazylego (867-886) do papieża Hadriana: *Sicque lecta est epistola a **Leone gloriosissimo protospathario et a secretis**, que missa est ad Basilium piissimum et amicum Christii imperatorem ab Hadriano papa Romano per Donatum et Stephanum et Marinum honorabilissimos vicarios*: Mansi, XVI, kol. 122B, linie 19-24.

Dostarczył także od papieża Mikołaja list do cesarza Michała (842-867), który został odczytany na czwartej sesji soborowej: *Quarta praeterea refertur actione sessio synodi [...], epistola ejusdem pontificis praefato imperatori per **Leonem a secretis***

transmissa: Mansi, XVI, kol. 14C-D, linie 41 i 50-52. Na tej samej sesji odczytano list, który dostarczył od papieża Mikołaja do Focjusza: *Epistola pape Nicolai ad Photium per Leonem a secretis: exhibitio non recepti Photii a patriarchiis*: Mansi, XVI, kol. 14D, linie 52-54; *Intromissio episcoporum Photii, ante quos lectae sunt epistolae papae Nicolai ad Michaellem impertorem et Photium per Leonem a secretis missae*: Mansi, XVI, kol. 15A, linie 7-10; *Et post haec sancta synodus hortata est Stephanum Deo amabilem diaconum sanctae Constantinopolitanorum ecclesiae et devotum notarium, ut legeret epistolam que per Leonem a secretis missa est ad Photium [...]*: Mansi, XVI, kol. 68D-E, linie 58-63; [...] *epistola que per Leonem a secretis missa est.*: Mansi, XVI, kol. 78A, linie 2-3; *Et post pronuntiationem hanc, per jussionem amici Christi imperatoris nostri, legit devotus a secretis Leo epanagnosticum sanctissimorum Romanorum vicariorum, cujus initium est hoc*: Mansi, XVI, kol. 83D, linie 45-48; [...] *quibus in medio stantibus, conestim jussus Stephanus Deo amicissimus diaconus sanctae Constantinopolitanorum ecclesiae ac devotus notarius legit epistolam, quam misit sanctissimus papa Nicolaus per Leonem a secretis ad Michaellem imperatorem, et quam ad Photium, que praescriptae sunt in quarta actione*: Mansi, XVI, kol. 84C-D, linie 44-50. W czasie szóstej sesji odczytał dokument dostarczony przez legatów z Rzymu: *Μετὰ ταύτων ἀνέγνω Λέων ἀγκρῆτις ἱστορεῖ νωσικὸν τῶν τοποτηρητῶν τῆς Ρώμης ἔχον οὕτως*: Mansi XVI, kol. 345B.

W czasie dziesiątej sesji (28 lutego 870 roku) odczytał dekret cesarza, upoważniający urzędników do interwencji, gdyby istniało niebezpieczeństwo zerwania soboru. Cesarz w dokumencie podziękował uczestnikom soboru, jednocześnie grożąc karami wszystkim którzy po jego zakończeniu będą postępować wbrew jego postanowieniom: *Et ascendens Leo samosissimus regius protospatharius et a secretis, legit*: Mansi, XVI, kol. 186C, linie 32-34; Por.: Dölger, Regesten, I.2, s. 6, nr 484; Hergenröther, *Photius*, II, s. 128-129. Czytał pisma na wszystkich sesjach synodu: *que etiam lecta sunt in audientiam omnium per Leonem a secretis, coram sancta et universali synodo voce grandi*: Mansi, XVI, kol. 189D, linie 49-51.

Urzędy i tytuły βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος

ἐπὶ τοῦ κανικλείου

πρωτοασηκρήτις (ca. 870)

Źródła: BLS, II.1, s. 96, nr 112a-b.

Mansi, XVI, kol. 189, linie 15-25.

Literatura: Dölger, *Kodikellos*, s. 44 (=Dölger, *Diplomatik*, s. 50).

Dölger-Karayannopoulos, *Urkundenlehre*, s. 62 i 66.

Pieczęć Christoforosa została opublikowana w BLS (II.1, s. 96, nr 112a).

Awers: naokólna inskrypcja wpisana między dwa okręgi: Κ(ύρι)ε, Βοήθει τῶ σαῶ
[δο]ύλω.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem: Χρισ[τ]οφ(όρω)
βασι(λικάῳ) (πρωτοσ)παθ(αρίῳ), ἐπὶ τ(οῦ) κανικλ(είου) (κ)α(ὶ)
(πρωτο)ασηκρ(ήτις).

W BLS opublikowano także bardzo podobną pieczęć tego samego urzędnika (II.1, s. 96, nr 112b).

Awers: identyczny jak na poprzedniej pieczęci.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem: Χρισ[τ]οφ(όρω)
βασι(λικάῳ) (πρωτοσ)παθ(αρίῳ), ἐπὶ τ(οῦ) καν(ικλείου) (κ)α(ὶ)
(πρωτο)ασηκρ(ήτις).

Całość odczytujemy tak jak w poprzednim przypadku.

Komentarz historyczny:

Z dużym prawdopodobieństwem można przyjąć, że właścicielem powyższych pieczęci był urzędnik znany z akt soboru w Konstnatynopolu z lat 869-870: *Et post hos*

*piissimi et amatores Christi imperatores Basilius et Constantinus, figentes quidem propria manu in quinque voluminibus pretiolea crucis figuram, Basilio magno Imperatore, fimiliter etiam et Constantino figente crucem pro se et pro fratre suo Leone, subscribente quoque nomina trium imperatorum propria manu, et subscriptionis residuum subscribente **Christophoro protoascretis**, et praeposito caniculi: deinde subscripserunt universi episcopi secundum proprium ordinem in quinque voluminibus.*: Mansi, XVI, col 189, linie 15-25; Por. tez: τὸ δὲ τῆς γραφῆς ὑπό(ε?)λειπον γεγραφότος Χριστοφόρου πρωτασηκρήτου καὶ ἐπὶ τοῦ Κανικλέου. Mansi, XVI, kol. 409A, linie 12-14; Por.: Dölger, *Kodikellos*, s. 44 (=Dölger, *Diplomatik*, s. 50); Dölger-Karayannopulos, *Urkundenlehre*, s. 62 i 66.

Konstantyn

110

Urzędy i tytuły σπαθάριος

ἀσηκρήτις (ca. 859-886)

Źródła: Photius, *Epistulae*, II, Ep. 211, s. 111-115; II, Ep. 180, s. 68-69.

Literatura: PMbZ, II, s. 594, nr 4022.

PBE: Konstantinos 266.

Komentarz historyczny:

Był adresatem listu od prairarchy Focjusza: *Κωνσταντίνω σπαθαρίω καὶ ἀσηκρήτις*: Photius, *Epistulae*, II, Ep. 211, s. 112,1; napisanego między 859 a 886 rokiem. W liście Focjusz odpowiada Konstantynowi na zadane przez niego pytanie, dotyczące kwestii teologicznych: Photius, *Epistulae*, II, Ep. 211, s. 111-115. Być

może ten sam Konstantyn był adresatem innego listu Focjusza: zob. Photius, *Epistulae*, II, Ep. 180, s. 68-69.

Leon Kastor

111

Urzędy i tytuły *κάστωρ*

ἀσηκρητῆς (ca. 886)

Źródła:

Georgius Monachus *Chronicon* (continuatus) (Istrin): s. 14,4-13.

Georgius Monachus (Muralt): koll. 1061B,18 – 1064B,18.

Georgius Monachus, *Chronicon* (continuatus): s. 832,9-833,4; s. 833,6-9.

Leon Grammatyk, *Chronografia*: s. 246,4-247,1; s. 247,3-7.

Pseudo-Symeon, *Chronographia*: s. 679,15-23-680,1-2; s. 680,3-6.

Symeon Magister: s. 252,372; s. 252,374; s. 253,389-391.

Symeon sl.: s. 108,14-31.

Theodosii Meliteni, *Chronographia*: s. 172,13-21.

Literatura:

Vogt, Basile I, s. 39.

Guilland, *Protospathaire*, s. 655.

Winkelmann, *Quellenstudien*, s. 172.

PMbZ, III, s. 69-70, nr 4512.

PBE: Leo 24.

Komentarz historyczny:

Leon 26 maja 866 roku pełnił funkcję *ἀσηκρητῆς*. Uczestniczył w ceremonii koronowania na współcesarza syna Michała III – Bazylego. Odczytał tekst sławiący

Bazylego oraz Symbatiosa, którzy w czasie spisku cezara Bardasa ocalili życie cesarza: καὶ ὑποκάτω τοῦ ἄμβωνος Βασίλειος ὁ παρακοιμώμενος, κάτωθεν δὲ Βασιλείου Λέων ὁ Κάστωρ καὶ Ἀσηκρήτις, ἔχων τόμον ἐπὶ χεῖρας, καὶ Μιχαὴλ πραιπόσιτος ὁ Ἀγγοίρης, καὶ οἱ δήμαρχοι ἅμα τοῖς δήμοις. ἄρξατο οὖν Λέων ὁ Ἀσηκρήτις ἀναγινώσκειν λέγων ὅτι Βάρδας ὁ Καῖσαρ ἐβουλεύσατο κατ' ἐμοῦ ἀνελεῖν με, καὶ διὰ τοῦτο ὑπεξήγαγέ με τῆς πόλεως· καὶ εἰ μὴ διὰ Συμβατίου καὶ Βασιλείου ἐμνηνύθη μοι, οὐκ ἂν ἐν τοῖς ζῶσιν ἦμην. ἐτελεύτησε δὲ ὑπὸ τῆς ἰδίας ἀμαρτίας. θελο δὲ Βασίλειον παρακοιμώμενον, ὡς πιστὸν ἅντα καὶ φυλάττοντα τὴν ἐμὴν βασιλείαν καὶ τοῦ ἐχθροῦ ἐλευθερώσαντά με, εἶναι φύλακα τῆς ἐμῆς βασιλείας καὶ ὑπὸ πάντων εὐφημεῖσθαι ὡς βασιλέα. Βασίλειος δὲ ἐμληροῦτο δακρύων, καὶ δεδωκώς ὁ βασιλεὺς Φωτίῳ πατριάρχῃ τὸ στέμμα ἄρας ἐκ τῆς αὐτοῦ κεφαλῆς, ὡς εἰσαγαγεῖν ἐν τῇ ἀγίᾳ τραπέζῃ ἐποίησεν εὐχὴν ἐπ' αὐτῷ, καὶ οἱ πραιπόσιτοι ἐνέγκαντες διβιτίσιον καὶ τζαγγία ἐνέδυσαν Βασίλειον, ὅστις βαλὼν τὴν χλαμύδα ἔπεσεν εἰς τοὺς πόδας τοῦ βασιλέως. καὶ ἐξῆλθεν ὁ πατριάρχης, καὶ ἦρεν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τοῦ βασιλέως, καὶ ἐπέδωκεν αὐτὸ τῷ βασιλεῖ: Georgius Monachus *Chronicon (continuatus)*, s. 832,9-833,4; Georgius Monachus (Muralt), koll. 1061B,18-1064B,18; Georgius Monachus *Chronicon (continuatus)* (Istrin): s. 14,4-13; Pseudo-Symeon, *Chronographia*, s. 679,15-23-680,1-2; [...] Λέων ὁ κοιαίστωρ καὶ Ἀσηκρήτης [...]: Theodosii Meliteni, *Chronographia*, s. 172,13-21; Por.: Symeon SI., s. 108,14-31; Leon Grammatyk, *Chronografia*, s. 246,4-247,1; Symeon Magister, s. 252,372, s. 252,374, Guiland, *Protospathaire*, s. 655; Vogt, *Basile*, s. 39.

Następnie Leon wstąpił do klasztoru w Nikomedii, i został pochowany: ὁ δὲ τὸν τόμον ἐπαναγνοὺς Κάστωρ ὁ Ἀσηκρήτις ἐξελὼν ἐν Νικομηδείᾳ καὶ ἐλθὼν εἰς μονὴν ἀνδρείαν ἔμεινε μέσον αὐτοῦ λιβαδίου: Symeon Magister, s. 253,389-391; Por.: Leon Grammatyk, *Chronografia*, s. 247,3-7; Georgius Monachus, *Chronicon (continuatio)*, s. 833,6-9; Pseudo-Symeon, *Chronographia*, s. 680,3-6; Winkelmann, *Quellenstudien*, s. 172.

Urzędy i tytuły *a secretis* (ca. 869/870)

Źródła: Mansi XVI, kol. 93D, linie 52-54.

Komentarz historyczny:

Wspomniano go w aktach soboru w Konstnatynopolu z roku 869/70. W czasie szóstej sesji przeczytał adhortację cesarza: *Et post haec ascendens Constantinum a secretis, legit exhortatorium sermonem imperatoris, in audientiam omnium*: Mansi XVI, kol. 93D, linie 52-54.

Teodor

113

Urzędy i tytuły ἀσηκρητῆς (ca. 869/870)

Źródła: Mansi XVI, kol. 18D, linie 59-60; kol. 45, linie 63-66; kol. 55, linie 3-7; kol. 79E, linie 65-68; kol. 95E, linie 42-43; kol. 98B, linie 28-30; kol. 119E, linie 72-73; kol. 120A, linie 1-4; kol. 311A, linia 3; kol. 341E, linie 54-55

Vogt, *Basile I*, s. 169.

Literatura:

Komentarz historyczny:

Brał aktywny udział w soborze w Konstnatynopolu w 869/70 roku.

W czasie pierwszej sesji przeczytał dokument, w którym cesarz wyrażał swoją troskę o religię.: *accipiens Theodorus vir devotus a secretis legit*: Mansi XVI, kol. 18D, linie 59-60; kol. 311A, linia 3; Por. Vogt, *Basile I*, s. 219.

W czasie trzeciej sesji przeczytał list wysłany przez cesarza Bazylego do papieża Mikołaja: [...] *epistola a Deo munitii imperatoris nostri, quam misit ad sanctissimum papam Nicolaum. Et accipiens Theodorus devotus a secretis legit*: Mansi XVI, kol. 45, linie 63-66.

W czasie czwartej sesji przeczytał dokument przedstawiony przez legatów papieskich Teofila i Zachariasza.: *Et reversis his qui missi sunt, lecta est vox Theophili et Zachariae dudum episcoporum per **Theodorum virum devotum a secretis** in medio sanctae et universalis synodi in audientiam omnium, et sancta synodus exclamavit:* Mansi, XVI, kol. 55, linie 3-7.

W czasie piątej sesji przeczytał przed soborem stanowisko przedłożone przez legatów przybyłych z Rzymu: *Deinde accipiens **Theodorus a secretis**, legit quae a sanctissimis vicariis senioris Romae breviter edita sunt, habentia ita:* Mansi XVI, kol. 79E, linie 65-68; kol. 341E, linie 54-55; Vogt, Basile I, s. 169, przyp. 3.

W czasie siódmej sesji także odczytał stanowisko legatów papieskich: *Et post lectionem ascendens **Theodorus a secretis** vicariorum senioris Romae, legit:* Mansi, XVI, kol. 95E, linie 42-43. Na tej samej sesji odczytał także stanowisko wschodnich patriarchatów: *Et post hoc legit **Theodorus devotus a secretis**, ut e persona orientalium sedium:* Mansi, XVI, kol. 98B, linie 28-30. Na tej samej sesji odczytał też list papieża Hadriana do cesarza Bazylego: *Et post completionem praeonominatae epistolae ascendens **Theodorus devotus a secretis** legit epistolam, que delata est per Theognostum reverendissimum exarcham ad Basilium piissimum imperatorem, que et missa fierat ab Hadriano sanctissimo papa Romano:* Mansi, XVI, kol. 119E, linie 72-73 do kol. 120A, linie 1-4.

Grzegorz, Georgij

114

Urzędy i tytuły *a secretis* (ca. 886-912)

palatyn (?)

Źródła: *Vita Constantini*, s. 18,15.

Literatura: PMbZ II, s. 18-19, nr 2257.

Komentarz historyczny:

W 850/51 lub 855/56 otrzymał rozkaz od cesarza Michała III udania się z poselstwem wraz z Konstantynem-Cyrylem do kalifa Samarry: Vita Constantini, s. 18,14-15.

Wydawca PMbZ stawia tezę, iż możliwe, że chodzi tutaj o dwie osoby w tym tekście tzn. jednego *a secretis* i jakiegoś Grzegorza. Por. PMbZ II, s. 18-19, nr 2257.

Anonim (Grzegorz ?) (Sergiusz ?)

115

Urzędy i tytuły ὑπάτος

ἀσηκρήτις (druga połowa IX wieku)

Źródła: BLS, I.2, s. 1397, nr 2592.

Literatura: PMbZ, V, s. 671, nr 12081.

Pieczęć tego urzędnika została opublikowana w BLS (I.2, s. 1397, nr 2592).

Awers: monogram w kształcie krzyża: Θεοτόκε Βοήθει [τῶ] [σῶ] δ<ού>λω.

Rewers: inskrypcja trzech liniach: [...]ιω ὑπάτω καὶ ἀσηκρήτης.

Imię można odczytywać jako Γεωργίω lub Σεργίω.

Bazyli

116

Urzędy i tytuły πριμικήριως

βασιλικὸς ἀσηκρήτις (druga połowa IX wieku)

Źródła: BLS, I.2, s. 1015, nr 1778A.

Literatura: PMbZ, I, s. 317, nr 967.

Pieczęć Bazylego została opublikowana w BLS (I.2, s. 1015, nr 1778A).

Awers: ślad po monogramie w kształcie krzyża, najprawdopodobniej należy go odczytywać: [Θεοτόκε, Βοήθει τῷ σω̃ δούλω].

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: βασιλείῳ

πρ<ι>μ<ι>κ(ηρίῳ) (καὶ) β(ασυλικῷ) ἀση(κρη̃τις).

Zaproponowany sposób odczytania jest zbieżny ze sposobem zaproponowanym przez BLS (I.2, s. 1015, nr 1778A). Litera πρημηκ prawdopodobnie należy odczytywać jako πρ<ι>μ<ι>κηρίῳ.

Focjusz

117

Urzędy i tytuły βασιλικὸς σπαθαροκανδιδάτος

ἀσηκρη̃τις (druga połowa IX wieku)

χενόδοχος τῶν Εὐβούλου

Źródła: BLS, II.2, s. 1278, nr 2330.

Literatura: PMbZ, III, s. 684, nr 6254.

Pieczęć Focjusza została opublikowana w BLS (II.2, s. 1278, nr 2330).

Awers: monogram w kształcie krzyża: Θεοτόκε βοήθει. Widoczna inskrypcja: τῷ σω̃ δούλω.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach: Φωτίῳ [β](ασυλικῷ) σπαθαρο[κ](ανδιδάτω), ἀσηκρη̃(τις) (καὶ) [ξ]ενοδ(όχῳ) τῶν Εὐβ<ού>λ(ου).

Michał

118

Urzędy i tytuły ἀσηκρητῆς (druga połowa IX wieku)

Źródła: CSLB, II, s. 23-24, nr 51.

SLB, s. 445, nr 7.

Pieczęć Michała została opublikowana w CSLB (II, s. 23-24, nr 51) oraz SLB (s. 445, nr 7).

Awers: krzyż patriarchalny na trójstopniowej podstawie. Widoczna także naokólna inskrypcja: Κ(ύρι)ε, Βοήθει τῷ σαῶ δ(ούλω).

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: Μιχαήλ βασιλικῷ σπαθ[(αρίῳ) (καὶ) ἀ]σηκρ[ήτ]ης.

Anonim

119

Urzędy i tytuły πρωτοασηκρητῆς (IX wiek)

κομβινογράφος τῶν βενέτων

Źródła: *Theophanes Continuatus*: s. 198,18-20.

Literatura: *Theophanes Continuatus* (ros.).

PMbZ, V, s. 658, nr 12024.

Komentarz historyczny:

Około 860 roku sprawował w Konstantynopolu urząd πρωτοασηκρητῆς oraz κομβινογράφος τῶν βενέτων. Urząd swój pełnił w czasie, gdy cesarz Michał III, został poinformowany o ataku Arabów na Malaginę: οὐκ ἦν ν δὲ οὐδὲ τῷ πρωτοασηκρητῆς σχολάζειν, ὥσπερ οὐδὲ τῷ πρωτονοταρίῳ τοῦ δρόμου, ἀλλ' ὁ μὲν ἦν κομβινογράφος τῶν βενέτων [...]: *Theophanes Continuatus*, s. 198,18-20.

Anonim

120

Urzędy i tytuły πρωτοασηκρητης (?) (IX wiek)

Źródła: Ignatios Diakon, *Epistulae*, s. 92, ep. 32.

Literatura: PMbZ, V, s. 559, nr 11622.

Pratsch, *Ignatios*, s. 97-98.

Komentarz historyczny:

W liście napisanym przez Ignacego Diakona (Ignatios Diakon, *Epistulae*, s. 92, ep. 32), skierowanym do urzędnika tytułowanego ἀσηκρητης imieniem Konstantyn (Pr. Konstantyn nr 125), pojawia się informacja, że ów Konstantyn będący adresatem listu, może działać z inspiracji osoby postawionej wyżej w hierarchii urzędniczej niż on, i być może osoba ta pełniła urząd πρωτοασηκρητης. Por. Ignatios Diakon, *Epistulae*, s. 187; Pratsch, *Ignatios*, s. 97-98.

Eustachios

121

Urzędy i tytuły σπαθαροκανδιδατος

ἀσηκρητης (IX wiek)

Źródła: CSLB, II, s. 21, nr 43.

Literatura: PMbZ, I, s. 564, nr 1796.

Pieczęć Eustachiosa została opublikowana w CSLB (II, s. 21, nr 43).

Awers: monogram w kształcie krzyża: Θεοτόκε βοήθει, przyozdobiony czteroramiennymi gwiazdami.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: *Εὐσταθ(ίῳ)
σπαθ(αρο)καν[διδ(άτω)] καὶ ἀ[σ]ικρίτ(ης).*

Eustachios

122

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (IX wiek)

βασιλικὸς σπαθάριος

Źródła: CSLB, II, s. 20, nr 42.

Literatura: PMbZ, I, s. 563, nr 1790.

Pieczęć Focjusza została opublikowana w CSLB (II, s. 20, nr 42).

Awers: monogram w kształcie krzyża: *Θεοτόκε βοήθει*, przyozdobiony sześcioramiennymi gwiazdami.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: *Εὐ[σ]ταθί[ω
β(ασιλικῶ)] σπαθ(αρίῳ καὶ) ἀσικρίτ(ης).*

Grzegorz

123

Urzędy i tytuły ὕπατος

ἀσηκρήτις (IX wiek)

Źródła: Szemioth-Wasilewski, *Sceaux*, s. 64, nr 53.

Literatura: PMbZ, II, s. 16, nr 2252.

PBE: Georgios 285.

Pieczęć Grzegorza została opublikowana w SŻ (Szemioth – Wasilewski, *Sceaux*, s. 64, nr 53).

Awers: monogram w kształcie krzyża: Θεοτόκε βοήθει. Widoczna inskrypcja: τῷ σω̃
δ<ού>λω.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: Γε[ωργ]ίω υ[πάτ]ω
(καὶ) ἀ[σηκ]ρη̃της].

Jan

124

Urzędy i tytuły βασιλικὸς ἀσηκρη̃της (IX wiek)

ὑπάτος

Źródła: CO, s. 45-46, nr 63.
CSLB, II, s. 19, nr 38.

Literatura: Guillard, *Consul*, s. 563.

Pieczęć Jana opublikowano w CO (s. 44, nr 60) oraz CSLB (II, s. 19, nr 38). Obie pieczęcie wykonane tym samym buleuterionem, mimo różnego stanu zachowania omówione wspólnie.

Awers: monogram w kształcie krzyża: Θεοτοκε βοε̃θει τῷ δ<ούλ>ω σ<ου>.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: Ἰωάννη υπάτω (καὶ)
βασιλικῷ ἀσηκρη̃της.

Konstantyn

125

Urzędy i tytuły ἀσηκρη̃της (IX wiek)

Źródła: Ignatios Diakon, *Epistulae*: s. 92,1-12, Ep. 32.
Photius, *Epistulae*: II, s. 111-115, Ep. 211.

Literatura: PMbZ, II, s. 571, nr 3937.
PBE: Konstantinos 295.

Komentarz historyczny:

Był adresatem listu Ignacego Diakona: *Κωνσταντίνω ἀσηκρῆτις*: Ignatios Diakon, *Epistulae*, s. 92,1. List Ignacego stanowi odpowiedź na list Konstantyna, w którym ten prosił Ignacego, aby zechciał poprawić wiersze, które Konstantyn podjął się ułożyć. Pierwszy z wierszy (metrycznie poprawny) został odrzucony. Konstantyn podjął się więc napisania drugiej wersji. Była ona metrycznie wadliwa i została odesłana do Konstantyna, aby ten ją skorygował i odesłał do wglądu Ignacemu: Ignatios Diakon, *Epistulae*., s. 92,1-12, Ep. 32. List napisany po roku 842; Zob. Ignatios Diakon, *Epistulae*, s. 19,186-187. Być może (jednak wydaje się to mało prawdopodobne) był on także odbiorcą listu od Focjusza.: Photius, *Epistulae*, II, s. 111-115, Ep. 211.

Konstantyn	126
------------	-----

Urzędy i tytuły ἀσηκρῆτις (IX wiek)

Źródła: CSLB, II, s. 22, nr 47.
Gedeon, *βιβλιοθήκη*.

Literatura: PMbZ, II, s. 580, nr 3969.

V. Grumel, *La « Notitia » de Basile de Ialimbana. Essai sur la date de composition*, REB, 19, 1961, s. 200-202.

Pieczęć Konstnatyna została opublikowana w CSLB (II, s. 22, nr 47).

Awers: monogram w kształcie krzyża: Θεοτόκε Βοήθει. Widoczna inskrypcja: τῷ σῶ δούλῳ.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach: Κων(στ)αντι[νω β](ασιλοκῶ) σπα[θ(αρίῳ)] (καὶ) [ἀσ]η[κ]ρίτ[η](ς).

Komentarz historyczny:

Pieczęć ta musiała powstać ze względu na pewne elementy nietypowe dla okresu ikonoklazmu (na co zwrócił uwagę Laurent) w czasie pierwszego okresu rządów Focjusza na tronie patriarchalnym, tj. w latach 858-867. W tym okresie pojawia się Konstnatyn ἀσηκρήτις w korespondencji z metropolitą Ignacym: Κωνσταντινω ἀσηκρήτις: Gedeon, βιβλιοθήκη, kol. 33. Ignacy został wyniesiony na tron jesienią 845 roku i rządził bardzo krótko: V. Grumel, *La « Notitia »*, s. 200-202.

Konstantyn

127

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (IX wiek)

Źródła: Konstantipoulos, K. M., JIAN, 9 (1906), s. 93, nr 302a.

CSLB, II s. 22-23, nr 48.

Pieczęć Konstantyna została opublikowana w JIAN (9, s. 93, nr 302a) oraz CSLB (II, s. 22-23, nr 48).

Awers : monogram w kształcie krzyża: Θεοτόκε Βοήθει. Widoczna inskrypcja: τῷ σῶ δούλῳ.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: Κωνσταντινω ἀσηκρ[η]τις.

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (IX wiek)
 βασιλικὸς σπαθάριος

Źródła: CSLB, II, s. 22, nr 47.

Pieczęć Konstantyna została opublikowana w CSLB (II, s. 22, nr 47).

Awers: monogram w kształcie krzyża: Θεοτοκε βοεθει. Wg CSLB widoczne litery tworzące inskrypcję: τῷ σῷ δούλῳ.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: Κων(στ)αντι[νω]β[ι](ασιλοκῶ) Σπα[θ](αριῳ) (καὶ) [ἀ]σ[η]κ[ρ]ιτ[η](ς).

Urzędy i tytuły ὑπάτος
 βασιλικὸς ἀσηκρήτις (IX wiek)
 χαρτουλάριος τοῦ λογοθεσίου (?)

Źródła: BLS, I.3, s. 1753, nr 3130.

Literatura: PMbZ, II, s. 625, nr 4143.

Pieczęć Kosmasa została opublikowana w BLS (I.3, s. 1753, nr 3130).

Awers: monogram w kształcie krzyża: Θεοτόκε βοήθει. Widoczna inskrypcja: τῷ σῷ δούλῳ.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach: Κοσμᾶ ὑπ(άτῳ), β(ασιλικῳ) ἀσηκ(ρήτις) (καὶ) χαρτ(ουλαρίῳ) τ(οῦ) λογ(οθεσίου).

Wg wydawcy BLS końcową część inskrypcji można odczytać także jako:
χαρτ(ουλαρίω) τ(ου) (γενικου) λογ(οθέσιου).

Leon

130

Urzędy i tytuły βασιλικὸς σπαθάριος

ἀσηκρήτις (IX wiek)

Źródła: CSLB, s. 23, nr 50.

Literatura: PMbZ, III, s. 62, nr 4479.

Pieczęć Leona została opublikowana w CLSB (s. 23, nr 50).

Awers: monogram w kształcie krzyża: Θεοτόκε βοήθει τῷ σω̃ δούλῳ.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: Λέοντ(ι) β(ασιλικῷ)
σπαθ(αρίῳ) καὶ ἀσ[ηκ]ρήτ[η].

Leon

131

Urzędy i tytuły βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος

πρωτοασηκρήτις (IX wiek)

Źródła: CSLB, II, s. 5-6, nr 3 i 4a-b.

Literatura: PMbZ, III, s. 61, nr 4472.

Pierwsza pieczęć Leona została opublikowana w CSLB (II, s. 5-6, nr 3).

Awers: w centrum krzyż patriarchalny na trzystopniowej podstawie. Widoczna naokolna inskrypcja: *Κ(ύρι)ε βοήθ(ει) τῶ σῶ δ<ού>λ(ω).*

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem i wpisana w dwa okręgi: *Λέοντ(ι) β(ασιλικῶ πρωτο)σπαθαρίῳ (καὶ πρωτο)ασηκρήτη.*

Druga pieczęć również opublikowana w CSLB (II, s. 6, nr 4a).

Awers: krzyż patriarchalny na trójstopniowej podstawie. Widoczne ślady po naokolnej inskrypcji.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: *Λέ[ον]τ[η] β(ασιλικῶ πρωτο)σ[παθαρ](ίῳ καὶ) [(πρωτο)αση]κρ[ήτη].*

Trzecia pieczęć Leona także została opublikowana w CSLB (II, s. 6, nr 4b).

Awers: krzyż patriarchalny na trójstopniowej podstawie. Widoczne ślady po naokolnej inskrypcji.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: *Λέον[τ]η β(ασιλικῶ πρωτο)σ[πα]θαρ(ίῳ καὶ) [(πρωτο)α]σηκρ[ήτη].*

Piotr

132

Urzędy i tytuły ὕπατος

ἀσηκρήτις (IX wiek)

Źródła: CSLB, II, s. 21, nr 45.

Literatura: PMbZ, III, s. 620, nr 6087.

Pieczęć Piotra została wydana w CSLB (II, s. 21, nr 45).

Awers: inskrypcja w kształcie krzyża: Θεοτόκε βοήθει τῷ σω̂ δούλῳ.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: Π[ε̂]τ(ρ)ῳ ὑπατ[ῳ]
(καὶ) βασιλικῳ ἀσηκρ[ῆ]τ(ις).

Teodor

133

Urzędy i tytuły ἀσηκρῆτις (IX wiek)

Źródła: Jordanov, *Corpus*, III.1, s. 266, nr 723.

Pieczęcie Teodora zostały opublikowane przez I Jordanova (*Corpus*, III.1, s. 266, nr 723)

Awers: monogram w kształcie krzyża: Θεοτόκε Βοήθει. Widoczna inskrypcja: τῷ
σω̂ [δ] <ού> λῳ

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: Θεοδώρῳ ὑπ[ά(τῳ)]
(καὶ) βασιλικῳ ἀση[κ]κρήτ[η].

Stefan Kapetolites (lub Kapetoliges)

134

Urzędy i tytuły ἀσηκρῆτις (IX wiek)

Źródła: Theophanes Continuatus, s. 143,8-12.

Pseudo-Symeon, *Chronographia*, s. 610,17-611-2.

Literatura: Speck, *Universität*, s. 74-75.

Codoner, *Iconoclasm*, s. 608.

Theophanes Continuatus (ros.), s. 96.

PMbZ, IV, s. 259-260, nr 7074.

PBE: Stephanos 75.

Beck, *Literatur*, s. 492.

Komentarz historyczny:

Zgodnie z tekstem Kontynuacji Teofanesa, był autorem wierszy wyrytych na ścianie Pyxites jednej z triklinoi, zbudowanej przez cesarza Teofila, w pobliżu Sigma: [...] τούτου δὴ Πυξίτου κατὰ τὴν πλευρὰν στίχοι λελατόμηνται, ἀσηκρῆτις ὄντες γεννήματα Στεφάνου μὲν ἔχοντος τοῦνομα, οὕτω δὲ τοῦ Καπετωλίτου προσαγορευομένου. Theophanes Continuatus, s. 143,8-10.

Najprawdopodobniej był jednym z doradców cesarza Leona V (813-820). Cesarz zapytał go o znaczenie ilustracji w księdze (συμβουλευτικὴ βίβλος) zawierającej prorocstwa. Pseudo-Symeon, *Chronographia*, s. 610,17-611-2; Zob. też: Speck, *Universität*, s. 74-75; Codoner, *Iconoclasm*, s. 608. Część literatury jest skłonna identyfikować Stefana z Ignacym, autorem innych wierszy, które znajdowały się w tym miejscu: οἱ δὲ κατὰ τὸν τοῦ Σίγμα περίδρομον ἐγκολαφθέτες τοῦ οἰκουμενικοῦ διδασκάλου (Ἰγνάτιος οὗτος ἐκαλεῖτο) τυγχάνουσιν. Theophanes Continuatus, s. 143,10-12. Wnioskuje się to na podstawie jednego z tekstów Teodora Studyty, skierowanego przeciwko ikonoklastom, gdzie cytowane są wiersze obu jako jednej osoby: Theophanes Continuatus (ros.), s. 96, przyp.1; Beck, *Literatur*, s. 492.

Eufrozyn	134.1
-----------------	-------

Urzędy i tytuły ἀσηκρῆτις (?) (IX wiek)

Źródła: Jordanov, *Beroe*, nr 4.

Literatura: SBS, 6 (1999) s. 91, nr 4.

Pieczęć Eufrozyna została opublikowana przez I. Jordanova (*Beroe*, nr 4).

Awers: popiersie Maryji. Inskrypcja niewidoczna.

Rewers: inskrypcja poprzedzona krzyżem: Θεοτόκε βοήθε τῷ σω̃ δούλῳ Εὐφροσύνῃ ἀσηκρήτῃ (κρητῇ).

Himerios

135

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (IX/X wiek)

Źródła: CSLB, II, s. 24, nr 53.

Pieczęć Himeriosa została opublikowana w CSLB (II, s. 24, nr 53).

Awers: popiersie świętego Mikołaja, który w lewym ręku trzyma książkę, a prawą ma wyprostowaną. Widoczna inskrypcja: Ὁ (ἅγιος) Νικόλ(αος). [Κ(ύρι)ε β]οήθ(ει) τῷ σω̃ δ(ούλῳ).

Rewers: popiersie świętego Himeriosa trzymającego krzyż (?) na piersiach. Widoczna inskrypcja: Ὁ (ἅγιος) Ἱμερίο(ς). Ἱμερίῳ ἀσηκρήτ[ις].

Himerios

136

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (IX/X wiek)

Źródła: CSLB, II, s. 25, nr 54.

Pieczęć Himeriosa została opublikowana w CSLB (II, s. 25, nr 54).

Awers: popiersie Maryji zwrócone twarzą do oglądającego, Maryja trzyma w ręku medalion z nowo narodzonym Chrystusem.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem: Θ(εοτό)κε β(οή)θ(ει) [τ]ῷ σω̃ δ<ού>(λῳ) Ἱμερίῳ ἀσι[κρ]ιτη.

Urzędy i tytuły ὑπάτος

ἀσηκρήτις (przełom IX/X wieku)

Źródła: BLS, II, s. 116, nr 158.

Pieczęć Grzegorza została opublikowana w BLS (II, s. 116, nr 158).

Awers: krzyż patriarchalny na trójstopniowej podstawie oraz naokólna inskrypcja poprzedzona krzyżem: Κ(ύρι)ε βοήθ(ει) [τ]ῷ σῶ δπύλῳ.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: Γρηγορίῳ ὑπάτῳ (καὶ) ἀσηκρήτῃ.

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (IX/X wiek)

σπαθαροκανδιδάτος

Źródła: Ebersolt, *Sceaux*, s. 224, nr 305 (577).

CSLB, II, s. 27, nr 59.

Pieczęć Jana została opublikowana w CSLB (II, s. 27, nr 59) oraz przez J. Ebersolta [*Sceaux*, s. 224, nr 305 (577)].

Awers: popiersie świętego Mikołaja zwrócone twarzą do oglądającego. W lewej ręce trzyma księgę, prawa ręka wyprostowana. Całość otoczona naokólną inskrypcją: Ἀγίε Νικόλ(αε) βοήθ(ει) τῷ σῶ δ[ούλῳ].

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem: Ἰωάν(νη) β(ασιλικῷ) σπαθ(αρο)κανδ(ιδάτῳ) καὶ ἀσηκρίτῃ.

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (IX/X wiek)

Źródła: Konstantipoulos, K. M., JIAN, 6 (1903), s. 79, nr 303.

Pieczęć Jana została opublikowana przez Konstantipoulosa (JIAN, 6 (1903), s. 79, nr 303).

Awers: krzyż w centrum z promieniami rozchodzącymi się we wszystkie strony.
Widoczna inskrypcja: *Ι(ησοῦ)ς Χ(ριστό)ς*.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach: *Σφραγίς Ἰω(άννου) ἀσικρήτι(ς) τῆς Νέρδης*.

Komentarz historyczny:

Wydawca wskazuje, że miejscowość z jakiej pochodził to nie *Νέρδης* lecz *Κέρδης*.

Urzędy i tytuły βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος

ἀσηκρήτις Πε... (?) (IX/X wiek)

Źródła: Ebersolt, *Sceaux*, s. 223, nr 302.

BLS, II, s. 136, nr 201a-b.

CSLB, s. 29, nr 65.

Pierwsza pieczęć Leona została opublikowana w BLS (II, s. 136, nr 201a).

Awers: krzyż patriarchalny na trójstopniowej podstawie. Widoczna naokólna inskrypcja poprzedzona krzyżem: *Κ(ύρ)ιε Βοήθε(ι) τῷ σω̃ δούλω*.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: Λέοντ(ι) βασιλικῶ πρωτο)σπαθαρίῳ (καὶ) ἀσηκρ(ῆτις) ΠΕ... (?).

Druga pieczęć Leona także została opublikowana w BLS (s. 136, nr 201b).

Awers: krzyż patriarchalny na trójstopniowej podstawie. Widoczna naokolna inskrypcja poprzedzona krzyżem: Κ(ύρι)ε Βοήθ(ει) τῷ σω̂ δούλ(ῳ).

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: Λέοντ(ι) βασιλικῶ πρωτο)σπαθαρίῳ (καὶ) ἀσηκρ(ῆτις) ΠΕ... (?).

Prawdopodobnie obie powyższe pieczęcie zostały wykonane tym samym buleuterionem.

Trzecia pieczęć została opublikowana w CSLB (s. 29, nr 65) oraz przez J. Ebersolta (*Sceaux*, s. 223, nr 302).

Awers: krzyż patriarchalny na trójstopniowej podstawie. Widoczna także naokolna inskrypcja poprzedzona krzyżem: Κ(ύρι)ε Βοήθ(ει) τ(ῷ) σω̂ δ<ού>λῳ.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach: Λέοντ(ι) βασιλικῶ πρωτο)σπαθαρίῳ (καὶ) ἀση(κ)ρ(ῆτις) ΠΕ... (?).

Komentarz historyczny:

Na końcu inskrypcji na wszystkich pieczęciach widoczne: ΠΕ. Wskazują one, że urzędnik ten był powiązany z jakimś obszarem. Prawdopodobnie był ἀσηκρῆτις Peloponezu.

Urzędy i tytuły βασιλικὸς σπαθάριος
ἀσηκρήτις IX/X wiek)

Źródła: CBV, s. 25-26, nr 30.

Literatura: PMbZ, III, s. 473, nr 5610.

Pieczęć Mikołaja została opublikowana w CBV (s. 25-26, nr 30).

Awers: krzyż patriarchalny na trójstopniowej podstawie. Widoczna także naokółna inskrypcja: [Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) τῷ σ]ῶ δούλω.

Rwers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: Νικ[ο]λά[ω]
β(ασιλικῶ) σπαθ(αρίω) (καὶ) ἀσηκρήτ(η).

Michał

142

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (IX/X wiek)

Źródła: Konstantopoulos, K. M., JIAN 9 (1906), s. 93, nr 305a.

Literatura: PMbZ, III, s. 308, nr 5142.

Pieczęć Michała opublikował Konstantopoulos, [JIAN 9, (1906), s. 93, nr 305a].

Awers: widoczna inskrypcja: Μ(ατ)ῆρ Θεοῦ.

Rwers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem: Θεοτόκε βοήθει Μιχαήλ
ἀσηκρήτ(η) τ(ις).

Stefan

143

Urzędy i tytuły ἀσηκρη̃της (IX/X wiek)

βασιλικὸς στρα̃τωρ

Źródła: SLB, s. 596, nr 3.

CSLB, II, s. 33, nr 74.

Pieczęć Stefana została opublikowana w CSLB (II, s. 33, nr 74) oraz SLB (s. 596, nr 3).

Awers : krzyż patriarchalny prawdopodobnie na trójstopniowej podstawie. Z podstawy wyrasta roślinny ornament. Naokólna inskrypcja poprzedzona krzyżem: Κ(ύρι)ε βοήθει τῷ σω̃ δ<ού>λ(ω).

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem: Στεφάνω βασιλικῷ στρα̃τορι (καὶ) ἀσηκρη̃τ[ις].

Teodor

144

Urzędy i tytuły ἀσηκρη̃της (IX/X wiek)

Źródła: CSLB, II, s. 24, nr 52.

Pieczęć Teodora została opublikowana w CSLB (s. 24, nr 52).

Awers: krzyż patriarchalny na czterostopniowej podstawie, z ozdobą w postaci kwiatów wyrastających z podstawy. Widoczna naokólna inskrypcja poprzedzona krzyżem: Κ(ύρι)ε, βοήθει(ι) τῷ σω̃ δο[ύ]λ(ω).

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem: σ[π]αθ(αρο)κα[ν]δ(ιδάτω) (καὶ) ἀσ[η]κρη̃(τις).

Piotr

144.1

Urzędy i tytuły ἀσηκρη̃της (IX wiek)

Źródła: Nicetae Paphlagonis, *Fragmenta expositionis in Lucae Evangelium*, [w:] PG, 105, kol. 572D.

Być może sprawował urząd ἀσηκρήτις. W dziele Niketasa Paflagończyka zatytułowanym: *Fragmenta expositionis in Lucae Evangelium*, pojawia się Piotr. W tekście czytamy: ἵνα δὲ βεβαιώσηται τὸ ψεύτος τῶν ἐπιστολῶν, διὰ τοῦ μυστογράφου Πέτρου, ὅς καὶ τὰς Σάρδεις ὕστερον ἔπαθλον τῶν πλασμάτων ἠνέγκατο, δε' αὐτοῦ κλέπτει μὲν τα: Nicetae Paphlagonis, kol. 572D. W łacińskim tłumaczeniu Piotra określono jako ἀσηκρήτις: *per Petrum a secretis, qui postea ob figmenta Sardium pontifex praemii loco dietus est* [...]: Nicetae Paphlagonis, kol. 571D. Jest wysoce prawdopodobne, że Piotr sprawował urząd ἀσηκρήτις.

Anonim	144.2
--------	-------

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (IX-X wiek)

σπαθαροκανδιδάτος

Źródła: Konstantipoulos, K. M., JIAN, 6 (1903), s. 79, nr 304.

Literatura: PBE: Anonymus 384.

PMbZ, V, s. 682, nr 12138.

Pieczęć ta została opublikowana przez Konstantipoulosa [JIAN, 6 (1903), s. 79, nr 304].

Awers: nieczytelny.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach: ... σπ[α]θαρο(ο)κα[ν]δ(ι)δ(ά)τω (καὶ) ἀσικρή[τ](ις).

Grzegorz	145
----------	-----

Urzędy i tytuły ἀσηκρητῆς (ca. 956 roku)

Źródła: *Theophanes Continuatus*: s. 446,9-14.

Markopoulos, *History*, s. 92,V,6-7.

Literatura: Guillard, *Patrices byzantins*, s. 209.

Lemerle, *Humanisme*, s. 265.

Speck, *Universitat*, s. 22-23.

Komentarz historyczny:

Był jednym z czterech profesorów, którym Konstantyn VI Porfirogeneta powierzył katedry w tzw. Uniwersytecie Magnaura. Grzegorzowi przypadło kierowanie katedrą astronomii: παιδευτὰς δὲ ἀρίστους προέκρινεν· εἰς Κωνσταντῖνον πρωτοσπαθᾶριον τὸν τηνικαῦτα μυστικὸν τὸ τῶν φιλοσόφων παιδοτριβεῖον δέδωκεν, εἰς δὲ τὸ τῶν ῥητόρων Ἀλέξανδρον μητροπολίτην Νικαίας, εἰς δὲ τὸ τῆς γεωμετρίας Νικηφόρον πατρίκιον τὸν γαμβρὸν Θεοφίλου ἐπάρχου τοῦ Ἑρωτικοῦ, εἰς δὲ τὸ τῶν ἀστρονόμων Γρηγόριον ἀσηκρητῆν: *Theophanes Continuatus*, s. 446,9-14; [...] τὴν δὲ τῆς Γρηγορίῳ ἀσηκρητῆς: Athanasios Markopoulos, *History*, s. 92,V,6-7; Por.: Speck, *Universitat*, s. 22-23; R. Guillard, *Les patrices*, s. 209; Lemerle, *Humanisme*, s. 265 przyp. 67.

Mikołaj

146

Urzędy i tytuły βασιλικὸς σπαθαροκανδιδάτος

ἀσηκρητῆς (ca. 1024)

Źródła: BLS, II, s. 156, nr 247.

CSLB, II, s. 25-26, nr 56.

G. Ficker, *Das Epiphanius-Kloster in Kerasus und der Metropolit Alaniens*, BNJb, 3 (1922) s. 92-101.

Literatura N. A. Βέη, *Η εν Κερασούντι μονή του Αγίου Επιφανίου και Ομητροπολίτης Αλανίας Νικόλαος*, Αρχεῖον Ποντου, 16 (1951), s. 260.

Pieczęć Mikołaja została opublikowana w BLS (II, s. 156, nr 247) oraz CSLB (II, s. 25-26, nr 56).

Awers: w centrum patriarchalny krzyż na trzystopniowej podstawie z roślinnym ornamentem

wyrastającym z podstawy. Widoczna naokolna inskrypcja: *Κ(ύρι)ε Βοήθ(ει) τῷ σῶ δούλ(ῳ)*.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach: *Νικολάω β(ασιλικῷ) σπαω(αρο)κανδιδάτ(ῳ) (καὶ) ἀσικρ[ῆ]τις*].

Komentarz historyczny:

Część literatury identyfikuje właściciela tej pieczęci z Mikołajem, odbiorcą krótkiej antyikonoklastycznej rozprawy, napisanej przez Aretasa arcybiskupa Cezarei. Mikołaja wspominają także akta soboru z 1024 roku (por. Grumel, *Regestes*, II, s. 244-245, nr 827). Została ona spisana prawdopodobnie około 901-902 roku a sam Aretas zginął krótko po 931 roku. Pieczęć Aretasa opublikowano w CSLB V.1, s. 172-173, nr 247. Co prawda w edycji tekstu (Zob. G. Ficker, *Das Epiphanius-Kloster in Kerasus und der Metropolit Alaniens*, BNJb, 3 [1922] s. 92-101) nie wspomniano, że pełnił on urząd *ἀσικρῆτις*, ale pomyłkę tę skorygował N. A. Βέη (Αρχεῖον Ποντου, 16 (1951), s. 260). Dokumnty patriarchatu z roku 1024 wspominają o Mikołaju, który pełnił urząd *πρωτοασικρῆτις* i był sędzią w temie Chaldia.

Himerios

147

Urzędy i tytuły *πρωτοασικρῆτις* (ca. 904)

πατρίκιος (ca. 911/912)

λογοθέτης τοῦ δεόμου (ca. 911/912)

Źródła:

Jan Skylitzes, *Historiarum*, s. 188,61-64.

Georgius Monachus, *Chronicon (continuatio)*, s. 863,2-4.

Georgius Monachus, *Chronicon (continuatio)* (Muralt), kol. 1109A-B, linie 15-20.

Leon Grammatyk, *Chronografia*, s. 280,15-17.

Cedrenus, *Compendium Historiarum*, s. 266,10-12; s. 277,2-6.

DAI, s. 240 – 242, linie 169-201.

Symeon Magister, s. 286,284-286, s. 289,382-384; 290,362-369; 296,34-39.

Theophanes Continuatus, s. 367,4-5; 371,19-372,12; s. 376,23-377,4; 379,22-380,1-4.

Pseudo-Symeon, *Chronographia*, s. 710,4-17; s. 715,7-11; 717,8-12.

De cerimoniis, II, s. 651,14-17.

Zonaras, s. 449,15-450,10.

Laiteratura:

Guilland, *Patrices*, s. 309-310.

Guilland, *Logothetes*, s. 54.

Theophanes Continuatus (ros.), s. 237.

DAI (Commentary), s. 192.

Komentrz historyczny:

Po niepowodzeniu Eustachiosa w wojnie z Leonem z Trypolisu, cesarz Leon VI wyznaczył na głównodowodzącego floty Himeriosa, pełniącego urząd *πρωτοασκητής*. Popłynął on na Morze Egejskie i zakotwiczył w Strobilos. Następnie udał się na Imbros, przeszedł Samotrakę i odkrył, że siły wroga kotwiczą w porcie na Tazos. Jednak, gdy ujrział ich wyższość, zarówno jeli chodzi o liczbę jak i siłę, mimo wcześniej odniesionych niewielkich sukcesów, nie odważył się wydać im

bitwy. Tripolites udał się natomiast pod Tessaloniki, obległ je i zdobył 31 lipca 904 roku: *Ἡμερίῳ γούν τῷ πρωτοασηκρήτις τὴν ναυτικὴν ἐγχειρίσας δύναμιν κατὰ τοῦ Τριπολίτου ἀπέστειλεν, ὃς Ἄβυδον διελθὼν καὶ τὸ Αἰγοῖον πέλαγος Στροβίλῳ προσοπμίξει, εἶτα κατὰίρει πρὸς Ἰμβρον.*: Jan Skylitzes, *Historiarum*, s. 188,61-64; καὶ ἀποστέλλει *Ἡμεριον πρωτασηκρήτιν* κεφαλὴν τοῦ στόλου κατὰ τοῦ Τριπολέτου, μὴ τολμώντων κἄν ὅλως πλησιάσαι τῷ στόλῳ τῶν Ἀγαρηνῶν. Georgius Monachus, *Chronicon (continuatio)*, s. 863,2-4; Por.: Georgius Monachus, *Chronicon (continuatio)* (Muralt), kol. 1109A-B, linie 15-20; oraz Symeon Magister, s. 286,284-286, gdzie taki sam zapis; *Ἡμερίῳ οὖν πρωτασηκρήτις τὴν ναυτικὴν δύναμιν ἐγχειρίσας κατὰ τοῦ Τριπολίτου ἀπέστειλεν.* Theophanes Continuatus, s. 367,4-5; s. 371,19-372,12; Pseudo-Symeon, *Chronographia*, s. 710,4-17.

W roku 910 stanął na czele ekspedycji wojskowej przeciwko piratom, którzy swoją siedzibę mieli na Krecie. Był już wtedy *λογοθέτης τοῦ δεόμου* i patrycjuszem. Nie odniósł sukcesów: *De cerimoniis*, II, s. 651,14-17.

W X 911 stanął na czele ekspedycji przeciwko Agarenom, którzy opanowali Kretę. Dowodzili nimi Damian i Leon z Trypolisu. Poniósł jednak klęskę w bitwie morskiej koło Chios. Stracił niemal wszystkie swoje okręty, a sam ledwo uszedł z życiem: Theophanes Continuatus, s. 376,23-377,4; Por.: Pseudo-Symeon, *Chronographia*, s. 715,7-11; Leon Grammatyk, *Chronografia*, s. 280,15-17; Por.: Cedrenus, *Compendium Historiarum*, s. 266,10-12; Por.: Symeon Magister, s. 289,382-384; s. 290,362-369; Zonaras, s. 449,15-450,10.

Zanim Himerios wrócił do stolicy, tron objął już Aleksander, który nie darzył go sympatią. Skazał Himeriosa na wygnanie do klasztoru Kampa (lub Kalypa). Himerios zmarł tam po sześciu miesiącach.: Theophanes Continuatus, s. 379,22-380,4; Pseudo-Symeon, *Chronographia*, s. 717,8-12; Symeon Magister, s. 296,34-39; Cedrenus, *Compendium Historiarum*, s. 277,2-6; Theophanes Continuatus (ros.), s. 237 przyp. 1.

Prawdopodobnie to on także rozstrzygał spór między Staurakiossem Platyssem a a secretissem Eustachiossem: DAI, s. 240-242, linie 169-201; DAI (Commentary), s. 192; Pr. Eustachios, nr 149.

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (ca. 907-959?)

πατρίκιος

πρωτοασηκρήτις

Źródła:Jan Skylitzes, *Historiarum*, s. 188,70-78.

Theophanes Continuatus, s. 368,11-13.

Cedrenus, *Compendium Historiarum*, II, s. 263,1-9.Leon Grammatyk, *Chronografia*, s. 277,13-15.

Symeon Magister, s. 286,293-296.

Vita Euthymii (BHG 651).

Shevchenko, *Poems*, 211,49-52.**Laiteratura:**Guilland, *Patrices byzantins*, s. 213-214.Constantine Porphyrogenitus, *Treatises*, s. 52.Γκουτζιουκώστας, *Μυστικός*, s. 70-79.**Komentarz historyczny:**

Był odpowiedzialny za kontakt z papieżem, przy okazji podjętych przez cesarza działań mających na celu doprowadzenie do unii kościołów: *πρὸς τούτοις καὶ Συμεών, ὁ κατὰ πολὺ χρησιμώτατος καὶ τιμιώτατος ἡμῶν ἀσηκρήτις; ἀπὸ Ἰνδρουίντος γεγραφήκει, ὡς ἀπὸ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης ἐκ τοῦ πάπα τοποτηρταῖς καὶ λιβέλλοις σὺν αὐτῷ προσλαβόμενος συστατικὴν οἰκονομίαν ἔχουσιν παραγίνεται*: Vita Euthymi, s. 92,9-13.

Wszedł on w posiadanie 100 funtów złota, ukrytych przez kubikulariosa Rodofylea. Gdy przebywał w Tesalonikach zostało ono złupione przez Trypolitesa, a on sam był przez niego torturowany, lecz nie zdradził gdzie ukrył złoto. Kiedy Trypolites ogłosił, że zamierza zburzyć miasto, Symeon zaproponował, że odda mu

złoto, jeśli ten zgodzi się odstąpić od tego zamiaru. Trypolites przystał na takie porozumienie i wzięwszy złoto wycofał się. Cesarz w nagrodę dla Symeona awansował go na patrycjusza i *πρωτοασηκρήτις*: *Ῥοδοφύλλης δέ τις κουβικουλάριος κατά τινα χρείαν ἐν Σικελίᾳ τεμφθεὶς μετὰ χρυσίου λιτρῶν ἑκατόν, νόσῳ περιπεσὼν ἐν Θεσσαλονίκῃ εἰσῆλθεν ἐφ' ᾧ ἐπιμελείας ἀξιώσθηναι. ὅνπερ κατασχὼν ὁ Τριπολίτης καὶ πολλὰ βασανίσας διὰ τὸ χρυσίον ἀπέκτεινε μηδὲν ἔχειν ἰσχυριζόμενον. Τοῦτο γὰρ ἔτυχε καταλιπὼν ἐν τῇ ὁδῷ, ὅπερ **Συμεὼν ἀσηκρήτις** διερχόμενος ἀνείλετο. καὶ τοῦ Τριπολίτου βουληθέντος καταστρέψαι τὴν πόλιν ὁ Συμεὼν λαβεῖν αὐτὸν χρυσίον ἐμήνυσε καὶ τῆς καταστροφῆς ἀποσχέσθαι. ὃ καὶ γέγονε, καὶ λαβὼν τὸ χρυσίον ὁ Τριπολίτης ἀπενόστησεν. ἀποδεξάμενος δὲ τὸν Συμεὼν τοῦ ἔργου ὁ βασιλεὺς **πατρίκιον καὶ πρωτοασηκρήτις** τετίμηκε.* Jan Skylitzes, *Historiarum*, s. 188,70-78; Por.: Cedrenus, *Compendium Historiarum*, II, s. 263,1-9 gdzie taka sama forma zapisu; *ἔτυχεν γὰρ τοῦτο ἐν τῇ ὁδῷ ἀπολιπὼν, ὅπερ **Συμεὼν ἀσηκρήτις** διερχόμενος ἀνείλετο, ὃς μετὰ ταῦτα πατρίκιος καὶ πρωτασηκρήτις ἐγένετ.* Theophanes Continuatus, s. 368,11-13; *διερχόμενος Συμεὼν πρωτασηκρήτις, ὁ μετὰ ταῦτα γεγωνῶς πατρίκιος καὶ πρωτασηκρήτις*: Leon Grammatyk, *Chronografia*, s. 277,13-15; *διερχόμενος δὲ Συμεὼν ἀσηκρήτις, ὁ μετὰ ταῦτα γεγωνῶς πατρίκιος καὶ πρωτασηκρήτις, ἀνελάβετο τό τε χρυσίον καὶ τὰ δῶρα, ἅπερ εἶασε Ῥοδοφύλλης ἐν τῇ ὁδῷ, δι' ἃ πολλὰ βασανισθεὶς ἐτελεύτησεν.* Symeon Magister, s. 286,293-296; *Vita Euthymii*, s. 106,10-19.

I. Shevchenko stwierdził, że powyższy Symeon jest tożsamy z Symeonem Metafrastesem i datuje ekspedycję na grudzień 959 roku: Shevchenko, *Poems*, s. 211,49-52 i komentarz s. 221; Constantine Porphyrogenitus, *Treatisess*, s. 52, przyp. 35. Nie ma co do tego jednak pewności.

Konstantyn

148.1

Urzędy i tytuły βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος

πρωτοασηκρήτις (908 rok)

Źródła: *Actes du Protaton*, II, s. 184-185,37-40.

Uczestniczył w procesie w roku 908 jako jeden z sędziów z polecenia cesarza. Sprawa dotyczyła sporu między dwoma klasztorami: καὶ ἐξετασθέντων κελευσει τῆς βασιλείας ημῶν, ἐπὶ Στεφάνου μαγίστρου καὶ Κωνσταντίνου βασιλικου πρωτοσπαθαρίου καὶ πρωτοασηκρητου καὶ Βασιλείου βασιλικου πρωτοσπαθαρίου καὶ ἐπὶ τῶν δεησεων, ἐπὶ τοῦ περιωνύμου σεκρετου τῶν ἀσηκρητειων, εὐρεθησαν ταῖς ἀληθείαις παραλόγως περιγραφεντα τα τοιαυτα τόπια [...]: *Actes du Protaton*, II, s. 184-185,37-40.

Eustachios

149

Urzędy i tytuły πρωτοσπαθάριος

ἀσηκρητῆς (przełom IX/X wieku, ca 912 rok)

στρατηγός τῶν Κιβυρραιωτῶν

Źródła: DBBO, II, s. 298, nr 317.

DAI, s. 240-242, linie 169-201.

Literatura: Guillard, *Patrices byzantins*, s. 310.

Guillard, *Protospathaire*, s. 660, 665.

Guillard, *Logothetes*, s. 54.

Wassiliou, *Kibyrraioten*, s. 408.

DAI (Commentary), s. 192.

Komentarz historyczny:

Wspomina go w swoim dziele Konstnatyn Porfirogeneta. Jego osoba pojawia się przy omawianiu wydarzeń w temie Kybirajoton. W wyniku intryg przejął po Staurakiosie Platysie zarząd nad tym temem. Gdy po śmierci cesarza Leona w 912 tron objął jego brat Aleksander, Eustachiosa zdjęto z urzędu: Ἰστέον, ὅτι τύπος ἐκράτησεν παλιὸς τὸν κατεράνω Μαρδαῖτων Ἀτταλείας παρὰ τοῦ βασιλέως

δηλονότι προβάλλεσθαι, διὸ καὶ παρὰ Λέοντος, τοῦ μακαρωτάτου βασιλέως, κατεπάνω προεβλήθη Σταυράκιος ὁ Πλατὺς ἐπονομαζόμενος, ὃς χρόνους μὲν διέπρεψεν ἱκανούς, οὐχὶ καλῶς δὲ καὶ τὰ τέλη διέθηκεν. Τοῦ γὰρ πρωτοσπαθαρίου Εὐσταθίου καὶ ἀσηκρήτις ἐν τῷ τῶν Κιβυρραιωτῶν θέματι ἐκ προσώπου ἀποσταλέντος, φθόνοι τινὲς ἀναμεταξὺ τούτων καὶ μάχαι γεγόνασιν· ὃ τε γὰρ Σταυράκιος ὁ Πλατὺς εἰς τὸν πατρίκιον Ἡμέριον καὶ λογοθέτην τοῦ δρόμου θαρρῶν, ὡς ἅτε παρ' αὐτοῦ εἰς τὸν βασιλέα μεσιτευθεῖς, τῷ ἐκ προσώπου Εὐσταθίῳ ἀντέπιπτεν, καὶ πάλιστα ἐναντίως εἶχεν, ἐν οἷς αὐτὸν ἐώρα ἔξω τοῦ δέοντός τι διαπραττόμενον ἢ καὶ προστάττοντα, ὃ τε δὲ πάλιν ὁ ἐκ προσώπου Εὐστάθιος πρὸς τὸ Σταυράκιον διέκειτο ἐχθρωδῶς, καὶ πολλὰς κατ' αὐτοῦ ἐπιθέσεις καὶ μηχανὰς ἐπλάττετο. [...] Ἀνήγαγεν δὲ καὶ ἄλλας ψευδολογίας τινάς, καὶ πολλὰς μηχανὰς καὶ αὐτοῦ συνερράψατα, τὰς μὲν πιθανῶς συνθείς, τὰς δὲ συκκοφαντικῶς τε καὶ Μανιόως ἀναπλασάμενος. Καὶ οὗτος δηλονότι τῷ πατρικίῳ Ἡμερίῳ καὶ λογοθέτῃ τοῦ δρόμου θαρρῶν ταῦτα ἔγραψεν, ἐπειδὴ τῷ τότε καιρῷ φίλος Εὐσταθίου μᾶλλον ἢν ὁ πατρίκιος Ἡμέριος, ἥπερ Σταυρακίου, καὶ ὕστερον ἐχθρανθέντες ἀμφοτέρω ἐχθρας ἀνάμεστοι καὶ μανίας πλήρεις γεγόνασιν. Τὴν οὖν τοιαύτην ἀναφορὰν Εὐσταθίου δεξάμενος ὁ βασιλεὺς καὶ τῇ αἰτήσῃ τοῦ πατρικίου Ἡμερίου πεισθεῖς, δέδωκεν τὴν τοῦ τοιούτου κατεπάνω ἐξουσίαν τῷ πρωτοσπαθαρίῳ Εὐσταθίῳ καὶ ἐκ προσώπου. Τοῦ δὲ μακαρίου βασιλέως τὸν Βίον ἀπὸ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω μετηλλαχότος, Ἀλέξανδρος, ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, τῆς αὐτοκράτορος ἀρχῆς ἐγκρατὴς γεγονέας, ὡς πάντας τοὺς ὑπὸ τοῦ μακαρίου βασιλέως καὶ ἀδελφοῦ αὐτοῦ προβληθέντας ἐν τισιν ἀρχαῖς διεδέξατο, χαιρεκάκοις καὶ κακοβούλοις ἀνδράσιν πεισθεῖς, οὕτω δὲ καὶ τὸν προρρηθέντα Εὐστάθιον διεδέξατο, καὶ ἀντ' αὐτοῦ πεποίηκεν ἕτερον. DAI, s. 240-242, linie 169-201; Guiland, *Logothetes*, s. 54; Guiland, *Protospathaire*, s. 660 i 665; Guiland, *Patrices byzantins*, s. 310. Prawdopodobnie wspomniano go także w pracy Wassiliou, *Kibyrraioten*, s. 408; por. też DAI (Commentary), s. 192.

Być może był on także właścicielem pieczęci opublikowanej w DBBO (II, s. 298, nr 317).

Awers: krzyż patriarchalny, na trójstopniowej podstawie. Widoczna naokolna inskrypcja: Κ(ύρι)ε [Βοή]θ(ει) τῷ σωῖ δούλ(ω).

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem: Εὐσταθίῳ βα(σιλικῶ) (πρωτο)σπαθαρχ(ίῳ) (καὶ) στρατηγ(ῳ) τ(ῶν) Κ(ι)β(υ)ρ(ραιωτῶν).

Konstantyn

150

Urzędy i tytuły πρωτοασηκρήτης (ca. 913-919)

Źródła: *Theophanes Continuatus*, s. 395,6.

Mikołaj Mistyk, s. 460, linia 1.

Nicetas Magister, *Listy*, Ep. 22, s. 109,37-41.

Komentarz historyczny:

Był adresatem listu Mikołaja Mistyka napisanego prawdopodobnie w drugiej połowie 913 roku. List adresowany *Κωνσταντίνῳ πρωτοασηκρήτη*: Mikołaj Mistyk, s. 460, linia 1. Mikołaj zarzuca Konstantynowi, że po śmierci cesarza Aleksandra (6 VI 913 roku) Konstantyn usunął arcybiskupa Neapolis (wyznaczonego przez Mikołaja) i zastąpił go kandydatem wyświęconym przez Antoniego I Synkellosa uzurpatora (w ocenie Mikołaja) na tronie patriarszym. Prawdopodobnie wspomina o nim także Kontynuacja Teofanesa. Wg tego źródła brał on udział w organizacji spisku Leona Fokasa przeciwko Romanowi Lekapenosowi w roku 919: [...] καὶ Κωνσταντῖνον πρωτασηκρήτιν τὸν Μαλελίας [...]: *Theophanes Continuatus*, s. 395,6. Najprawdopodobniej wspomina go w swoim liście do Konstany Kombosa, Niketas Magister. Nicetas pisze, że Konstantyna, który pełnił urząd πρωτοασηκρήτης miał wybawić z kłopotów Jan Mistyk: Τὸν μυστικὸν παρακάλεσον, ἀγαθὸν ὄντα καὶ σοφὸν καὶ φύσει ῥέποντα πρὸς τὰ κρείττοντα· ἀντιλαβέσθαι τοῦτον ἡμῶν πείσον, παραδείγματι χρώμενος Ἰωαννῇ τῷ μυστικῷ, ὃς ὑπορηγώνισται Κωνσταντίνῳ τῷ πρωτοασηκρήτη, ὃς τοιούτῳ μεγίστῳ περιπεσόντα ἐγκλήματι δυσωπήσας διέσωσε καὶ πάν ἐξεπλήρωσε τοῦτου καταθύμιον. Nicetas Magister, *Listy*, Ep. 22, s. 109,37-41.

Niketas

151

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (przed 913 rokiem)

πρωτονοτάριος (ca. 920?)

Źródła: Theophanes Continuatus, s. 382,7-19; s. 184,15-16.

Symeon Magister, s. 298-299,22-27.

Jan Skylitzes, *Historiarum*, s. 198,48-50; s. 199,95.

Literatura: Polemis, *Doukai*, s. 21-24.

Jan Skylitzes, *History*, s. 215.

Komentarz historyczny:

Był jednym ze zwolenników Konstantyna Dukasa, który próbował zagarnąć tron cesarski w roku 913: ὁ δέ, ἅτε καὶ πρότερον αὐτὴν ὀνειροπολῶν καὶ τοῦ στέφους αἰεὶ ἐφίεμενος, ὥς εἶχε τάχος τὴν βασιλεύουσαν κατέλαβεν ἅμα τοῖς σὺν αὐτῷ τῶν στρατευμάτων ἐγκρίτοις, ἱκανοῖς, οὔσι. καὶ νυκτὸς διὰ παραπυλίδος εἰσελθὼν τοῦ πρωτοβεστιαρίου Μιχαήλ, οὔσης πλησίου ἀκροπόλεως, ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πενθεροῦ αὐτοῦ Γρηγορᾶ αὐτῷ διετέλεσεν. **Νικήτας δὲ ἀσηκρήτις, ὁ μετὰ πρωτονοτάριος γεγωνάς,** τὴν Κωνσταντίνου ἄφιξιν τῷ πατρικίῳ Κωνσταντίνῳ καὶ μοναχῷ τῷ Ἐλαδικῷ κατεμήνυσεν· καὶ ἄμφω τῇ αὐτῇ νυκτὶ πρὸς τὸν Δοῦκα Κωνσταντίνον παρεγένοντο, καὶ βουλὴν ποιησάμενοι οὕτω τῆς ἡμέρας καταλαβούσης μετὰ λαμπάδων καὶ λαοῦ πολλοῦ καὶ ὄχλου τὴν τοῦ ἵπποδρόμου πύλην καταλαμβάνουσιν, Κωνσταντίνον εὐφημοῦντες ὥς βασιλέα: Theophanes Continuatus, s. 382,7-19; Symeon Magister, s. 298-299,22-27; **Νικήτας δὲ ἀσηκρήτις** τὴν ἔλευσιν αἰσθόμενος τοῦ Κωνσταντίνου τῷ πατρικίῳ Κωνσταντίνῳ τῷ Ἐλαδικῷ τυγχάνοντι μοναχῷ θάπτον ἐμήνυσε [...]: Jan Skylitzes, *Historiarum*, s. 198,48-50; o Konstantynie Dukasie zob. Polemis, *Doukai*, s. 21-24. Po tym jak spiszek się nie udał, był Niketas poszukiwany, ale po tym jak uciekł nie udało się go odnaleźć nowemu cesarzowi: μικρὸν δὲ διεφευνησάμενοι περὶ Νικήτα ἀσηκρήτις καὶ Κωνσταντίνου τοῦ Λιβὸς οὐχ εὗρον αὐτοὺς ὥς χρησαμένους φυγῇ: Theophanes Continuatus, s. 184,15-16; Νικήτης ὁ ἀσηκρήτις

[...]: Jan Skylitzes, *Historiarum*, s. 199,95; Jan Skylitzes, *History*, s. 215, przyp. 63. Kontynuacja Teofanesa zawiera informację (zob. wyżej), że pełnił potem (w 920 roku) służbę jako *πρωτονοτάριος*. Wskazywałoby to, że dość szybko wrócił do łask.

Samonas

153

Urzędy i tytuły *σπαθαροκανδιδάτος*

ἀσηκρήτις (listopad 922 rok)

κριτής Θεσσαλονίκης

πρωτοσπαθάριος (październik 927 rok)

Źródła: CDBLS, s. 66-67, nr 60.

Actes de Lavra, s. 4-7, tekst na s. 6-9.

Pieczęć Samonasa została opublikowana w CDBLS (s 66-67, nr 60).

Awers: monogram w kształcie krzyża, Θεὲ Βοήθει. Widoczna inskrypcja: *πῶ σῶ δούλω*.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem: *Σαμον(ᾱ) σπατ(αρο) κανδιδ(άτω), ἀσικ(ρή)τ(ῆ) [καὶ] κριτ(ῆ) [Θ]εσσαλον(ίκες)*.

Komentarz historyczny:

Dokument do którego ta pieczęć nadal jest przymocowana, został wystawiony w listopadzie, jedenastej indykcji tj. w roku 922. Szersza analiza treści dokumentu została przeprowadzona w pierwszej części pracy (zob. rozdz. III.3.2) Tam też analiza innego wystawionego przez tego urzędnika dokumentu z roku 927.

Symeon

153.1

Urzędy i tytuły *πατρίκιος*

πρωτοασηκρήτις (ca. 923-930)

Źródła: DAI: s. 218,64-68.

Literatura: CSLB, II, s. 31.

DAI (Commentary), s. 180.

Był odpowiedzialny między innymi za przekazanie rozkazów drungariuszowi floty Konstantynowi, który stacjonował w Nikomedi: *Τοῦ δὲ προρρηθέντος πατρικίου Κωνσταντίνου καὶ δρουγγαρίου τοῦ πλωΐμου ἐν Νικομηδίᾳ τυγχάνοντος διὰ τὴν προρρηθεῖσαν τῆς προβολῆς τοῦ μαγίστρου τοῦ Κουρκένη Ἰβηρος ὑπόθεσιν, ἐκ προστάξεως τοῦ βασιλέως ἐδέξατο πιττάκιον του πατρικίου Συμεών, του πρωτοασηκρήτις, ὡς ὅτι*: DAI, s. 218,64-68; DAI (Commentary), s. 180. Prawdopodobnie sprawował jeszcze ten urząd w chwili śmierci Konstantyna VII (959 rok). Nie ma co do tego jednak żadnej pewności. Por. CSLB, II, s. 31.

Eutymios

154

Urzędy i tytuły *πρωτοασηκρήτις* (przed ca. 930 rokiem)

Źródła: Browning, *Correspondance*: s. 410, nr 40 (39); s. 423, nr 108 (106).

Komentarz historyczny:

Był adresatem listu, który został wysłany przez nieznanego z imienia nauczyciela i/lub maistora, żyjącego między ca. 870 a ca. 930 rokiem. List wysłany z Konstantynopola i adresowany: *Εὐθυμίῳ πρωτοασηκρήτις*. W liście nadawca prosi Eutymiosa, aby ten zechciał wysłać mu na tydzień do przeczytania pisma Synezjusza. Wskazuje to na wykształcenie i odczytanie adresata: Browning, *Correspondance*, s. 423, nr 108 (106).

Najprawdopodobniej Eutymios był też odbiorcą drugiego listu adresowanego: *Τῷ πρωτοασηκρήτις*. List ma charakter polecający, prawdopodobnie nadawca chciał, aby jego uczeń został przyjęty na służbę do niewymienionego z imienia

urzędnika, noszącego tytuł *πρωτοασηκρήτις*: Browning, *Correspondance*, s. 410, nr 40 (39).

Jan	154.1
-----	-------

Urzędy i tytuły *πρωτοασηκρήτις* (przed ca. 930 rokiem)

Źródła: *Laudatio a. Theodoro protasecretis, Ἐπαινετόν τι χρήμα καὶ θεῖον ἡ ἀρετὴ – Des. πᾶν εἴ τι καλὸν καὶ ὀνησιμώτατον ἵνα δοξάζεται... ἀμήν* (BHG 1792).

Był autorem żywotu świętego Teofanesa Wyznawcy: Por. *Laudatio a. Theodoro protasecretis, Ἐπαινετόν τι χρήμα καὶ θεῖον ἡ ἀρετὴ – Des. πᾶν εἴ τι καλὸν καὶ ὀνησιμώτατον ἵνα δοξάζεται... ἀμήν* (BHG 1792).

Jan	155
-----	-----

Urzędy i tytuły *ἀσηκρήτις* (ca. 930)

Źródła: Browning, *Correspondance*, s. 424, nr 111 (109).

Komentarz historyczny:

Był adresatem listu, który został wysłany przez nieznanego z imienia nauczyciela i/lub maistora, żyjącego między ca. 870 a ca. 930 rokiem. List wysłany z Konstantynopola i adresowany: *Ἰω(άννη) ἀσηκρήτις*. W liście autor dziękuje Janowi za pomoc w potrzebie: Browning, *Correspondance*, s. 424, nr 111 (109).

Piotr	156
-------	-----

Urzędy i tytuły βασιλικὸς σπαθαροκανδιδάτος

ἀσηκρηῆτις (przed ca. 930)

μαίστωρ

Źródła: CSLB, II, s. 25, nr 55.

Browning, *Correspondance*, s. 405, nr 19 (18); s. 406, nr 23 (22); s. 415, nr 67 (66); s. 421, nr 97 (95).

Pieczęć Piotra została opublikowana w CSLB (II, s. 25, nr 55).

Awers : krzyż patriarchalny na dwustopniowej podstawie. Naokólna inskrypcja: Κ(ύρι)ε βοήθ[ει τῷ σ]ῶ δούλω.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona i zakończona krzyżem: Πέτρ[ω] βασιλικῷ σ[π]αθα[ρ]οκανδιδ(άτῳ) [(καὶ)] ἀσηκρηῆτις.

Komentarz historyczny:

Najprawdopodobniej był on także adresatem czterech listów, które zostały wysłane przez nieznanego z imienia nauczyciela i/lub maistora, żyjącego między ca. 870 a ca. 930. Listy wysłane z Konstantynopola i adresowane: Πέτρῳ ἀσηκρηῆτις καὶ μαίστωρι.

Z treści pierwszego listu wynika, że Piotr doradzał nieznanemu z imienia autorowi, aby ten nie wchodził na drogę sądową, lecz zachował milczenie wobec swoich oskarżycieli: Browning, *Correspondance*, s. 405, nr 19 (18).

Drugi, trzeci oraz czwarty list ma raczej osobisty charakter: Browning, *Correspondance*, s. 406, nr 23 (22); s. 415, nr 67 (66); s. 421, nr 97 (95).

Symeon

157

Urzędy i tytuły ἀσηκρηῆτις (przed 930 rokiem)

Źródła: Browning, *Correspondance*: s. 424, nr 115 (123).

Komentarz historyczny:

Był adresatem listu, który został wysłany przez nieznanego z imienia nauczyciela i/lub maistora, żyjącego między ca. 870 a ca. 930 rokiem. List wysłany z Konstantynopola i adresowany: *Συμεὼν ἀσηκρητὶς*. Ma on charakter prywatny, autor przekazuje wyrazy szacunku Symeonowi: Browning, *Correspondance*, s. 424, nr 115 (123).

Anastazjusz

158

Urzędy i tytuły *πρωτοσπαθάριος*
ἀσηκρητὶς (ca. 933)

Źródła: Theodore Daphnopates, *Correspondance*, Ep. 1, s. 30-41.
Liutprandi Cremonensis, Antapodosis, Homelia paschalis, Historia Ottonis, Relatio de legatione Constantinopolitana, cura et studio P. Chiesa, Thurnholt 1998, s. 215, 1046-1052.

Literatura: Sakellion, *βασιλέως*, s. 388-392.
Dölger, *Regesten*, I.2, s. 68, nr 625.
Runciman, *Romanus*, s. 76-77, 192.
Darrouzès, *Patmos*, s. 114.
Haller, *Papsttum*, II, s. 202-203.
Guilland, *Protospathaire*, s. 66.
Lunghis, *Ambasades*, s. 200, 295.
J. Shepard, *Byzantine Diplomacy, A. D. 800-1204: Means and Ends* [w:] *Byzantine Diplomacy*, s. 52.

Komentarz historyczny:

Był posłem cesarza Romana Lekapenosa do papieża Jana XI. Posłował wraz z protonotariosem kościoła Hagia Sophia – Orestesem: *Συνεξεπέμψαμεν δὲ μετ' αὐτῶν καὶ ἀποκρισιάρχους ἡμῶν, ἀπὸ μὲν τῆς ἱερᾶς ἡμῶν συγκλήτου Ἀναστάσιον πρωτοσπαθᾶριον καὶ ἀσηκρήτις, ἀπο δὲ τῆς ἀγιωτάτης ἡμῶν ἐκκλησίας Ὁρέστην κληρικὸν καὶ πρωτονοτάριον [...]*: Theodore Daphnopates, *Correspondance*, s. 37,87-89. Celem poselstwa było uznanie przez papieża wyznania wiary przedstawionego przez Romana za ortodoksyjne oraz uzyskanie poparcia papieża dla planów Romana, aby jego najmłodszy syn Teofilakt został w przyszłości patriarchą: Dölger, *Regesten*, I.2, s. 68, nr 625; Runciman, *Romanus*, s. 76-77 i 192; Darrouzès, *Patmos*, s. 114; Haller, *Papsttum*, II, s. 202-203; Lunghis, *Ambasades*, s. 200, 295; Być może był on też *χαρτουλάριος* temu Tessaloniki: Guiland, *Protospathaire*, s. 66; Sakellion, *βασιλέως*, s. 388-392.

Tomasz Morokoumoulos

159

Tytuły i tytuły βασιλικὸς πρωτοσπαθᾶριος

ἀσηκρήτις (ca. 941)

ἀναγραφεὺς καὶ ἐπόπτης Στρυμόνος καὶ θεσσαλονίκης

Źródła: CDBLS, s. 68, nr 63.

Actes de Lavra.

Actes du Protaton.

Literatura: Lemerle, *Philippes*, s. 155.

Guiland, *Protospathaire*, s. 663.

Pieczęć Tomasza została opublikowana w CDBLS (s. 68, nr 63).

Awers: popiersie Tomasza (być może błogosławionego). Po obu stronach popiersia pionowa inskrypcja. Dookoła między dwoma liniami inskrypcja zaczynająca się na górze pieczęci: Ὁ ἄ(γιος) Θωμᾶς. Ponadto naokólna inskrypcja poprzedzona krzyżem: Θωμᾶν σκέποις [.....] τριου.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem a nad nią rząd kropek:
(πρωτο)σπαθ(άριον), ἀσηκρήτ(ην) καὶ ἐπόπτ(ην) Στρυμ[ό]ν[ος] (καὶ) θεσσ[αλονίκης]

Możliwe, że brakujący fragment inskrypcji należy uzupełnić: [εύξαις Δημη]τρίου.

Pięczęć nadal przywieszona na oryginalnym dokumencie. Dokument jest datowany na sierpień 14 indykcji roku 6449 to jest sierpień roku 941. Zob. III.3.2 w pierwszej części pracy.

Komentarz historyczny:

Pełnił urzędy βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος, ἀσηκρήτις oraz ἀναγραφεὺς καὶ ἐπόπτης Στρυμόνος καὶ θεσσαλονίκης kolejno pod rządami Romana I i Constantyna VII. Autor jest znany z innego dokumentu. Jego nazwisko rodowe to Morokoumoulos (zob. *Actes du Protaton*, s. 201,6, gdzie czytamy: Ἐρισσοῦ, κατὰ τὴν πραξιν Θωμα βασιλικοῦ πρωτοσπαθαρίου καὶ εποπτοῦ του Μωροκουμουλου. Por. Lemerle, *Philippes*, s. 155.

Jan	160
-----	-----

Urzędy i tytuły πρωτοσπαθάριος

ἀσηκρήτις (ca. 949)

Źródła: *De cerimoniis*, s. 665,4-6.

Laiteratura: Guiland, *Protospathaire*, s. 105.

Komentarz historyczny:

W roku 949 brał udział jako jeden z dowódców (pełnił urzędy πρωτοσπαθάριος i ἀσηκρήτις) w wyprawie wojennej na Kretę: ἀπεστάλησαν δὲ

μετὰ τοῦ πρωτοσπαθαρίου Ἰωάννου καὶ ἀσηκρήτης ἐν Ἀφρικῇ χελάνδια γ' καὶ δρόμονες δ' ἀνὰ ἀνδρῶν σκ' .: *De cerimoniis*, II, s. 665,4-6; Guiland, *Protospathaire*, s. 105.

Jan Pilatos

161

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτης (ca. 952)

Ἱσχύες: Jan Skylitzes, s. 266,43-47.

Cedrenus, *Compendium Historiarum*, s. 359,1-2.

Ibn-al-Atir, *Chronicon*, t. VIII, s. 474,13-18.

Literatura: Gay, *Italie*, s. 214-215.

Vasiliev, *Arabes*, II/1, s. 369-70.

Dölger, *Regesten*, I, s. 94, nr 660.

Komentarz historyczny:

Latem 952 roku został wysłany przez Konstantyna Porfirogenetę do Emira Sycyllii al-Hasana celem zawarcia pokoju, co udało mu się wynegocjować: *Μετὰ δὲ τοῦτο Κωνσταντῖνος ὁ βασιλεὺς Ἰωάννην ἀσηκρήτης, τὸν τὴν ἐπωνυμίαν Πιλάτον, περὶ εἰρήνης ἐκπέμπει διαλεξόμενον τοῖς Σαρακηνοῖς. Εἰωθότες δ' οὗτοι μὴ ταῖς νίκαις ἐπαίρεσθαι, ἀλλὰ τὴν εἰρήνην καὶ κρατοῦντες ἀσπάξασθαι, προθύμως ὑπήκουσαν καὶ ἐπὶ τινὰ χρόνον εἰρήνην ἔθεντο*: Jan Skylitzes, s. 266,43-47; *Ἰωάννην ἀσηκρήτης, τὸν τὴν ἐπωνυμίαν Πιλάτον*: Cedrenus, *Compendium Historiarum*, s. 359,1-2; Ibn-al-Atir, *Chronicon*, s. 474,13-18; Por.: Gay, *Italie*, s. 214-215; Dölger, *Regesten*, I, s. 94, nr 660; Vasiliev, *Arabes* II/1, s. 369-70.

Niketas

162

Urzędy i tytuły πρωτοασηκρήτης (ca. 956-970)

Źródła: Halkin, *Suppléments* (BHG), s. 329.

Komentarz historyczny:

Był autorem pochwały Świętej Barbary, którą napisał na zlecenie patriarchy Polyeuktosa (956-970): *Νικήτα βασιλικού καὶ πρωτασικρίτου τοῦ Βυζαντίου καὶ ἐπιτροπὴν Πολυεύκτου τοῦ ἀγιωτάτου πατριάρχου*. Halkin, *Suppléments* (BHG), s. 329.

Symeon

162.1

Urzędy i tytuły πατρίκιος

πρωτοασηκρήτης (ca. 959 – 968)

Źródła: Leon Diakon, s. 427.

JGR, III, s. 287, s. 292.

PL 136, kol. 917C, linie 44-46.

Literatura: Dölger, *Regesten*, t. I.2, s. 114, nr 691; I.2, s. 116-117, nr 699.

Guilland, *Recteur*, s. 191.

Guilland, *Patrices*, s. 212-214.

Jest wymieniony wśród osób (tj. magistra Michała oraz parakoimena Józefa), którzy trzymali ster rządów w państwie po śmierci Konstantyna VII Porfirogenety, gdy w listopadzie 959 roku tron obejmował Roman II: *Ὁ δὲ παρακοιμώμενος Ἰωσήη τῇ ἐντρεχίᾳ καὶ συνέσει αὐτοῦ διώκει τὰ τοῦ κοινοῦ· συνήδρευον δὲ αὐτῷ Μιχαὴλ Μάγιστρος ὁ Ῥέκτωρ καὶ λογοθέτης τοῦ δρόμου, καὶ Συμεὼν Πατρίκιος καὶ Πρωτασηκρήτης*: Leon Diakon, s. 427. Prawdopodobnie to on redagował nowele, które wydawał Roman II. Dowodzi tego następujący dokument. Novela XVII

wydana między 959 a 963 rokiem, która rozpoczyna się słowami: *Νεαρὰ νομοθεσία τοῦ αὐτοῦ, ἥν ὑπηγόρευσε συμεὼν πατρίκιος καὶ πρωτασηκρήτις, περὶ προστίμων*. JGR, t. III, s. 287; Dölger, *Regesten*, t. I.2, s. 114, nr 691. Zredagował on także nowele wydane przez Nikefora II Fokasa w roku 964: *Νεαρὰ νικηφόρου βασιλέως, ἥν κατὰ τὸ α' ἔτος τὴν αὐτοῦ βασιλείας ἦτοι κατὰ τὴν ζ' ἰνδ. τοῦ .συοβ' ἔτους ὑπηγόρευσε συμεὼν πατρίκιος καὶ πρωτασηκρήτις, περὶ τοῦ μὴ γίνεσθαι νέα μοναστήρια καὶ γηροκομεῖα, μήτη πλατύνεθαι ὅλως διὰ τῶν κτημάτων τοὺς εὐαγεῖς οἴκους*: JGR, t. III, s. 292; Dölger, *Regesten*, t. I.2, s. 116-117, nr 699.

Prawdopodobnie w czasie audiencji u cesarza przyjmował on posła frankijskiego Liutpranda z Kremony w 968 roku: *Cumque indignans abire vellem, Leo coropalates, imperatoris frater, et proto a secretis Simeon, pone me sequuntur, haec latrantes [...]*: PL 136, kol. 917C, linie 44-46. Por. też: Guiland, *Patrices*, s. 212-214; Guiland, *Recteur*, s. 191.

Myron

162.2

Urzędy i tytuły βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος

ἀσηκρήτις (druga połowa X wieku)

Źródła: BMSO, s. 58, nr 104.

Pieczęć Myrona została opublikowana w BMSO (s. 58, nr 104)

Awers: ośmioramienna gwiazda, widoczne litery (po jednej na końcu każdego ramienia), które tworzą inskrypcję: Θεοτόκε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ.

Rwers: inskrypcja w czterech liniach: Μύρων(ι) βασιλικῷ (πρωτο)σπαθ(α)ρ(ίῳ) (καὶ) ἀσηκρήτι.

Urzędy i tytuły ἀσηκρητῆς (ca. 959)**Źródła:** Theophanes Continuatus, s. 470,15-16.

Po objęciu władzy przez cesarza Romna II został przez nowego władcę wyznaczony do pomocy eparchowi miasta: Θεοφύλακτον ἀσηκρητῆτιν τὸν λεγόμενον Ματζιτζικον. Theophanes Continuatus, s. 470,15-16.

Urzędy i tytuły ἀσηκρητῆς (druga połowa X wieku)**Źródła:** CSLB, II, s. 34, nr 76.

Pieczęć Dawida została opublikowana w CSLB (II, s. 34, nr 76).

Awers: popiersie świętego Mikołaja (?), który jest zwrócony twarzą do oglądającego, w lewej ręce prawdopodobnie trzyma księgę.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach: Σφραγ(ίς) πέφυκ(α) Δα(ου)δ τοῦ ἀσηκρ(ῆ) τ(ίς).

Urzędy i tytuły ἀσηκρητῆς (X wiek)**Źródła:** Darrouzès, *Épistoliers*, s. 100-101.

Był adresatem listu wysłanego przez Symeona Logothetę. List ma charakter prywatny.

[...] καὶ διὰ τῶν πρὸς τὸν ἀσηκρητῆς [...]: Darrouzès, *Épistoliers*, s. 100,3-4.

Anonim	163.2
--------	-------

Urzędy i tytuły ἀσηκρητῖς (X wiek)

Źródła: Darrouzès, *Épistoliers*, s. 196-197.

Pojawia się w liście skierowanym do patriarchy Metodego: τοῦ ἀσηκρητῖς καὶ ἀνθρώπου τῆς εὐτελείας ἡμῶν πρόστηθι [...]: Darrouzès, *Épistoliers*, s. 197, 7-8.

Anonim	163.3
--------	-------

Urzędy i tytuły ἀσηκρητῖς (X wiek)

ἀνθρώπῳ τοῦ κριτοῦ τοῦ Αἰγαίου πελάγους

Źródła: Darrouzès, *Épistoliers*, s. 376-378.

Jest adresatem jednego z listów. List ma charakter wydaje się, że prywatny. List adresowany: ᾧ ἀσηκρητῖς καὶ ἀνθρώπῳ τοῦ κριτοῦ τοῦ Αἰγαίου πελάγους: Darrouzès, *Épistoliers*, s. 377.

Niketas (Mikołaj?)	163.4
--------------------	-------

Urzędy i tytuły ἀσηκρητῖς (X wiek)

Źródła: Darrouzès, *Épistoliers*, s. 295-296.

Był adresatem listu wysłanego przez Teodora z Nicei. List ma charakter prywatny i poruszone są w nim kwestie teologiczne (głównie związane z Tróją Świętą). List adresowany: Νικήτᾳ (lub Νικολάῳ) ἀσηκρητῖς: Darrouzès, *Épistoliers*, s. 295.

Urzędy i tytuły ἀσηκρη̇τις (X wiek)

Źródła: Jotov-Atanasov, *Skala*, s. 125, nr 1.
Jordanov, *Corpus*, III.1, s. 265, nr 720.

Laiteratura: SBS, 8, s. 182.

Pieczęć Anastazjusza została opublikowana przez V. Jotova i G. Atanasova (*Skala*, 125 nr 1).

Awers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: Κ(ύρ)ιε βοήθ(ει) τῷ σῶ
δ<ού>λ(ω).

Rewers: inskrypcja w czterech liniach Ἀνασ(τ)ασίω (ἀ)σηκρ(ῆ)της.

Inną pieczęć opublikował I. Jordanov (*Corpus*, III.1, s. 265, nr 720).

Awers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: Κύριε βοήθε[ι] τῷ σῶ
δ<ού>λ(ω).

Rewers: inskrypcja w czterech liniach Ἀνασ[τ]ασίω [ἀ]σηκρ(ῆ)της.

Urzędy i tytuły σπαθαροκανδιδάτος
ἀσηκρη̇τις (X wiek)

Źródła: CSLB, II, s. 26, nr 58.

Pieczęć Christoforosa została opublikowana w CSLB (II, s. 26, nr 58).

Awers: krzyż z belką ozdobioną na każdym końcu dużą kulą. Dodatkowo ozdobiony kwiatowym ornamentem wyrastającym z podstawy. Widoczna inskrypcja: Ἰ(σοῦς) Χ(ρριστός) Νη[κᾶ]. Κ(ύρι)ε βοήθει τῷ [σῶ δούλῳ].

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem: [Χρ]ισ[τοφο]ρω β(αασιλικῶ) [σπαθ]αροκ[ανδ(ι)δ(άτω)] (καὶ) ἀση[κρη]τις.

Christoforos

166

Urzędy i tytuły ἀσηκρητῖς (X wiek)

κριτής Θράκης καὶ Μακεδονίας

Źródła: CBSDO, I, s. 112, nr 43.4.

Pieczęć Christoforosa została opublikowana w CBSDO (I, s. 112, nr 43.4).

Awers: inskrypcja w pięciu liniach: Κ[(ύρι)ε] Β(οή)θ(ει) τῷ σῶ δ[ού(λῳ)] Χρεστροφ(όρω) ἀσηκρητ(ις).

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona ornamentem: [(καὶ)] κρι[τ]ῆ Θρά[κ]ης καὶ Μακεδονίας.

Dawid

167

Urzędy i tytuły σπαθαροκανδιδάτος

ἀσηκρητῖς (X wiek)

κριτής Νικοπόλεος

Źródła: CBSDO, II, s. 10, nr 2.1.

Seibt – Seibt, *Nikopolis*, s. 337-338, nr 11.

Pieczęć Dawida została opublikowana przez N. Seibt i W. Seibta (*Nikopolis*, s. 337-338, nr 11) oraz w CBSDO (II, s. 10, nr 2.1).

Awers: monogram w kształcie koła (wozu) (?). Sposób odczytania zaproponowany przez CBSDO: $\Theta[\epsilon\omicron] \tau[\acute{o}\kappa\epsilon \beta\omicron\eta'] \theta[\epsilon\iota] \tau\hat{\omega} \sigma\hat{\omega} [\delta] \omicron\acute{\upsilon}[\lambda] \omega$.

Rewers: inskrypcja w sześciu liniach: $\Delta\alpha(\beta\iota)\delta [\sigma\pi]\alpha\omega(\alpha\rho\omicron)\kappa\alpha\nu\delta(\iota)\delta(\acute{\alpha}\tau\omega),$
 $\acute{\alpha}\sigma[\eta\kappa]\rho\acute{\iota}\tau(\eta) (\kappa\alpha\iota) [\kappa\rho\iota]\tau(\eta) \text{Ν} \iota\kappa\omicron[\pi]\acute{\omicron}\lambda(\epsilon\omega\varsigma).$

Wydawca CBSDO uznał że częściowo odcisnięte na początku trzeciej lini N to litery DD.

Dawid

168

Urzędy i tytuły $\acute{\alpha}\sigma\eta\kappa\rho\eta\tau\iota\varsigma$ (X wiek)

Źródła: CSLB, II, s. 33, nr 75.

Pieczęć Dawida została opublikowana w CSLB (II, s. 33, nr 75).

Awers : krzyż na trójstopniowej podstawie, z której wyrasta roślinny ornament.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach: $\Delta\alpha(\beta\iota)\delta \acute{\alpha}\sigma\eta\kappa\rho\eta\tau\eta\varsigma.$

Grzegorz

169

Urzędy i tytuły $\acute{\alpha}\sigma\eta\kappa\rho\eta\tau\iota\varsigma$ (X wiek)

Źródła: CSLB, II, s. 27, nr 60.

Pieczęć Grzegorza została opublikowana w CSLB (II, s. 27, nr 60).

Awers: popiersie świętego Grzegorza zwróconego twarzą do oglądającego, z nimbem wokół głowy. Ubrany w chlamidę. W prawej dłoni trzyma włócznię a w lewej tarczę.

Widoczna inskrypcja: $[\acute{O} (\acute{\alpha}\gamma\iota\omicron\varsigma \Gamma\epsilon)](\acute{\omega})\rho\gamma(\iota\omicron\varsigma).$

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: $K(\acute{\upsilon}\rho\iota)\epsilon \beta(\omicron\eta')\theta(\epsilon\iota)$
 $[\Gamma]\epsilon\omega\rho\gamma\acute{\iota}<\omega> [\acute{\alpha}]\sigma\eta\kappa\rho\eta[\tau]\iota\varsigma.$

Jan	170
-----	-----

Urzędy i tytuły ἀσηκρητῖς (pierwsza połowa X wieku)

Źródła: BLS, II, s. 433, nr 980.

Pieczęć Jana została opublikowana przez BLS (II, s. 433, nr 980).

Awers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: *Κύριε βοήθει τῷ σω̄ δ(ούλ)ῳ*.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: *Ἰωάννη ἀσηκρητ(ῖς)*.

Jan	171
-----	-----

Urzędy i tytuły ἀσηκρητῖς (X wiek)

Źródła: CSLB, II, s. 30, nr 67.

Pieczęć Jana została opublikowana w CSLB (II, s. 30, nr 67).

Awers : krzyż patriarchalny na trójstopniowej podstawie, z której wyrasta ornament roślinny. Widoczny fragment naokolnej inskrypcji poprzedzonej krzyżem: *[Κ(ύρι)ε βοήθει τῷ σω̄ δούλ(ῳ)]*.

Rewers: inskrypcja w trzech liniach: *Ἰωάν[ν]ης ἀσ[ηκ]ρητ[ῖς]*.

Jan	172
-----	-----

Urzędy i tytuły βασιλικὸς νοτάριος

ἀσηκρητῖς (druga połowa X wieku)

Źródła: BMSO, s. 58, nr 103.

Pieczenie Jana zostały opublikowane przez w BMSO (s. 58, nr 103).

Awers: widoczny zarys inskrypcji, otaczający krzyż patriarchalny na trójstopniowej (?) podstawie.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach pod krzyżem: Ἰω(άννης) [β(ασιλικός)] νοτάριος (καὶ) <ἀ>ση[κ]ρ[ή] της.

Konstantyn

173

Urzędy i tytuły βασιλικὸς σπαθαροκανδιδάτος

ἀσηκρήτις (X wiek)

Źródła: CSLB, II, s. 32, nr 71.

Pieczęć Konstantyna została opublikowana w CSLB (II, s. 32, nr 71).

Awers: krzyż patriarchalny na trójstopniowej podstawie. Widoczna naokolna inskrypcja: Κ(ύ)ριε βοήθει τῷ σω̃ δ[ού]λ(ω).

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: Κωνσ[τα]ντ(ίνω̃ β(ασιλικῷ) σπαθ(αρο)κανδ(ιδάτω) (καὶ) ἀσηκρήτ(ις).

Konstantyn

174

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (X wiek)

σπαθαροκανδιδάτος

Źródła: Ebersolt, *Sceaux*, s. 224, nr 303 (458).

CSLB, II, 32, nr 72.

Pieczęć Konstantyna została opublikowana w CSLB (II, 32, nr 72) oraz przez J. Ebersolta [*Sceaux*, s. 224, nr 303 (458)].

Awers: popiersie świętego Jana Prodromosa, zwrócone twarzą do oglądającego. Prawdopodobnie popiersie było otoczone naokolną inskrypcją z której pozostały tylko

ślady liter. Można przypuszczać, że brzmiała ona: ['Ο ἁ(γιος) 'Ιω(άννης)] ὁ
Πρ(ό)[δρομος]. [Κ(ύρι)ε βοήθει τ]ῷ σῶ δού(ῳ).

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach: [Κ]ων(σταντίνῳ)
[σ]παθαρ(ο)[κ]ανδ(ι)δ(ατῳ) (καὶ) ἀσηκρήτ(ις).

Konstantyn

175

Urzędy i tytuły πρωτοσπαθάριος

ἀσηκρήτις (druga połowa X wieku)

Źródła: Leontiades, s. 178-179, nr 70.

Pieczczę Konstantyna została opublikowana przez I. G. Leontiadesa (s. 178-179, nr 70).

Awers: krzyż patriarchalny na trójstopniowej podstawie. Widoczna naokółna inskrypcja poprzedzona krzyżem: Κ(ύρι)ε βοήθει τῷ σῶ δούλ(ῳ).

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem: Κονσταντίνῳ βασιλικῷ
(πρωτο)σπαθ(αρίῳ) κὲ ἀσηκρήτη.

Konstantyn

176

Urzędy i tytuły βασιλικὸς πριμικήριος

πρωτοασηκρήτις (X wiek)

Źródła: Jordanov, *Develt*, nr 10-11.

Jordanov, *Corpus*, III.1, s. 263-264, nr 716-717.

Pieczęcie Teodora zostały opublikowane przez I. Jordanova (Jordanov, *Develt*, nr 10-11; i w *Corpus*, III.1, s. 263-264, nr 716-717). Pieczęcie wykonane tym samym buleuterionem i omówione wspólnie.

Awers: monogram w kształcie krzyża: *Κύριε*. Widoczna naokolna inskrypcja: *βοήθει τῷ σω δ<ού>λω*.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: *Κωνσταντ(ίνω) βασιλικῶ πριμικηρ(ίω) (καὶ) πρωτοασηκρήτ(η)*.

Komentarz historyczny:

I. Jordanov wskazuje, że może ta pieczęć należeć do Konstantyna, będącego adresatem listu Mikołaja Mistyka, datowanego na 913 rok (List nr. 148; por. Pr. Konstantyn nr 150).

Konstantyn

177

Urzędy i tytuły *ἀσηκρήτις* (X wiek)

Źródła: BMSO, s. 57, nr 101.

Pieczęć Konstatyna została opublikowana w BMSO (s. 57, nr 101).

Awers: krzyż patriarchalny na trójstopniowej podstawie. Widoczna naokolna inskrypcja prawdopodobnie poprzedzona krzyżem: *[Κ(ύρι)ε βο]ήθ[ει] τῷ σω δούλ[ω]*.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach: *Κω[νσ]ταντ[ί]νω πατρικ(ίω) β(ασιλικῶ) [(πρωτο)σ]παθ(αρίω) (καὶ) (πρωτο)ασικρήτη*.

Leon

178

Urzędy i tytuły *πρωτοασηκρήτις* (X wiek)

Źródła: CSLB, II, s. 6-7, nr 5.

Pieczęć Leona została opublikown w CSLB (II, s. 6-7, nr 5).

Awers: popiersie świętego Teodora, który w prawej ręce trzyma włócznię a w lewej tarczę. Popiersie wpisane w okrąg. Widoczna inskrypcja: 'Ο ἄγ(ιος) Θεόδ(ω)ρ(ος).

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem i wpisana w okrąg: Κ(ύρι)ε βο(η)θ(ει) Λέοντ(ι πρωτο)ασηκρίτη.

Leon

179

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (X wiek)

Źródła: CSLB, II, s. 28, nr 64.

Γιαννοπούλος, Μολυβδόβουλλα, s. 163, nr 3.

Pieczęć Leona została opublikowana przez N. I. Giannopoulou (Μολυβδόβουλλα, s. 163, nr 3) oraz w CSLB (II, s. 28, nr 64).

Awers: krzyż patriarchalny na trójstopniowej podstawie. Widoczna naokółna inskrypcja poprzedzona krzyżem: Κ(ύρι)ε βοήθ(ει) τῷ σαῶ δούλω.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach: [Λ]έοντ[ι] β(ασιλικῷ) (πρωτο)σπαθ[α]ρ(ίω καὶ) ἀ[σ]η[κρ]ήτη.

Niketas

180

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (X wiek)

Źródła: CSLB, II, s. 30, nr 68.

Pieczęć Niketasa została opublikowana w CSLB (II, s. 30, nr 68).

Awers : popiersie świętego Michała. W prawej ręce trzyma wysokie berło, a w lewej globus z krzyżem u szczytu. Święty ubrany w szaty przypominające cesarskie. Po prawej stronie widoczna inskrypcja: ['Ο ἀρ)χ(άγγελος Μι)χα[ή]λ. ["Αρχων νόων ταγμ]άτ(ων) βοήθ(ει) τῷ σαῶ δ(ούλω).

Rewers: inskrypcja w czterech liniach: *Νικήτα (πρωτο)[σπα]θ(αρίω) (καὶ)
ἀση[κ]ρῆτις*.

Bazyli Ouranos

181

Urzędy i tytuły *πρωτοσπαθάριος*

ἀσηκρῆτις (X wiek)

Źródła: Theodor Dephnopates, *Correspondance*, Ep. 31, s. 193,1.

Literatura: Magdalino, *Byzantium*, s. 89.

Komentarz historyczny:

Teodor Dephnopates skierował do niego list o prywatnym charakterze: *Βασιλείω πρωτοσπαθαρίω καὶ ἀσηκρῆτις τῷ Οὐρανῷ*: Theodor Dephnopates, Ep. 31, s. 193,1. Wspomniany także w listach nr 17 i 18: Theodor Dephnopates, s. 169-171. Obydwa listy mają charakter prywatny i zawierają gratulacje z okazji ślubu Bazylego. Prawdopodobnie jest to jeden z pierwszych (a być może pierwszy) odnotowany źródłowo przedstawiciel tej rodziny. Najbardziej znanym jej członkiem z przełomu X/XI wieku był niewątpliwie *Νικηφόρος Οὐρανός*. Por. Magdalino, *Byzantium*, s. 89.

Niketas

182

Urzędy i tytuły *ἀσηκρῆτις* (X wiek)

Źródła: CSLB, II, s. 30-31, nr 69.

Pieczęć Niketasa została opublikowana w CSLB (II, s. 30-31, nr 69).

Awers: popiersie świętego Niketasa. Bez zarostu, ubrany w tunikę, trzyma krzyż na piersiach. Widoczny fragment inskrypcji: [Ὁ ἄ(γίος) Νική]τα(ς).

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem: Κ(ύρι)ε β[ο]ήθ(ει) τῷ σῶ δ(ούλω) Νικήτ(α) ἀσηκρήτ(ις).

Pantoleon

183

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (X wiek)

Źródła: CSLB, II, s. 26, nr 57.

Pieczęć Pantoleona została opublikowana w CSLB (II, s. 26, nr 57).

Awers: krzyż patriarchalny na trójstopniowej podstawie przyozdobiony ornamentem z szerokich liści. Całość otoczona naokólną inskrypcją poprzedzoną krzyżem: Κ(ύρι)ε βοή[θει τῷ] σῶ δούλω.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach: Παν[το]λέον(τι β(ασιλικῷ) [σ]παθαρο(ο)κανδ(ιδάτω) κὲ ἀσηκρήτης.

Partenios

184

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (X wiek)

Źródła: Browning, *Correspondence*: s. 419, nr 86 (84).

Komentarz historyczny:

Był adresatem listu, który został wysłany przez nieznanego z imienia nauczyciela żyjącego między 870 a 930 rokiem. List wysłany z Konstantynopola i adresowany: Παρθενίω ἀσηκρήτις. W liście nadawca żali się, że posłaniec, który miał dostarczyć mu prace Sofoklesa, wysłaną mu przez Parteniosa, tego nie uczynił. Browning, *Corresponadence*, s. 419, nr 86 (84).

Urzędy i tytuły ἀσηκρη̑τις (druga połowa X wieku)

σκρι̑βας

Źródła: BLS, II, s. 398, nr 878.

Pieczęć Romana została opublikowana w BLS (II, s. 398, nr 878).

Awers: w centrum popiersie Maryi, twarzą do oglądającego, trzymająca na piersiach medalion z narodzonym Jezusem. Ubrana w moforion, który jest ozdobiony na czole i ramionach. Widoczna naokólna inskrypcja: Θ(εοτό)κ(ε) [Β(οή)θε(ι) τῷ σῶ δ(ού)[λ](ω).

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem: Ῥωμανὸς ἀσηκρη̑τ(ις) (καὶ) σκρι̑βας.

Urzędy i tytuły ἀσηκρη̑τις (X wiek)

Źródła: CSLB, II, s. 27, nr 61.

Pieczęć Sabasa została opublikowana w CSLB (II, s. 27, nr 61).

Awers : popiersie Maryji, z nimbem wokół głowy, twarzą do oglądającego, trzyma w rękach na piersiach medalion z wyobrażeniem nowo narodzonego Jezusa.

Rewers: inskrypcja w pięciu lub sześciu liniach: [Θ(εοτό)κε βοήθει τῷ σῶ δ(ούλῳ)] Σάβας σ[πα]θαροκ(αν)δ(ι)δ(άτω) [(καὶ)] ἀσ(η)κ[ρη̑]τ(ις).

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (X wiek)

Źródła: Browning, *Correspondance*, s. 422, nr 101 (99).

Komentarz historyczny :

Był adresatem listu, który został wysłany przez nieznanego z imienia nauczyciela i/lub maistora, żyjącego między 870 a 930 rokiem. List wysłany z Konstantynopola i adresowany: Στεφά(νω) ἀσηκρήτις. Ma on charakter prywatny: Browning, *Correspondance*, s. 422, nr 101 (99).

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (X wiek)

Źródła: Ch. Stavrakos, *Die Byzantinischen Bleisiegel der Sammlung Savvas Kophopoulos. Eine Siegelsammlung auf der Insel Lesbos I*, Turnhout 2010, s. 22-23, nr 2.1.1.5.

Pieczęć Jana opublikował Ch. Stavrakos (nr 2.1.1.5).

Awers: Wyobrażenie kaczkki odwróconej w prawą stronę.

Rewers:: Inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: Κ(ύρι)ε β[(οή)θ(ει)] τῶ σ[ῶ] δ(ούλω)] [']ω(άννη) ἀσηκ[ρ]ήτ(ις).

Urzędy i tytuły βασιλικὸς στράτωρ
ἀσηκρήτις (X wiek)

Źródła: CO, s. 45, nr 62.

CSLB, II, s. 32-33, nr 73.

Pieczęcie Stefana zostały opublikowane w CO (s. 45, nr 62) oraz CSLB (II, s. 32-33, nr 73). Pieczęcie w różnym stanie zachowania, wykonane tym samym buleuterionem i omówione wspólnie.

Awers: popiersie świętego Stefana. W lewej ręce trzyma krzyż, natomiast prawa jest wyprostowana przed piersią w geście przemowy. Po lewej stronie popiersia widoczna inskrypcja: [ῚΟ ἁ(γΙΟΣ) Στ[έφανος].

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem: Κ(ύρι)ε β(οή)[θ(ει)] [Σ]τεφάν(ω) [β(ασιλικῶ)] [στ]ράτορ[ι] (καὶ) ἀσηκρῆτις.

Strategios

189

Urzędy i tytuły ἀσηκρῆτις (X wiek)

Źródła: CSLB, II, s. 28, nr 63.

Pieczęć Strategiosa została opublikowana w CSLB (II, s. 28, nr 63).

Awers: inskrypcja w czterech liniach: Κ(ύρι)ε σωῶ[ξ]ε τὸν [δ]οῦλόν σου.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach: Στρατήγιον ἀσηκρ(ῆ)τις.

Symeon

190

Urzędy i tytuły ἀσηκρῆτις (X wiek)

Źródła: CSLB, II, s. 31, nr 70.

Pieczęć Symeona została opublikowana w CSLB (II, s. 31, nr 70)

Awers: prawdopodobnie popiersie Maryji.

Rwers: inskrypcja w pięciu liniach: Θ(εοτό)κε β(οή)[θ(ει) τ]ῷ σῷ [δ(ούλω) Σ]υμεῶν ἀ]σκη[ρῆ]τ(ις).

Teodor Daphnopates

191

Urzędy i tytuły πρωτοασκητής (X wiek)

Źródła: Teodor Dephnopates.

Literatura: В. В. Латышев, *Две речи Феодора Дафнопата, изданные с введением о жизни и литературной деятельности автора и с русским переводом*, PPS, 59 (1910).

Holmes, *Basil II*, s. 93.

A. Markopoulos, *Théodore Daphnopates et la continuation de Théophane*, JÖB, 35 (1985), s. 171-182.

Teodor Dephnopates, s. 2.

Komentarz historyczny:

Teodor Daphnopates pełnił urząd πρωτοασκητής za rządów cesarza Romana II (959-963). Przyjmuje się, że był on autorem Kontynuacji Teofanesa. Por. A. Markopoulos, *Théodore Daphnopates et la continuation de Théophane*, JÖB 35 (1985), s. 171-182; Holmes, *Basil II*, s. 93. Biogram Teodora został opracowany przez В. В. Латышева w pracy *Две речи Феодора Дафнопата, изданные с введением о жизни и литературной деятельности автора и с русским переводом*, PPS, 59 (1910); Teodor Dephnopates, s. 2.

Teofanes

192

Urzędy i tytuły ἀσκητής (X wiek)

Źródła: CSLB, s. 34, nr 77.

Pieczęć Teofanesa została opublikowana w CSLB (s. 34, nr 77).

Awers: popiersie świętego Pantelemona, bez zarostu, z nimbem wokół głowy. Widoczna inskrypcja poprzedzona krzyżem: Ὁ (ἅγιος) Πα(ν)τελ(εήμων). Δειν(ῶν) μὲ σῶζ(ε), Παντελεήμ(ων).

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona i zakończona krzyżem: Θε[ο]φάνην σὸ[ν] οἰκέτην [ἀ]σηκρῆτις.

Teofil	193
---------------	-----

Urzędy i tytuły ἀσηκρῆτις (X wiek)

Źródła: Browning, *Correspondance*, s. 410, nr 41 (40); s. 425, nr 120 (128).

Komentarz historyczny:

Był adresatem dwóch listów, które zostały wysłane przez anonimowego nauczyciela, żyjącego między 870 a 930 rokiem. Listy wysłane z Konstantynopola i adresowane: Θεοφίλω ἀσηκρῆτις.

Pierwszy list ma charakter prywatny. Wnioskować z niego możemy, że Teofil nie był człowiekiem w podeszłym wieku: Browning, *Correspondance*, s. 410, nr 41(40).

W drugim liście nadawca prosi Teofila, aby ten zwrócił pożyczoną od niego książkę: Browning, *Correspondance*, s. 425, nr 120 (128).

Anonim Gourzoubathenos	194
-------------------------------	-----

Urzędy i tytuły ἀσηκρῆτις (X/XI wiek)

Źródła: CSLB, II, s. 36, nr 82.

Pieczęć tego urzędnika została opublikowana w CSLB (II, s. 36, nr 82).

Awers: nieczytelna inskrypcja w pięciu liniach.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach: (καὶ) ἀσηκρήτης τῷ Γουρζ(ου)ξαθηνῶ.

Bazyli

195

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτης (X/XI wiek)

κριτής Λυκανδου

Źródła: IFEB 1145

Literatura: Cheynet, *Sceaux*.

Pieczęć Bazylego nie została wydana. Znajduje się w kolekcji Institut Français d'études byzantines pod nr 1145. Wspomniana została przez J.–Cl. Cheynet'a (Cheynet, *Sceaux*, s. 429, przyp. 16).

Bazyli

196

Urzędy i tytuły βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος

ἀσηκρήτης (X/XI wiek)

κριτής τοῦ Χαρσιανοῦ

Źródła: CBSDO, IV, s. 110, nr 40.9.

Pieczęć Bazylego została opublikowana w CBSDO (IV, s. 110, nr 40.9).

Awers: krzyż patriarchalny na trójstopniowej (?) podstawie, z ornamentem roślinnym (po prawej i lewej stronie) wyrastającym z podstawy. Widoczna inskrypcja: ἰ(ησοῦ)ς Χ(ριστοῦ)ς νικᾷ. Widoczna też naokolna inskrypcja: Κ(ύρι)ε Βοήθ[ει τῷ] σῶ δούλ(ῳ).

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem: [β]ασι[λ]είω βασιλικῶ πρωτοσπ[α]θ(αρίω) ἀση(κρήτη) καὶ κριτ(ῇ) τοῦ Χαρσιαν(οῦ).

Bazyli

197

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (X/XI wiek)

βασιλικὸς νοτάριος

Źródła: Nesbitt, *Overstruck*, nr 19.

Pieczęć Bazylego została opublikowana przez J. W. Nesbitt'a (Nesbitt, *Overstruck*, nr. 19).

Awers: popiersie świętego (prawdopodobnie Teodora), bez brody, w lewym ręku trzyma zwój. Widoczne ślady po inskrypcji oraz litera T po prawej stronie popiersia.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach: Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) [Β]ασιλείω ἀσ(η)κρήτις (καὶ) β(ασιλικῶ) νο[τ]αρ[ί]ω].

Bazyli

198

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (X/XI wiek)

πρωτονοτάριος Χαρσιανού

Źródła: CBSDO, IV, s. 113, nr 40.16.

Pieczęć Bazylego została opublikowana w CBSDO (IV, s. 113, nr 40.16).

Awers: popiersie św. Mikołaja, z uniesioną prawą ręką w geście błogosławieństwa a w lewej trzymającego księgę. Po obu stronach popiersia widoczna inskrypcja: Ὁ ἅγος Νικόλ(αος). Widoczne także fragmenty naokolnej inskrypcji: [Κ(ύρι)ε Βοήθει τῶ] σῶ δούλ(ω).

Rewers: inskrypcja w sześciu liniach: Βα[σί]λει(ον) ἀ[ση]κρήτι(ς) (καὶ)
(πρωτο)νοτάριον Χ[αρ]σια[ν(ου)].

Bazyli

199

Urzędy i tytuły βασιλικὸς ὀστιάριος (πρωτοβεστιάριος)

ἀσηκρήτις (X/XI wiek)

ἐκ προσώπου τοῦ λογοθέτου τῶν ἀγγελῶν

Źródła: Maslev, *Pliska i Preslav*, s. 455, nr 6.

CSLB, II, s. 295, nr 590.

I. Jordanov, *Preslav*, s. 73, nr 132.

Jordanov-Zhekova, *Shumen*, s. 94, nr. 238-242.

Jordanov, *Corpus*, III.1, s. 314-315, nr. 866-871.

Literatura: Guillard, *Protovestiaire*, s. 228.

Pieczone Bazylego zostały opublikowane przez St. Masleva (*Pliska i Preslav*, s. 455, nr 6), w CSLB (II, s. 295, nr 590) przez I. Jordanova (*Preslav*, s. 73, nr 132; *Corpus*, III.1, s. 315-316, nr. 866-871). Pieczęcie prawdopodobnie wykonane tym samym buletorionem i omówione wspólnie.

Awers: widoczny ornament złożony z sześciu palmemek zwróconych do środka oraz fragmenty naokolnej inskrypcji: [Κ(ύρι)ε βο]ήθε[ι τῶ σω]δού]λω.

Rewers: inskrypcja w sześciu liniach: [Βα]σηλ(είω) [β(ασιλικῶ) ὀ]στηαρ(ίω)
[ἀσ(η)κ]ρίτ(η) (καὶ) ἐκ [π]ροσό[π(ου) τοῦ] λογοθ[έτου] τ(ῶν) ἀγελο(ν).

Problematiczne jest (jak wskazał I. Jordanov, *Preslav*, s. 73) odczytanie drugiej linii inskrypcji rewersu. St. Maslev proponuje, aby odczytywać ją jako πρωτοβεστιάριος: Por. Guillard, *Protovestiaire*, s. 228, przyp. 232

Filip	200
--------------	-----

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (X/XI wiek)

Źródła: CO, s. 46, nr 64.

CSLB, II, s. 39, nr 91.

Pieczęć Filipa została opublikowana w CO (s. 46, nr 64) oraz CSLB (II, s. 39, nr 91).

Awers: popiersie (być może świętego Panteleomona) skierowane twarzą do oglądającego. Ręce świętego złożone na piersiach (?).

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona i zakończona krzyżem: ΦΙ[Λ]ΙΠΠΩ
ἀ[σ]ηκρήτης.

Jan	201
------------	-----

Urzędy i tytuły βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος

πρωτοασηκρήτις (IX/X wiek)

πρωτονοτάριος

Źródła: BLS, II, s. 129, nr 185.

CSLB, II, s. 7, nr 6.

Jordanov, *Develt (Addenda)*, nr VII.14.

Jordanov, *Corpus*, III.1, s. 310-311, nr 859.

Najstarszą pieczęcią należącą do tego urzędnika jest egzemplarz opublikowany przez I. Jordanova [*Develt (Addenda)*, nr. VII.14; Jordanov, *Corpus*, III.1, s. 310-311, nr 859].

Awers: krzyż patriarchalny na trójstopniowej podstawie otoczony inskrypcją poprzedzoną krzyżem i wpisaną w dwa okręgi: Κ(ύρι)ε Βοήθει τῷ σῶ δοῦλ(ω).

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem: Ἰωάνν(η) βασιλικῶ (πρωτο)σπαθαρ(ίω) ἀσηκ(ρήτη) (καὶ) (πρωτο)νοτ(αρίω) τοῦ δρό(μου).

Prawdopodobnie do tego urzędnika należała także pieczęć znajdująca się w kolekcji Dumbarton Oaks (DO, 55.1.1486). Awers posiada identyczny jak poprzednia pieczęć na rewersie zaś widoczne są niewielkie różnice. Sposób odczytania identyczny jak w powyższej pieczęci.

Pieczęć Jana została opublikowana w BLS (II, s. 129, nr 185).

Awers: w centrum patriarchalny krzyż na trójstopniowej podstawie. Widoczna naokolna inskrypcja: Κύριε, βοήθει τῷ σῶ δοῦλ(ω)

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem i wpisana w okrąg: Ἰωάνν(η) βασιλικῶ (πρωτο)σπαθα(ρίω), (πρωτο)ασηκ(ρήτις) (καὶ) (πρωτο)νοτ(αρίω) τοῦ δρό(μου).

Prawdopodobnie do tego samego urzędnika należała pieczęć opublikowana w CSLB (II, s. 7, nr 6).

Awers: krzyż patriarchalny na czterostopniowej podstawie. Naokolna inskrypcja wpisana między dwie linie: Κύριε, βοήθει τῷ σῶ δοῦλω

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: Ἰωάν[ν]η βασιλικῶ (πρωτο)σπαθ(αρίω) (καὶ) (πρωτο)ασηκρήτ(ις).

Jan

202

Urzędy i tytuły βασιλικὸς πρωτοσπαθᾶριος

ἀσηκρη̑τις (X/XI wiek)

ἀναγραφεύς Ἑλλάδος

Źródła: CBSDO, II, s. 23, nr 8.1.

Pieczęć Jana została opublikowana w CBSDO (II, s. 23, nr 8.1).

Awers: krzyż patriarchalny z ornamentem roślinnym. Widoczna naokolna inskrypcja:
[Κύριε βοήθει τ]ῷ σῷ δ<ού>[λω].

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach: Ἰωάν[ν(η)] β(ασιλικῷ) (πρωτο)σπαθ(αρίῳ)
[ἀ]σηκρίτ(η) (καὶ) ἀναγρ(αφεῖ) [Ἑλ]λάδ(ος).

Jan

202.1

Urzędy i tytuły ἀσηκρη̑τις (X/XI wiek)

κριτής Σελευκείας

Źródła: Jordanov, *Corpus*, I, s. 157, nr 68.1.

Jordanov-Zhekova, *Shumen*, s. 123, nr 320.

Jordanov, *Corpus*, III.1, s. 476, nr 1431.

Literatura: SBS 10 (2011), s. 154.

Pieczęć Jana została opublikowana przez I. Jordanova (*Corpus*, I, s. 157, nr 68.1; *Corpus*, III.1, s. 476, nr 1431) oraz I. Jordanova i Z. Zhekową (*Shumen*, nr 320).

Awers: popiersie archanioła Michała, który trzyma w prawej ręce berło. Po jego lewej stronie widoczna inskrypcja: M–I–X–A lub N–I–K–A. Widoczny ślad po naokolnej inskrypcji.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem: Ἰω(άννη) [ἀ]σηκρι[τ]ίς
(καὶ) κρη[τ]ῇ Σελευκείας.

Urzędy i tytuły ἀσηκρητῖς (X/XI wiek)

Źródła: CSLB, II, s. 34, nr 78.

Pieczęć Konstantyna została opublikowana w CSLB (II, s. 34, nr 78).

Awers: popiersie Maryi z nimbem wokół głowy, zwrócone twarzą do oglądającego, ręce złożone na piersiach.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: *Κ(ύρι)ε β(οήθει)*
[Κ]ωνσταντ(ῖν)ω [ἀ]σηκρητ[ι](ς)

Urzędy i tytuły ἀσηκρητῖς (X/XI wiek)

Źródła: CSLB, II, s. 35, nr 79.

Pieczęć Konstantyna została opublikowana w CSLB (II, s. 35, nr 79).

Awers: Popiersie świętego Mikołaja z nimbem wokół głowy, zwrócone twarzą do oglądającego, prawa ręka podniesiona w geście błogosławieństwa, natomiast w lewej trzyma księgę. Widoczne litery tworzące inskrypcję: *Ὁ ἅγιος Νικόλ(αος)*.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach znajdująca się pod czteroramienną gwiazdą i poprzedzona krzyżem: *Κων[σ]ταντ(ῖν)ω [ἀ]σηκρητῖς*.

Urzędy i tytuły *σπαθαροκανδιδάτος*

ἀσηκρήτις (ca. 1000)

κριτής τῶν Κυκλάδων νήσων

Źródła: CBSDO, II, s. 127, nr 42.2.

Pieczęć Konstantyna została opublikowana w CBSDO (II, s. 127, nr 42.2).

Awers: popiersie Maryi, bardzo słabo widoczne litery: MP oraz fragmenty naokolnej inskrypcja: *Μ(ήτηρ) ρ [Θεοῦ]. [Θεοτόκ]ε [β]ο[ήθει] τῷ [σῶ] δούλῳ*.

Rewers: inskrypcja w siedmiu liniach: *Κω[ν(σταντίνῳ)] σπαθα[ρ(ο)κα]νδ(ι)δ(άτω) [ἀση]κρήτ(ις) [(καὶ)] κριτ(ῆ) τῷ[ν Κ]υκλάδ(ων) νήσ(ων)*.

Konstantyn Madytenos

206

Urzędy i tytuły *σπαθαροκουβικουλάριος*

ἀσηκρήτις (ca. 1000)

ἐβδομαρῖος

κριτής Καππαδοκίας

Źródła: Cheynet, *Maniṣa*, s. 261-262.

SBS, 8 (2003), s. 163.

Pieczęć Konstantyna została wydana przez J.-Cl. Cheynet'a (*Maniṣa*, s. 261-262).

Awers: popiersie świętego Mikołaja. Widoczna inskrypcja: *[(Ὁ ἅγιος) Νι]κόλ(αος). [Κ(ύρι)ε βοή]θει τῷ σῶ δούλ(ῳ)*.

Rewers: inskrypcja w siedmiu liniach pod krzyżem: *Κων(σταντίνῳ) σπαθ(αρο)κου(βι)κ(ουλαρίῳ) ἀσηκρήτ(η) ἐβδομαρ(ίῳ) [(καὶ)] κριτ(ῆ) Καπ[π]αδοκ(ίας) τ[ῶ] [Μ]αδυτ(η)ν(ῶ)*.

Komentarz historyczny:

Źródła dostarczają informacji o innych przedstawicielach rodziny Madytenosów. Nazwa rodu najprawdopodobniej została utworzona od miasta Madyta w Tracji:

1. Jan Madytenos, ostatnia ćwiartka XI wieku: Ebersolt, *Sceaux*, nr 187; Cheynet-Morrison-Seibt, *Seyring*, s. 205, nr 309.
2. Mikołaj Madytenos, μέγας χαρτουλάριος, πρωτοβεστάρχης, ca. 1087: *Βυζαντινά έγγραφα*, I, s. 334.21.
3. Mikołaj Madytenos, pieczęć nie została wydana. Wspominano ją w pracy Cheynet-Morrison-Seibt, *Seyring*, s. 205.

Leon

207

Urzędy i tytuły ἀσηκρητῖς (ca. 1000)

Źródła: CSLB, II, s. 38, nr 87.

Pieczęć Leona została opublikowana w CSLB (II, s. 38, nr 87).

Awers: popiersie świętego Teodora, twarzą do oglądającego, w prawej ręce trzyma włócznię a w lewej tarczę. Widoczna inskrypcja: 'Ο ἄγιος Θεόδ[ω]ρ(ος).

Rewers: inskrypcja w czterech liniach: Κ(ύρι)ε βο(ή)θει Λέοντι ἀσηκρητ(ι)ς).

Leon

208

Urzędy i tytuły ἀσηκρητῖς (ca. 1000 roku)

Źródła: CSLB, II, s. 38, nr 88.

Pieczęć Leona została opublikowana w CSLB (II, s. 38, nr 88).

Awers: krzyż patriarchalny na trójstopniowej podstawie. Z podstawy wyrasta ornament roślinny. Widoczna jedna litera z naokolnej inskrypcji poprzedzonej krzyżem: Κ(ύρι)[ε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ].

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: *Λέ[ον]τι ἀσηκρήτις.*

Michał

208.1

Urzędy i tytuły *σπαθαροκανδιδάτος*
ἀσηκρήτις (X/XI wiek)
κριτῆς Καππαδοκίας

Źródła: Wassiliou, *Κριταί*, nr 1.

Literatura: SBS 10 (2011), s. 150.

Pieczęć opublikowana przez A.-K. Wassiliou (*Κριταί*, nr 1).

Awers: popiersie św. Mikołaja.

Rewers: inskrypcja: *Μιχαήλ σπαθαροκανδιδάτω ἀσηκρήτις καὶ κριτῇ Καππαδοκίας.*

Manuel

209

Urzędy i tytuły *σπαωαροκουβικουλάριος*
ἀσηκρήτις (X/XI wiek)

Źródła: I. Jordanov, *Preslav*, s. 66, nr. 118-119.
Jordanov, *Corpus*, III.1, s. 268, nr. 730-732.

Pieczęcie Manuela opublikował I. Jordanov (*Preslav*, s. 66, nr. 118-119; *Corpus*, III.1, s. 268, nr. 730-732). Pieczęcie wykonane tym samym bouleutorionem i omówione wspólnie.

Awers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: Θ(εοτό)κε βοήθ(ε)ι τῷ σῶ δ[ου(λω)].

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach: Μαν(ου)ήλ [σ]παθ(αρο)κουβ(ι)κουλ(αρίω) (καὶ) [ἀ]σση[κρή]τ(ης).

Michał

210

Urzędy i tytuły σπαθαροκανδιδάτος
ἀσηκρήτις (X/XI wiek)

Źródła: CSLB, II, s. 38-39, nr 89.

Pieczęć Michała została opublikowana w CSLB (II, s. 38-39, nr 89).

Awers: popiersie archanioła Michała, twarzą do oglądającego, w prawej ręce trzyma berło (skeptron), w lewej globus. Widoczny fragment inskrypcji: [Μ]ι[χ]α(ήλ) ἀ(ρ)[χ(άγγελος)].

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem: Κ(ύρι)ε βο(ή)θ(ει) τῷ σῶ δ<ού>(λω) Μιχαήλ σπαθ(αρο)κανδ(ι)δ(άτω) (καὶ) ἀσηκρί(τις).

Michał

211

Urzędy i tytuły σπαωαροκουβικουλάριος
ἀσηκρήτις (X/XI wiek)

Źródła: Pančenko, *Katalog*, s. 366, nr 208.

CSLB, II, s. 39, nr 90.

Pieczęć Michała została opublikowana przez B. A. Pančenkę (s. 366, nr 208) oraz w CSLB (II, s. 39, nr 90).

Awers: inskrypcja w czterech liniach: Κ(ύρι)ε βο(ή)θ(ει) τῷ σῶ δ<ού>λω Μιχαήλ.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach: *σπα[θ(αρο)]κ<ου>βικ[ου]λαρ(ίου καὶ) ἀ[ση]κρήτις.*

Komentar historyczny:

Możliwe, że należy go utożsamiać z Michałem Ksenelatosem, który nosił godność *πρωτοσπαθάριος* i sprawował urzędy *ἀσηκρήτις* i *κριτής του Ἰπποδρόμου*, a który znany jest z jednego z rękopisów, w którym wymienia się go w liście napisanym przez pewnego Teodora: CSLB, II, s. 39.

Michał

212

Urzędy i tytuły *σπαθαροκανδιδάτος*
ἀσηκρήτις (X/XI wiek)
κριτής Καπαδοκίας

Źródła: CBSDO, IV, s. 116, nr 43.2.

Pieczęć Michała została opublikowana w CBSDO (IV, s. 116, nr 43.2).

Awers: popiersie św. Michała trzymającego w prawej ręce berło a w lewej globus.
Inskrypcja niewidoczna.

Rewers: inskrypcja w sześciu liniach: *Μιχαή(λ) σπαθαρ(ο)κανδ(ι)δ(άτω),*
ἀσηκρίτ(η) [(καὶ)] κριτ(ῆ) Καπαδο[κ(ίας)].

Mikołaj

213

Urzędy i tytuły *ἀσηκρήτις (X/XI wiek)*
κριτής τῶν Κυκλάδων νήσων

Źródła: Lichačev, *Molivdovuly*, s. 111, nr 4 [rec. N. Seibt, W. Seibt, ByzSl., 54 (1993) s. 364].

Pieczęć Mikołaja została wydana przez Lichačeva (*Molivdovuly*, s. 111, nr 4) [rec. N. Seibt, W. Seibt, *ByzSl.*, 54 (1993) s. 364].

Awers: inskrypcja ἀ(γίος) Νικόλ(αος).

Rewers: inskrypcja w sześciu liniach: Νικολ(άω) ἀσηκρήτ(η) (καὶ) κριτῆ τῶν Κυκλάδ(ων) νήσων.

Myron

214

Urzędy i tytuły πρωτοσπαθάριος

ἀσηκρήτις (X/XI wiek)

Źródła: CSLB, II, s. 37, nr 86.

Pieczęć Myrona została opublikowana w CSLB (II, s. 37, nr 86).

Awers: krzyż patriarchalny oraz inskrypcja: Κύριε Βοήθει τῷ σαῶ δούλω.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: Μύρωνα (πρωτο)σπαθ(άριον) (καὶ) ἀσηκρήτη(ς).

Nikefor

215

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (X/XI wiek)

Źródła: CO, s. 47, nr 67.

CSLB, II, s. 40, nr 92.

Pieczęć Nikefora została opublikowana w CO (s. 47, nr 67) oraz CSLB (II, s. 40, nr 92).

Awers: popiersie świętego Grzegorza zwrócone twarzą do oglądającego. W prawej ręce trzyma włócznię a w lewej tarczę. Widoczna inskrypcja: Ὁ ἀ(γίος) Γε(ώ)ργ(ιος).

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: $[K(\acute{\upsilon}\rho\iota)]\epsilon\ \beta(o\acute{\eta})\theta(\epsilon\iota)\ N\iota\kappa\epsilon\phi(\acute{o})\rho\omega\ \acute{\alpha}\sigma[\eta\kappa]\rho(\acute{\eta}\tau\iota\varsigma)$.

Niketas

216

Urzędy i tytuły $\acute{\alpha}\sigma\eta\kappa\rho\acute{\eta}\tau\iota\varsigma$ (X/XI wiek)

$\kappa\rho\iota\tau\acute{\eta}\varsigma\ \text{Κολωνείας}$

Źródła: CBSDO, IV, s. 126, nr 48.4.

Literatura: A. Bryer, D. Winfield, *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos*. Washington, 1985, I, s. 147, przyp. 38.

Pieczęć Niketasa została opublikowana w CBSDO (IV, s. 126, nr 48.4).

Awers: krzyż patriarchalny na trójstopniowej podstawie z ornamentem roślinnym z niej wyrastającym. Widoczna naokolna inskrypcja: $K(\acute{\upsilon}\rho\iota)\epsilon\ \beta(o\acute{\eta})[\theta(\epsilon\iota)\ \tau\acute{\omega}\ \sigma\acute{\omega}\ \delta o\acute{\upsilon}]\lambda\omega$.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach: $N[\iota\kappa\acute{\eta}][\tau\alpha\ \acute{\alpha}\sigma]\eta\kappa\rho\acute{\eta}[\tau(\iota\varsigma)]\ (\kappa\alpha\iota)\ \kappa\rho\iota\tau\acute{\eta}\ K[o]\lambda\omega\nu\acute{\epsilon}\iota\alpha(\varsigma)$.

Pantherios

217

Urzędy i tytuły $\acute{\alpha}\sigma\eta\kappa\rho\acute{\eta}\tau\iota\varsigma$ (X/XI wiek)

Źródła: CSLB, II, s. 35, nr 80.

Pieczęć Pantheriosa została opublikowana w CSLB (II, s. 35, nr 80).

Awers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: $K(\acute{\upsilon}\rho\iota)\epsilon\ \beta o[\acute{\eta}\theta]\epsilon\iota\ \tau\acute{\omega}\ \sigma\acute{\omega}\ \delta o\acute{\upsilon}\lambda\omega$.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona sześcioramienną gwiazdą: $\Pi\alpha\nu\theta\eta\rho\acute{\iota}\omega\ \acute{\alpha}\sigma[\eta]\kappa\rho\acute{\eta}\tau\iota\varsigma$.

Urzędy i tytuły *σπαθαροκανδιδάτος*
ἀσηκρήτις (X/XI wiek)
κριτής Καλαβρίας

Źródła: CBSDO, I, s. 21, nr 4.9.

Literatura: Falkenhausen, *Dominazione*, s. 125.

Pieczęć Leona została opublikowana w CBSDO (I, s. 21, nr 4.9).

Awers: popiersie świętego (?). Możliwe, że został tu przedstawiony święty Mikołaj. W lewej ręce trzyma księgę. Prawdopodobnie inskrypcja: [Κύριε Βοήθει].

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach: [Λε]οντί [σπα]θ(α)ρ(ο)κ(αν)δ(ι)δ(ά)τω
 [ἀση]κρητή(ις) (καὶ) [κρ]ιτ(η) Κα[λ]αβρί(ας).

Komentarz historyczny:

Wydawca CBSDO I, s. 21, nr 4.9 stawia tezę, że być może jest to ten sam Leon, o którym wspomina dokument z pierwszej połowy XI wieku. W dokumencie tym występuje Leon tytułowany: *σπαθαροκανδιδάτος κριτῆς Λογγιβαρδίας καὶ Καλαβρίας*: Falkenhausen, *Dominazione*, s. 125.

Urzędy i tytuły *σπαθαροκανδιδάτος*
ἀσηκρήτις (X/XI wiek)

κριτής τῶν Θρακησίων

Źródła: CBSDO, III, s. 13, nr 2.28.

Pieczęć Teodora została opublikowana w CBSDO (III, s. 13, nr 2.28).

Awers: popiersie świętego Teodora, który trzyma włócznię w prawej ręce a w lewej tarczę. Widoczna pionowa inskrypcja: Ὁ ἄγιος Θεόδωρος. Ponadto całość opatrzona pionową inskrypcją: [Κ(ύρι)ε Βο]ήθει τῷ σω̃ δούλ(ῳ).

Rewers: inskrypcja w sześciu liniach poprzedzona krzyżem: Θεοδώρ(ῳ) σπαθαρ(ο)κανδ(ι)δ(άτω), ἀσηκρη̃τ(ις) (καὶ) κρι[τῆ] τῶν Θρακησίων].

Jan

220

Urzędy i tytuły ἀσηκρη̃τ(ις) (X-XI wiek)

Źródła: Jordanov, *Corpus*, III.1, s. 267, nr 727.

Pieczęć Teodora została opublikowana przez I Jordanova (Jordanov, *Corpus*, III.1, s. 267, nr 727).

Awers: krzyż patriarchalny na trójstopniowej podstawie. Otoczony ornamentem roślinnym. Inskrypcja niewidoczna.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: ἰω[άνν]ης ἀσ[ηκ]ρ[η̃]τ[η(ς)].

Konstantyn

221

Urzędy i tytuły ἀσηκρη̃τ(ις) (X-XI wiek)

Źródła: Jordanov, *Corpus*, III.1, s. 267, nr 728.

Pieczęć Konstantyna została opublikowana przez I. Jordanova (*Corpus*, III.1, s. 267, nr 728).

Awers: krzyż patriarchalny na trójkątnej podstawie, z ornamentem roślinnym.

Widoczna naokółna inskrypcja: *Κ(ύρι)ε βο[οή]θει τῷ σαῶ δούλ(ῳ).*

Rewers: inskrypcja w czterech liniach: *Κων[σ]ταντ(ίνῳ) βασιλικῶ
[σ] παθ(αρο)καν[δ(ι)]δ(άτω) (καὶ) ἀση[κ]ρήτ(ης).*

Leon

222

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (X-XI wiek)

πρωτονοτάριος θέματος Πελοποννήσου

Źródła: Mordtmann, *Μολυβδόβουλλα*, s. 151, nr 23.

Bon, *Péloponnèse*, s. 190, nr 20.

Pieczęć Leona została opublikowana przez A. Mordtmanna (*Μολυβδόβουλλα*, s. 151, nr 23) oraz A. Bona (*Péloponnèse*, s. 190, nr 20).

Awers: inskrypcja w czterech liniach: *Κ(ύρι)ε βοήθ(ει) τῷ σαῶ δ(ουλω)
Λέοντ(ι) ἀσηκρήτ(ις).*

Rewers: inskrypcja w czterech liniach: *καὶ (πρωτο)νοταρ(ίῳ) θέμ(ατος)
Πελοποννήσου.*

Leon

223

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (X-XI wiek)

Źródła: CSLB II, s. 373, nr 721.

Pieczęć Teodora została opublikowana w CSLB (II, s. 373, nr 721).

Awers: postać stojącej Theotokos, na ręku trzyma nowonarodzonego Jezusa, widoczna inskrypcja: *Μ(ήτηρ) ρ Θ(εο)ῦ.*

Leon	224
------	-----

ἀσηκρήτις (X-XI wiek)

Rewers: inskrypcja w czterech liniach: Λέοντ(ι) βασιλικῷ (πρωτο)σπαθ(αρίῳ)
(καί) ἀσηκρήτης.

Rewers: inskrypcja w czterech (?) liniach. Widoczna inskrypcja: *Μιχαὴλ ἀσκηρῆτις*.

Urzędy i tytuły βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος

ἀσηκρητῖς (X-XI wiek)

Źródła: Jordanov, *Silistra*, II, s. 103, nr 9.

Jordanov, *Corpus*, III.1, s. 269, nr 734.

Pieczęć Myrona została opublikowana przez I Jordanova (*Silistra*, II, s. 103, nr 9; *Corpus*, III.1, s. 269, nr 734).

Awers: monogram ułożony z liter tworzących inskrypcję: Θεότοκε βοήθει τῷ σῶ δούλῳ.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: Μύρον βασιλικῷ (πρωτο)σπ[α]θαρίῳ (καὶ) ἀσηκρητῖς).

Urzędy i tytuły ἀσηκρητῖς (X-XI wiek)

κριτῆς Δρουγουβιτίας

Źródła: Jordanov, *Corpus*, III.2, s. 819, nr 2690.

Pieczęć Niketasa została opublikowana przez I Jordanova (*Corpus*, III.2, s. 819, nr 2690).

Awers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: Κ(ύρι)ε [β(οή)θ(ει) τῷ σ]ῷ δ(ού)λ[ῳ Νικ]ήτᾱ [ἀση]κρη(τῇ)τῖς).

Rewers: inskrypcja w czterech liniach: [καὶ] κ[ρητ(τῇ) Δρου]γ[ουβ(ιτ)]ίας.

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (X-XI wiek)

βασιλικὸς νοτάριος τῆς σακέλλης

Źródła: CSLB, II, s. 424, nr 811.

Pieczęć Stefana została opublikowana w CSLB (II, s. 424, nr 811).

Awers: popiersie świętego Pantalejmona, z prawą ręką uniesioną w geście błogosławieństwa. Widoczna inskrypcja: Ὁ ἀ(γίος) Πα(ν)τολέ[ων].

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach pod gwiazdą (?): Στέφαν(ος) ἀσηκρήτ(ις καὶ) βασιλικὸς νοτάρ(ιος) τῆς σακ(έλλης).

Urzędy i tytuły πρωτοσπαθάριος

ἀσηκρήτις (X-XI wiek)

Źródła: Jordanov, *Corpus*, III.1, s. 269-270, nr 737.

Pieczęć Teodora została opublikowana przez I Jordanova, *Corpus*, III.1, s. 269-270, nr 737).

Awers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach: [Σ]τε[φ]ανῳ (πρωτο)[σ]πα[θ]αρ(ίῳ) [(καὶ) ἀσ]ηκ[ρ(ήτη)].

Urzędy i tytuły ἀσηκρητῆς (X-XI wiek)

Źródła: Barnea, *Durostorum-Dorostolon*, nr 8.

Jordanov, *Corpus*, III.1, s. 269, nr 736.

Pieczęć Stefana została opublikowana przez I. Barneę (*Durostorum-Dorostolon*, nr 8) oraz I. Jordanova, *Corpus*, III.1, s. 269, nr 736.

Awers: popiersie świętego Stefana (?). Niewidoczna inskrypcja.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach prawdopodobnie poprzedzona krzyżem: Κ(ύρι)ε β(οή)[θ(ει Στ)εφά[νω ἀσ]ηκρη[τήτη].

Urzędy i tytuły πρωτοσπαθάριος

πρωτοασηκρητῆς (X-XI wiek)

Źródła: Jordanov, *Silistra* (IV), s. 241, nr 20.

Literatura: SBS, 6 (1999), s. 86.

Pieczęć Stylianosa została opublikowana przez I. Jordanova [*Silistra* (IV)], s. 241, nr 20).

Awers: nieczytelny, prawdopodobnie w centrum znajdował się krzyż. Widoczne tylko ślady po literach.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach pod krzyżem: Στυλιανῶ (πρωτο)σπ[α]θαρ[ίω]
κ[έ] (παρτο)αση[κρ(ή)τ(η)] τ(ῶ) '[ασίτ(η)].

Michał (?) Roman (?) Teofanes(?)

232

Urzędy i tytuły σπαθαροκανδιδάτος

ἀσηκρῆτις (X-XI wiek)

Źródła: Barnea, *Nordul Dobrogei*, s. 103-108, nr 2.

Literatura: SBS, 8 (2003), s. 156.

Pieczęć tego urzędnika została opublikowana przez I. Barneę (*Nordul Dobrogei*, s. 103-108, nr 2).

Awers: inskrypcja w trzech liniach: Κ(ύρι)ε βο(ή)θ(ει) 'Ρωμανῶ ? (Στεφάνω ?).

Rewers: inskrypcja w trzech liniach: σπαθαροκανδιδάτω καὶ ἀσηκρήτη.

Teodor

233

Urzędy i tytuły ἀσηκρῆτις (X-XI wiek)

Źródła: Jordanov, *Silistra* (II), s. 105-106, nr. 14-15.

Jordanov, *Corpus*, III.1, s. 266-267, nr. 724-726.

Dwie pieczęcie Teodora zostały opublikowane przez I. Jordana, [*Silistra* (II), s. 105-106, nr. 14-15; *Corpus*, III.1, s. 266-267, nr. 724-726].

Awers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: Κύριε βοήθει τῷ σῷ
δοῦλ(ῳ).

Rewers: inskrypcja w czterech liniach: Θεοδώρῳ ἀσηκρήτης.

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (ca. 1000)

βασιλικὸς νοτάριος τῆς σακέλλης

Źródła: BLS, II, s. 338, nr 710.

Pieczęć Stefana opublikowano w BLS (II, s. 338, nr 710).

Awers: popiersie świętego Panteleimona z nimbem wokół głowy, bez zarostu, zwrócony twarzą do odbiorcy, ubrany w chiton oraz ozdobny himation. W prawej ręce trzyma małą łyżkę. W lewej ręce pudełko z lekami. Po lewej oraz prawej stronie pionowa inskrypcja: Ὁ ἅγιος Παντελεήμων.

Rewers: inskrypcja w sześciu liniach: [Κ]ύριε (βοή)θει Στεφάν(ω) ἀσηκρήτ(ις) (καὶ) βασιλικῷ) νοταρ(ίω) τῆς σακ(έλλης).

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (po roku 1030)

κουροπαλάτης

δρουγγάριος τῆς βίγλας

Źródła: BLS, II, s. 265, nr 504.

Pieczęć Jana została opublikowana w BLS (II, s. 265, nr 504).

Awers: popiersie z nimbem wokół głowy, święty jest niewyraźny, co uniemożliwia identyfikację. Po prawej i lewej stronie nieczytelne inskrypcje.

Rewers: inskrypcja w siedmiu liniach. Wg Zacosa w polu ponad krzyżem między równoległymi liniami.: Σφραγίς Ἀγνή σύ τῶν λόγων Ἰω(άννου) κ<ου>ροπαλάτου τε (καὶ) βίγλας δρουγγαρίου.

Urzędy i tytuły ἀσηκρητῖς (X/XI wiek)

κριτής Νικοπόλεως

Źródła: Seibt-Seibt, *Nikopolis*, nr 10

CBSDO, II, s. 11, nr 2.4.

Literatura: Oikonomides, *Listes*, s. 296.

Pieczęć tego urzędnika została opublikowana w CBSDO (II, s. 11, nr 2.4)

Awers: krzyż patriarchalny na dwustopniowej podstawie, ozdobiony ornamentem roślinnym. Widoczne fragmenty naokolnej inskrypcji: [Κύριε βοήθει τῷ σῶ] δούλ(ῳ).

Rewers: inskrypcja w czterech (lub pięciu) liniach: ὡ ἀσ[ηκρ]ίτ(ις) (καὶ) κρ[ιτ(ῆ)] Νικοπ[ό]λεως.

Prawdopodobnie inną pieczęć tego urzędnika opublikowali N. Seibt i W. Seibt (*Nikopolis*, s. 336-337, nr 10).

Awers: krzyż patriarchalny na dwustopniowej podstawie, ozdobiony ornamentem roślinnym. Widoczne fragmenty naokolnej inskrypcji: [Κύριε βοήθει τῷ σῶ] δούλ(ῳ).

Rewers: inskrypcja w czterech liniach (pierwsza linia nieczytelna): ...ὡ β(ασιλικῶ) β[εστ]ί(ωρι) (καὶ) κριτ(ῆ) Νικοπ[ό]λεως.

Komentarz historyczny:

W. Seibt odczytał pierwszą zachowaną linię jako początek drugiej i w efekcie zaproponował: [...] ὡ β(ασιλικῶ) β(εστ)ίτ(ωρι): ω jest co prawda czytelna, niemniej

nie ma pewności, że druga litera to β. Równie dobrze może to być R. Trzecia litera może być odczytywana jako C, E lub R, dlatego lekcja w CBSDO: ἀσηκρήτις. Urząd βεστίτωρ zniknął najprawdopodobniej w połowie X wieku. Por. Oikonomides, *Listes*, s. 296.

Bazyli

237

Urzędy i tytuły σπαθαροκανδιδάτος

ἀσηκρήτις (X wiek-1204 rok, możliwe, że ca. 1060)

βασιλικὸς νοτάριος

Źródła: BLS, II, s. 222, nr 391.

Literatura: PBW (Basileios 20170).

Pieczęć Bazylego została opublikowana w BLS (II, s. 222, nr 391).

Awers: popiersie Świętego Panteleemona. Święty bez zarostu z nimbem wokół głowy, przedstawiony twarzą do oglądającego. Ubrany jest w ozdobny himation. Po obu stronach pionowa inskrypcja: [Ὁ ἅγιος] Παντ(ε)[λ]εήμ(ων).

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach: Κ(ύρι)ε β(οή)[θ](ει) Βασιλείω σπαθ(αρο)κ(αν)δ(ι)δ(άτω) ἀσηκ(ρήτη) (καὶ) β(ασιλικῶ) νοτ(αρίω).

Eustachios

238

Urzędy i tytuły πρωτοσπαθάριος

ἀσηκρήτις (ca. 1013)

βασιλικὸς νοτάριος

κριτής Πελοποννήσου καὶ Ἑλλάδος

Źródła: Mordtmann, *Plombs*, s. 50, nr 23.
SLB, s. 188, I.5.
CBSDO, II, s. 33, nr 8.22 i s. 34, nr 8.23.
DBBO, II, s. 185, nr 179.

Literatura: PBW (Eustathios 20117).

Pieczęć Eustachiosa została opublikowana w CBSDO (II, s. 33, nr 8.22).

Awersy: popiersie Maryi, trzyma ręce otwarte ku oglądającemu. Widoczne sygły oraz naokólna inskrypcja: *Μήτηρ Θεοῦ. Θ(εοτό)κε βοήθ(ει).*

Rewersy: inskrypcja w pięciu liniach: *Εὐσταθ(ίω) (πρωτο)σπαθ(αρίω) ἀσηκρῆτ(ις) β(ασιλικῶ) νοταρ(ίω) (καὶ) κριτ(ῆ) Πελοπον(νήσου) (καὶ) Ἑλ(λ)άδ(ος).*

Prawdopodobnie do Eustachiosa należała także pieczęć wydana w CDSDO (II, s. 34, nr 8.23).

Awers: inskrypcja w pięciu liniach: *[Θ(εοτό)κ]ε [β]οήθει Εὐσταθ(ίω) (πρωτο)σπαθαρήω.*

Rewers: inskrypcja w czterech liniach: *[ἀσηκ]ρῆτ(ις) β(ασιλικῶ) ν[ο]ταρ(ίω) (καὶ) κριτ(ῆ) Πελοπονν(ήσου) (καὶ) Ἑλλάδ(ος).*

Do Eustachiosa należała też pieczęć opublikowana w DBBO (II, s. 185, nr 179) oraz przez A. Mordtmanna (*Plombs*, s. 50, nr 23) i w SLB (s. 188, I.5). A. Mordtman oraz wydawca SLB błędnie odczytali imię jako Konstantyn. Prawdopodobnie pieczęć ta została wykonana tym samym buleuterionem co pieczęć poprzednia, ale z uwagi na to, że stan ich zachowania bardzo się różni. Zostały omówione osobno poniżej.

Awers: inskrypcja w pięciu liniach: *Θ(εοτό)κε [β]οήθει[ι] [Ε]ὐ[σ]ταθ(ίω) (προωτ)[ο]σπαθαρηω.*

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach: *ἀση[κρῆ]τ(ις) β(ασιλικῶ) ν[ο]ταρ(ίω) (καὶ) κρητ(ῆ) [Πο]λοπον(νήσου) (καὶ) Ἑλ(λ)άδ(ος).*

Urzędy i tytuły βασιλικὸς ἀσηκρήτις (pierwsza połowa XI wieku)

πρωτονοτάριος

κριτής Πελοποννήσου καὶ Ἑλλάδος

Źródła: Iashvili, *Westgeorgien*, s. 5-6, nr 5.

Pieczęć Abasiosa została opublikowana przez I. Iashvilię (*Westgeorgien*, s. 5-6, nr 5.).

Awers: inskrypcja w pięciu liniach: Θ(εοτό)κε [β]οήθει [τω] σ[ω] δ<οὐλω
Ἀβασίω.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach: β(ασιλικῶ) ἀση[κ]ρήτ(ις)
(πρωτο)[νο]ταρ(ίω) (καὶ) κρι[τ(η)] Πελοπο[ν(νήσου)] (καὶ) Ἑλ(λ)άδ(ος).

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (X wiek - 1204 rok, ca. 1060 ?)

Źródła: BLS, II, s. 261, nr 493.

Literatura: PBW (Himerios 20103).

Pieczęć Himeriosa została opublikowana w BLS (II, s. 261, nr 493).

Awers: popiersie Maryi, z nimbem wokół głowy, przedstawione twarzą do oglądającego. Ubrana jest w mephorion, trzyma na piersi medalion z Chrystusem. Po lewej stronie umieszczono widoczną inskrypcję: Μήτηρ Θεοῦ.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach. Ostatnia linia między poziomymi liniami. W polu powyżej między liniami krzyż : Θ(εοτό)κε β(οή)θ(ει) τῷ σῶ δ<ού>(λω) Ἱμερίῳ ἀσηκρητ(η).

Jan

240

Urzędy i tytuły πρωτοσπαθάριος
ἀσηκρητῆς (XI wiek)

Źródła: CSLB, II, s. 29, nr 66.

Pieczęć Jana została opublikowana w CSLB (II, s. 29, nr 66).

Awers: krzyż patriarchalny na czterostopniowej podstawie. Naokólna inskrypcja wpisana między dwa okręgi i poprzedzona krzyżem: Κ(ύρι)ε βοήθε[ι τῷ σ]ῶ δούλω.

Rewers: Inskrypcja w czterech liniach: Ἱ[ωά]ννη β(ασιλικῶ πρωτο)σπαθαρίῳ (καὶ) ἀσηκρητῆς.

Jan

241

Urzędy i tytuły σπαθαροκανδιδάτος
ἀσηκρητῆς (ca. 1050)
πρωτονοτάριος Πελοποννήσου καὶ Ἑλλάδος

Źródła: CBSDO, II, s. 38, nr 8.36.

Literatura: PBW (Ioannes 20342).

Pieczęć Jana została opublikowana w CBSDO (II, s. 38, nr 8.36).

Awers: popiersie Maryi, dłonie otwarte na piersiach w kierunku oglądającego.

Widoczne litery: Μ(ήτη)ρ Θ(εο)ῦ.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach: Ἰω(άννης) σπ(α)θ(α)ρ(ο)κ(αν)δ(ιδᾶτος) ἀσηκρῆ(τις) (πρωτο)ν(οτάριος) Πελ(ο)π(οννήσου) (καὶ) Ἑλ(λά)δ(ος).

Jan

241.1

Urzędy i tytuły ἀσηκρῆτις (ca. 1000)

Źródła: CSLB, II, s. 37, nr 85.

Literatura PBW (Ioannes 20270).

Pieczęć Jana została opublikowana w CSLB (II, s. 37, nr 85).

Awers: popiersie świętego Jana Prodromosa z nimbem wokół głowy. Widoczna pionowa inskrypcja: Ὁ ἄ(γιος) Ἰω(άννης) ὁ Πρ(ό)δρ(ο)μ(ος).

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: Ἄγιε Ἰώ(άννη) βοήθει Ἰω(άννη) ἀσηκρίτ(ης).

Anonim

242

Urzędy i tytuły σπαθαροκανδιδᾶτος

ἀσηκρῆτις (X/XI wiek, ca. 1000)

ἐκ προσώπου

Źródła: Jordanov-Zhekova, *Shumen*, s. 101, nr 260.

Literatura: PBW (Anonymus 20426).

Pieczęć tego anonimowego urzędnika została opublikowana przez I. Jordanova i Z. Zhenkovą (*Shumen*, nr 260).

Awers: popiersie świętego Mikołaja.

Rewers: inskrypcja w sześciu liniach: σπαθαροκανδιδᾶτος ἀσηκρῆτις καὶ ἐκ προσώπου.

Urzędy i tytuły πρωτοσπαθάριος

ἀσηκρηῆτις (X/XI wiek)

κριτής τ(οῦ) Χαρσηανοῦ

Źródła: Konstantipoulos, K. M., JIAN 9 (1906), s. 74, nr 155a.

Literatura: DBBO, II, s. 42, przyp. 94.

Pieczęć tego urzędnika została opublikowana w JIAN [9 (1906), s. 74, nr 155a].

Awers: krzyż patriarchalny na czterostopniowej podstawie z naokołną inskrypcją, prawdopodobnie poprzedzoną krzyżem: [Κ(ύρι)ε] βοήθει τῷ σῶ δούλῳ.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzoa krzyżem: Ἀρσάβ(η) (β)ασιλικῷ πρωτοσπαθ(αρίῳ) ἀσικρίτ(ις) καὶ κριτῇ τ(οῦ) Χαρσηανοῦ.

Pieczęć wspomniano w DBBO, II, s. 42, przyp. 94.

Urzędy i tytuły ἀσηκρηῆτις (X/XI wiek)

χαρτουλάριος

Źródła: Jordanov, *Corpus*, III.1, s. 354, nr 963.

Pieczęć Konstantyna została opublikowana przez I. Jordanova (*Corpus*, III.1, s. 354, nr 963).

Awers: popiersie świętego Mikołaja, prawa ręka uniesiona w geście błogosławieństwa, a w lewej trzyma księgę (ewangelie?). Pionowa inskrypcja w dwóch kolumnach: Ὁ

[Ἀ(γίος)] Νικόλα[ος]. Widoczna także naokolna inskrypcja wpisana w dwa okręgi: *Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) τῷ σῶ δ(ούλω)*.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: *Κων(σταντίνω) ἀσηκρήτι (καί) χαρτουλ(άρίω)*

Leon Apostolites

246

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (X/XI wiek)

Źródła: Katalog aukcyjny: Spink Auction 127. *Byzantine Seals from the Collection of George Zacos I*, London 1998, s. 28, nr 46.

Literatura: PBW (Leon 20297).

Pieczęć Teodora została opublikowana w katalogu aukcyjnym (Spink, s. 28, nr 46).

Awers: inskrypcja w trzech liniach: *Λέοντος ἀσηκρήτη*.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach: *λόγους σφραγίζω Ἀποστολίτη*.

Leon

247

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (Przełom X/XI wieku)

Źródła: CO, s. 143, nr 264.

Literatura: PBW (Leo 20335).

Pieczęć Leona została opublikowana w CO (s. 143, nr 264.)

Awers: krzyż patriarchalny na trójstopniowej podstawie z ornamentem roślinnym.

Widoczna naokolna inskrypcja: *[Κ(ύρι)ε βοή]θ[ει] τῷ σ[ῶ] δ[ούλω]*.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: *Λέ[ο]ντι ἀσηκρ[ή]της*.

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις [πρωτοασήκρητις ?] (przełom X/XI wieku)

νοτάριος τοῦ βεστιάριου

Źródła: Pančenko, *Katalog*, s. 101, nr 362.

Laurent, *Corpus*, II, s. 373, nr 721.

Literatura: PBE (Leo 20220). PBE błędnie podaje, że pieczęć Leona została wydana przez B. A. Pančenkę w IRAIK, nr 8 (1908) pod numerem 362.

Pieczęć Leona została wydana przez B. A. Pančenkę (*Katalog*, s. 101, nr 362) oraz w CSLB (II, s. 373, nr 721).

Awers: Μητηρ Θεοῦ.

Rewers: Λέων ἀσηκρήτις καὶ νοτάριος τοῦ βεστιάριου [...].

B. A. Pančenko twierdzi, że inskrypcję na rewersie należy odczytywać jako πρωτοασήκρητις.

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (X/XI wiek)

Źródła: CSLB, II, s. 36-37, nr 84.

DBBO, II, s. 31-32, nr 4.

Literatura: Magdalino, *Prosopography*, s. 50.

Pieczenie Piotra zostały opublikowane w CSLB (II, s. 36-37, nr 84) oraz DBBO, II, (s. 31-32 nr 4). Pieczenie omówione wspólnie.

Awers: popiersie świętego Piotra, zwrócone twarzą do oglądającego, prawdopodobnie lewą rękę opiera na krzyżu. Widoczna inskrypcja: 'Ο ἄγιος Πέτρος).

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: Πέτρος <ov> ἀσηκρίτ(ις) τοῦ Ρωμαίου.

Komentarz historyczny:

V. Laurent datuje tę pieczęć na X/XI wiek. Zaprezentował on też hipotezę w świetle której, Romaios nie jest nazwiskiem, lecz przydomkiem oznaczającym być może kogoś kto jest biegły w prawie rzymskim. Jednak P. Magdalino wskazał, że jest to nazwisko, utworzone poprzez zgrecyzowanie nazwy łacińskiej (por. Magdalino, *Prosopography*, 49-50). Jeśli przesunąć datację tej pieczęci na połowę XI wieku okaże się, że Piotr był jednym z wielu przedstawicieli rodziny Romaiosów, która do czasów Paleologów jest dobrze poświadczona. (Por. PLP, nr. 24466-24472). Oczywiście nie można wykluczyć, że nazwisko powstało w wyniku tego, że rodzina zajmowała się zawodowo prawem. Dopuszcza taką możliwość np. P. Magdalino (*Prosopography*, s. 50, przyp. 17).

Spośród innych członków rodziny Romaiosów wskazać można:

1. Teofilakt Romaios, *κριτῆς Σελευκείας καὶ μέγας κουράτωρ Ταρσοῦ*, trzecia ćwiartka XI wieku: Konstantopoulos, K. M., *JIAN*, 9 (1906), s. 73, nr 147a; *BBFM*, s. 338-340, nr 223.
2. Teofilakt Romaios, *πρωτοσπαθάριος, κριτῆς Σελευκείας καὶ μέγας κουράτωρ Ταρσοῦ*, połowa XI wieku: DO, 58.106.2063; wzmiankowany w *DBBaK*, 2.2.1.
3. Teofilakt Romaios, *πρωτοσπαθάριος, ἐξάκτωρ καὶ κριτῆς τοῦ βήλου καὶ του Ὀψικίου*, XI wiek: *DBBFN*, s. 339, przyp. 778.
4. Teofilakt Romaios, *πατρίκιος, κριτῆς τοῦ βήλου καὶ τοῦ Αἰγαίου Πελάγους καὶ ἀναγραφεύς*, XI wiek, pieczęć niewydana: *DBBFN*, s. 339, przyp. 779.

- Możliwe, że wszystkie powyższe pieczęcie należały do jednej osoby: Por. DBBO, II, s. 32.
5. Eustratios Romaios, *σπαθαροκανδιδάτος καὶ κομμερκιάριος Πρεσθλαβίτζας*, XI wiek: Oikonomides, *Little Preslav*, s. 3.
 6. Grzegorz Romaios, *πατρίκιος, κριτῆς τῶν Ἀνατολικῶν*, XI wiek: Lampros, *Ἐπιστολαὶ*, 181.6. Zob. także Hunger, *Handschriften*, s. 435.
 7. Kosmas Romaios, *πρωτοσπαθάριος*, XI wiek: PG 120 kol. 741B.
 8. Atanazjusz Romaios, XI wiek: A. Salinas, *Pancrazio*, s. 282-283.
 9. Bazyli Romaios, połowa XII wieku: L. Petit, *Le monastère de Notre-Dame de Pitié en Macédoine*, IRAIK, 6 (1900), s. 38,20-21.
 10. Makarios Romaios, połowa XI wieku: A. Delatte, *Geographica*, BZ 30 (1929/30) s. 516,5-6; G. Mercati, *Note critiche*, SBE, 3 (1931), s. 303-304.
 11. Teodor Romaios, *ταξιάρχης Λυκανδοῦ*, druga połowa XI wieku: Konstantopoulos, K. M., JIAN, 9 (1906), s. 83, nr 224a; DBBO, t. I, s. 261; DBBFN, s. 340-341, nr 224.
 12. Teofilakt Romaios, ca. 1094/1095: *Theophylacti Achridensis*, t. II, Ep., 42, s. 271.1 oraz Ep. 46, s. 289.1.
 13. Konstantyn Romaios, *πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ χρυσोटρικλίνου*, ca. 1030-1050: pieczęć z kolekcji Zacosa, niewydana, wzmiankowana w DBBO, II, s. 31, przyp. 27.
 14. Lupinos Romaios, *μάγιστρος*, koniec XI wieku: pieczęć niewydana, wzmiankowana w DBBO, II, s. 32, przypis 28.
 15. Bazyli Romaios: pieczęć z muzeum w Wiedniu, niewydana, wzmiankowana w DBBO, II, s. 32, przyp. 29.
 16. Nikefor Romaios: pieczęć z muzeum w Wiedniu, niewydana, wzmiankowana w: DBBO, II, s. 32, przyp. 30
 17. Anna Romaia, *πρωτοκουροπαλάτισσα*, XI/XII wiek: Konstantopoulos, K. M., [w:] JIAN, 6 (1903), s. 342, nr 385; BMSO, s. 157, nr 159; DBBFM, s. 337-338, nr 222.
 18. Eustatiusz Romaios, *ἀναγραφεὺς, ἀνθύπατος, δρουγγάριος τῆς βίγλας, ἐξάκτωρ, κοιαίστωρ, κριτῆς, μάγιστρος, μυστικός, πατρίκιος, πρωτοσπαθάριος, βέστης*, druga ćwierćka XI wieku: [Peira](#), 7,6; 14.1; 15.3;

16.11, 16.20; 24.5; 25.8; 30.75; 49.4; 61.4; 65.1; BLS, II, s. 108-109, nr 142;
CSLB, II, s. 466, nr 888.

19. Paweł Romaïos, Anna Komnena, s. 423,44.

20. Sergiusz Romaïos, Cheynet-Morrison-Seibt, *Seyring*, nr 408.

Stefan

250

Urzędy i tytuły ἀσηκρητῖς (X/XI wiek)

βασιλικὸς νοτάριος τῆς σακέλλης

Źródła: CSLB, II, s. 424, nr 811.

BLS, s. 338, nr 710.

Literatura: PBW (Stephanos 20174).

Pieczęć Stefana została opublikowana w CSLB (II, s. 424, nr 811).

Awers: popiersie świętego Pantelejmona, widoczna inskrypcja: Ὁ ἄγιος
Πα[ν]τολέ[ων].

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach: Στέφαν(ος) ἀσηκρητῖς (καὶ) βασιλικὸς
νοτάρ(ιος) τῆς σακ(έλλης).

Teodor

251

Urzędy i tytuły ἀσηκρητῖς (X/XI wiek)

Źródła: BMSO, s. 57, nr 102.

Literatura: PBW (Theodoros 20304).

Pieczęć Teodora została opublikowana w BMSO (s. 57, nr 102).

Awers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: *Κ(ύρι)ε βοήθε[ι] τῷ σῶ
δούλ(ῳ)*.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach: *Θεο[δ]ώρω ἀ[σ]ηκρη̃τις*.

Michał

252

Urzędy i tytuły *ἀσηκρη̃τις* (ca. 1000)

κριτῆς Σελευκείας

Źródła: Pieczęć niewydana, wzmiankowana w DBBO, II, s. 204, przyp. 350.

Pieczęć z kolekcji Zacosa. Nie została opublikowana. Wzmiankuje ją DBBO (II, s. 204, nr 203).

Awers: popiersie archanioła Michała.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach: *Μιχ(αήλ) ἀσηκρη̃τις (καὶ) κρητῆ Σελευκείας*.

Roman

253

Urzędy i tytuły *ἀσηκρη̃τις* (ca. 1010-1030)

κριτῆς Σελευκείας

κριτῆς Θράκης

Źródła: DBBO, II, s. 204, nr 203.

Literatura PBW (Romanos 20142).

Pieczęć Romana została opublikowana w DBBO (II, s. 204, nr 203).

Awers: popiersie Theotokos albo Blachernitissa albo Hagiosortissa. Po lewej stronie widoczna inskrypcja: *[Μήτηρ] Θε(εο)ῦ*.

Rewers: inskrypcja w sześciu liniach poprzedzona krzyżem: $[K(\acute{\upsilon}\rho\iota)\epsilon\ \beta(\omicron\eta')\theta(\epsilon\iota)\ \tau\acute{\omega}\sigma\acute{\omega}\ \delta[\acute{\omicron}\acute{\upsilon}(\lambda\omega)]\ P\omega\mu[\alpha]\nu(\acute{\omega})\ \acute{\alpha}[\sigma(\eta)]\kappa\rho\eta[\tau(\iota\varsigma)]\ (\kappa\alpha\iota)\ \kappa\rho(\iota)\tau(\eta)\ \Sigma\epsilon\lambda\epsilon\upsilon\kappa\acute{\epsilon}\iota\alpha(\varsigma).$

Prawdopodobnie należała do niego także inna pieczęć wydana w DBBO, II, s. 204.

Awers: popiersie Theotokos Hagiosortissa.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem: $\Theta(\epsilon\omicron\tau\acute{\omicron})\kappa\epsilon\ \beta(\omicron\eta')\theta(\epsilon\iota)\ [\tau]\acute{\omega}\sigma\acute{\omega}\ \delta<\acute{\omicron}\acute{\upsilon}>(\lambda\omega)\ [P]\omega\mu\alpha\nu(\acute{\omega})\ \acute{\alpha}\sigma(\eta)[\kappa]\rho\eta\tau(\iota)\varsigma\ (\kappa\alpha\iota)\ \kappa\rho\iota\tau\eta(\varsigma)\ \Theta\rho\acute{\alpha}\kappa(\eta\varsigma).$

Stefan

255

Urzędy i tytuły $\acute{\alpha}\sigma\eta\kappa\rho\eta\tau\iota\varsigma$ (ca. 1020-1040)

$\kappa\rho\iota\tau\eta\varsigma\ \Lambda\iota\kappa\alpha\nu\delta\omicron\upsilon$

Źródła: CBSDO, IV, s. 132, nr 53.4.

DBBO, II, s. 197, nr 194.

Literatura: Cheynet, *Sceaux*, s. 430.

PBW (Stephanos 20196).

Pieczęć Stefana została opublikowana w CBSDO (IV, s. 132, nr 53.4).

Awers: popiersie Theotokos Nikopoios. Maryja trzyma medalion. Widoczna inskrypcja: $M(\eta\tau\eta)\rho\ \Theta(\epsilon\omicron)\hat{\upsilon}$.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach: $\Theta(\epsilon\omicron\tau\acute{\omicron})\kappa\epsilon\ B(\omicron\eta')\theta(\epsilon\iota)\ [\Sigma]\tau\epsilon\phi\acute{\alpha}\nu\omicron\ \acute{\alpha}\sigma\eta\kappa\rho\eta(\tau\iota\varsigma)\ (\kappa\alpha\iota)\ \kappa\rho\iota\tau(\eta)\ \Lambda\iota\kappa\alpha\nu\delta<\acute{\omicron}\acute{\upsilon}>.$

Bardzo podobną pieczęć opublikowano także w DBBO (s. 197, nr 194). Prawdopodobnie należała ona do tego samego urzędnika.

Awers: widoczne ślady popiersia.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem: Κ(ύρι)ε Β(οή)θ(ει)
Στεφάν(ω) ἀσηκρή[τ(ις)] (καὶ) κριτ(ῆ) Λ[(υ)]κανδ<υ>.

Leon

256

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (ca. 1023 roku)

λογοθέτης τοῦ πραιτωρίου

Źródła: Laurent V. *Contribution à la prosopographie du thème de Longobardie*, [w :] *Byzantino-sicula II: miscellanea di scritti in memoria di Giuseppe Rossi Taibbi*, Palermo, 1975, s. 313.

Wzmiankuje go V. Laurent w swojej prosopografii temu longobardzkiego. Brak źródeł nie pozwala stwierdzić w jakim charakterze został tam wysłany. Por. Laurent V. *Contributions a la prosopographie du theme de Longobardie*, [w :] *Byzantino-sicula II: miscellanea di scritti in memoria di Giuseppe Rossi Taibbi*, Palermo, 1975, s. 313.

Michał

258

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (ca. 1025)

πρωτονοτάριος Ἀρμενικῶν Θεμάτων

Źródła: Armenika themata, s. 137, nr 21.

CBSDO, IV, s. 147-148, nr 56.15.

Literatura: PBW (Michael 20201).

Pieczęć Michała została opublikowana w CBSDO (IV, s. 147-148, nr 56.15) oraz omówiona przez W. Seibta (ByzSl., 54 (1993), s. 137, nr 21).

Awers: prawdopodobnie popiersie św. Michała, trzymającego berło. Widoczna pionowa inskrypcja *Μ(ι)χ(α)ήλ*. Widoczna także naokólna inskrypcja: *[Κύριε] Β(οή)θ(ει) τῷ σω̃ δ(ούλω)*.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach: *Μιχαήλ ἀσηκρήτ(ις) (καὶ) (πρωτο)νοτ(α)ρ(ίω) τον Ἀρμ(ενικῶν) Θεμάτ(ων)*.

Piotr

258.1

Urzędy i tytuły *ἐπαρχος*

κοιαιίστωρος

πατρίκιος

πρωτασηκρήτις (ca. 1025)

πρωτοσπαθάριος

Źródła: *Πείρα*: 14,1; 24,1; 51,21.

Eustathios Romaios (Schmink): I.20

Literatura: PBW (Epiphanios 12102).

Przed rokiem 1025 popadł w spór prawny z Eustachiosem, o to jak należy postępować z majątkiem, który po śmierci właściciela nie został zapisany nikomu imiennie: *ἐὰν τίς μοι εὗρεθῇ ἀμνημόνευτος ὕπαρξις, βούλομαι καὶ ταῦτα διοκεῖν τὸν ἐμὸν ἐπίτροπον· εἰ γὰρ μὴ τοῦτο πρόσκειται, τὰ ἀμνημόνευτα οἱ συγγενεῖς λαμβάνουσι. Πρὸς τοῦτο ἀντεμάχετο ὁ πρωτασηκρήτις Πέτρος τῷ πατρικίῳ ἀντιθεῖς ὅτι οὐ δύναται παγανὸς καὶ ἐκ διαθήκης καὶ*

ἐξ ἀδιαθέτου κληρονομεῖσθαι: Πείρα, 14,1.

W roku 1026 odpowiadał na zapytanie odnośnie ważności małżeństwa niejakiego Jana z Marią, rok później zaś prowadził dyskusję z Eustachiosem Romaiosem odnośnie rozvodu oraz tonsury. Piotr był wówczas eparchem miasta: [...] πατρικίου πέτρου καὶ κοιαίστωρος [...]: Πείρα, 51,21; [...] καὶ εἰς τοῦτο γέγονε μεγάλη διάστασις τοῦ πατρικίου πέτρου καὶ τοῦ πατρικίου εὐσταθίου. ὁ μὲν γὰρ πατρίκιος πέτρος ἔλεγε [...]: Πείρα, 24,1; Por. Eustathios Romaïos (Schmink), I.20.

Nicetas

259

Urzędy i tytuły ἀνθύπατος

πατρίκιος

βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος

ἀσηκρήτης (pierwsza ćwiartka XI wieku)

Źródła: CSLB, II, s. 41, nr 95.

Pieczęć Nicetasa została opublikowana w CSLB (II, s. 41, nr 95).

Awers : krzyż patriarchalny na czterostopniowej podstawie, z bazy wyrasta ornament roślinny. Widoczna naokolna inskrypcja poprzedzona krzyżem: Κ(ύρι)ε βοήθει [τῷ σαῶ δούλω].

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem: Νικήτα ἀνθυπάτ(ω) πατρ(ικίω) β(ασιλικῷ) (πρωτο)σπ[αθ(αρίω)] (καὶ) ἀσηκρήτ(ις).

Hypatos

260

Urzędy i tytuły σπαθαροκανδιδάτος

ἀσηκρῆτις (ca. 1030)

κριτής

Źródła: Katalog aukcyjny, *Munz Zentrum, Sale 100 (8-10 IX 1999)*, nr 764.

Literatura: SBS, 8, s. 243, nr 764.

Pieczęć Hypatosa została wydana w katalogu aukcyjnym [*Munz Zentrum, Sale 100 (8-10 IX 1999)*, nr 764].

Awers: popiersie świętego Demetriusza.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach: Ὑπάτιος σπαθαροκανδιδάτος, ἀσηκρῆτις καὶ κριτής Καππαδοκίας.

Konstantyn Kamateros

261

Tytuły i tytuły σπαθαροκανδιδάτος

ἀσηκρῆτις (ca. 1037)

βασιλικὸς νοτάριος

κριτής Βολερ(οῦ), Στρ(υ)μόν(ος) (καὶ) Θεσσαλονή(κης)

Źródła: CDBLS, s. 83, nr 83.

DBBO, II, s. 187, przyp. 281.

Actes de Docheiariou, s. 53.35.

Literatura: PBW (Konstantinos 256)

Pieczęć Konstantyna została opublikowana w CDBLS (s. 83, nr 83) oraz DBBO (II, s. 187, nr 281).

Awers: inskrypcja w pięciu liniach, poprzedzona krzyżem, widoczny ornament roślinny: Κων(σταντῖνος) σπαθ(α)ρωκανδ(ι)δ(ᾱτος), ἄσηκρίτ(ης), Β(ασιλικὸς) ν(ο)τάρ(ος).

Rewers: inskrypcja w sześciu liniach poprzedzona ornamentem: (καὶ) κρετὶς Βολερ(οῦ), Στρ(υ)μόν(ος) (καὶ) Θεσαλονή(κης) ὁ Κ(α)μ(α)τ(η)ρ(ός).

Komentarz historyczny:

Ustalenie dokładnej daty używania tej pieczęci jest możliwe dzięki temu, że znaleziono ją zawieszoną na dokumencie, do którego została przywieszona w chwili wystawienia. Data na dokumencie to wrzesień 6 indykcji. Por. rozdz.III.3.2.

Rodzina Kamaterosów jest bardzo szeroko reprezentowana w źródłach z okresu XI-XII. Wymienić można między innymi takie osoby jak:

1. Andronik Kamateros, *σεβαστός*, druga połowa XII wieku: Jordanov, *Pecati*, nr 6; Jordanov, *Corpus*, II, s. 167-168, nr 152.
2. Anonim o nazwisku Kamateros, *σεβαστός*, ca. 1148 roku: *Ioannes Tzetzes, Epistulae*, s. 98,14.
3. Anonim o nazwisku Kamateros (?), *μαγκλαβίτης*, połowa XI wieku: *Πείρα*, 25.28.
4. Anonim o nazwisku Kamateros, XII/XIII wiek: Cheynet-Morrison-Seibt, *Seyring*, nr 303.
5. Anonim o nazwisku Kamateros, *πρωτοσπαθάριος, κριτής Χαρσιανού*, połowa XI wieku: CBSDO, IV, s. 112, nr 40.14.
6. Anonim o nazwisku Kamateros, *εξάκτωρ, κριτής ἐπὶ τοῦ ἵπποδρόμου καὶ τῆς Καππαδοκίας*, połowa XI wieku: CBSDO, IV, s. 118, nr 43.6.
7. Anonim o nazwisku Kamateros, połowa XII wieku: Jordanov, *Corpus*, II, s. 174, nr 10.
8. Bardas Kamateros, trzecia ćwiartka XI wieku, Jordanov, *Corpus*, II, s. 173, nr 1.
9. Bazyli Kamateros, patriarcha Konstantynopola, 1183-1186: *Kleinchroniken*, I, s. 148,4; s. 230.8
10. Bazyli Kamateros, *μάγιστρος, κριτὴς τοῦ βήλου*, połowa XI wieku: *Βυζαντινά έγγραφα* I, s. 338,219.
11. Bazyli Kamateros, *ἀκόλουθον*, połowa XI wieku: *Ioannis Cinnami Epitome*, s. 210.7.

12. Bazyli Dukas Kamateros, *πρωτονοτάριος, σεβαστός, πρωτονοτάριος*, brat Eufrozyny Dukainy, żony cesarza Aleksego III Angelosa (1195-1023): BLS, I.3, s. 1564-1566, nr 2750; CDBLS, s. 120-121, nr 127; Laurent, *Basile Kamateros*, s. 253.
13. Bazyli Kamateros, *πρωτονωβελίσσιμος, ἑπαρχος*, trzecia światełka XII wieku: CSLB, II, s. 571, nr 1038; DBBO I, s. 292-294, nr 156; Sakkos 1166, s. 142.26; Sakkos 1170, s. 332.26-27.
14. Bazyli Kamateros Kantakouzen, *σεβαστός, πρωτοσεβαστός*, XII/XIII wiek: DBBO, I, s. 294, przyp. 13; Konstantopoulos, K. M., JIAN, 9 (1906), s. 116, nr 496a; DBBFN, s. 184-185, nr 105.
15. Bazyli Kamateros, *κτημάτηνος*, XI wiek: Jordanov, *Pliska*, nr 8; Jordanov, *Corpus*, II, s. 169-170, nr 253.
16. Bazyli Kamateros, *μάγιστρος, κόμης*, XI wiek: Jordanov, *Corpus*, II, s. 169-170, pieczęć niewydana.
17. Bazyli Kamateros, XI wiek: pieczęć niewydana, wzmiankowana przez I. Jordanova, *Corpus*, II, s. 169-170.
18. Epifaniusz Kamateros, *ἑπαρχος*: ca. 1080-1110: Katalog aukcyjny, *Spink Auction 127. Byzantine Seals from the collection of George Zacos I*, London 1998, nr 48; SLB, s. 629, nr 3; Davidson, *Minor Objects*, nr 2756; DBBFN, s. 181-182, nr 103; Laurent, *Mélanges*, s. 440-441, nr 10; Mušmov, *Narodnija Muzej*, nr 49; Jordanov, *Corpus*, II, s. 170-171, nr 254; Występuje też jako *πρόεδρος*: CSLB, II, s. 563-564, nr 1028; Lichačev, *Molivdovuly*, s. 163, nr 14 [rec. N. Seibt, W. Seibt, ByzSl 54, 1993, s. 364]; DBBFN, s. 179-181, nr 102.
19. Eustachiusz Kamateros, *πρωτονωβελίσσιμος*, XII wiek: pieczęć niewydana, wzmiankowana przez I. Jordanova, *Corpus*, II, s. 174.
20. Grzegorz Kamateros, *πρωτοκουροπαλάτης, πράιτωρ Πελοποννήσου καὶ Ἑλλάδος, ὑπογραμματεὺς, μέγας λογαριαστής, λογοθέτης, λογοθέτης τῶν σεκρέτων, νωβελίσσιμος, πανσέβαστος σεβαστός, πρωτοασηκρήτης, πρωτοκουροπαλάτης*; por. Pr. Grzegorz Kamateros, nr 397.
21. Grzegorz Kamateros, ca. 1094 roku: *Theophylacti Achridensis*, s. 307,2.
22. Grzegorz Kamateros, *πρωτοσπαθάριος, ἐπὶ τοῦ Χρυσοτρικλίνου, μυστογράφος, κριτής ἐπὶ τοῦ ἵπποδρόμου, βασιλικὸς νοτάριος τῶν εὐαγῶν*

- οἴκων*, druga połowa XI wieku: wzmiankowany w DBBFN, s. 179 oraz przez I. Jordanov, *Corpus*, II, s. 173.
23. Jan Kamateros, *ἀναγνώστος*, ca. 1203: *Βυζαντινά έγγραφα*, II, s. 92,15; s. 122,12; s. 131,14.
 24. Jan Kamateros, *πρωτοσπαθάριος, κριτής τοῦ ἵπποδρόμου καὶ βασιλικὸς νοτάριος τοῦ εἰδικοῦ λογοθέτου*, ca. 1045: MM, t. 5, s. 2.
 25. Jan Kamateros, *ἐπὶ τοῦ κανικλείου, ρωτονωβελισσιμοῦ περὶ τατοῖ*, ca. 1166: Sakkos 1166, s. 154.33.
 26. Jan Kamateros, połowa XII wieku: Jordanov, *Corpus*, II, s. 174.
 27. Jan Kamateros, *λογοθέτης τοῦ δρόμου, πανσέβαστος*, ca. 1154/1155: Tornikes, Georgios, s. 127.1; s. 130.1; s. 133.1; s. 137,1.
 28. Konstantyn Kamateros, *ἀσηκρήτης*, Zob: Pr. Konstantyn Kamateros, nr 261.
 29. Leon Kamateros, druga połowa XI wieku: Jordanov, *Corpus*, II, s. 174.
 30. Michał Kamateros, *ἐπὶ τῶν δεήσεων, μεγαλεπιφανεστάτης, νωβελίσσιμος, φύλακος, πρωτονωβελίσσιμος, πρωτοκουροπαλάτης, πρόεδρος*, ca. 1157-1166: Jordanov, *Anhialo*, nr II.9; Jordanov, *Corpus*, II, s. 171, nr 255; Jordanov, *Corpus*, II, s. 171-174, nr 256; CO, s. 59-60, nr 96; Konstantopoulos, K. M., JIAN 9 (1906), s. 107, nr 419a; V. Laurent, *Bulles métriques*, nr 311; DBBFN, s. 182-184, nr 104; Synod 1157, s. 316; Sakkos 1166; s. 154.36-37.
 31. Michał Kamateros, druga połowa XI wieku: pieczęć niewydana, DBBFN, s. 183.
 32. Michał Kamateros, XI/XII wiek: pieczęć niewydana, DBBFN, s. 184; DBBO II, s. 105, przyp. 503.
 33. Michał Kamateros (?), *πατρίκιος, κριτής ἐπὶ τοῦ ἵπποδρόμου, χαρτουλάριος τῶν εὐαγῶν οἴκων*, druga połowa XI wieku: Szemioth-Wasilewski, *Sceaux*, nr 10; DBBFN, s. 184; DBBO II, s. 104-105, nr 83.
 34. Michał Kamateros, *πρωτοσπαθάριος, βασιλικὸς νοτάριος*, druga połowa XI wieku: Jordanov, *Corpus*, II, s. 172; SCLB, II, s. 95, nr 206.
 35. Michał Kamateros, *σεβαστός τοῦ πρωτονοταρίου*, druga połowa XII wieku: Jordanov, *Corpus*, II, s. 172.
 36. Michał Kamateros, koniec XI wieku: Jordanov, *Corpus*, II, s. 172.
 37. Michał Kamateros, koniec XI wieku: Jordanov, *Corpus*, II, s. 172.
 38. Michał Kamateros, połowa XII wieku: Jordanov, *Corpus*, II, s. 172.
 39. Michał Kamateros, ca. 1134: Ioannes Italos, s. 170.

40. Nikefor Kamateros, *πρωτονωβελίσσιμος*, druga połowa XII wieku: Jordanov, *Corpus*, II, s. 174.
41. Staurakios Kamateros, druga połowa XI wieku: Jordanov, *Corpus*, II, s. 174.
42. Teodor Kamateros, XI wiek: J. Nesbitt, J. Wiita, *A Confraternity of the Comnenian Era*, BZ 68 (1975), s. 367, 144.

Jan Kamateros

261.1

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (ca. 1038)

κριτής τῶν Ἀρμενιάκων

Źródła:

Szemioth-Wasilewski, *Sceaux*, s. 33-34, nr 46.

BLS, II, s. 265, nr 503.

Armenika themata, s. 135, nr 4.

Literatura:

Laurent, *Basile Kamateros*, s. 268.

Stadtmüller, *Kamateros*, 252-258.

Pierwsza pieczęć Jana Kamaterosa została opublikowana w SŻ (Szemioth – Wasilewski, *Sceaux* s. 33-34, nr 46).

Awers: popiersie świętego Mikołaja, prawą rękę trzyma wyciągniętą w geście błogosławieństwa a w lewej trzyma Ewangelię. Poboczne litery tworzą inskrypcję: Ὁ ἄγιος [N]ικόλαος).

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem: Ἰω(αννής) ἀσηκρήτ(ης) κρητ(ής) τ<ω>ν [Ἀρ]μενία[κ(ων)] [ὁ Κ]α[ματ(ήρος)].

Pieczęć Jana została też opublikowana w BLS (II, s. 265, nr 503) oraz omówiona przez W. Seibta (Armenika themata, s. 135, nr 4).

Awers: identyczny jak w poprzednim egzemplarzu.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach: Ἰωαν(ννή)ς (ἀ)σηκρήτ[η](ς) κρητ(ής) τ<ω>ν Ἀρμενιак(ών)] θεμάτ(ων).

Konstantyn So...(?)

263

Urzędy i tytuły σπαθαροκανδιδάτος

ἀσηκρήτις (ca. 1038)

μέγας κουράτωρ Μυτιλήνης

Źródła: CBSDO, II s. 142, nr 51.4.

Pieczęć Konstantyna została opublikowana w CBSDO (II, s. 142, nr 51.4).

Awers: inskrypcja w czterech liniach: [Κ(ύρι)]ε β(οή)θ(ει) [τῷ] σῷ δ<ού>(λω) [Κω]ν(σταντίνω) σπα[θαρ(ο)]καν(διδάτω).

Rewers: inskrypcja w czterech liniach: ἀση[κρη]τ(ις) (καὶ) μ(ε)γ(άλω) κου[ράτωρ] Μυτιλ[ήν(ης)] τῷ Σω...

Michał Choirosfaktes

264

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (XI wiek, prawdopodobnie między 1030 a 1040 rokiem)

Źródła: CSLB, II, s. 49, nr 114.

DBBO, II, s. 306-307, nr 328

Miguel Attaliates, *Historia*, s. 124,12-13.

Michał Attaliates, *Historia*, s. 129,14-15.

Literatura: PBW (Michael 20228)

Pieczęć Michała została wydana w CSLB (II, s. 49, nr 114) oraz DBBO (II, s. 306-307, nr 374).

Awers: inskrypcja w czterech liniach: *Κ(ύρι)ε βο[ήθ]ει τῷ [σ]ῶ δ<ού>λω.*

Rewers: inskrypcja w czterech liniach: *Μιχαή(λ) ἀσηκρήτη τῷ Χο(ι)ροσφά[κτη].*

Całość odczytujemy: *Κύριε βοήθει τῷ σῶ δούλῳ Μιχαήλ ἀσηκρήτη τῷ Χοιροσφάκτη.*

Komentarz historyczny:

Być może to jego wspomina Michał Attaliates: *πρῶτος ἀσηκρήτης ὁ Χοιροσφάκτης*: Michał Attaliates, *Historia*, s. 129,14-15 (Miguel Attaliates, *Historia*, s. 124,12-13). Jeśli ta identyfikacja jest słuszna, przedstawiałaby dalszy rozwój jego kariery.

Rodzina Choirosfaktesów jest bardzo bogato poświadczona źródłowo w okresie XI-XII wieku. Oprócz omówionego już przy okazji urzędu mistyka, Leona (zob. rozdz. V), wymienić możemy także następujących przedstawicieli tej rodziny (interesują mnie tutaj przedstawiciele rodziny Choirosfaktesów z okresu XI-XII wieku kiedy nastąpiła dewaluacja urzędów):

1. Anonim Choirosfaktes, *κρίτης τῶν Ἀρμενικῶν*, połowa XI wieku: Mordtmann, *Plombs*, s. 48; SLB, s. 296, nr 3; *Armenika themata*, nr 14; Cheynet, *Zacos*, s. 44-46, nr 20; DBBO, II, s. 183, nr 177.
2. Anonim Choirosfaktes, *πατρίκιος, κρίτης τοῦ Ὀψικίου*, XI wiek : CBSDO, III, s. 57-58, nr 39.8; DBBO, II, s. 183, przyp. 263.
3. Bazyli Choirosfaktes, *λογαριαστής, πρόεδρος*, ca. 1103: *Actes d'Iviron*, II, s. 211,133.
4. Bazyli Choirosfaktes, druga połowa XI wieku: Jordanov, *Corpus*, II, s. 436.
5. Eustratios Choirosfaktes, *μάγιστρος, πρωτασηκρήτης, πρωτονοταρίω του δρόμου*, ca. 1068/1069: Zob. Pr. nr 364.1.
6. Grzegorz Choirosfaktes, patrycjusz, *κρίτης Χαρσιανιτῶν*, połowa XI wieku: Mordtmann, *Plombs*, s. 48; DBBO, II, s. 183, przyp. 262 i 264; Jordanov, *Corpus*, II, s. 434-436, nr 750.
7. Grzegorz Choirosfaktes, druga połow XI wieku: Jordanov, *Corpus*, II s. 434.

8. Grzegorz Choïrosfaktes, *πρωτοσπαθάριος, ἐπὶ τοῦ Χρυσοτρικλίνου καὶ στρατηγῶ τῶν Ὀπτιμάτων*, pierwsza połowa XI wieku: Mordtmann, *Plombs*, s. 48; SLB s. 233 nr 1, s. 636 nr 3; DBBO, II, s. 306-307, nr 328.
9. Konstantyn Choïrosfaktes, *πρωτοπρόεδρος, πραίτωρ Πελοποννήσου καὶ Ἑλλάδος, ἐπὶ τῶν δεήσεων*, druga połowa XI wieku: Mordtmann, *Plombs*, s. 48; Laurent, *Bulles métriques*, s. 46-47, nr 129; Bilik, *Nepublikuvani vizantijski molivdovuli*, nr 8; Jordanov, *Corpus*, II, s. 434-436, nr 751; DBBO, II, s. 214-216, nr 216 oraz s. 216, przyp. 419; SLB, s. 188, nr 1; Synod 1094, s. 218; Teofilakt z Ohrydy, *Listy*, s. 239,26; Nikefor Bryennios, *Historia*, s. 261,1; Vita CP, s. 143; *Βυζαντινά έγγραφα*, I, s. 337,188; s. 343,255; Guillard, *Italien*, s. 145, 160.
10. Leon Choïrosfaktes, pierwsza połowa XI wieku: Jordanov, *Preslav*, s. 198-199, nr 419; Jordanov, *Corpus*, II, s. 436-437, nr 752.
11. Maria Choïrosfaktia, X/XI wiek: CSLB V.2, s. 299-300, nr 1473.
12. Michał Choïrosfaktes, połowa XI wieku: *Psellos, Listy (Kurz-Drexl)*, s. 293.24.
13. Michał Choïrosfaktes, *κρίτης Λαγγιβαρδίας καὶ Καλαβρίας*, pierwsza połowa XI wieku: DBBO, II, s. 307, przyp. 373; *Annales Barenses*, s. 54,15; *Lupus protospatharius*, s. 58,10; *Anonymi Barensis Chronicon*, s. 149.
14. Niketas Choïrosfaktes, *πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Ἑλλάδος*, X/XI wiek: CBSDO, II, s. 44-45, nr 8.51; DBBO II, s. 306, przyp. 370.
15. Mikołaj Choïrosfaktes, druga połowa XI wieku: Jordanov, *Corpus*, II, s. 437.
16. Teodor Choïrosfaktes, druga połowa XI wieku: Jordanov, *Corpus*, II, s. 436.

Michał Choïrosfaktes

264.1

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτης (połowa XI wieku)

κρίτης Λαγγιβαρδίας καὶ Καλαβρία

Źródła: DBBO, II, s. 307, przyp. 373.

J.-Cl. Cheynet, *Les Choïrosphaktai*, SBS 11 (2012), s. 95.

Pieczęć Michała została opublikowana przez J.-Cl. Cheyneta (SBS 11 (2012), s. 95) oraz mówiona w DBBO (II, s. 307, przyp. 373).

Awers: popiersie świętego Eustratiosa. Widoczna inskrypcja: Ὁ ἅγιος Εὐστράτιος.

Rewers: inskrypcja w sześciu liniach: Μηχαήλ ἀσηκρῆτις [καὶ] [κ]ριτ(ῆ) Λαγγ(ο)[β]αρδ(ίας) (καὶ) Καλα[β]ρ(ίας) τῷ Χοιρ(ο)σφάκτ(ῃ).

Michał Tornikios

265

Urzędy i tytuły ἀσηκρῆτις (ca. 1030-1040)

κρίτης Σελευκείας

Źródła: Katalog aukcyjny: Münz Zentrum 76 (10-12.11.1993), Lot 1390, nr 69.

DBBO, II, s. 204, nr 204.

Literatura: PBW (Michael 20381)

Pieczęć Michała została opublikowana w DBBO (II, s. 204, nr 204) oraz w katalogu aukcyjnym (Münz Zentrum 76, Lot 1390, nr 69).

Awers: popiersie Theotokos Nikopoios. Widczona inskrypcja: [Μήτηρ] Θ(εο)ῦ. Widoczna także naokolna inskrypcja: τ(ῷ) σῶ δούλω.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach: Μιχα(ῆ)λ ἀσηκρ(ῆ)[τ(ις)] (καὶ) κριτ(ῆ) Σ[ε]λευκ(εῖ)[α(ς)] τῷ Τορνυ(ι)κίῳ.

Komentarz historyczny:

Rodzina Tornikiosów jest dobrze poświadczona źródłowo:

1. Kotertzes Tornikios, połowa XI wieku: *Ioannes Skylitzes Continuatus*, s. 147.2.
2. Kontoleon Tornikios, *πρωτοσπαθᾶριος, στρατηγός Ἑλλάδος*, ca. 1030-1049: *Actes d'Ivion II*, s. 78.19.

3. Apros Tornikios, *πρωτοσπαθάριος, στρατηγὸς Καππαδοκίας*, połowa XI wieku: CBSDO, IV, s. 120, nr 43.12.
4. Tornikios Barasbatzes, *πρωτοσπαθάριος, στρατηγὸς*, druga ćwiartka XI wieku: Koltsida-Makre, *Athens*, s. 19, nr 10.
5. Tornikios, XI/XI wiek: Teofilakt z Ohrydy, *Listy*, s. 529.11-12.
6. Tornikios, *δικαστές*, połowa XI wieku: *Πείρα*, 49.4.
7. Demetriusz, *ἐπὶ τοῦ κανικλείου, λογοθέτης τοῦ δεόμου, σεβαστός*: ca. 1154-1199: *Actes de Chilandar*, s. 109.51 i s. 116.44.
8. Demetriusz Tornikes, XII/XIII wiek: Jordanov, *Medieval Plodiv*, s. 121-122, nr 12; Bilik, *Nepublikuvani vizantijski molivdovuli*, nr 5; Jordanov, *Corpus*, II, s. 410-411, nr 721-722.
9. Grzegorz Tornikes, *πρωτοσπαθάριος, ἐξάκτωρος*, trzecia ćwiartka XI wieku: Konstantipoulos, B. M., [w:] *JIAN*, nr 343; CSLB, II, s. 483, nr 911; DBBFN, s. 385-386, nr 261.
10. Grzegorz Tornikes, *διάκονος, διδάσκαλος τοῦ ψαλτῆρος, ὑπομνηματογράφος, μητροπολίτης Ἐφέσου, ὑποψήφιος Ἐφέσου*, ca. 1130-1156: Tornikes, Georgios, s. 74; 88; 113; 137; 152.
11. Helena Tornikina, *ζωστή, κουροπαλάτισσα*, trzecia ćwiartka XI wieku: Cheynet, *Patricienne*, s. 179.
12. Jan Tornikios, *σύγκελλος*, ca. 1025 roku: *Actes d'Ivion*, II, s. 85.13; s. 86.16.
13. Jan Tornikios, połowa XII wieku: CO, s. 238, nr 474.
14. Konstantyn Tornikios, *ἐπαρχος, ἐπὶ τοῦ δεήσεων, λογοθέτης τοῦ δεόμου, νανσεβάστος σεβαστοῦ*, ca. 1203: *Βυζαντινά έγγραφα*, II, s. 92,16; s. 122,13; s. 131,14-15.
15. Konstantyn Tornikes, *σεβαστός*, druga połowa XII wieku: Konstantipoulos, B. M., [w:] *JIAN*, 9 (1906), s. 115, nr 492b; DBBFN, s. 386-387, nr 262.
16. Leon Tornikios, *αὐτοκράτωρ, βασιλεύς, πατρίκιος, στρατεγὸς Μελιτηνῆ, βέστης*, ca. 1143-1147: Psellos, *Chronographia*, VI, s. 104,2-5; Michał Glykas, s. 596,5-6; Jan Skylitzes, *Historiarum*, s. 438.78-79; Michał Attaleiates, s. 18,7-10 (=Miguel Attaliates, *Historia*, s.18,3-6).
17. Maria Tornikina, *μοναχή*, XII/XII wiek: CSLB, V.3, s. 282, nr 2012.
18. Michał Tornikes, *σακελλάριος*, trzecia ćwiartka XII wieku: Cheynet-Morrison-Seibt, *Seyring*, nr 120.

19. Michał Tornikios, *πρωτοσπαθάριος, κριτής ἐπὶ τοῦ ἵπποδρόμου, στρατηγὸς, κριτής τῶν Ἀνατολικῶν*, druga ćwiartka XII wieku: DBBO, II, s. 205, przyp. 355; CBSDO, III, s. 154-155, 86.31, DBBO, II, s. 205, przyp. 354.
20. Nikefor Tornikios, koniec XI wieku: Jordanov, *Corpus*, II, s. 412, nr 723.
21. Nicetas Tornikes, XI/XII wiek: SLB, s. 709, nr 2; Konstantipoulos, B. M., [w:] JIAN, nr 694; Laurent, *Bulles métriques*, s. 183, nr 520; DBBFN, s. 388, nr 263.
22. Piotr Tornikios, ca. 1078 roku: Nikefor Bryennios, *Historia*, s. 291,29; Anna Komnena, s. 31.29.
23. Roman Tornikes, *πρωτοσπαθάριος, σύμπωνος*, połowa XI wieku: CO, s. 102, nr 189; SCLB, II, s. 589, nr 1068-1069.
24. Michał Tornikios, *πρωτοσπαθάριος, κριτής ἐπὶ τοῦ ἵπποδρόμου καὶ στρατηγὸς Σάμου*, XI wiek: Spink 135, s. 58, nr 272.

Michał

266

Urzędy i tytuły *ἀσηκρήτις* (1030-1042 rok)

Źródła: Katalog aukcyjny, Münz Zentrum, Sale 86, (11-13, IX 1996), nr 583.

Literatura: SBS, 6 (1999), s. 155.

Pieczęć wydano w katalogu aukcyjnym (Münz Zentrum, Sale 86, nr 583).

Awers: popiersie świętego Mikołaja.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach: *Κύριε Βοήθει τῷ σω̃ δούλῳ Μιχαήλ ἀσηκρήτις*.

Grzegorz Chalkoutzes

268

Urzędy i tytuły *ἀσηκρήτις* (ca. 1035 - 1050)

βασιλικὸς τῆς Ῥοδου

Źródła:

SLB, s. 444, nr 3.

SLB, s. 635, nr 2.

Pančenko IRAIK 13 s. 143, nr 474 (529).

Šandrovskaja, *Popravki*, s. 114-115, nr 474.

CSLB, II, s. 45, nr 106.

BBSE, s. 75, nr 57.

CBSDO, II, s. 147, nr 54.1.

Literatura:

PBE (Gregorios 20125).

Pieczęć Grzegorza została opublikowana przez V. Šandrovskaję (*Popravki*, s. 114-115, nr 474) w CSLB (II, s. 45, nr 106), CLB (s. 444, nr 3; s. 635, nr 2) oraz w BBSE (s. 75, nr 57). Pieczęcie omówione wspólnie. Prawdopodobnie wykonane tym samym buleuterionem.

Awers: popiersie świętego Grzegorza Teologa (Grzegorza z Nysy), prawa ręka wyciągnięta w geście przemowy, w lewej trzyma ewangelię. Widoczna inskrypcja: Ὁ ἄ(γίος) Γρηγόριος[ος] Θεολόγος[ος].

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem: Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) Γρηγορ(ίου) ἀσηκρῆτ(ης) πρ Χαλκ(ού)τς(η).

Pieczęć ta datowana jest na drugą ćwiartkę XI wieku (ca. 1030)

G. Schlumberger nie zidentyfikował świętego z awersu i odczytywał nazwisko rodowe jako: Χαλκ(ού)τς(η). Pieczęć wydatował na XI-XII wiek: SLB (s. 444, nr 3; s. 635, nr 2). Na XII-XIII wiek pieczęć tę wydatował B. A. Pančenko [IRAIK 13 s. 143, nr 474 (529)]. Uznał on także, że Grzegorz był (πρωτο)ασηκρῆτ[ης], a jego nazwisko rodowe brzmiało Ξαλκούτς(η).

Pieczęć Grzegorza została także opublikowana w CBSDO (II, s. 147, nr 54.1).

Awers: popiersie świętego Teodora. W prawej ręce trzyma włócznię a w lewej tarczę. Widoczna pionowa inskrypcja: 'Ο ἄ(γιος) Θεόδωρο(ς).

Rewers: inskrypcja w siedmiu liniach: Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) τῷ σῶ δού(λω) Γεωργίῳ ἀσηκρήτ(ις) (καὶ) β(ασιλικῷ) τῆς Ῥοδ(ου) τῷ Χαλκούτζῃ.

Tę pieczęć datować należy na nieco późniejszy okres, tj. połowę XI wieku.

Komentarz historyczny:

Członkowie rodziny Chalkoutzesów są dobrze poświadczeni źródłowo w okresie XI-XII wieku. Wymienić można między innymi takie osoby jak:

1. Bazyli Chalkoutzes, γενικός λογοθέτης, βασιλικὸς νοτάριος τοῦ σεκρέτου τοῦ γενικοῦ, κριτῆς τοῦ βήλου, μάγιστρος, βεστάρχης, βέστης: ca. 1087: *Βυζαντινά έγγραφα*, I, s. 330.11; s. 338.218; s. 345.307.
2. Bazyli Chalkoutzes, πρωτοσπαθάριος, ἐπὶ τοῦ Χρυσοτρικλίνου, κριτῆς τοῦ βήλου, ἐξάκτορ, połowa XI wieku: Cheynet, *Maniṣa*, nr 2; DBBO, II, s. 97, przyp. 458.
3. Bazyli Chalkoutzes, κένσωρ, πρωτονοτάριος τῆς σακέλλης, połowa XI wieku: CSLB, II, s. 422 nr 808; DBBO, II, s. 98, nr 73.
4. Bazyli Chalkoutzes, βασιλικὸς νοτάριος, połowa XI wieku: Jordanov, *Melnitsa*, s. 29, nr 9-10; Jordanov, *Corpus*, II, s. 428-429, nr 742-743a-b.
5. Grzegorz Chalkoutzes, druga połowa XI wieku: Jordanov, *Corpus*, II, s. 430.
6. Grzegorz Chalkoutzes, σπαθαροκανδιδάτος, χαρτουλάριος τοῦ γενικοῦ λογοθεσίου, połowa XI wieku: CSLB, II, s. 181, nr 380; DBBO, II, s. 97, przyp. 461; BBSE, s. 75, przyp. 15; *Actes d'Iviron*, I, s. 260.34; s. 270.34; s. 270.34 .
7. Grzegorz Chalkoutzes, druga połowa XI wieku: BBSE, nr 58.
8. Grzegorz Chalkoutzes, χαρτουλάριος, druga połowa XI wieku: BBSE, s. 76, przyp. 16.
9. Jan Chalkoutzes, ὕπατος, μέγας χαρτουλάριος τοῦ στρατιωτικοῦ λογοθεσίου, połowa XI wieku: SLB, s. 353; CSLB, II, s. 558.
10. Jan Chalkoutzes, κένσωρ, πρωτονοτάριος τῆς σακέλλης, druga połowa XI wieku: CSLB, II, s. 422, nr 808; DBBO, II, s. 98, nr 73.
11. Leon Chalkoutzes, στρατηγός, połowa XI wieku: Jan Skylitzes, *Historiarum*, s. 399,11-12 .

12. Niketas Chalkoutzes, połowa XI wieku: *Σύνταγμα τῶν θείων*, t. V, s. 37; Ficker, *Erlasse*, s. 47.
13. Niketas Chalkoutzes, βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος καὶ ἐκ προσώπου, pierwsza połowa XI wieku: CSLB, II, s. 296, nr 591; DBBO, II, s. 97, nr 463; Jordanov, *Corpus*, II, s. 429-431, nr 744.
14. Niketas Chalkoutzes, πρωτοσπαθάριος, ἐπισκεπτικῆς του Μαιάνδρου, połowa XI wieku: DBBO, II, s. 97, przyp. 464.
15. Mikołaj Chalkoutzes, χαρτουλάριος τοῦ στρατιωτικοῦ λογοθεσίου, połowa XI wieku, *Βυζαντινά έγγραφα* I, s. 346.325.
16. Piotr Chalkoutzes, πρωτοσπαθάριος, pierwsza ćwiartka XI wieku: DBBO, II, s. 97, przyp. 465.
17. Stefan Chalkoutzes, połowa XI wieku: Konstantopoulos, K. M., *JIAN*, 9 (1906), s. 145, nr 966a; DBBFN, s. 402, nr 274; DBBO, II, s. 97, przyp. 466.
18. Teodor Chalkoutzes, πρωτονοτάριος, druga połowa XI wieku: DBBO, II, s. 96-98, nr 72.
19. Tomasz Chalkoutzes, κριτῆς τοῦ βήλου, μέγας χαρτουλάριος τοῦ σεκρέτου τοῦ γενικοῦ, βεστάρχης, ca. 1087: *Βυζαντινά έγγραφα*, I, s. 330.12

Anonim...(?) Zantzez

269

Urzędy i tytuły σσπαθαροκανδιδάτος

ἀσηκρηῆτις (XI wiek, ca. 1040)

κρίτης Μακεδονίας

Źródła: CBSDO, I, s. 115-116, nr 43.14 [rec. W. Seibt, BZ 84/85 (1992), s. 549, nr 43.14].

Literatura: PBE (Anonymus 20109).

Pieczęć tego urzędnika opublikowano w CBSDO (I, s. 115-116, nr 43.14).

Awers: popiersie świętego biskupa, być może świętego Mikołaja.

Rewers: inskrypcja w sześciu liniach: [Κύριε Βοήθει ... σπαθαρο]κανδ(ι)δ(άτω),
 ἀσ(η)κρητ(ις) (καὶ) [κρ]ητ(η) Μα(κε)[δ]ονίας το [Ζ]άνζη.

Komentarz historyczny:

Prawdopodobnie nazwisko Zanze występowało także w formie Tzanze. Znamy co najmniej kilku przedstawicieli tej rodziny z okresu XI-XII wieku:

1. Tzatzes, *πρωτοσπαθάριος*: Leontiades, s. 74-75, nr 16.
2. Mikołaj Tzantzes, magister, *κρίτης, ἀναγραφεύς τῶν Κυκλάδων νήσων*, 1088 rok: *Βυζαντινά έγγραφα*, II, s. 37.372; s. 39.416.
3. Teodor Tzantzes, *συγκέλλω μητροπολίτη Ἡρακλείας*: CSLB, V.1, s. 217-218, nr 306; Cheynet-Morrison-Seibt, *Seyring*, s. 171-172, nr 250; CBSDO, I, s. 137, nr 53.8.
4. Mikołaj Tzantes, *βέστης, βασιλικός νοτάριος τοῦ σακελλαρίου καὶ κριτῆς Χαρσιάνου*: A. K. Wassiliou, *Zur indirekten Überlieferung von Siegeln in byzantinischen Urkunden*, SBS, 7 (2002), s. 156-157, nr 11. Prawdopodobnie był też magistrem i pełnił urzędy: *κριτῆς καὶ ἀναγραφεύς τῶν Κυκλάδων νήσων*: *Βυζαντινά έγγραφα*, II, s. 37,372. Por. Wassiliou, *Überlieferung*, s. 157, nr 11.
5. Tzantzes, *βασιλικός πρωτοσπαθάριος και ἐπείκτης τοῦ βασιλικού σταύλου*: BLS, II, s. 200, nr 339 i następnie *αντύπατος πατρίκιος, βασιλικός πρωτοσπαθάριος καὶ κόμης του σταύλου*: BLS, II, s. 200-201, nr 339.
6. Teodor Tzantes, *πρωτοσπαθάριος, τοποτηρητής τῶν ἀριθμῶν*: początek XI wieku: Jordanov, *Preslav*, s. 99-100, nr 183; Jordanov, *Corpus*, II, s. 406-407, nr 711.

Jan

269.1

Urzędy i tytuły ἀσηκρητ(ις) (przed 1047 rokiem)

ἀναγραφέως

Źródła: *Actes d'Ivion*, I, s. 256,1-2.

Wydał decyzję, która została zrewidowana przez Andronika, który sprawował funkcję *πρωτοσπαθάριος, κριτῆς καὶ ἀναγραφεύς*: κατὰ τὴν θείαν καὶ

βασιλικὴν πρόσταξιν διερευνώμενος τὰ τῆς ἀναγραφῆς Ἰωάννου ἀσηκρῆτις καὶ γεγονότος ἀναγραφέως τῶν αὐτῶν θεμάτων [...]: *Actes d'Iviron*, I, s. 256,1-2.

Agalianos

269.2

Urzędy i tytuły ἀσηκρῆτις (połowa XI wieku)

Źródła: Katalog aukcyjny: Schenk-Behrens, Sale 90 (21 June 2005), nr 407.

Literatura: SBS 10 (2011), s. 195.

Pieczęć opublikowana w katalogu aukcyjnym [Schenk-Behrens, Sale 90 (21 June 2005), nr 407].

Awers: popiersie Theotokos Nikopoios.

Rewers: Inskrypcja w czterech liniach: [Θ(εοτό)]κε β(οή)[θ(ει) Ἀ]γαλιανῶ ἀσ(η)κρῆτ[ι]ς.

Grzegorz

270

Urzędy i tytuły ἀσηκρῆτις (ca. 1040-1060)

Źródła: BBaK, nr 3.2.6.

Literatura: PBW (Georgios, 20116).

Pieczęć Grzegorza została opublikowana w BbaK (nr 3.2.6).

Awers: popiersie proroka Eliasza. Święty przedstawiony jest z długą brodą. Widoczna inskrypcja: Ὁ Πρ(ο)φ(ήτης) Ἡλί(ας).

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: *Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) τῷ σῶ
δ(ού)λ(ῳ) Γεωργί(ῳ) ἀσηκρ(ῆ)τ(ις).*

Achyras

270.1

Urzędy i tytuły ἀσηκρῆτις (ca. 1041 roku)

Źródła: Psellos, *Oratoria minora*, s. 47,3; s. 47,20-24.

Literatura: PBW (Anonymus 438).

Pracował jako ἀσηκρῆτις: Psellos, *Oratoria minora*, s. 47.3. Psellos twierdzi, że był najstarszy spośród ἀσηκρῆτις. Mimo to nie potrafił wykorzystać tego faktu do łagodzenia sporów, jakie postawały między pracownikami kancelarii: *Κάντεῦθεν πῦρ ἔριδος ἀνηφθη πολὺ καὶ μάχη τις ἀδιάκριτος· καὶ ὁ καταλλάττων οὐκ ἦν, οὐχ ὁ Φασουλᾶς γέρων, οὐχ ὁ παλαιότερος Ἀχυρᾶς, οἷς ἐκ χρόνου διαλλακταῖς καὶ μεσίταις εἶναι ἀποκεκλήρωται, ἀλλὰ τὸ τῶν φρενῶν ἐλλείπον τὰ ἐκ τοῦ χρόνου πρεσβεῖα ἀνέκοπτε καὶ τοῖς λοιποῖς καὶ οὗτοι παραπλησίως ἀντήριζον.* Psellos, *Oratoria minora*, s. 47,20-24.

Jan

271

Urzędy i tytuły ἀσηκρῆτις (ca. 1020-1060)

πρωτοσπαθᾶριος τῶν Μαγγάνων

Źródła: Leontiades, s. 108-110, nr 35.

Konstantopoulos, K. M., s. 117, nr 427.

Pieczęć Jana została opublikowana przez I. G. Leondiadesa (Leontiades, s. 108-110, nr 35).

Awers: popiersie Jana Chrzciciela. Święty przedstawiony z długimi kręconymi włosami oraz brodą. Głowa otoczona aureolą a ubrany jest w płaszcz. W prawej ręce trzyma krzyż a w lewej zwój. widoczna inskrypcja: ['Ο ἅγιος] ['Ι]ω(άννης) ὁ Πρ(ό)δρομ(ος).

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem: Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) τῶ σαῶ δού(λω) 'Ιω(άννη) ἀσικρ(ῆ) τ(ις) (καὶ) (πρωτο)νοτ(α)ρ(ίω) τ(ῶν) Μαγγά(νων).

Jest dość prawdopodobne, że do Jana należała także uszkodzona częściowo pieczęć, datowana na X-XI wiek, wydana przez Konstantopouloza (Konstantopoulos, K. M., s. 117, nr 427).

Awers: popiersie Jana Chrzciciela, bardzo podobne to powyżej omówionego.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem: Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) τῶ σαῶ δ<ού>(λω) 'Ιω(άννη) ἀσικρ(ῆ) τ(ις) (καὶ) (πρωτο)νοταριῶ τ(ῶν) Μαγγά(νων).

Anonim

271.1

Urzędy i tytuły πρωτοασηκρήτις (ca. 1041)

Źródła: Psellos, *Oratoria minora*, s. 48,35-51.

Literatura: PBW (Anonymus 439).

Został zaproszony przez Pawła Samosateusa, który sprawował urząd ἀσηκρήτις i miał nadzieję, że znajdzie sposób na to, aby uniknąć wyrzucenia ze służby jako ἀσηκρήτις, wywołał tym jednak wściekłość swojego gościa: Τούτων οὕτω γινομένων ὁ χρηστὸς οὐκ ἦν, ἀλλὰ μάτην ἕκαστος φίλερις καὶ φιλόνεικος ἦν· οὐ γὰρ ἐπ' ἄθλῳ προκειμένων τὴν ἰσχὺν τῶν λόγων ἐδείκνυεν, ἀλλ' ἐπὶ

πράγματι ὡς ἀπὸ βωμολοχίας καὶ ὕβρεως καρπώσασθαι οὐκ ἦν. οὐκ ἠσθάνοντο δὲ οἱ ταλαίπωροι ὡς οἱ πλείους αὐτῶν μετὰ τοῦ χρυσίου καὶ τῆς δουλείας στερηθήσονται ἐμελλον, κἄν ὁ Παῦλος οὐ καταδέχεται· ἅπαξ γὰρ τῶν ὧτων τοῦ πρετοασηκρήτις καθυλακτήσας ἔδοξεν ἐντεῦθεν μηχανὴν εὔρεσθαι τοῦ μὴ πόρρω ἀπελαθῆναι τῆς τάξεως, ἀλλ' ἄνθρακας ἀνῆψε καθ' ἑαυτοῦ. Psellos, *Oratoria minora*, s. 48,35-42. Michał Psellos poprosił anonimowego ἀσηκρήτις o opinie o Pawle Samosateusie. Ten oskarżył go, że jest bezużyteczny, nierozsądny, a jego dusza jest skorumpowana. Co więcej miał on wprowadzać zamieszanie w prace kancelarii, skłócając kolegów. Zalecał skonfiskowanie jego majątku jako jedną z form kary: ὁψὲ γὰρ τῆς ὥρας λογικῶς τῷ πρωτοασηκρήτι ἐγὼ συγγενόμενος καὶ τὴν τούτου διάνοιαν ὅπως ἔχοι περὶ τοὺς ἀσηκρήτας θηρώμενος, ἔγνων λύκον εἶναι κατὰ ἀρνῶν ὡς εὐθέως αὐτοὺς θοινησόμενον. περὶ δὲ τοῦ Παύλου ἐρόμενος εἴ τι οὗτος ἀπὸ τῆς γλωσσαλγίας ἀπώνατο, πῦρ εἶδον ἀπὸ τῆς γλώττης αὐτοῦκατ' ἐκείνου πεμπόμενον· ἔφησε γὰρ ὡς ὁ καταρατότατος οὗτος ἄνθρωπος καὶ τὴν γλλῶτταν ἀπαίδευτος καὶ τὸν νοῦν ἀσύνητος καὶ τοῦ συλλόγου ταρακτής καὶ τὴν ψυχὴν διεφθαρμένος καὶ οἷον κυκεῶν τῆς τῶν συντρόφων ψυχῇ ἢ ἄνεμος ἀπαρκτίας καταρράκτοις ἐμπίπτων κύμασι καὶ τοῦ χρυσίου στερηθεῖσεται καὶ δημευθεὶς ἀτιμίαν μεγίστην ἀτιμωθήσεται. Psellos, *Oratoria minora*, s. 48,42-51.

Pawel Samosateus

271.2

Urzędy i tytuły πρωτοασηκρήτις (ca. 1041)

Źródła: Psellos, *Oratoria minora*, s. 48,41-51.

Literatura: PBW (Paulos 115).

Starł się przekonać anonimowego πρωτοασηκρήτις, aby ten nie usuwał go z pracy w kancelarii, ale osiągnął skutek odwrotny do zamierzonego: [...] ἔδοξεν ἐντεῦθεν μηχανὴν εὔρεσθαι τοῦ μὴ πόρρω ἀπελαθῆναι τῆς τάξεως, ἀλλ' ἄνθρακας ἀνῆψε καθ' ἑαυτοῦ. Psellos, *Oratoria minora*, s. 48,41-42. Por też Pr. Anonim nr 271.1. Jego majątek został skonfiskowany. Zob. Psellos, *Oratoria minora*, s. 48,42-51; Por. też Pr. Anonim nr 271.1. Jego przełożony określił go jako człowieka

nierozsądnego, kłótliwego i podatnego na korupcję: καταρατότατος οὗτος ἄνθρωπος καὶ τὴν γλῶτταν ἀπαίδευτος καὶ τὸν νοῦν ἀσύνητος καὶ τοῦ συλλόγου ταρακτής καὶ τὴν ψυχὴν διεφθαρμένος καὶ οἶον κυκεῶν τῆς τῶν συντρόφων ψυχῇ ἢ ἄνεμος ἀπαρκτίας καταρράκτοις ἐμπίπτων κύμασι. Psellos, *Oratoria minora*, s. 48,47-50.

Leon

273

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (ca. 1050)

κριτής Δρουγουβιτείας

Źródła: Jordanov, *Preslav*, s. 120-121, nr 222-223.

BMSO, s. 39, nr 45 [rec. W. Seibt, A.-K. Wassiliou, BZ, 91 (1998), 146-150, s. 146, nr 45].

Jordanov, *Corpus*, I, s. 72, nr 24.7.

Jordanov, *Corpus*, III.1, s. 421, nr 1187-1888.

Literatura: PBE (Leon 20275).

Pieczęcie Leona zostały opublikowane przez I. Jordanova (*Preslav*, s. 120-121, nr 222-223; *Corpus*, I, s. 72, nr 24.7; *Corpus*, III.1, s. 421, nr 1187-1888), a także BMSO, s. 39, nr 45 [rec. W. Seibt, BZ 91 (1998), s. 146, nr 45]. Omówione wspólnie.

Awers: popiersie świętego Michała trzymającego włócznię z ornamentem roślinnym w prawej ręce i globus w lewej ręce. Widoczna inskrypcja: Ὁ ἀ(γίος) Νικολ(αος). [Κ(ύρι)ε βοήθει τῷ σ]ῳ δ(ούλω).

Rewers: popiersie świętego Mikołaja. Prawa ręka w geście błogosławieństwa, a w lewej trzyma księgę. Widoczna inskrypcja: Λέοντι ἀση[κρήτη (καὶ) κριτῇ] Δρ<ου>γ<ου>βιτείας.

Urzędy i tytuły βασιλικὸς σπαθαροκανδιδάτος

ἀσηκρητῆς (druga ćwiartka XI wieku)

δεσποτικῶ ἀτρικλίνης

Źródła: DBBO, I, s. 183, nr 69.

Pieczęć Himeriosa została opublikowana w BDDO (I, s. 183, nr 69).

Awers: popiersie św. Mikołaja, prawa ręka w geście błogosławieństwa, natomiast w lewej trzyma Ewangelię. Widoczna inskrypcja: Ὁ [ἅγιος] Νικόλ(αος). Widoczna także naokólna inskrypcja: Κ(ύρι)ε β]οήθει τῶ σ[(ῶ) δ<ού>]λ(ῶ).

Rewers: inskrypcja w sześciu liniach poprzedzona krzyżem: [ʼ]μερί(ῶ) [β(ασιλικῶ) σ]παθαρο(ο)[κα]νδ(ι)δ(άτω) ἀση[κ]ρητ(ι)ς (καὶ) δεσ(ποτικῶ) ἀτρ(ι)κλίνη.

Urzędy i tytuły ἀσηκρητῆς (druga ćwiartka XI wieku)

πρωτοσπαθάριος τοῦ Ὀψικίου

Literatura: DBBO, II, s. 225-226, nr 228.

Pieczęć Himeriosa nie została wydana. Znajduje się w kolekcji G. Schlumbergera. Wspomniana została w przypisie w DBBO (II, s. 226, przyp. 481).

Awers: popiersie św. Mikołaja. Inskrypcja niewidoczna.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem: Ἱμερίῳ ἀσηκρήτ(ι)ς καὶ (πρωτο)νοτάρ(ιος) τ<ού> Ὀψικίου.

Urzędy i tytuły *σπαθαροκανδιδάτος*

ἀσηκρητῆς (druga ćwiartka XI wieku)

κριτῆς βολεροῦ Στρυμῶνος καὶ Θεσσαλονίκης

Źródła: CBSDO, I, s. 60, nr 18.24.

DBBO, s. 186-187, nr 181.

Jordanov, *Corpus*, I, s. 90-91, nr 34.4.

Jordanov, *Corpus*, III.1, s. 427, nr 1215.

Literatura: DBBO, II, s. 186-187 nr 182.

Posiadamy szereg pieczęci tego urzędnika. Opublikowane zostały w CBSDO (I, s. 60, 18.24a-b), DBBO, (II, t. 14, nr 182) przez I. Jordanova (*Corpus*, I, s. 90-91, nr 34.4; *Corpus*, III.1, s. 427, nr 1215)

Awers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: *Θ(εοτό)κε β(οή)θ(ει) τῷ σῶ δ[ού(λω)]'Ιω(άννη) σπαθ[αρ(ο)]κανδ(ι)[δ(άτω).*

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach: *ἀσ]ηκρη[τ(ις)] κριτῆ [β]ολερ(οῦ) Στρ(υ)[μ]ῶν(ος) (καὶ) Θε[σ]αλονί[κ(ης)].*

Pieczęcie niemal identyczne. Różnica pojawia się w inwokacji na awersie, w przypadku pieczęci opublikowanych w CBSDO oraz DBBO brzmi ona: *Κύριε βοήθει.*

Komentarz historyczny:

Bezpośrednim poprzednikiem Jana na tych urzędach był Konstantyn Kamateros (1037), tytułowany: *σπαθαροκανδιδάτος, ἀσηκρητῆς, βασιλικὸς νοτάριος καὶ κριτῆς Βολεροῦ, Στρυμῶνος καὶ Θεσσαλονίκης*: CDBLS, s. 83-84, nr 83 (Zob. Pr. nr 261). Między pieczęcią Konstantyna Kamaterosa i omówionego wyżej Jana widoczne są wyraźne podobieństwa stylistyczne.

Urzędy i tytuły ἀσηκρητῖς (druga ćwiartka XI wieku)

Źródła: DBBO, II, s. 67, przyp. 264.

BBSE, s. 30, przyp. 38.

DO, nr 58.106.3161.

Literatura: PBW (Ioannes 20508).

Pieczęć nie została wydana. Wspominają o niej DBBO (II, s. 67, przyp. 264) oraz BBSE (s. 30, przyp. 38). Pieczęć znajduje się w kolekcji DO nr 58.106.3161.

Awers: inskrypcja w trzech liniach: Ἰωάν[ν]<ου> σφράγισμ[α].

Rewers: inskrypcja w trzech liniach: Ἀκάπν<ου>ς [τ]<ου> ἀσικρητῖς).

Komentarz historyczny:

Rodzina Akapnesów jest dobrze poświadczona źródłowo w okresie XI-XII wieku:

1. Teodor Akapnes *πρωτοσπαθάριος καὶ ἐπὶ τοῦ οἰκειακῶν*, przełom X/XI wieku: Pieczęć niewydana, znajduje się w kolekcji DO, nr 55.1.2889.
2. Eutymiusz Akapnes, *σπαθαροκανδιδάτος*, druga ćwiartka XI wieku: BBFN, s. 57, przyp. 23; DBBO, s. 67, przyp. 263; BBSE, s. 30, przyp. 40.
3. Eutymiusz Akapnes, *κομμερκιάριος Δεβελτοῦ*, trzecia ćwiartka XI wieku: Šandrovskaja, *Develt*, s. 148.
4. Eutymiusz Akapnes, *πρωτοσπαθάριος*, trzecia ćwiartka XI wieku: Pančenko IRAIK 8 (1903), s. 211-212, nr 15; Šandrovskaja, *Popravki*, s. 105, nr 15; DBBFN, s. 57; DBBO, II, s. 67, przyp. 263; BBSE, s. 31, przy. 42.
5. Pathos Akapnes, *πρωτοσπαθάριος, κριτής, πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ Χρυσοτρικλίνου*. XI wiek, DBBO, II, s. 67 nr 40; BBSE, s 31, przyp. 44 i 45.

6. Stefan Akapnes, *πρωτοσπαθάριος, μυστολέκτης, βασιλικὸς νοτάριος*, druga ćwiartka XI wieku: SLB, s. 546, nr 5; CSLB, II, s. 93, nr 202, DBBO, II, s. 90-91, nr 64; BBSE, s. 30 przyp. 37.
7. Teodor Akapnes, *βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος, ἐπὶ τῶν οἰκειακῶν*, X/XI wiek: BBSE, s. 31, przyp. 43.
8. Teofanes Akapnes, *πρωτονοτάριος, κριτῆς τῆς Κύπρου*, druga połowa XI wieku: DBBO, I, s. 298, przyp. 17; CBSDO, II, s. 103, nr 38.7; BBFN, s. 57; DBBO, s. 67, przyp. 262 i s. 195; BLSC, s. 250, nr 201; BBSE, s. 30, przyp. 39.

Jan Aswestas

277.1

Urzędy i tytuły ἀσηκρητῖς (przed 1079 rokiem)

ἀναγραφεὺς καὶ κριτῆς βολεροῦ Στρυμῶνος καὶ Θεσσαλονίκης

Źródła: *Actes de Lavra*, s. 85,5.

Jan Aswestas został wzmiankowany w dokumentach klasztornych gdzie czytamy: [...] λέγω δὴ Ἰωάννου ἀσηκρητου τοῦ Ἀσβεστᾶ καὶ γεγονότος κριτοῦ καὶ ἀναγραφέως βολεροῦ Στρυμόνος καὶ Θεσσαλονίκης [...]: *Actes de Lavra*, s. 85,5-6;.

Konstantyn Euouranites

278

Urzędy i tytuły σπαθαροκανδιδᾶτος

ἀσηκρητῖς (druga ćwiartka XI wieku)

μέγας κουράτωρ Μητυλίνης

Źródła: CBSDO, II s. 142, nr 51.4.

BBSE, s. 102-103, nr 85.

CSLB, s. 28, nr 62.

Literatura: PBW (Konstantinos 20261).

Janin, *Constantinople byzantine*, s. 350.

Janin, *Géographie*, I, 192-193.

Pieczęć Konstantyna została opublikowana w CBSDO (II, s. 142, nr 51.4) i BBSE (s. 102-103, nr 85).

Awers: inskrypcja w czterech liniach: <Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει)> <τ>ω̂ σω̂ δού(λω)
Κων(σταντίνω) σπ[α]θαρο(ο)κανδ(ι)δ(ατω).

Rewers: inskrypcja w czterech liniach: [καὶ?] <ἀσηκρ(ῆ)τ(ις)> (καὶ) μ(ε)γ(άλω)
κουρ<ά><τ(ορι)> <Μ>ητυλί(ν)ης <τ>ω̂ Εὐουρανίτ(η).

Prawdopodobnie był on także właścicielem trzech innych pieczęci. Wszystkie wykonane zostały tym samym buleuterionem i omówione wspólnie. Pieczęcie opublikowano w CSLB (s. 28, nr 62).

Awers: inskrypcja w pięciu liniach: Κ(ύρι)ε β(οή)[θ](ει) τω̂ σω̂ δ(ούλω) Κων(σταντίνω)
σπαθαροκανδ(ι)δ(ατω).

Rewers: Inskrypcja w trzech liniach: (καὶ) ἀσηκρήτη τω̂ Εὐορανίτ(η).

Argumenty za przyjęciem takiej formy nazwiska zob. w BBSE, s. 103, gdzie poprawiono zapis w CSLB (II, s. 28), i zastosowano formę: Εὐωρανίτης.

Komentarz historyczny:

Nazwisko rodowe zostało utworzone od nazwy jednej z dzielnic miasta ἐν Εὐοράνοισ, Εὐουράνης, Εὐοράνης ewentualnie Αὐγοράνης. Leżała ona niedaleko Hagii Sophii, por. Janin, *Constantinople byzantine*, s. 350; BBSE, s. 103. Znana jest też mała świątynia Theotokos ἐν Εὐοράνοισ oraz klasztor τῇν Εὐουρανιωτίσσης: Janin, *Géographie*, I, 192-193; BBSE, s. 103. Następcą Konstantyna na urzędzie kuropalaty w Mitylene był prawdopodobnie znany ze źródeł Symeon πατρίκιος ἀνθύπατος βέστης, κριτής καὶ κουράτωρ Μιτυλήνης: CBSDO, II, s. 142, nr 51.5;

W. Seibt, *Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks II. Dumbarton Oaks 1994*, BZ, 90 (1997), s. 464; BBSE, s. 103.

Konstantyn Trifyllios

279

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (druga ćwiartka XI wieku)

κριτής Θράκης

Źródła: CBSDO, I, s. 158, nr 71.10a-b.

Literatura: PBW (Konstantinos 20120).

Dwie pieczęcie wykonane tym samym buleuterionem zostały opublikowane w CBSDO (I, s. 158, nr 71.10a-b).

Awers: popiersie Maryi, z dłońmi uniesionymi na piersiach i otwartymi w stronę oglądającego. Widoczna inskrypcja. Μήτηρ Θεοῦ.

Rewers: inskrypcja w sześciu liniach: Θεοτόκε Β(οή)θ(ει) τῶ σαῶ δού(λω) [Κ]ων(σταντίνω) ἀση[κ]ρήτις (καὶ) κριτή [τ(ῆς)] Θράκ(ης) τῶ Τρ(ι)φυλλ(ίω).

Kometarz historyczny:

Być może jego poprzednikiem, lub następcą na urzędzie sędziego Tracji, był znany ze źródeł sfragistycznych urzędnik imieniem Bazyli: Por. DBBO, II, s. 190, przyp. 299.

Z XI-XII wieku można wskazać kilku innych przedstawicieli rodziny Tryfylliosów.

1. Jan Trifylios, ca. 1147-1150: Ioannes Tzetzes, *Epistulae*, s. 88,24.
2. Jan Trifylios, ὑπατος, στρατηγός, połowa XI wieku: DBBaK, s. 144-145, nr 3.3.8.
3. Konstantyn Trifylios, δισύπατος, μέγας χαρτουλάριος τοῦ γενικοῦ, ca. 1088 roku: *Βυζαντινά έγγραφα*, I, s. 339.223.

Urzędy i tytuły ἀνθύπατος

πατρίκιος

ἀσηκρήτις (prawdopodobnie druga ćwiartka XI wieku)

κριτής τοῦ βήλου

ἐπὶ τοῦ βεστιαρίου

Źródła: CSLB, II, s. 363, nr 703.

Literatura: PBW (Konstantinos 20284).

Pieczęć Konstantyna została opublikowana w CSLB (II, s. 363, nr 703).

Awers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem: Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) τῷ σῶ
δ<ού>(λω) Κων(σταντίνω) ἀνθυπάτ(ω) π(ατ)ρι(κίω) ἀ[σ]ηκρήτ(η).

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach: κριτ(ῆ) τ<οῦ> βήλ<ου> καὶ ἐπὶ τ(οῦ) βεστιαρίου.

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (druga ćwiartka XI wieku)

κριτής Κύπρου

Źródła: Mordtmann, *Plombs*, s. 60, nr 49.

SLB, s. 305, nr 2.

DBBO, II, s. 195-196, nr 192.

BLSC, s. 250, nr 199.

Pieczęć Leona została opublikowana przez A. Mordtmanna (*Plombs*, s. 60, nr 49), w SLB (s. 305, nr 2.), DBBO (II, s. 195-196, nr 192) oraz BLSC (s. 250, nr 199).

Awers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: *Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) [τ]ω σῶ δ(ούλω) Λέοντ(ι)*.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach zakończona krzyżem: *ἀσηκρῆτι[ς] [κ(αὶ)] κριτ[ῆ] Κύπρου*.

Stefan

282

Urzędy i tytuły ἀσηκρῆτις (druga ćwiartka XI wieku)

βασιλικὸς νοτάριος τοῦ φύλακος

Źródła: BBO, s. 71-73, nr 1.2.12.

Pieczęć Stylianosa opublikowała V. Bulgakova (BBO s. 71-73, nr 1.2.12.).

Awers: popiersie archanioła Michała, w prawej ręce trzyma berło, a w lewej globus. Widoczna inskrypcja: *Μιχα(ήλ)*. Znajduje się tam także naokólna inskrypcja poprzedzona krzyżem: *Κ(ύρι)ε β(οή)θ[ι]*.

Rewers: inskrypcja w sześciu liniach między krzyżami i poprzedzona gwiazdą (?): *Στέ[φ]αν(ος) ἀση[κ]ρῆτις κ(αὶ) [β(ασιλικὸς)] νοτάρ(ιος) [τ]οῦ φύλακ(ος)*.

Teofanes

283

Urzędy i tytuły σπαθαροκανδιδάτος

ἀσηκρῆτις (druga ćwiartka XI wieku)

κριτής ἐπὶ τοῦ ἵπποδρόμου Πελοποννήσου καὶ Ἑλλάδος

Źródła: Mordtmann, *Plombs*, s. 50, nr 22.

SLB, s. 188, nr 1, nr 4.

Bon, *Péloponnèse*, s. 202-203, nr 59.

DBBO, II, s. 185, nr 180.

Pieczęć Teofanesa została opublikowana przez A. Mordtmanna (*Plomb*, s. 50, nr 22), w CSLB (s. 188, nr 1, nr 4 – prawdopodobnie to ten sam urzędnik co omawiany w tym haśle, ale najprawdopodobniej wydawca w edycji pominął urząd ἀσηκρητής), przez A. Bona (*Péloponnèse*, s. 202-203, nr 59) oraz w DBBO (II, s. 185, nr 180).

Awers: popiersie Theotokos tzw. „Minimalorantengestus”. Widoczna inskrypcja: Μ(έτε)ρ Θ(έο)υ oraz pozostałości po naokolnej inskrypcji. Prawdopodobnie był następcą Eustachiosa (Pr. nr 238).

Rewers: inskrypcja w sześciu liniach: [Θ]εοφάν(η) <σ> παθ(α)ρ(ο)κ(αν)δ(ι)δ(άτω)
<α>σηκρ(η)τ[ις] <κ>ριτ(η) ἐπὶ τοῦ [ίπ(πο)]δ(ρόμου) Πελο[πο]ν(νήσου) (καὶ)
Ἐλ(λάδος).

Bazyli

284

Urzędy i tytuły ἀσηκρητής (pierwsza połowa XI wieku, ca. 1025)

βασιλικὸς νοτάριος

σύμπονος

Źródła: CSLB, II, s. 585, nr 1060.

Pieczęć Bazylego została opublikowana w CSLB (II, s. 585, nr 1060).

Awers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: Θ(εοτό)κε β(ο)ήθει τῷ
σῶ δ<ού>λω Βασιλ(είω).

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: ἀσηκρήτι β(ασιλικῶ)
νοταρ(ίω) (καὶ) συμπ(ό)ν(ω).

Tytuły i tytuły ἀσηκρη̃τις (pierwsza połowa XI wieku)

κριτής τοῦ Χαρσιανοῦ

Źródła: BLS, I.1, s. 411, nr 913.

Pieczęć Bazylego została opublikowana w BLS (I.1, s. 411, nr 913).

Awers: naokólna inskrypcja poprzedzona krzyżem: Κ(ύρι)ε βο(ή)θει [τῷ σῷ δούλῳ].

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem: Βασιλ(ειῶ) ἀσηκρη̃τ(ις) καὶ κριτ(ῆ) τ(οῦ) Χαρσιαν(οῦ).

Urzędy i tytuły βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος

βασιλικὸς ἀσηκρη̃τις (pierwsza połowa XI wieku)

κριτής ἐπὶ τοῦ ἵπποδρόμου καὶ συμπόνῳ

Źródła: CSLB, II s. 586, nr 1062.

Pieczęć Bazylego została opublikowana w CSLB (II, s. 586, nr 1062).

Awers: trudne w identyfikacji wyobrażenie. Widoczna inskrypcja: Κ(ύρι)ε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ.

Rewers: inskrypcja w siedmiu liniach poprzedzona krzyżem: Βασι[λ(είῳ)]
[(πρωτο)σ]παθ[αρ(ίῳ)] [β(ασιλικῷ)] ἀσηκ[ρη̃τ(η)] κριτ(ῆ) ἐ[πὶ] [τ(οῦ)]
ἵππ(ο)δ[ρ(όμου) (καὶ)] συμπ(ό)ν(ῳ).

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (pierwsza połowa XI wieku?)**Źródła:** CSLB, II, s. 43, nr 101.

Pieczęć Bazylego została opublikowana w CSLB (II, s. 43, nr 101).

Awers: słabo widoczne popiersie, być może świętego Bazylego, prawa ręka wydaje się być wyprostowana w geście przemowy, a w lewej najprawdopodobniej trzyma księgę.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem: *Κ(ύρι)ε βοήθε(ι) βασιλή(ω) ἀσηκρ[ή]τη.*

Urzędy i tytuły βασιλικὸς ἀσηκρήτις (pierwsza połowa XI wieku)**Źródła:** CSLB, II, s. 43-44, nr 102.

Pieczęć Bazylego została opublikowana w CSLB (II, s. 43-44, nr 102).

Awers: popiersie świętego Grzegorza, w prawej ręce trzyma włócznię natomiast w lewej okrągłą tarczę. Oblicze świętego nosi szramę po sztylcie. Widoczna inskrypcja: *Ὁ ἅγιος Γεώργιος.*

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: *Κ(ύρι)ε β(ο)ήθ(ει) βασιλ(είω) ἀσικρῆτις.*

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις lub πρωτοασηκρήτις (ca. 970 roku)

πρωτοσπαθάριος

Lektor Ewangelii ?

Źródła: Symeon Nowy Teolog, *Hymny*, s. 65,5-6.

PG, 120, kol. 308B-C, linie 30-31.

P. Gautier, *Monodies inédits de Michael Psellos*, [w:] REB, 36 (1978), s. 89.

Literatura:

Janin, *Géographie* III.

Komentarz historyczny:

W wydaniu twórczości Symeona Nowego Teologa (zm. 12 III 1022), jakie przygotował (po roku 1035) Nicetas Stethanos (zm. około 1090), znajdują się dwa wiersze (epigramaty), spośród których pierwszy jest podpisany imieniem Bazyli ἀσηκρήτις, drugi zaś Bazyli **πρωτοασηκρήτις, καὶ κρήτορος μονῇ τῆς Εὐεργέτιδος**: PG, 120, kol. 308B-C, linie 30-31. Wiersze te zostały opracowane między 1022 a 1090 rokiem. Najbardziej prawdopodobna data umieszczenia ich w zbiorze to około 1035 roku, gdy Symeon otrzymuje tytuł Nowego Teologa, tworzy i ogłasza stopniowo swój zbiór. Zob. Symeon Nowy Teolog, *Hymny*, s. 65,5-6. R. Janin identyfikuje go z Bazyliem, który pełnił urzędy πρωτοσπαθάριος i πρωτοασηκρήτις w roku 970. Por. Janin, *Géographie* III, s. 183-184.

Prawdopodobnie był też autorem tekstu poświęconego świętemu Atanazjuszowi: Στίχοι επιτάφιοι εἰς τὸν βέσταρχον Ἀναστάσιον ὕπατον καὶ κριτὴν τὸν Λίζικα τὸν δια τοῦ αγίου καὶ μεγάλου σχήματος Ἀθανάσιον μετονομασθέντα γενόμενοι παρὰ **Βασιλείου πρωτοσπαθαρίου πρωτασηκρήτις καὶ κριτοῦ ἐπὶ τοῦ ἵπποδρόμου τοῦ Κεκαυμένου**: P. Gautier, *Monodies inédits de Michael Psellos*, REB, 36 (1978), s. 89.

Komentarz historyczny:

Rodzina Kekaumenosów jest dobrze poświadczona źródłowo:

1. Adrelestos Kekaumenos, *σπαθαροκανδιδάτος, ἐπὶ τοῦ Πανθέου*, pierwsza połowa XI wieku: Lichačev, *Molivdovuly*, s. 129, nr 1.
2. Anonim, Kekaumenos, *στρατηγός*, dziadek autora Strategikonu, ca. 1025: Strategikon (Spadaro), s. 204,3-4.
3. Anonim Kekaumenos, autor Strategikonu, ca. 1076: Strategikon (Spadaro): Tyt.
4. Katakalon Kekaumenos, *ἀρχων ὢν τῶν παρὰ τὸν Ἰστρον πόλεων καὶ χωρίων, δοῦξ Ἀντιοχείας, δοῦξ Ἰβηρίας, κουροπαλάτης, μάγιστρος, πρωτοσπαθάριος, στρατηγός, τάγματος ἀρχων τῶν Ἀρμενιакῶν, στρατηλάτῃ τῆς ἀνατολῆς, βέστης*, Jan Skylitzes, *Historiarum*, s. 433,27-28; oraz m. in. s. 483,3; s. 438,62; s. 500,86; Zonaras, s. 654,11; s. 665,14; Lichačev, *Molivdovuly*, s. 85, nr 8; Jan Skylitzes Continuatus, 103,18; J.-Cl. Cheynet, *Par St. Georges, par St. Michel*, TM 14 (2002), s. 125; Jordanov, *Corpus*, II, s. 174-176, nr 257-258
5. Konstantyn Kekaumenos, *πρωτοσπαθάριος, πρωτοκαγκελλάριος*, druga połowa XI wieku: CSLB, s. 649, nr 1158.
6. Michał Kekaumenos, ca. 1098-1116: Anna Komnena, s. 338,12; s. 397,45.
7. Michał Kekaumenos, *πρόεδρος*, koniec XI wieku: Jordanov, *Corpus*, II, s. 176.
8. Teodor Kekaumenos, magister, XI wiek: Pančenko, *Katalog*, s. 88.

Bazyli

290

Urzędy i tytuły *σπαθαροκανδιδάτος*

ἀσηκρήτης (ca. 1023)

σύμπονος

σκρίβας

Źródła: CSLB, II, s. 585-586, nr 1061.

PG, 119, kol. 860B, linie 24-26.

Literatura: Grumel, *Regestes*, II, s. 334-335, nr 933a.

W. Seibt, *Prosopographische Konsequenzen aus der Umdatierung*

von Grumel, *Regestes* 933, JÖB 22 (1973), s. 104-105..

Pieczęć Bazylego została opublikowana w CSLB (II, s. 585-586, nr 1061).

Awers: popiersie Maryji. Na piersiach trzyma medalion z wizerunkiem Jezusa.
Widoczna pionowa inskrypcja: *Μ(ήτη)ρ [Θ(εο)ῦ]*, oraz naokolna: *Θεοτόκε βοήθει τῷ σῶ δούλῳ.*

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem: *Βασιλ(είῳ) σπαθ(αρο)κανδ(ι)δ(άτω) ἀσηκρ(ή)[τ(η)] καὶ συ[μ]πόνῳ.*

Komentarz historyczny:

Bardzo możliwe, że jest to ta sama osoba, która uczestniczyła w synodzie w czerwcu roku 1023 i współpracowała z patriarchą: [...] *Βασιλείου σπαθαροκανδιδάτου καὶ συμπόνου, καὶ Ῥωμανοῦ ἀσηκρητῆς καὶ σκρίβας*: PG, 119, kol. 860B, linie 24-26; Grumel, *Regestes*, II, s. 334-335, nr 933a; W. Seibt, *Prosopographische*, s. 104-105.

Christoforos

291

Urzędy i tytuły *ἀσηκρητῆς* (pierwsza połowa XI wieku)

*κριτῆς Πελοποννήσου καὶ Ἑλλάδος
σπαθαροκουβικουλάριος*

Źródła: CBSDO, II, s. 33, nr. 8.20 oraz 8.21.

DBBO, II, s. 185.

Literatura: PBW (Christophoros 20120).

Pierwsza pieczęć Christoforosa została opublikowana w CBSDO (II, s. 33, nr 8.20).

Awers: inskrypcja w pięciu liniach: *Θ(εοτό)κε Βοήθει τῷ σῶ δ(ού)λῳ Χριστοφόρῳ.*

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach: *ἀηκ[ρ]ῆτ(ις) (καὶ) κ[ρι]τῆ Πελοποννήσ[σ]υ (καὶ) Ἑλλ[άδ(ος)].*

Był on najprawdopodobniej także właścicielem innej pieczęci publikowanej w CBSDO (II, s. 33, nr 8.21).

Awers: inskrypcja w pięciu liniach otoczona dwoma okręgami: *[Κ(ύρι)]ε βο(ή)θ[ει
Χ]ριστο[φ(όρυ)] σπαθαροκ(ου)βι[κ(ου)]λ(αρίω).*

Rewers: inskrypcja w czterech liniach: *[ἀ]ση[κρη(ῆ)τις] (καὶ) κρι[τ[ῆ]] Π[ε]λοπον(νήσου)
[(καὶ) Ἐ]λλ[ἀ]δος).*

Demetrios

292

Urzędy i tytuły *σπαθαροκανδιδᾶτος*

ἀσηκρηῆτις (pierwsza połowa XI wieku)

κριτής τοῦ Ἰπποδρόμου (?)

Źródła: Katalog aukcyjny, Müller, Sale 73, (26 II 1993), nr 490.4.

Literatura: SBS, 6 (1999) s. 145, nr 490.4.

Pieczęć Demetriosia została opublikowana w katalogu aukcyjnym (Müller, Sale 73, (26 II 1993), nr 490.4).

Awers: popiersie świętego Demetriosia.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach: *Δημητρίῳ σπαθαροκανδιδάτῳ, ἀσηκρηῆτις
καὶ κριτῇ ἐπὶ τοῦ Ἰπποδρόμου.*

Jan

293

Urzędy i tytuły *πρωτοσπαθᾶριος*

ἐπὶ τοῦ Χρυσοτρικλίνου

ἀσηκρη̃της (pierwsza połowa XI wieku)

νοτάριος τοῦ βεστιάριου

Źródła: CSLB, II, nr 726.

Literatura: PBW (Ioannes 20398).

Pieczęć Jana została opublikowana w CSLB (II, nr 726).

Awers: popiersie świętego Jana Chryzostoma. Prawa ręka uniesiona w geście przemowy a w lewej trzyma księgę. Widoczna pionowa inskrypcja: *Ο ἄγιος Ἰω(άννης) [ὁ Χρ(υσό)σ]τ(ο)μος.*

Rewers: inskrypcja w siedmiu liniach: *Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) [Ἰ]ω(άννη) (πρωτο)σπαθ(αρίω) [ἐ]πὶ τ(οῦ) [Χρ](υσοτρι)κλ(ίνου) ἀ[ση]κρη̃τ(ις) (καὶ) νοταρίω τ<οῦ> βε(σ)τιαρί(ου) τῷ [...τ(η)].*

Jan

294

Urzędy i tytuły *ἀσηκρη̃της* (pierwsza połowa XI wieku)

ἀναγραφεύς βολεροῦ, Στρυμῶνος καὶ Θεσσαλονίκης

Źródła: BLS, II, s. 378, nr 820.

DBBO, II, s. 187, przyp. 279.

Literatura: PBW (Ioannes 20207).

Pieczęć Jana została opublikowana w BLS (II, s. 378, nr 820).

Awers: popiersie świętego Pantelemona, bez zarostu, zwrócony twarzą do oglądającego. Ubrany w bogato ozdobiony chiton oraz himation. W lewej ręce pudełko z medykamentami. Po prawej oraz lewej stronie pionowa inskrypcja: *[Ὁ ἄγιος Παντελεήμων]* oraz naokólna inskrypcja: *Κ[ύρι]ε, [βοή]θ(ει) τῷ σῶ δοῦλῳ.*

Rewers: inskrypcja w sześciu liniach poprzedzona krzyżem: Ἰω[άννη] ἀσηκρῆ[τις] [καὶ] ἀναγρα[φεῖ] βολερ<οῦ>, Στρυμ[ῶνο][ς] [καὶ] Θε(σσ)αλον[ίκης].

Jan Thelakas

295

Urzędy i tytuły σπαθαροκανδιδάτος

ἀσηκρῆτις (pierwsza połowa XI wieku)

κριτῆς Λυκανδου

Źródła: Nesbitt, *Overstruck*, s. 90-91, nr 25.

CBSDO, IV, s. 131, nr 53.2.

DBBO, II, s. 197, nr 326.

Cheyne, *Sceaux*, s. 430, przyp. 18.

Literatura: PBW (Ioannes 20436).

Pieczęć Jana została opublikowana w SBS (*Overstruck*, s. 90-91, nr 25) oraz CBSDO (IV, s. 131, nr 53.2).

Powyższa pieczęć powstała w wyniku ponownego użycia starszej pieczęci. Pierwsza pieczęć była znacznie większa. Pierwotna inskrypcja niemal całkowicie niewidoczna z wyjątkiem konturów jednej litery (por. *Overstruck*, s. 91). Pieczęć użyta ponownie:

Awers: inskrypcja w czterech liniach: Θ(εοτό)κε β(οή)θ(ει) τῶ σῶ δ(ούλω)
Ἰω(άννη) σπα(θ)αροκ(α)νδ(ι)δ(άτω).

Rewers: inskrypcja w sześciu liniach, pierwsza linia niewidoczna: [ἀση]κρῆτ(ις) (καὶ)
κριτῆ Λυκανδ(ου) τῶ {ω} Θηλακᾶ.

Według wydawcy tej pieczęci, jej twórca omyłkowo dodał w czwartej linii inskrypcji na rewersie drugą literę ω po τῶ. Według tego samego wydawcy, wydawca omyłkowo dodał w piątej linii rewersu zbędny skrót.

Prawdopodobnie był także właścicielem pieczęci opublikowanej w CBSDO (III, s. 60-61, nr 39.15).

Awers: inskrypcja w czterech liniach: ['] ω(άννη) π(ατ)ρι(κίω), άνθυπ[ά]τ(ω), βέσ[τη], ύπάτ[ω].

Rewers: inskrypcja w czterech liniach: (καί) κριτ(ή) [τ]οῦ 'Οψ[ική]ου τῶ Θυλακ(ᾶ).

Abramios Apoteles

295.1

Urzędy i tytuły σπαθαροκανδιδάτος

ἀσηκρηῆτις (pierwsza połowa XI wieku)

ἐκ προσώπου Ἀντιοχείας

Źródła: Cheynet, *Sceaux*, s. 430-431, nr 12.

Cheyne, *Zacos*, s. 26-27, nr 30.

Literatura: SBS, 10 (2011), s. 154.

Pieczęć Abramiosa została opublikowana przez J.-C. Chayneta (*Sceaux*, s. 430-431, nr 12).

Awers: inskrypcja w czterech liniach, poprzedzona krzyżem: Κ(ύρι)ε Βοή(θει) τῶ σῶ δ<ού>(λω) Ἀβραμί[ω] σπαθ(αρο)κα[νδ(ι)δάτω)] CΠΑΘ.

Rewers: inskrypcja w trzech liniach: ἀσηκ[ρηῆ]τ(ις) κ(αί) ἐκ π[ροσ]ώπ<ου>[...].

Prawdopodobnie do tego samego urzędnika należała pieczęć opublikowana przez J.-C. Cheynet'a (*Zacos*, s. 26-27, nr 30).

Awers: inskrypcja w sześciu liniach poprzedzona krzyżem: Κ(ύρι)ε Βοή(θει) τῶ σῶ δούλω Ἀβραμίω σπαθαροκανδ[ι]δάτ[ω].

Rewers: inskrypcja w sześciu liniach: ἀσηκρηῆτις καὶ ἐκ προσώπου Ἀντιοχείας τῶ Ἀπ(ο)λέθη.

Urzędy i tytuły *σπαθαροκανδιδάτος*

ἀσηκρήτις (pierwsza połowa XI wieku)

νοτάριος τοῦ βεστιάριου

Źródła: CSLB, II, s. 375, nr 725.

BBaK, s. 78-79, nr 2.1.10.

Literatura: PBW (Konstantinos 20285).

Pieczęć Konstantyna została opublikowana w CSLB (II, s. 375, nr 725).

Awers: popiersie świętego Mikołaja, naokólna inskrypcja: *Ὁ ἄγιος Νικόλ(αος)*.

Widoczna także naokólna inskrypcja: *[Κ(ύρι)ε βοήθει τ]ῷ σῶ [δούλω]*.

Rwers: inskrypcja w sześciu liniach: *Κων(σταντίνω) βασιλικῶ
[σ]παθ(αρο)καν[δ(ιδάτω)] ἀσηκρ(ῆ)τις [(καὶ)] νοταρ(ίω) τ(οῦ) [βε]στιαρ(ίου)[...]
OPA – P. (?)*.

Prawdopodobnie pieczęć tego samego urzędnika opublikowano także w BBaK (s. 78-79, nr 2.1.10).

Awers: popiersie świętego Mikołaja, prawa ręka uniesiona w geście błogosławieństwa a w lewej trzyma Ewangelię. Widoczna inskrypcja: *Ὁ ἄγιος Νικόλ(αος)*.

Rwers: inskrypcja w pięciu liniach: *Κων(σταντίνω) [σ]παθ(αρο)καν[δ(ιδάτω)] καὶ
νοταρ(ίω) [τ]οῦ βεστιάρι(ου)*.

Urzędy i tytuły σπαθαροκανδιδάτος

ἀσηκρηῆτις (pierwsza połowa XI wieku)

κριτῆς Χαλδίας Δερζινῆς

Źródła: Lihačev, *Ikonopisi*, nr 22.

CBSDO, IV, s. 151, nr 61.3.

Cheyne, *Zacos*, s. 54-55, nr 27.

Literatura: PBW (Leon 20101).

Pieczęcie Leona została opublikowane przez N. P. Lihačeva (*Ikonopisi*, nr 22) w CBSDO (IV, s. 151, nr 61.3) oraz przez J. C. Cheynea (*Zacos*, s. 54-55, nr 27). Pieczęcie omówione wspólnie.

Awers: popiersie Maryi z rękoma ułożonymi przed sobą, otwartymi w stronę odbiorcy. Widoczna inskrypcja: Μῆ(τη)ρ Θεοῦ. Widoczna też naokolna inskrypcja: Θεοτόκε Βοήθει [τῶ σω̃ δούλω].

Rwers: inskrypcja w ośmiu liniach: [Θεοτόκε Βοήθει] Λέον[τ(ι)] σπαθαρο(ο)κ(αν)δ(ι)δ(ά)τω, ἀσηκρηῆτις (καί) κριτ(ῆ) Χαλδ(ίας), Δερζιν(ῆ)ς τῶ Ἀρεοβ(ί)δ(ω).

Komentarz historyczny:

Znani są inni przedstawiciele rodziny Areobindosów z okresu XI-XII wieku.

1. Jan Areobindos, χαρτουλάριος, XI wiek: pieczęć niewydana, wzmiankuje ją Cheyne, *Zacos*, s. 55, przyp. 109.
2. Konstantyn Areobindos, σπαθαροκανδιδάτος, ἐπὶ τοῦ χρυσοτρικλίνου, νοτάριος εἰς τὸ γενικόν, XI wiek: CSLB, II, s. 188, nr 396.
3. Tomasz Areobindos, πρωτονοτάριος, Chaldii, XI wiek: Lihačev, *Ikonopisi*, tabl. VII, nr 21.
4. Mikołaj Aerobindenos, σπαθαροκανδιδάτος, πρωτονοτάριος Chaldii: SLB, s. 290, nr 3 i s. 620, nr 8; Bryer-Winfield, *Topography*, s. 317; CBSDO, IV, s. 97, nr 32. 35; BBSE, s. 46, przyp. 153 i s. 47 przyp. 154.

Tytuły i tytuły ἀσηκρητῖς (pierwsza połowa XI wieku)

βασιλικὸς νοτάριος τοῦ εἰδικοῦ λόγου

κριτῆς Καππαδοκίας

Źródła: BLS, II, s. 443, nr 1007.

Literatura: PBE (Michael 20187).

Pieczęć Michała została opublikowana w BLS (II, s. 443, nr 1007).

Awers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem: Κ(ύρι)ε Β(οή)θ(ει) τῷ σῶ
δ(ούλω) Μιχαήλ ἀσηκρητ(ις).

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach: Całość odczytujemy: β(ασιλικῷ) νοταρ(ίῳ)
τ<οῦ> εἰδ(ικου) λόγ(ου) (καὶ) κριτ(ῆ) Καππαδ(ο)κίας.

Urzędy i tytuły σπαθαροκανδιδάτος

ἀσηκρητῖς (pierwsza połowa XI wieku)

ἐκ προσώπου

Źródła: BBaK, s. 77, nr 2.1.8.

Literatura: PBW (Michael 20169).

Pieczęć Michała została opublikowana w BBaK (s. 77, nr 2.1.8).

Awers: popiersie Jana Chryzostoma. Prawa ręka uniesiona w geście błogosławieństwa a w lewej trzyma Ewangelię. Widoczna pionowa inskrypcja: [Ὁ ἅγιος Ἰω(άννης) ὁ Χρ(υσό)στομ(ος)]. Ponadto naokółna inskrypcja: [Κ(ύρι)ε βοήθ(ει) τῷ σῶ [δο(ύλ(ω))].

Rewers: inskrypcja w sześciu liniach poprzedzona krzyżem: Μ(ι)χα[ῆ]λ πα[θ(αρο)κ]ανδ(ι)δ(άτω) [ἀσ]ηκρῆ[τ(ις)] (καὶ) ἐκ π[ρο]σώπ[ου].

Nikefor

300

Urzędy i tytuły ἀσηκρῆτις (pierwsza połowa XI wieku)

Źródła: Cheynet, *Tarse*, s. 411, nr 36.

Literatura: PBW (Nikephoros 20122).

Pieczęć Nikefora została opublikowana przez J. Cl. Cheynet'a (*Tarse*, s. 411, nr 36).

Awers: Krzyż patriarchalny na trójstopniowej podstawie.

Rewers: Inskrypcja w czterech liniach: Σφρ[α]γὶς Νι[κ]ηφόρ[ου] ἀσηκ[ρ(ῆ)τις].

Piotr

301

Urzędy i tytuły ἀσηκρῆτις (pierwsza połowa XI w)

Źródła: BLS, s. 452, nr 1034.

Literatura: PBW (Petros 20108).

Pieczęć Piotra została opublikowana w BLS (II, s. 452, nr 1034).

Awers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: Κ(ύρι)ε, βοήθ(ει) τῷ σῶ δο(ύλ(ω)).

Rewers: inskrypcja w czterech liniach: Πέτρω ἀσηκρίτη.

Sisinios

302

Urzędy i tytuły βασιλικὸς σπαθαροκανδιδάτος

ἀσηκρήτης (pierwsza połowa XI wieku)

βασιλικὸς νοτάριος

Źródła: Konstantipoulos, K. M., JIAN, 9 (1906), s. 123, nr 548a.

Leontiades, *Thesssalonike*, s. 27.

Leontiades, s. 90-91, nr 24.

CSLB, II, s. 186, nr 392.

Literatura: PBW (Sisinios 20104).

Pieczęć pierwsza Sisiniosa została opublikowana przez I. G. Leontiadesa (*Thesssalonike*, s. 26, nr 4; Leontiades, s. 90-91, nr 24)

Awers: popiersie uskrzydłonego archanioła Michała. W prawym ręku trzyma globus a ubrany jest w Loros. Widoczna inskrypcja: Μιχα(ῆ)λ oraz inskrypcja poprzedzona krzyżem: Κ(ύρι)ε βοήθει τ(ῶ) σ(ῶ) δ(ούλῳ).

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: Σισινίῳ μαγίστρῳ καὶ γενηκῶ λ(ο)γοθέτ(ῃ).

Druga pieczęć została opublikowana przez V. Laurenta (CSLB, II, s. 186, nr 392).

Awers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: Σι[σι]ν(ν)ίῳ σ[παθ(α)]ρ(ίῳ) β(ασιλικῶ) ν[οτα]ρ(ίῳ).

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: [του̂] λο[γο]θ(έ)του [του̂ γ]ενι[κ]<οὐ̂>.

Trzecia pieczęć została opublikowana przez Konstantipoulosa [JIAN, 9 (1906), s. 343, nr 548a]

Awers: popiersie uskrzydłonego archanioła Michała. W prawej ręce trzyma berło a w lewej globus. Michał ma na sobie loros. Niewidoczna inskrypcja.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach pod krzyżem: [ΣΙ]σι(ν)ί[ω]
β(ασιλικῶ) σπαθ(αρο)κ(αν)δ(ι)δ(άτω) ἀσηκρ(ῆ)τ(ις) (καὶ) β(ασιλικῶ) νοταρ(ίω).

Pieczęć przez wydawcę datowana na XI wiek.

Czwarta pieczęć niewydana znajduje się w zbiorach DO (nr 55.1.2111).

Awers: inskrypcja w pięciu liniach: Κ(ύρι)ε β[ο]ήθει τῷ σῶ δούλ[ω Σ]ησην[ί]ω.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach: σπαθ(α)ροκ(αν)δ(ι)δ(άτω) β(ασιλικῶ)
νοταρίω (καὶ) (πρωτο)νοταρί(ω).

Teodor

303

Urzędy i tytuły σπαθαροκανδιδάτος

ἀσηκρῆτις (pierwsza połowa XI wieku)

βασιλικὸς νοτάριος τοῦ βεστιάριου

κριτὴ τῶν Βουκελλαρίων

Źródła: BLS, II, s. 458, nr 1054.

Pieczęć Teodora została opublikowana BLS (II, s. 458, nr 1054).

Awers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem: Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) τῷ σῶ
δ<ού>(λω) Θεοδώρ(ω) (σπαθαρο)κανδ(ι)δ(άτω).

Rewers: inskrypcja w sześciu liniach: ἀσηκρίτ(η) β(ασιλικῶ) νοταρ(ίω) τ<οῦ>
βεστιάριου) (καὶ) κριτ(ῆ) τῶν Β<ου>κελ(λαρίων).

Urzędy i tytuły *πρωτοσπαθάριος*

ἐπὶ τοῦ Χρυσοτρικλίνου

ἀσηκρῆτις (pierwsza połowa XI wieku)

Źródła: CSLB, II, s. 44, nr 103.

BLS, II, s. 356, nr 762.

Pieczęć Teofilakta została opublikowana w CSLB (II, s. 44, nr 103) ora BLS (II s. 356, nr 762).

Awers: postać świętego Michała, w prawej ręce trzyma berło, a w lewej ręce globus. Święty przedstawiony z rozpostartymi skrzydłami, ubrany w loros. Widoczne pozostałości po inskrypcji: *[Μ(ι)χ(α)λ] ἀ(ρ)χ(ά)γγελος*.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach: *Θεοφύλακτος (πρωτο)σπαθ(ά)ρ(ιος) ἐπ(ι) τ<οῦ> <Χρ>(υσοτρι)κλ(ίνου) (καὶ) ἀσηκρ(ῆ)τις*.

Urzędy i tytuły *ἀσηκρῆτις* (XI wiek, ca. 1050)

κριτής Κεφαληνίας

Źródła: CBSDO, II, s. 2, nr 1.4.

Literatura PBW (Anonymus 20180).

Pieczęć tego urzędnika została opublikowana w CBSDO (II, s. 2, nr 1.4).

Awers: popiersie Maryi, na lewej ręce trzyma Jezusa, widoczna inskrypcja: *Μ(ήτηρ) Θ(εο) [ὅ]*.

Rewers: inskrypcja w sześciu (?) liniach: [Θ(εοτό)]κε β(οή)θ(ει) [τ]ῷ σῷ δ(ού)[λ(ω)]....
ἀσηκρή[τ]ης (καὶ) κριτ(η) Κεφαληνί[ας].

Jan

306

Urzędy i tytuły βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος

ἀσηκρήτις (ca. 1055)

κριτής του Ὀψικίου

Źródła: CBSDO, III, s. 60, nr 39.13.

Literatura PBW (Ioannes 20435).

Pieczęć Pardosa została opublikowana w CBSDO (III, s. 60, nr 39.13).

Awers: koło z ośmioma wychodzącymi z niego promieniami. Widoczne 7 liter na końcu każdego z promieni i być może w centrum także znajdowała się litera. Można założyć iż literą w centrum była Θ. Litery widoczne na końcu promieni czytając od góry w prawo: Π (lub Μ), ω, C, V (lub Λ), T, S (lub K), R.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach: Ἰω(άννη) β(ασιλικῷ) [(πρωτο)]σπαθ(αρίῳ)
ἀσηκρή(τις) κ(αὶ) κρητ(η) του Ὀψικίου.

Jan Antemiotes

307

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (XI wiek, trzecia ćwiartka, ca. 1063)

Źródła: Laurent, *Sceaux inédits*, s. 42-43, VII.

CSLB, II, s. 48-49, nr 113.

BBSE, s. 36, przyp. 87.

Literatura: PBW (Ioannes 20274).

Pieczęć Jana została opublikowana w CSLB (II, s. 48-49, nr 113).

Awers: popiersie Maryi, twarzą do oglądającego, ręce złożone na piersiach. Widoczna inskrypcja: *Μ(ήτη)ρ Θ(εο)ῦ*.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem: *Θ(εοτό)κε β(οή)θ(ει)
Πω(άνη) ἀσηκ[ρ]ῆτις ὁ Ἀνθημιότ(ης)*.

Komentarz historyczny:

Z okresu XI-XII wieku możemy zidentyfikować innych przedstawicieli rodziny Antemiotesów:

1. Eustratiusz Antemiotes, *νοτάριος*, ca. 1042: *Actes d'Ivion*, I, s. 246.10.
2. Hypatia Antemiotissa, XI/XII wiek: BBSE, s. 37, przyp. 89.
3. Michał Antemiotes, *σπαθαροκανδιδάτος, ἐπὶ τοῦ Χρυσοτρικλίνου, ἐπισκεπτήτης*, druga ćwartka XI wieku: BBSE, s. 36, przyp. 86.
4. Stefan Antemiotes, *νοτάριος*, ca. 1042: *Actes d'Ivion*, I, s. 246.10.
5. Stefan Antemiotes, trzecia ćwartka XI wieku: SLB, s. 602; Laurent, *Bulles métriques*, s. 177, nr 497; BBSE, s. 35-37, nr 16a-b.
6. Teofilakt Antemiotes, trzecia ćwartka XI wieku: BBSE, s. 37, przyp. 88.

Bazyli

308

Urzędy i tytuły *σπαθαροκανδιδάτος*

ἀσηκρῆτις (X wiek-1204 rok, możliwe, że ca. 1060)

βασιλικὸς νοτάριος

Źródła: BLS, II, s. 222, nr 391.

Literatura: PBW (Basileios 20170).

Pieczęć Bazylego została opublikowana w BLS (II, s. 222, nr 391).

Awers: popiersie Świętego Pantelejmona. Święty bez zarostu z nimbem wokół głowy, przedstawiony twarzą do oglądającego. Ubrany jest w ozdobny himation. Po obu stronach pionowa inskrypcja: [Ὁ ἅγιος] Παντ(ε)[λ]εήμ(ων).

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach: Κ(ύρι)ε β(οή)[θ](εῖ) Βασιλείω
σπαθ(αρο)κ(αν)δ(ι)δ(άτω) ἀσηκ(ρήτη) (καὶ) β(ασιλικῶ) νοτ(αρίω).

Jan

309

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτης (połowa XI wieku)

βασιλικὸς νοτάριος

ἀναγραφεὺς βολεροῦ σρν... θεσσαλονίκης

Źródła: *Akty Pantelejmona*, s. 156-161, linie 3-4.

Literatura: E. Granterm, I. Medvadev, *Photographies de documents athonites* (*Collection P. I. Sevast'janov*), REB, 33 (1975), s. 280

Komentarz historyczny:

Wystawił dokument, mocą którego określił obszar oraz ustalił dochody nowo powstałego klasztoru świętego Pantelejmona: Ἰωάννης ἀσηκρίτης βασιλικὸς νοτάριος καὶ ἀναγραφεὺς βολεροῦ σρν... θεσσαλονίκης ὁ τοῦ ἀπὸ ἐδικῶν. *Akty Pantelejmona*, s. 156-161, linie 3-4; Por. E. Granterm, I. Medvadev, *Photographies de documents athonites* (*Collection P. I. Sevast'janov*), REB 33 (1975), s. 280.

Urzędy i funkcje *πρωτοσπαθάριος*
ἐπὶ τοῦ Χρυσοτρικλίνου (?)
ἀσηκρῆτις (połowa XI wieku)
κριτής Ἀδρηνανουπόλεως

Źródła: CBSDO, s. 125, nr 44.3.

Literatura PBW (Andronikos 20105).

Pieczęć Andronika została opublikowana w CBSDO (s. 125, nr 44.3).

Awers: inskrypcja w pięciu liniach: *Κ[(ύρι)ε] Β[οήθει τ]ω̂ σω̂ δ[ούλω] Ἀ[νδρονί]κω̂*
(πρωτο)]σπαθ(α)ρ(ίω) [ἐπὶ] τ<ου>̂.

Rwers: inskrypcja w pięciu liniach: *[Χρυσοτρικλίνου ἀ]σηκρ[ῆτ(ις)] (καὶ) κρητ(ῆ)*
[Ἀ]δρηνα[νου] πόλεω(ς).

Urzędy i tytuły *σπαθαροκανδιδάτος*
ἀσηκρῆτις (połowa XI wieku)
κριτής Κιβυραιωτῶν

Źródła: CBSDO, II, s. 157, nr 59.15.

Literatura PBW (Anonymus 20196).

Pieczęć tego urzędnika została opublikowana w CBSDO (II, s. 157, nr 59.15).

Awers: popiersie Maryi, ręce trzyma na piersiach otwarte w kierunku oglądającego.
Widoczna pionowa inskrypcja: [(Μήτηρ)ρ] Θ(εο)ϛ̄. Widoczna także naokolna inskrypcja: [Θεοτόκε βοήθει τῷ σῶ] δ(ού)λ(ω).

Rewers: inskrypcja w sześciu liniach: [...] σ]παθαροκα[ν]δ(ι)δ(άπτω) ἀσηκ[ρῆ]τ(ις) (καί) κριτ(ῆ) τῶν Κιβυρρα[ι]ωτ(ῶν).

Bazyli

311

Urzędy i tytuły πρωτοσπαθάριος

πραιπόσιτος

ἀσηκρῆτις (połowa XI wieku)

ἀναγραφεὺς τοῦ Ἐγαίου Πελάγους

Źródła: CBSDO, II, s. 112, nr 40.1.

Literatura: PBW (Basileios 20197).

Pieczęć Bazylego została opublikowana w CBSDO (II, s. 112, nr 40.1).

Awers: inskrypcja w pięciu(?) liniach: Βασή[λειος] (προτο)σπα[θάριος πραι]ποσ[ιτος] ἀ]σηκ(ρήτης) (καί).

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach (?) poprzedzona gwiazdą ἀναγραφ[εὺς] τοῦ Ἐγ[αίου] Πελ[άγους].

Bazyli

312

Urzędy i tytuły ἀσηκρῆτις (połowa XI wieku)

ἐκ προσώπου Κεφαλληνίας

Źródła: CBSDO, II, s. 2, nr 1.3.

Literatura: PBW (Basileios 20191).

Pieczęć Bazylego została opublikowana w CBSDO (II, s. 2, nr 1.3).

Awers: inskrypcja w pięciu liniach (?) pod czteroramienną gwiazdą: *Κύριε, βοήθει τῷ σῷ δούλῳ βασιλ(είῳ).*

Rewers: inskrypcja w czterech liniach pod gwiazdą (?): *ἀσηκρῆτις καὶ ἐκ προσ[ώ]που Κε[φαλλ]η(νίας).*

Bazyli Kaspaks

313

Urzędy i tytuły ἀσηκρῆτις (XI wiek, ca. 1050)

Źródła: CO, s. 44, nr 59.

CSLB, II, s. 47, nr 110.

Literatura: PBW (Basileios 20173).

Pieczęć Bazylego została opublikowana w CO (s. 44, nr 59) oraz CSLB (II, s. 47, nr 110).

Awers: popiersie świętego Bazylego, twarzą do oglądającego, w lewej ręce trzyma ewangelię a prawa jest podniesiona w geście przemowy. Widoczna pionowa nskrypcja: *Ὁ ἄγ[ι]ο(ς) βασιλ(είος).*

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem: *Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) τῷ σῷ δ(ούλῳ) Βασηλ(είῳ) ἀ(σ)ηκρῆτις ὁ Κάσ(παξ).*

Komentarz historyczny:

Możemy zidentyfikować kilku przedstawicieli rodziny Kaspaksów z okresu XI-XII wieku.

1. Anonim o nazwisku Kaspaks, ca. 1098: Anna Komnena, s. 337,68.
2. Anonim o nazwisku Kaspaks, *πριμικήριος βασιλικῶν νοταρίων*, połowa XI wieku: CO, s. 39-40, nr 50.
3. Jan Kaspaks, XI/XII wiek: BBFN, s. 196.
4. Jan Kaspaks, XI/XII wiek: BBFN, s. 197.
5. Michał Kaspaks, ca. 1082: Guillard, *Italien*, s. 141.97.
6. Nikefor Kaspaks, *γενοκίς λογοθέτης, σεβαστός, τῶν ἐκ τοῦ Βήλου κριτῶν εἰς ὄν*, ca. 1167: Laurent, *Bulles métriques*, s. 188, nr 537; DBBFN, s. 195-196, nr 114; CSLB, II, s. 159, nr 330.
7. Niketas Kaspaks, XI/XII wiek: DBBFN s. 197.
8. Teodors Kaspaks, druga połowa XI wieku: Cheynet-Morrison-Seibt, *Seyring*, s. 202, nr 304.

Bazyli

314

Urzędy i tytuły *σπαθαροκανδιδάτος*

ἀσηκρηῆτις (połowa XI wieku)

χρυσοτέλες τοῦ Ἀνατολικοῦ

Źródła: BMSO, s. 31, nr 15.

CBSDO, III, s. 149, nr 86.15 [rec. W. Seibt, BZ, 92 (1999), II, s. 541.

Literatura: PBW (Basileios 20227).

Pieczęcie Bazylego zostały wydane w CBSDO (III, s. 149, nr 86.15) oraz BMSO (s. 31, nr 15). Pieczęcie omówione wspólnie.

Awers: popiersie świętego Pantelejmona. Widoczny na egzemplarzu opublikowanym w BMSO fragment inskrypcji: *Ὁ ἄγιος Παντελεήμων* na pozostałych egzemplarzach szczegóły wizerunku oraz naokólna inskrypcja niewidoczne.

Rewers: inskrypcja w siedmiu liniach: *Κ(ύρι)ε Β(οή)θ(ει) [βα]σιλίω
[σπα]θαρο(ο)κα[νδ(ι)δ]άτ(ω), ἀσ(η)κρ[ῆτ(ις)] (καὶ) χρ(υσοτελεῖ) τοῦ
Ἀνατολικ<ου>.*

Bazyli

315

Urzędy i tytuły βασιλικὸς ἀσηκρῆτις (połowa XI wieku)

πρωτονοτάριος

Źródła: CO, s. 41-42, nr 54.

CSLB, II, s. 80, nr 168; s. 94, nr 204.

Literatura: PBW (Basileios 20207).

Pieczęć Bazylego została opublikowana w CSLB (II, s. 80, nr 168).

Awers: przedstawienie świętego Bazylego (?). Widoczna pionowa inskrypcja: Ὁ
ἅγιος [Βασίλειος]. Ponadto widoczna naokólna inskrypcja poprzedzona krzyżem:
Κ(ύρι)ε βοήθει τῶ σω̃ δούλῳ

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach prawdopodobnie poprzedzona krzyżem:
[Βα]σιλ(είω) [β(ασιλικῶ) ἀσ]ηκρῆ[τ(ις) (καὶ)] (πρωτο)νο[τ]αρίω.

Prawdopodobnie był on także właścicielem innej pieczęci opublikowanej w CO (s. 41-42, nr 54) i CSLB (s. 94, nr 204).

Awers: postać św. Bazylego. Prawa ręka uniesiona w geście przemowy, a w lewej trzyma Ewangelię. Widoczna inskrypcja: Ὁ ἅγιος] βασίλ(ειος).

Rewers: inskrypcja w czterech liniach: Βασιλ(είω) ἀσηκρῆτ(ις) (καὶ) β(ασιλικῶ)
νοταρίω.

Urzędy i tytuły *σπαθαροκανδιδάτος*

ἀσηκρητῆς (połowa XI wieku)

κριτῆς Ἰβηρίας

Źródła: CBSDO, IV, s. 167, nr 75.2.

Literatura PBW (Basileios 20252).

Pieczęć Bazylego została opublikowana w CBSDO (IV, s. 167, nr 75.2)

Awers: popiersie Maryji z rękami złożonymi na piersiach. Widoczna inskrypcja: *Μ(ήτηρ) Θ(εο)ῦ*.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach prawdopodobnie poprzedzona krzyżem: *Θ(εο)τό)κε
β(οή)θ(ει) Βασιλ(είω) σπ[α]θ(αρο)κανδ(ι)δ(άτω), ἀσ[η]κρητ(ις) (καὶ) κρ[ι]τ(ῆ)
Ἰβηρ[ί]ας[ας]*.

Urzędy i tytuły *ἀσηκρητῆς* (połowa XI wieku)

Źródła: CSLB, II, s. 45, nr 105.

Literatura: PBW (Dorotheos 20101).

Pieczęć tego urzędnika została opublikowana w CSLB (II, s. 45, nr 105).

Awers: popiersie świętego Tryfona, twarzą do oglądającego. Widoczna inskrypcja: *ἸΟ
ἄγιος] Τρυφ(ων)*.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach: *Κ(ύρι)ε βοήθ(ει) τῷ σῷ δ(ούλω) Δωροθέω
ἀσ(η)κρη(ή)τῃ*.

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (połowa XI wieku)

Źródła: CSLB, II, s. 48, nr 112.

Literatura: Karagiorgou, *Athen*, s. 34.

PBW (Gregorios 20126).

Pieczęć Grzegorza została opublikowana w CSLB (II, s. 48, nr 112)

Awers: inskrypcja w czterech liniach: Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) [τ]ῷ σῷ δ(ού)λ(ω)
[Γ]ε(η)γ(ο)ρί(ω).

Rewers: inskrypcja w czterech liniach: ἀσηκρήτη τῷ Κυρ[ι]ώτι.

Komentarz historyczny:

Źródła z okresu XI-XII wieku wzmiankują wielu przedstawicieli rodziny Kyriotesów:

1. Jan Kyriotes, XI/XII wiek: Konstantipoulos, K. M., *JIAN*, 9 (1906), s. 138, nr 650a; BBFN, s. 229-230, nr 138.
2. Michał Kyriotes, koniec XI wieku: Jordanov, *Corpus*, II.2, s. 251.
3. Michał Kyriotes, druga połowa XI wieku, Jordanov, *Corpus*, II.2, s. 251.
4. Anonim Kyriotes, początek XI wieku: Jordanov, *Corpus*, II.2, s. 250-251, nr 394.

Wyjaśnienie nazwiska jest kłopotliwe. Jan Geometres (930-990) zawdzięczał najprawdopodobniej przydomek Kyriotes pobytowi w Konstantynopolitańskim klasztorze: τὰ Κύρου. Por.: Beck, *Literatur*, s. 553; J. Dorrouzes, *Inventaire des épistoliers byzantins du Xe siècle*, REB, 18 (1960), s. 120.

Urzędy i tytuły πρωτοσπαθάριος

ἀσηκρητῆς (połowa XI wieku ?)

κριτής τῶν Βουκελλαρίων

Źródła: CO, s. 208-209, nr 200.

Literatura: PBW (Gregorios 20171).

Pieczęcie Grzegorza została opublikowana w CO (s. 208-209, nr 200).

Awers: popiersie świętego Grzegorza, ręce uniesione ku górze, widoczna pionowa inskrypcja: Ὁ ἄγιος Γρηγόριος]. Widoczna także naokólna inskrypcja poprzedzona krzyżem: Κ(ύρι)ε [βοήθει τῷ σῶ δούλῳ].

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem: Γρηγορ(ίῳ) βασιλικῷ πρωτοσπαθαρίῳ [(καὶ) ἀσ]ηκρητ(ῇ) κρητ(ῇ) τ(ῶν) Βουκελλαρ(ίῳν).

Grzegorz

320

Urzędy i tytuły ἀσηκρητῆς (połowa XI wieku)

βασιλικὸς νοτάριος

Źródła: SLB, s. 445, nr 10; s. 551, nr 2.

CSLB, II, s. 79, nr 167.

Pieczęć Grzegorza została opublikowana w SLB (s. 445, nr 10; s. 551, nr 2) oraz CSLB (II, s. 79, nr 167).

Awers: popiersie Maryji, twarzą do oglądającego. Widoczna inskrypcja: Μ(ήτηρ) ϑ(εο)ῦ.

Rewers: inskrypcja w 6 (?) liniach poprzedzona krzyżem: Θ(εοτό)κε β(οή)θ(ει) τῷ σῶ δ<ού>(λῳ) Γρηγορίῳ ἀσηκρητ(ις) (καὶ) β(ασιλικῷ) (πρωτο)νοταρ(ίῳ).

Gregoras Katafloros

321

Urzędy i tytuły βασιλικὸς ἀσκηρῆτις (połowa XI wieku)

Źródła: CSLB, II, s. 46-47, nr 109.

Literatura: K. Ἀμαντος, *Γλωσσικά*, BZ, 18 (1928), s. 14-24.

PBW (Gregoras 20102).

Pieczęć Grzegorza została opublikowana w CSLB (II, s. 46-47, nr 109).

Awers: popiersie świętego Grzegorza Teologa, w lewej ręce trzyma zdobioną perłami książkę (?), a prawa w geście przemowy. Widoczna inskrypcja po prawej stronie popiersia: [Ο ἄ(γος) Γρηγόριος].

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: Γρηγορῶ ἀσ[η]κρῆτ(ις) τῷ Καταφλώρῳ.

Komentarz historyczny:

K. Ἀμαντος wskazuje, że nazwisko rodowe można zapisać: Καταφλώρον. Zob. K. Ἀμαντος, *Γλωσσικά*, BZ, 18 (1928), s. 14-15.

Komentarz historyczny:

Rodzina Kataphlorosów jest dobrze poświadczona źródłowo w okresie XI-XII wieku:

1. Grzegorz Katafloros, σεβαστοφόρος, γεροτρόφος, połowa XI wieku: Cheynet, *Tarse*, s. 411-412, nr 37.
2. Michał Katafloros, druga połowa XI wieku: Cheynet, *Hatay*, s. 256-257, nr 19.
3. Michał Katafloros, πρωτοσπαθάριος, ἐπὶ τοῦ Χρυσοτρικλίνου, μυστολέκτης: CSLB, II, s. 73-74, nr 156; DBBO, II, s. 173-174, nr 61.
4. Michał Katafloros, βασιλικὸς κουράτορ Μανζικιέρτε καὶ τῆς Ἑσῶ Ἰβηρίας, druga ćwiartka XI wieku: CBSDO, IV, s. 167-168, nr 75.3; DBBO, II, s. 89, przyp. 427.
5. Michał Katafloros, σπαθαροκανδιδάτος, pierwsza połowa XI wieku: DBBO, II, s. 89, przyp. 425.

6. Michał Katafloros, *σπαθαροκανδιδάτος, στρατηγός Χερσῶνος*, trzecia ćwiartka XI wieku: CBSDO, I, s. 188, nr 82.18; В. С. Шандровская, Представители византийских родов в Херсонесе (Херсоне) по данным печатей, *Античная древность и средние века*, (1998), s. 303-304; DBBO, II, s. 89, przyp. 426.
7. Michał Katafloros, połowa XI wieku, DBBO, II, s. 89 przyp. 428.
8. Niketas Katafloros, *σπαθαροκανδιδάτος, ἐχ προσώπου τῶν Θρακησίων ὁ τῶν καβαλαρικῶν*, połowa XI wieku: CBSDO, III, s. 5-6, nr 2.7.
9. Mikołaj Katafloros, *ἀσηκρήτις*, Por. Pr. Mikołaj Katafloros, nr 410.
10. Teodor Katafloros, *βασιλικὸς σπαθάριος*, X/XI wiek: BMSO, s. 89, nr 220.

Grzegorz Maleinos

322

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (XI wiek, ca. 1050)

Źródła: Jordanov, *Corpus*, II, s. 267, nr 409.
 Jordanov-Zhekova, *Shumen*, s. 81, nr 190.
 Jordanov, *Corpus*, III.1, s. 265-266, nr 721.

Literatura: Falkenhausen, *Dominazione*, s. 155.
 PBW (Georgios 20261).

Pieczęć Grzegorza została opublikowana przez I. Jordanova (*Corpus*, II, s. 267, nr 409; *Corpus*, III.1, s. 265-266, nr 721) oraz w katalogu z muzeum w Shumen (s. 81, nr 190).

Awers: inskrypcja w czterech liniach: *Κ(ύρι)ε β[ο]ήθει τῷ σῶ δ<ού>λω.*

Rewers: inskrypcja w czterech liniach: *Γεοργι(ίω) ἀσηκρή[τ(η)] τῷ Μα[λε]ί[ν]ον.*

Komentarz historyczny:

I. Jordanov zauważył, że jeśli takie odczytanie awersu jest właściwe, to być może właściciel tej pieczęci był spokrewniony (lub co mniej prawdopodobne - jest tożsamy) z Grzegorzem Maleinosem, będącym protospathariosem i należącym do arystokracji z Kalabrii.: Jordanov, *Corpus*, II, s. 267; Por. Falkenhausen, *Dominazione*, s. 155.

Źródła dostarczają informacji o innych przedstawicielach rodziny Meleinosów z okresu XI-XII wieku:

1. Anonim o nazwisku Maleinos, βασιλικὸς ὀστιάριος, πριμικήριος νοτάριος, X/XI wiek: DBBO, I, s. 159-161, nr 51.
2. Konstantyn Maleinos, πατρίκιος, druga połowa XI wieku: DBBO, I, s. 274-275, nr 142.
3. Konstantyn Maleinos, κουροπαλάτης, druga połowa XI wieku: CBV, s. 31, nr 40.
4. Konstantyn Maleinos, βέστης, ca. 1070-1080: Jordanov, *Corpus*, II.2, s. 266.
5. Konstantyn Maleinos, δισύπατος, ca. 1070-1080: DBBO, I, s. 274.
6. Leon Maleinos, βεστάρχης, πρωτοπρόεδρος, koniec XI wieku: Jordanov, *Corpus*, II.2, s. 266.
7. Michał Maleinos, πατρίκιος, trzecia ćwiartka XI wieku: DBBO, I, s. 274, przyp. 6.
8. Nikefor Maleinos, πρόεδρος, druga połowa XI wieku: DBBO, I, s. 274, n. 5; Jordanov, *Corpus*, II, s. 267.
9. Niketas Maleinos, ὕπατος, στρατηγός, trzecia ćwiartka XI wieku: Szemioth-Wasilewski, *Sceaux*, nr 63; DBBO, I, s. 274, przyp. 4.
10. Stefan Maleinos, właściciel ziemski w Mesolimie (koło Tesalonik), druga połowa XI wieku: *Actes de Lavra*, s. 103,6.
11. Stefan Maleinos, koniec XI wieku: Ё. Юрукова, *Нумизматични и сфрагистични паметници от разкопките на Пернишката крепост (867-1195/1203)*, София 1983, s. 130-131; Jordanov, *Corpus*, II.2, s. 265-267, nr 408.

Urzędy i tytuły *πρωτοσπαθάριος*
ἐπὶ τοῦ Χρυσοτρικλίνου
ἀσηκρήτης (połowa XI wieku)
ἐξάκτωρ
βασilikὸς νοτάριος
κριτής ἐπὶ τοῦ ἵπποδρόμου

Źródła: CSLB, II, s. 462, nr 880.

Literatura: PBW (Ioannes 20414).

Pieczęć Jana została opublikowana w CSLB (II, s. 462, nr 880).

Awers: popiersie Maryji, na piersiach trzyma medalon z nowo narodzonym Chrystusem. Widoczna pionowa inskrypcja: *Μ(ήτηρ) Θ(εο)ῦ*, oraz naokólna inskrypcja poprzedzona krzyżem: *[Θ(εοτό)κε] βοήθ(ει) [τῷ σῷ δούλω]*.

Rwers: inskrypcja w sześciu liniach poprzedzona krzyżem: *Ἰω(άννη πρωτο)σπαθα(ρίω) ἐπὶ τοῦ <X>(ρυσοτρι)κλ(ίνου) ἀσηκρήτ(η) ἐξάκτωρ(ι) β(ασilikῶ) νοταρί(ω) κ<α>(ι) κριτ(ῆ) ἐπὶ τοῦ ἵππ(ο)δρ(όμου)*.

Jan

324

Urzędy i tytuły *ἀσηκρήτης (połowa XI wieku)*

Źródła: CSLB, II, s. 40, nr 93.

Literatura: PBW (Ioannes 20271).

Pieczęć Jana opublikowano w CSLB (II, s. 40, nr 93).

Awers: popiersie świętego Jana Prodromosa. Widoczna inskrypcja: *Ὁ ἄ(γος) Ἰω(άννης)*
[ὁ Προδρομος].

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: *Κ(ύρι)ε β(οή)[θ(ει)] τῷ σῷ*
δ(ούλω) Ἰω(άννη) ἀσηκρ(ῆ)τ(ις).

Jana

325

Urzędy i tytuły ἀσηκρῆτις (połowa XI wieku)

Źródła: CSLB, II, s. 40, nr 94.

Literatura: PBW (Ioannes 20272).

Pieczęć Jana została opublikowana w CSLB (II, s. 40, nr 94).

Awers : Prawdopodobnie popiersie Maryi, twarzą do oglądającego, na rękach trzyma medalion z nowo narodzonym Jezusem. Widoczna inskrypcja: *Μ(ητῆ)ρ Θ(έο)υ*.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach: *Κ(ύρι)ε Βο[ήθ]ει Ἰω(άνη) [ἀσ]ηκρ[ήτ]ης*.

Jan

326

Urzędy i tytuły βασιλικὸς ἀσηκρῆτις (połowa XI wieku)

Źródła: CO, s. 44, nr 60.

CSLB, II, s. 42, nr 99.

Pieczęć Jana została opublikowana w CO (s. 44, nr 60) oraz CSLB (II, s. 42, nr 99).

Awers: popiersie świętego Jana Prodromosa, twarzą do oglądającego, W prawej ręce trzyma duży krzyż procesyjny, lewa podniesiona w geście przemowy.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach: *Κ(ύρι)ω β(οή)θ(ει) [τῷ] σῷ δ(ούλω) Ἰω(άννη)*
βασιλικῷ ἀσηκρῆτ(η) π[ῶ] ἴσυστ[...].

Trudno odtworzyć z zachowanych liter nazwisko rodowe bądź miejsce, z którego pochodził. Laurent (CO, s. 44) sugeruje, że być może chodzi o *Χρυσοστόμω*, sugerując jednocześnie, że ypsilon można odczytywać jako „o”, nie ma jednak co do tego pewności.

Jan

327

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (połowa XI wieku)

Źródła: CO, s. 46, nr 65.

Literatura: PBW (Ioannes 20617).

Pieczęć Jana została opublikowana w CO (s. 46, nr 65.).

Awers: popiersie świętego Mikołaja, twarzą do oglądającego. Widoczna inskrypcja: *ΙΟ
ᾶ(γιοϛ) Νικόλλαοϛ*.

Rewers: inskrypcja w pięciu(?) liniach poprzedzona krzyżem: *Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) πῶ σῶ
δ(ούλω) Ἰωάνν(η) ἀσηκρί[τ(ηϛ)]*.

Jan Pepagomenos

328

Urzędy i tytuły σπαθαροκανδιδάτος

ἀσηκρήτις (połowa XI wieku)

κριτής

ἀντιγραφεύς

Źródła: Konstantopoulos, K. M., JIAN, 6 (1903), s. 80, nr 306.

DBBFN, s. 210-211, nr 205.

Literatura: PBW (Ioannes 20318).

Pieczęć Jana została opublikowana w JIAN (6 (1903), s. 80, nr 306) oraz DBBFN (s. 210-211, nr 205).

Awers: inskrypcja w pięciu liniach: [+Κ(ύρι)ε Β(οή)θ(ει)] ['Ι]ω(άννη) σπαθ(αρο)κανδ(ι)δ(άτω) ἀσ(η)κήτης.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach: κρι[τῆ] (καὶ) ἀντ[ιγρ(α)]φ(εῖ) τῷ Π[ε[πα?]]γωμέ[ν(ω)].

Wersja odczytania inskrypcji na rewersie zaproponowana przez Ch. Stavrokosa (zamieszczona powyżej) jest bardziej przekonująca niż sposób odczytania Konstantinopulosa (JIAN, 6 (1903), s. 80, nr 306). Argumenty za takim odczytaniem i rozwinięciem skrótów jak powyżej, zob. DBBFN, s. 311.

Rodzina Papagomenosów jest dobrze poświadczona źródłowo:

1. Jan Pepagomenos, ca. 1145 roku: *Βυζαντινά έγγραφα*, I, s. 192,24.
2. Jan Pepagomenos, οἰκεῖος ἄνθρωπος, σεβαστοφόρος, ca. 1182: Guillard, *Italien*, s. 141,94.
3. Jan Pagomenos, XI/XII wiek: Konstantopoulos, K. M., [w:] JIAN, 7 (1904), s. 284, nr 668; Laurent, *Bulles métriques*, s. 201, nr 574; BBFN, s. 290-292, nr 192.
4. Jan Pepagomenos, trzecia ćwiartka XI wieku: BBFN, s. 291.
5. Jan Pepagomenos, trzecia ćwiartka XI wieku: Jordanov-Zhekova, *Shumen*, s. 152, nr 405.
6. Jan Pepagomenos, pierwsza ćwiartka XII wieku: BBFN, s. 292.
7. Jan Pagomenos (?): πρωτοσπαθάριος, ἐπὶ τοῦ Χρυσοτρικλίνου, μυστολέκτης, βασιλικὸς νοτάριος τῆς σακέλλης, połowa XI wieku: Konstantipoulos, K. M., JIAN, 9 (1906), s. 108, nr 428b; BBFN, s. 292-293, nr 193.
8. Konstantyn Pepagomenos, σπαθαροκανδιδάτος, XI wiek: Konstantopoulos, K. M., [w:] JIAN, 7 (1904), s. 284, nr 669; BBFN, s. 311-312, nr 206.
9. Konstantyn Pepagomenos, πρωτοβέστης, koniec XI wieku: BBFN, s. 312.
10. Leon Pepagomenos, βεστιαρίτης, ca. 1198: *Actes de Chilandar*, I, s. 109.39.

11. Leon Pagomenos, *πρωτοσύγκελλος*, druga połowa XI wieku: CSLB, V.3, s. 43, nr 1675.
12. Nikefor Pepagomenos, *βασιλικὸς νοτάριος τοῦ αὐτοῦ σεκρέτου*, ca. 1203: *Βυζαντινά έγγραφα*, II, s. 123,22; s. 132,30.
13. Teodor Pepagomenos, *ράϊκτωρος*, ca. 1094: Synod 1094, s. 218.
14. Teodoros Pepagomenos, połowa XII wieku: BMSO, s. 118, nr 316.

Jan

328.1

Urzędy i tytuły *σπαθαροκανδιδάτος*

ἀσηκρητῖς (połowa XI wieku)

βασιλικὸς νοτάριος τῆς μετάξεως

Źródła: CSLB, II, s. 335-336, nr 654.

Literatura PBW (Ioannes 20395).

Pieczęć Jana została opublikowana CSLB (II, s. 335-336, nr 654).

Awers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: *Κ(ύρι)ε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Ἰωάννῃ*.

Rwers: inskrypcja w pięciu liniach: *σπαθαρο(ο)κανδ(ι)δ(άτω) ἀσηκρητ(ις καὶ) β(ασιλικῷ) [νοταρίῳ?] τῆς μετάξε<ω>(ς)*.

Argumenty za tym, aby dodać w tytulaturze urząd *νοτάριος*, zob. CSLB, II, s. 336.

Konstantyn

329

Urzędy i tytuły *ἀσηκρητῖς* (połowa XI wieku)

Źródła: CSLB, II, s. 41, nr 97.

Literatura PBW (Konstantinos 20207).

Pieczęć Konstantyna została opublikowana w CSLB (II, s. 41, nr 97).

Awers: popiersie archanioła Michała, twarz zwrócona w kierunku oglądającego. Brak widocznych śladów inskrypcji.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem: Ἀσώ[μ]ατε [β(οή)θ(ει)]
Κ[ω]νσταντ[ιν]ο[υ] ἀ[σηκ]ρῆ[ι]ς.

Konstantyn

330

Urzędy i tytuły ἀσηκρῆτις (połowa XI wieku)

κριτής Θρακησίων

Źródła: CBSDO, III, s. 7, nr 2.11.

Literatura: PBW (Konstantinos 20288).

Pieczęć Konstantyna została opublikowana w CBSDO (III, s. 7, nr 2.11).

Awers: inskrypcja w czterech liniach. Poprzedzona ornamentem roślinnym (?), pierwsza linia inskrypcji poprzedzona krzyżem: Κ(ύρι)ε Βοήθει τῷ σαῶ δούλω
Κωνσταντίνῳ).

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach, z ornamentem roślinnym (?): ἀσηκρήτη (καὶ)
κριτῇ Θρακησίων).

Konstantyn

331

Urzędy i tytuły ἀσηκρῆτις (połowa XI wieku)

κριτής ἐπὶ τοῦ χρυσοτρικλίνου

μυστολέκτης

κριτής τοῦ βήλου καὶ τῶν Κυκλάδων νησίων

Ἱσχυο: BLS, II, s. 370, nr 799.

Literatura: PBW (Konstantinos 20160).

Pieczczę Konstantyna opublikowano w BLS (II, s. 370, nr 799).

Awers: popiersie świętego Pantelemona, bez zarostu, twarzą zwrócony do oglądającego. Ubrany jest w liturgiczny ornat. Święty w lewym ręku trzyma pudełko z medykamentami a w prawym małą łyżkę. Po obu stronach świętego widoczna pionowa inskrypcja w dwóch kolumnach: Ὁ ἁγίος Παντελεήμων, całość zaś otacza naokólna inskrypcja poprzedzona krzyżem: Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) τῷ σῶ δοῦλω.

Rewers: inskrypcja w siedmiu liniach: Κων(σταντίνω) ἀσηκρ(ῆτις), κριτ(ῆ) ἐπὶ τ(οῦ) <χρυσο>τ(ρι)κλ(ίνου) μ<υ>στολέκτη κριτ(ῆ) τ<οῦ> β<ή>λου (καὶ) τῶ(ν) Κυκλάδ(ων) νησίω(ν).

Wydawca BLS błędnie odczytuje inskrypcję. Prawidłowym rozwinięciem tytulatury wydaje się to, przedstawione wyżej.

Konstantyn

332

Urzędy i tytuły ἀσηκρῆτις (połowa XI wieku)

Ἱσχυο: CSLB, II, s. 42, nr 98.

Literatura: PBW (Konstantinos 20208).

Pieczczę Konstantyna została opublikowana w CSLB (II, s. 42, nr 98).

Awers: popiersie Maryi, na piersiach trzyma medalion z nowo narodzonym Jezusem. Widoczna inskrypcja: Μ(ήτηρ) Θ(εο)ῦ.

Rewers: Inskrypcja w pięciu (?) liniach: *Θ(εοτό)κε β(οή)θ(ει) Κωνστα[ν]τίν<ω>
ἀσικρῖ[τις]*.

Konstantyn

333

Urzędy i tytuły *ἀσηκρήτις* (połowa XI wieku)

βασιλικὸς νοτάριος

ἐπισκεπτήτης τῶν Ἀχυροβάχων

Źródła: CBSDO, I, s. 168, nr 72.1.

Literatura PBW (Konstantinos 20121).

Pieczęć Konstantyna została opublikowana w CBSDO (I, s. 168, nr 72.1).

Awers: inskrypcja w pięciu liniach: *Κ[(ύρι)ε] Β(οή)θ(ει) τῷ σῷ δού(λω)
Κωνσταντίν(ω) ἀσηκρήτ[η]*.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach: *β(ασιλικῷ) νοταμίο (καὶ) ἐπισκεπτήτ(η) τῶν
Ἀχυροβάχ(ων)*.

Kyriakos

334

Urzędy i tytuły *ἀσηκρήτις* (połowa XI wieku)

νοτάριος τῶν Μαγγάνων

Źródła: CO, s. 39, nr 49.

CSLB, II, s. 81, nr 170.

Seibt-Seibt, *Orghidan*, s. 196, nr 49.

Literatura: PBW (Kyriakos 20102).

Pieczęć Kyriakosa została opublikowana w CO (s. 39, nr 49) [rec. Seibt-Seibt, *Orghidan*, s. 196, nr 49) oraz CSLB (II, s. 81, nr 170).

Awers: popiersie Theotokos, na piersiach trzyma medalion.

Rewers: Inskrypcja w sześciu liniach poprzedzona krzyżem: *Θ(εοτό)κε β(οή)[θ(ει)] Κυριακ[ῶ] ἀσηκρῆτις [(καί)] (πρωτο)νοτ[αρ(ίω)] [τ(ῶν)] Μαγγάνων.*

Leon Chrysobalantites

336

Urzędy i tytuły *πρωτοασηκρήτις* (połowa XI wieku.)

χαρτουλάριος

Źródła: Jordanov, *Corpus*, II, s. 440.

Literatura: PBW (Leon 20396).

Pieczęć Leona została wzmiankowana przez I. Jordanova (*Corpus*, II, s. 440).

Awers: popiersie Theotokos. Widoczne litery tworzące inskrypcję: *Μήτηρ Θεοῦ.*

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach: *Κύριε βοήθει Λέοντι πρωτασηκρήτις καὶ χαρτουλαρίῳ τῷ Χρυσοβαλαντίτῃ.*

Komentarz historyczny:

Rodzina Chrysobalanitesów w okresie XI-XII wieku jest dobrze poświadczona źródłowo:

1. Anonim Chrysobalanites, ca. 1060: *Psellos, Listy* (Sathas), s. 296, Ep. 64.
2. Jan Chrysobalanites, *νοτάριος*, połowa XI wieku: CO, s. 43, nr 57; CSLB II, s. 92-93, nr 200.
3. Jan Chrysobalanites, *σπαθαροκανδιδάτος*, połowa XI wieku: Jordanov, *Corpus*, II.2, s. 440.

4. Konstantyn Chrysobalanites, *πρωτοσπαθάριος, κριτής ἐπὶ τοῦ ἵπποδρόμου, βασιλικὸς πρωτονοτάριος, ἐξάκτωρ*, połowa XI wieku: Konstantopoulos, K. M., JIAN 9 (1906), s. 103-104, nr 399; CO, s. 43; CSLB, II, s. 482-483, nr 910; DBBFN, s. 411-412, nr 283.
5. Leon Chrysobalanites, *νοτάριος*, połowa XI wieku: Jordanov, *Corpus*, II.2, s. 439-441, nr 755.
6. Leon Chrysobalanites, druga połowa XI wieku: Jordanov, *Corpus*, II.2 s. 440.
7. Michał Chrysobalanites, *βεστιάριος, νοτάριος, πρωτονοτάριος, πατρίκιος*, druga połowa XI wieku: Jordanov, *Corpus*, II.2, s. 440-441.
8. Teodor Chrysobalanites, *πατρίκιος*, połowa XI wieku: Jordanov, *Corpus*, II.2, s. 439.

Leon Hagiopolites.

337

Urzędy i tytuły ἀσηκρηῆτις (połowa XI wieku)

κριτής Θεσσαλονίκης καὶ τοῦ Στρυμόνος

Źródła: BMSO, s. 39, nr 43 [rec. W. Seibt, A. K. Wassiliou, BZ, 91 (1998), s. 146, nr 43].

Literatura PBW (Leon 20324).

Pieczęć Leona została opublikowana w BMSO (s. 39, nr 43)

Awers: popiersie świętego Teodora, naokolna inskrypcja: [Ὁ ἄγιος Θεός]δωρ[ος].

Rwers: inskrypcja w 7 liniach poprzedzona krzyżem: Λέον(τι) ἀσηκρηῆ[τις] κριτ(ῆ) Θεσσαλον(ίκης) (καὶ) τ(οῦ) Στρυμόν(ος) [τ(ῶ)] Ἀ]γιοπο[λίτη].

W recenzji BMSO wskazano, że jego nazwisko rodowe mogło brzmieć Hagiopolyeuktites. Por. W. Seibt, A. K. Wassiliou, BZ, 91 (1998), s. 146, nr 43.

Z okresu XI-XII wieku znamy następujących przedstawicieli rodziny Hagiopolitesów:

1. Elias (?) Hagiopolites: SLB, s. 668, nr 1; BBSE, s. 111-112, nr 96.

2. Sisinius Hagiopolites: SBS 2 (1990), s. 130. Możliwe jednak, że jest to ten sam urzędnik, co omówiony wyżej (Por. BBSE, s. 111, przyp. 19).
3. Konstantyn Hagiopolites, XI/XII wiek: DBBSE, s. 112.

Leon	338
-------------	-----

Urzędy i tytuły ἀσηκρητῖς (XI wiek, ca. 1050)

πρωτονοτάριος

Źródła: SLB, s. 445, nr 11.
SLB, s. 552, nr 5.
SCLB, II, s. 80, nr 169.

Literatura: PBW (Leon 20209).

Pieczęć Leona została opublikowana w SLB (s. 445, nr 11; s. 552, nr 5) oraz CSLB (II, s. 80, nr 169).

Awers: święty Akakios (półpostać), widoczna pionowa inskrypcja: Ὁ ἅγιος Ἀκάκιος(ς).

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem: Θεοτόκε β(οή)θ(ει) Λέοντ(ι) ἀσηκρητ(ις) (καὶ) (πρωτο)νοταρ(ίω).

Michał	339
---------------	-----

Urzędy i tytuły ἀσηκρητῖς (połowa XI wieku)

κριτῆς Χαλδίας καὶ Δερζηνῆς

Źródła: CBSDO, IV, s. 152, nr 61.5.

Bryer-Winfield, *Topography*, s. 317, przyp. 33.

Literatura: PBW (Michael 20341).

Pieczęć Michała została opublikowana w CBSDO (IV, s. 152, nr 61.5).

Awers: popiersie św. Michała, który w prawej ręce trzyma berło a w lewej globus. Po obu stronach świętego widoczna inskrypcja: *Μιχαήλ*.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem: *Μιχαήλ ἀσηκρητ(ις) (καὶ) [κ]ριτή[ς] Χαλδ(ις) καὶ Δερζην(ης)*.

Michał

340

Urzędy i tytuły *ἀσηκρητ(ις)* (połowa XI wieku)

ἐκ προσώπου τῶν ἀγγελῶν

Źródła: CO, s. 105, nr 193.

Seibt-Seibt, *Orghidan*, s. 198, nr 193.

BLS, II, s. 387, nr 845.

Cheyne-Morrison-Seibt, *Seyring*, s. 79, nr 99.

Literatura: PBW (Michael 20139).

Pieczęć Michała została opublikowana w CO (s. 105, nr 193) [rec. Seibt – Seibt, *Orghidan*, s. 198, nr 193], w BLS (II, s. 387, nr 845) oraz przez J.-Cl. Cheynet’a, C. Morrisson’a, W. Seibt’a, (*Seyrig*, s. 79, nr 99).

Awers: popiersie świętego Michała, święty uskrzydłony, pozbawiony brody, zwrócony twarzą do oglądającego. Ubrany w cesarski ornat. W prawej ręce trzyma berło natomiast w lewej globus. Widoczna pionowa inskrypcja: *Μιχα(ήλ)*, oraz naokólna inskrypcja poprzedzona krzyżem: *Κ[ρί]τ[η]ς, β[ε]λ[η]θ[ε]ρ[ι]ς τῶ σῶ δ[ούλω]*.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem: *Μιχαήλ(λ) ἀσηκρητ(ις) (καὶ) ἐκ προ[σώπ(ου)] τῶν [ἀγγελῶν]*.

Urzędy i tytuły *σπαθαροκανδιδάτος*
ἐπὶ τοῦ Χρυσοτρικλίνου
ἀσηκρῆτις (połowa XI wiek)
κριτής τῶν Ἀρμενικῶν θεμάτων

Źródła: Armenika themata, s. 134, nr 3.
 CBSDO, IV, s. 145, nr 56.7.
 DBBO, II s. 182, przyp. 257.

Literatura PBW (Michael 20196).

Pieczęć Michała została opublikowana w CBSDO, (IV, s. 145, nr 56.7) oraz omówiona przez W. Seibta (*Armenika themata*, s. 134, nr 3).

Awers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem: *Κ(ύρι)ε Β(οή)θ(ει) τῶ σῶ
 δού(λω) Μιχαήλ σπαθαρο(ο)κανδ(ι)δ(άτω)*

Rewers: inskrypcja w sześciu liniach: *ἐπὶ τοῦ Χρ(υ)σ(ο)τρ(ι)κ(λίνου), ἀσ[η]κρ<ίτη>
 (καί) κρ[ι]τ(ῆ) τῶν Ἀρμ[ε]νικ(ῶν) θεμ(άτων).*

Urzędy i tytuły *ἀσηκρῆτις (połowa XI wieku)*
κριτής Ἰβηρίας

Źródła: CBSDO, IV, s. 168, nr 75.4.

Literatura: P. Gautier, *Monodies inédites de Michael Psellos*, REB, 36 (1978), s. 86-91.

PBW (Michael 20343).

Pieczęć Michała została opublikowana w CBSDO (IV, s. 168, nr 75.4).

Awers: popiersie św. Michała, trzymającego w prawej ręce berło. Widoczne ślady po inskrypcji: [ὁ Μι]χα(ήλ).

Rewers: inskrypcja w sześciu liniach: Κ(ύρ)ιε [β(οή)θ(ει) τ]ῷ σαῶ δ(ούλω) Μι[χ(αήλ)] ἀσηκρῆτ(ις) (καὶ) κριτ(ῆ) ἰβηρίας τῷ Λί[ζ]ικι.

Komentarz historyczny:

W XI i XII wieku nazwisko rodowe Lizyk jest szeroko poświadczane (zob. np. P. Gautier, *Monodies inédites de Michael Psellos*, s. 86-91). W tym okresie z przedstawicieli rodziny wymienić możemy takie osoby jak:

1. Anastazjusz Lizyk, κριτής, πατρίκιος, βεστάρχης, XI wiek: *Psellos, Listy* (Sathas), s. 241, Ep. 10; s. 260, Ep. 25; s. 311-312, Ep. 78; *Psellos, Listy* (Kurz-Drexler), Ep. 202, s. 230, 25-231, 1.
2. Anonim Lizyk, XII wiek: P. Gautier, *Michel Italikos: lettres et discours*, Paris 1972, s. 178.
3. Leon Lizyk, XI/XII wiek: BMSO, s. 114-115, nr 305.

Michał

344

Urzędy i tytuły ἀσηκρῆτις (połowa XI wieku)

πρωτονοτάριος τῶν Ἀνατολικῶν

Źródła: CBSDO, III, s. 158, nr 86.42.

Literatura: PBW (Michael 20319).

Pieczęć Michała została opublikowana w CBSDO (III, s. 158, nr 86.42).

Awers: popiersie św. Michała trzymającego berło w prawej i globus w lewej ręce.

Widoczna naokolna inskrypcja: *Μιχα(ήλ)*.

Rewers: inskrypcja w sześciu liniach poprzedzona krzyżem: *Μιχαήλ ἀσηκρῆτις (καὶ) (πρωτο)νοτάριος τῶν Ἀνατολικῶν*.

Mikołaj

345

Urzędy i tytuły βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος

ἀσηκρῆτις (połowa XI wieku)

Źródła: CSLB, II, s. 42-43, nr 100.

Pieczęć Mikołaja została opublikowana w CSLB (II, s. 42-43, nr 100).

Awers: inskrypcja w sześciu liniach poprzedzona krzyżem: *Κ[υρ]ι[ε] βοήθει τ[ῷ] σῷ δούλ[ῳ] [Νι]κολάῳ βασιλικῷ (πρωτο)[σπ]αθαρίῳ [καὶ] ἀσικρίτ[ῃ]*.

Rewers: inskrypcja w sześciu liniach: *Ἡ σφραγίς αὐτ(ῆ) Νικ(ο)λάου τυγχάν(ει) (πρωτο)σπαθαρίου τε καὶ ἀσηκρ(ῆ)τ(ις)*.

Mikołaj

346

Urzędy i tytuły ἀσηκρῆτις (połowa XI wieku)

πρωτονοτάριος τῶν Ἀνατολ(ι)κῶν.

Źródła: DBBO, II, s. 220, nr 221.

Literatura PBW (Nikolaos 20222).

Pieczęć Mikołaja została opublikowana w DBBO (II, s. 220, nr 221).

Awers: popiersie świętego Grzegorza. Święty w lewej ręce trzyma włócznię.
Widoczna inskrypcja: ἄ(γιο)ς [Γ]ε[ώρ]γος.

Rewers: inskrypcja w sześciu liniach poprzedzona krzyżem: Κ(ύρι)ε Β(οή)θ(ει)
Νικολάω ἀσηκ(ρη)τ(ι)ς <(καὶ)> (πρωτο)νοταρ(ί)ω τῶν Ἀνατολ(ι)κῶν).

Mikołaj Akapnes

347

Urzędy i tytuły ἀσηκρητῖς (połowa XI wieku)

μυστολέκτης (?)

Źródła:

SLB, s. 335, nr 244.

CSLB, II, s. 46, nr 107 i s. 75-76, nr 159.

BBSE, s. 29, nr 9.

BBFN, s. 55-57, nr 7.

Literatura: PBW (Nikolaos 20149).

Pieczęć Mikołaja została opublikowana w CSLB (II, s. 46, nr 107) i BBSE (s. 29, nr 9).

Awers: popiersie świętego Mikołaja, w lewej ręce trzyma Ewangelię, a w prawa ręka wydaje się być wyprostowana w geście przemowy. Widoczne ślady po inskrypcji: [ἽΟ ἄ(γιο)ς Νικό]λαο(ς).

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem: Κ(ύρι)ε β(οή)[θ(ει)]
Νικολά(ω) ἀσικρήτ(ι)ς τ(ῶ) Ἀκάπν[η].

Bardzo prawdopodobne jest, że jego dalszą karierę obrazują pieczęcie wydane w: SLB (s. 335, nr 244); SLB (547, nr 13; 611 nr 2); CSLB (II, s. 75-76, nr 159); BBFN (s. 55-57, nr 7) oraz BBSE, s. 29-30, nr 10. Pieczęcie omówione wspólnie.

Awers: popiersie św. Mikołaja z Ewangelią w lewej ręce. Prawą rękę trzyma na piersi. Widoczna pionowa inskrypcja ['Ο (ἅγιος) Νικό]λαος. Widczona także naokolna inskrypcja: [Σκέποις, μάκαρ, δι]καστήν Ἑλ(λ)άδ[ος].

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem: τὸ(ν) μυστολ(έ)κτην Νικ(ό)Λαον Ἀκ(ά)πνευ.

Był także właścicielem pieczęci opublikowanej w BBSE (s. 30-31, nr 11).

Awers: popiersie świętego Mikołaja. Widoczna pionowa inskrypcja: 'Ο ἅγιος Νικόλαος. Widocza także naokolna inskrypcja: [Τὸν σὸν δικ]αστήν Ἑλλάδος, Μ[άκαρ, σκέπ(οις)].

Rewers: inskrypcja w czterech liniach: τὸν μ[ν]στολέκτ[η(ν)] Νικόλαο(ν) [Ἀ]κάπνην.

Mikołaj

348

Urzędy i tytuły σπαθαροκανδιδάτος

ἀσηκρήτις (połowa XI wieku)

κριτής Πελοποννήσου καὶ Ἑλλάδος

Źródła: MBSO, s. 40, nr 47.

Literatura: PBW (Nikolaos 20261).

Pieczęć Mikołaja została opublikowana w BMSO (s. 40, nr 47).

Awers: inskrypcja w pięciu liniach: Νι[κό]λ(ας) σπαθαρ(ο)κανδ[ι]δ(ᾱτος) ἀσηκρήτης.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach: (καὶ) κριτῆς Πελοποννήσ<ου> καὶ Ἑλλάδος.

Anonim

348.1

Urzędy i tytuły πρωτοασηκρήτης (ca. 1060)

Źródła: Psellos, *Listy* (Kurz-Drexl), Ep. 201, s. 229-230.

Literatura: PBW (Anonymus 2531).

Psellos skierował do niego list, w którym prosił, aby wziął pod opiekę klasztor Sakellineso, o co prosiły zakonnice. List adresowany: τῷ πρωτοασηκρήτῃ: Psellos, *Listy* (Kurz-Drexl), Ep. 201, s. 201,14.

Mikołaj

349

Urzędy i tytuły πρωτοσπαθάριος

πρωτοασηκρήτης (XI wiek)

Źródła: Stepanova, *Nicolas*, s. 194.

Literatura: PBW (Nikolaos 20279).

Pieczęć Mikołaja została opublikowana przez E. Stepanovą (*Nicolas*, s. 194).

Awers: popiersie świętego Mikołaja. W lewej ręce trzyma Ewangelię. Widoczna inskrypcja: Ὁ ἅγιος Νικόλαος.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach: τῷ σ[ω] δ<ού>λ(ω) Νικ[ο]λάω
(πρωτο)σπ[α]θ(αρίω) καὶ (πρωτο)ασ[η]κρήτι(ς).

Urzędy i tytuły ἀσηκρητῖς (połowa XI wieku)

κριτής τοῦ Αἰγαίου Πελάγους

Źródła: Jordanov, *Preslav*, s. 67, nr 120.

CBSDO, II, s. 117, nr 40.18.

Jordanov, *Corpus*, II.2, s. 294-295, nr 470.

Jordanov, *Corpus*, III.1, s. 269, nr 735.

Literatura: PBW (Niketas 20177).

Pieczęć Niketasa została opublikowana przez I. Jordanova (*Preslav*, s. 67, nr 120; *Corpus*, II.2, s. 294, nr 470; *Corpus*, III.1, s. 269, nr 735).

Awers: popiersie św Niketasa z nimbem wokół głowy, święty bez brody, z krótkimi falowanymi włosami. Widoczna inskrypcja: Ὁ ἄγιος [Νική]τας.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem: Νικήτ(α) ἀ[σ]ηκρ(ή)τ(η) τῷ Μιτυλυναίῳ.

Prawdopodobnie jego dalszą karierę pokazuje inna pieczęć opublikowana w CBSDO (II, s. 117, nr 40.18).

Awers: popiersie Maryi trzymającej Jezusa na lewej ręce. Widoczne litery: Μ(ήτηρ)ρ Θ(εο)ῦ.

Rewers: inskrypcja w sześciu liniach prawdopodobnie poprzedzona krzyżem: Νικήτ(α) ἀ[σ]ηκρητ(ις) (καὶ) [κρ]ιτ(ῆ) τ<ου> Αἰ[γ]αί<ου> Πελάγ(ους) [τ]ῷ Μιτυ[λ]ην(αίῳ).

Komentarz historyczny:

Rodzina Mityleianosów (Mitylenaiosów) jest bardzo dobrze poświadczona źródłowo w okresie XI-XII wieku. Znamy następujących przedstawicieli tej rodziny:

1. Jan Mitylenaios, *πρωτοσπαθάριος καὶ δρουγγάριος τοῦ στόλου*, pierwsza połowa XI wieku: BBaK, s. 175-176, nr 4.3.8.
2. Jan Mitylenaios, *πρωτοσπαθάριος καὶ κρητῆς τῶν Ὀπτιμάτων*, początek XI wieku: CBSDO, III, s. 125, nr 71.24.
3. Jan Mitylenaios, *πρωτοσπαθάριος καὶ κρητῆς Παφλαγονίας*, XI wiek: CBSDO, IV, s. 30, nr 11.12.
4. Jan Mitylenaios, XI wiek: DO 55.1.3201; Jordanov, *Corpus*, II.2, s. 294. (Możliwe, że 2.3. i 4. osoba są ze sobą tożsame).
5. Konstantyn Mitylenaios, *πρωτοπρόεδρος καὶ μέγας χαρτουλάριος τοῦ γενικοῦ*: *Βυζαντινά έγγραφα*, I, s. 338, 217. Wydaje się, że należały do niego także następujące pieczęcie: CSLB, II, s. 316-317, nr 621; DBBFN, s. 273-274, nr 178, gdzie jest on tytułowany: *Κωνσταντῖνῳ προέδρῳ καὶ εἰδικῷ τῷ Μιτυληναίῳ*. Przyjmuje się, że do niego należała także niepublikowana pieczęć z kolekcji Zacosa (skatalogowana pod nr 1592). *Κωνσταντῖνος χαρτουλάριος Μιτυλήναιος* znany z pieczęci z DO nr 58.106.2846 prawdopodobnie także powinien być identyfikowany jako osoba omówiona powyżej. Por. Jordanov, *Corpus*, II.2, s. 295.
6. Michał Mitylenaios, *διάκονος, ρεφερενδάριος καὶ μάγιστρος ρετορικός*, znany jako autor krótkiej noweli o krzyżu z Bejrutu napisanej krótko po 1071 roku, (BHG, 3, nr 789B). Był prawdopodobnie także właścicielem pieczęci wydanych w SLB, s. 106, nr 4; CSLB, V.1, s. 410, nr 456; Κίσσας, *Μολυβδόβουλλα*, s. 195-196, nr 12.
7. Christoforos Mitylenaios, znany poeta z XI wieku, był patrycjuszem i pełnił urząd *κρητῆς τοῦ βήλου καὶ τῆς Παφλαγονίας*, co możemy stwierdzić na podstawie inskrypcji z Kolofon: J. Darrouzès, *Les calendriers byzantins en vers*, REB, 16 (1958), s. 67. Miał on też brata Jana, który zmarł przed końcem XI wieku. Być może sprawował funkcje: *πατρίκιος ἀνθύπατος, κρητῆς Παφλαγονίας καὶ τῶν Ἀρμενιакῶν*. Dalsze rozważania na temat jego osoby zob. E. Kurtz, *Die Gedichte des Christophoros Mitylenaios*, Leipzig 1903.

8. Christoforos Mitylenaios, βασιλικὸς πρωτοσπαθᾶριος καὶ κρητῆς Μεσοποταμίας (ca. 1020-1040): DBBO, II, s. 200, nr 198; DBBO, s. 200, przyp. 332 i 333.
9. Christoforos Mitylenaios, βασιλικὸς πρωτοσπαθᾶριος καὶ κρητῆς τῶν Χαρσιανῶν, XI wiek. Pieczęć nie została wydana, a znajduje się w kolekcji Zacosa, pod numerem 1534.
10. Christoforos Mitylenaios, βασιλικὸς πρωτοσπαθᾶριος καὶ κρητῆς ἐπὶ τοῦ ἵπποδρόμου καὶ κρητῆς τῶν Ἀνατολικῶν, XI wiek niepublikowana pieczęć z kolekcji Zacosa, umieszczona pod numerem 1606. Znamy też inną jego pieczęć: Cheynet-Morrison-Seibt, *Seyring*, s. 137-138, nr 193.
11. Konstantyn Mitylenaios, πρωτοπρόεδρος καὶ μέγας χαρτουλᾶριος τοῦ γενικοῦ, ca. 1088: MM, VI, s. 50.
12. Michał Mitylenaios, biskup Tesaloniki, ca. 1070: SLB, s. 106, nr 4; BBaKs. 198-199, nr 5.2.11

Pardos

351

Urzędy i tytuły ἀσηκρητῆς (połowa XI wieku)

πρωτονοτάριος τοῦ Θρακησίου

Źródła: CBSDO, III, s. 15, nr 2.36.

Literatura: PBW (Pardos 20102).

Pieczęć Pardosa została opublikowana w CBSDO (III, s. 15, nr 2.36).

Awers: popiersie Maryi. Maryja trzyma medalion z Chrystusem na piersiach.

Widoczna inskrypcja otoczona językami ognia: Μ(τη)ρ Θ(εο)ῦ.

Rewers: inskrypcja w sześciu liniach: Θ(εοτό)κε β(οή)θ(ει) Πάρδο ἀσηκρήτ(ις)
(καὶ) (πρωτο)νοταμ(ίω) τοῦ Θρακησίου.

Piotr

352

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (połowa XI wieku)

κριτής τῶν Θρακησίων

Źródła: CBSDO, III, s. 11-12, nr 2.25a-b.

Literatura: PBW (Petros 20122).

Dwie pieczęcie Piotra zostały opublikowane w CBSDO (III, s. 11-12, nr 2.25a-b).
Pieczęcie omówione wspólnie.

Awers: popiersie Maryi, z rękami na piersiach skierowanymi do oglądającego,
widoczna inskrypcja: [Μ(ήτηρ)] Θ(εο)ῦ.

Rewers: inskrypcja w sześciu liniach: Θ(εοτό)κε β(οή)θ(ει) τῶ σῶ Δ<ού>(λω)
Πέτρ(ω) ἀσηκρήτ(ις) (καὶ) κρ[ι]τ(ῆ) τῶν Θρ(α)κησ(ίων).

Piotr

353

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (połowa XI wieku)

ἐπισκεπτήτης τοῦ Κυβυριώτου

Źródła: CBSDO, II, s. 153, nr 59.5.

Literatura: Wassiliou, *Kibyrraioten*, s. 413, przyp. 154.

PBW (Petros 20120).

Pieczęć Piotra została opublikowana w CBSDO (II, s. 153, nr 59.5).

Awers: święty Piotr w pozycji stojącej, trzyma w lewej ręce długi krzyż, inskrypcja w dwóch kolumnach: *Ὁ ἅγιος Πέτρος*.

Rewers: inskrypcja w sześciu liniach poprzedzona krzyżem: *Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) Πέτρῳ ἀσ(η)κρήτ(η) (καὶ) ἐπ(ι)σκεπτ(ίτη) τ<οῦ> Κυβερ(ι)ώτ(ου)*.

Piotr Gymnos

354

Urzędy i tytuły *πρωτοσπαθάριος*

κριτής Σελευκείας

ἀσηκρήτις (połowa XI wieku)

κριτής Σελευκείας Ποδαντοῦ καὶ Ταρσού τῷ Γυμνῷ

πατρίκιος

ἀνθύπατος

κριτής τῶν Θρακησίων

κριτής τῶν Ἀρμενι[α]κῶν

βέστης

κατεπάνω Μελιτινῆς

Źródła: DBBO II.2, s. 205-206, nr. 205; II.2, s. 196, nr 193.

Aukcja Gorny & Mosch, aukcja nr 118, z dnia 14-15 X 2002, nr 2590.

CO, s. 161, nr 311.

CBSDO, III, s. 12, nr 2.26.

BMSO, s. 31, nr 19.

Leontiades, s. 125-128 nr 43.

CBSDO, IV, s. 158, nr 68.4.

Literatura: J.-Cl. Cheynet, *Pouvoir et contestations a Byzance (963-1210)*, Paris 1990, s. 422.

PBW (Petros 20123); PBW (Nikolaos 20221).

Być może jest to osoba, której kariera administracyjna jest najlepiej znana. Posiadamy szereg pieczęci, które najprawdopodobniej należały do Piotra Gymnosa. Charakterystyczne są niemal identyczne awersy na wszystkich pieczęciach, a różnice na rewersach są konsekwencją postępów w karierze administracyjnej.

Pieczęć chronologicznie prawdopodobnie najstarsza została opublikowana w DBBO (II.2, s. 205-206, nr. 205).

Awers: popiersie Hodegetri. Fałdy jej maforionu spadają z prawego ramienia. Chrystus w lewej ręce trzyma zwój z pismem. Widoczna inskrypcja: $M(\acute{\eta}\tau\eta)\rho\ \Theta(\epsilon\omicron)\acute{\upsilon}$.

Rewers: inskrypcja w siedmiu liniach poprzedzona krzyżem: $K(\acute{\upsilon}\rho\iota)\epsilon\ \beta(\omicron\acute{\eta})[\theta(\epsilon\iota)]\ \tau\acute{\omega}\sigma\acute{\omega}\ \delta(\omicron\acute{\upsilon}\lambda\omega)\ \Pi\acute{\epsilon}\tau\rho\omega\ (\pi\rho\omega\tau\omicron)\sigma\pi\alpha\theta(\alpha\rho\acute{\iota}\omega)\ (\kappa\alpha\iota)\ \kappa\rho\iota\tau(\eta)\ \Sigma\epsilon\lambda\epsilon\upsilon(\kappa)\ (\epsilon\acute{\iota}\alpha\varsigma)\ \tau\acute{\omega}\Gamma\upsilon\mu\nu(\acute{\omega})$.

Pieczęć, prawdopodobnie druga chronologicznie została wydana w katalogu aukcyjnym (Gorny & Mosch, aukcja nr 118, z dnia 14-15 X 2002, nr 2590). Chronologię można ustalić na podstawie zarysu pieczęci starszej pod nowo wybitym rewersem. Jest ona prawdopodobnie identyczna z omówioną powyżej.

Awers: identyczny jak w pieczęci pierwszej.

Rewers: inskrypcja w sześciu liniach: $\Pi\acute{\epsilon}\tau\rho\omega\ \acute{\alpha}\sigma\eta\kappa\rho\eta\tau\iota\varsigma\ \kappa\alpha\iota\ \kappa\rho\iota\tau\eta\varsigma\ \Sigma\epsilon\lambda\epsilon\upsilon\kappa\acute{\epsilon}\iota\alpha\varsigma\ \Pi\omicron\delta\alpha\nu\tau\omicron\upsilon\ \kappa\alpha\iota\ \tau\alpha\rho\sigma\omicron\upsilon\ \tau\acute{\omega}\Gamma\upsilon\mu\nu(\acute{\omega})$.

Kolejna pieczęć datowana na lata pięćdziesiąte, bądź sześćdziesiąte XI wieku, która najprawdopodobniej także należała do Piotra, znajduje się w kolekcji Zacosa (wzmianka o niej w DBBO, II.2, s. 206, przyp. 358).

Awers: identyczny jak w poprzednich egzemplarzach.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach: Πέτρω πατρίκι(ω) καὶ κριτῇ τῶ Γυμν(ῶ).

Podobną pieczęć prawdopodobnie wykonaną tym samym buleuterionem publikuje Laurent (CO, s. 161, nr 311).

Awers: popiersie Maryi, na lewej ręce trzyma nowo narodzonego Jezusa. Widoczne ślady liter po prawej i lewej stronie Maryi. Naokólna inskrypcja, w której widoczna inskrypcja: [Θ(εοτό)κε Β]οήθει[ι].

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach, z których dwie pierwsze nie zachowały się: τῶ σῶ δούλῳ][...] [πατ]ρίκιῳ [κ] αὶ κριτῇ <τ>ῶ Γυμν<ῶ>.

Dwie niemal identyczne pieczęcie należące najprawdopodobniej do Piotra zostały wydane w BLSDO, III, s. 12, nr 2.26 oraz BMSO, s. 31, nr 19 [rec. W. Seibt, A-K. Wasiliou, BZ, 91 (1998) s. 146 nr 19]. Datowane są na połowę XI wieku.

Awers: popiersie Maryi trzymającej Chrystusa na prawej ręce. Widoczna inskrypcja: Θ(εοτό)κε Βοήθει τῶ σῶ δούλῳ.

Rewers: inskrypcja w sześciu liniach: Πέτρω π(ατ)ρί(κί)ω, ἀντυπάτω (καὶ) κριτ(ῇ) τῶν Θρακησίων τῶ Γυμνῶ.

Piąta pieczęć: opublikowana przez Leontiades, (Leontiades, s. 125-128, nr 43).

Datowana na okres 1060-1070.

Awers: popiersie Hodegetrii. Widoczna inskrypcja Μή(τη)ρ Θ(εοῦ). Θ(εοτό)κε Βοήθει τῶ σῶ δούλῳ.

Rewers: inskrypcja w sześciu liniach: Πέτρ(ω) βέστη (καὶ) κ[ρι(τῇ)] τῶν [᾿Α]ρμενι[α]κῶν τῶ Γυμνῶ.

Kolejną pieczęcią jest datowana na 1060-1075 pieczęć wydana w CBSDO, IV, s. 158, nr 68.4.

Awers: popiersie Maryi trzymającej Chrystusa na lewej ręce. Widoczna inskrypcja Θ(εοτό)κε Β(οή)θει τῶ σῶ δούλῳ.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach: Πέτρῳ Βέστη (καὶ) κατεπάνω Μελιτινῆς τῷ Γυμναῶ.

Ostatną pieczęcią Piotra jest pieczęć wydana w DBBO (II.2, s. 196, nr 193), a datowana na lata 60. XI wieku.

Awers: inskrypcja w czterech liniach: Θ(εοτό)κε Β(οή)θει Πέτρῳ βέστη.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach: (καὶ) κριτῇ Λ(υ)κανδ(ου) τῷ Γυμναῶ.

Członkowie rodziny Gymnosów są dobrze poświadczeni w źródłach z okresu XI-XII wieku:

1. Gymnos, imię nieznane, XI wiek: Jan Skylitzes Continuatus, s. 182.25.
2. Gymnos, imię nieznane, XI wiek: Nicetas Choniates, *Historia*, s. 72,95-73,8.
3. Gymnos, imię nieznane, pierwsza połowa XI wieku: DBBO, II.2, s. 206, przyp. 265.
4. Gymnos, imię nieznane, pierwsza połowa XI wieku: BBSE, s. 108, przyp. 18.
5. Atanazjusz Gymnos, magister, pierwsza połowa XII wieku: DBBO, II.2, s. 206, nr 362.
6. Jan Gymnos, druga połowa XI wieku: DBBO, II.2, s. 206, nr 363; BBSE, s. 108, nr 92; Jordanov, *Corpus*, II.2, s. 117.
7. Mikołaj Gymnos, druga połowa XI wieku: Jordanov, *Corpus*, II.2, s. 116-117, nr 151-152.
8. Teodor Gymnos, XI wiek: *Actes d'Esphigménou*, s. 58.7-8.

Potos

355

Urzędy i tytuły νοτάριος

βασιλικὸς ἀσηκρήτις (połowa XI wieku)

Źródła: CSLB, II, s. 41, nr 96.

Pieczęć Potosa została opublikowana w CSLB (II, s. 41, nr 96).

Awers: popiersie Maryi, twarzą do oglądającego, na piersiach trzyma medalion z nowo narodzonym Jezusem. Widoczne litery: *M(ήτη)ρ Θ(εο)ῦ*.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: *[Π]όθω [νο]ταρ(ίω) (καὶ) [β(ασιλικῶ)] [ἀ]σικρ[ῆτ]ης*.

Michał Psellos

355.1

Urzędy i tytuły *υπογραμματεύς*

ἀσηκρῆτις (ca. 1041)

ὁ τῶν φιλοσόφων ὕπατος

ὕπερτιμος

κουροπαλάτης

κριτής τῶν Ἀρμενιάκων

κριτής τῶν Βουκελλαρίων

κριτής τῶν Θρακησίων

πρόεδρος

πρόεδρος τῶν φιλοσόφων

πρόεδρος τῆς συγκλήτου βουλῆς

πρωτοασηκρῆτις (ca. 1054)

πρωτοπρόεδρος

βέστης

Źródła: Psellos, *Chronographia*, t. I, s. 306,1-2.

E. Renauld, Michel Psellos, *Chronographie*, I-II, Paris 1967; VI 61.1-2; VI 170.11; VIIa 7.12; VII 42.5-6.

Psellos, *Oratoria minora*, s. 10,1; 29,1; 44,15-17.

Jan Skylitzes Continuatus 141,15-16; s. 144,15.

Jan Skylitzes, *Historiarum*, s. 496,83.

Teofilakt z Ohrydy, *Listy*, s. 219,4.

P. Gautier, *Lettre au sultan Malik-shah rédigée par Michel Psellos*, REB 35 (1977), s. 77.

Zonaras, s. 661,5; s. 704,5-6; s. 708,10-11;

Psellos, Listy (Kurz-Drexl), s. 58,1; s. 99,5-7; s.147,22; s. 307,8-9; s. 314,9-16; s. 99,5-7;

Psellos, *Listy (Gautier)*, Ep. 21,21-22.

Psellos *Listy (Sathas)*, Ep. 88; Ep. 89; Ep. 108; Ep. 136; Ep. 165; Ep. 172; Ep. 180; Ep. 184;

Michał Glykas, s. 612,1.

Michał Attaliates, *Historia*, s. 17,26.

PBW: Michael 61.

Literatura:

Kariera administracyjna Michała Psellosa była niezwykle bogata. Sprawował on szereg urzędów i posiadał liczne tytuły. Szczegółowe omówienie jego kariery administracyjnej wykracza poza ramy nieniejszej prosopografii. Skupię się tylko na urzędzie cesarskiego sekretarza inne rzędy zaś tylko wzmiankuję.

Psellos napisał o sobie: „Pewnego razu my, sekretarze, siedzieliśmy zebrani, gdy przeciągał orszak cesarzowej. Szły cesarzowa, jej siostra Teodora, a po niej sebastas (takim nowym tytułem wyróżniły ją cesarzowe z woli cesarza)“: Ἀμέλει του συνειλεγμένων ποτὲ τῶν ὑπογραμματοτεμνένων ἡμῶν [...]: Psellos, *Chronographia*, t. I, s. 306,1-2. Założyć trzeba, że zanim objął funkcję ἀσηκρήτις sprawował urząd υπογραμματοτέυς. Następnie najprawdopodobniej objął wspomniany urząd: Ἐπεὶ γὰρ πονηρᾷ τινι μοίρα καὶ κακοδαίμονι, τῇ καὶ γεννησάσῃ καὶ θρεφάμενῃ με, τῶ τῶν ἀσηκρήτις ἐνηριθμήθην χορῶ καὶ τῆς ἐκ τοῦ δουλεύειν ἀνεπλήσθην κακώσεως [...]: Psellos, *Oratoria minora*, s. 44,15-17. Sprawował też urząd πρωτοασηκρήτις: Ὅτε παρητήσατο τὴν τοῦ πρωτοασηκρήτις ἀξίαν. Psellos,

Oratoria minora, s. 29,1. Sekretarzem był najprawdopodobniej na początku rządów Konstantyna IX Monomacha (1042-1055).

Inne urzędy jakie sprawował tylko wzmiankuje. Ustalenie chronologii ich kolejności jest w wielu miejscach dyskusyjne i wymagałoby osobnego studium, które wykracza poza ramy niniejszej prosopografii. Prawdopodobnie w połowie rządów Konstantyna IX Monomacha został ὑπατος τῶν φιλοσόφων: ὁ τῶν φιλοσόφων ὑπατος: ὁ Ψελλὸς ὁ τῶν φιλοσόφων ὑπατος: Jan Skylitzes, *Historiarum*, s. 496,83; Por. Jan Skylitzes Continuatus s. 141,15-16; Zonaras, s. 661,5 i s. 708,10-11; P. Gautier, *Lettre au sultan Malik-shah rédigée par Michel Psellos*, s. 77 tytuł listu; ὑπέρτιμος: ὁ ὑπέρτιμος πρῶτον Ψελλός: Michał Glykas, s. 612,1; Por. Psellos, *Oratoria minora*, s. 10,1; Jan Skylitzes Continuatus, s. 141,15; Teofilakt z Ohrydy, *Listy*, s. 219,4; Zonaras s. 704,5-6 i s. 708,10-11; Psellos, *Listy (Kurz-Drexl)*, s. 147,22; s. 307,8-9; s. 314,9-16; P. Gautier, *Lettre au sultan Malik-shah rédigée par Michel Psellos*, s. 77 tytuł listu. Sprawował także urzędy υπογραμματεὺς: E. Renauld, Michel Psellos, *Chronographie*, I-II, Paris 1967; VI 61.1-2; VI 170.11; VIIa 7.12; κουροπαλάτης: Σὺ μὲν ἴσως οὐδὲ ἐβάσκηνας, ἀλλ' ἐζηλοτύπησας τὴν ἡμετέραν ἀνάβασιν, ἣ οὐδὲ ἤνεγκας τὴν περαιτέπω διάζευξιν. Psellos, *Listy (Gautier)*, Ep. 21,21-22; κριτῆς τῶν Ἀρμενιάκων. Psellos, *Listy (Kurz-Drexl)*, Ep. 136; κριτῆς τῶν Βουκελλαρίων. Psellos, *Listy (Kurz-Drexl)*, s. 99,5-7; κριτῆς τῶν Θρακησίων. Psellos *Listy (Sathas)* Ep. 180; πρόεδρος: Psellos *Listy (Sathas)*, Ep. 108; Ep. 165; Ep. 172; πρόεδρον τῶν φιλοσόφων: Michał Attaliates, *Historia*, s. 17,26; πρόεδρον τῆς συγκλήτου βουλῆς : E. Renauld, Michel Psellos, *Chronographie*, I-II, Paris 1967, VII 42.5-6. Ponadto wiemy, że jest w źródłach określany jako: πρωτοπρόεδρος: Psellos *Letters (Sathas)*, s. Ep. 184; Psellos *Letters (K - D)*, s. 58.11 oraz βέστης: Psellos *Letters (Sathas)*, Ep. 88 i Ep. 89.

Roman

356

Urzędy i tytuły ἀσηκρητῆς (połowa XI wieku)

χρυσοτέλης

Źródła: CSLB, II, s. 350-351, nr 679.

Literatura: PBW (Romanos 20128).

Pieczęć Romana została opublikowana w CSLB (II, s. 350-351, nr 679).

Awers: nieczytelny.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem: 'Ρω[μ]ανῷ ἀ[ση]κρη̃τ(ις)
(καὶ) χρυσοτελ(ῆ).

Stefan

357

Urzędy i tytuły πρωτονοτάριος

ἀσηκρη̃τ(ις) (połowa XI wieku)

κριτής τῶν Ἀρμενιάκων

Źródła: CBSDO, IV, s. 60, nr 22.21.

Literatura: PBW (Stephanos 20194)

Pieczęć Stefana została opublikowana w CBSDO (IV, s. 60, nr 22.21).

Awers: popiersie św. Mikołaja, prawa ręka w geście udzielania błogosławieństwa, w lewej trzyma księgę. Widoczna inskrypcja po obu stronach świętego: ['Ο ἅγιος]
Νικ[κ]όλαος).

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach: [Κύριε ἢ Θεοτόκε βοήθει Σ]τεφά[ν(ω)]
(πρωτο)σπαθαρίῳ ἀ[σ(η)]κρη̃τ(ις) (καὶ) κρι[τ(η)] τῶ(ν) Ἀρμ(ε)νιακ(ῶν).

Stefan

358

Urzędy i tytuły ἀσηκρη̃τ(ις) (XI wiek, ca. 1050)

κριτῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας

Źródła: Barnea, *Durostorum-Dorostolon*, s. 201-212, nr
Jordanov, *Corpus*, I, s. 103, nr 35D.23.
Jordanov, *Corpus*, III.1, s. 440-441, nr 1274.

Literatura: PBW (Stephanos 20201).

Pieczęć Stefana opublikował I. Jordanov (*Corpus*, I, s. 103, nr 35D.23; *Corpus*, III.1, s. 440-441, nr 1274).

Awers: inskrypcja w pięciu liniach: Κ(ύρι)ε [β(οή)θ(ει)] τῶ σῶ (δού)λω
Στ[εφ(ά)ν(ω) ἀ]σηκ[ρή] τ[η].

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach: [(καὶ) κ]ρι[τῆ] Θρά[κη]ς καὶ [Μα]κεδ(ονί)ας.

Znana jest pieczęć Stefana który pełnił funkcję ἀσηκρητῆς i została znaleziona w Silistrze, zob. Barnea, *Durostorum-Dorostolon*, s. 201-212, nr . Bardzo możliwe, że należała ona do omawianego wyżej urzędnika.

Teodor

359

Urzędy i tytuły ἀσηκρητῆς (połowa XI wieku)

Źródła: CSLB, s. 44, nr 104.

Literatura: PBW (Theodoros 20177).

Pieczęć Teodora została opublikowana w CSLB (s. 44, nr 104).

Awers: popiersie trudnego w identyfikacji świętego z nimbem wokół głowy. Prawdopodobnie jest to święty Eustatios. Widoczna inskrypcja: *Ο ἄγιος Εὐ[σ]τ[ράτιος]* (?).

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem: *Κ(ύρι)ε βο(ή)θ(ει) τῷ σῷ δ<ού>(λω) Θεοδώρ(ω) ἀσηκρ(ῆ)τ(ις)*.

Teodor

360

Urzędy i tytuły ὑπάτος

βασιλικὸς ἀσηκρῆτις (połowa XI wieku)

Źródła: BLS, I.1, s. 1320, nr 2433.

Pieczęć Teodora została opublikowana w BLS (I.1, s. 1320, nr 2433).

Awers: monogram w kształcie krzyża: *Κύριε βοήθει*. Widoczna także inskrypcja: *τῷ σῷ δ<ού>λω*.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem: *Θεοδώρω ὑπάτω (καὶ) βασιλικῷ ἀσηκρῆτις*.

Teodot

361

Urzędy i tytuły ἀσηκρῆτις (połowa XI wieku)

κριτής Δρουγουβιτίας

Źródła: Jordanov, *Tundza-Marica*, nr 10.

Jordanov, *Novozgorsko*, 170-180.

Jordanov, *Corpus*, I, s. 71, nr 24.3.

Jordanov, *Corpus*, III.1, s. 418-419, nr 1177.

Laiteratura: SBS, 8, s. 177.

Pieczęć Teodota została opublikowana przez I. Jordanova: (Jordanov, *Tundza-Marica*, nr 10; *Novozgorsko*, s. 170-180; *Corpus*, I, s. 71, nr 24.3; *Corpus*, III.1, s. 418-419, nr 1177).

Awers: inskrypcja w pięciu liniach: *Κ(ύρι)ε βο[ή]θει τῶ [σ]ῶ δούλ(ῳ)*.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach: *[Θ]εοδώτ(ῳ) ἀσηκρήτι [(καὶ)] κριτ(ῇ) Δρουγ[ουβ(ιτείας)]*.

Teofanes

362

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (połowa XI wieku)

κριτής Κρήτης καὶ τῶν Κυκλάδων νήσων

Źródła: Tsougarakis, *Crete*, s. 244, nr 2.

Tsougarakis, *Crete* (II), s. 150, nr 51.

CBSDO, II, s. 127, nr 42.4.

Literatura: PWB (Theophanes 20114).

Pieczęć Teofanesa została opublikowana przez D. Tsougarakisa (*Crete*, s. 244, nr 2; *Crete* (II), s. 150, nr 51) oraz w CBSDO (II, s. 127, nr 42.4).

Awers: popiersie świętego Grzegorza, który trzyma w lewej ręce włócznię, a w prawej tarczę. Widoczna inskrypcja: *Ὁ ἄγιος Γεώργιος*.

Rewers: inskrypcja w sześciu liniach poprzedzona gwiazdą (?): *Θεοφάν(ει) ἀσηκρήτ(ις) κριτῇ Κρήτης (καὶ) τῶν [Κ]υκλάδ(ων) [ν]ήσ(ων)*.

Urzędy i tytuły πρωτοσπαθάριος

ἀσηκρητῖς (XI wiek, ca. 1050)

Źródła: Jordanov-Zhekova, *Shumen*, s. 81-82, nr 191.

Jordanov, *Corpus*, III.1, s. 266, nr 722.

Jordanov, *Melnitsa*, s. 47, nr 109.

Literatura: PBW (Theognostos 20105).

Pieczęć Teognostosa została opublikowana w katalogu z Shumen (s. 81-82, nr 191) oraz przez

I. Jordanova (*Corpus*, III.1, s. 266, nr 722; *Melnitsa*, s. 47, nr 109).

Awers: Popiersie świętego Mikołaja, prawa ręka uniesiona w geście błogosławieństwa, a w lewej trzyma księgę (ewangelię?). Widoczny fragment inskrypcji: [‘Ο ἄ(γῖος)] [Νι]κόλ[αος].

Rewers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: Θεογνώστ(ω) (πρωτο)σπαθ(αρίω) (καὶ) ἀσ(η)κρητῖς(ς).

Urzędy i tytuły σπαθαροκανδιδάτος

ἀσηκρητῖς (trzecia ćwiartka XI wieku)

πατρίκιος

ἀνθύπατος

βέστης

κριτής τοῦ βήλου

ἐπὶ τοῦ κανικλείου

Źródła: CSLB, II, s. 36, nr 83; II, s. 103-104, nr 221.

Cheyne-Morrison-Seibt, *Seyring*, s. 67-68, nr 80.

Lichačev, *Molivdovuly*, s. 114-116, nr 8.

BLS, II, s. 269-270, nr 517.

Chotzakoglou, *Ungarn*, s. 65, nr 7.

Literatura: PBW (Ioannes 20154).

Pieczęć Jana została opublikowana w CSLB (II, s. 36, nr 83)

Awers: popiersie Maryi, twarzą do oglądającego. Widoczna inskrypcja: *Μ(ήτη)ρ
Θ(εο)ῦ*.

Rewers: inskrypcja w sześciu liniach: *Θ(εοτό)κε β(οή)θ(ει) [Ι]ω(άννη)
σπαθ(αρο)[Καν]δ(ιδάτω και) ἀση[κρ]ίτ(ης) τῷ Λι[β]Ελλιλ<σ>ίω.*

Prawdopodobnie był on właścicielem pieczęci opublikowanej w CSLB (II, s. 103-104, nr 221) oraz przez N. P. Lichačeva (Lichačev, *Molivdovuly*, s. 114-116, nr 8; rec. N. Seibt, W. Seibt, *ByzSl* 54 (1993), s. 364); oraz przez Ch. Chotzakoglou (*Ungarn*, s. 65, nr 7) Jeśli założenie to jest słuszne pieczęć prezentuje rozwój jego kariery.

Awers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem: *Σφραγ(ίς) Ἰωάννου
π(ατ)ρικήου ἀνθυπάτ(ου) βέστου.*

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach: *κριτοῦ τοῦ βήλ(ου) (καὶ) ἐπὶ τοῦ κανικλείου
τοῦ Λιβελλ(ισίου).*

Jest możliwe (tak sugeruje wydawca DBBFN, s. 240), że należały do niego dwie pieczęcie wydane w BLS (II, s. 269-270, nr 517). Obie wykonane tym samym buleuterionem i omówione wspólnie. Nie ma jednak co do tego pewności.

Awers: popiersie świętego Jana Prodromosa, z nimbem wokół głowy, zwrócony twarzą do oglądającego. Po prawej i lewej stronie pionowa inskrypcja: Ὁ (ἅγιος) Ἰω(άννης) ὁ [Πρό]δρομος).

Rewers: inskrypcja w ośmiu liniach: Κ(ύρι)ε β(ο)ήθ(ει) Ἰω(άννη) π(ατ)ρι(κίω), ὑπατ(ω), λογαριαστῇ, στρατευτῇ (καὶ) ἀν(ερώπ)ω τ<ου> βασιλέως) ἡμῶν τ<ου> ἀγ(ίου) τ<ου> [Λι(βε)λ(λ)ισ]ί<ου>].

Rodzina Libellisiosów w okresie XI-XII wieku jest poświadczona źródłowo.

1. Piort Libellisios, δούξ Ἀντιοχείας: ca. 1060: Konstantipoulos, K. M., JIAN, 9 (1906), s. 77, nr 167b; N. Bănescu, *Notes de sigillographie et de prosopographie*, Académie Roumaine. Bulletin de la section historique, 27 (1946), s. 42-44, nr 1; V. Laurent, *La chronologie des gouverneurs d'Antioche sous la seconde domination byzantine*, Mélanges de l'Université St.-Joseph, 38 (1962), s. 246, nr 29; DBBFN, s. 239-240, nr 147. Prawdopodobnie pieczęć tego urzędnika została wydana w DBBO (II, s. 250, nr 257). Wymienione są na tej pieczęci urzędy βεστάρχης καὶ δούξ Σελευκείας. W listopadzie 1068 roku brał udział w zdobyciu miasta Hierapolis. Otrzymał potem tytuł magistra. Znał zarówno grekę jak i język arabski: Michał Attaliates, s. 84,7; Jan Skylitzes Continuatus, s. 129,6-9. Prawdopodobnie należała także do niego pieczęć z kolekcji Zacosa datowana na lata 70. lub 80. XI wieku (DBBO, II, s. 250, przyp. 77).
2. Konstantyn Libellisios, przełom XI/XII wieku: DBBO, II, s. 250, przyp. 79.
3. Anonim o nazwisku Libellisios, κουροπαλάτης καὶ κριτῆς τοῦ Ζέμλεν (?), II połowa XII wieku: DBBO, II, s. 250, przyp. 80.

Eustratios Choirossfaktes

364.1

Urzędy i tytuły μάγιστρος

πρωτασηκρήτις (ca. 1068/1069)

πρωτονοταρίω του δρόμου

- Źródła:** Psellos, *Listy* (Sathas), s. 372, Ep. 124.
 Psellos, *Listy* (Kurz-Drexler), Ep. 147.
 Psellos, *Listy* (Gautier), Ep. 25, s. 176-178.
Ioannes Skylitzes Continuatus, s. 151.27-152.2.
 Michał Attaliates, *Historia*, 167.12-15.
 Miguel Attaliates, *Historia*, s. 124.12-13.

Literatura: PBW (Eustratios 101).

Był jedną z czterech osób, które Psellos prosił o pomoc w pojednaniu biskupów (Por. Βαζψλεγο, κτ[ρ]ψ πε[ν]νι[α] υρζ[α]δ ἐπὶ τοῦ κανικλείου, zob. rozdz. IV). List do niego w tej sprawie został wysłany w roku 1068. Z treści listu można wnosić, że Psellosa łączyła z nim przyjaźń: *Τῷ μαγίστρῳ Εὐστρατίῳ καὶ πρωτονοταρίῳ τοῦ δρόμου τῷ Χοιροσφάκτῃ*: Psellos, *Listy* (Sathas), s. 372, Ep. 124; Por. Psellos, *Listy* (Kurz-Drexler), Ep. 147, s. 173,2-22. Psellos w liście gratulował zwycięstwa odniesionego przez cesarza Romana IV Diogenesa (1068-1072): Psellos, *Listy* (Gautier), Ep. 25, s. 176,1 - 178,65). Prawdopodobnie był adresatem listu Psellosa z 1069 roku: Psellos, *Listy* (Sathas), s. 455-456, Ep. 176. Zginął w bitwie pod Manzikert: *Ἐσφάγησαν δὲ τηνικαῦτα*: *Ioannes Skylitzes Continuatus*, s. 151,27-152,2; *Ἄτεροι δὲ κατεκόπησαν ἐν αὐτῷ τῷ πολέμῳ καὶ τῷ δρασμῷ...καὶ ὁ μάγιστρος Εὐστράτιος καὶ πρωτοασκηρῆτις ὁ Χοιροσφάκτης*: Michał Attaliates, *Historia*, 167,12-15 (=Miguel Attaliates, *Historia*, s. 124,12-13).

Jan	364.2
-----	-------

Urzędy i tytuły πρωτοασκηρῆτις (ca. 1082)

προτοπρόεδρος

Źródła: *Actes de Vatopédi*, s. 117.20.

Literatura: PBW (Gregorios 426).

W 1082 roku Sergios Torkopoulos mnich (być może hegoumenos) klasztoru Vatopedi, poprosił Aleksego I o zamianę jego solemnion w wysokości 72 nomismata na zwolnienie z podatków dwóch posiadłości oraz budynków, a także na prawo wypasania bydła na Athos. Cesarz zalecił Janowi, aby zajął się tą sprawą po myśli proszącego: [...] *διὰ κινναβάρεως χειρὶ τοῦ πρωτοπροέδρου Ἰωάννου καὶ πρωτοασκητήτις* [...]: *Actes de Vatopédi*, s. 117.20.

Jan Kseros

365

Urzędy i tytuły *μάγιστρος βέστης*

πρωτοασκητήτις (trzecia ćwiartka XI wieku)

Źródła: CSLB, II, s. 7-8, nr 7

DBBO, I, s. 291.

Literatura PBW (Ioannes 20268).

Pieczęć Jana została opublikowana w CSLB (II, nr 7, s. 7-8).

Awers: dwie postacie biskupów uznanych za świętych. Obie zwrócone twarzą do oglądającego. Po lewej stronie Święty Jan Chryzostom po prawej Święty Mikołaj. W lewej ręce każdy trzyma księgę. Inskrypcja niemal nieczytelna. Prawdopodobnie brzmiała ona: *Ὁ ἄγιος Ἰωάννης ὁ [Χρ(υσό)στο]μ(ος)*.

Rewers: inskrypcja w sześciu liniach poprzedzona krzyżem: *Κ(ύρι)ε β(ο)ήθ(ει) (τ)ῷ σῶ δ(ούλω) Ἰω(άννη) (μ)αγί[στ]ρω βέστ(η) (καὶ) πρωτοασκητή(η) τῷ Ξηρ(ῳ)*.

Rodzina Kamaterosów jest bardzo dobrze poświadczona w źródłach w okresie XI-XII wieku:

1. Anonim o nazwisku *Kseros*, *κριτῆς τῶν Θρακησίων*, połowa XI wieku: Psellos, *Listy* (Sathas), s. 279, Ep. 47; *πραίτωρ τοῦ Θρακησίου*: Psellos, *Listy* (Sathas), s. 282, Ep. 51.
2. Anonim o nazwisku *Kseros*, ca. 1033-1037: *Πείρα* 14.22.
3. Anonim o nazwisku *Kseros*, *ἑπαρχος τῆς Κωνσταντίνου*, ca. 1103: Annae Comnenae, *Alexias*, s. 373.52.
4. Anonim o nazwisku *Kseros*, *ὑπέρτιμος*, koniec XI wieku: Laurent, *Bulles métriques*, s. 24, nr 262; CSLB, V.1, s. 162-163, nr 240.
5. Bazyli *Ksersos*, ca. 1143: Kinnamos s. 91,21.
6. Bazyli *Kseros*, *βεστάρχης, κριτῆς Πελοποννήσου καὶ Ἑλλάδος*, połowa XI wieku: DBBO, II.2, s. 188, przyp. 282; SLB, s. 189, nr 7; CBSDO, II, s. 32, nr 8,19; DBBO, II.2, s. 188-189, nr 183.
7. Bazyli *Kseros*, *πρόεδρος, γενικός λογοθέτης, πρωτοσπαθάριος, μέγας χαρτουλάριος, κριτῆς τῶν Βουκελλαρίων, πρόεδρος, γενικός λογοθέτης, μάγιστρος, κρίτης Κιβυρραιωτῶν*: połowa XI wieku: Šandrovskaja, *Sfragistika*, t. II, s. 139, nr 743; CSLB, II, s. 156-157, nr 327; CBSDO, IV, s. 4, nr 1.9; Lihačev, *Ikonopisi*, nr 17; Laurent, *Bulles métriques*, s. 23, nr 260; CBSDO, II, s. 154-155, nr 59.8.
8. Bazyli *Kseros*, *πρωτοσπαθάριος, ἐπὶ τοῦ Χρυσοτρικλίνου, κριτῆς ἐπὶ τοῦ ἵπποδρόμου καὶ τῶν Ἀνατολικῶν*, połowa XI wieku: Lihačev, *Ikonopisi*, Appendix, nr 23; CBSDO III, s. 151-152, nr 86.23.
9. Bazyli *Kseros*, *πρωτοσπαθάριος*, druga ćwiartka XI wieku: DBBO, II.2, s. 188, przyp. 287.
10. Bazyli *Kseros*, połowa XI wieku: DBBO, II.2, s. 189, przyp. 295.
11. Grzegorz *Kseros*, *μοναχὴ, πανυπερτίμος, δικαιοφύλαξ, ἀναγραφεύς*, ca. 1092-1094: F. Dölger, *Aus den Schatzkammern des heiligen Berges*, Munich 1948, s. 120; CDBLS, s. 100-101, nr 104; Actes de Lavra, s. 128,25 i s. 129,45; Actes d'Iviron, II, s. 167,96; Actes d'Esphigménou, s. 57.3.
12. Jan *Kseros*, *πρόεδρος, μυστικός*, ca. 1056/1057: Actes de Xéropotamou, s. 58,8; Akty Pantelejmona, s. 30.
13. Jan *Kseros*, *πρωτονωβελίσσιμος, κουροπαλάτης*, ca. 1040-1070: DBBO, I, s. 290-292, nr 155; BBO, s. 319.

14. Jan Kseros, *πρωτοπρόεδρος*, ca. 1075: J. Bidez, *Catalogue des manuscrits alchimiques grecs*, VI: *Michel Psellus*, Bruxelles 1928, s. 207,33.
15. Jana Xerosa, XI/XII wiek: В. Г. Васильевского, *Житие Мелетия Нового». Сочинения Николая, епископа Мефонского и Феодора Προδρόμα, писателей XII столетия*, PPS 17 (1886), s. 59-60.
16. Jan Kseros (?), *πρωτοσπαθάριος, κριτής Ἑλλάδος*, połowa XI wieku: CBSDO, II s. 34, nr 8.24.
17. Jan Kseros, *διοικήτης Πελοποννήσου, κουράτορ Δύσεως καὶ Λαγουβαρδίας*, połowa XI wieku: CBV, s. 112-114, nr 111.
18. Jan Kseros, XI/XII wiek: DBBO, I, s. 291, nr 6; DBBO, s. 291, nr 5.
19. Konstantyn, mnich, XI/XII wiek: CSLB, V.1, s. 225-226, nr 1310.
20. Leon Kseros, biskup Aten, ca. 1153: *Τὰ χαράγματα τοῦ Παρθενῶνος*: s. 25, nr 39.
21. Michał Kseros, *πατρίκιος*, połowa XI wieku: Jordanov, *Corpus*, II.2, s. 310-311, nr 527.
22. Niketas Kseros, *σπαθαροκανδιδάτος, τουρμάρχης Σελευκείας*, XI/XII wiek: CBSDO, V, s. 17, nr 6. 24.
23. Mikołaj Kseros, *κριτής τοῦ βήλου, πρωτονοτάριος Θεσσαλονίκης*, XI/XII wiek: Pančenko, *Katalog*, IRAIK, 13, s. 121, nr 418; Šandrovskaja, *Popravki*, s. 113-114, nr 418.
24. Roman Kseros, *διάκονος*, połowa XI wieku: CSLB, V.3, s. 175-176, nr 1838.
25. Stefan Kseros, *πατρίκιος, βεστάρχης, κριτής τοῦ βήλου, γενικὸς λογοθέτης*, druga połowa XI wieku: Spink 127, s. 30, nr 52.
26. Tomasz Kseros, *ὑπάτος, πατρίκιος, ἀντιπροσωποῦς (?) τῷ οἰκονόμῳ τῶν ἐνάγῳν οἴκων*, druga połowa XI wieku: Cheynet, *Londres*, s. 88, przyp. 15.

Urzędy i tytuły πρωτοσπαθάριος

ἀσηκρηῆτις (trzecia ćwiartka XI wieku)

κριτής ἐπὶ τοῦ Ἰπποδρόμου καὶ τῶν Ἀρμενικῶν θεμάτων

Źródła:

Armenika themata, s. 135, nr 7.

sigillograficzne CBSDO, IV, s. 145, nr 56.6.

DBBO, II, s. 182, 258.

PBW (Michael 20196).

Literatura:

Pieczęć Michała została opublikowana w CBSDO (IV, s. 145, nr 56.6), i w DBBO (II, s. 182, przyp. 258) oraz została omówiona przez W. Seibta (*Armenika themata*, s. 135, nr 7).

Awers: inskrypcja w sześciu linaich poprzedzona krzyżem: Κ(ύρι)ε [Βοήθει] τῷ σ[ῶ]
δούλω] Μιχα[ῆ]λ πρω[το]σπα[τα]ρίω], ἀση[κρη]ῆτις.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach: κρι[τῆ] [ἐπὶ το]ῦ Ἰππ[ο]δ[ρο]ύμου καὶ τῶν [Ἀρμε]
νικ[ῶν] θεμ[ά]των].

Anonim

367

Tytuły i tytuły ὑπατος

ἀσηκρηῆτις (druga połowa IX wieku)

Źródła: BLS, I.2, s. 1397, nr 2592.

Pieczęć tego urzędnika opublikowano w BLS (I.2, s. 1397, nr 2592).

Awers: monogram w kształcie krzyża: Θεοτόκε βοήθει. Widoczna inskrypcja: [τῷ]
[σῶ] δ<ου>λω.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach: [...] *ἰὼ ὑπάτω καὶ ἀσηκρῆτης*.

Christoforos Kentenares

368

Urzędy i tytuły *ἀσηκρῆτις* (druga połowa XI wieku)

Źródła: Konstantopoulos, K. M., 9 (1906), s. 130, nr 598γ.

CSLB, II, s. 46, nr 108.

DBBFN, s. 202-203 nr 118.

Literatura: PBW (Christophoros 20116).

Pieczęć Christoforosa opublikowano w Konstantopoulos, K. M. [9 (1906), s. 130, nr 598γ], CSLB, (II, s. 46, nr 108) oraz w DBBFN, (s. 202-203), nr 118.

Awers: postać świętego Mikołaja, zwrócona twarzą do oglądającego. Widoczna inskrypcja: *Ὁ ἄ(γος) Νικόλαος*.

Rewers: inskrypcja w sześciu liniach prawdopodobnie poprzedzona krzyżem: *Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) Χριστ(ο)φ(όρῳ) ΑΧΡ (καὶ) ἀσηκρῆτ(ις) τ(ῷ) Κε(ν)τηνάρι*.

Wydawca trzy litery **ΑΧΡ** tłumaczy jako: *πρωτοχρυσοτρικλίνῳ*, jednak już Laurent zauważył, że trudno przyjąć takie tłumaczenie. W Seibt proponuje odczytywanie **A P** (*πρωτο*)(*σπαθαρίῳ*) (*ἐπὶ τοῦ*) *χρ(υσοτρικλίνου)*.

Christoforos

369

Urzędy i tytuły *ἀσηκρῆτις* (druga połowa XI wieku)

κριτής Θράκης καὶ Μακεδονίας

Źródła: BLS, I.1, s. 428-29, nr 968.

Literatura: PBW (Christophoros 20109).

Pieczęć Christoforosa została opublikowana w BLS (I.1, s. 428-29, nr 968).

Awers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem: *Κ[ύρι]ε, β[οήτ]θ[ει] τῷ σῷ
δ[ού]λ[ω] Χριστοφ[ορῳ] ἀσηκρῆτ[ις]*.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach pod krzyżem: *[καὶ] κριτῇ Θρά[κ]εσ καὶ Μακεδονίας*.

Jan

370

Urzędy i tytuły ἀσηκρῆτις (druga połowa XI wieku)

πρωτονοτάριος τῶν θεοφυλάκτων Ἀρμενικῶν θεμάτων

Źródła: BLS, II.1, s. 266, nr 508.

Armenika themata, s. 137, nr 23.

Literatura: PBW (Ioannes 20236).

Pieczęć Jana została opublikowana w BLS (II.1, s. 266, nr 508) oraz omówiona przez W. Seibta (*Armenika themata*, s. 137, nr 23, przyp. 22).

Awers: popiersie Maryi z nimbem wokół głowy, na piersiach trzyma medalion z nowo narodzonym Chrystusem. Ubrana jest chiton i maforion. Chrystus ma krzyż nad głową. Ubrany jest w himation. Widoczna inskrypcja po prawej i lewej stronie:

Rewers: inskrypcja w sześciu liniach: *Ἰω(άννης) ἀσηκρῆτ(ις) (καὶ) (πρωτο)νοτάρι(ος)
τῶν θεοφυλάκτων Ἀρμενικῶν θεμάτων*.

Konstantyn Artoukomites

371

Urzędy i funkcje *ἀσηκρη̇τις* (druga połowa XI wieku)

Źródła: CLB, s. 623, nr 1.
CSLB, s. 47-48, nr 111.
BBSE, s. 57-58, nr 38.

Literatura: PBW (Konstantinos 20261).

Pieczęć Konstantyna została opublikowana w CLB (s. 623, nr 1), CSLB (s. 47-48, nr 111) oraz BBSE (s. 57-58, nr 38).

Awers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: *Κ(ύρι)ε βοήθει τῷ σῷ δ<ού>λ(ω) Κων(σταντίνω)*.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach: *ἀσηκρη̇τις τῷ Ἀρτ<ου>κωμίτ[η]*.

Komentarz historyczny:

Rodzina Artoukomitesów w okresie XI-XII wieku jest poświadczona źródłowo:

1. Grzegorz Astoukomites, druga połowa XI wieku: BBSE, s. 58, przyp. 219.
2. Konstantyn Astoukomites, połowa XI wieku: BBSE, s. 58, przyp. 218.
3. Michał Astykomites, *πρόεδρος*, XI/XII wiek: CBV, s. 45-46, nr 60.
4. Nicetas Artykomites, *πατρίκιος*, druga połowa XI wieku: Lihačev, *Ikonopisi*, Appendix VII, nr 14; BBSE, s. 58, przyp. 222.

Michał (H)agio... (?)

372

Urzędy i tytuły *ἀσηκρη̇τις* (druga połowa XI wieku)

Źródła: DBBO, II, s. 33, nr 5.

Pieczęć Michała została opublikowana w DBBO, (II, s. 33, nr 5).

Awers: posąg archaniola Michała z globusem zakończonym krzyżem, który trzyma w lewej ręce. W prawej ręce trzyma berło.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach: *Κ(ύρι)ε Β(οή)[θ(ει)] [τ?]ὸν σὸ[ν?] [δ]οῦ(λον)
Μιχ(αήλ) ἀσ[ηκ]ρ<ῆ>τ(ις) τ[ὸ(ν) ?] [᾿Α]γιο[...].*

Stefan

373

Tytuły i tytuły ἀσηκρῆτις (druga połowa XI wieku)

κριτής Σελευκείας

Źródła: BLS, II, s. 338, nr 709.

Literatura: PBW (Stephanos 20173).

Pieczęć Stefana została opublikowana w BLS (II, s. 338, nr 709).

Awers: popiersie świętego Stefana, z nimbem wokół głowy, bez zarostu, zwrócony twarzą do oglądającego. Ubrany w chiton oraz himation. Prawa ręka podniesiona do połowy przed klatką piersiową w geście błogosławieństwa. W lewej stronie model kościoła oraz krzyż. W polu po prawej oraz lewej stronie pionowe inskrypcje: Ὁ ἄγ<ι>(ος) [Σ]τέφαν(ος).

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem: *Κ(ύρι)ε βοήθει Στεφά(νω)
ἀσηκρῆτ(ις) (καὶ) κριτ(ῆ) Σελευκ(είας).*

Jan Solomon

374

Urzędy i tytuły κουροπαλάτης

πράιτωρ Πελοποννήσου καὶ Ἑλλάδος

προτοπρόεδρος

ἐπὶ τῶν δεήσεων

πρωτοασηκρήτης (XI/XII wiek)

Źródła: CSLB, II, s. 8, nr 8.
DBBO, I, s. 300, przyp. 9.
CSLB, II, s. 122-123, nr 254.
DBBO, II.2, s. 258, przyp. 124.
Anna Komnena, 372.31-32.

Literatura: PBW (Ioannes 15019).

Pieczęć Jana została opublikowana w CSLB (II, s. 8, nr 8).

Awers: popiersie Maryi Dziewicy zwrócone twarzą do oglądającego, głowa otoczona nimbem, na piersi trzyma medalion z nowonarodzonym Jezusem. Widoczne litery: *Μ(ήτη)ρ Θ(εο)ῦ*.

Rwers: inskrypcja w pięciu liniach umieszczona w okręgu pod krzyżem: *Θ(εοτό)κε β(οή)θ(ει) Ἰω(άννη) (πρωτο)ασηκρήτ(η) τῷ Σολομῶντι*.

Druga pieczęć Jana została opublikowana w CSLB II, nr 254

Awers: popiersie Maryi Dziewicy zwrócone twarzą do oglądającego, głowa otoczona nimbem, na piersi trzyma medalion z nowonarodzonym Jezusem. Widoczne litery: *Μ(ήτη)ρ Θ(εο)ῦ*.

Rwers: inskrypcja w sześciu liniach: *Θ(εοτό)κε β(οή)θ(ει) [Ἰ]ω(άννη) (πρωτο)προέδρ(ω) [(καί)] ἐπὶ τῶν δεήσεων τῷ Σολομῶντι*.

Komentarz historyczny:

Być może to on jest wymieniony w dokumencie z 15 maja 1092 roku: *Ἰωάννου πρωτοπροέδρου τοῦ Σολομῶντος*: PG 119, kol. 761B; Grumel, *Regestes*, II. s. 52-53, nr 963. Zachowały się dwa egzemplarze jego prywatnej pieczęci: FAMS, nr 1502, oraz DO 58.106, nr 3420. Możliwe, że jego wzmiankuje też Anna Komnena

pod rokiem 1103: ὁ δὲ δὴ Σολομών αὐτός τῆς συγκλήτου λογάδος τὰ πρῶτα φέρων οὐ μόνον τῶν ἄλλων [...]: Anna Komnena, s. 372.31-32.

Znani są inni przedstawiciele rodziny Solomonów:

1. Anastazjusz Solomon, πατρίκιος, połowa XI wieku: Jordanov, *Corpus*, II.2, s. 377, nr 665.
2. Anonim Solomon, πρωτοσπαθάριος, ca. 1027: Πείρα, 49.4.
3. Bazyli Solomon, πρωτοσπαθάριος, ἐκ προσώπου Ἀδριανουπόλεως, połowa XI wieku: CBSDO, I, s. 124-125, nr 44. 2.
4. Gregoras Solomon, druga połowa XI wieku: Cheynet, *St. Michel*, s. 124; DBBO, II.2, s. 258, przyp. 122.
5. Grzegorz Solomon, połowa XI wieku: Πείρα, 49.4.
6. Himerios Solomon, πρωτοσπαθάριος, βασιλικὸς νοτάριος, ἐκ προσώπου Μεσημβρίας, κριτῆς ἐπὶ τοῦ ἵπποδρόμπυ, μυστολῆκτης, πατρίκιος ἐξάκτωρ, μέγας κουράτωρ Ἀντιοχείας, połowa XI wieku: DBBO, I, s. 299, przyp. 2; DBBO, II.2, s. 257-258, nr 268; CSLB, II, s. 72, nr 153; Zekos, *Komotenes*, s. 178-179, nr 10; Sode, *Bleisiegel*, s. 190, nr 365; Cheynet, *Sceaux*, s. 27-28, nr 8.
7. Jan Solomon, δικαιοδότης, koniec XI wieku: DBBO, I, s. 300, nr 10; Cheynet-Morrisson-Seibt, *Seyrig*, s. 76-77, nr 95.
8. Jan Solomon, XI/XII wiek: DBBO, I, s. 300, nr 11; DBOO, II, s. 258, nr 126.
9. Michał Solomon, πρωτοπρόεδρος, ostatnia ćwiartka XI wieku: Jordanov, *Corpus*, II.2, s. 737-739, nr 666; DBBO, I, s. 299-300, nr 160.
10. Niketas Solomon, połowa XI wieku: Cheynet, *St. Michel*, s. 124.
11. Teodulos Solomon, połowa XI wieku: BLS, II, s. 336, nr 703.

Barys

375

Urzędy i tytuły βασιλικὸς σπαθαροκανδιδάτος

ἀσηκρήτις (XI wiek)

χαρτουλάριος τοῦ στρατιοτικοῦ λογοθεσίου

Źródła: CSLB, II, s. 286, nr 574.

DBBFN, s. 96.

Literatura: (PBW: Anonymus 20209).

Pieczęć tego urzędnika została opublikowana w CSLB (II, s. 286, nr 574).

Awers: popiersie trudnego w identyfikacji świętego.

Rewers: inskrypcja w sześciu liniach: [β(ασιλικῶ)] σπαθ(αρο)κα[ν]δ(ι)δ(άτω),
ἀσικρ(ῆτις) [(καὶ) χαρ]τ<ου>λ(αρίω) τ<ου> σ[τρα]τ<ιω>τ(ικου)
λο[γοθ(εσίου)] τ<ω> Βαρ[εῖ].

Komentarz historyczny:

Być może był właścicielem pieczęci znajdującej się w kolekcji DO (nr 58.106.1693). V. Laurent przypisał mu imię Jan, ale jak wskazał Ch. Stavrakos (DBBFN, s. 96) brak dowodów które by mogły to jednoznacznie potwierdzić. Rodzina Barysów jest dobrze poświadczona źródłowo w okresie XI-XII wieku:

1. Bezimienny o nazwisku Barys, ca. 1138: Teodor Prodromos, s. 474, LIX.
2. Bezimienny o nazwisku Barys, *πατρίκιος, πρωτοσπαθάριος, λογοθέτης τοῦ στρατιωτικοῦ*, połowa XI wieku: CO, s. 98, nr 183.
3. Bazyli Barys, *πρωτοσπαθάριος, τειχιώτης*, połowa XI wieku: BBSE, s. 62-63, nr 43.
4. Jan Barys, *πρωτοπρόεδρος, τειχιώτης*, ostatnia ćwiartka XI wieku: DBBFN, s. 96; DBBO, II, s. 257, przyp. 111; BBSE, s. 63, przyp. 16.
5. Jan Barys, *πρωτονοτάριος, σπαθάριος, ἐκ προσώπου*, druga ćwiartka XI wieku: DBBO, II, s. 256-257, nr 267.
6. Konstantyn Barys, ca. 1048: Vita S. Lazari (BHG 979), kol. 540D.
7. Konstantyn Barys, *ἐκπροσώπου τοῦ σεκρέτου τῆς βασιλικῆς σακέλλης, πρωτονοτάριος, πρωτοβέστης*, ca. 1088: *Βυζαντινά έγγραφα*, I, s. 345, 290.
8. Konstantyn Barys, *ὀστιάριος*, trzecia ćwiartka XI wieku: DBBFN, s. 95.
9. Konstantyn Barys, XI/XII wiek: DBBFN, s. 95.

10. Konstantyn Barys, *πρωτοπρόεδρος, σύμπονος*, XI/XII wiek: Pančenko, *Katalog*, IRAIK, 9, s. 345, nr 135; Šandrovskaia, *Popravki*, s. 109, nr 135; CSLB, II s. 597-598, nr 1085.
11. Michał Barys, *πρόεδρος, κριτής τοῦ βήλου, κοιαίστωρ, πρωτοσπαθάριος, ἐξάκτωρ, κριτής τοῦ Αἰγαίου πελάγου, μάγιστρος, μέγας χαρτουλάριος, κριτής τοῦ ἵπποδρόμου καὶ τῶν Βουκελλαρίων, κουροπαλάτης*: CSLB, II, s. 616-617, nr 1113; Pennas, *Chios and Lesbos*, s. 168-170, nr 3; N.P. Lihačev, *Ikonopisi*, nr 8; Konstantopoulos, K. M. [w:] JIAN, 6 (1903), s. 342, nr 384; DBBFN, s. 93-96, nr 35.
12. Michał Barys, *μητροπολίτης Τραϊανουπόλεως*, ca. 1070-1090: SLB, s. 118, nr 1; Konstantopoulos, K. M. [w:] JIAN, 6 (1903), s. 153, nr 12; CSLB, V.1, s. 524, nr 692; DBBFO, s. 92-93, nr 34.
13. Michał Barsy, *κριτής*, połowa XI wieku: Cheynet-Morrison-Seibt, *Seyring*, s. 80-81, nr 102.
14. Michał Barys, trzecia ćwiartka XI wieku: DBBFN, s. 95.
15. Michał Barys, *πρωτονοτάριος, ταξιάρχης*, XI wiek: SLB, s. 370, nr 1 Konstantopoulos, K. M. [w:] JIAN, 6 (1903), s. 57, nr 224; DBBFN, s. 96-97, nr 36.

Epifaniusz Filaretos

375.1

Urzędy i tytuły *πρωτοασηκρήτις* (ca. 1058-1061)

μάγιστρος

Źródła:

Psellos, *Listy* (Sathas), s. 430-431, Ep. 169.

P. Gautier, *Un chrysobulle de confirmation rédigé par Michel Psellos*, REB 34 (1976), s. 83, 19-27

Michał Psellos, Or. For. Et. Acta (Actum 4, Chrysoboulos), s. 170, 24-25.

Literatura:

PBW (Epiphanios 2101).

W roku 1058 miał on zobaczyć predyspozycje Konstnatyna X do objęcia przez niego władzy cesarskiej zanim ten objął tron. Dwa lata później Psellos napisał do Epifaniasza, który był wówczas osobą nową na dworze, aby stał niczym skała przed oceanem w swoich radach i sądach przy cesarzu. List adresowany: *Ἐπιφάνιῳ πρωτοασηκρήτις τῷ Φιλαρέτῳ*: Psellos, *Listy* (Sathas), s. 430-431, Ep. 169. W roku 1061 cesarz Konstantyn X potwierdził Epifaniaszowi swoją chryzobullą własność majątków (Phlorionu i Galatarii): *Τοιούτος περὶ τὸ κράτος ἡμῶν ὁ μάγιστρος Ἐπιφάνιος καὶ πρωτοασηκρήτις ὧπται [...]* Michał Psellos, *Or. For. Et. Acta* (Actum 4, Chrysoboulos), s. 170,24-25; Por. *ὁ μάγιστρος Ἐπιφάνιος καὶ πρωτοασηκρήτις ὧπται [...]* καὶ τὴν μυστικὴν. P. Gautier, *Un chrysobulle de confirmation rédigé par Michel Psellos*, *REB* 34 (1976), s. 83,19-27.

Michael Sphondyles

375.1

Urzędy i tytuły *σπαθάριος*

ἐπὶ τοῦ χρυσοτρικλίνου

ἀσηκρήτις (XI wiek ?)

Źródła: Katalog aukcyjny: Grün, Sale 23 (12-14.11.1998), nr 296.

Literatura: SBS, 10 (2011), s. 186.

Pieczęć opublikowana w katalogu aukcyjnym [Grün, Sale 23 (1998), nr 296].

Komentarz historyczny:

Z około 1087 roku znany jest Konstantyn Sphondyles pełniący urzędy: *δισύπατος* oraz *μέγας χαρτουλάριος τοῦ γενικοῦ λογοθεσίου*: *Βυζαντινά έγγραφα*, I, s. 330,13. Możliwe, że to ta sama osoba co właściciel omawianej pieczęci.

Genezjusz

375.2

Urzędy i tytuły *πρωτοσπαθάριος*

ἀσηκρητῆς (XI wiek).

κριτής Πελοποννήσου

Źródła: CBSDO, II, s. 66, nr 22.9.

Literatura PBW (Genesios 20101)

Pieczęć Genezjusza została opublikowana w CBSDO (II, s. 66, nr 22.9).

Awers: popiersie świętego Mikołaja(?), prawa ręka w geście błogosławieństwa, w lewej trzyma księgę. Widoczna inskrypcja: *[Ὁ ἅγιος] Ν(ι)κ[ό]λ(αος) (?)*

Rewers: inskrypcja w sześciu liniach poprzedzona krzyżem: *[Γε]νε(σίω) [β(ασιλικῶ) (πρωτο)]σπαθα[ί(ω) ἀσ]ηκρητῆ[ς (καὶ) κ]ριτ(ῆ) Πελοπον[ν]ήσου.*

Anonim o nazwisku Aristenos

376

Urzędy i tytuły *πρωτοασηκρητῆς (ca. 1052-1069)*

ἐπὶ τῶν δεήσεων

Źródła: Psellos, Listy (Gautier), 174,1.

Literatura: DBBO, II, s. 84-85.

Komentarz historyczny:

W roku 1052 Psellos napisał do Aristenosa list, w którym infirmuje o postępach, jakie czyni jego syn, którego zgodził się Psellos przyjąć na służbę: List adresowany $\tau\omega\ \acute{\alpha}\rho\iota\sigma\tau\eta\nu\omega$: Psellos, *Listy (Kurz-Drexl)*, Ep. 224, s. 266,27-267,28. W roku 1066 Psellos informował Aristenosa (przebywał on wówczas na wygnaniu), że nie ma dostępu do cesarza, a co za tym idzie, nie może pomóc mu w sytuacji w jakiej się znalazł. List adresowany: $\tau\omega\ \acute{\alpha}\rho\iota\sigma\tau\eta\nu\omega$: Psellos, *Listy (Kurz-Drexl)*, Ep. 67, s. 100-101. W roku 1068 Psellos wysłał do niego trzy listy. Pierwszy ma charakter prywatny i stanowi podziękowanie za pomoc w uwolnieniu pewnego człowieka od ciężarów podatkowych. List adresowany: $\tau\omega\ \acute{\alpha}\rho\iota\sigma\tau\eta\nu\omega$: Psellos, *Listy (Kurz-Drexl)*, Ep. 95, s. 122,1-21. Drugi list dotyczył dwóch anonimowych grammatikoi. List dość niejasny. Wydaje się, że dotyczył mitranizmu. List adresowany: $\tau\omega\ \acute{\alpha}\rho\iota\sigma\tau\eta\nu\omega\ \tau\omega\ \pi\rho\omega\tau\alpha\sigma\eta\kappa\rho\eta\tau\iota\varsigma$: Psellos, *Listy (Kurz-Drexl)*, Ep. 111, s. 139,1-140,30. Trzeci list ma charakter prywatny i zawiera uwagi Psellosa skierowane do Aristenosa dotyczące m. in. sztuki epistolograficznej, Psellosa zaleca odbiorcy listu ćwiczyć się w niej nieustannie. List adresowany: $\tau\omega\ \pi\rho\omega\tau\alpha\sigma\eta\kappa\rho\eta\tau\iota\varsigma\ \tau\omega\ \acute{\alpha}\rho\iota\sigma\tau\eta\tau\omega$: Psellos, *Listy (Gautier)*: Ep. 24, s. 174,1- 175,46. Prawdopodobnie był sędzią na co wskazują aluzje na początku listu: Psellos, *Listy (Gautier)*: Ep. 24, s. 174,1-5. Wydaje się, że adresat był człowiekiem dość młodym podczas gdy Psellos był już w podeszłym wieku: $\epsilon\mu\omicron\iota\ \gamma\acute{\alpha}\rho\ \eta\delta\eta\ \kappa\alpha\iota\ \gamma\eta\rho\acute{\alpha}\sigma\kappa\omicron\nu\tau\iota\ \eta\ \acute{\alpha}\nu\theta\eta\ \tau\omega\nu\ \lambda\omicron\gamma\omega\nu\ \acute{\alpha}\pi\omicron\rho\rho\epsilon\iota\ \cdot\ \sigma\omicron\iota\ \delta\epsilon\ \eta\beta\acute{\alpha}\sigma\kappa\omicron\nu\tau\iota\ \pi\acute{\alpha}\lambda\lambda\omicron\nu\ \acute{\epsilon}\pi\alpha\nu\theta\epsilon\iota$: Psellos, *Listy (Gautier)*, Ep. 24, s. 175,33-34. W roku 1068 Psellos napisał do pięciu przyjaciół w centralnej Anatolii, aby podjęli kroki mające na celu pojednanie biskupa Gordiasona z biskupem Matiany. Jednym z tych przyjaciół był Aristenos. List adresowany: $\tau\omega\ \acute{\alpha}\rho\iota\sigma\tau\eta\nu\omega$: Psellos, *Listy (Kurz-Drexl)*, Ep. 148, s. 173-174. W końcu ostatnia wzmianka jest z roku 1069. Psellos pisał z Cezarei do 3 przyjaciół, którzy znajdowali się w orszaku cesarza Romana IV podczas jego wyprawy wojennej. Jednym z nich był $\pi\rho\omega\tau\alpha\sigma\eta\kappa\rho\eta\tau\iota\varsigma$ Aristenos. List adresowany: $\tau\omega\ \pi\rho\omega\tau\alpha\sigma\eta\kappa\rho\eta\tau\iota\varsigma\ \tau\omega\ \lambda\iota\beta\epsilon\lambda\lambda\iota\sigma\acute{\iota}\omega\ \kappa\alpha\iota\ \tau\omega\ \acute{\epsilon}\pi\iota\ \tau\omega\nu\ \delta\epsilon\acute{\eta}\sigma\epsilon\omega\nu$: Psellos, *Listy (Sathas)*, Ep. 176, s. 451-455.

Prawdopodobnie pełnił służbę za Romana Diogenesa. Por. N. Duye, *Un haut fonctionnaire byzantin du XIe siècle: Basile Malésès*, REB, 30 (1972), s. 174, przyp 45; s. 176, przyp 56. Por. też Psellos, *Listy* (Gautier), s. 118.

Komentarz historyczny:

Rodzina Aristenosów jest dobrze poświadczona źródłowo w okresie XI-XII wieku:

1. Aleksy Aristenos, *διάκονος, νομοφύλακος, πρωτεκδίκος, υπερίμιος, μέγας οἰκονόμος, ὀρφανοτρόφος*, druga ćwiartka XII wieku: CSLB, V.3, s. 26-27, nr 1650; CSLB, II, s. 484, nr 912; Tornikes, Georgios, s. 175; Sakkos 1166; 149.24, 155.28-29; Teodor Prodromos, s. 361, LVI; s. 461,5; s. 464,34 oraz 6; Nicephori Basilacae, s. 10.
2. Anonim Aristenos, ca. 1052: Psellos, *Listy (Kurz-Drexl)*, Ep. 224, s. 266,27.
3. Anonim Aristenos, *κριτής*, trzecia ćwiartka XI wieku: CSLB, II, s. 475, nr 901; Cheynet-Morrisson-Seibt, Seyrig, s. 81-82, nr 103.
4. Anonim Aristenos, XI/XII wiek: Konstantopoulos, K. M. [w:] JIAN, 7 (1904), s. 267, nr 607; Laurent, *Bulles métriques*, s. 162, nr 461; BBFN, s. 84-85, nr 28.
5. Anonim Aristenos, *ἐπαρχος*, XI/XII wiek: Mušmov, *Narodnija Muzej*, nr 34; CSLB, II, s. 569-570, nr 1036; DBBO, II, s. 41, nr 13; Jordanov, *Corpus*, II.2, s. 63-64, nr 56.
6. Anonim o nazwisku Aristenos, XI/XII wiek, BMSO, s. 110, nr 288.
7. Bazyli Aristenos, *πρωτοπρόεδρος, κουροπαλάτης, παραθαλασσίτης*, XI/XII wiek: Jordanov, *Corpus*, s. 54, nr 14.
8. Grzegorz Aristenos, *πρόεδρος*, ca. 1082-1092: Synod 1094, s.162.
9. Jan Aristenos, *βεστάρχης, στρατηγὸς Χίου*, trzecia ćwiartka XI wieku: Šandrovskaia, *Sfragistika*, t. II, s. 136, nr 704; Lichačev, *Molivdovuly*, s. 181, nr 10.
10. Jan Aristenos, *κατεπάνω*, trzecia ćwiartka XI wieku: DBBO, II, s. 85, przyp. 400.
11. Maria Aristena, koniec XI wieku: Jordanov, *Corpus*, II.2, s. 62-63, nr 55.

12. Michał Aristenos, *λογοθέτης τοῦ δρόμου*, trzecia ćwiartka XI wieku: CSLB, II, s. 214, nr 439; DBBO, II.2, s. 84-85, nr 56; Jordanov, *Corpus*, II, s. 65, nr 57.
13. Michał Aristenos, *βασιλικὸς πρωτοσπαθᾶριος*, pierwsza połowa XI wieku: Jordanov, *Corpus*, II.2, s. 65.
14. Michał Aristenos, pierwsza połowa XII wieku: DBBO, II, s. 85, przyp. 398.
15. Michał Aristenos (?), *ὑπάτος*, połowa XI wieku: BMSO, s. 91, nr 191 [rec. Seibt-Wassiliou, BZ 91 (1998), s. 148].
16. Mikołaj Aristenos, XI/XII wiek: Schlumberger, *Mélanges*, nr 26; Konstantopoulos, K. M. [w:] JIAN, 7 (1904), s. 266, nr 606; Laurent, *Bulles métriques*, s. 20 nr 30; DBBFN, s. 83-84, nr 27.
17. Mikołaj Aristenos, trzecia ćwiartka XI wieku: DBBFN, s. 64.
18. Mikołaj Aristenos, koniec XI wieku: Jordanov, *Corpus*, II.2, s. 64.

Pchasoulas

276.1

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (XI wiek)

Źródła: Psellos, *Oratoria minora*, s. 47,20-24.

Literatura PBE: Anonymus 438.

Informacje o nim są bardzo skąpe. Wiemy, że był człowiekiem w podeszłym wieku i urząd sprawował w czasie gdy Michał Psellos pisał swoją mowę na temat pracy cesarskich sekretarzy: Psellos twierdzi, że był najstarszy wiekiem z pośród ἀσηκρήτις. Mimo to nie potrafił wykorzystać tego faktu do łagodzenia sporów, jakie postawały między pracownikami kancelarii: *Κάντεῦθεν πῦρ ἔριδος ἀνηφθη πολὺ καὶ μάχη τις ἀδιάκριτος· καὶ ὁ καταλλάττων οὐκ ἦν, οὐχ ὁ Φασουλᾶς γέρων, οὐχ ὁ παλαιότερος Ἀχυρᾶς, οἷς ἐκ χρόνου διαλλακταῖς καὶ μεσίταις εἶναι ἀποκεκλήρωται, ἀλλὰ τὸ τῶν φρενῶν ἐλλείπον τὰ ἐκ τοῦ χρόνου πρεσβεῖα ἀνέκοπτε καὶ τοῖς λοιποῖς καὶ οὗτοι παραπλησίως ἀντήριζον*. Psellos, *Oratoria minora*, s. 47,20-24.

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (XI wiek)

Źródła: Laurent, *Bulles métriques*, s. 94, nr 262.

BMSO, s. 66, nr 135.

Pieczęć tego urzędnika została opublikowana w BMSO (s. 66, nr 135).

Awers: popiersie świętego Mikołaja. Widoczny fragment inskrypcji: [Ὁ ἄγιος
Νικ[όλαος)].

Rewers: inskrypcja, pierwotnie w pięciu liniach: [σ]παθαρο(ίω) [ἀσ]ηκ(ρήτη) (καὶ)
ἀναγρα(φεί) [τω] Σηρω.

Tytuły i tytuły σπαθαροκανδιδάτος

ἀσηκρήτις (pierwsza połowa XI wieku)

Źródła: CSLB, II, nr 81.

BLS, I.1, s. 422-423, nr 951.

Pieczęć Anastazjusza została opublikowana w CSLB (II, nr 81) oraz BLS (I.1, s. 422-423, nr 951).

Awers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem: Κύριε, βοήθ(ει) τῷ σῷ δούλῳ
Ἀναστασίῳ.

Rewers: inskrypcja w sześciu liniach poprzedzona krzyżem: σπαθαροκανδιδάτω καὶ
ἀσηκρήτης.

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (XI wiek)

Literatura: BHG, I, s. 9, nr 32b.

Catalogus Codicum Hagiographicorum Graecorum Monasterii S. Salvatoris Nunc Bibliothecae Universitatis Messanensis: AnBoll, 23 (1904), s. 25.

Catalogus codicum hagiographicorum graecorum Bibliothecae Scholae Theologicae in Chalce Insula, AnBoll, 44 (1926), s. 30.

Komentarz historyczny :

Prawdopodobnie był autorem żywotu św. Katarzyny. Katalogi podają następującą informację: Τοῦ μαγαρίου Ἀναστασίου ἐγκώμιον εἰς τὴν ἁγίαν μεγαλομάρτυρα Αἰκατερίναν. *Catalogus Codicum Hagiographicorum Graecorum Monasterii S. Salvatoris Nunc Bibliothecae Universitatis Messanensis*: AnBoll, 23 (1904), s. 25. W innym kodeksie czytamy Ἀναστασίου πρωτασικρήτις ἐγκώμιον εἰς τὴν ἁγίαν μάρτυρα Αἰκατερίναν. *Catalogus codicum hagiographicorum graecorum Bibliothecae Scholae Theologicae in Chalce Insula*, AnBoll, 44 (1926) s. 30, nr 9; BHG, I, s. 9, nr 32b.

Anonim

378

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (XI wiek)

βασιλικὸς νοτάριος τῶν οἰκεακῶν

Źródła: Jordanov, *Corpus*, III.1, s. 296, nr 832.

Pieczęć tego urzędnika została opublikowana przez I. Jordanova (*Corpus*, III.1, s. 296, nr 832).

Awers: widoczny fragment wyobrażenia Maryji z medalionem na piersiach na którym przedstawiono nowonarodzonego Jezusa. Brak widocznej inskrypcji.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach prawdopodobnie poprzedzona krzyżem:
 [Θ(εοτό)κε β(οή)θ(ει) τῶ σαῶ δούλω[...] ἀσ]ηκρή[τη] β(ασιλικῶ) νοτα[ρίῳ]) τῶν
 ο[ἱ]κε] ακῶν.

Bazyli (Sisinios)?

379

Urzędy i tytuły βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος

ἀσηκρήτις (XI wiek)

Źródła: CO, s. 45, nr 61.

Pieczczę tego urzędnika została opublikowana w CO (s. 45, nr 61).

Awers: krzyż na czterostopniowej podstawie, całość ozdobiona ośmioramiennymi gwiazdami. Widoczna inskrypcja: Ἰ(ησοῦ)ς [(ριστο)ς] νι[κᾶ].

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona najprawdopodobniej krzyżem:
 [+βα]σι[λει]ῳ β(ασιλικῷ πρωτο)[σπα]θαρο(ίῳ) (καὶ) [ἀσ]ηκρ(ῆ)[τ]ις.

Możliwe są inne sposoby odczytania imienia np. Laurent proponuje także [Σ]ι[ν]ι[ω].

Christoforos

381

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτις (XI wiek)

κριτής Δρουγουβιτίας

Źródła: Jordanov, *Corpus*, I, s. 73, nr 24.9 [rec. W. Seibt, BZ, 98 (2005), s. 131, nr 24.9].

Jordanov, *Corpus*, III.1, s. 422, nr 1198.

Literatura: SBS, 10 (2011), s. 141.

Pieczęć Teodora została opublikowana przez I. Jordanova (*Corpus*, I, s. 23, nr 24.9; *Corpus*, III.1, s. 422, nr 1198).

Awers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: *[Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) τῷ σῶ
δούλ(ῳ) Χρ(ι)] στοφ(όρω) [ἀσ]ικρι[τ(ι) κριτῇ] Δρ<ου> γ<ου>[βι]τίας (καὶ)...*

Rewers: inskrypcja w czterech liniach: *Θεοδώρω ἀσηκρήτης.*

Bazyli

380

Urzędy i tytuły *πρωτονοτάριος*

βασιλικὸς ἀσηκρήτις (XI wiek)

κριτής ἐπὶ τοῦ ἵπποδρόμου καὶ συμπόνω

Źródła: CSLB, II, s. 586-587, nr 1063.

Literatura: PBW (Basileios 20231).

Pieczęć Bazylego została opublikowana w CSLB (II s. 586-587, nr 1063).

Awers: trudna w identyfikacji postać z nimbem wokół głowy.

Rewers: inskrypcja w sześciu liniach prawdopodobnie poprzedzona krzyżem:
*Βασι[λ(είω)] (πρωτο)σπαθ(α)ρί(ω) β(ασιλικῷ) ἀσηκρή[τ]ῇ κριτ(ῇ) ἐπ[ὶ] τ(οῦ)
ἵππ(ο)δ[ρ(όμου)] (καὶ) συμπ[ό(νω)].*

Christoforos

381

Urzędy i tytuły *ἀσηκρήτις (XI wiek)*

κριτής Δρουγουβιτίας

Źródła: Jordanov, *Corpus*, I, s. 73, nr 24.9.

Jordanov, *Corpus*, III.1, s. 422, nr 1198.

Pieczęć Teodora została opublikowana przez I. Jordanova (*Corpus*, I, s. 23, nr 24.9; *Corpus* III.1, s. 422, nr 1198).

Awers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: [Κ(ύρι)ε βο(οή)θ(ει) τῷ σῶ
δούλ(ω) Χρ(ι)]στοφ(όρω) [ἀσ]ικρι[τ(ι) κριτῆ] Δρ<ου> γ<ου>[βι]τίας (καὶ) [...].

Rewers: inskrypcja w czterech liniach: Θεοδώρω ἀσηκρήτης.

Grzegorz

383

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτης (XI wiek)

Źródła: Katalog aukcyjny, Künker nr 25 (29 IX – 1 X 1993), nr 542.

Laiteratura: SBS, 6 (1999), s. 136, nr 542.

Pieczęć Grzegorza została opublikowana w katalogu aukcyjnym Künker nr 25 [25 (29 IX – 1 X 1993), nr 542] a omówiona w SBS [6 (1999), s. 136, nr 542].

Awers: Popiersie proroka Eliasza.

Rewers: Inskrypcja w czterech liniach: Κύριε βοήθει τῷ σῶ δούλῳ Γεωργίῳ
ἀσηκρήτης.

Jan

285

Urzędy i tytuły πρωτοσπαθάριος

θεσμοφύλακτής

ἀσηκρήτης (XI wiek)

κριτής

Źródła: Katalog aukcyjny, Münz, Zentrum, nr 101 (15-18 XII 1999), nr 574.

Literatura: SBS, 8 (2003), s. 245, nr 574.

Pieczęć opublikowana w katalogu aukcyjnym (Münz, Zentrum, nr 101 (15-18 XII 1999), nr 574).

Awers: inskrypcja w czterech liniach: Σφραγὶς Ἰω(άννη) πρωτοσπαθάρῳ, θεσμοφύλακτη.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach: ἀσικρῆτης καὶ κριτοῦ τοῦ Ἐξακιονίου.

Jan	386
-----	-----

Urzędy i tytuły πρωτοσπαθᾶριος

ἀσηκρῆτης (XI wiek)

κριτής ἐπὶ τοῦ ἵπποδρόμου καὶ Δρουγουβητίας

Źródła: Jordanov, *Corpus*, III.1, s. 419, nr 1178.

Pieczęć Jana została opublikowana przez I Jordanova (*Corpus*, III.1, s. 419, nr 1178).

Awers: popiersie świętego Jana Chrzciciela. Widoczna inskrypcja: [ὁ ἅγιος] Ἰω(άννης) ὁ Πρόδρ(ο)μ(ος).

Rewers: inskrypcja w siedmiu liniach poprzedzona roślinnym ornamentem: Κ(ύρι)ε β(οή)θει Ἰω(άννη) (πρωτο)σπα[θ(αρίῳ) ἀ]σηκρ(ῆ)τ(ι) κ[ριτῆ] ἐπὶ τοῦ [ἵππ(ο)δρ(όμου) (καὶ) Δρουγου[βητία(ς) τῷ Κ[...]].

Jan (?)	387
---------	-----

Urzędy i tytuły ἀσηκρῆτης (?) (XI wiek)

κομμερκιάριος Δεβελτού

Źródła: Jordanov, *Corpus*, I, s. 61, nr 22.6.

Jordanov, *Corpus*, III.1, s. 412-413, nr 1152.

Pieczęć tego urzędnika została opublikowana przez I. Jordanova (*Corpus*, I, s. 61, nr 22.6; *Corpus*, III.1, s. 412-413, nr 1152).

Awers: widoczne fragmenty inskrypcji, pierwotnie w trzech liniach poprzedzonych krzyżem: *Κ(ύρι)ε β[οήθει τῶ] σῶ δού[λω]*.

Rewers: widoczne fragmenty inskrypcji, pierwotnie w trzech lub czterech liniach: *['Ι]ω(αννη) [ασηκρήτη (καὶ) κου]με[ρκ(ιαρίω)] Δεβ[ελ(του)]*.

Michał

388

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτης (XI wiek)

κριτής τῶν Νήσων

Źródła: CBSDO, II, s. 129, nr 43.2.

Literatura: PBW (Michael 20271).

Pieczęć Michała została opublikowana w CBSDO (II, s. 129, nr 43.2).

Awers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: *Θ(εοτό)κ[ε] βοήθ[ει] τῶ σῶ [δού]λω*.

Rewers: inskrypcja w czterech liniach: *[Μιχ]αήλ [ἀσ]ηκρήτ(ις) (καὶ) [κ]ριτῆ[τ]ῶν Νήσ(ων)*.

Michał Blangas

389

Urzędy i tytuły πρωτοσπαθάριος
ἀσηκρήτης (XI wiek)
κριτής (?)

Źródła: FAMS, nr 735.

Laiteratura: SBS, 8 (2003), s. 5.
BBSE, s. 68, przyp. 51.

Pieczęć Michała nie została wydana. Znajduje się w zbiorach FAMS pod numerem 735.

Komentarz historyczny:

Z okresu XI-XII wieku możemy zidentyfikować co najmniej dwóch innych przedstawicieli rodziny Blangasów:

1. Jan Blangas, XI/XII wiek: BBSE, s. 68-69, nr 49.
2. Leon Blangas, στρατηγός, αναγραφεύς Σελευκείας, połowa XI wieku: Cheynet, *Tarse*, s. 426, nr 57; CBSDO, V, s. 9-10, nr 6.1.

Michał	390
---------------	-----

Urzędy i tytuły ἀσηκρήτης (XI wiek)

Źródła: Jordanov, *Corpus*, III.1, s. 280, nr 762A.

Pieczęć Michała została opublikowana przez I. Jordanova (*Corpus*, III.1, s. 280, nr 762A).

Awers: inskrypcja w czterech liniach poprzedzona krzyżem: Θ(εοτό)κε βοήθει Μιχαήλ ἀσηκρίτης)

Rewers: inskrypcja w czterech liniach: (καὶ) λογαριαστή τ<ου> προέδρ<ου>.

Urzędy i tytuły ἀσηκρητῖς (XI wiek)

κριτής...

Źródła: BMSO, s. 70, nr 148.

Literatura: PBW (Stephanos 20232).

Pieczęć Stefana została opublikowana w BMSO (s. 70, nr 148).

Awers: popiersie Theotokos, trzyma na piersiach medalion z wyobrażeniem Chrystusa.

Widoczny fragment inskrypcji: [Μή(τη)ρ] Θ(εο)ῦ.

Rewers: inskrypcja w siedmiu liniach: Κ(ύρι)ε [β(οή)θ(ει) Σ]τεφ[άνω ἀ]σηκ[ρήτη]
(καὶ) κρ(ιτῆ) τῶν [...]μ(ι) ρ[...].

Urzędy i tytuły πρωτονοτάριος

πρωτοασηκρητῖς (XI wiek)

Źródła: Jordanov, *Corpus*, II, s. 162, nr 242.

Jordanov, *Silistra (IV)*, nr 20.

Jordanov, *Corpus*, III.1, s. 264-265 nr 718.

Pieczęć Stylianosa opublikował I. Jordanov [*Silistra (IV)*, nr 20; *Corpus*, II, s. 162, nr 242; *Corpus*, III.1, s. 264-265, nr 718].

Awers: krzyż patriarchalny. Widoczny fragment naokolnej inskrypcji: [Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) τῶ σαὶ δ]ούλω.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach poprzedzona krzyżem: [Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) τῶ σαὶ δ]ούλω Στυλανῶ (πρωτο)σπαθαρ[ίω] κ[αί] (προτο)αση[κρ(ή)τ(η)] τ(ῶ) 'Ι[ασίτ(η)].

Komentarz historyczny:

Znamy szereg osób o takim nazwisku z okresu XI-XII wieku:

1. Irena Iasita: XII wiek, Jordanov, *Corpus*, II.2, s. 158-159, nr 239.
2. Michał Iasites, μάγιστρος καὶ δουξ Ἀντιοχείας: (?-1047), Jordanov, *Corpus*, II, s. 159-160, nr 240.
3. Nikefor (Niketas?) Iasites, πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγός, XI wiek: Jordanov, *Preslav*, s. 179-180, nr 372 [rec. W. Seibt, BZ, 89 (1996), s. 136]; Jordanov, *Corpus*, II.2, s. 160-162, nr 241.
4. Adralestos Iasites, druga połowa XI wieku: Konstantopoulos, K. M. [w:] JIAN, 7 (1904) s. 271, nr 621; Jordanov, *Corpus*, II.2, s. 161; DBBFN, s. 164-165, nr 92; BMSO, s. 121, nr 329 [rec. W. Seibt, A.-K. Wassiliou, BZ, 91 (1998), s. 142, nr 329].
5. Adralestos Iasites, XI wiek: niepublikowana pieczęć z kolekcji Zacosa, skatalogowana pod nr 1472.
6. Teodor Iasites, CO, s. 219-220, nr 432; prawdopodobnie był także właścicielem niewydanej pieczęci znajdującej się w zbiorach DO (nr 5.1.30.63).
7. Józef Iasites, mnich i pierwszy opat klasztoru Christodoulosa na Patmos po 1093 a przed 1118 rokiem: Βυζαντινά έγγραφα I, s. 82.15.
8. Konstantyn Iasites, πρωτοπρόεδρος καὶ ἐπὶ τῶν δεήσεων: jego pieczęć datować można na lata 80. lub 90. XI wieku: Ebersolt, *Constantinople*, nr 481; CSLB, II, s. 121-122, nr 253.
9. Konstantyn Iasites, κουροπαλάτης, ca. 1094: P. Gautier, *Le synode des Blachernes (fin 1094). Étude prosopographique*, REB, 29 (1971), s. 218. Był ojcem Michała Iasitesa, który był zięciem cesarza Aleksego I Komnena.

10. Konstantyn Iasites, połowa XI wieku: Shaw, nr 1314.
11. Leon Iasites, ἀνθύπατος, πατρίκιος, βέστης καὶ στρατηγὸς: Pančenko, *Katalog*, nr 5; ἀνθύπατος, πατρίκιος, βέστης καὶ κόμης τοῦ σταύλου: CSLB, s. 491-492, nr 923. Jest też tytułowany: μάγιστρος, βέστης καὶ στρατηγὸς τῶν βουκελλαρίων: CBSDO, IV, s. 12, nr 1.32, oraz πρωτοπρόεδρος: SLB, s. 574-575, nr 18; najprawdopodobniej sprawował też urzędy κουροπαλάτης καὶ δούξ τῶν Ἀρμενιᾶκων: SLB, s. 296, nr 6.
12. Michał Iasites, XI wiek: Jan Skylitzes, *Historiarum*, s. 435.1 oraz s. 437.37.
13. Michał Iasites, κουροπαλάτης, XI wiek: Pieczęć niewydana, znajduje się w Ottomańskim Muzeum w Stambule pod numerem 341; Por. Guiland, *Curopolate*, s. 221, nr 288.
14. Michał Iasites, πρωτοσεβαστουπέρτατος, ca. 1109; Synod 1094, s. 251; Zonaras, s. 739,17-18.
15. Nikefor Iasites, σπαθάριος καὶ ταξιάρχης: jego pieczęć znajduje się w Fogg. A. M. nr 1388. Nie została wydana.
16. Nikefor Iasites, πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Χερσῶνος: początek XI wieku: BBO, I, s. 140, przyp. 11; Sokolova, *Monety*, s. 165-166, nr. 56-57a; SLB, s. 236, nr 1; Birch, *Catalogue*, nr 17.772.
17. Anonimowy Iasites (?), κατεπάνω Ἰβηρίας, ca. 1037: Jan Skylitzes, *Historiarum*, s. 402.7.
18. Anonim o nazwisku Iasites, κουροπαλάτης, XI wiek: Psellos, *Listy* (Sathas), Ep. 171, s. 434; Psellos, *Listy* (Kurz-Drexler), Ep. 6, s. 7,17.
19. Anonim o nazwisku Iasites, XI wiek: Gautier, *Jean Tzetzes*, s. 209,603.
20. Anonim o nazwisku Iasites: πράκτωρ, XI/XII wiek: Teofilakt z Ohrydy, *Listy*, s. 163.19.
22. Anonim o nazwisku Iasitas, XI wiek: Anna Komnena, s. 165.47.
23. Konstantyn Iasites, koniec XI wieku: Cheynet-Morrisson-Seibt, *Seyrig*, s. 200-201, nr 302; Zonaras, s. 739,13; Synod 1094, s. 218.

Urzędy i tytuły *σπαθαροκανδιδάτος*

ἀσηκρήτις (XI wiek)

βασιλικὸς νοτάριος

Źródła: Katalog aukcyjny, Hirsh, aukcja nr 218 (28-30 XI 2001), nr 996.

Laiteratura: SBS, 8, s. 230, nr 996.

Pieczęć Tomasza została wydana w katalogu aukcyjnym (Hirsh, Sale 218 (28-30 XI 2001), nr 996).

Awers: popiersie Hodegetrii, na lewym ramieniu trzyma Chrystusa.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach: *Σφραγὶς Θωμᾶ σπαθαροκανδιδάτου, ἀσηκρήτις καὶ βασιλικῷ νοταρίου τοῦ Ξιροῦ.*

Urzędy i tytuły *ἀσηκρήτις* (koniec XI wieku)

Źródła:

Katalog aukcyjny, Schenk-Behrens, Aukcja (27-28 XI 1997), nr 415.

sigillograficzne

SBS, 8 (2003), s. 248, nr 415.

Laiteratura:

Pieczczę Michała została opublikowana w katalogu aukcyjnym (Schenk-Behrens, Sale (27-28 XI 1997), nr 415).

Awers: popiersie świętego Mikołaja.

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach: *Κύριε Βοήθει τῷ σαῶ δούλῳ Μιχαήλ ἀσηκρήτ(ις)*.

Grzegorz Kamateros

397

Urzędy i tytuły *ὑπογραμματευόμενοις*

πρωτασηκρήτις (ca. 1093-1105)

λογοθέτης τῶν σεκρέτων

ὑπογραμματεῦων

λογοθέτης

μέγας λογαριαστής

νωβελίσσιμος

πανσέβαστος

πραίτωρ Πελοποννήσου καὶ Ἑλλάδος

πρωτοκουροπαλάτης

Źródła: SLB, s. 191, nr 6.

Schlumberger, *Mélanges*, nr. 1 i 45.

N. Veis, *Zur Sigillographie der byzantinischen Themen Peloponnes und Hellas*, VV 21 (1914), 90-110 i 192-235, nr 32.

Konstantopoulos, K. M, nr 94.

V. Laurent, *Un sceau inédit du protonotaire Basile Kamatéros*, Byzantion 6 (1931), s. 253-72, nr. 12 i 13a.

DBBFN, nr 101.

DBBO, s. 214, przyp. 410.

Teofilakt z Ohrydy, *Listy*, s. 219-221; s. 233-235; s. 259-261; s. 369-371; s. 571,1; s. 571,5-8.

Nicetas Choniates, *Historia* 8,93-9,22

Anna Komnena: s. 275,57.

Teodor Prodromos: LVII.16.

Italikos: s. 136.1-138.23.

Literatura: PBW, (Gregorios 105)

W roku 1093 Grzegorz Kamateros jako sekretarz Aleksego I odpowiada na cztery listy od Teofilakta z Ohrydy. Prawdopodobnie pracował jako cesarski sekretarz aż do roku 1118. Można też założyć, że między 1093 a 1118 miał przerwę w pełnieniu tego urzędu: Nicetas Choniates, *Historia* 8,93–9,22. W tym samym roku Teofilakt poleca Grzegorzowi Kamaterosowi wnuka Psellosa, jako idealnego kandydata do pracy w administracji cesarskiej: Teofilakt z Ohrydy, *Listy*, s. 219-221. Utrzymywał kontakt listowny z Teofilaktem z Ohrydy w 1094 roku: Teofilakt z Ohrydy, *Listy*, s. 233-235; s. 259-261. W końcu wysłał Teofilakt z Ohrydy list do Grzegorza, w którym gratulował mu awansu na godność *νωβελίσσιμος* oraz urząd *πρωτοασηκρήτης*. Awansowany został prawdopodobnie w czasie wyprawy wojennej cesarza Aleksego Komnena. Teofilakt chciał wykorzystać awans Grzegorza dla własnych celów: *Τῷ πρωτοασηκρήτι κυρῷ Γρηγορίῳ τῷ Καματηρῷ*: Teofilakt z Ohrydy, *Listy*, s. 571,1. *Εἰ δὲ τηλικούτους εὐεργετοῖμεν ἡλίκον αὐτόν σε τὸ τε τοῦ νωβελλισίμου ἀξίωμα τέθεικε, τοῦ πάλαι βασιλεῖ συνεδρεῦοντος, καὶ τὸ τοῦ πρωτοασηκρήτης ὀφφίκιον τοῦ ἀεί τοῖς αὐτοκράτορσιν ὑπογραμματεύοντος [...]*: Teofilakt z Ohrydy, *Listy*, s. 571,5-8. W tym samym roku wzmiankuje go Anna Komnena: Anna Komnena, s. 275,57. Dalszą korespondencję z Teofilaktem z Ohrydy datuje się na rok 1100: Teofilakt z Ohrydy, *Listy*, s. 169-171; oraz na rok 1105: Teofilakt z Ohrydy, *Listy*, s. 543 oraz s. 545. W roku 1126 pojawia się w korespondencji Michała Italikosa: Italikos, s. 136.1-138.23 oraz Teodor Prodromos: Teodor Prodromos, LVII.16

Literatura przedmiotu (SLB, s. 191, nr 6; Schlumberger, *Mélanges*, nr. 1 i 45; N. Veis, *Zur Sigillographie der byzantinischen Themen Peloponnes und Hellas*, VV 21

(1914), 90-110 i 192-235, nr 32; Konstantopoulos, K. M, nr 94; V. Laurent, *Un sceau inédit du protonotaire Basile Kamatéros*, Byzantion 6 (1931), s. 253-72, nr. 12 i 13a; DBBFN, nr 101; DBBO, s. 214, przyp. 410) stwierdza, że był właścicielem szeregu pieczęci. Nie ma co do tego jednak pewności a przywoływane argumenty mające to potwierdzać są bardzo dyskusyjne.

Konstantyn

397

Urzędy i tytuły ἀσηκρη̑τις (przełom XI/XII wieku)

ἀντιγραφεύς

Źródła: DBBO, II, s. 29, nr 1.

Literatura: PBW (Konstantinos 20348).

Pieczęć Konstantyna została opublikowana w DBBO (II, s. 29, nr 1).

Awers: popiersie św. Prokopiusza z Cezarei. Święty w prawej ręce trzyma włócznię a w lewej tarczę. Ubrany w Chlamidę przerzuconą przez prawe ramię. Zakręcone włosy opadają na wysokości policzków. Po lewej stronie widoczna inskrypcja: Ὁ ἄγος Προ[κόπ(ιος)].

Rewers: inskrypcja w czterech liniach: Κων(σταντίνω) ἀ[σ]ηκρη̑τις (καὶ) ἀντ(ι)γραφεῖ.

Jan

398

Urzędy i tytuły πρωτασηκρη̑τις (XI-XII wiek)

Źródła: Ch. Stavrakos, *Die Byzantinischen Bleisiegel der Sammlung Savvas Kophopoulos. Eine Siegelsammlung auf der Insel Lesbos I*, Turnhout

2010, s. 127-128, nr 8.3.

Pieczęć Jana opublikował Ch. Stavrakos (s. 127-128, nr 8.3).

Awers: Inskrypcja w co najmniej trzech liniach: *οβ (πρωτα)σηκρίτ(ις)*

Rewers: Inskrypcja w co najmniej dwóch trzech liniach: *’Ιω(άννου) αμι*

Konstantyn

399

Urzędy i tytuły *ἀσηκρήτις* (XI/XII wiek)

κουροπαλάτης

αναγραφεύς βολεροῦ Στρυμῶνος καὶ Θεσσαλονίκης

Źródła:

pozostale *Actes de Lavra*, II, s. 293,24; 293,28; 293,34.

Literatura: PBW Konstantinos 240.

Mnisi z klasztoru Ławra prosily cesarza Aleksego Komnena, aby ten zechciał zamienić proasteia w Barzachanion, które były od klasztoru odległe i zezwolił na osadzenie w pobliżu klasztoru 80. perioików. Cesarz wyraził zgodę i wystawił prostaxis dla Konstantyna, który sprawował urząd *αναγραφεύς βολεροῦ Στρυμῶνος καὶ Θεσσαλονίκης* prosząc, aby ten przygotował praktikon dla proasteionu. Wykonał polecenie o czym poinformował cesarza: *Καὶ οὗτοι μὲν οὕτως ἡτήσαντο· ἡ δὲ φιλευσεβὴς ἡμῶν γαληνότης καὶ ἄλλως ταῖς τῶν δεομένων ἐπικαμπτομένη αἰτήσεσιν, ὅτε δε καὶ πρὸς ψυχικὴν συντείνει ὠφέλειαν ἐτοιμοτέραν τὴν τούτων ποιοῦσα ἐκπλήρωσιν, εὐμενῶς καὶ τὴν τῶν δηλωθέντων μοναχῶν ἱκεσίαν προσήκτο καὶ πρόσταξιν αὐτίκα πρὸς τὸν κουροπαλάτην Κωνσταντῖνον καὶ ἀσηκρήτην τὸν ἀνεφιλὸν τοῦ μεγάλου πριμμικηρίου ἐξέθετο [...]:* *Actes de Lavra*, II, s. 292-293,21-24; Por. *Actes de Lavra*, II, s. 293,28 i 34.

Urzędy i tytuły ἀσηκρη̃τις (druga połowa XII wieku)

Źródła: *Ioannis Cinnami Epitome*, s. 290,14-16.

Jan Kinnamos podaje, że cesarz Manuel Komnen dyktuje dokument swojemu sekretarzowi: *Κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον καὶ τὸν σιλέντιον ὁ Βασιλεὺς αὐτὸς ξυνετάξατο λόγον, οὐχ ὥσπερ εἴθιστο, τοῦ ἀσηκρη̃τις αὐτὸν ἐκ βασιλέως δῆθεν ὑπαγορεύσαντος: Ioannis Cinnami Epitome*, s. 290,14-16.

Urzędy i tytuły πρωτοασηκρη̃τις (ca. 1170 roku)

Źródła: A. Heisenberg, *Neue Quellen zur Geschichte des lateinischen Kaisertums und der Kirchenunion*, I: *Der Epitaphios des Nikolaos Mesarites auf seinen Bruder Johannes*, München 1923, s. 27.

A. Heisenberg, *Neue Quellen zur Geschichte des lateinischen Kaisertums und der Kirchenunion*, III: *Der Bericht des Nikolaos Mesarites über die politischen und kirchlichen Ereignisse des Jahres 1214*, München 1923, s. 12,11.

Literatura: Magdalino, *Manuel Komnenos*, s. 343.

Komentarz historyczny:

Miał dwóch synów: Mikołaja i Jana. Do tego drugiego skierował około roku 1170 mowę, w której przestrzegał przed zagrożeniami jakie płyną z pracy w administracji publicznej w szczególności przed konsekwencjami brania łapówek. Por. A. Heisenberg, *Neue Quellen*, szczególnie s. 27 oraz Magdalino, *Manuel Komnenos*, s. 343, gdzie angielskie tłumaczenie oraz komentarz. Być może miał na imię Konstantyn: A. Heisenberg, *Neue Quellen zur Geschichte des lateinischen Kaisertums und der*

Kirchenunion, III: Der Bericht des Nikolaos Mesarites über die politischen und kirchlichen Ereignisse des Jahres 1214, Munich, 1923, s. 12,11.

Rodzina Mesaritesów jest poświadczona źródłowo w okresie XI-XII wieku.

1. Anonim o nazwisku Mesarites, ca. 1145 roku: *Ioannes Tzetzes, Epistulae*, s. 60,11; s. 61,21.
2. Κονσταντῖν Μεσαριτες, κουροπαλάτης, κρίτης τοῦ βήλου καὶ ἐπὶ τοῦ ἵπποδρόμου, ca. 1166 roku: Sakkos 1166, 155,6-8.
3. Teodor Mesarites, ἐπὶ συνόδων, πανσεβάστων σεβαστῶν, połowa XI wieku: *Actes de Lavra (II)*, 357,36.
4. Teodor Mesarites, druga połowa XII wieku : Konstantopoulos, K. M. [w:] JIAN (1917), s. 359, nr 661; Laurent, *Bulles métriques*, s. 56-57, nr 158; DBBFN, s. 268-269, nr 174.

Christoforos Zonaras

402

Urzędy i tytuły πρωτοασκητήτης (XII wiek)

Źródła: Laurent, *Bulles métriques*, s. 238, nr 717.

I. Jordanov, *Medieval Plovdiv, According to the Sphragistic Data*, SBS, 4 (1995), s. 137, nr 38.

Jordanov, *Corpus*, II.2, s 154-155, nr 227.

E. T. Tsolakis, Χριστοφόρου Ζωναρά Ι. Λόγος παραινετικὸς εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ κυρὸν Δημήτριον. II. Ἐπιστολές, Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου, Θεσσαλονίκης 20, s. 391.

E. Miller, *Catalogue des manuscrits grecs de la bibliothèque de l'Escurial*, Paris 1948, s. 215, fol. 454;

G. Anders, *Catalogo de los codices griegos de la Real biblioteca de*

el Escorial, II, Madrid 1965, s. 128 nr 52.

Literatura: PBW (Christophoros 20135).

Komentarz historyczny:

Informację o nim znajdujemy także w katalogu manuskryptów greckich opracowanym przez E. Millera: *Catalogue des manuscrits grecs de la bibliothèque de l'Escorial*, Paris 1948; s. 215, fol. 454 oraz przez G. Anders, *Catalogo de los codices griegos de la Real biblioteca de el Escorial*, II, Madrid 1965, s. 128 nr 52. Por. Τοῦ πρωτοασηκρήτης κυρ. Χριστοφόρου τοῦ Ζωναρᾶ λόγος ωραινοτικός εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ κύρ.: E. T. Tsolakis, Χριστοφόρου Ζωναρᾶ Ι. Λόγος παραινετικός εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ κυρὸν Δημήτριον. ΙΙ. Ἐπιστολές, Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου, Θεσσαλονίκης 20, s. 391.

Być może był także właścicielem pieczęci opublikowanej przez V. Laurenta (*Bulles métriques*, s. 238, nr 717) oraz I. Jordanova (*Medieval Plovdiv, According to the Sphragistic Data*, SBS, 4 (1995), s. 137, nr 38 oraz w *Coprus*, II.2, s. 154-155, nr 227).

Komentarz historyczny:

Członkowie rodziny Zonarasów są dobrze poświadczeni w źródłach:

1. Bazyli Zonaras, βέστης, koniec XI wieku: Pancenko, *Katalog*, IRAIK 9 (1904), s. 344, nr 133; DBBO I, s. 234-236, nr 106.
2. Christoforos Zonaras, XII wiek: Laurent, *Bulles métriques*, s. 238, nr 717; Jordanov, *Plovdiv*, nr 38; Jordanov, *Corpus*, II, nr 227.
3. Mikołaj Zonaras, πρωτοβεστάρχης, μέγας χαρτουλάριος (τοῦ στρατωτικοῦ λογοθεσίου) καὶ κριτῆς ἐπὶ τοῦ Ἱπποδρόμου, (ca. 1088): *Βυζαντινά έγγραφα* I, s. 346,323; MM, VI, s. 55,8-9.
4. Mikołaj Zonaras, κριτής, Θράκης καὶ Μακεδονίας, koniec XI wieku: SLB, s. 162, nr 1; Šandrovskaja, *Sfragistika*, II, s. 135, nr 703; DBBO I, s. 235, przyp. 3.

Urzędy i tytuły ἀσκηρῆτις (przed 1204 rokiem)

Źródła: E. Granstrem; I. Medvedev D. Papachryssanthou, *Fragment d'un praktikon de la région d'Athènes (avant 1204)*, REB 34 (1976), s. 5-44.

Komentarz historyczny:

Wspomina go praktikon z regionu Aten z około roku 1204. Dowiadujemy się z fragmentu zachowanego tekstu, że między budynkami należącymi do Pistofilosa, który pełnił urząd ἀσκηρῆτις, odległość musi wynosić nie więcej niż 7 orygi.: το γάμμα τούτου πλησίον τών οἰκημ(ά)τ(ων) του Πιστοφίλ(ου) ήτ(οι) του άσικρήτ(ου), πλ(ά)τ(ος) όργ(υίας) ζ', μήκο(ς) οργ(υίας) [...]: REB 34 (1976), s. 35,27-28.

Urzędy i tytuły πρωτοασκηρῆτις (XII wiek)

Literatura: P. Magdalino, *The Byzantine Holy Man in the Twelfth Century*, [w:] *The Byzantine Saint. University of Birmingham Fourteen Spring Symposium of Byzantine Studies*, ed. S. Hackel, London 1981, s. 51-67.

Magdalino, *Manuel Komnenos*, s. 120.

Komentarz historyczny:

Powiększył w XII w. monastyr Świętego Jana Chrzciciela w Petrze, który ufundowała Anna Dalassena. Informacji o nim dostarcza encomium czternastowiecznego patriarchy Kallistosa (BHG 892). Dokument ten wskazuje, że Jan zwany Postnikiem przybył do Konstantynopola z Kapadocji i prowadził świątobliwe życie, co nie umknęło uwadze patriarchy Mikołaja III Grammatyka (1084-1111), cesarza Aleksego I oraz niewymienionej z imienia cesarzowej. Jan

stanął na czele bardzo prężnego klasztoru Petra. Był autorem niewydanego tekstu, w którym wspomina się Anne Dalassene, Aleksego I oraz patriarchę Mikołaja jako dobroczyńców klasztoru. Wspomina on także, że monastyr otrzymał wiele doprodziejstw od Jana Ioalitesa, który sprawował urząd *πρωτοασηκρήτης*. Por. P. Magdalino, *The Byzantine Holy Man*, s. 52, nr 10.

Jan (?) Makrembolites	405
------------------------------	-----

Urzędy i tytuły *μεγαλεπιφανεστατος*
πρωτοασηκρήτης

Źródła: Sakkos 1166, s. 153-155.

Laiteratura: Magdalino, *Manuel Komnenos*, s 507.

Komentarz historyczny:

Brał udział w synodzie w Wielkim Pałacu 6 III 1166 roku: Sakkos 1166, s. 153-155. Por także Magdalino, *Manuel Komnenos*, s 507.

Jan Zonaras	406
--------------------	-----

Urzędy i tytuły *δρουγγάριος τῆς βίγλης*
πρωτοασηκρήτης

Źródła: Ioannis Zonarae, *Epitome Historiarum cum Caroli Ducangii suisque annotationibus*, ed. L. Dindorfius, I, Lipsiae 1868, s. 1.

Laiteratura: Guiland, *Drongaire*, s. 353.

H. Hunger, *Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner*,

München 1978, I, s. 416.

Jan Zonaras, znany XII-wieczny historyk byzantyjski. Pełnił urzędy *δρουγγάριος τῆς βίγλης* oraz *πρωτοασηκρήτης*. Po zakończeniu służby na wspomnianych urządach został mnichem. Jednoznacznie wskazuje na to sam rozpoczynając swoją kronikę od słów: ΕΠΙΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΩΝ ΣΥΛΛΕΓΕΙΣΑ ΚΑΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣΑ ΠΑΡΑ ΙΩΑΝΝΟΥ. ΜΟΝΑΧΟΥ ΤΟΥ ΖΩΝΑΡΑ ΤΟΥ ΓΕΓΟΝΟΤΟΣ ΜΕΓΑΛΟΥ ΔΡΟΥΓΓΑΡΙΟΥ. ΤΗΣ ΒΙΓΛΑΣ ΚΑΙ ΠΡΩΤΟΑΣΗΚΡΗΤΗΣ: Ioannis Zonarae, *Epitome Historiarum*, s. 1; por. Guiland, *Drongaire*, s. 353. O jego karierze administracyjnej brak jakichkolwiek więcej informacji poza cytowaną wzmianką.

Eumatiusz Makrembolites

407

Urzędy i tytuły *πρωτοασηκρήτης* (ca. 1166 roku)

μεγαλεπιφανεστατος

eparch miasta

Źródła: CSLB II, s. 573-574, nr 1041.

H. Hunger, *Die Makremboliten auf byzantinischen Bleisiegeln und in sonstigen Belegen*, SBS 5 (1998), s. 1-28.

Sakkos (1166), s. 154,34.

Literatura: PBW (Epiphanios 20102).

Komentarz historyczny:

Brał udział w soborze w roku 1166. Sesja na początku marca: Sakkos 1166, s. 154,34. Możliwe, że był właścicielem pieczęci opublikowanych w CSLB (II, s. 573-574, nr 1041) oraz przez H. Hungera, *Die Makremboliten auf byzantinischen*

Bleisiegeln und in sonstigen Belegen, SBS 5 (1998), s. 4-8, nr 1a i 1b. Tam też studia na temat rodziny Makrembolitesów.

Konstantyn Patrenos

408

Urzędy i tytuły πρωτοασηκρήτης (ca. 1196 roku)

μεγαλουπερόχος

πρωτονωβελλισίμουπερτάτος

Źródła: P. Lemerle, A. Guillou, N. Svoronos, *Actes de Lavra. Première partie: Des origines à 1204*, Archives de l'Athos V, Paris 1970, 357,33.

Literatura:

PBW (Konstantinos 250).

Uczestniczył jako sędzia w drugim posłuchania w czasie drugiego posiedzenia trybunału, który potwierdzał decyzje w sprawie Ławry. Zwalniano klasztorne 4 statki z wszelkich podatków zgodnie z bullą cesarza Aleksego Komnena. Decyzja zapadła we wtorek 25 czerwca 1196 roku (14 indykacji): Μηνὶ Ἰουνίῳ κέ ἡμέρα γ' ἰνδικτιῶνος ιδ' · συνδικαζόντων ἡμῖν τῶν μεγαλουπερόχων πρωτονωβελλισίμουπερτάτων τοῦ τε πρωτοασηκρήτης κύρ Κωνσταντίνου τοῦ Πατρηνοῦ [...]: *Actes de Lavra*, II, s. 357,33.

Leon Hikantos

409

Urzędy i tytuły πρωτοασηκρήτης (XII wiek)

Źródła: Leonis Allatii, *De ecclesiae occidentalis atque orientalis perpetua consensione libri tres. Ejusdem Dissertationes, De Dominicis et Hebdomadibus Graecorum, et de Missa Praesanctificatorum de*

Communione Orientalium sub specie unica, Coloniae Agrippinae 1648 (repr. 1970), kol. 674 oraz 681.

A. И. Пападопуло-Керамевс, *Noctes Petrapolitanae*: Сборник византийских текстов XII–XIII веков, Санкт-Петербург 1913, s. 62.20.

Literatura:

H. Ahrweiler, *L'Histoire et la géographie de la region de Smyrne entre les deux occupations Turques*, TM 1 (1964), s. 143.

Oikonomides, *Listes*, s. 322.

H. J. Kühn *Die byzantinische Armee im 10 und 11 Jh. Studien zur Organisation der Tagmata*, Wien 1991, s. 116-121.

Leon Ikanatos pojawia się na synodach w roku 1043 i 1044. Pełnił urząd πρωτοασκηρῆτις: [...] πρωτοασκηρῆτις κυρίου Λεοντίου Ἰκανάτου: Leon Allatius, *De ecclesiae occidentalis*, kol. 674; [...] πρωτοασκηρήτου κυρίου Λέοντου τοῦ Ἰκανάτου: Leon Allatius, *De ecclesiae occidentalis*, kol. 681; zob. także [...] Λέοντος τοῦ Ἰκανάτου: A. И. Пападопуло-Керамевс, *Noctes Petrapolitanae*: Сборник византийских текстов XII–XIII веков, Санкт-Петербург 1913, s. 62.20

Słowo ἰκανᾶτοι jest znane już z roku 809, kiedy cesarz Nikefor I nazwał w ten sposób straż mającą strzec jego syna. (Oikonomides, *Listes*, s. 332; H. J. Kühn *Die byzantinische Armee im 10 und 11 Jh. Studien zur Organisation der Tagmata*, Wien 1991, s. 116-121. Z tego terminu prawdopodobnie powstało to nazwisko zob. H. Ahrweiler, *L'Histoire et la Géographie de la région de Smyrne entre les deux occupations turques Turques*, TM 1 (1964), s. 143.

Przedstawiciele rodziny Hikanatosów są bardzo obszernie uchwytni w źródłach z okresu XI-XII wieku:

1. Anonimowa Hikanatissa, XI wiek: *Psellos, Listy* (Sathas), s. s. 381, Ep. 138; PBW (Anonyma 2130).
2. Bardas Hikanatos, νωβελίσσιμος, πραιτωρ Ἑλλάδος καὶ Πελοποννήσου, ca. 1082 roku: Synod 1094, s. 217; Mordtmann, *Plombs*, nr 19; SLB, s. 180,

- nr 4 i s. 669, nr 1; N. Veis, *Zur Sigillographie der byzantinischen Themen Peloponnes und Hellas*, VV 21 (1914), nr 31; Šandrovska, *Sfragistika*, I, s. 135, nr 700; Lichačev, *Molivdovuly*, s. 73-74, nr 7; DBBO II, s. 213-214, nr 215; prawdopodobnie do niego należały pieczęcie opublikowane w: Cheynet – Morrison – Seibt, *Seyring*, s. 199-200, nr 300; BBSE nr 101.
3. Christodulos Hikanatos, druga połowa XII wieku: CBV, s. 190-191, nr 179; Szemioth – Wasilewski, *Sceaux*, nr 82; Lichačev, *Molivdovuly*, s. 120-121, nr 1; Cheynet – Morrison – Seibt, *Seyring*, s. 200, nr 301.
 4. Jan Hikanatos, ca. 1036-1047: L. A. Muratori, *Anonymi Barensis Chronicon*, *Rerum Italicarum scriptores V*, Milan 1724, s. 149.
 5. Jan Hikanatos, XI/XII wiek: BBO, nr 1.5.4.
 6. Konstantyn Hikanatos, *βεστάρχης*, ca. 1063 roku: Jordanov, *Corpus II*, s. 163, nr 243.
 7. Leon Hikanatos, pierwsza połowa XII wieku: Ebersolt, *Sceaux*, nr 398; Konstantopoulos, K. M., *JIAN*, 1917, s. 355, nr 629a; Laurent, *Bulles métriques*, s. 63, nr 155; DBBFN, s. 166-168, nr 94; Jordanov, *Corpus II*, s. 163, nr 243.
 8. Leon Hikanatos, *κοιαίστωρ, πρόεδρος*, XI/XII wiek: DBBFN, s. 167.
 9. Leon Hikanatos, eparch miasta, pierwsza połowa XII wieku: CSLB, II, s. 570, nr 1037; J. Nesbitt, *Byzantine Copper Tokens*, SBS 1 (1987), s. 74; Jordanov, *Corpus II*, s. 163.
 10. Maria Hikanatissa, XI/XII wiek: Cheynet – Morrison – Seibt, *Seyring*, s. 199.

Mikołaj Katafloros

410

Urzędy i tytuły βασιλικὸς ἀσηκρήτης (Połowa XII wieku.)

Źródła: CLSB, II, s. 49-50, nr 115.

Literatura: PBW (Nikolaos 20150).

Pieczęć Mikołaja została opublikowana w CSLB (II, s. 49-50, nr 115).

Awers: popiersie świętego Mikołaja, zwrócone twarzą do oglądającego, w lewej ręce trzyma Ewangelię a prawa podniesiona w geście przemowy. Widoczne po prawej stronie litery: [ἽΟ ἅγιος Νικό]λαος

Rewers: inskrypcja w pięciu liniach: *Νκο[λάω] ἀσηκρ[ή]τ(ις) τῷ Καταφλώ[ρ]ω.*

Przedstawiciele rodziny Kataflorosów są dobrze poświadczeni w źródłach w okresie XI-XII wieku. Zob. Pr. nr 321.

Mikołaj Zonaras

411

Urzędy i tytuły *πρωτοασηκρήτις* (ca. 1151-1176 roku)

Źródła: CSLB II, s. 469-470, nr 893.

Lihačev, *Ikonopisi*, App. 19, nr 12.

Konstantopoulos, K. M. [w:] JIAN, nr 418b.

DBBFN, s. 157-158, nr 87

PG 140, kol. 180A.

Πατμιακή Βιβλιοθήκη, s. 316.

Βυζαντινά έγγραφα I, s. 221.31-32.

PBW (Nikolaos 198).

Literatura:

Wspomina o nim Niketas Choniates pod rokiem 1151: *Του μεγάλου ἐπιφανεατου πρωτοασηκρήτις κυρου Νικολάου του Ζωναρά:* PG 140, kol. 180A. Był jednym z urzędników uczestniczących obok cesarza w soborze, który zebrał się w pałacu Blachernai w 1157 roku pod przewodnictwem cesarza. Jego celem było osądzenie herezji Soterichosa Panteugenesa: *του μεγαλεπιφανεστάτου πρωτασηκρήτις κυρού Νικολάου του Ζωναρά:* *Πατμιακή Βιβλιοθήκη*, s. 316. W roku 1176 potwierdził swoim podpisem decyzję cesarza Manuela I Komnena wydaną dla heugemenosa monastynu Patmos oraz patriarchy Jerozolimy Leontiosa która

dotyczyła zaległych opłat na rzecz klasztoru oraz zastąpienia opłat w naturze, w postaci pszenicy z Krety, pieniędzmi: zob. *Βυζαντινά έγγραφα* I, s. 221.31-32.

Prawdopodobnie sprawował też urząd *Δρογγάριος τῆς πολυτίμου βίγλας* na co wskazuje pieczęć, której prawdopodobnie był właścicielem: CSLB (II, s. 469-470, nr 893).

Awers: Popiersie Maryji oraz widoczna inskrypcja: *Μ(ήτη)ρ Θ(εο)ῦ*.

Rewers: Inskrypcja w siedmiu liniach: *Πράξεις σφραγίζω Ζωναρᾶ Νικολάου τοῦ δρ(ο)ν[γ]αρίου τῆς (πο)λυτίμου βίγλας*.

Być może należała do niego także pieczęć wydana przez N. P. Lihačeva, (*Ikonopisi*, App. 19, nr 12); przez Konstantopoulos, K. M., JIAN, nr 418b; DBBFN, s. 157-158, nr 87.

Awers: Popiersie Maryji w pełnej postaci z Jezusem na prawej ręce. Widoczna inskrypcja: *Μ(ήτη)ρ Θ(εο)ῦ*.

Rewers: Inskrypcja w sześciu liniach: *Θ(εοτό)κε βοήθει Νικολάω νοβελισίμω τῷ Ζωναρᾷ*.